FRAN. POLLETI DVACENSIS I.C.

Historia Fori Romani.

Restituta, illustrata, & aucta COROLLARIIS, ET PRÆTERMISSIS, quibus series affecta conficitur per PHILIP. BROIDÆVM ARIENSEM, eiusdem generum, Duaci, & Orchiarum Propræfectum.

Accesserunt eiusdem Broidæi ARGVMENTA *singulorum Librorum & Capitum, cum* INDICE *locupletißimo.*

LVGDVNI,
Apud Franciscum Feuræum.
1587.

PHILIPPI BROIDÆI I. C.

AD LIBRVM FORVM

Epigramma.

Ito libelle foras, nec te ampliùs arca flagellet
Noſtra, nec inuitum ſcrinia clauſa premãt.
Nec fas eſſe diu puto te interdicere luci,
Atque foro, cum ſis tu liber ipſe forum.
Eſto foris te quando fori non ampliùs vrgent,
Háudque foro debet claudier vlla foris.

ILLVSTRI, AC GENEROSO
DOMINO D. MAXÆMILIANO,
VILAIN BARONI, AC DOMINO DE
Rassinghien, Isenghien, Calkene, S. Ioan. ad lapidẽ, &c. Rectori, & Iuridico prouinciæ Insularum, Duaci, & Orchiarum, Proprætori comitatus Alostensis, creandis & pręficiendis Magistratib. Flandriæ Commissario ordinario Præfecto suo obseruandiss.
Philipp. Broidæus
Vicarius
S. P.

MIrabitur fortassis quispiam, nec immeritò, illustris & generose Domine, quòd hanc HISTORIAM FORI ROMANI *à Francisco Polleto Socero nostro (quem honoris causa nomino) delineatam apud nos in triennium ferè compressimus, et velut auari opes suas in arca, sic in forulis nostris hanc flagellauimus, & strangulauimus, vt Martialis & Papinius loquuntur. Quid enim maligniùs, dicet ille, quàm ipsi foro forum inuidere? Cui vt respõdeam, non tam excuso occupationes, et calamitosa tempora, in qua incidimus, proh dolor, quanquam vtrunque iure possem: Nam vt nostrorum temporum malignitatem refricando non exulcerem, nemo meliùs nouit Præses vigilantiss. quibus, quantisq; ab eo tempore,*

quo me alterum ex Vicariis tuis præfecisti, negotiis fuerimus impliciti, quam tu, qui expediendis non solùm affuisti, sed præfuisti. adeo vt ex foro contentioso in hoc diuertere, atque commigrare rariùs concessum sit, nisi rebus prolatis, & velut indicto iustitio. Testis & locuples mihi in hac parte esse poterit Dominus Oudemhouius primarius Collega meus, qui tanta dexteritate & prudentia hæc publica & priuata tractat, vt meritò ad Rempub. natus dici possit. Verùmenimuerò cunctationis, ampliationisq́ causa fuit præcipua, quod diu, multumq́ dubitarim, cui potissimùm Patrono hoc opus dicarem, quod etiam ex Genio suo viuere cupiebam: Nam religionem ferè addebat suprema auctoris voluntas, quam explendam pro virili putabam. Quid autem interest, an hæc scripta & nuncupata nec ne fuerit dummodo ea nota sit? Quandoquidem etiam ab intestato, vt ait Iulian. noster, quædam est tacita voluntas. Hinc in iure toties præsumtæ voluntatis mentio. Hinc etiam ex substitutionibus & coniunctionibus Iureconsulti testatorum mentes non expressas eliciunt, atque coniectant. Porrò mihi quidem Soceri de hoc affecto opere eadem semper perspecta fuit vltima voluntas, quæ pientissimi parentis de sua posthuma prole, vt nunc etiam videre videar, atque audire iam morti proximum in hæc verba proloqui, ¶ Postquam præpropera mors, neque fata sinunt, vt huic operi fastigium atque colophonem addam, quisquis mihi hæres successórue eris, tibi committo, & tuæ mando fidei, vt hunc ingenioli nostri partum posthumum perire non permittas, sed quantum in te est augeas, atque perficias, denique cum Spartam nactus sis, hanc orna. Hæc autem cau-

tio tibi sit, bono nobilíque genio, qui eum abs calumniæ & obliuionis iniuriis vindiçet, adserátue, dicato. Plura addere quando temporis angustia non patitur, tibi decursu lampada trado.

Quæ cùm anhelans dixisset, dextram porrigit, continuo mors illum occupat. Cùm autem perpendi diligenter omnibus excussis momentis more Iureconsultorum, non inuenio (licet multi se offerant) quem patronum potiùs assertoremq; deligam quàm te, cuíque elogij verba quadrent meliùs. Nam quis bonus & nobilis, nisi qui optimus nobilissimusq; est? Accedit, quod multo vsu & experientia rerum, nec non omni scientiarum & disciplinarum genere ita instructus & ornatus sis (quæ rara virtus est in tuo ordine) vt meritò doctiss. et sapientiss. dici possis. Adderem alias cùm animi, tum corporis, & fortunæ dotes, nisi vererer coràm & in os laudando adulationis nomen, à qua semper abhorruisti, ego etiam alienissimus fui. Hoc tamen fateri ingenuè possum, quod huius operis materia & subiectum præcipuo & peculiari quodam iure tibi destinata videntur. Quid enim magis conuenit prouinciæ Rectori & Iuridico, qui forum agit, & indicit, quàm hæc FORENSIS HISTORIA? *ex qua tanquam ex officina, aut penu depromi possunt, quæ ad rem politicam, forensemq; pertinent. An non accedit etiam obligatio naturalis, & ciuilis, qua veluti Quæstor Prætori, Legatus Proconsuli, Supprafectus Præfecto, Cliens denique Patrono, ac Domino, sic erga te affectus esse debeam. Nec hoc præterire possum, quod hic auctor & Socer huius vrbis alumnus, & decurio, atque fori tui patronus non ignobilis erat: Quæ omnia simul ita conspirare videntur, vt tuo iure hanc operam ciuilem vltro atque sponte vindices et*

exigas. Cum autem & alteram tabularum supremarum partem haud negligendam putarem, piè potiùs, quàm temerè ausus sum superstruere, & huic foro veluti fastigium imponere. Sed calumnietur qui volet factum nostrum, malo equidem audaciam accusari, quàm officium requiri. Verùm me hercle vsuuenit, fateor, quod affectis ædificiis, quæ alius mortuo architecto conficit, vt quicquid superadditur iactis et inchoatis non satis respondeat, vt dici possint

-------------- compostæ tesserulæ omnes
Arte, pauimento, atq; emblemate vermiculato,

vt Lucillius habet. Quicquid sit, vt liberè dicam, hoc vnum studui, vt hæc superficies deformis & luxata non esset, sed quoad fieri posset, inter se cohæreret. Quæ itaque ad operis structuram, & quæ sine deformi nota prætermitti posse non videbantur, pro meo iure adiicienda & conferruminanda putaui, sic tamen, vt libellam auctoris sequeremur, nec latum vnguem ab ea recedendum putaremus. Nonnulla immutaui, pauca verò detraxi, nec enim hoc ei licere putabam, qui operis auctionem & incrementum meditabatur. Hoc autem opus ex tribus ferè diuersis exemplaribus compositum est, velut nouum quoddam. Duo enim nactus sum à Dominico Turpino ciue non ignobili Duacensi affine nostro, vtrumq; acephalon & mancum. Alterum quidem archetypon videbatur prima manu Soceri, sed ita tumultuariè scriptum, vt aduersaria dici possent. Tertium oportunè suppeditauit Præfectus Atiensis Nicolaus Andraeas mihi affinitate, & necessitudine etiam coniunctissimus, vir doctrina et pietate singulari eximius, ipsius propria manu scriptum interea dum Louanij ab hinc annis plus minus xxv. Soceri nostri familiarissima vtebatur

confuet

consuetudine, sed in quo, præter additamenta eiusdem Soceri, tota etiam desiderabatur epexegesis priuatorum iudiciorum, quam ferè restituimus additione prætermissorum libri quinti, præter SVMMARIA *librorum & capitum, quibus quædam subcisiua & subitaria subnectimus scholia, quæ superpondij vice haberi cupio,* COROLLARIA *enim inscripsimus. Nam cum inter legendum, quæ à Socero nostro de* HISTORIA FORI *cumulata erant, auctorum laudatorum locos, & alia pleraq; asscripsissem ad memoriam & laborem nostrum subleuandum, nescio quomodo accidit quorundam amicorum suasu, vt horum accessio facta est ad forum, atque vnà cum eo in lucem exierunt. Hæc tamen non ingrata fore spero Lectoribus, præsertim cùm in iis summa qua potuimus breuitate vsi simus, edocti exemplo diligentium venatorum, qui contenti sunt vel rustici indicio admoneri loci, aut plagæ, in qua fera regnat, postea antrum, cubile, aut fruticetum, sub quo latet, indagaturi & lustraturi: sic nobis impræsentiarum satis erit, curioso indagatori vel auctorem citasse nominatim, vel locum designasse & perstrinxisse, dum alia meditamur. Et fortassis post hanc racemationem aut spicilegium alij succedent pinguiori fruentes ocio, qui hæc retractantes, ex derelictis, aut etiam renatis in tam amplo & vbere campo manipulos colligent: Quibus quidem, quando per occupationes non licet, vltrò frigidam suffundimus. Potuissemus etiam de quibusdam, vel animi, vel illustrandæ veritatis gratia in vtramque partem disputare, sed nequaquam nos decere existimauimus propter Soceri præiudicium. Porrò cùm te nactus sim Patronum, cùm ex animi mei sententia & auctoris voto, tum operis ingenio, hoc* FORVM *no-*

ſtrum (ſiquidem etiam noſtrum dicimus , quod pro parte noſtrum eſt, teſte Pomp. & Vlp.) hoc inquam, quale quale eſt, tibi offero, dicoq́. Quod ſi in bonam partem (vti ſpero) atque in tuam tutelam patrocíniumq́ ſuſceperis, non dubito quin à vitilitigatorum calumniis tutum ſit futurum. Vale. Duaci Catuacorum Non. Ianuar. Anno 1573.

IDEM BROIDÆVS
LECTORI.

NOn lubet hîc, Lector humaniſſime, accuſare Naturam tanquam nouercam, vt Theophraſtus moriens dicitur, quòd ceruis & cornicibus vitam diuturnam, quorum id nihil intereſt, hominibus, quorum maximè interfuiſſet, tam exiguam dediſſet, quorum ſi ætas potuiſſet eſſe longinquior, futurum fuiſſet, vt omnibus perfectis artibus omni doctrina hominum vita erudiretur. Hoc tamen verè cum Plinio aſſerere audeo acerbam ſemper mortem, & immaturam eorum videri, qui immortale aliquid parant: nam qui voluptatibus dediti quaſi in diem viuunt, viuendi cauſas quotidie finiunt. Qui verò poſteros cogitant, & memoriam ſui operibus extendunt, his nulla mors non repentina eſt, vt quæ inchoatum ſemper aliquid abrumpat. Sed quorſum hæc ? Equidem ſemper dolendam Soceri mortem exiſtimaui, quòd illa præuentus hoc opus perficere non potuerit: hæc enim vnà cum vita ſeriem Hiſtoriæ, quam contexebat, præmaturè abrupit.

Nec

Nec,me hercle,dubitandum eſt,ſi fata vitam ampliaſſent, quin non modò huic operi extremam manum addidiſſet, ſed & alia doctiora & limatiora ętate ingraueſcente cumulaſſet. Quid enim vetat ex florido vere, & ſpicoſa æſtate coniicere autumni futuri copioſam meſſem? Cùm enim hic ferè adoleſcentiam in variis academiis ſtudiorum ergo peregiſſet, in quibus non mediocre eruditionis ſuæ ſpecimen ediderat, pręſertim verò in ampliſſimo illo Pariſiorum Palladio, vbi cùm publicè, tum priuatim docendo ſe per aliquot annos exercuerat frequenti corona, & magno auditorum applauſu, tandem ad ſuos huc reuerſus, veluti laborum exantlatorum mercedem aliquam conſequuturus, atque quaſi lautioris & ciuilioris vitæ genus inchoaturus pientiſſimam matronam (vt taceam prudens alias cùm animi tum corporis dotes, quia nunc ſocrus eſt mea) tum valde iuuenem duxit vxorem, atque fori noſtri cauſarum Patronus, & huius vrbis Decurio factus eſt. Cumque ad maiora vocaretur, hunc quaſi de via pergentem mors inuida rapit, cùm iam annum ſuæ ætatis xxx. vix exceſſiſſet, magno bonorum & doctorum luctu. Antiquitatis ſtudioſiſſimus fuit. Meditabatur etiam quæ ad politiam & Reipub. reformationem ſpectabant. Quin etiam quorundam abuſuum, quos in curiam Decurionum & praxim irrepſiſſe animaduerterat, corrigendorum auctor fuit. Plura adderem niſi domeſticum teſtimonium eleuaretur. Sunt tamen in viuis qui norunt, quanta comitate, & integritate vixerit. Cùm autem alteram, quam moriens reliquerat natu maiorem filiam abhinc quinquen-

nio vxorem duxissem, mearum partium esse, & pietati conuenire putaui, vt qui hæres essem bonorum & sacrorum, hunc veluti posthumum suscipere, tollere, euulgare. Primùm itaque magno studio conquisitis, ac tandem inuentis exemplaribus aliquot, quæ plusquam viginti annos delituerant à morte ipsius parentis collatione ad inuicem (nam diuersa erant) ea sic retractauimus, & sub incudem reuocauimus, vt dispunctione & restitutione quorundam, hunc veluti nouum ederemus, quem si ipse Socer aspiceret, vix scio an pro suo fœtu vellet agnoscere. Cùm autem decursu lampada traditam ab eo putarem, historiæ telam exorsus, vnde abruptum licium videbatur, sic eam continuaui, vt ordinem iudiciarium vsque ad sententiæ dictionem & executionem persequerer. Quin etiam ita luxuriauit calamus vt præter paralippomena, breuiaria operis, librorum, capitúmque, atque, copiosum indicem, scholia & corollaria subcisiua subnectenda curauerim: vt taceam interim laborem, quem in conferendis auctoribus in textu laudatis cum suis fontibus insumsimus atque etiam dissimulem, quæ passim annectendo interseruimus. Quę omnia vti candidus es Lector, ita æqui boníque consules. Siquidem hoc studui, vt aliqua ex parte tuum laborem, operámque subleuarem in euoluendis diu, multúmque auctorum laudatorum voluminibus, cùm ferè in his COROLLARIIS capitum & librorum notæ ad faciliorem indaginem in promtu habeantur. Conueniebat etiam, vt huic operi libellum DE MENSIS VETERVM subiungeremus, quem lib.j. cap.x. pollicetur Socer

cer

cer, quo tibi, benigne Lector, epulum aut sympo-sium in foro nostro apponerem, nec minùs gratum nec minùs lautum fortasse, quàm prandium illud Saliorum, quod in maxima Martis æde foro proxima parabatur, cuius nidore captus epulo Claudius Cæsar (vt testatur Suetonius) aliquando deserto tribunali ascendit ad Sacerdotes, vnaque discubuit. Verùm quando quorundam malignitas nobis hoc inuidit bonum, de eo nil ampliùs dicam, ne forte nimiùm gulam, & orexim moueam, quam explere nunc non possum. Interim postquam recta non licet, sportulis veluti contentus foro vtere. Sed lubet tabulas producere, ne quis à me excogitatum argumentum existimet, epistolam dico, quam Leodio misit Louanium Polletus noster ad Nicolaum Andræam Ariæ nunc Propræfectum, quam tantò libentiùs asscribam, quod Fori huius etiam mentionem facit.

Pars literarum Francisci Polleti ad Nicolaum Andræam Ariæ Propræfectum.

***

ACcepi libellos, quos tibi reliqueram per nuncium mittendos, simul tuum Georgium Agricolam de mensuris, pro quo habeo gratiam. Vbi absoluero epitomen ad explicandam partem mensæ veterum circa pocula et cyathos, tibi mittam exemplum, vt munus antidoro aliquo compensem. De foro meo si aliis facis copiam, vide vt non si-

ne aliqua præfatione, fuisse nimirum ædificatum raptim, vt ipse testis es, ne quis Colophonem fastigio additum putet, esse multa addenda, corrigenda, immutanda, quod faciam ante Remigij, si Diis placet. Quod studium operámque tuam polliceris ad res meas, habeo gratiam, ego vicissim meipsum ad tuas offero, &c.

PHILIPPI BROIDÆI I.V. licentiati ad librum Forum

EPIGRAMMA.

NOn ingratus eris forum libelle,
Verùm te iuuenes, senésque amabunt,
Nec non Pallladij viri togati
Omnes atque sinu ferent libenter,
Et te non alio volent foro vti,
Vti si scieris foro libelle.

CHRISTOPHO. BROIDÆI S. THEOLOGIÆ LICENTIATI, ecclesiæ D. Petri apud Ariens. Decani ad Philippum fratrem ex superiore epigrammate

ANTISTROPHE.

VErum dic igitur te amabo frater
An hoc more putat foro peruti

Si quan

Si quando genuinum in hos, & illos
Latrantes rabulas, canes forenses
Frangit, dum iugulum petit malorum
Mores atque fori terit potenter,
Monstrorum domitor perinde vt alter
Alcides, tuus ille multa pollens
Polletus, Socer & sacer Mineruæ,
Et tu haud degenerans Gener Philippe,
Plus dicturus eram meus nisi esses
Frater. Dic igitur te amabo verum
An hoc more putas forum placere,
Et te posse malis? tibi hoc fatendum,
Si quando genuinum in hos & illos
Latrantes rabulas canes forenses
Frangis, dum iugulum petis malorum,
Mores atque fori dolas potenter,
Monstrorum domitor perinde vt alter,
Nunquam gratus erit malis libellus,
Illum nec iuuenes senesq́ amabunt
Omnes háudque sinu ferent libenter,
Non hoc, verùm alio volent foro vti,
Vti cùm nequeas foro Philippe.
Sed cùm displicuisse súsque déque
Vestrum vterque ferat loquendo verum,
Nec cures nimiùm gerant sinu illum
Vtanturq́ alio foro proterui,
Vti tu bene scis foro Philippe,
Non ingratus erit forum libellus.

ΕΠΙΓΡΑΜΜΑ

Ἰωάννου Σολβίου Ἀτρεβατίου εἰς τὰ ἀγοραῖα τῶν ἐλλογιμωτάτων ἀνδρῶν Φραγκίσκου Πωλήτου καὶ Φιλίππου Βροιδαίου πενθεροῦ καὶ γαμβροῦ συγγράμματα.

Ἄφθιτος εὐνομιῶν ταμίης τὰ δίκαια τετράφθαι
Πὰρ τῶν στρεψοδικῶν δερκόμενος κοβάλων,
Ἀμφιλόγους στροφάδας βλάσκειν, καὶ ἀεικέα νείκη,
Καὶ τριοδολεκτραπέλων σμῆνος ἀνωφελέων
Ἐν πάσαις ἀγοραῖσι. Δίκης ἱερεῖον ἀμείφθαι
Ἁρπυιῶν χειῶν δημοβόρων ῥυπαρῶν.
Ἀπρεπὲς οὖν σώκησε φέρειν καὶ ἀνάξιον ἔργον
Τοῦτο, καὶ εὐθύνειν δόξεν ὁ ἐξαπίνης,
Εὐθυδίκων προγόνων ἢ ἀνόμοις υἱδεῦσι θέμιστας,
Καὶ ἀδίκοις ἀνάγειν τὴν πάλαι εὐνομίην.
Ὤτρυνεν θεράποντα Δίκης Πώλητον ἄριστον,
Ἀνέρα φέρτιστον, πάνσοφον, ἠδυεπῆ.
Ὡς δ' εἶδεν σοφίῃ κ' ἀρεταῖσι βρύοντα παρ' ἄλλους,
Πρόσθεν ἢ ἐκτελέσαι, εἰς πόλον ἡρπάσατο.
Ὡς νέον ἐνὶ στόλῳ τοῖς ἀθανάτοισι φαεινοῖ
Ἄστρον, Πώλητος καὶ πόλον ἀμφιέπει.
Οὔτι χερειότερος τὰ λελειμμένα γαμβρὸς ἀμύμων
Δέξατο, καὶ ποθεινὸν τοῖσιν ἔδωκε φάος
Ὡς δ' ἐὸν εὐτυχέτοις καὶ ἁρμόστῃσι κατ' αἶσαν
Ἄφθονος, ἠργανέειν πᾶσιν ὁμῶς ἐθέλων,
Ἀγλαομουσαίοις σοφίης θεράπουσι μάλιστα,
Καὶ γεραρᾶς κλεινοῖς Εὐνομίας προπόλοις.
Ἐλπίδες ὦ μεγάλαι πολίων εὖ ναιομενάων
Παῖδες ἀμωμήτων εὐφυέες τοκέων,
Οἷς ἀρετὴ μοῦνον καὶ ἤθεα καλὰ ἕαδεν,
Οἷσιν ἄριστα μόνον καὶ τὰ φέριστα μέλει.
Ἀκρήτῃ δέχνυσθε δίκης ἐγκύμονα βίβλον
Πᾶσαν ὀλιζο τέρψις καὶ νομικὴν σέλισι

Εἴλλ

Εἰλλομένην σοφίην ἀψωδία, πᾶσιν ἐπωρκῆ
Τοῖς πέλας ὡς χραισμεῖν, καὶ βίον εὖ τιθέναι.
Ανδράσι φερτίστοις πανομύμοσι πολλῷ ἄν ἴδει
Λῶστα πονησαμένοις ἐσθλὰ ἐπευχόμθροι.
Αργὸν σὺν καμάτῳ τόδε καὶ τόδε ἀλλῃ ἐρδυνᾷν
Ενθάδ' ἀνδυμόχθυ πάντα ἑτοιμόζεται.

Ad doctissimum virum
FRANCISC. POLLETVM
LVDOVICI ALTINOLÆ
Arienſ. I. C. Ode.

SInt qui depromant antiqua nomiſmata, quondam
Recondita in terræ ſinu,
Artificúmque ſagax quos eſt mirata vetuſtas
Opera in Apricum proferant,
Vt quæ Parrhaſij viuas imitantia formas
Apellis & pinxit manus,
Aut quæ Liſippus poſuit ſpirantia ſigna,
Sculpſere vel quæ Phidias,
Praxiteles, Polycletus, & omnes denique priſcis
Qui claruére ſeculis.
Vtilius multo ſtudium ac præclarius olim
Tibi Polete erat, forum
Vt qui Romanum pulchrè reparaueris, atris
Ipſum tenebris eruens,
In quibus (ô mores) fuerat per ſecula multa
Turpi ſepultum incuria
Sic magna collapſa priùs faſtigia Romæ
Si non reponuntur tuis

Scriptis, at saltem Latiæ reparatur apertè
Pars gloriæ potissima,
Non aliter quàm si qua foret latissima quercus
Quocunque stantes arbores
Exsuperans longè, caput intra nubila condens,
Vastósque per campum suos
Extendens ramos (sub quorum tegmine opaco
Solatium quisque inuenit)
Gloria certa loci, quem reddit vbique decorum,
Celebrem, & admirabilem,
Tandem stridenti ventorum turbine adacta
Grandi fragore corruat,
Tum decus omne soli, tunc gloria, tunc honor vnà
Ruit, simúlque deperit.
At si forte aliquis sortem miseratus iniquam
Vt arboris, sic & loci,
Viribus incumbit totis, ac omnis in hoc est,
Vt hic & illa pristinam
In formam redeat: Sin fortè elanguit illa,
Saltem assequatur, vt loci
Restituatur honos, & gloria multa supersit.
Quis tale factum non probet?
Quis non hunc hominem condignis tollat ad astra
Ad astra tollat laudibus?
Sic quoque tu in simili præstans maiora Polete,
Polete vir doctissime,
Diuinis laudandus eras mihi crede camœnis,
Fortuna quum tibi inuidens,
Atque tuis factis, liuore perusta maligno
Te ætate florentem abstulit,
Idq; priùs quàm scripta tua inuulgata fuissent,
Lucíque communi data,

Sic prop

Sic propè mors sobolem patrémque peremit eodem
Vnóque diro spiculo.
Sed Gener ecce tuus nulli pietate secundus
Partum fouendum suscipit,
Erigit, extollit, firmat, multúmque perauctum
Permittit ire in publicum,
Comparat vnde sibi famam, laudémque perennem,
Alter velut libri parens.

EIVSDEM ALIA ODE.
Liber ad Lectorem.

Scire num quaeris, studiose Lector,
Quod forum quondam fuerit Quiritum,
Vniuersi dum caput orbis esset
Inclyta Roma?
Non opus multos subeas labores,
Tot libris, & tam variis legendis,
Solus id praesto breuiter, disertè,
Nec minùs aptè.
Quaeris & Lector, mihi quis parens sit?
Me quidem primùm genuit Poletus,
Viuerem vt fecit Gener eius: ergo
Ambo parentes.

Io. Vanderhaghij Bruxellens. Allusio ad etymon Fori.

Huc propera quicunque voles ditescere opimis,
Inuenies nusquam ditius emporium.
Hîc passim rutilant gemmae, splendéntque lapilli,
Qualis nec Pyrrhi gemma superba Deis.

Hic pretiosa patent vnguenti vascula puri,
Hic thymus aspirat, nectar, & ambrosia.
Conspicis hic quo causa loco, quo iudice, quando,
Queis certanda fuit, quo peragenda modo.
Hic etiam leges, & quæ responsa ferebat
Roma potens populis, dum caput orbis erat.
Conspicis hic quæ pœna malo, quæ præmia laudi,
Hic promus iuris vel tibi condus erit.
Denique quid non hic? cunctarum est copia rerum.
Nec mirum si effert, fert quoque tanta, forum est.

ARGVMENTA ET SVMMARIA LIBRORVM, CAPITVM, ET FERE eorum, quæ hoc opere continentur, tum ratio ordinis concinnata breuitate à Philip. Broidæo Francisci Polleti Genero.

*

BREVIARIVM QVINQVE LIBRORVM Historiæ Fori Romani.

Libro primo Forum constituitur. Secundo aduocatorum corona cingitur. Tertio Iudicum consessu ornatur. quibus quarto rei sistuntur, ac de publicorum praxi agitur. Quinto de praxi priuatorum iudiciorum, Apparitoribus Iudicum, sententiis, appellatione, & re iudicata tractatur.

Ratio ordinis.

Prius de publicis iudiciis tractat, quia hæc, quibus de capite & fortunis anquiritur, dignitate præst

te præſtantiora ſunt priuatis, quibus tantùm de re pecuniaria agitur. Adde quod delicta & crimina, quæ in illis puniuntur, etiam tempore ſunt priora obligationibus & vltimis voluntatibus, de quibus ferè in his diſceptatur. Licet autem dignitate perſonæ rebus ſint præſtantiores, tamen locus, & tempus, quæ primo libro conſtituuntur ordine quodam naturæ præcedere debuerunt.

Summarium libri primi.

Libro primo de loco, tempore, & inſtrumento fori, modo, ratione, & habitu dicturorum & acturorum agitur.

Summarium libri ſecundi.

Libro ſecundo de iis agitur, qui in foro Reis, id eſt, litigantibus operam aut locant, aut commodant, mutam quidem & ſegnem, gratuitam aut venalem ſiſtunt, qui generali vocabulo Aduocati dicuntur.

Summarium libri tertij.

Libro tertio de Magistratibus cùm publicas, tum priuatas causas disceptantibus tractatur.

DECVRIA AVCTORVM in hoc opere citatorum, quorum plurimi cùm explicantur, tum reſtituuntur, & illuſtrantur.

A

Accurſius.
Acron.
Adrianus Turnebus.
Ælianus.
Ælius Lampridius.
Ælius Spartianus.
Æmilius Probus.
Æſchines.
Alexander ab Alexandro.
Ammianus Marcellinus.
AmoniusMonachus
Andreas Alciatus.
Andreas Tiraquellus
Angelus Decembrius

Pacu

Abstinuimus à nomenclatione Conditorum legum, & canonum, ne in infinitum hoc album excresceret.

SVMMARIVM LIBRI PRIMI.

LIBRO PRIMO DE LOCO, TEMPORE, ET INSTRVMENTO FORI, MODO, RATIONE ET HABITV DICTVRORVM, ET ACTVRORVM AGITVR.

Hist

Historia Fori Romani.

ARGVMENTVM.

Forum describit, ac diuidit, & vtrique Foro Magistratus præficit, inuidiamq; deprecatur auctor.

CAPVT PRIMVM.

Forum 1 est, quo res venum ab annonariis, causæque distrahendæ à litigatoribus conferuntur. Nam forus, qui inductus ab Isidoro 2 in ius latinorum obrepserat, nomine iustissimo, vt Reus peregrinitatis, dudum facessere iussus est: Et quod idem auctor cōmentus est etymon, cùm Forum à fando, 3 vel Phoroneo Argiuo rege deducit. Etenim quãquàm notationum, in vocabulis ratio periculosa sit, adeò vt qui in ea versantur, sępè aut deridiculi sint, aut cùm intendunt indicem ad fontem, dictionem deriuaturi, in lubrico titubent, aliud pro alio commonstrantes, tamen in argumento præsenti, tutissimum mihi videtur Terētij Varronis iudicium: Isidori verò, calumniis expositissimum. Vim adfert syllabæ quantitati, qui Forum à fari inuito syllabæ genio repetit: ita vanus est, qui Latino verbo, & indigenæ auctorem exoticum affingit. Non est verisimile Romanos exteri regis, atque ignoti memoriam, foríque constituti beneficium coluisse, Peloponesum autem, Achaiam, re-

Forum.

Forus.

liquamque Græciam, contempta regia nomenclatione, non Phoron, ſed δικαστήριον vel ἄγοραν pro foro vſurpare maluiſſe. Ad hæc præter auctoritatem Varronis rei Latinæ peritiſſimi, quæ oppoſita Iſidoro, viro nō tam erudito, quàm bono, & diligēti in aduerſa lance vt leuiſſimum auferret, eiuſdem eſt plenior etymologia, & quæ duplex fori genus complexa ſit, iudiciale nimirum, & venale, vtrumque ſuos mores, ſua officia deſtinata, ſuoſque præfectos ſortitum: Illi præponit Ariſtot. iiij. Poly. ἄρχας, nos Magiſtratus, qui ſcilicet Iuris diſceptandi, dicundi, iubendique poteſtatem habent: Huic autem idem ἐπιμελιτὰς, Latini curatores præficiunt, vt ſunt Ædiles Plebei, Curules, Cereales, prẹfecti annonæ, qui commiſſa in ſumptuarias leges, doloſq; Dardanariorum 4 puniunt, reliquorumque, qui in fraudem annonæ vexandæ, flagellandæque ſocietatem, & monopoliū coëunt: Et ij quos diſtinctis ex genere muneris, quo funguntur nominibus, Iureſconſulti vocant 5 Sitonas, Sitologꝰs, Sitometras, Sitophilacas, qui frumētationem, Eleonas, Elæmpórꝰs, qui oleariam curant, Epiſcopꝰs, annonæ inſpectatores, quos vulgò Eſguardos ab inſpiciendo, obſeruando, & approbando annonam vænalem, dicunt, Tamias, Apodectas, Ephorꝰs, reliquoſque annonarios præfectos, quos Aurelius Arcadius Chariſius perſequitur lib. ſingulari de munerib. ciuilibus. Itaque pro rerum varietate, 6 quæ vænum comportarentur, variis affectum eſt nominibus, modò enim Boarium, Suariū, 7 Piſcarium, aliàs Holitorium, Cupedinarium, Coquinum, & Furinum in Pſeudolo Plauti vocabatur. Cẹterum vænale

Fori duplex genus.

Fori Iudicialis præfecti.

Fori vænalis præfecti.

Fori venalis varia nomina.

vænale forum non tãtùm eſculentis, poculentis, reliquoque victui diſtrahẽdo, ſed aliarum etiam rerum commerciis contrahendis deſtinatum eſt. Hincq; eſt quòd Galli ſolennes mercatorum conuentus in municipiis, ſtataſque & indictas ſuas nundinas foras vocant. *Fora Gallorũ.* Porrò Forum iudiciale ampliorem, magiſque variam hiſtoriam habet, ad cuius explicationem, vniuerſa hæc à nobis inſtituta commentatio conferetur. Enimuerò antequã in ipſam exegeſim ingrediamur, inuidiam, *Inuidiæ deprecatio.* quæ nobis ſubeunda erit, ex moleſti, ingratique ſtili fragmentis, deprecati, argumenti ſuſcepti maleficio imputemus. Nam eiuſmodi eſt, vt, quia obſoletum longo ſenio, ſituque, neq; à quoquam omnino verſatum, vix fidem eſſet habiturum, niſi in rem præſentem, quaſi adductis auctoribus planè repreſentaretur; neque enim ingenio cogitatis rationibus, aut argumentis arte è locis erutis, ſed atechnis auctorum locupletum laudationibus more Iuriſconſultorum res arguenda fuit. habendaque ob oculos propoſita prolepſis, anticipata de mutis illis magiſtris, per quos didicimus, opinio, quod ipſi dixiſſent, vt quondam Pythagoræi de ſuo Pythagora αὐτὸς ἔφα. Quod idem accidit iis magnis antiquariis, qui rem nummariam, veſtiariam, vaſculariam, nauticam, ædificatoriam, temporum tenebris demerſas, & ſepultas, ſuo ſtudio, & induſtria eruerunt, ſpectandaſque omnibus exibuerunt: quibus ſi quando datur ſtylo indulgere, id tum demum faciunt, cùm in parerga excurrunt. Nam huiuſmodi hypomnemata continent tãtam in ſe varietatem rerum, vt perpetuam deductamque dictionis ſeriem (quod re-

rum preclarè ab Heroibus gestarum narrationes admittunt) non paterentur, quin modò in Capita, artusque iustos, sed penè in articulos frangenda fuerint, vt non ad epidicticam aut etiam exegeticam, sed didascalicam scribendi rationem summis notandisque duntaxat rerum capitibus fuerint comparanda. Eam tamen dedimus operam, vt pro rei ingenio, aptè inter se omnia connexa hæreant, nihilque luxatum, & non suo loco positum reperiatur. Religiosè autem coacti sumus abstinere à Græcis, ne miscellaneorũ chaos farciremus (cùm etiam Græcum Forum singularem requirat historiam) conscij institutæ operæ, vt qui non Gallis, aut Græcis, aut aliis exterarum gẽtium ciuitatibus, sed solis Latinis Forum construamus. Sed ex diuerticulo res reponatur, & quod fœlix, faustumque sit, rem attingamus.

¶ PHILIPPI BRODÆI I.C. COROLLARIVM ad cap. j. historiæ Fori Rom.

M. Varro. 1. Forum est quo) *Etymologia est Fori, quam adfert M. Varro lib. 4. de lingua Latina. Quò conferrent, inquit, suas controuersias, & quæ vendere vellent, & quò quæque ferrent, forum generatim appellauerunt, à ferendo nempe. Quod autem additur à Socero (* causæque *) ad interpretationem magis pertinet quàm ad necessitatem requiratur: Siquidem verbum* Rei etiam *causas & lites complectitur, testis Vlpian. in L. 183. de verb. & rerum signif. Inde Reorum nomen pro litigantibus: Hinc etiam actus rerum toties apud Sueto. pro actis causarum ponitur: Ipse etiam nimius fortasse, & superfluus ero, si Horatij auctoritatem addidero:*

Res.

Dubius

Dubius sum, quid faciam, inquit,
Tene relinquam, an rem.

Id est litem. Breuius itaque definiri posse videtur, aut circumscribi forum ex verbi allusione, si quis dicat locum esse, quo res feruntur, aut vnde res feruntur, vt in posteriore, quæq; litera dictionem importet, quibus quasi per coitum, & copulam nomen Fori connexum est, vt non ineleganter Gellius libro 1.*cap.* 25.*noct.* Attic.*Induciarum vocabulum ex his factum putat,* inde vti iam. *Sic ferias à ferendis epulis, nisi malimus per antiphrasin dici, quod tūc nullæ res inde ferantur, respicientes ad fori, quam modò attulimus etymologiam, veluti bellum quasi minimè bellum: Lucus quod minimè lucet, & sic diuersa analogia nundinæ feriæ, & non feriæ dici poterunt.* Fori notatio. Induciæ. Feriæ.

2. Ab Isidoro) *Lib. Etymologiarum, qui laudatur auctor in c. forus. de ver. sign. Nonius Marcellus tamen notat masculino genere dici apud Lucilium, & Salustium.* Nonius Marcellus.

3. Forum à fando) *In hoc etymo Fori Isidorum reprehendit Alciat. lib.* 2. *disputationum cap.* 24. *ac fere iisdem argumentis rationibusq; confutat.*

4. Dardanariorum) *Quia verbum hoc insolens est multis, sicut & nonnullæ phrases, quibus auctor noster vtitur, ideò paucis perstringenda videntur. Sunt ergo Dardanarij propolæ, qui omnia præemunt, vt postea carius reuendant, quorum fit mentio in l.* 27. *de pœnis, l.* 6. *de extraordin. crimin. Vexari autem per eos sectatores, & mancipes annona dicitur, quando fertur, raptatur, huc atque illuc distrahitur, cuius verbi emphasim interpretatur Seruius apud Gellium, lib.* 2. *cap.* 6. *noct. Att. & Macro. Saturnal. lib.* 6. *cap.* 7. *super hoc versu Vergilij.* Dardanarii. Vexari annonam.

Dulichias vexasse rates.

Flagellere annonam. *Flagellatur autem, quando in horreis & granariis veluti mancipatur, & verubus quasi verberib. coërcetur, ne exire aut egredi possit, qua phrasi vtitur Plin. li. 33. ca. 13. metaphora forte desumpta ab obæratis & nexis, qui addicti creditorib. ab iisdem in ergastulis flagellabātur: in eadem significatione Martial. arcam flagellare opes in ea reconditas dixit. Papinius autē strangulare, pro ita condensare & comprimere, vt quæ respirare nequeant, suffocari videātur.*

Strangulare.

Non tibi suppositas infœlix strangulat arca
Diuitias.

Ad quam significationem visus est respexisse Hermogenianus in l. 53. ff. de Iud. dum arctiorem annonam dicit. & Persius Satyra quinta:

Vastare, Grauare, Leuare annonam.

Iam nunc astringas, iam nunc granaria laxes.

Lampridius in Commodo & Seuero Impp. vastare & grauare annonam dixit, quibus leuare contrarium est Ciceroni.

5. Vocant Sitonas) *De his fit mentio in l. vltimæ demum. & honor Σιτώνης autem est curator annonæ præpositus l. vlt. de adminiſt. rer. ad ciuit. pertinent.*

Sitonia. Sitocomia.

Vnde Sitonia vel Sitocomia vt legit D. Alciat. l. vnic. vt nem. liceat in emp. spec. libro 10. *C.* Σῖτυ *verò appellatione, cibaria, quibus vescimur, continentur. Inde est quod Arcad. in d. l. munerum, frumenti, olei, & harum specierum curatores, Sitonas vocat. Quædam de procuratione rei frumentariæ, vide apud Vincētium Lupan. in Spartia. Didium. Sed nostri instituti non est singula prosequi.*

Forum aleatorium.

6. Itaque pro rerum varietate) *Sic Augustus Forum Aleatorium vocat, in quo solitus erat aleam ludere: Ita enim apud Suet. Lusimus per omnes dies forum*

forumq́, aleatorium calefecimus. Porrò ſeptemdecim Fora Romæ fuerunt, de quibus, & eorum ſitu, vide Ioannis Barthol. antiquæ Romanæ Topographiam, & Pub. Victor. de vrb. Rom. regionib. & locis. Tredecim recenſet Alex. ab Alex. genial. dier. lib. 2. cap. 12. qui multa de Foris Romanorum & exterorum habet notatu digna. Fuerunt & alia loca in prouinciis, in quibus ſolennes conuentus fiebant, vel iuriſdicundi, vel nundinationis cauſa, quæ etiam fora dicebantur, quæ ſæpè nomen retinebant ab iis, qui agebant, aut indicebant, vt ſunt Forum Apij, Caſsij, Liuij, &c. inde huiuſmodi phraſes frequentes apud Ciceronem, Plinium, Cæſarem, & alios probatos auctores, Forum agere, Forum indicere. Conuentus autem quomodo fierent explicat Theophilus inſt. lib. 1. tit. 6. Extremo verò conuentus die concilium habebatur. In alia etiam ſignificatione, Forum vſurpatur pro nundinationis & negotiationis loco, quod conciliabulum propriè dicitur. Vtriuſque autem Fori, quod vel iuris vel nundinationis ergò agebatur, veſtigia ad nos vſque peruenerũt, vel ex eo colligimus, quod nundinationes ſiue conciliabula, quæ quotannis ſtatis temporibus, & certis locis recurrunt, Fora vel foras vernaculè vocamus: Verum huiuſmodi mercatorum conuentus olim non erant certi, aut ſtati reſpectu loci, aut temporis, ſed concepti: Nam ſenatus, Prætor, & Proconſul indicebant pro arbitrio, quinimo priuati nundinationis ius interdum obtinebant, vt probat Plinius nepos lib. 5. Epiſt. ad Valerian. & Suet. in Claudio. Iuridicorum conuentuum exempla nunc etiam extant: Nam quid aliud ſunt in municipiis ſeſſiones illæ iudicum quas aſizias aut francas veritates ius conſuetudinarium

Septendecim Fora Romæ.

Fora.

Conuentus. Conciliabulum

Aſizia.

appellat? Certè cùm huiusmodi conuentus celebrantur, Forum agitur & indicitur: nam vtrobique ius dicitur: nec fortè absimiles sunt conuentus illi celebres in Gallia, qui magni dies vocantur, quibus de appellationibus quæ à Bailliuorum & Seneschallorum curiis immittuntur, cognoscitur. Quomodo autem differant Colonia, municipium, præfectura, Forum, conciliabulum, vide apud Turnebum aduersariorum libro 1. capite 11. Præcipuè apud Carolum Sigonium libr. 2. de antiq. Iur. Ital.

Magni dies.

7. Boarium, suarium) *Hæc omnia postquam contracta in vnum locum, quæ ad victum pertinebant & ædificatus locus, macellum appellatum. Var. lib. 4. de lin. Lat. Porrò inter venalis fori præpositos referri potest Præfectus vrbis qui teste Vlpi. curam carnis omnis vt iusto pretio præberetur, habebat. Et ideò forum suarium, boariumq́; ad ipsius curam pertinet. l. 1. §. curam. ff. de offi. præfect. vrb.*

Præfectus vrbis.

Macellum.

ARGVM. CAP. II.

Vbi causæ publicæ, & priuatæ disceptabantur, ac de Foro, Theatro, Basilica, & Comitio.

FOrum igitur vbi causarum officina, & veluti quoddam Iuris quod cuiusque esset diribitorium 1, non ad vnum tribunal omnes lites recipiebat, sed Priuatæ, quæ ad Centumuiros pertinerent, sub tecto in Basilica concertabantur: Publica autem iudicia, si populus referente Tribuno cogniturus esset, in Comitio ad Rostra, si iudices decuriati in quæstione legitima, in reliqua fori area nuda, cœloque aduersa, qua in re morem Atticum Romani repræsentarunt: Athen

Diribitorium.

Priuatæ lites.

Publica Iudicia.

Atticorũ mos.

Athenis enim in aperto, & ſub dio cauſæ perorabantur, Area ipſa ἡλιαία, & iudices qui in ea conſidebant ἡλιασταὶ tanquam ſub ſole cognoſcerent, vocati: vt etiam Athletæ, qui aliâs in xiſtis & tectis ſtadiis luctabantur, aliâs in hypætras & ſubdiales paleſtras commigrabant: Forum etenim area, & Baſilica conſtitit. Baſilicæ plures fuerunt, 2 cinctæ porticibus ad ambulationes: inter quas fuit, & Porcia Baſilica, quam extruxit Cenſorius Cato in cenſura ex ære publico, vicinam Foro ſub Curia: illic Tribuni plebis cauſas appellationum ex ſubſelliis cognoſcebant. Auctor Plutarchus in vtroque Catone Cenſorio & Vticenſi. Fuit & Fuluiæ Baſilica, quam Paulus Conſul magnificentiſſimè mille & quingentis extruxit talentis: Auctor idem Plutarchus in Iulio. Fuerunt & aliæ Baſilicæ, vt Opimia, & Iulia. *Baſilicæ.*

Sed Forum propriè eſt hypætra illa, & ſubdialis area, vbi Iudices cognoſcebãt. Auſonius ad Gratianum Cæſarem in gratiarum actione pro conſulatu: Non Forum, inquit, non Baſilicæ olim negotiis plena, nunc votis votiſque pro ſalute tua ſuſceptis, &c. Tranquillus in Iulio: Ædilis, præter Comitium & Forum, Baſilicaſque, etiam Capitolium ornauit, porticibus ad tempus extructis. Viden loca à nobis cauſis deſtinata, Baſilicam priuatis, Comitium popularibus Fori reliquam aream publicis, & legitimis quæſtionibus? Nam & hoc facilè à Grammaticis impetrabitur, vt quis dicatur eſſe foris, qui domi non eſt: ſed in Foro ſub æthere aperto, ſic exigere foras, pellere tecto, extrudere ſub Iouem frigidum: Quod quia videtur vtcumque paradoxon, Iudicum *Quid propriè forum.*

conſeſſum, auditorúmque coronam, ſolis cœlíque iniuriis expoſitam, lubet auctores citare. Valerius lib.7. de Lucio Piſone: Cùm triſtes, inquit, ſententiæ de eo ferrentur, repentina vis nimbi incidit, cúmque proſtratus humi pedes Iudicum oſcularetur, os ſuum cœno repleuit, quod conſpectum, totam quæſtionem à ſeueritate, ad clementiam, & manſuetudinem tranſtulit. Idem eodem libro: Appius Claudius cùm cauſam diceret ſatis periculosè coorti imbris beneficio, tutus fuit à damnatione: Diſcuſſa enim quæſtione, aliam, diis interpellantibus, de integro inſtaurare non placuit. Cicero pro Marco Scauro, quæ oratio non extat: Curia illa vos de grauiſſimo principatu patris fortiſſimóque teſtatur, Lucius ipſe Metellus auus huius, ſanctiſſimos Deos illo conſtituiſſe in templo videtur, in veſtro conſpectu, vt ſalutem à vobis nepotis ſui deprecaretur. Significatur autem Curia hoſtilia, & Caſtoris Pollucíſque templum, quæ cùm in foro eſſent, à Cicerone digito demonſtrabantur. Fabius lib.6.ca. de riſu: Rarum eſt vt oculis ſubiicere contingat, vt fecit C.Iulius, qui cum Heluio Manciæ ſępius obſtrepenti ſibi, diceret: Iam oſtendam qualis ſis, íſque planè inſtaret interrogatione, qualem ſe tandem oſtenſurus eſſet, digito monſtrauit imaginem Galli in ſcuto Mariano Cimbrico pictam, cui Mancia tum ſimillimus viſus eſt. Tabernæ autem erant circa Forum, & ſcutum illud ſigni gratia poſitum. Itaque vt priuatę lites rectè Baſilicanæ, ita publicæ ſubdiales & hypætriæ vocarentur: Hinc illæ auctoribus vſurpatæ phraſes, exire ex vmbris, prodire in ſolem, & puluerem, deſer

L. Piſo.

Appius Claudius beneficio imbris liberatus.

Curia hoſtilia.

Tabernæ circa Forum.

Lites Baſilicanæ, Subdiales.

deserere vmbras parietum, & sciamachias declamationum, & apud Gel. prodire in lucem Fori ex angulis secretísque librorum. Fab. lib. xij. cap. ij. Sed quia deserta ab iis, qui se ad eloquentiam contulerunt, studia sapientiæ non iam in actu suo, atque in hac fori luce versantur, sed in porticus, & gymnasia primum, mox in conuentus scholarum recesserunt: hactenus ille. Cœli autem iniuria, cur incommodior illic sit, quàm in Theatro quod tectum non erat, 3 aut in Concione, aut cùm dabatur opera suffragiis ferendis in campo, non video. Oborto enim nimbo, in porticus sese recipiebant, vt in Theatro. Vitruuius libr. v. cap. ix. Post scænam porticus sunt constituendæ, vti cùm imbres repetini ludos interpellauerint, habeat populus, quo se recipiat ex theatro: imo & ibidem Romæ quædam templa subdialia erant, & nudo cœlo exposita, solis parietum lateribus fortassis contenta, adeò vt qui in eis orationibus, votis, aut aliis diuinis operam darent, ab huiusmodi iniuriis cœli, & ætheris, tuti non essent, vt legitur apud eundem Vitruuium cap. ij. libr. vj. Ioui (inquit) Fulgori, Cœlo, Soli, Lunæ ædificia sub diuo Hypætra constituuntur: Addatur & hoc, quod rei consciis tædium, incredulis fidem fortassis afferet: Fabius libr. x. Quod accidisse Portio latroni dicitur, vt cùm ei, summam in scholis opinionem tenenti, causa in foro esset oranda, impensè petierit vti subsellia in Basilicam transferrentur: Ita illi cælum nouum fuit, vt omnis eius eloquentia cõtineri parietibus videretur. Ideò fortè in morem 4 receptum, quia auditorij frequentiam in iudiciis, vbi agebant gra-

Templa subdialia.

Portius latro.

uiſſimi & diſertiſſimi oratores non caperet Baſilica, vel ne priuatarum litium actio, quæ intus ab obſtrepentibus Rabulis latrabatur, cauſas magis ſerias impediret, quanquã & aliquando eloquentes patroni dicerent apud Centumuiros, & frequentiſſimam audientium coronam. Plin. ij. lib. 6. ad Romanum: Sedebant Iudices centum & octoginta (tot enim quatuor conciliis cõſcribuntur) ingens vtrinque aduocatorũ numerus, & numeroſa ſubſellia, aſtantium corona, latiſſimum iudicium multiplici circulo ambibat, ad hoc ſtipatũ tribunal atque etiam ex ſuperiore Baſilicę parte, qua fœminæ, qua viri, & audiendi, quod erat difficile, & viſendi ſtudio imminebant: quod nos ita interpretamur, vt ex Pluteo per intercolumnia deſpicerent in mediam Baſilicam. Cinctæ enim erant Baſilicæ porticibus concameratis ex coaxatis contignationibus immiſſis in paraſtatas columnis aut pilis adiunctis, ſupra quam contignationem altera eſt, & ſuperior porticus, cuius tectum teſtudinatũ, aliis poſtibus, paraſtatis & arrectariis ſuſtinebatur. Medium ſpatium & quaſi ſuperior porticus pluteus vocabatur, qui in vtrumq; latus per intercolumnia periſtyliorum liberum habebat proſpectum. Paraſtatę verò dupli erant ad latitudinem porticus, ſicut & columnæ perpetuo ſcaporum ductu ad Baſilicæ latitudinẽ. Nam ſic ferè deſcribit lib. v. eam Fori Baſilicam, cuius architectus fuerat Vitruuius. Comitium verò definitore Aſconio locus propter ſenatũ, quo coire equitibus Romanis, & populo Romano licet, vbi Roſtra erant, propè Curiam, in quibus conciones magiſtratuum ad populum perorabantur

Eloquentes patroni apud Centumuiros.

Baſilicę cinctæ porticibus.

Paraſtata.

Pluteus.

Comitium.

tur:aut vt Varro scripsit; quod coibant eo comitiis curiatis,& litium causa.Plutarchus tamen in Romulo,à coito fœdere inter Romanos,&Sabinos deducit. Non modo in Comitiis populus cognoscebat,sed & in Circo flamineo : ibi enim dixisse MarcumMarcellum causam Auctor est Plutarchus in eius vita. *Populus Comitiis & Circo cognouit.*

¶PHILIPPI BRODÆI I.C. COROLLARIVM ad cap.ij.historiæ Fori Rom.

1. Diribitorium) *Est autem Diribitorium,publica domus, veluti arx , aut castellum quoddam, vbi exercitus recensentur,et stipendia militibus diribentur,diuiduntur & distribuuntur. Quo verbo vtitur Suet.in Claudio: Quum Æmiliana pertinacius arderent , in diribitorio duabus noctibus mansit. Vbi perperam in delibatorio à viro docto legitur.Inde diribitores apud Ciceron.pro diuisoribus pecuniarum.* *Diribitorium.* *Diribitores.*

2. Basilicæ plures) *Vndecim refert P. Victor in libello de vrbis Rom.region.& locis.Porrò Basilica, vt hoc addatur, ita ædificari solebat, vt in vna parte Iudicia, in altera negotia exerceri possent, teste Vitruuio lib.5. quod etiam elici potest, ex l.pediculis,§. 3.de aur. et arg.leg.Vbi Paulus innuit aurum in Basilica proponi solere. Vide etiam Alciat.lib.1.pratermis. Basilicæ, imitatione Græcorum dictæ sunt ἀπὸ τοῦ βασιλέως nos regiam siue palatium dicimus : tandem etiam pro templis,& Ecclesiis dici cœperunt.* *Basilica.*

3. In theatro quod tectum non erat) *Tandem vtrumque forum , & theatrum velis & supparis coopertum fuit.Plin.lib.19.cap.1.naturalis historiæ,ait, Q.Catulum in Theatris vmbram fecisse,cùm Capitolium dedicaret , velis purpureis : Lentulus verò* *Forum& theatrum tectum.*

Spinther, Apollinaribus ludis, Carbaſina vela primus in Theatra duxiſſe traditur. Suet. in Caligula: Gladiatorio munere, reductis interdum flagranti ſole velis, emitti quenquam vetabat. Martial. de Hermogene fure:

Quamuis non modico caleant ſpectacula ſole
Vela reducuntur, cùm venit Hermogenes.

De Foro idem Plinius ait, Cæſarem Dictatorem totum forum intexiſſe, viamq́ ſacram, ad cliuum vſque Capitolium intexiſſe, quod munere ipſo gladiatorio mirabilius viſum tradunt. Deinde Marcellus Octauia Auguſti ſorore genitus, velis forum etiam inumbrauit, vt ſalubrius litigantes conſiſterent, quantum mutatis morib. Catonis Cenſorij qui ſternendum forum muricibus cenſuerat.

4. Ideo fortè in morem receptum) *Aliam rationem, cur cauſæ ſub dio agerentur, Antyphona adfert his verbis:* Ἔπειτα δὲ ὁ πάντας οἶμαι ὑμᾶς ἐπίστασθαι ἅπαντα τὰ δικαστήρια ἐν ὑπαίθρῳ δικάζει τὰς δίκας τῶν φόνων, ἢ οὐδενὸς ἄλλου ἕνεκα, ἢ ἵνα τοῦτο μὲν οἱ δικασταὶ μὴ ἴωσιν εἰς τὸ αὐτὸ τοῖς μὴ καθαροῖς τὰς χεῖρας. *Hinc eſt, quod Iudæi Prætorium antè Paſcha intrare nolebant, ne contaminarentur.*

ARGVM. CAP. III.

De Foro veteri, Iulij, Auguſti, Neruæ, & Traiani, ac de Baſilicis, & horum ſitu, & ornatu.

Forũ Latinum multis nominibus donatum.

POpulus Romanus diu admodum vnico foro contentus fuit, quod Latinum, & Latium, aliquando etiam, vt à Martiale, Palladium vocabatur, quòd Palladis templum in eo eſſet: ſicut & Caſtoris, Pollucíſque, Saturni, vbi ærarium,

Conc

Concordiæ, Pacis, Curia Hostilia, Rostra, Comitium, Græcostasis, Senaculum, Gradus Aurelij, sub veteribus, sub nouis, Tabernæ nummulariorum, Colossus Domitiani, & alia, quę explicantur à Chorago, in Curculione 1 Plauti. Ibi Basilica Opimia, vbi lites non grauiores Centumuirorum, aut Recuperatorum cognitione decidebantur. Sæpe tamen Synechdochicως, Comitium pro Foro Romano accipitur. Tranquillus in Augusto: Solebat etiam citra spectaculorum dies, si quando quid inusitatum, dignumque cognitione adiectum esset, id extra ordinem quolibet loco publicare, vt Rhinocerotem apud septa, Tigrim in scæna, anguem quinquaginta cubitorum pro Comitio. Constat autem ex Vitruuio in Foro munus gladiatorium populo repręsentari solitum, aliáque spectacula, cuius longitudinem vult esse sesquialteram, latitudini comparatam, cuiusmodi sunt archeia in nostratibus municipiis, quæ ex area ampliorem visendámque magis speciem prębent. Hinc incomitiare, & inforare à Plauto non minus fœlici & festiua, quàm audaci analogia, pro eo quod est experiundi gratia, in Ius vocare, aut trahere. Ita enim in Curculione leno ad Trapezitam: -- ---- *Quæso ne me incomities.* *Munus gladiatorum.*

Trap. Licetne inforare, si incomitiare non licet? Cur. non inforabis
Me quidem: non mihi placet profectò tuum, nec Forum, nec Comitium.

Iulius Cæsar, tandem aliud Romæ constituit, cuius solum quanti constiterit, Tranquillus his verbis significat: Nullum largitionis, aut officiorum genus publicè, priuatímque omisit, *Alterum Forum à Cæsare constitutum.*

forum de manubiis inchoauit, cuius area supra sestertiūm millies 2 cōstitit:quod, si ad calculum abaci Budaici exigatur, nostratis nummi summā duorum millionum & quingentorum millium coronatorum efficiet. Quanquā Plinij codex in summa dissentiat, cuius verba hæc sunt: Pyramides regum miramur opera, cùm solum tantum foro extruendo sestertiis mille ducentis emerit Cæsar dictator. Quæ summa impar omnino est priori, cùm ex ea, tantum triginta millia Coronatorum redigantur. Neque ferenda esset hyperbole Pliniana, qua tam leuis summa Pyramidū regiarum magnificentiæ, præfertur. In eo autem Caius Dictator statuam loricatam sibi poni passus est. Basilicæ verò Iuliæ descriptionem eleganter pingit Pellio Vitruuius lib.v. vbi tribunal specie amplissimum in ęde Augusti in hęc verba designat: Tribunal est in ea æde hemicyclio schematis minoris curuatura formatum: Eius autem Hemicyclij in fronte est interuallum, pedes quadraginta sex; introrsum curuatura pedes quindecim, vti qui apud magistratus starent negotiantes in Basilica non impedirent: quod ipsa assignatione augustissimum videtur, & in arcus formam, quæ semicirculo minor est, cùm ad diametrum non pertingat redactum. In Basilica autem, quatuor tribunalia erant Centumuirorum, cuius Plinius Orator in epistolis sæpè meminit, & Fabius libr.xij. de Trachalo illo megalophonotato causidico loquens: Certè cùm in Iulia Basilica diceret primo tribunali, quatuor autem iudicia (vt moris est) cogerentur, atque omnia clamoribus fremerēt, & auditum eum, & intellectum, & quòd agentibus cæteris

Basilicæ Iulii.

teris contumeliosum fuit, laudatum quoque ex quatuor tribunalibus memini. De qua etiam intellexit Martial.libr.vj.de filio Reguli patris eloquentiam mirante:

Iam clamor, Centumq́; viri, densumq́; corona.
Vulgus, & infanti Iulia tecta placent.

Octauius verò Augustus Forum tertium adiecit propter hominum iudiciorúmque multitudinem quæ videbatur, non sufficientibus duobus, etiam tertio indigere. Itaq; festinantius, nec dum perfecta Martis æde (quam vouerat bello Philippensi pro vltione paterna suscepto) publicatum est, vt separatim in eo publica iudicia, & sortitiones iudicum fierent: Hæc Suet. Idem alibi de eodem: Forũ angustius fecit, nõ ausus extorquere possessorib. domos. Ad q; videtur mihi alludere Ver. 7. suę Æne. si topotheliã animi gratia non ludit, sed obiter more Poetarum Augusto adulatur his verbis. *Forum Augusti.*

Tectum augustum, ingens, centum sublime columnis *Vergilii locus.*
Vrbe fuit, summa Laurentis regia Pici.

Quanquam sint, qui ad domum quam extruxit in palatio referant, quæ tamen non ita magnifica fuit, vt apud Tranquill. legitur: Habitauit (ait) postea in Palatio, sed nihilominus ædibus modicis Hortensianis, & neque laxitate, neque cultu conspicuis, vt in quibus porticus breues essent albanarum columnarum, & sine marmore vllo, aut insigni pauimento conclauia: & quæ sequuntur omnino ad Basilicam pertinent:

Hic sceptra accipere, & primos attollere fasces.
Regibus omen erat, hic illis Curia, Templum,
Hæ sacris sedes, epulis hic ariete cæso,
Perpetuis soliti patres, considere mensis.

Pertinent iſta ad ędem Martis,quę ab eodem adiuncta Baſilicæ fuerat,vt dictum eſt,vbi Senatus habebatur.Tranqui.in Caligula:Magnificas Romam literas miſit, monitis ſæpè latoribus,vt vehiculo ad Forum vſque,&Curiam pertenderent, nec niſi in Æde Martis,&frequente Senatu Conſulib.traderent. Ibidem & conuiuia agitabantur à Martis ſacerdotibus. Idem auctor in Claudio: Cognoſcens quondam in Auguſti Foro,ictuſque nidore prandij quod in maxima Martis ęde Saliis apparabatur, deſerto tribunali aſcendit ad Sacerdotes,vnáque diſcubuit.

Quin etiam veterum effigies ex ordine auorum,
Antiqua ex Cedro,Italuſq́ ,paterq́ Sabinus.

Ornamenta Fori.

Idem Suet.in Auguſto:Itaque & opera cuiuſque, monentibus titulis reſtituit , & ſtatuas omnium triumphali effigie in vtráque fori ſui porticu dedicauit.

Multaq́ præterea ſacris in poſtibus arma,
Captiui pendent currus,curuaq́ ſecures,
Et criſtæ capitum,& portarum ingentia clauſtra,
Spiculaq́ ,clipeiq́ ,ereptaq́ roſtra carinis.

Quibus ſubſcribit Ouidius Faſtorum lib.v.in encomiaſtica eiuſdem templi deſcriptione.

Perſpicit armipotens operis faſtigia ſummi,
Et probat inuictos illa tenere Deos.
Perſpicit in foribus diuerſa tela figuræ,
Armaq́ terrarum milite victa ſuo.

Quæ ſanè trophęa,& anathemata,Templum,Forum, Baſilicam, aut aliud in vrbe archæon magis decent,quàm priuatam domum.Sed& iiſdem ornamentis ſuum forum decorauit Traianus Cæſar : Gellius : In faſtigiis fori Traiani ſimulachra ſunt

ſunt ſita circumundíque inaurata, equorum, ſignorumque militarium, ſubſcriptumque eſt, *Ex Manubiis.*

Tali intus templo diuûm, patriaq́ȝ Latinus.
Sede ſedens.

Fori Baſilicæ ita auguſtæ, amplæque fuerunt, vt templa deorum viderentur: Nam & Baſilica vetus inter cætera ornamenta, Caſtoris, & Pollucis ſimulachra, in loco conſpicuo collocata habuit. Cicero in Verrem Septima actione: Vos omnium Forenſium, conſiliorumque maximorum, legum, iudiciorúmque arbitri, & teſtes celeberrimo in loco Prætorij locati, Pollux & Caſtor, cæteros item deos, deáſque omnes imploro, atque obteſtor. Niſi malumus Prætorium fori aream interpretari, vnde in templum Caſtoris aſcenderetur. Ad hæc in Iulia Baſilica templum fuit Auguſti: in Auguſti Baſilica, ædes Martis Vltoris. Neque mirum. Habet enim fori ratio ſaluberrima, Deos quaſi genios, & tutelares Caſtorem Pollucémque, Themidem, Aſtræam, Dicem, Iſidem periurij vindicem, & Mineruam eloquentiæ præſidem, cuius etiam eloquentiæ auctorem ferunt Herculem Gallicum, qui vi facundiæ ſuæ, homines agreſtes catena aurea quocunque vellet circunduceret. Et reuera templa veterum, non abſimilia erant noſtratibus: conſtabant enim cella ſanctiore, nos chorum vocamus, quæ cella ſanctior à Baſilica & porticib. diſtinguebatur Pluteo, & quaſi altero pronao, nos non malè pulpitum vocamus, quod in more pulpiti, aut tabulati erectũ ſit, quidã ex vulgo threnũ vocant, fortaſſis, quod illic threni Ieremiæ Prophetæ recitentur, & aliæ

Amplitudo Fori Baſilicæ.

Dii fori tutelares.

Hercules Gallicus.

Homeliæ ſacræ. Baſilica vero, quam nos nauem, aut Carinam vocamus, deambulationes, quæ vtrinq; ſunt, omnino porticus ſunt veterum, quæ ſunt veluti fori in Carina. Cella ſanctior ſolis rebus ſacris deſtinabatur, Baſilica verò, & porticus, & pronaon ferè vſibus prophanis exponebantur. Illic enim, & nundinæ mercium, & proxenetica cõtractuum, prologi nuptiarum, colloquia tranſactionum, vt hodie apud nos, nimis impiè, exercebantur. Plinius epiſt. lib. 4. de tranſactione hæreditatis: Rogauit me vt cum Curiano loquar, conuenimus in ædem Concordiæ. Cic. pro Quintio: Hoc eò per te agebatur, quod propter ærariam rationem, nõ ſatis erat in tabulis inſpexiſſe, quantum deberetur, niſi ad Caſtoris quæſiſſet, quantum ſolueretur. Quo in loco malè vulgò legitur, à quæſtoribus: Fuerunt enim menſæ fœneratorum circũ forum, etiam in templorum porticibus, hinc æs circumforaneum Ciceroni pro nominibus, quibus obnoxiij ſumus Trapezitis ex pecunia mutua fœnori accepta, quem morem, & Iudæi ſeruabant, qui in illo Salomonis delubro religioſiſſimo nundinabantur, fœnuſque exercebant, conuerſa orationis domo, in ſpeluncam latronum, vt in Euangelio Matth. ſcribitur, cap. 21. Itaque populus Romanus ſub aliquot Cæſaribus, ab Auguſto ad Domitianum vſque, triplici foro vſus eſt. Martial.

Templum & reliquum præter cellam vſibus prophanis exponebatur.

Ciceronis locus emendatus.

Aes circumforaneum.

Cauſas, inquit, agam Cicerone diſertius ipſo,
Atque erit in triplici, par mihi nemo foro.

Idem lib. 7.

Lis te bis decima numerantem frigora brumæ
Conterit vna tribus Gargiliane foris.

Idem

Idem lib.8.

Foro triplici ſparſus ante equos omnes,
Aedemq́; Martis, & Coloſſon Auguſti,
Curris per omnes tertiaſq́;, quintaſq́;.

Qui quidē Poeta ſub Principe Domitiano vixit, ideoque triplicis fori tantum meminit, Veteris, Iulij, & Auguſti. Quantum autem, quod Neruæ *Forū Neruæ.* Cocceio Ceſari attribuitur, nondum ædificatum erat, cuius tamen fundamenta iecerat Domitianus, in cuius vita ſic Tranquillus: Nouam excitauit ędem in Capitolio Cuſtodi Ioui, & forū quod nunc Neruæ vocatur. Verum quia exædificatum exornatumq́; à Nerua Cæſare fuit, ideo illi vendicatur. Lampridius dicit vocatum Trāſitorium *Tranſitorium.* in Seuero his verbis: Statuas Coloſſas, vel pedeſtres nudas, vel equeſtres diuis Imperatoribus in foro diui Neruæ, quod Tranſitorium 4 dicitur, locauit, omnibus cum titulis & columnis æreis, quæ geſtorum ordinem continerent. Idem Lampridius, ibidem, de Thurino loquens, qui fumum vendiderat: In foro (inquit) Tranſitorio, ad ſtipitem illum ligari præcepit. Sed tandem quintum, & celeberrimum Imperator Traianus adiecit, ex *Forū Traiani.* manubiis diſtractorum ſpoliorū refectis, in quo columna 5 centum quadraginta cubitorum altitudine fuit, in qua exactiſſimè res ab ipſo principe geſtæ, inciſæ erant. Gellius cap.xxiij lib.xiij. meminit, locuſque ſupra allatus eſt. Hoc forum Traiani dictum eſt & forum Vlpium. Capitoli- *Forū Vlpium.* nus in Marco Philoſopho: Multi, inquit, nobiles bello Germanico, ſiue Marcomanico, imò plurimarum gētium interierunt, quibus omnibus ſtatuas in foro Vlpiò collocauit.

¶PHILIPPI BRODÆI I.C. COROLLARIVM ad cap.iij.historiæ Fori Rom.

1. In Curculione) *Actu tertio.*

2. Sestertium millies) *Contrà Leonardus Portius, mille legendum putat apud Tranquillum in Iulio c.26. non millies, idq; confirmat Baptist. Egnat. in suis annotationib. ex lectione Plin. lib.38.c.15. naturalis historiæ. Dum autem consulo Codicem quem domi habeo, impressum Basileæ apud Froben. ann.1554. inueni millies vt reponendum indicat auctor noster.*

3. Gellius) *Lib.13.cap.23. Noct. Att.*

4. Quod Transitorium dicitur) *Transitorium dictũ, quod inde in Romanũ & Augusti forum iretur.*

5. In quo columna) *De Foro Traiani et eius ornatu, vide multa apud Ioannem Barthol. Marlia. in sua Topographia antiq. Rom. lib.3.c.13. et de columna in medio sita, in cuius fastigio ossa Traiani condita seruabantur. Huius autem fori architectus fuit Apollodorus, vt auctor est Dion Cassius in vita Adriani Cæsaris.* *Apollodorus.*

ARGVM. CAP. IIII.

De variis nominibus, et locis, quibus Ius dicebatur, de Præfecto Prætorio, & officio Quæstoris.

Comitium. COmitium 1 inferiorem areæ Forensis partem, ad Rostra Curiámque esse diximus, vbi tamen & sub dio, ante ædificatas Basilicas, Prætor ius dixit, vt constat ex xij. tabulis, ex quibus aphorismus traductus est, de debitore addicto ipsi creditori: *In vinculis sexaginta dies habeto. Inter eos dies trinis nundinis continuis ad Prætorem in Comitiũ producito:* Vbi tractandarũ litiũ mos in Basilica nondũ receptus erat. Plautus in Pœnulo:

Cras manè quæso, in Comitio estote obuiam.

Citan

Citantur impôsterum testes & Aduocati, vt adsint liti postridie tractandę,&,vt etiam diximus, forum aliquando, & propriè pro ipsa area càpitur.Fabi.lib.iij.cùm loquitur de publicis iudiciis, quæ sub Ioue frigido disceptabantur:Rarum est, vt in foro,Iudicia propter id constituantur. Aliquando pro Basilica.Gellius 2:Quærebat Fauorinus,cùm in area fori ambularet,vt amicum suum Cõsulem operiretur,causas pro tribunali cognoscentẽ. Cic.j.de Oratore:Ne semper Forum,Subsellia,Rostra, Curiámq; meditêre. Per Subsellia, aream subdialẽ publicorum Iudiciorũ significãs. Plautus in Menæhmis: ------ *aut ad Populum (ait) aut in Iure, aut ad iudicem res est.* id est,lites discutiũtur,aut in Comitio pro rostris ad populum,aut in Basilica apud Prętorem in iure, aut in fori area apud Iudices. Cicero idem intelligit primo de Oratore: Nã si quis(ait)statuet hunc esse Oratorem, qui tantummodo in iure, aut in Iudiciis possit, aut ad populum, aut in Senatu copiosè loqui,&c. Non enim vna est appellatio loci, in quo Ius redditur. nam & aliquando Ius vocatur per Metonymiam, vt Iulius Paulus primo 3 ff.collata,inquit,appellatiõe ab eo,quod fit in eo,vbi fit:Quem locum determinare possumus, vbicunque Prætor, salua maiestate Imperij sui, saluo more maiorum, Ius dicere constituit: Tullius pro Quintio.Deiicitur de saltu Cai Aquili,pridie Calendas intercalares,biduo post, vt statim aliquis de Iure concurrerit, non toto triduo sexaginta millia passuũ cõficiuntur. De Iure.i.de foro vbi decreta erat ob vadimoniũ desertũ bonorũ possessio:vnde fluxerũt illę formulę actionũ:

Forum pro Area.

Ius pro loco.

Formulæ actionum.

Quando te in iure conſpicio: & manum in iure conſerere: & poſt xij. tabulas. *ex iure manu conſertum.* Quia olim ex iure, id eſt, à Prætore in fundú controuerſum litigantes contendebant, manum illic conſerturi, vt apud Gellium libr. vlt. 4 legimus. Quod ſolemne quoddam mihi videtur litis conteſtationis, vt iunctis dextris, more militari, ſponſionéque facta in depoſitum futuræ litis, quaſi duellum quoddam inirent. Addi poſſunt vetera illa & tranſlatitia Prætorum edicta, *de in ius vocando: Si quis vocatus in ius, non venerit.* Et Domitius Vlpianus 5 verba iſta edicti honorarij: *Qui in iure interrogatus, reſpondit*: interpretatur in hunc modum: Sic accipiendum eſt apud magiſtratus populi Romani, vel Præſides prouinciarum, vel alios iudices: Ius enim eum ſolum locum eſſe, vbi iuris dicendi, vel iudicandi gratia conſiſtat, vel ſi domi, vel in itinere hoc agat. Cicero quinta oratione Verriana, de Palemarcho Aratore: Domum ad iſtum in ius deductus eſt, & cùm ipſe etiam cubaret, in cubiculũ introductus eſt, quod niſi mulieri, & Decumano patebat, alij nemini. Sic etiam Sudationes in thermis, pro laconicis aut hypocauſtis concameratis Latini vſurpant; & Ambulationes pro pergulis, Cænationes pro cubiculis. Et Auguſtus quum domi cognoſceret, vt ait Tranquillus, videtur mihi in iure fuiſſe, & Iulius domi cauſam Ligarij, & Deiotari cognoſcens. Item & Manlius Torquatus Decium Syllanum filium ſuum repetundarum delatum, cauſa domi cognita, domi damnauit: Et Spurius Caſſius, qui filium Tribunatu functum, regniq́ue ambiti ob legem Agrariam, nimis popularem, conuict

Domi cauſæ cognitæ.

conuictum, aduocato cognatorum & amicorum consilio, condemnauit domi, verberibúsque ad necem cædi iussit. Tantum olim fuit ius potestatis patriæ, neque minor dominica in seruos: Nam non tantum vendere, aut exhæredare sine causa poterat, sed etiam necare. Quin & propinqui in fœminas suæ gentis, ius habebant, & domi cognoscebant. Tranquillus in Tyberio: Matronas prostratæ pudicitiæ, quibus accusator publicus deesset, vt propinqui more maiorum de communi sententia coercerent, auctor fuit. Par ius habuerunt aliquando Galli in suas vxores. C. Cæsar libr. vj. Commentariorum: Viri (scribit) in vxores, sicuti in liberos, vitæ necísque potestatem habent, & cùm paterfamilias honesto loco natus decessit, eius propinqui conueniunt, & de morte, si res in suspicionem venit, de vxoribus seruilem in modum quæstionem habent. Ex quo loco intelligitur, etiam habuisse domi quoddam 6 Forum, & iuris dicundi potestatem. Animaduerti etiam apud auctores, Auditorium dici, iuri dicundo locum comparatum. Iulius Paulus tit. ff. de re iudicat. l. contra pupillum. qui ad maius Auditoriumvocatus est, si litem inchoatam deserit, contumax non videtur. Martianus l. j. ff. ne de statu defunct. post quinquennium quæratur: Ego quoque in Auditorio publico idem sequutus sum. Quanquam Valla alioqui oculatissimus, & quasi custos appositus bonis auctoribus, ne preuaricentur, aut imponant Latinitati, hoc non viderit, qui Auditorium Ludimagistris relinquit: Quod quia diffiteri non possum (recitant enim Declamatores, & Poetæ in Auditorio apud Tranquillum, &

Patria potestas.

Auditorium pro Foro.

Valla.

Plinium) tamen & pro Foro accipi, locus allegatus ſatis arguit. Plinius lib. vj. de Regulo Cauſidico: Iam illa periucunda vna dicentibus, quod Regulus libera tempora petebat, quod audituros corrogabat, quid denique iucundius, quàm ſub alterius inuidia, quàm diu velis, & alieno Auditorio quaſi deprehenſum, commodè dicere? vbi Auditorium pro auditoribus, cõtinens (vt aiunt) pro contento, accepit. Et fortaſſis apud Pellionem Vitruuium Acroaſis, id eſt, Auditorium, pro Fori Baſilica accepta eſt. Eius hæc verba ſunt, in peroratione operis de Architectura, libro x. Eo tempore quidam architectus ab Arado, nomine Callias, Rhodum cùm veniſſet, Acroaſin fecit. Hinc acroaſis phyſica Ariſtotelis, & acroamatica dogmata 7 apud Gellium. Idem Iulius Paulus 8 in titul. de reb. creditis, Auditorium cauſarum commemorat his verbis: Lecta eſt in Auditorio Æmilij Papiniani Præfecti Prætorio Iuriſconſulti cautio. Nam hic ineptum eſſet, de ſchola, & ludo capere, non enim cautiones, ſed diſciplinæ tractantur in ludo: Erat igitur in Prætorio, aulâque Principis cauſarum Auditorium, vbi Principis Aſſeſſores, Conſiliarij, poſtulatis reſcribendis, litibuſque decidundis vacabant: quibus præſidebat Præfectus Prætorio, vt apud nos, in Sanctiori Conſilio Cancellarius, qui olim Caſtrenſis Magiſtratus fuit, ſubiitque in vicem magiſtri militum, aut Tribuni Celerum, occupata ſtatim à Cæſaribus Republica, teſte Pomponio in Iuris Enchiridio: Plures tamen fuerunt etiam à principio. Tranquillus in Caligula: Duo conſilium communicauerunt, perfeceruntque, non ſine

Acroaſis.

Auditorium cauſarum.

Præfectus Prætorio.

conſc

conſcientia potentiſſimorum Libertorum, Præfectorumque Prætorij, vt in Codice Iuſtinianæo, Præfectus Prætorij Orientis, Illyrici, Africæ: Et quanquam militiæ Magiſtri eſſent, vt ſub ſe Tribunos, Centuriones, Legatos, reliquoſque Ductores haberent, &, ſi in Comitatu agerent, Excubitoribus, Cuſtodibus, Spiculatoribus, reliquiſque Comitatenſibus, præeſſent, tamen is honor indignus Patritio viro, vſque ad Flauium Titum Cæſarem viſus eſt. Tranquillus in Tito: Recepta ad ſe propè omnium officiorum cura, cùm patris nomine ipſe, & epiſtolas dictaret, Orationeſque in Senatu recitaret, etiam Quæſtoris vice, Præfecturam quoque Prætorij ſuſcepit, nunquam ad id tempus, niſi ab Equite Rom. adminiſtratam: Quem locum ſic legendum puto, vt poſt illa verba, Orationeſque in Senatu recitaret, etiam Quæſtoris vice, commate oratio ſuſpendatur. Conſtat enim Cæſarum temporibus, inter reliqua Quæſtoris munera, hoc vnum magnificentiſſimum, ſummumque fuiſſe, nomine Principis in Senatu Orationes recitare, ſi quando argumentum Edicti, Legis aut Senatuſconſulti, Patribus Conſcriptis ſuadendum eſſet, ſi Principi in Senatum venire, aut pronunciare, vel recitare non vacaret, aut luberet. Tranquillus in Nerone: Orationes ad Senatum miſſas, præterito Quęſtoris officio, per Conſules plerumque recitabat. Tacitus libr. xvj. Oratio Principis per Quæſtorem eius audita eſt. Vtriuſque veſtigia ſunt 9 in ff. Nam & orationes Cæſarum citantur, & in præfationibus Iuſtinianus commendationi hominũ, inter reliquos, titulum Quæſtoris

Quæſtoris munus magnificentiſsimum.

Sacri Palatij, aut Exquæstoris adiicit, qui quamuis initio non sublimis fuerit, tamen per Cæsares ita elatus est, vt inter principes numeraretur, cuius puto tandem hoc officium fuisse, habere pro Principe in Senatu, aut Palatio Orationem, & de rebus, quæ in consilio agitandæ erant, referre: Cuius etiam munus hodie obit Cancellarius, qui ad Sanctius Consilium res deliberandas proponit: Cùm olim id facerent, aut Consules, aut Principes habitis Orationibus. Prefectus verò Pretorio, reiecto sago, relictisque castris, sumpta toga, Palatinus magistratus effectus est, qui tamen in Equestri ordine semper delituit, vsque ad tempora Alexandri Seueri, per quem tandem Senatu donatus est: adeò Quæstura & Prefectura illa ab initio parum dignitatis habebãt. Lampridius in Alexãdro Seuero: Præfectis Prætorij suis Senatoriam addidit dignitatem, vt viri clarissimi, & essent, & dicerentur. Idem antea, vel rarò fuerat, vel omnino non fuerat, eousque, vt si quis Imperatorum successorũ Præfecto Prætorio dare vellet, laticlauiam iidem per Libertum submitteret, vt in multorum vita Marius Maximus dixit: Alexander autem idcirco, Senatores esse voluit Præfectos Prætorio, ne quis non Senator, de Romano Senatore iudicaret. Ergò hinc patet, causas cognouisse Præfectum Prætorio Presidem 10 Antecessoribus, qui in Principiis consilium adhibebantur. Tamen multi in iure Romanõ, tempore Cæsarum Antecessores nullos fuisse putant (quanquam Haloander & plæriq; alij docti ita vbiq; in Pandectis & Codice legunt) sed Anticensores, vt Antigraphes, neque obstat mixta

Cancellarius.

Præfectus Prætorio ex Castrensi Palatinus.

Antecessores.

ex

ex Græco Latinoque compositio, cum & Periodouictor dicatur, sępè & auctor belli Alexandrini penteremen pro quinqueremen dixit. In alteram tamen sum propensior partem, quia tempore Cæsarum nulli erãt Censores, ergò nec poterant esse Anticensores. Horum enimuerò Antecessorum consessus, aliàs Consistorium, & Auditorium Sacrum, aliàs Forum amplissimum, aliquando Sacrum Palatium, sæpissimè Forum Prætorianum Iustinianæo in C, nobis Strictum, Priuatum, Sanctumque Consilium, appellatur. Obseruauit & Alciatus in C. Theodosiano, non semel Secretarium dici, quòd illic secreta summè rerum contrectentur. Aliàs, & Sacrarium dicitur, nisi malumus pro Secretario 11 Sacrarium legere vbique, vt Ausonius in gratiarum actione pro Consulatu ad Gratianum Cæsarem: Gratias ago, non in Sacrario modò imperialis oraculi, qui locus horrore tranquillo, & pauore venerabili, raro eundem animum præstat, vt vultum &c. De Consistorio loquitur ibidem: Et nunc ego piissimè Imperator, ne fastigium Auditorij sacri dictorum tuorum timidus interpres, diuinitatis tuæ propè cum piaculo verba, transcurram. Ibidem: In illa verò sede, vt ex more loquimur, Consistorij, vt ego sentio, Sacrarij tui, nullus vnquam superorum, aut dicunda potestas cogitauit, aut consultius cogitata disposuit, aut disposita maturius expediuit. Prætorium autem olim castrẽse fuit: Hinc Præfectus Prætorij, porta Prætoria, cohors Prætoria, & viæ Prætoriæ: ex castris rus deductum 12, vbi villas voluptuarias significat, cuiusmodi magnificentissimæ fuerunt Lucullia-

Forum Prætorianum.

Consistorium.

Prætorium Castrense.

Prætoriũ pro villa voluptuaria.

næ. Sueton. in Caligula: In extruxionibus prætoriorum, atque villarum, omni ratione posthabita, nihil tam efficere cupiebat, quàm quod posse effici, negaretur. Idem in Augusto: Ampla & operosa prætoria grauabatur. Aliquando etiam Forum Romanum erat, vbi Ius dicebat Prætor. Cicero vij. Actione in Verrem: Vos omnium Forensium Consiliorum maximorum, Legum, Iudiciorumque arbitri, & testes celeberrimo in loco Prætorij locati, Pollux & Castor. Aliàs domus aut insula Prætoris. Idem in eadem Actione: Procedit iste è Prætorio inflammatus scelere, furore, calamitate, in Forum venit. Vbi Prætorium à Foro distinctum est, cùm tamen neque ruri sit, neque in castris. Receptum est etiam à vulgo in vsum loquendi, vt maiores Iudicum Consessus Curias vocemus, vt Comicus Aristophanes φροντιστήριον à Philosophorum sollicita, & curiosa contemplatione, transtulit in Forum. Qui enim litigant, rapiuntur nonnunquam in profundissimas iuris indagines, & exēplo Socratis philosophantis, sunt in secessu quodam mentis à corpore, atque anxij de alea litis suæ, spe, metuque ipsi sibi suum cor edunt, quibus vt est apud Pacuuium,

Prætorium pro Foro.

Pro domo aut insula Prætoris.

Curia.
Phrontisteriū

Lapit cor cura, ærumna corpus conficit.

Curiones.

Ideo Curiones sunt, qui conficiuntur, & marcescunt curis. Plautus in Adularia:

Volo ex te ego scire, quid sit agnus curio.

Evc. *Qui ossa atque pellis est, ita cura macet.*

Et fortassis Curiones, Parochi vel Parœci dicuntur, à curis, quibus ex officio obnoxij sunt, ad quod Liuius videtur allusisse: Inter maiorum rerum curas, Comitia maximi Curionis vetus excitauer

citauerunt certamen. Aut si lubet Curiam vocari, maius aliquod Forum, à Romana Curia Senatúque, quod considéant illic Iudices grauissimi, & Senatu dignissimi, quasi Curiam illam veterum patrum conscriptoriam, repræsentét: quanquam Senatus causas non disceptaret. 13 Marcus tamen Varro Curiam à curando his verbis deducit: Curiæ duorum generum: nam & vbi curarent sacerdotes res diuinas, vt Curiæ veteres, & vbi Senatus humanas, vt Curia Hostilia, quòd primus ædificauit eã Hostilius rex sub veteribus. *Curia vnde.*

¶ PHILIPPI BRODÆI I.C. COROLLARIVM ad cap.iiij. historiæ Fori Rom.

1. Comitium) *De Comitio vide Ioannem, Bart. Marl. lib. 3. cap. 15 in epit. Rom. antiqua Topograph.*

2. Gellius) *Iuuat hic, & alibi speciatim locum lectori ostendere, vide ergò A. Gell. lib. 13. cap. 23. Noctium Att.*

3. Iulius Paulus) *Tit. 1. l. penult.*

4. Apud Gellium) *c. 9. Noct. Att.*

5. Domitius Vlpianus) *l. 4. de interrog. Act.*

6. Habuisse domi quoddam Forum) *Domesticorum iudiciorum exempla sunt apud Valer. Maxi. lib. 5. cap. 8. Liuium lib. 9. Decadis 4. de abolitione Bacchanalium. Florum, lib. 48. de Veneficis, vbi ferè liberi, & vxores parentibus, maritis, & propinquis iudicibus condemnantur domi. Sed absolutionis non ita frequentia: Pauca commemorat idem Valer. d. lib. 5. cap. 9. Vnum est apud Cornel. Tacitum, lib. 13. de Pomponia Gracina, externæ superstitionis accusata (religionis Christianæ, vt suspicor, quòd ferè superstitionis nomine ab huiusmodi prophanis auctorib.* *Pomponia Græcina.*

nuncupetur) quam maritus, prisco instituto, coram propinquis causa cognita insontem pronuntiauit.

L. Romilia. *Porrò l. Romilia de adulteris, sic cōcepta erat: Adultery conuictam, vir, & cognati vti volent necanto.*

7. Acroamatica dogmata) *Cic. de fin. libr. 5. & Gel. lib. 10. c. 4. auctores sunt, apud Philosophos fuisse duo genera librorum, vnum populariter, quod exotericum vocabatur, alterum acroamaticum; quod limatius fuerat, & ab auctoribus cuiusque sectæ discipulis tradebatur.*

8. Vestigia sunt in ff.) *De origine, & officio vtriusq; tractant abundè Arcadius & Vlpian. I.CC. lib. 1. tit. 11. & 13. ff. vide etiam Alc. lib. 12. C. de præf. præt.*

9. Idē Iul. Paulus) *L. 40. cui adde l. 7. C. de postul.*

Antecessores. 10. Antecessores) *Quemadmodum prætores à praeundo, ita Antecessores ab antecedēdo dicti sunt. Suet. in Vitellio: Irruperant iam agminis Antecessores: vt relatiua sint ad Successores. l. edictum. ff. de Iudic. Ex castris autem & sagata militia in togatam irrepsit huius verbi significatio (nam ferè hæc illi æmulatur) vt Antecessores honoris causa dicamus, qui aliis virtute aut scientia antecellunt. Sic Tertul. lib. 1. & 5. Contra Marchionem, primarios, & principes Apostolos, Antecessores vocat. Sic Antecessores Iuris Professores, & Doctores dicimus: quo titulo honorauit Iustin. Imp. Theophilum, Dorotheum, & alios in epistola liminari. ff. & in l. 2. de confirmat. ff. in prin. C. Constat autem ex d. proœm. ff. in singulis gymnasiis quatuor fuisse Antecessores. Alciat. autem in varia lectione fluctuat, ac mirè se torquet libro 3. dispunct. cap. 12.*

Sacrarii & Secretarii discrimen. 11. Nisi malumus pro Secretario Sacrarium) *Ex l. 3. C. de of. diuer. iud. et l. vlt. C. vbi Senat. §. vlt.*

videt

videtur elici posse hac differentia, vt Secretarium Iudicum dicatur, Sacrarium, & Consistorium Principis, cuius quidem Sacrarij mentio fit in l.vlt.§.legati. de mune.& hon.ff. Multa de Secretis, & Secretariis notatu digna sunt apud Petrum Pitheum libr.2. aduersar.subcess.c.12.

12. Ex Castris rus deductum) *Quędam non aliena notat D. Alciat.in l.198.de verb.sign.in ver. Pratoria.*

13. Quanquam Senatus causas non disceptaret) *De Senatus cognitione quędam habes in c.7.& 11.nostrę historię, lib.3. Distinguenda autem videntur tempora: nam tempore Plinij de atrocioribus cognoscebat, aut Iudices dabat ex Senatoribus.*

ARGVM. CAP. V.

Vbi & vndè Oratores, et Patroni causam dicebant, ac de corporis habitu, & motu, quid cognoscere ex plano, & de tribunali.

Consensus eorum, quorum causæ adesse intererat, septis concludebatur, relicta mediā areola, ex qua Oratores, aut Causidici recto stantes trunco, dicerent, ne scilicet astantium corona, septis exclusa, auersis cognoscentibus Iudicibus ex subselliis incumberet. Fab.libr.12. c.2. de Cicerone loquens: Neque se tanta vnquam in eo fudisset vbertas, si ingenium suum consepto fori, non ipsius rerum naturæ finibus, terminasset. In Basilica autem, locus, vbi considebatur, paulò erat elatior, totúsque etiam Tribunal appellabatur. Plinius Secundus ad Maximum: Si quando transibis per Basilicam, & voles scire, quomodo quisque dicat, nihil est quod Tribunal

Septa Fori.

Area tribunalis.

aſcendas, nihil quod præbeas aures, facilis diuinatio, ſcito eum peſſimè dicere, qui laudabitur maximè. Ex inani illo plano, Orator ad Tribunal, vbi ſurrexiſſet dicturus, ſeſe conuertebat, vt totum corpus viſendum oſtentaret, neque enim ex pulpito, vt Philoſophi, aut ſacri noſtri Eccleſiaſtæ, & olim Poetæ, Hiſtorici, & qui recitabant, dicebat. Iuuenal. vij.

Pulpitum declamantium.

Haud tamen inuideas vati, quem pulpita paſcunt. Suetonius in libello de Illuſtribus Grammaticis: Me quidem (ait) adoleſcentulo, repeto quendam principem nomine, alternis diebus declamare, alternis diſputare, nonnullis verò diſſerere, poſt meridiem, remoto pulpito, declamare, ſolitum. Hoc ergò Rhetores faciebant, vt, quia in ſcholis ſuis, haberent quædam Fori ſeminaria, ea compararent ad vſum morémque Forenſium. Hinc eorum præcepta de inceſſu pedum, aut crurum proiectione, reliquíque corporis decenti motu, vt ſtent recto trunco, paulum diductis tibiis, ne ſe flectant in latus alterum, inclinent pronos in anticam, reclinent ſupinos in poſticam, quod Circulatorum eſt. Fabius libro vj. capit. de riſu: Afer venuſtè Manlium Suram, multum in agendo diſcurſantem, ſalientem, manus iactantem, togam deiicientem, reponentem, non agere dixit, ſed ſatagere. Et cùm alius inter agendum par areolam diſcurſaret, quæſitum eſt ab eo, quot millia paſſuum declamaſſet. Cauſidicis verò noſtri ſæculi obiecta ſunt, quaſi belluis indomitis & furentibus repagula, ne (credo) pauperiem faciant: Ita ex copioſiore & faciliore bile, pugnos paratiores habent, ſed cohibentur lignis illis tranſuerſis, quibus

Cauſidicis noſtri ſæculi cur obiecta repagula.

bus

bus innixi, obtegunt plurima pedum, crurum, incessus vitia, quæ remoto pulpito fœdissimè apparerent. Cæterum Oratorum historia latius enarrabitur suo loco: tantum necessitatem standi, quam elegerunt, vt dicit l. quisquis. C. de postuland. perstringamus: quam miror illic vocari necessitatem, cùm aliquando qui agerent, sederent, maximè in minoribus Iudiciis apud Tribunalia. Quintilianus libro xj. capit. iij. Multa ex his, quæ præcepimus, mutari ab iis necesse est, qui dicunt apud Tribunalia: nam & vultus erectior, vt eum apud quem dicitur, spectet: & gestus, vt ad eundem tendens elatior sit, necesse est, & alia, quæ occurrere etiam me tacente, omnibus possunt. Itémque ab iis qui sedentes agunt. Nam ferè fit hoc in rebus minoribus: & iidem impetus Actionis esse non possunt, & quædam vitia fiunt necessaria. Nam & dexter pes à leua Iudicis sedenti proferendus est, & ex altera parte multi gestus necesse est in sinistrum eant, vt ad Iudicem spectent. Equidem plerósque, & ad singulas clausulas sententiarum video assurgentes sibi, & nonnullos subinde etiam aliquid spatiantes, quod an deceat, ipsi viderint: cùm id faciunt non sedentes agunt. Hactenus ille. Item Fab. capit. j. libr. xj. Rideatur meritò, qui apud Disceptatorem de re leuissima sedens, vtatur illa Ciceronis confessione, non modò se commoueri, sed etiam corpore ipso perhorrescere. Ast in grauiorib. caussis, quia tanta vis est Actionis dextrę, & aptę, vt ei quondam Demosthenes primas, secundas, tertias victorię partes concederet: eius commodum contemnendum non est, ne dolo

Explicata l. quisquis. de postul.

Oratores quandoque sedentes agebant.

Vis Actionis instante.

prævaricatus, luctum in reatu constituto Clienti Patronus afferat. Etenim cùm Hypocrisis sit quædam corporis eloquentia, non omnes egisse eloquentiæ partes videtur, qui eam aspernatus est. Plinius lib.ij.ad Cerealem: vnde accidit, vt ij qui sedentes agunt, quamuis illis maximè ex parte supersint eadem illa, quæ stãtibus, tamen hoc quod sedent, debilitentur, & quasi deprimantur: Mouet enim dicentis gestus, incessus, discursus, omnibúsque motibus animi consentaneus vigor corporis. Hæc Plinius. Quæ eò pertinent, vt si sedeat inter agendum Aduocatus, non statim exhibilandus, explodendus, mulctandus, aut causa deturbandus sit à Iudice, quod in bonos mores peccatum sit, aut in iuris præscriptum: Eam enim necessitatem mores, non ius introduxerunt, ad diluendam præuaricationis suspicionem. Atque in eã lege Valens & Valentin. Imperatores non edicunt, sed publici & recepti moris, Oratores admonent, vt qui agãt stent recti, qui cognoscunt, & disceptant, sedeant: Hinc vulgatum discrimen inter mores Oratorum & Iudicum vt hi sedeant, illi stent. 1 Plautus in Mostellaria.

Hypocrisis corporis Eloquentia.

Necessitas stãdi Oratori cur moribus introducta.

discrimen inter mores Oratorũ & Iudicum.

------ *Nimis Orator clues catus,*
Sine me isthuc iudicare surge, ego isthic assedero
Maximè, & accipiam hanc ad me litem.

Quo in loco Plauti, Orator surgit, & Iudex considet: Vndè dictæ sunt in iure nostro, Sessiones Iudicum, de quibus in l.2.ff.quis ordo in bono. poss. ser.& apud Cicer.tertio de natur.Deor, Exeamus (inquit) à Theatro, veniamus in Forum, sessum ite, precor. Quid? vt iudicetur, qui tabularium incenderit; vbi Cotta Academicus Velleium, & Balb

Sessiones Iudicum.

Balbum ſedere facit iudicaturos. Stare autem Oratorum propriè eſt. Cornelius Tacitus in dialogo de Oratoribus: Quod gaudium aſſurgendi, aſſiſtendíque inter tacentes, in vnum conuerſos coire populum, & circunfundi coronam, & accipere affectum, quacunque Orator induxerit. Ratio cur ſtent Oratores, ſuperius allegata eſt, ad maiorem emphaſim Actionis, & Pronuntiationis. Cur autem ſedeant Iudices, eſt apud Plautum in Moſtellaria quædam ratio, quod ſedendo plus ſapiamus, quo in loco ſeruus Tranio in ara ſedés, ad quam confugerat, cùm ſollicitaretur, vt ſurgeret, timens dorſo ſuo, & olfaciens dolum Teuropidæ, ſurgere non vult, hæc verba Plauti ſunt: *Cur Iudices ſedeant.*

TEVR. *Surge dùm hùc eſt conſulere igitur quiddam quod tecum volo.*

TRA. *Sic tamen hinc conſilium dedero, nimiò plus ſapio ſedens.*

Recto autem rarus, modicus, & modeſtus inceſſus concedebatur, vt, cum area Tribunali aduerſa eſſet, quaſi eadẽ linea media decuſſata eſſet, dicẽti pręterire, & ex ſuis Subſelliis in aduerſa con cedere, turpe, & ſtultum videretur. Fab. li. xj. c. iij. Tranſire in diuerſa Subſellia, parum verecundum eſt. nam & Caſſius Seuerus vrbanè aduerſus hoc facientes, lineam popoſcit: Et ſi aliquando concitatè itur, nũquam non frigidè reditur. Diametrus ergò hęc deſcripta eſt, quaſi finibus vtriuſq; partis regundis, intra quos ſe inter agendum contineat Orator. Dicuntur tum Oratores dicere ex plano, quia area illa plana æquáque eſt. Tranq. in Tyber. Et ſi quem Reorum elabi gratia rumor eſſet, ſubitus aderat, Iudicéſque aut è plano, aut è *Oratoris inceſſus.* *Dicere ex plano.*

quæstoris tribunali legum,& religionis,& noxç, de qua cognoſceret, admonebat. Ex quibus ſanè verbis coniici poteſt,imò certiſſime deprehendi, quid ſit de plano cognoſcere, vt in famoſa illa Clement.Sæpè. de verb.ſign. cum Iudici mandatur, vt cauſam aliquam ſimpliciter de plano ſine figura,& ſtrepitu Iudicij cognoſcat.Nam de plano cognoſcit, cùm ex tribunali Iudex in planum, &aream deſcendit,atque ibi obiter ἐκ παρόδου, è veſtigio litem dirimit, vt iſta aduerſa ſint cognoſcere de tribunali, & de plano. Huc pertinet.l. à procedente.C.de dilatio. vbi dilationes dantur à non procedente, & ambulante Iudice, & de plano, ſed pro Tribunali ſupra planum ſedente. Solent enim aliquando Rabulæ,vt ſunt importuni, Iudices deſcendentes de Tribunali retinere in area,planóque, vt quod volunt, obiter obtineant. Idem auctor in Claudio: Illud quoque à maioribus natu audiebam, adeò Cauſidicos ſolitos eius patientia abuti, vt deſcendentem è Tribunali, non ſolùm voce reuocarent, ſed & lacinia togæ retenta, interdum pede apprehenſo retinerent. Idem paulò poſt de Equite: cum ſcorta meritoria citari aduerſus ſe, & audiri pro teſtimonio videret,graphium,& libellos, quos tenebat in manu, ita cum magna ſtultitiæ, & ſæuitiæ exprobratione, ieciſſe in faciem eius conſtat, vt genam non leuiter perſtrinxerit. Quæ patientia ſumma erat in eo, qui quicquid volebat, poterat, ſed ille *non faciendo nocens,* 3 *ſed patiendo fuit.*Sed ex his quis non videt craſſum diſcrimen eſſe, inter cognoſcere de plano, & ſine ſtrepitu? fit enim hic non modo ſtrepitus,ſed impotentiſſima,&non ferenda

Cognoſcere de plano.

Cognoſcere de Tribunali.

Rabularum importunitas.

Claudii Cæſaris patientia.

Cognoſcere ſine ſtrepitu.

da

da Causidicorum importunitas.

COROLLARIVM AD CAP. V.

1. Vt hi sedeant illi stent) *Quidam adeò superstitiosi hac in parte fuerunt, vt dicunt sententiam latam à stante, aut non sedente Iudice, nullius esse planè momenti: pro quibus facit c.vlt.in fi.de sent.& re iud.in 6. iuncta gl.in ver.sedendo. Quod non obtinet in causis summariis, in quibus proceditur de plano: vt dicitur in clem.sæpè.de ver.sig.circa fi. Cicero autem sæpissimè vsurpat sedere pro iudicare.* *A stante Iudice sentētia non valet.*

2. Aduersa sunt cognoscere de tribunali) *Videre est ex l.1.§.abolitio.ad S.C.Turp.l.2.§.dies.quis ordo in bon.poss.ser.Impp.autem Honor.& Theodos. in l.pen.de naufr.libr.11.C.pro summaria cognitione, leuato velo dixerunt. Vbi, ni fallor, alludunt ad carbasa nauium, quum de submersis nauibus loquuntur, aut fortè respexerunt ad vela, quibus aliquando innumbratum fuit Forum Rom. vt aliàs adnotauimus, quæ Sessionum tempore expansa, post Cognitionem reducebantur, licet de priuatis agant.* *Leuato velo.*

3. Non faciendo nocens) *Versus est Ausonij de xij. Cæsaribus. Exemplum autem hoc de Equite ponitur, vt nimiam tolerantiam Claudij demonstret.*

ARGVM. CAP. VI.

De instrumento Fori, & forma Tribunalis.

VNiuersum Fori instrumentum erat in Tribunali, Subselliis Iudicum, Litigantium, Patronorum, Subscriptorum, Cognitorum, Custodum, Laudatorum, Pragmaticorum, Testium, *Instrumentum Fori.*

Sacri Palatij, aut Exquæstoris adiicit, qui quamuis initio non sublimis fuerit, tamen per Cæsares ita elatus est, vt inter principes numeraretur, cuius puto tandem hoc officium fuisse, habere pro Principe in Senatu, aut Palatio Orationem, & de rebus, quæ in consilio agitandæ erant, referre: Cuius etiam munus hodie obit Cancellarius, qui ad Sanctius Consilium res deliberandas proponit: Cùm olim id facerent, aut Consules, aut Principes habitis Orationibus. Præfectus verò Prętorio, reiecto sago, relictisque castris, sumpta toga, Palatinus magistratus effectus est, qui tamen in Equestri ordine semper delituit, vsque ad tempora Alexandri Seueri, per quem tandem Senatu donatus est: adeò Quæstura & Prçfectura illa ab initio parum dignitatis habebāt. Lampridius in Alexādro Seuero: Præfectis Prætorij suis Senatoriam addidit dignitatem, vt viri clarissimi, & essent, & dicerentur. Idem antea, vel rarò fuerat, vel omnino non fuerat, eousque, vt si quis Imperatorum successorū Præfecto Prætorio dare vellet, laticlauiam iidem per Libertum submitteret, vt in multorum vita Marius Maximus dixit: Alexander autem idcirco, Senatores esse voluit Præfectos Prætorio, ne quis non Senator, de Romano Senatore iudicaret. Ergò hinc patet, causas cognouisse Præfectum Prætorio Prçsidem 10 Antecessoribus, qui in Principiis consilium adhibebantur. Tamen multi in iure Romanō, tempore Cæsarum Antecessores nullos fuisse putant (quanquam Haloander & plæriq; alij docti ita vbiq; in Pandectis & Codice legunt) sed Anticensores, vt Antigraphes, neque obstat mixta

Cancellarius.

Præfectus Prætorio ex Castrensi Palatinus.

Antecessores.

ex

ex Græco Latinoque compositio, cum & Periodouictor dicatur, sępè & auctor belli Alexandrini penteremen pro quinqueremen dixit. In alteram tamen sum propenlior partem, quia tempore Cæsarum nulli erāt Censores, ergò nec poterant esse Anticensores. Horum enimuerò Antecessorum consessus, aliàs Consistorium, & Auditorium Sacrum, aliàs Forum amplissimum, aliquando Sacrum Palatium, sæpissimè Forum Prætorianum Iustinianæo in C, nobis Strictum, Priuatum, Sanctumque Consilium, appellatur. Obseruauit & Alciatus in C. Theodosiano, non semel Secretarium dici, quòd illic secreta summè rerum contrectentur. Aliàs, & Sacrarium dicitur, nisi malumus pro Secretario 11 Sacrarium legere vbique, vt Ausonius in gratiarum actione pro Consulatu ad Gratianum Cæsarem: Gratias ago, non in Sacrario modò imperialis oraculi, qui locus horrore tranquillo, & pauore venerabili, raro eundem animum præstat, vt vultum &c. De Consistorio loquitur ibidem: Et nunc ego piissimè Imperator, ne fastigium Auditorij sacri dictorum tuorum timidus interpres, diuinitatis tuæ propè cum piaculo verba, transcurram. Ibidem: In illa verò sede, vt ex more loquimur, Consistorij, vt ego sentio, Sacrarij tui, nullus vnquam superorum, aut dicunda potestas cogitauit, aut consultius cogitata disposuit, aut dispositа maturius expediuit. Prætorium autem olim castrēse fuit: Hinc Præfectus Prætorij, porta Prætoria, cohors Prætoria, & viæ Prætoriæ: ex castris rus deductum 12, vbi villas voluptuarias significat, cuiusmodi magnificentissimæ fuerunt Lucullia-

Forum Prætorianum.

Consistorium.

Prætorium castrense.

Prætoriū pro villa voluptuaria.

næ. Sueton.in Caligula: In extruxionibus prætoriorum, atque villarum, omni ratione posthabita, nihil tam efficere cupiebat, quàm quod posse effici, negaretur. Idem in Augusto: Ampla & operosa prætoria grauabatur. Aliquando etiam Forum Romanum erat, vbi Ius dicebat Prætor. Cicero vij. Actione in Verrem: Vos omnium Forensium Consiliorum maximorum, Legum, Iudiciorumque arbitri, & testes celeberrimo in loco Prætorij locati, Pollux & Castor. Aliàs domus aut insula Prætoris. Idem in eadem Actione: Procedit iste è Prætorio inflammatus scelere, furore, calamitate, in Forum venit. Vbi Prætorium à Foro distinctum est, cùm tamen neque ruri sit, neque in castris. Receptum est etiam à vulgo in vsum loquendi, vt maiores Iudicum Consessus Curias vocemus, vt Comicus Aristophanes φροντιστήριον à Philosophorum sollicita, & curiosa contemplatione, transtulit in Forum. Qui enim litigant, rapiuntur nonnunquam in profundissimas iuris indagines, & exẽplo Socratis philosophantis, sunt in secessu quodam mentis à corpore, atque anxij de alea litis suæ, spe, metuque ipsi sibi suum cor edunt, quibus vt est apud Pacuuium,

Prætorium pro Foro.

Prætorium aut insula Prætoris.

Curia.

Phrontisteriũ

Lapit cor cura, ærumna corpus conficit.

Curiones.

Ideo Curiones sunt, qui conficiuntur, & marcescunt curis. Plautus in Adularia:

Volo ex te ego scire, quid sit agnus curio.

Evc. *Qui ossa atque pellis est, ita cura macet.*

Et fortassis Curiones, Parochi vel Parœci dicuntur, à curis, quibus ex officio obnoxij sunt, ad quod Liuius videtur allusisse: Inter maiorum rerum curas, Comitia maximi Curionis vetus excitauer

citauerunt certamen. Aut si lubet Curiam vocari, maius aliquod Forum, à Romana Curia Senatuque, quod considèant illic Iudices grauissimi, & Senatu dignissimi, quasi Curiam illam veterum patrum conscriptoriam, repræsentẽt: quanquam Senatus causas non disceptaret. 13 Marcus tamen Varro Curiam à curando his verbis deducit: Curiæ duorum generum: nam & vbi curarent sacerdotes res diuinas, vt Curiæ veteres, & vbi Senatus humanas, vt Curia Hostilia, quòd primus ædificauit eã Hostilius rex sub veteribus. *Curia vnde.*

¶ PHILIPPI BRODÆI I. C. COROLLARIVM ad cap. iiij. historiæ Fori Rom.

1. Comitium) *De Comitio vide Ioannem, Bart. Marl. lib. 3. cap. 15 in epit. Rom. antiqua Topograph.*

2. Gellius) *Iuuat hic, & alibi speciatim locum lectori ostendere, vide ergò A. Gell. lib. 13. cap. 23. Noctium Att.*

3. Iulius Paulus) *Tit. 1. l. penult.*

4. Apud Gellium) *c. 9. Noct. Att.*

5. Domitius Vlpianus) *l. 4. de interrog. Act.*

6. Habuisse domi quoddam Forum) *Domesticorum iudiciorum exempla sunt apud Valer. Maxi. lib. 5. cap. 8. Liuium lib. 9. Decadis 4. de abolitione Bacchanalium. Florum, lib. 48. de Veneficis, vbi ferè liberi, & vxores parentibus, maritis, & propinquis iudicibus condemnantur domi. Sed absolutionis non ita frequentia: Pauca commemorat idem Valer. d. lib. 5. cap. 9. Vnum est apud Cornel. Tacitum, lib. 13. de Pomponia Gracina, externæ superstitionis accusata (religionis Christianæ, vt suspicor, quòd ferè superstitionis nomine ab huiusmodi prophanis auctorib.* *Pomponia Gracina.*

nuncupetur) quam maritus, prisco instituto, coram propinquis causa cognita insontem pronuntiauit. L. Romilia. *Porrò l. Romilia de adulteris, sic cōcepta erat: Adulterij conuictam, vir, & cognati vti volent necanto.*

7. Acroamatica dogmata) *Cic. de fin. libr.* 5. & *Gel. lib.* 10. *c.* 4. *auctores sunt, apud Philosophos fuisse duo genera librorum, vnum populariter, quod exotericum vocabatur, alterum acroamaticum; quod limatius fuerat, & ab auctoribus cuiusque sectæ discipulis tradebatur.*

8. Vestigia sunt in ff.) *De origine, & officio vtriusq; tractant abundè Arcadius & Vlpian. l. CC. lib.* 1. *tit.* 11. & 13. *ff. vide etiam Alc. lib.* 12. *C. de præf. præt.*

9. Idē Iul. Paulus) *L.* 40. *cui adde l.* 7. *C. de postul.*

Antecessores. 10. Antecessores) *Quemadmodum prætores à præeundo, ita Antecessores ab antecedēdo dicti sunt. Suet. in Vitellio: Irruperant iam agminis Antecessores: vt relatiua sint ad Successores. l. edictum. ff. de Iudic. Ex castris autem & sagata militia in togatam irrepsit huius verbi significatio (nam ferè hæc illi æmulatur) vt Antecessores honoris causa dicamus, qui aliis virtute aut scientia antecellunt. Sic Tertul. lib.* 1. & 5. *Contra Marchionem, primarios, & principes Apostolos, Antecessores vocat. Sic Antecessores Iuris Professores, & Doctores dicimus: quo titulo honorauit Iustin. Imp. Theophilum, Dorotheum, & alios in epistola liminari. ff. & in l.* 2. *de confirmat. ff. in prin. C. Constat autem ex d. proœm. ff. in singulis gymnasiis quatuor fuisse Antecessores. Alciat. autem in varia lectione fluctuat, ac mirè se torquet libro* 3. *dispunct. cap.* 12.

Sacrarii & Secretarii discrimen. 11. Nisi malumus pro Secretario Sacrarium) *Ex l.* 3. *C. de of. diuer. iud. et l. vlt. C. vbi Senat. §. vlt. videt*

videtur elici posse hac differentia, vt Secretarium Iudicum dicatur, Sacrarium, & Consistorium Principis, cuius quidem Sacrarij mentio fit in l. vlt. §. legati. de mune. & hon. ff. Multa de Secretis, & Secretariis notatu digna sunt apud Petrum Pitheum libr. 2. aduersar. subceß. c. 12.

12. Ex Castris rus deductum) *Quædam non aliena notat D. Alciat. in l. 198. de verb. sign. in ver. Prætoria.*

13. Quanquam Senatus causas non disceptaret) *De Senatus cognitione quædam habes in c. 7. & 11. nostræ historiæ, lib. 3. Distinguenda autem videntur tempora: nam tempore Plinij de atrocioribus cognoscebat, aut Iudices dabat ex Senatoribus.*

ARGVM. CAP. V.

Vbi & vndè Oratores, et Patroni causam dicebant, ac de corporis habitu, & motu, quid cognoscere ex plano, & de tribunali.

CONsensus eorum, quorum causæ adesse intererat, septis concludebatur, relicta mediā areola, ex qua Oratores, aut Causidici recto stantes trunco, dicerent, ne scilicet astantium corona, septis exclusa, auersis cognoscentibus Iudicibus ex subselliis incumberet. Fab. libr. 12. c. 2. de Cicerone loquens: Neque se tanta vnquam in eo fudisset vbertas, si ingenium suum consepto fori, non ipsius rerum naturæ finibus, terminasset. In Basilica autem, locus, vbi considebatur, paulò erat elatior, totúsque etiam Tribunal appellabatur. Plinius Secundus ad Maximum: Si quando transibis per Basilicam, & voles scire, quomodo quisque dicat, nihil est quod Tribunal

Septa Fori.

Area tribunalis.

ascendas, nihil quod præbeas aures, facilis diuinatio, scito eum pessimè dicere, qui laudabitur maximè. Ex inani illo plano, Orator ad Tribunal, vbi surrexisset dicturus, sese conuertebat, vt totum corpus visendum ostentaret, neque enim ex pulpito, vt Philosophi, aut sacri nostri Ecclesiastæ, & olim Poetæ, Historici, & qui recitabant, dicebat. Iuuenal. vij.

Pulpitum declamantium.

Haud tamen inuideas vati, quem pulpita pascunt. Suetonius in libello de Illustribus Grammaticis: Me quidem (ait) adolescentulo, repeto quendam principem nomine, alternis diebus declamare, alternis disputare, nonnullis verò differere, post meridiem, remoto pulpito, declamare, solitum. Hoc ergò Rhetores faciebant, vt, quia in scholis suis, haberent quædam Fori seminaria, ea compararent ad vsum morémque Forensium. Hinc eorum præcepta de incessu pedum, aut crurum proiectione, reliquíque corporis decenti motu, vt stent recto trunco, paulum diductis tibiis, ne se flectant in latus alterum, inclinent pronos in anticam, reclinent supinos in posticam, quod Circulatorum est. Fabius libro vj. capit. de risu: Afer venustè Manlium Suram, multum in agendo discursantem, salientem, manus iactantem, togam deiicientem, reponentem, non agere dixit, sed satagere. Et cùm alius inter agendum par areolam discursaret, quæsitum est ab eo, quot millia passuum declamasset. Causidicis verò nostri sæculi obiecta sunt, quasi belluis indomitis & furentibus repagula, ne (credo) pauperiem faciant: Ita ex copiosiore & faciliore bile, pugnos paratiores habent, sed cohibentur lignis illis transuersis, quibus

Causidicis nostri sæculi cur obiecta repagula.

bus innixi, obtegunt plurima pedum, crurum, incessus vitia, quæ remoto pulpito fœdissimè apparerent. Cæterum Oratorum historia latius enarrabitur suo loco: tantum necessitatem standi, quam elegerunt, vt dicit l. quisquis. C. de postuland. perstringamus: quam miror illic vocari necessitatem, cùm aliquando qui agerent, sederent, maxime in minoribus Iudiciis apud Tribunalia. Quintilianus libro xj. capit. iij. Multa ex his, quæ præcepimus, mutari ab iis necesse est, qui dicunt apud Tribunalia: nam & vultus erectior, vt eum apud quem dicitur, spectet: & gestus, vt ad eundem tendens elatior sit, necesse est, & alia, quæ occurrere etiam me tacente, omnibus possunt. Itémque ab iis qui sedentes agunt: Nam ferè fit hoc in rebus minoribus: & iidem impetus Actionis esse non possunt, & quædam vitia fiunt necessaria. Nam & dexter pes à leua Iudicis sedenti proferendus est, & ex altera parte multi gestus necesse est in sinistrum eant, vt ad Iudicem spectent. Equidem pleròsque, & ad singulas clausulas sententiarum video allurgentes sibi, & nonnullos subinde etiam aliquid spatiantes, quod an deceat; ipsi viderint: cùm id faciunt non sedentes agunt. Hactenus ille. Item Fab. capit. j. libr. xj. Rideatur meritò, qui apud Disceptatorem de re leuissima sedens, vtatur illâ Ciceronis confessione, non modò se commoueri, sed etiam corpore ipso perhorrescere. Ast in grauiorib. causis, quia tanta vis est Actionis dextrè, & aptè, vt ei quondam Demosthenes primas, secundas, tertias victoriæ partes concederet: eius commodum contemnendum non est, ne dolo

Explicata l. quisquis. de postul.

Oratores quandoque sedentes agebant.

Vis Actionis in stante.

præuaricatus,luctum in reatu constituto Clienti Patronus afferat. Etenim cùm Hypocrisis sit quædam corporis eloquentia, non omnes egisse eloquentiæ partes videtur, qui eam aspernatus est. Plinius lib.ij.ad Cerealem: vnde accidit,vt ij qui sedentes agunt,quamuis illis maximè ex parte sunt eadem illa,quæ stātibus, tamen hoc quod sedent, debilitentur, & quasi deprimantur: Mouet enim dicentis gestus,incessus, discursus,omnibúsque motibus animi consentaneus vigor corporis.Hæc Plinius.Quæ eò pertinent,vt si sedeat inter agendum Aduocatus, non statim exhibilandus, explodendus, mulctandus, aut causa deturbandus sit à Iudice, quod in bonos mores peccatum sit,aut in iuris præscriptum:Eam enim necessitatem mores,non ius introduxerunt,ad diluendam præuaricationis suspicionem. Atque in eā lege Valens & Valentin. Imperatorēs non edicunt,sed publici &recepti moris,Oratores admonent, vt qui agāt stent recti,qui cognoscunt, & disceptant,sedeant:Hinc vulgatum discrimen inter mores Oratorum &Iudicum.vt hi sedeant, illi stent. 1 Plautus in Mostellaria.

Hypocrisis corporis Eloquentia.

Necessitas stādi Oratori cur moribus introducta.

discrimen inter mores Oratorū & Iudicum.

------ Nimis Orator clues catus,
Sine me isthuc iudicare surge,ego isthic assedero
Maximè,& accipiam hanc ad me litem.

Quo in loco Plauti, Orator surgit, & Iudex considet:Vndè dictæ sunt in iure nostro,Sessiones Iudicum, de quibus in l.2.ff.quis ordo in bono.poss. ser.& apud Cicer.tertio de natur.Deor.Exeamus (inquit) à Theatro, veniamus in Forum, sessum ite,precor.Quid?vt iudicetur,qui tabularium incenderit: vbi Cotta Academicus Velleium, & Balb

Sessiones Iudicum.

Balbum ſedere facit iudicaturos.Stare autem Oratorum propriè eſt. Cornelius Tacitus in dialogo de Oratoribus:Quod gaudium aſſurgendi, aſſiſtendíque inter tacentes, in vnum conuerſos coire populum, & circunfundi coronam,& accipere affectum,quacunque Orator induxerit.Ratio cur ſtent Oratores, ſuperius allegata eſt, ad maiorem emphaſim Actionis, & Pronuntiationis.Cur autem ſedeant Iudices,eſt apud Plautum in Moſtellaria quædam ratio, quod ſedendo plus ſapiamus,quo in loco ſeruus Tranio in ara ſedés, ad quam confugerat, cùm ſollicitaretur, vt ſurgeret,timens dorſo ſuo,& olfaciens dolum Teuropidæ,ſurgere non vult,hæc verba Plauti ſunt: *Cur Iudices ſedeant.*

TEVR. *Surge dùm hùc eſt conſulere igitur quiddam quod tecum volo.*

TRA. *Sic tamen hinc conſilium dedero, nimiò plus ſapio ſedens.*

Recto autem rarus, modicus, & modeſtus inceſſus concedebatur, vt,cum area Tribunali aduerſa eſſet,quaſi eadẽ linea media decuſſata eſſet,dicẽti pręterire,& ex ſuis Subſelliis in aduerſa concedere,turpe,& ſtultum videretur.Fab.li.xj.c.iij. Tranſire in diuerſaSubſellia,parum verecundum eſt. nam & Caſſius Seuerus vrbanè aduerſus hoc facientes,lineam popoſcit:Et ſi aliquando concitatè itur,nũquam non frigidè reditur.Diametrus ergò hęc deſcripta eſt,quaſi finibus vtriuſq; partis regundis, intra quos ſe inter agendum contineat Orator. Dicuntur tum Oratores dicere ex plano,quia area illa plana æquáque eſt. Tranq.in Tyber.Et ſi quemReorum elabi gratia rumor eſſet, ſubitus aderat, Iudicéſque aut è plano, aut è *Oratoris inceſſus.* *Dicere ex plano.*

quæstoris tribunali legum,& religionis,& noxę, de qua cognoſcerēt, admonebat. Ex quibus ſanè verbis coniici poteſt,imò certiſſime deprehendi, quid ſit de plano cognoſcere, vt in famoſa illa Clement.Sæpè. de verb.ſign. cum Iudici mandatur, vt cauſam aliquam ſimpliciter de plano ſine figura,& ſtrepitu Iudicij cognoſcat.Nam de plano cognoſcit, cùm ex tribunali Iudex in planum, &aream deſcendit,atque ibi obiter πὰρ ποδὰς, è veſtigio litem dirimit, vt iſta aduerſa ſint cognoſcere de tribunali, & de plano. Huc pertinet. l. à procedente.C.de dilatio. vbi dilationes dantur à non procedente, & ambulante Iudice, & de plano, ſed pro Tribunali ſupra planum ſedente. Solent enim aliquando Rabulæ,vt ſunt importuni, Iudices deſcendentes de Tribunali retinere in area,planóque, vt quod volunt, obiter obtineant. Idem auctor in Claudio: Illud quoque à maioribus natu audiebam, adeò Cauſidicos ſolitos eius patientia abuti, vt deſcendentem e Tribunali, non ſolùm voce reuocarent, ſed & lacinia togæ retenta, interdum pede apprehenſo retinerent. Idem paulò poſt de Equite: cum ſcorta meritoria citari aduerſus ſe, & audiri pro teſtimonio videret,graphium,& libellos, quos tenebat in manu, ita cum magna ſtultitiæ, & ſæuitiæ exprobratione, ieciſſe in faciem eius conſtat, vt genam non leuiter perſtrinxerit. Quæ patientia ſumma erat in eo, qui quicquid volebat, poterat, ſed ille *non faciendo nocens*, 3 *ſed patiendo fuit*.Sed ex his quis non videt craſſum diſcrimen eſſe, inter cognoſcere de plano, & ſine ſtrepitu? fit enim hic non modo ſtrepitus,ſed impotentiſſima,&non ferenda

Cognoſcere de plano.

Cognoſcere de Tribunali.

Rabularum importunitas.

Claudii Cæſaris patientia.

Cognoſcere ſine ſtrepitu.

da Causidicorum importunitas.

COROLLARIVM AD CAP. V.

1. Vt hi sedeant illi stent) *Quidam adeò superstitiosi hac in parte fuerunt, vt dicant sententiam latam à stante, aut non sedente Iudice, nullius esse planè momenti: pro quibus facit c.vlt.in fi.de sent.& re iud.in 6. iuncta gl.in ver.sedendo. Quod non obtinet in causis summariis, in quibus proceditur de plano: vt dicitur in clem.sæpè.de ver.sig.circa fi. Cicero autem sæpissimè vsurpat sedere pro iudicare.* *A stante Iudice sententia non valet.*

2. Aduersa sunt cognoscere de tribunali) *Videre est ex l.1.§.abolitio.ad S.C.Turp.l.2.§.dies.quis ordo in bon.poss.ser.Impp.autem Honor.& Theodos. in l.pen.de naufr.libr.11.C.pro summaria cognitione, leuato velo dixerunt. Vbi, ni fallor, alludunt ad carbasa nauium, quum de submersis nauibus loquuntur, aut fortè respexerunt ad vela, quibus aliquando inumbratum fuit Forum Rom. vt aliàs adnotauimus, quæ Sessionum tempore expansa, post Cognitionem reducebantur, licet de priuatis agant.* *Leuato velo.*

3. Non faciendo nocens) *Versus est Ausonij de xij. Cæsaribus. Exemplum autem hoc de Equite ponitur, vt nimiam tolerantiam Claudij demonstret.*

ARGVM. CAP. VI.

De instrumento Fori, & forma Tribunalis.

VNiuersum Fori instrumentum erat in Tribunali, Subselliis Iudicum, Litigantium, Patronorum, Subscriptorum, Cognitorum, Custodum, Laudatorum, Pragmaticorum, Testium, *Instrumentum Fori.*

Ruta Cæsa, Subsellia trāſ ferri poterant.

reliquorúmque Aduocatorum, & abacis Notariorum, & Scribarum, quæ tamen veluti ruta cæſa, opusue quoddam inteſtinum 1, loco moueri poterant, & ex Baſilica in aream apertam, & rurſus indè, in Baſilicam transferri. Fab. de Portio Latrone: Impensè petiit à Iudicibus, vt ſubſellia in Baſilicam transferrentur. Suet. de funere Iulij: Lectum pro Roſtris in Forum Magiſtratus, & honore functi detulerant, quem cùm pars in Capitolini Iouis cella cremare, pars in Curia Pompei deſtinaret, repentè duo quidam gladiis ſuccincti, ac bina iacula geſtantes, ardentibus cæreis ſuccenderunt, confeſtímque circunſtantium turba, virgulta arida, & cùm Subſelliis Tribunalia, quicquid præterea ad manum aderat, congeſſit. Fuit & in Fori inſtrumento Tabularium, quod & Tablinum, Græcis Grammatophilacion, & Chartophylacion: vbi Actorum Forenſium Commētarij velut in Armario aſſeruarentur. Verg. in Georg.

Tabularium.

Inſanumq́; Forum & populi Tabularia vidit.

Capitolinus in vita Mar. Philoſophi: Per prouincias Tabulariorū publicorū vſum inſtituit, apud quos idem de originibus fieret, quòd Romę apud Præfectos Ærarij, vt ſi fortè aliquis in prouincia natus, cauſam liberalem diceret, teſtationes inde ferret, atque hanc totam legem de aſſertionibus firmauit. Quāquam aliter capiat Tabularia, nimirum pro tabulis & pulpitis, Tac. in dial. vbi cōparat veteres cum ſui ſæculi Oratoribus: Quantum (inquit) virium detraxiſſe Orationi Auditoria & Tabularia credimus, in quibus iam ferè plurimæ cauſę explicantur: vbi ſignificatur more ſcholarū in pulpito recitatas Orationes. Aſconius in argu. Milon

Milonianæ: Populus duce S. Clodio Scriba, corpus P. Clodij in Curiam intulit, cremauitq; subselliis, & tribunalibus, mensis, & codicibus Librariorum. Tribunal autem eius erat, qui iudicio præsidebat, eminebatque inter subsellia minorum Iudicum, vt Prætoris maiestas in Trabea & Prætexta magis conspicua appareret. Liuius li. ij. de Consulibus militem conscripturis: Dimisso Senatu Conss. in Tribunal ascendunt, citant nominatim iuniores. Et paulò post: Redeunt in Tribunal, citari nominatim vnum ex iis, qui in conspectu erant, dedita opera iubent: Cùm staret tacitus, & circa eum aliquot hominum, ne fortè violaretur, constitisset globus, Lictorem ad eum Consules mittunt, quo repulso tum verò indignum facinus clamitantes, qui Patrum Conss. aderant, deuolant de Tribunali, vt Lictori auxilio essent. Ex quibus verbis satis significatur, non in solam causarum cognitionem, Forensiumque operam comparatum esse Tribunal. Porrò quod duo Conss. sedebant in Tribunali, & in eodem illis aliquot Senatores aderant, coniectare licet, capax fuisse admodum Tribunal, quod planum fiet ex eo, quod à Vitruuio describitur li. 5. Quod cùm esset in arcum efformatum, chorda erat pedum quadraginta sex, sagitta autem à chorda ad arcus curuaturam pedum quindecim. Valer. de Lucio Crasso agēte in Gallia: Cùm in eam Cneus Carbo, cuius patrem damnauerat, ad speculanda acta sua venisset, non solùm eum indè non submouit, sed insuper locum ei in Tribunali assignauit. Et fortassis credendum est 2, in Tribunali fuisse Curulem collocatam, in qua Prętores con-

Tribunal.

Curulis in Tribunali.

ſiderent. Cicero iiij.in Verrem de Verre Prętore: In Sicilia properans de ſella exiliuit, hominem innocentem à Sacerdote abſolutum indicta cauſa, de ſententia Scribæ, Medici, & Aruſpicis condemnauit. Ibidem: Palam de ſella atque tribunali pronuntiauit, ſi quis abſentem Sthenium rei capitalis reum facere vellet, ſeſe nomen eius recepturum. Idem iij.in Verrē: Quę multitudo, quod vos oblitos eſſe non arbitror, qui ordo ad Piſonis ſellam iſto Prætore ſolitus ſit conuenire. Cur enim Curulem non caperet, cùm & Lecticam acciperet? Tranquillus in Auguſto: Ipſe ius dixit aſſiduè, & in noctem nonnunquam: Si parum corpore valeret, Lectica pro Tribunali collocata, vel etiam domi cubans. Quibus adducor fixum Tribunal fuiſſe, cuiuſmodi fuit Tribunal Aurelium in gradibus Aureliis ab Aurelio Cotta Prætore poſitum. Non omnes tamen Iudices ius Tribunalis habebant, ſed tantum Iudices Ordinarij, & maximè, qui Ordinarijs præſidebant, Tribunal habebant, reliqui Delegati & Commiſſarij Subſellium. Vlpian.l.1.ff. de Iudicijs: Iudicis (inquit) qui Tribunali præeſt, aut aliam Iuriſdictionem habet: Item ex alio Tranquilli loco in Auguſto: Solis virginibus Veſtalibus locum in Theatro, & contra Prætoris Tribunal dedit. Fuit tamen alia in Caſtris Tribunalis forma, vt etiam à ſella Caſtrenſi & Curuli diuerſa eſſet. Idem in Galba: Obſeruatum eſt etiam Calendis Ianuarij ſacrificanti coronam de capite excidiſſe, auſpicanti pullos euolaſſe, adoptionis die, neque milites alloquuturo, Caſtrenſem Sellam de more poſitam pro Tribunali oblitis miniſtris, & in

Lectica pro Tribunali.

Tribunal fixum.

Non omnes Iudices Ius Tribunalis habebant.

Tribunal extra Forum.

in Senatu Curulem peruersè collocatam. Curtius libro nono:Tandem vniuersa concione effusius flente Pœnus ausus est, cunctantibus cæteris,propiùs Tribunal accedere.Et paulò post:Itaque inops consilij desiliuit è Tribunali: De suggesto loquitur,ex quo concionabatur apud milites Alexander. Plinius Secundus in Panegyrico ad Traianum:Decora facies Consulis multa post sæcula Tribunal viridi cespite extructum; nec fascium tantùm, sed pilorum signorumque honore circundatum. Cuius militaris Tribunalis etiam meminit Plutarchus in Pompeio: Fuit & Carpẽtum Iudiciale. Flauius Vopiscus Syrenensis in Aureliano ad initium:Hilaribus, quibus omnia festa,& fieri debere scimus,& dici,impletis solemnibus vehiculo suo me, & Iudiciali Carpento Præfectus vrbis accepit. Sella verò Curulis à Lectica differebat & Solio, quanquam sunt qui apud Poetam,illud:

Tribunal pro suggesto.

Militare Tribunal.

Carpentum Iudiciale.

Curulis à Solio differt.

------ *Solio consedit eburno.*

de Curuli intelligant, quod ex ebore fuerit teste Plutarcho, quod mihi vix persuadere possent, quòd sellæ Curules non solidæ, sed diuersis partibus coniunctis compactæ sint. Tranquillus in Augusto: Rursus commissione ludorum, quibus theatrum Marcelli dedicabat, euenit, vt laxatis sellæ Curulis compagibus caderet supinus. Solium autem dictum Grammaticis, quod solidum esset,&quasi homogeneon Physicis,Iurisconsultis autem ἑνούμενον,quod continetur vno spiritu,vt lignum, lapis, & similia: Nam quod ex pluribus cohærentibus, & contiguis, id est, continentibus constat, hoc Physici heterogeneon, Iuris-

Solium.

consulti συνημμένον vocant, auctor Pomponius in tit. de vsurpatio. l. rerum mixtura. Fuit etiam Solium non tantum Regium, sed etiam Iurisperitorum veterum, ex quo de iure domi respondebant. Tullius primo de legibus: Ego verò ætatis potius vacationi cõfidebam: cùm præsertim non recusarem, quo minus more patrio sedens in Solio consulentibus responderem, senectutisque

Curulis à lectica differt.

non inertis grato, atque honesto munere fungerer. Meminit & iij. de Oratore. Curulis autem à Lectica & si differat, vtraque tamen ciuium principum propria, vtraque gestationi comparata, vt ambigam de loco Sueto. in Nerone: Interdũ (ait) quoque clam gestatoria sella delatus in Theatrum: nisi quod sella, etiam citra epitheton pro Curuli accipiatur, non pro lectica. Paul. Iurisconsultus in tit. de seruit. vrb. prædiorum: Qui sella aut lectica vehitur, ire non agere dicitur. Sueton. in Iulio: Lecticarum vsum, item Conchyliatæ vestis & Margaritarum, nisi certis personis & ætatibus, perque certos dies ademit. Idem in Domitiano: probrosis fœminis lecticæ vsum ademit, iusque capiendi legata, & hæreditates. Enumeratur etiam inter Magistratuum insignia à Iuuenale in 10.

Quanquam non essent vrbibus illis
Prætexta, & Trabeæ fasces, Lectica, Tribunal.

Lecticarii succollatores.

Gestabatur etiam à Lecticariis, & succollabatur, non equis portabatur, vt nunc. Tranquillus in Claudio: ab his lecticæ impositus, &, quia serui diffugerant, vicissim succollantibus, in castra delatus est: quæ à Lecticariorum numero gestantium, modò hexaphoros, aliàs octophoros; vocabatur

cabatur. Sic etiam Curulis maiorum Magiſtratuum vocabulum,vt etiam ſellæ muliebres.Idem in Othone:Tunc abditus properè muliebri ſella, in caſtra contendit,ac deficientibus Lecticariis, cùm deſcẽdiſſet,curſumque cœpiſſet, laxato calceo reſtitit, donec omiſſa mora ſuccollatus, & à præſente comitatu Imperator conſulatus, &c. Hunc morẽ hodiè repręſentant Pontifices Rom. qui ſuccollati per Lecticarios geſtantur ſublimes,conſpicui,& viſendi.Sed Lectica tecta erat, & munita quaſi arca quædam magna, veſtimentis inſtrata, qua ægri aut ſenes portabantur, inſtar Arceræ 4 apud Gellium. Tranquill.in Augusto: A cæna in lecticulam lucubratoriam ſe recipiebat,ibi donec reſidua diurni actus,aut omnia, aut ex maxima parte, conficeret, ad multam noctem permanebat. vbi fortaſſis melius legeretur cellula, de qua paulò antè in hæc verba:Si quando quid ſecretò, aut ſine interpellatione agere propoſitaſſet, erat illi locus in edito ſingularis, quem Syracuſas & τεχνόφυον vocabat;Hinc tranſibat in alicuius Libertinorum ſuburbanum. Vbi rurſus legendum cenſeo Libertorum. Vehebantur & Lectica delicati. Idem in eodem Auguſto: Sic quoque ſæpè indigens ſomni, & dum per vices deportaretur, depoſita lectica inter aliquas moras,redormiebat. Cicero Philippica ij. Vehebatur in Eſſedo Tribunus Plebis, Lictores Laureati antecedebant, inter quos aperta Lectica Mima portabatur.Habuit enim vtrinque plagulas 5 vice feneſtrarum. Suetonius in Tito:Deinde ad primam ſtatim manſionem febrim nactus, cùm indè lectica transferretur, ſuſpexiſſe dicitur

Pontifices Romani.

Arcera.

Locus Tranquilli emendatus.

Plagulæ lecticarum.

dimotis plagulis cœlum, multumque cōquestus, eripi sibi vitam immerenti. Varro lib. de vita populi Roma. apud Nonium Torale vocat, quod lecticæ iniicitur, & Segestria, quæ eandem inuoluebant. Lecticæ nostræ, quibus gestantur Magnates Pilenta rectè vocantur, id est, Rhedæ pensiles, quæ interdixit matronis Romanis lex Oppia. 6

Toral.

Pilenta.

COROLLARIVM AD CAP. VI.

Ruta cæsa.

1. Ruta cæsa) *Aliter vsurpat Vlpianus in l.17. de act. emp. vt sint quasi eruta veluti creta, arena: cæsa, vt arbores, carbones. Largius tamen accipere videtur Scæuola l.66.§.vlt.de contr.emp. pro ijs quæ ædium fundiue non sunt.quibus adde l.241. de verb. significat. quæ terra non tenentur, quæq; opere structili, tectoriòue non tenentur, vt hæc postrema addita sint, pro prædijs et ædificijs vrbanis, in quibus ruta cæsa accipiuntur pro opere intestino, id est, ijs mobilibus quæ menusgeria vocant, & quæ clauis, stipitibus, & radicibus fixa non sunt, vt aduersa sint operi structili & tectorio, vt sunt incrustationes, lambruceriam vocant, coaxationes, intertignia, ostia, fenestræ, & similia* qui tiennēt à cloux cheuille chimme & rachine, *vt Pragmatici consuetudinarij vocant, quæq; sine turpi nota & deformitate ædium amoueri non possunt. Sic Iabolenus l. 18. de act. emp. Granaria, quorum stipites in terra defossi non sunt, rutis cæsis cedere ait. Cicero. Sed dices te, cùm ædes venderes, ne in rutis quidem cæsis, solum tibi paternum reliquisse. Et quæ ruta cæsa in ædibus propriè sunt, ea in villa, taberna, & officina instrumentum dicuntur, in vineis dos. Columel. lib.3. de re Rustica, cap.3.*

Opus intestinum.

Opus tectorium.
Incrustationes.

Instrumentum Dos.

ca.3.vineas cum sua dote, id est, cum pedamentis, & viminibus, &c.

2. Et fortassis credendum) *Hanc diuinationem mirè adiuuat, quod scripsit Tacitus, lib.2.annalium: nec Patrum cognitionibus satiatus, iudiciis assidebat in cornu Tribunalis, ne Prætorē Curuli deppelleret.*

3. Hexaphoros, octophoros) *De Hexaphoro, & Octophoro crebra mentio est apud poetas: præsertim apud Martial. Sic enim lib.1. In Cæcilianum:*

Cùm tibi non essent sex millia Cæciliane,
Ingenti latè vectus es Hexaphoro.

Et lib.6. in Aphrum:

Quid te Cappadocum sex onus esse iuuat.

Item paulò post.

Non debes ferri mortuus Hexaphoro.

Iuuenalis:

Qui sexta ceruice feratur.

De octophoro idem Martialis:

Octophoro sanus portatur Auite Philippus,
Hinc tu si sanum credis, Auite furis.

Et libro nono:

Octo Syris suffulta datur lectica puellæ.

Lecticarum etiam crebra fit mentio à Iureconsultis in l.8. §. si ita legatum. de legat. lib.1. l.65. eodem lib. 2. l.49. lib.3. l.13. de auro & argento mundo. Huiusmodi homines lecticam baiulantes, ad lecticam homines vocat Catullus. *Lecticarii.*

4. Instar arceræ) *Quid sit arcera, explicat Cæcilius I.C. apud Gellium Noct. Att. lib.20. ca. 1. quod probat Nonius Marcellus. Arceram porrò ex tabulis factam scribit Varro lib.4. de lingua Lat. De Pilento autē, Carpento, Basternis & Petoritis multa diligēter, & curiosè adfert Petrus Pithæus I.C. aduer.* *Arcera.*

ſubſec.libr.1.c.5.De Petorito Gellius c.3.lib.15.& de Pilentis quædam habentur apud Adrian. Turneb. li.11.aduerſ.cap.6.

Plaga. 5. Vtrinque plagulas) *Nonius plagas interpretatur grandia linthea,& toral,& lecticariam ſindonem,vnde per diminutionem plagulæ dicuntur,quas inter muliebria veſtimenta recenſet Vlpian. in l. 23. de aur.arg.mũd.legat. Bayſius interpretatur lineam veſtem, vel inſtratum lineum,quod puerperæ honoris & decoris gratia lecto, in quo decumbunt, ſuper ponere ſolent,ad candorem & cultum delicatiorem.*

6. Lex Oppia) *Pro defenſione,& abrogatione huius legis vide apud Liuium libr.34. nobile certamen atque Orationes in vtramque partem à Portio Catone Conſ.& Lucio Valerio Trib.Pleb.habitas.*

ARGVM. CAP. VII.

De Subſelliis& Seſſionibus Iudicum,Litigantium, & Teſtium, & inſtrumenti forenſis cõductione, & diſpoſitione,Auditorÿ redemtione,fauentium & faſtidientium geſtu.

Quatuor Tribunalia. Centumuiri in quatuor Haſtas,Conceſſuſque diſtributi erant,totidemque Tribunalia.Plinius lib.1. Epiſtolarum:Eram adoleſcentulus adhuc, eram in quadruplici iudicio, id eſt, Centumuirali in quatuor conſilia diuiſo:Quibus ſingulis, ſingulæ haſtæ dieb. faſtis erigebantur. Fabius de Iulia Baſilica:Certè cùm in Iulia Baſilica diceret primo Tribunali,quatuor autem Iudicia, vt moris eſt, cogerentur, atque omnia clamoribus fremerent, & auditum eum, & intellectum, &, quod agentibus cæteris contumelioſum fuit, laudatum quoque è quatuor Tribunalibus memini

mini. Atque vt Tribunalia, & Curules maiorum sunt Magistratuum, vt Consulum, Prætorum, Proconsulum, Præsidum, & Præfectorum vrbis: Ita Subsellia minorum, vt Quæstorum, Tribunorum, & Iudicum, qui nudam Iurisdictionem habent, sine vllo imperio. Tranquillus in Claudio: De maiore negotio acturus in Curia, medius inter Consulum sellas Tribunitio Subsellio sedebat. Puto tamen Subsellia, hinc indè circa Tribunal, veluti sedilia perpetua in exhedris Philosophorum disposita, iisdémque sic vsos Subselliis Iudices, vt si qui ex iis, qui in sortem obuenerant, ius Curulis haberent, aut aliorum insignium, in Curuli consedisse, suúmque Ius vsurpasse, vt in Senatu fiebat: neque tantum Iudices, sed & Aduocatos, qui præsentem, tacitámq; commendationem ex opera sedentaria commodabãt. Cic. pro Pub. Sylla: Sed si parens tuus, etiam in illa suspicione periculi sui, tamen humanitate adductus, aduocationẽ hominis improbissimi, sella Curuli, atque ornamentis suis Consularib. honestauit. Quid est, quamobrem Consulares, qui Catilinæ adfuerunt, reprehẽduntur? *Animus* autem *sedendo magis sapit*, (vt est in prouerbio) habétq; acriorem contentionem in quiete corporis, & cùm natura nulla molestia impeditur, constantius sese in rem propositam intẽdit, vt simul cum corpore affectus mentis componatur, quod & agnoscunt Anagogici Theologi in illo Matth. v. loco: Cùm vidisset Iesus turbas, ascendit in montem, & cùm sedisset, &c. Accedítque quod auctoritas & maiestas 1 Magistratus magis visenda ostenditur, in sedente, quàm stante: & de hoc antè

Subsellia.

Cur sedeant Iudices.

dictum est: Hinc Consessus Iudicum, & etiam Ducum in Castris.

Subsellia litigantium.

Consedere Duces, surgis tu pallidus Aiax.

Quanquam 8. Æneidos, consilium capturi in rerum discrimine ex Æneę absentia Duces Troiani.

------------------- *Stant longis innixi hastis.*

At cùm litigantes aduersa haberent Subsellia, separata erant ea, in quibus Testes considebant. Hinc Cice. pro Flacco exagitat, quòd Testes inter aduersarij Aduocatos sederent, his verbis: hoc verò quid est? vnà sedent, ex Accusatorũ subselliis surgunt, non dissimulant, non verentur. De Subselliis queror, vnà ex domo prodeunt. Conducebantur verò Tribunal, Subsellia, reliquúmque instrumentũ ab Ærario, quas redemptionum sordes remisit Nero in principatu. Tranq. in eius vita: Item vt litigatoribus pro patrociniis certam iustámque mercedem, pro Subselliis nullam omninò darent præbente Ærario gratuita cõstituit. Sic in recitatione Poetarum. Tacitus in Oratoribus: Cùm toto anno per omnes dies magna noctium parte vnum librum extulit, & lucubrauit, rogare vltrò, & ambire cogatur, vt sint qui dignẽtur audire, & ne id quidem gratis: nam & domum mutuatur, & Auditorium extruit, & Subsellia conducit, & libellos dispergit. Asseruabantúrque in eum vsum in Curia: Ideò in funere Clodij arrepta sunt à plebe, & in rogum coniecta, cùm illìc cadauer cremaretur, vt docuimus ex Asconio. Accusator autem redempta collocabat in ea fori parte, quam commodissimam sibi arbitrabatur: Ideóque M. Cicero pro Flacco, conqueritur electum à Lælio Accusatore consessui locum proxi-

Instrumenti Fori conductio.

Accusator Subsellia collocabat loco sibi commodissimo.

mum

mum gradibus Aureliis, in quib. perditi quidam, egentes, & conducti vociferarentur ad mentionem auri Hierosolymitani. Eius hæc verba sunt: Sequitur auri Hierosolymitani inuidia: hoc nimirum illud est, quod non longè à gradibus Aureliis hęc caussa dicitur, ob hoc crimen hic locus abs te Læli, atque illa turba quęsita est. Aliquādo etiam eodem in die plura Iudicia publica in Fori area exercebantur. Asconius in Milonianam de Milone duabus legib. de vi & ambitu Reo: Diuinatio de ambitu Accusatorum facta est, Quæstore Aulo Torquato, atque ambo Quæstores Torquatus & Domitius Nonis Aprilis Reum adesse iusserant, quo die Milo ad Domitiani Tribunal venit, ad Torquati amicos misit. Ibi postulante pro eo Marco Marcello, obtinuit ne prius caussam de ambitu diceret, quàm de vi iudicium perfectum esset. Hæc Asconius. Auditores extra cōspectum stabant, nisi cum ignaui quidam, & frigidi dicerent: tùm enim si qui aderant in vacuis subselliis sedebant. Aliquando etiam pretio 2 redimebantur ab ambitiosis, qui numo, non fama Eloquentię Auditorium corrogabant. Plin. lib. ij. ad Maximum. Herì duo nomenclatores mei habebant ætatem eorum, qui nuper togas sumpserunt, ternis denariis ad laudandum trahebantur, tanti constat, vt sis disertissimus, Hoc pretio quælibet numerosa subsellia implentur, hoc ingens corona colligitur, hoc infiniti clamores commouentur, cum Mesichoros dedit signum: Opus est enim signo apud non intelligentes, ne audientes quidem. Nam plęriq; non audiunt, nec vlli magis laudant. Deindè paulò pòst: primus hunc audiendi

Audientium locus.

Auditorium redemtum.

morem induxit Titus Largius, hactenus tamen vt auditores corrogaret. Itâ certè ex Quintiliano præceptore meo audiſſe memini: Narrabat ille: Aſſectabat Domitium Afrum, cum apud Centumuiros diceret grauiter, & lentè, hoc enim illi actionis genus erat, audit ex proximo immodicum, inſolitúmque clamorem admiratus reticuit, vbi ſilentium ſibi factum eſt, repetit quod abruperat, iterùm clamor, iterùm reticuit, & poſt ſilentium cæpit. Idem tertio. Nouiſſimè quis diceret quæſiuit, reſponſum eſt Licinius. Tum intermiſſa cauſa, Cētumuiri (inquit) hoc artificium periit. Hæc Plinius: Quo apophtegmate conquerebatur Domitius Orator, Eloquentiam, dicendíque artem, tot ſæculis Romani Fori Reginam, extinctam, euerſámque pecunia, cùm non peritia, ſed pecunia Cauſidicos commendaret. Nam pauci aderant Eloquentiæ in illa ætate admiratores. Tacitus in Oratoribus, de ſuo ſæculo loquens: Vnus inter hæc dicentium, & alter aſtitit, & res velut in ſolitudine agitur. Oratori autem clamore, plauſúque opus, & velut quodam Theatro, qualia quotidie antiquis Oratoribus contingebant, cùm tot pariter, & tam nobiles Forum coarctarent, cum Clientelæ quoque, & Tribus Municipiorum, & Legationes, & partes Italiæ periclitantibus aſſiſterent, cùm in plæriſque Iudiciis crederet Populus Rom. ſua intereſſe, quid iudicaretur. Satis conſtat C. Cornelium, M. Scaurum, Titum Milonem, L. Beſtiam, Pub. Vatinium concurſu totius ciuitatis, & accuſatos, & defenſos, vt frigidiſſimos quoque Oratores ipſa certantis populi ſtudia excitare, & incendere potuerint

rint. Itaque herculè eiusmodi libri extant, vt ipsi quoque qui egerunt, non aliis magis Orationibus censeantur. De iisdem pretio conquisitis, & coëmtis Auditoribus Iuue. Satyra xiij.

Quantò Fessidium laudata vocalis agentem
Sportula.

Et Martial. lib. v. ad Candidum de liberto:

Quidlibet in causis narraueris ipse tacebo,
At tibi ter geminum mugiet ille sophos.

Idem lib. vj. de Laudicœnis.

Quod tam graue sophos clamat tibi turba togata
Non tu Pomponi, cœna diserta tua est.

Idem Plinius paulò antè in eadem epist. prius citata: Sequuntur Auditores Actorib. similes, conducti, & redemti mancipes, conuenitur à conductis, & redemtis in media Basilica, tã palàm Sportulæ, quã triclinio dantur. *Sportula.* Ex iudicio in iudicium pari modo transitur. Indè iam non inurbanè σοφοκλεᾶς vocantur ἀπὸ τοῦ σοφὸς, καὶ καλᾶσαι. Iisdem Latinum nomen est impositum Laudicœni, *Laudicæni.* & tamen crescit indies fœditas vtraque lingua notata. Hactenus ille. Non solis Iudicib. dat operam Orator, *Orator se coronæ accõmodat.* sed & coronæ astantium sese accommodat, vt peritus nauta, qui ventis, cœlóq; morem gerit, modò expansis, modò contractis velis. Tanta enim est vulgi libertas, vt in eundem ferè exeat finem forẽsis Actio, in quem Mimorum & Histrionum Theatralis gesticulatio, vtque hi ex gestus compositione sibilum vel plausum sibi conciliant: Ita illi pedum supplosu, vel cachinno eiiciuntur, aut fremitu, fausto applausus fauore, & lætis acclamationibus excepti laudantur. Sunt ista Auditorum fauentium, supplodere, acclamare, silere, ʒ su *Auditorum fauentium signa & vocabula.*

ſpicere, intueri. Cic.j. de Oratore de cauſa Rutilij: Quid multa? Pedem nemo eo in Iudicio ſupploſit, credo, ne Stoicis renunciaretur. Idem iij. dialogo: In quo igitur homines exhorreſcunt? quem ſtupefacti dicentem intuentur? in quo exclamant? quem Deum (vt ita dicam) inter homines putant? & Vergil.j. Æneid.

Silentium.

Tum pietate grauem, et meritis ſi fortè virum quem
Conſpexére, ſilent, arrectiſq; auribus aſtant,

Comploſus manuum geſtus eſt laudantium. Horatius.

Conſentire tuis ſtudiis qui crediderit te,
Fautor vtroque tuum laudabit pollice ludum.

Vbi Acron vtroque pollice, id eſt, vtraque manu ſynechdochicῶs ſublata pariter, & ſæpiùs mota. Quanquam malim ad veterem ritum referre, vt pollex 4 ſit membrum propenſi fauoris. Plinius c.ij.lib.xxviij. Pollices cùm faueamus premere, etiam prouerbio iubemur. Faſtidiẽtium verò ſunt, exibilare, explodere, obſtrepere, frendere, rumpi. Cicero pro domo ſua: Quare diſrumpatur licet iſta furia, atque audiat hæc ex me, quoniam laceſſiuit. Apud Liuium: fremant frendeántque. Quanuis fremere ſit vocabulum caſtrenſe & meſon, quódque tanquam gladius Delphicus in contrarios vſus conuerti poſſit. Eſt enim fremitus militum, leuis quidam ſuſurrus concionis militaris, coniunctus cum aſſenſu & fauore propenſo, aliàs indignatione, & ira tacita. Idem Vergil. eodem lib.

Faſtidientium audientium vocabula.

Fremeri.

Talibus Ilioneus, cuncti ſimul ore fremebant
Dardanidæ.

Neque ſoli Auditores victi, aut expugnati vi oratio

rationis erumpebant in clamores, sed & Iudices ipsi personam retinere non poterant, quin loci auctoritate, suique muneris maiestate posthabita, ita afficiebantur, vt non murmure solùm, aut alio non ita insigni signo, sed & effusis clamoribus, dicentem laudarent. Plinius lib.ix.ad Maximum. Frequenter mihi agenti euenit, vt Centumuiri cùm diù se intra Iudicum auctoritatem, grauitatémque tenuissent, omnes repentè quasi victi, coactique consurgerent, laudarentque. Iulium Cæsarem infensissimum Q. Ligario, ità vt omninò eum perdere decreuisset, nobilissima illa Oratiuncula, quæ extat pro eodem Ligario, expugnatum testatur historia, vt inter audiendum mutatum subindè se deiici sentiret. Et vehementissima illa in Q. Tuberonem apostrophe: *Quid tuus ille Tubero in acie Pharsalica, &c.* ita ex se positus est, vt abiectis libellis, quos manu tenèbat, omninò sibi non constaret.

COROLLARIVM AD CAP. VII.

1. Accedit quod auctoritas & maiestas) *Vndè Hieronym.c.8.Daniel.dum explicat hæc verba: antiquus dierum sedit: sedens (inquit) describitur, vt maturitas sententiæ comprobetur. Repete quæ superius cap.5. dicta sunt.*

2. Aliquando etiam pretio) *Quem morem imitantur adhuc quidam Professores in Italia & Gallia, qui sportulas, aut cœnam rectam dant, vt sint qui eos audire velint.*

3. Silere) *Plin.lib.2.epistola ad Octauium: Imaginor si qui concursus, quæ admiratio te, qui clamor,* Silentium.

quod etiam silentium maneat, quo ego cùm dico, vel recito, non minus quàm clamore delector. Sit modò silentium acre, & intentum, & cupidum vlteriora audiendi. Inde Musonius Philosophus apud Gellium noct. Att. lib. 5. cap. 1. improbat laudari Philosophum à vociferantibus, & in laudando gestientibus; magnam laudem (ait) non abesse ab admiratione, admirationem autem, quæ maxima est, non parere verba, sed silentium. Idcircò poetarum sapientiss. auditores illos Vlyssis labores illustrissimè narrantis, vbi loquendi finis, consiluisse vniuersos dicit, quasi attonitos & obstupidos, delinimentis aurium ad origines vsque vocis permanantibus.

4. Vt pollex sit membrum propensi fauoris) *Huic interpretationi subscribit Adrianus Turnebus lib. 11. aduers. c. 6. vbi ait pollicem vertere damnantis esse, quod & à Politiano explicatum est: Vide etiam Andr. Alc. lib. 12. c. 9. parerg. Iur. Fab. lib. 11. c. 3. Insti. Or. it. auerso pollice demonstrare aliquid receptum magis puto, quàm Oratori decorum. & paulò post: In posteriora gestus non dirigitur, interim tamen velut reiici solet.*

Pollicem vertere.

ARGVM. CAP. VIII.

De vario Dierum discrimine, ac primum de Nefastis.

Dierum Romanorùm historiam, quæ eorum discrimina, nomina, causásque explicatas continet Pontificum Fasti prosequuntur, cuiusmodi argumentum aliquando Callimachus poematio cóplexus est, quod inscripsit περὶ αἰτίων, quòd fortassis vniuersa temporum descriptio, in causis eorum explicandis occupata sit, quod videtur sequutus Ouid. in Fastorum propositione.

Pontificum Fasti. Callimachus.

Tem

Tempora cum causis Latinum digesta per annũ,
Lapsáq; sub terras, ortáq; signa canam.

Cęterùm à Numæ regis tempore, & institutis sacerdotibus designatisque annuis per menses xij. & dies 365. anfractibus, qui dies Festi, Profesti, Intercisi, & ex Profestis qui Stati, Præliares, Comperendini, Comitiales, Fasti, Nefasti, Religiosi, Atri, Innominales vsque ad Appium Claudium Cæcum, à collegio Pontificum, in quod soli tum Patritij cooptabantur, plebei discebant: Cuius scriba Cneus Flauius cornicum óculis confixis 1 (vt ille ait) mimum omnem plebi, Fastis communicatis, diuulgauit. Sed vt ad propositum instituta referatur oratio: Forentium dierum ratio in triplici est constituta discrimine, aut enim Fasti sunt, aut Nefasti, aut Intercisi. Priores duo solidi sunt, & perpetui ab ortu in occasum, postremi trunci & imperfecti, quibus, nisi post operam sacris datam, litibus vacare non licebat. Nefastis verò silentium Fori iustitiumque erat. Ouidius. *Cn. Flauius Scriba.* *Dierum diuisio.* *Nefasti.*

Ille nefastus erit, per quem tria verba silentur,
Fastus erit per quem lege licebit agi.

De intercisis 2 idem poëta, cuiusmodi similes habemus in nostra religione, vt matutini festi, pomeridiani profesti: *Intercisi.*

Neú toto perstare die sua iura putaris,
Qui iam Fastus erit, manè Nefastus erat.
Nam simul exta Deo data sunt, licet omnia fari,
Verbáq; honoratus libera Prætor habet.

Nam qui putant Nefastum diem esse, eum qui religione infamis & infausto nomine ater sit, eos ineptos esse apud A. Gellium memini, cùm reuerà

vocabulum forense sit, amplectaturque omnia dierum genera, quibus Iustitio Fori indicto Prætor Iurisdictionem non exercebat. 3 Itaque dies faustissimi & festissimi, vt Natalis Vrbis, Cęsaris, Sacrorumque Ludorum, quia illis Prætori os veluti occlusum erat, ne proferret tria illa solemnia verba, do, dico, abdico, 4 quibus totum mysterium suæ Iurisdictionis absoluitur, nefasti erant. Non sum tamen nescius nefastum nonnunquam pro infami 5 sacro aliquo omine accipi, quod quasi nefas secum traheret. Tacit. lib. 14. Dies natalis Agrippinæ inter nefastos fuit. Cicero secundo de legibus hoc Aphorismo: *Quæ Augur iniusta, nefasta, vitiosa, diráue defixerit, irrita, infectaq́; sunto.* Idem Statius Thebaïdos. 1. pro prophano, & profesto vsurpat.

Honoraria verba.

Nefastus pro infami contra Gellium.

Archades hic tua (nec pudor est) delubra nefastis
Imposuêre iugis.

Sed ista habent eam analogiæ formam, quam nefas, nefandum. Huiusmodi verò dies atros, religiosos, ominosos, mœstos, lugubres vocant Gellius 6 cap. xvij. lib. v. Verrius Flaccus in iiij. de verb. signif. Dies qui sunt postridiè Calendas, Nonas, Idus, quos vulgus imperitè nefastos dicit, propter hanc causam dictos, habitosque atros scribit. Sueto. in Augusto: Adeò consternatum ferunt, vt per continuos menses, barba, capillóque summisso, caput interdum foribus illideret, vociferans, Quintili Vare Legiones redde, diémque cladis quotannis mœstum habuerit, ac lugubrem. Apud eundem Gellium eodem in loco Inominales dicuntur: ante diem (inquit) quartum Calendas, Nonas, vel Idus tanquam Inominalem diem

Dies mœsti, & lugubres.

Dies Inominales.

diem plærique vitant. Eius obseruationis an religio vlla sit tradita, quæri solet. Horum obseruationem 7 non fuisse olim, aliquot exemplis confirmat in vita Furij Camilli Plutarchus. Nefasti ergò, quibus imperatum foro silentium, iidem fortassis sunt cum Iustis, quod vt persuadeatur, lubet caput ex legib. xij. tabularum nominatim citare, & interpretari, quod huiusmodi est: *Confessi æris, rebusq́ue iure iudicatis, triginta Iusti dies sunto.* Quæ verba sic Gellius 8 interpretatur: Iustos appellarunt Decemuiri, veluti quoddam Iustitium, id est, Iuris inter eos interstitionem quandam & cessationem, quibus dieb. nihil cum his agi iure possit, Andreasq́ue Alciat. 9 quem honoris gratia nomino, ne Plagium commisisse videar, commentus est Iustitiæ, Iustitij & Iusti argutam sanè, & dignam suo nomine analogiam, cui Iustitia dicatur, non quòd iuris quidam sit status, vt putauit Isidorus, 10 sed quod vis sistatur, quasi vis stitia κατ' ἀντιστοιχίον, id est, elementi præposteram traiectionem. Dies ergò iusti erāt, quibus vis in Reos delatos, aut iudicatos sistitur, & sentētiæ executio, solutionisq́ue coactio suspenditur, & differtur in diem trigesimum. Tranquill. in Augusto: Obseruatum est, ne, quoties introiret vrbem, supplicium de quoquam sumeretur, qui dies aduentus Augusti rectè iusti vocarentur, quòd illis vis, & executio iuris differatur, & sistatur, vt in ciuilibus, ij etiam dies, qui dantur Reis, & graui ære alieno obęratis à Principe causa cognita, & extrà ordinem, in dilationibus solutionum (atterminationes, & respirationes vulgus vocat) & qui à die missionis in possessionem

Dies Iusti iidem cum Nefastis.

Andreas Alciatus.

Iustitiæ analogia.

Dies Iusti.

Dilationes solutionum.

ex contumacia triginta dies dantur, vsq; ad proscriptionem, vt ex Oratore pro Quintio. Qua ratione Solstitium dicitur in astrologicis, quando solis accursus in Tropicis sistitur, vbi est summus Zodiaci flexus, ad vtrumque polum ab Æquidio ex axiomate physico, idem corpus in circumflectendo cursu aliquantulum stet sistatúe gradum.

Solstitium.

Diuisio Nefastorum.

Atque vt Nefastorum descriptio latiùs explicata spectetur, sic distribuatur, vt quidam sint Sacri, quidam Prophani. Sacros vocarunt Latini Festos & Religiosos. Suetonius in Tyberio: Nullus à pœna hominum cessauit dies, ne religiosus quidem ac sacer. Vbi Religiosus pro festo, in bonam partem accipitur: vt in eodem Nefastus nouo more pro atro vsurpatur, de nuru Agrippina loquens: sed & perseuerantem, atque ita absumptam, criminosè insectatus est, cùm diem quoque natalem eius, inter nefastos referẽdum suasisset. Hos bonos etiam dies vocant. Ouidius:

Religiosus pro festo.

Nefastus pro atro.

Dies boni.

Prospera lux oritur, linguis animisq; fauete,
Nunc dicenda bono sunt bona verba die.
Lite vacent aures, insanaq; protinus absint
Iurgia, differ opus liuida turba tuum.

Nefastorum diuisio.

Stati.

Ex Religiosis & Sacris Stati sunt quidam, alij Repétini, quidam Conceptiui. Stati ita in Fastis descripti sunt, vt annuis anfractibus in eundem semper diem cadant, quamuis rem conturbat intercalandi imperitia, vt sunt plurimi ex Festis Deorum, & Ludorum digestis in menses singulos ab Ouidio, quibus, quia Iustitium erat Nefasti vocantur. Cicero 2. Verrina: Nonæ sunt hodiè Sextiles, hora nona conuenire cœpistis, hũc diem iam ne numerant quidem, decem dies sunt ante

Ludos

Ludos votiuos, quos Cn. Pompeius facturus est, hi ludi quindecim dies auferent: Deindè continuò Romani consequentur, ita propè quadraginta diebus interpositis, tùm denique se ad ea, quæ à nobis dicta erunt responsuros esse arbitrabantur, deinde ducturos se dicendo & accusando facilè ad Ludos Victoriæ. Cum his plebeis esse coniunctos, secundum quos, aut nulli, aut pauci dies ad agendum futuri sunt. Hæc ille. Facit ad hanc rem caput ex Ciceronis Nomothesia: *Feriis iurgia amouento, easq; in famulis operibus patratis habento.* Quod idem auctor ita interpretatur. Cùm est feriarum festorumque dierum ratio in liberis requietem habet litium & iurgiorum: In seruis operùm & laborum. Præter Sacros sunt alij dies quidam Stati, sed etiam litibus exempti. Vlpian. lib. 2. ff. tit. de feriis: Pridiè Calendarium Ianuarij Magistratus, nec ius dicere, sed nec sui potestatem facere consueuerunt. Vbi Accursius quàm historiæ & temporum peritus fuerit, glossula satis coarguit: Dic (inquit) quod tempore huius legis Christus non venerat in virginem, cùm Christus sub Augusto natus sit, Vlpianus sub Alexandro Syro vixerit, interiectis viginti Cæsaribus, & annis ferè ducentis. Nefastos Statos Marcus Philosophus Imperator centum & trigintaquinque fecit, reliquos ducentos & triginta reb. agundis, litibusque decidundis constituit, auctor Capitolinus. Itaque verisimile est, recognitos ab eo Fastos, in quib. pauciores erant iudiciarij & legitimi dies: Nam & Augustus anteà, cùm animaduertisset, infinitas lites tam paucis Fastis non posse expediri, ex Nefastorum numero ali-

Accursius reprehenditur.

Vlpianus.

Stati ex Nefastis quot.

Augustus Fastos recognouit.

quós detraxit. Tranquillus in eius vita: Ne quod ante maleficiū negotiumúe impunitate, vel mora elaberetur: triginta amplius dies, qui honorariis ludis occupabantur, actui rerum accommodauit. Scio ego Iurisconsultos obseruasse certos casus, quibus Magistratus operam darent etiam Nefastis. 11 Sed quia summa historiæ capita tantùm decurrimus, non putauimus officio iniungendum, & labori nostro subseciuo hoc imponendum, vt anxiè ius ipsum conquireremus. Concepti Nefasti sunt feriæ, quę quotannis à Magistratibus vel Sacerdotib. concipiuntur in certos dies vel incertos, vt sunt Latinæ, Semētinæ. Sic enim conceptiuas ferias definit Macrob. lib. 1. Saturna. Hi ergò quamuis annui essent, tamen certum locum in Fastis non habebant: vt in nostra Europa Christiana, festa sunt mobilia, quæ quāuis quotannis redeant, tamen incertum diem habent in perpetuis sacris nostris Diariis, aut Ephemeridibus, vulgò Calendariis, infami olim vocabulo nominibus fœneratitiis, sed iam diluta macula Fastorum nostrorum religione quasi cōsecrato. Ad Conceptiuos istos dies referre lubet, Ferias messium & vendemiarum, quæ vt annuæ sunt, tamen certum initij sui diem non habent. Iulius Paul. li. 2. ff. tit. de feriis: Præsides prouinciarum ex consuetudine cuiusque loci solent messis & vindemiarū causa tēpus statuere. Nam quod Theodo. Imperat. 12 messem includit die viij. Calēdarum Iulij, vsq; ad Calend. Augusti, vindemiam autem Septembris x. & Idib. Octobrib. videtur vim rerum attulisse naturæ, & eadem vbique eodem tempore ab ea exegisse, cùm aliæ regiones aliud ingen

Concepti.

Feriæ Latinæ.

Calendaria.

Feriæ meßium & vindemiarum.

ingenium soli habeant, neque omnis fert omnia tellus, sed

Hic segetes, illic veniunt fœlicius vuæ, Vergilius.
Arborei fœtus alibi, atque iniussa virescunt
Gramina.

Itaque vt quæque regio vel Soli vicinior est, vel ab eodem remotior, ita sibi mandatorum, creditorumque, vel citiùs vel tardius, vsuras cum sorte repræsentat. Repentini 13 sunt, & Indictiui, Repentini. qui etsi Fasti sint, tamen repentina aliqua occasione, ex eorum numero auferuntur, eximuntúrque, vt insignis aliqua Victoria, Ludi qui populo dantur insperati, Triumphus, Ouatio, Supplicationes, Epula publica, Congiaria, Natalis filij, aut parentum Principis, (vt sæpissimè in historia Tranquilli) Successio 14 noui Imperatoris. Plinius libro decimo epistolarũ ad Traianum: Diem, domine, quo seruasti imperiũ, dum suscipis, quanta mereris lætitia celebrauimus, precati Deos, vt generi humano, cuius tutela, & securitas saluti tuæ innisa est, incolumem florentemque præstarent: præiimus & Comilitonibus, iusiurandum more solemni præstantibus, & Prouincialibus, qui eadem certarunt pietate, iurantibus. Totam asscripsimus, quòd præter rem nostram, solemnem Iurisiurandi exigendi à militibus morem, quo die succedebat nouus Imperator, contineret: in quam sententiam multæ in eodem libro ab eodem ad eundem extant, cùm quotannis repeterentur eiusmodi vota. Erant & aliæ multæ occasiones eximendorum dierum, vt cùm ad Tribus & Centurias Populus euocaretur, qui Comitiales & dies Comitialis vocabatur, qui solidus Ne- Fasti.

faſtus non erat, ſed Comitiis Curiatis interſciſſus: Quo die Pub. Clodius adoptatus eſt lege Curiata ad Populum per Conſ. Cæſarem, eodem Cicero dixerat cauſam pro Caio Antonio collega ſuo, ſic enim ait ad Pontifices: Hora fortaſsè ſexta diei queſtus ſum in iudicio, cum C. Antonium collegam meum defenderem, quędam de Repub. quæ mihi viſa ſunt ad illius miſeri cauſam pertinere, hæc homines improbi ad quoſdam viros fortes longè aliter, atque à me dicta erant, retulerunt: Hora nona illo ipſo die tu es adoptatus. Antequam enim in ſepta ſuffragiis ferendis vacaturus populus iret, aut vbi à campo rediiſſet, quid impediebat, quo minùs litibus opera aliqua daretur? Hunc diem ita circumloquitur Ouidius:

Eſt quoque quo populum ius eſt includere ſeptis.

Plautus in Pœnulo de redemtis pretio Teſtibus:

Nam iſtorum nullus Nefaſtus eſt, Comitiales ſunt meri.

Ibi habitant, ibi eos conſpicies quàm Prætorem ſæpius.

Plautus explicatur. Alluditur ad iſtam dierum hiſtoriam, ſed amphibologia eſt, in dictione Comitiales, nam vſurpatur pro Forenſibus, & qui quotidiè in foro ſunt exponętes vænalem operam, & fidem. Inde enim conducebantur. Idem in Trinummo:

------ *Ego ſycophantam iam conduco De Foro.*

Et quaſi aduerſarentur inuicem oppoſuit Comitiales Nefaſtis, tanquam Comitiales iidem eſſent cum Faſtis. *Auſpicia.* Auſpicia nonnunquam diem iudicio dictum diſcutiebant. Tullius ad Pontifices: Denique ſi qua res illũ diem, aut auſpiciis, aut excuſatione

tione ſuſtulit, tota cauſa iudiciúmque ſublatum eſt. Quem locum capiendum puto, cùm agitur ad populum cauſa: Nam Clodius Pulcher Tribunus non poterat diem dicere Ciceroni, niſi ad populum. Idem ibid. paulò antè de Auguribus: Negant fas eſſe agi cũ populo, cum de cœlo ſeruatum ſit: Facit & aliud legis caput. *Ioue tonante fulgurantéue Comitia ne ſunto.* Cladis item inſignis, luctúſque publicus cauſam indicendi Iuſtitij attulit, cuius eſt apud Liuium lib. x. exemplum. Tacit. lib. ij. Hos vulgi ſermones audita mors ita incendit, vt ante edictum Magiſtratuum, ante ſenatuſconſultum ſumpto Iuſtitio deſererentur fores, clauderentur domus, &c. Ergò indicebatur edicto Iuſtitium, atque vt dicit ille ſumere Iuſtitium. Ita li. 3. idē auctor dicit exuere Iuſtitium: Exuto (inquit) Iuſtitio reditum ad munia, fortaſſis quod forenſes alium haberent habitum. Aliquando ex priuata occaſione dies aufferebatur, quod tangetur à nobis, cum de dilationibus vadimoniorum tractabimus. Porrò hos Nefaſtos etiam exemptos, vocare poſſumus, quod eximantur, & ſubtrahantur rebus agendis, Græci exhæreſimos vocant, ſed in alia ratione. Cic. in Verr. actio. iij. Conſuetudo Siculorum eſt, cæterorúmque Græcorum, quòd ſuos dies, menſéſque congruere volunt, cum Solis Lunæque ratione, vt nonnunquam, ſi quid diſcrepet, eximant vnum, aut aliquem diem, aut ſummum biduum ex mēſe, quos illi exhæreſimos vocant. Si ergò aliquos eximimus dies, cur non exemptiles, exemptos, aut exhæreſimos vocabimus? Plin. lib. v. epiſt. ad fin. Dimittuntur Centum uiri, eximitur dies. Eodem modò dicuntur, & ex-

Cauſæ indicendi Iuſtitii.

ſumere et exuere Iuſtitium.

Exempti dies.

Exhæreſimi.

Exemptæ actiones. emptæ Actiones, vt Prætoriæ post annũ exactum exemptæ sunt a spatio temporis, aut cum ex alia *Dies sublati.* occasione expirat Actio, sublatáque est potestas lege agẽdi: quos etiam sublatos dicere possumus: Nam & tollere diem, & auferre, vt eximere dicimus. Cic. pro domo sua: Si qua res illum diem auspiciis, aut excusatione sustulit, Idem actione ij. in Verrem: Hi Ludi xv. dies auferent: In foro nimirum, ne de ea re iudicetur in Senatu, ne Senatusconsultum fiat, aut res transigatur, vt apud *Diem eximere.* Gel. 15 Cato diem dicendo exemit, scilicet Senatoribus eripuit, ne de relato censeretur decreto. Cicer. iij. de legib. Tunc enim tolli diem dicendo *Iustitium hyemis.* necesse est. Bona pars hyemis Iustitio exigebatur: Sed dies certos numero ac discrimine includere, aut aduertere difficile est, quod Saturnalibus attribuissem, nisi me reuocasset Tranquilli Locus in Augusto: Plærísque (inquit) iudicandi munus detrectantibus, vix concessit, vt singulis Decuriis per vices annua vacatio esset, & vt solitę agi Nouembri & Decẽbri mense res omitterentur. Hoc beneficium significatur alio in loco à Claudio Cęsare datum, & à Sergio Galba ereptum. Idem in eius vita: Iudicibus sextam adiici Curiam rogantibus, non modò non negauit, sed etiam concessum à Claudio beneficium, ne hyeme initióque anni, ad iudicandum euocarentur, eripuit. quod an designetur his verbis viderint qui oculatiores sunt. Sic habent verba eiusdem auctoris in Claudio: Submota operariorum seruorúmque turba, rerum actum diuisum in hybernos ęstiuósq; menses coniunxit. Agnosco hic phrasim auctori pecu- *Actus rerum.* liarem vt actus rerum, actionem causarum significet

ficet,ſicut in Nerone : Cautum vt rerum actu ab ærario cauſæ ad forum, & Recuperatores tranſferrentur. & in Auguſto : triginta dies rerum actui accommodauit. Sed quid ſibi velit per diuiſionem, & coniunctionem non potui ex alio auctore conijcere. Non eſt tranſeundum in exemplum,quod idem Claudius fecit, vt diebus etiam ſolemnibus & religioſis, contempto iure moribus recepto, ius laborioſiſſimè diceret. Vtinam illi Cæſares non grauius abuſi eſſent ſua poteſtate,neque putaſſent alibi decere quod liceret.

COROLLARIVM AD CAP. VIII.

1. Cornicum oculis confixis) *Cicer.in Orat.pro Luc.Flac.& pro Murena hoc vtitur prouerbio, vndè autem petita ſit metaphora docet Andr. Alc.lib.7. parerg.Iuris c.17.Hiſtoriam narrat Pomponius I.C. in l.2.de orig.Iur.Valer.Max.lib.2.c.1.Liuius lib.9. Plin.lib.33.c.1.meminit etiam idem Cic.ad Atticum, & de Oratore.* *Cornicum oculos configere.*

2. Interciſi) *De his ſic Varro lib.5.Linguâ Latina:Interciſi dies ſunt,per quos manè,& veſperi eſt nefas, medio tempore inter hoſtiam cæſam, & exta porrecta fas,à quo quòd fas intercedit interciſi dies, aut quòd tùm interciſum nefas.Macrobio autem dicuntur dies Deorum Hominumq́ communes : nam cùm hoſtia cæditur fari nefas,inter cæſa,& porrecta fari licet,rurſus cùm adoletur,non licet.* *Interciſi qui, & vnde dicti.*

3. Prætor Iuriſdictionem non exercebat) *Terent. Varro libr.5. de lingua Latina : Vocantur dies Nefaſti, per quos dies nefas fari Prætorem. Quin etiam olim nefaſtis diebus ſilebant oracula, quibus nec fas erat falſos Deos, aut potiùs dæmonia conſulere, vt ex apophtegmate illo Alexandri apparet:* *Faſti.* *Nefaſtis diebus ſilebant oracula.*

Is enim Delphos profectus, quum Sacerdos negaret se consulturum Deum, quod dies essent nefasti, quibus ne oraculis quidem loqui fas esset, vi pertracta secum Sacerdote templum ascendit, quumq; illa importunitate victa, diceret inuictus es ô fili: Satis, inquit, Alexander oraculi est, mulieris vocem responsi loco ducens. Sed Impostores illi tandem simulare desierunt, quando adueniente Christo vnigenito Dei Filio veritati, & luci cadere coacti sunt: ex hinc enim os illis impurum, & falsidicum potius, quàm fatidicum praeclusum est, & infantes, elinguesq; facti, perpetuum coacti sunt silere silentium, quod idem præsensit Apollo Pithius, dùm Augusto Cæsare (sub quo natus est idem Christus, & Saluator) consultus, iam aduenientibus Fastis Euangelicis, hæc verba veluti de plano, & leuato velo (quod aiunt) effutiuit, vt testis est Nicephorus.

Me puer Hebræus Diuos Deus ipse gubernans
Cædere sede iubet, tristemq; redire sub Orcum
Aris ergò dehinc tacitus abscedito nostris.

Quibus adde quæ habet Eusebius de præparatione Euangelica, præsertim lib. 5.

4. Abdico) *Sic enim legendum contendit Socer c. 3. lib. 3. nostræ historiæ, non addico: quod hîc admonere operæprecium duxi, ne quis communi lectione inductus, impingat.*

5. Nefastum nonnunquam pro infami) *Horatius libr. 2. Carminum ode 13. de arbore quadam, cuius lapsu ferè oppressus fuerat:*

Ille & nefasto te posuit die.

Liuius lib. 8. terram nefastam pro infausta, & Plin. lib. 20. c. 11. etiam nefastos frutices dixit.

6. Gellius c. xvij.) *Adde c. 9. lib. 4. Noct. Attic.*

7. Hor

7. Horum obſeruationem) *Heraclitus quidem Heſiodum reprahendit, qui dies alios bonos, alios conſtituit malos, quaſi ignoret eiuſdem dici eandem eſſe naturam, vt teſtatur idem Plutarchus: nec ferendi ſunt qui illud vſurpant:* | Heſiodus reprehenditur.

Ἄλλοτε μητρυιὴ πέλει ἡμέρα, ἄλλοτε μήτηρ.

8. Gellius) *Lib.20.c.1.Noct. Att.*

9. And. Alc.) *Lib.1.cap.29.parerg.Iur. Quæ quidem analogia Iuſtorum dierum adeo vera eſt, vt diebus feriatis ideò vitarentur nuptiæ virginum, in quibus vis iiſdem fieri videretur. Sed Verrium Flaccum Iuris Pontificij peritiſſimum dicere ſolitum refert Varro, quia feriis tergere foſſas veteres, nouas facere ius non eſſet: ideò magis viduis, quàm virginibus idoneas eſſe ferias ad nubendum.* | Cur Feriis viduas ducere, virgines non item liceat.

10. Iſidorus, ſed quod vis ſiſtatur) *Lib.etym.C. forus de ver.ſig.ext.Gellius tamen aut certè Cæcilius I.C.apud Gellium lib.20.c.1.non ita abhorret ab etymo Iſidori quin Iuſtos, & Iuſtitium interpretetur, iuris inter eos quaſi interſtitionem.* | Interſtitium.

11. Operam darent etiam Nefaſtis) *Vide l.2.& 3.de fer. & dilat. l.miles. §.ſexaginta. ad l.Iul.de adult.ff.l.5.& 11.de fer.C.*

12. Theodoſius Imperator) *d.l.2.C.de fer.*

13. Repentini) *Huiuſmodi Feriæ Imperatiuæ ſiue Indictiuæ dicuntur, quia eas Conſul, aut Prætor indicebat, vt teſtatur Macrob.Suet.in Claudio: obſeruauitq; ſedulò, vt quoties terra in vrbe mouiſſet, ferias aduocata concione Prætor in vrbe indiceret. de quib.loquitur Vlp.in l.26.§.5.ex quib.cauſ.ma.ff. Si feriæ (inquit) extra ordinem ſint indictæ, ob res puta, proſperè geſtas, vel in honorem Principis, & proptereà Magiſtratus ius non dixerit, C.Caſſius nomi-* | Indictiuæ Feriæ.

*natim edicebat restituturum se, quia per Prætorem videtur factum: Solemnium enim feriarũ rationem haberi non debere, quia prospicere eas potuerit, et debuerit Actor, ne in eas incidat. Imò non tantum Imperatiuas indicebat, sed etiam Conceptiuas. Sed lubet adferre verba solemnia Prætoris, quibus more maiorum Compitalia concipere solebat, quæ à Gellio referuntur lib.*10.*c.*23. Die noni Popul.Rom.Quiritibus Compitalia erunt, quando conceptæ fuerint nefas. *Quin etiam Sacrificulus rex religionis causa easdem indicebat, quod ex Var.lib.5.de Lingua Latina probari potest, quod etiam nunc in nostra religione Christiana seruatur, proclamante parocho singulis diebus Dominicis feriandi tempora totius hebdomadæ, vt præcipitur ex concil. Lugd. quod refert Gratianus de consecrat.dist.3. Notanda certè semper mihi visa est C.Cassij apud Tacit.lib.13.sententia de moderatione Festorum: Si pro benignitate Diuis grates agerentur, ne totum quidem annum supplicationibus sufficere, ideoq; oportere diuidi Sacros & Negotiosos dies, quibus diuina colerentur, & humana non impedirent.*

Sacrificulus.

quomodo festa temperanda.

14. Successio noui Imperatoris) *Facit ad rem l. omnes.2.& l.vlt.C.de fer.d.l.26.§.5.ex qui.cau.ma.*

15. Apud Gellium Cato) *Cap.10.lib.4.Noct.At. Huc pertinent rerum prolationes, & res prolatæ, omnes denique vacationes, & induciæ forenses, quando halcedonia sunt apud Forum, vt Plautus loquitur.*

Rerum prolationes.

Ad faciliorem dierum Forensium & Castrensium rationem habendam, de quibus ferè hoc cap. & seq. tractatur, hanc sequenti pagella ob oculos tibi Lector tabellam proponimus.

DIERVM ALII

- Sacri, *Deorũ causa instituti, Nefasti omnes, quibus insunt.*
  - Sacrificia.
  - Epulæ.
  - Ludi.
  - Feriæ, aut
    - Publicæ
      - Statiuæ
        - *Agonalia.*
        - *Carmentalia.*
        - *Luperealia.*
        - *Plures refert Varro l.5.de lin. Lat.*
      - Conceptiuæ
        - *Annales*
          - *Latinæ.*
          - *Paganalia*
          - *Sementiuæ*
          - *Compitalia*
        - *Non annales* { *Cum* / *Sine* } *nomine*
      - Imperatiuæ, *ob*
        - *Victoriam*
        - *Natalem diem filij.*
        - *Successionem.*
        - } *Imperatoris.*
    - Priuatæ
      - Familiarum
        - *Claudiæ.*
        - *Iuliæ.*
        - *Aemiliæ.*
      - Singulorum
        - *Natalium.*
        - *Fulgurum susceptiones.*
        - *Funerum.*
        - *Expiationum.*
- Intercisi, *Deorum & Hominum communes, modò hi, modò illi dici possunt.*
- Negotiosi, *qui hominum causa cõstituuntur*
  - Fasti
    - Comitiales, *quòd tunc populus esset constitutus ad suffragium ferendum, quibus etiam lege agi licet.*
    - Comperendini, *quibus licet vadimonium dicere.*
    - Stati, *qui iudicij causa cum Peregrino instituuntur.*
    - Nundinæ, *ex l. Hortensia.*
  - Nefasti
    - Dies pridie, *Calend. Ian. & si qui sunt similes.*
    - Rerum prolationes { *Messium* / *Vindemiarum* / *Dilationum* } *causa.*
    - Iusti ciuiles, *qui confessis & condemnatis conceduntur.*
    - Nundinæ, *olim ante l. Hortensiam, quæ nec videntur sub sacris contineri posse. cùm Hominum potius, quam Deorum causa constitutæ sint.*

Rursum alij

- Præliares, *quibus fas est res repetere, vel hostem lacessere.*
- Non præliares
  - Iusti.
  - Atri, *postridie*
  - Inominales, *ante quartum* } { *Calendas.* / *Nonas.* / *Idus.* }
  - Feriæ { *Latinarum.* / *Saturnaliorum.* / *Ditis & Proserpinæ,* }

Hos castrenſes dies ſeparatim poſuimus , non autem ſub Faſtis aut Nefaſtis, quia in iis Forenſium dierum nulla habetur ratio. Obſeruatio autem horum habebatur in inferendo bello: nam in excipiendo omnes præliares erant. Sunt & aliæ adhuc conſiderationes dierum, quas apponere huc non duximus neceſſe, præſertim quando loci huius & diei, premamur anguſtia, quibus obedire oportet, non abuti.

ARGVM. CAP. IX.

De Faſtis & diuerſa dierum & horarum ratione, atque de horologiis quædam.

NOn potuit dierum ratio vniuerſa in vnum caput coniici, ne enorme & immane videretur: Ideò excepit locus hic reliquias eorum, quæ ſuperioribus cognata ſunt. Habendum ergò Faſtos eos eſſe, quos vulgus litigabiles vocat, 1 qui ſunt ij, quicunque Nefaſti non ſunt, & ex aduerſo ij Nefaſti, quicunque Faſti non ſunt. Sunt enim aduerſa ameſa, id eſt, contraria immediata. Nam Interciſi non ſunt tam medij, quàm modò hi modò illi, & quemadmodum in Caſtris differebant Iuſti dies & Præliares, vt illi eſſent, quibus imperato exercitui vexillum rufi coloris in arce poſitum eſſet: hi autem quibus res repetere, & hoſtem laceſſere: Ita Faſti ſimiles ſunt Præliaribus, quibus contendere, & manum conſerere in Foro cum hoſte licet: Hoſtis enim non tantùm pro Perduellione, & eo, qui contra nos arma ferat, ſed pro Aduerſario in iure, vt olim pro Peregrino capi poteſt, vt habet multa Forum 2 cum Caſtris communia, vt petere, intendere, depellere, ſtatus, quę militaria ſunt: Sic etiam Iuſtis

Faſti.

Dies Caſtrenſes.

Præliares.

Fori cũ caſtris ſimilitudo.

Caſt

Castrensibus similes sunt Nefasti, quibus nondum lacessere hostem, pendente adhuc vexillo, tanquam depactis induciis, & quibus nondum vis hosti adferatur. Fastos ergò, Iudiciarios Lati- *Iudiciarii.* ni vocant. Iulius Capitolinus in Marco Ælio Antonino Philosopho: Iudiciariæ rei summam diligentiam adhibuit, Fastis dies iudiciarios addidit, ita vt ducentos triginta dies annuos rebus agendis, litibusque disceptandis constitueret: Criti- *Critici.* cos fortassis non malè appellaremus, imitati Medicos, qui statos dies annotant, ex quibus euentum morbi coniiciunt. Itaque vbi aduenerunt, tùm, tanquam causa cognita, de salute ægri pronuntiant, antè verò solent, quia nondum liqueat, ægrum ampliare, & comperendinationibus extrahere, quos si quis legitimos vocet, analogiam *Legitimi dies.* habet, & exemplum locuples, quo se tueatur: Dicitur enim legitimus Senatus pro ordinario. *Legitimus Senatus.* Tranquillus in Augusto: Statuit, ne plus, quàm bis, in mense legitimus Senatus haberetur. Calendis scilicet, & Idibus. Scio tamen dies legitimos aliàs alios esse, vt docebimus aliquando ex Asconio. Status dies auctore Festo iudicij gratia *Status dies.* constitutus, dictus ab eo, qui vadatur. Receptus *Receptus.* à promittente vadimonium, id est, promissus vt constituta pecunia, hoc est, promissa, & recepticia actio in iure dicitur: Idem & Proditus dicitur *Proditus.* à Cicerone pro domo sua: Prodita die, qua iudicium futurum est. Dictus dies Terentius: *Dictus.*

Placuit, despondi, hic nuptiis dictus est dies.

Diem iuris dicere, Plautus in Menæhmis:

------ *Iuris vbi dicitur dies, simul*
Patronis dicitur.

Seneca in Hercule furente ſcribere pro præſtituere diem dixit:

Certo veniunt ordine Parcæ,
Nulli iuſſo ceſſare licet,
Nulli ſcriptum proferre diem.

Status autem à ſiſtendo vocatus, quod eo die ſiſtatur vadimonium.Plaut.in Curcul.

Si ſtatus conditus cum hoſte intercedit dies,
Tamen eſt eundum quo imperant ingratiis.

Ciceronis locus. Cicero primo Officiorum : *Si ſtatus dies ſit cum hoſte, venito.* Quo caput legis Decemuiralis lubens traducerem ad forum, vt ad diem promiſſum ſiſtendum ſit vadimonium aduerſario, niſi Tullij me interpretatio reuocaret:Interpretatur enim hoſtem peregrinũ, vt in altero Aphoriſmo: *Aduerſus hoſtem æterna auctoritas eſto.* Quod ſignificat vſucapionem iuris eſſe Romani, neque huius beneficium Peregrinis concedi. *Auctoritas.* Auctoritas ita veteri iure vſurpabatur pro iure quodam vendicandi, vt in lege Atinia 3 apud Gellium, *Eius quod ſurreptum erit, æterna auctoritas eſto.* Id eſt,rei furtiuæ nulla eſt vſucapio,remq́ue vendicanti nulla præſcribi longi temporis exceptio poteſt. Formula interrogandi: *Quando te in iure conſpicio,poſtulo an te auctorem facias.* Auctoritas pro iure agendi,conueniendi,& excipiendi capitur. Non poſſum enim adduci,vt credam in priore capite,æternam auctoritatem, perpetuam eſſe actionẽ:Nam vt ciuiles actiones æternæ ſint, tamen peregrinum hoſtem eſſe forenſem, quomodo probabitur, niſi ex eo capite, *Si ſtatus dies ſit, cum hoſte venito*: de quo tamen ego ambigo,cùm hoc idem nuſquàm alibi legerim, ne vlla ratio trans

transferendi probabilis in Forum vocabuli, vt in hoste. Memini & apud Asconium Pædianum legere summum diem non eum, quo causa dicitur *Summus dies.* (potest enim pluribus diebus dici) sed eum demum, quo causa peroranda est, & de ea per Iudices in consilium missos, datis tabellis, permissoque calculo, definitiuè pronunciandũ, vt sit summus, id est, vltimus, sicut apud Horatium,

Prima dicte mihi summa dicende Camœna.

Perendinus dies, in quem ad triduum dilata, & *Perendinus.* reiecta cognitio causæ est. Probus in singulariis literis, vndè notæ illæ D. T. S. P. id est, diem tertium seu perendinum, vndè causa perendinata. Cicero pro Murena, iam illud quidem mihi mirum videri solet, tot homines, tam ingeniosos, per tot annos, etiam nunc statuere non potuisse, vtrum diem tertium an perendinum, Iudicem, an Arbitrum, rem, an litem dici oporteret. Visum est & hoc nobis dignissimum nota, ex diebus Romanis, quosdam fuisse Ciuiles 5 viginti quatuor horarum, qui à media nocte in alteram mediam *Dies ciuilis.* noctem, intermedia luce, extenderentur: Auctor Gellius post Marcũ Varronem. Quam rationem imitamur nostris temporibus, cùm horologia, signo ex pulsu nolæ dato media nocte primam, & reliquas per seriem iustorum interuallorum repræsentant auribus, quasi tùm in diem ingressus sit: Nam Veteres horis noctes non designabant, sed vigiliis: Lucem verò, id est, diem artificialem, spatiumque illud quo Sol supra hemisphærium elatus ab ortu, in occasum terras illustrat, horis duodecim diuidebant ex

Solario non æquinoctialibus 6 & iuſtis ſed imparibus, vt in quas duodenas minimus iuxta ac maximus dies diſtribueretur. Solarium vocabant & Sciothericum, quaſi vmbratile horologium, cuius vſum ſatis ſerò receperunt Romani, bello ſcilicet Punico ſecundo. Hinc illi feſtiuitate mira Plautiniſſimi verſus in Bœotia comœdia.

Solarium.

Vt illum dij perdant, primus qui horas repperit,
Quiq; adeò primus ſtatuit hic ſolarium,
Qui mihi comminuit miſero articulatim diem,
Nam me puero venter erat ſolarium,
Multò omnium iſtorum optimum & veriſſimum,
Vbi iſte monebat eſſe, niſi cùm nihil erat,
Nunc etiam quod eſt, non eſt, niſi ſoli lubet.
Itaque adeò iam oppletum'ſt oppidum ſolariis,
Maior pars populi aridi reptant fame.

Verba ſunt paraſiti eſurientis, execrantiſque ſolaria recens ſtatuta, cùm antè venter horas certius latraret. Erat autem in foro pulicum ſolarium. 7 Cicero pro Quintio: Non ad ſolarium, non in campo, non in conuiuiis. Indicat Quintium more bonorum patrũfamilias, domi ſe continuiſſe, & rem feciſſe, nõ diſcurſaſſe per Forum, & Comitia, vt alij quidam Nepotes ſolent, domi quidem otioſi, & diſſoluti, foris circa aliena accinctiſſimi & negotioſiſſimi. Seriùs verò receperunt horologia noſtratibus ſimilia, quę expreſſis, & ſolidis ſphæris, orbibuſque automatis, & ponderum iuſta grauitate ſeſe mouẽtibus, ad numerum circundarent indicem diametrum, per orbem planum, in viginti quatuor interualla diſtinctum, qui repreſentaret nobis circulum illum Æquinoctialem: & vbi attingeret interualla illa

Horologia ſolida.

ind

index, tum horæ indicatæ numerus nolæ impulſu ſignificaretur. Quanquam & tempore Ciceronis ſphæras automatus habuerunt, quibus expreſſa erat orbium cœleſtium deſcriptio, & etiam Planetarum, ſimilemque ex argento ſolidam Poſſidonium habuiſſe commemorat Cicero ſecundo de natura Deor. quarum artificium doctiſſimè proſequitur Angelus Politianus 8 in quadam epiſtola: Habuerunt & illo ſæculo nolas, ſed non in alium vſum, quàm vt ianuis depēderent. Tranquillus in Auguſto: Cùm dedicatam in Capitolio ædem Tonanti Ioui frequētaret, ſomniauit queri Capitolinum Iouem, cultores ſibi abduci, ſeq; reſpondiſſe, Tonantem pro Ianitore ſibi appoſitum: ideoque mox tintinabulis faſtigium ędis redimiuit, quòd ea ferè ianuis dependebant. Idem Tranquillus in libello de claris Rhetoribus: Lucius Octacilius Pilitus ſeruiſſe dicitur, atque etiam Oſtiarius vetere more 9 in cathena fuiſſe. Ex quib. duobus locis diſcimus, quomodo ianuæ antiquorum cuſtoditæ fuerint. Cæterùm cùm vtrunque haberent, ex quo compararent horologium noſtro ſimile, nuſquam legi ea coniunxiſſe, & in vſum horologiorum tintinabula, & ſphęras automatus conuertiſſe: Nam quod apud Val.li.1. legitur, coruum mortis Ciceronis prænuncium horologij ferrum loco excuſſiſſe, ad ſolarij pertinere poteſt gnomonem. Agnoſcimus hic breuem excurſum aliquem à propoſito, ſed quia non omninò indoctus eſt, neque alienus ab iis, quæ proximè commētabimur, non ingratum, aut ſegnem fore ſperamus, vt repetatur mentio de die ciuili, & concludatur. Ita Varroni ſubſcribit Paulus Iu-

Poßidonii ſphæra.

L. Octacilius Pilitus.

Dies Roman. quãdo incipit. risconsultus: More Romano (inquit) dies à media nocte incipit, & sequentis noctis media parte finitur, ita q; in his viginti quatuor horis. i. duabus dimidiatis noctibus, & luce media actum, perinde est quasi quauis hora lucis actum est. Hæc ille. Quod & operta veteris ritus significatione, voluisse Vergil. Gellius 10 putat his versib.

------ Torquet medios nox humida cursus,
Et me sæuus equis Oriens afflauit anhelis.

Dies Continui & vtiles. Dies Continui & vtiles, qui sunt, & quomodo capiendi, docet eleganter Vlp. in l. 1. ff. de diuer. temp. præs. vt ij dies cædant pro vtilib. quibus actor experiendi potestatem habet, aut Reus sui copiam conueniendi facit, vel Prætor ius reddit.

Dies Legales, Conuentionales, Ecclesiastici. Sunt & dies Legales, 11 Emergentes, Conuentionales & Ecclesiastici, qui variè oriuntur, & occidunt in vigiliis, è profestis & pridianis festorum ieiuniis.

COROLLARIVM AD CAP. IX.

Dies Sessionũ. 1. Quos vulgus litigabiles vocat) *Hi Sessionum dies vocantur, l. 2. §. dies. quis or. in bo. pos. ser. ff. Iiq; subdiuidi possũt in Cognitionũ, et Postulationũ dies.*

Induciæ, fori pax. 2. Vt habet multa cum Castris) *Hac analogia Castrorum ad Forum, quid prohibet Nefastos, & Ferias definire pacem forensem paucorum dierum, vti M. Varro in lib. humanarum, qui est de bello, & pace, diuersa analogia inducias belli ferias definit: Gellij autem reprehensionem nihil moror. Sic Præliares, & Iustos forenses, vt castrenses Fastos, & Nefastos dicere possumus.*

Præliares forenses. Fasti castrenses.

Lex Atinia. 3. Atinia apud Gellium) *Lib. 17. ca. 7. Noct. Att. & lib. 14. ca. vlt. perperàm autẽ legitur Attilia, Inst. de vsuc. §. furtiuæ. Huius l. fit mentio in l. 4. §. 4. de vsuc*

vsuc.l.215.de ver.sig.& apud Cic.Actione 3.in Verr.

4. Summus id est vltimus) *Sic apud Martialē: Summum nec metuas diem, nec optes.*

5. Quosdam fuisse ciuiles) *Notandum hic videtur, quod quando diem in Naturalem, & Ciuilem diuidunt, diuersè vtrunque accipi, nam qui olim antiquis Naturalis dicebatur, idem ab omnibus ferè nunc Ciuilis nuncupatur, & contrà, Naturalis enim Censorino dicitur à Solis ortu vsque ad occasum, hic nunc Vulgaris, Artificialisq; à nonnullis nominatur. Ciuilis verò eidem dicitur tempus, quod fit cœli vna circũductione, quomodo hic ab Auctore capitur. Cuius quidem Ciuilis diei sicut anni Solaris, non natura, sed positione principia sumuntur.*

Dies naturalis, ciuilis.

Anni & diei ciuilis variæ initia.

Anni quidem vertentis initium capiunt alij a
- *Solstitiis*
  - Hyberno
  - Aestiuo
  - *vt*
    - *Romani.*
    - *Athenienses.*
- *Aequinoctiis*
  - Autũnali
  - Verno.
  - *vt*
    - *Asiani.*
    - *Arabes, Damasceni.*

Sic diem incipiunt alij ab
- Ortu, *vt Babylonii.*
- Meridie, *vt Vmbri, Hetrusci.*
- Occasu, *vt Athenienses, Iudæi.*
- Media nocte, *vt Romani, Aegyptii, Hyparchi.*

Continet autem hic dies
- Lucem, *cuius partes sunt*
  - *Mane.*
  - *Meridies.*
  - *Occiduum siue serum tempus.*
  - *Solis occasus siue suprema tempestas.*
- Diluculum.
- Crepusculum.
- Tenebras, seu noctem, *cuius partes sunt*
  - *Vesper.*
  - *Prima fax.*
  - *Concubium.*
  - *Nox intempesta.*
  - *Media nox.*
  - *Mediæ noctis inclinatio.*
  - *Gallicinium.*
  - *Conticinium.*

Noctes autē in castris quatuor vigiliis diuiduntur, quę singulis ternis horis fiebant,

Qui plura volet dierum discrimina & quomodo à variis variè obseruentur, videat Gellium libr.3.c.2. Noct. Att. Macrobium lib.1.cap.3. Andream Tiraquel. de vtroque retractu §.1.glos.11. De errore, correctione anni, & mensium Romanorum Ioannis Genesii Sepulueda Commentario [illegible] *posterioribus annotat. in Pandectas.*

6. Ex solario non æquinoctialibus) *Ex hoc loco notanda sunt quædam non vulgaria de horis, videlicet duo esse genera horarum, vnum Temporalium, quas Græci καιρικὰς vocant, quæ ex Solis progressu, vel regressu supra nostrum hemisphærium incrementum, vel decrementum capiunt, nam Brumæ tempore diurnæ breuissimæ, nocturnæ longissimæ sunt. Solstitio autem æstiuo contrà, noctis horæ breuissimæ, naturalis diei longissimæ sunt. Hinc est quod apud Vergilium Iunius & Iulius, quibus horæ, & dies sunt longissimi tardi menses vocantur:*

Horarum diuisio. καιρικαί.

Vergilius.

An ne nouum tardis sydus te mensibus addas.

Palladius.

Harum horarum temporalium meminit Palladius, quæ ex vmbrarum auctione, & decretione sic deprehendi poterunt, si in aprica planicie area quadrata describatur, quæ ab vno quoque latere, vnam spectet mundi plagam, in cuius quadrati medio erigatur stylus gnomicus, nostrum Meridianum referens, cuius indicio vmbrarum, horæ temporales colligi possunt: Nam quæ breuissima est, meridiem cuiuslibet, longissima primam & vltimam naturalis diei horam denotat. Porrò eadem est proportio vmbræ decrescentis atque accrescentis: Prima enim post meridiem, quæ septima est naturalis diei, quintæ ante meridiẽ, octaua quartæ, nona tertiæ, decima secundæ, vndecima primæ vmbræ quantitate respondet. Sic Ianua-

Vmbrarum proportio.

rius

rius Decembri, Februarius Nouembri, Martius cum Octobri, Aprilis Septembri, Maius Augusto, Iunius denique cum Iulio conuenit. Plin. lib. 36. cap. 10. Naturalis Historiæ mirabilem huiusmodi vmbratilis horologij compositionem describit, ab Augusto fabrefactam in campo Martio, ad deprehendendas Solis vmbras, dierum & noctium magnitudines, cuius gnomon Obeliscus erat (Nam Angeli Decembrij non me mouet sententia, qui lib. 5. c. 55. suæ Politiæ literariæ Obeliscum non in Horoscopi vsum, sed tumuli aut busti erectum putat, cùm Plinij Sacrosancta sit auctoritas) Verùm illud mirabilius, quod ait Sciotherici huius obseruationem suo tempore à xxx. annis euanuisse, siue Solis (inquit) ipsius dissono cursu, & cœli aliqua ratione mutato, siue vniuersa tellure aliquid à centro suo dimota, vt deprehendi et in aliis locis accipio, siue vrbis tremoribus ibi tantum gnomone intorto, siue inundationibus Tyberis sedimento molis facto, quanquam ad impositæ rei altitudinem in terram quoque dicantur iacta fundamenta. Sciothericum Augusti Cæsaris.

Quod eò magis asscripsi, quia audiam Hercinij turris fastigium, quod secundo ab hac vrbe lapide situm est, nunc planè conspicuum, quod antè hominum recenti memoria nullo modo conspici poterat, propter montium interiacentium cacumina. Quod aliquando cùm audirem in magnam me rapuit admirationem, vt causam inuestigandam putarem: Tandem comperi hoc accidere propter veluti decussata montium supercilia, ex frequenti lapidum ablatione, quæ visum impediebant. Porrò vmbrarum hanc rationem quam vocant gnomicen, inuenit Anaximenes Milesius Anaximandri discipulus, primusq; horologium, quod appellant Sciothericon, Lacedemonæ ostendit, Hercinium. Anaximenes Milesius.

vt idem testatur Plin. lib. 2. c.6. Alterum genus est Æquinoctialium horarum quas ἰσημερινὰς *Graeci dicunt, quibus nunc passim vtuntur in automatis & aliis Sciothericis nostris horologiis, quando diem Ciuilem quemlibet in viginti quatuor æquales partes diuidimus, nulla ratione habita diei Artificialis siue Naturalis. Iis autem qui sub Æquatore habitant eædem sunt* ἰσημεριναὶ καὶ καιρικαὶ, *quod aliis bis tantum accidit in anno, in Æquinoctiis quando dies æquatur nocti. Vide quædam apud Alc. lib. 10. parerg. c. 3. & l. 2. §. qui Romæ. de ver. sig. qui etiam quædam habet de die naturali & ciuili.*

Horæ æquinoctiales. ἰσημεριναί.

7. In Foro publicum Solarium) *Varro lib. 5. de ling. Lat. meridies ab eo quod medius dies. D. antiqui non R. in hoc loco dicebant, vt Præneste incisum in Solario vidi, quod Cornelius in Basilica Æmilia & Fuluia inumbrauit. Cic. lib. 2. de nat. Deorum: aut quum solarium, vel descriptum, aut ex aqua contemplére, intelligere deslarari horas arte, non casu. Quæ à nobis hûc allata sunt, vt confirmemus locum Ciceronis pro Quintio à Socero in textu allatum, de certo quodam loco fori intelligi, vbi erat Sciothericum, vel Descriptum: nam cum Solarium plura habeat significata, sunt quidam qui de Mœnianis interpretentur.*

Solarium.

Descriptum.

8. Angelus Politianus) *lib. 4. epist. 70. epist. Automaton autem cuius meminit Paul. in l. cætera. de leg. 1. explicat Andr. Alc. lib. 1. c. 20. parerg. iur.*

Automaton.

9. Vetere more in cathena) *Senec. lib. 3. de ira: Irasceris ergò cathenario cani, quem paulò ante ostiarium vocauerat. Idem Ouid. Amorum. 1.*

Ianitor indignè dura religate cathena.

Huiusmodi autem serui Atrienses, aut ad limina

Serui Atrienses.

diceb

dicebantur, vt notat Turneb. quorum mentio ſit in l.203.de ver.ſig.l.15.§.1.de vſufruct.l.8.de inſtr.leg.ff.

10. Gellius putat his verſibus) *d.c.2.lib.3.Noct. Att. Refert etiam Macrob.lib.1.cap.3.Saturn. Sunt* [illegible]

11. Dies Legales, Emergentes) *de quibus vide Paul.de Caſt.& Iaſ.d.l.more.de fer.nec non eundem Tiraq.ſupra dicto loco.*

ARGVM. CAP. X.

De deductione,& reductione,ac exordiis Oratorum,& tempore agendi.

AFfinia ſuperioribus ſunt,quæ de horis,& dicendi temporibus traduntur, quæque ſeſe vltrò obtruſerunt adducta ab ipſa rerum ſerie. Quare Faſto die aliquo inter partes litigaturas conſtituto, quo experturæ in foro eſſent, ſi non occaſione aliqua rerum actu eximeretur, dicturi Patroni à Litigantibus, Aduocatis,Cognitoribus,Subſcriptoribus, reliquorúmque magno comitatus faſtu, domo in Forum deducebantur, actáque cauſa reducebantur. Fab.libr.xij.de Rabulis loquens:Cùm multa (inquit) diſertè & ſummis clamoribus, quæ neque ad Iudicem, neque ad Litigantem pertineant, decantauerint, benè ſudantes,benéque comitati per Forum reducuntur.Suſpicor ego magnum,frequentémque fuiſſe comitum numerum, eò quòd ſi ciuis primarius eſſet,nunquam foras progrederetur, etiam priuatus, niſi ſtipatus magna Clientum caterua, quorum Anteambulones præcederent, Comites ſequerentur,quem morē hodiè retinent Principes, vt medij inter comites incedant.Verg.j.Æneid.

Orator deducebatur in forum.

Comitatus deducentium.

Talis erat Dido, talem se læta ferebat
Per medios.

Anteambulones.

Qui ex stipantibus præcederent, Anteambulones vocabantur. Tranquil. in Vespasiano: Sumpta virili toga Latu[redacted] to, diu auersatus est, nec, vt tandem appeteret, compelli, nisi à matre potuit: ea demùm extudit magis conuitio, quàm precibus & auctoritate, dum eum identidem per contumeliam Anteambulonem fratris appellat. Mart. lib. xi.

Iam parce lasso Roma Gratulatori,
Lasso Clienti, quamdiu Salutator,
Anteambulones, & Togatulos inter,
Centum merebor plumbeos die toto.

Pedissequi & Comites.

Qui sequerentur Pedissequi, & Comites. Plautus in Milite:

PAL. *Sequere hàc me ergò.*
PYR. *Pedissequos tibi sum.*

Togati Clientes. Sportulæ.

Oportuit autem esse togatos huiusmodi Clientes, qui sportulas acciperent singuli quadrantes plumbeos, hoc est, x. asses Turonenses: non enim grex ille Togatorum ex seruis domesticis (vt hodiè fit) sed ex iis, qui ius togæ haberent, cogebatur. Suet. in August. Reges, amici, atque socij relictis regnis, non Romæ modò, sed prouincias peragranti, quotidiana officia togati, & sine regio insigni more Clientum, præstiterunt. Plin. ad Minutium Fundanum libro j. epist. Nam si quem interroges, hodiè quid egisti? respondeat, officio togæ virilis interfui, ille me, in aduocationem, ille me in consilium rogauit. Habes ex Martial. carmine quinque eorum qui hoc officio defungebantur nomina Gratulatores, Clientes, Salutato-

Comitum quinque genera.

res

res, Anteambulones & Togatulos. Iuue.vij.

Respicit hoc primum qui litigat, an tibi serui
Octo, decem Comites post te, an sit sella, Togati,
Ante pedes.

Si ergò, Comitum, Anteambulonúmque comitatui accedat numerus Aduocatorum, ab eo qui litigat comparatus, frequentiam fuisse maximam verosimillimum est. Cic. lib. j. ad Atticum: Cùm ad Forum stipati gregibus amicorum descendimus. Liuius in causa Virginiæ: Virginius postero die, secum obsoleta veste comitantibus aliquot matronis, cum ingenti aduocatione in forum filiam adducit. Cicer. pro Flacco conqueritur Testes simul cum Patrono, Reo, & Aduocatis ex eadem domo prodiisse in forum, his verbis: Hoc verò quid est? Vnà sedent, ex Accusatorum subselliis surgunt, non dissimulant, non verentur: De subselliis queror, vna ex domo prodeunt. Tacitus in dialogo de Oratoribus, vbi inter laudes, & fructus Oratoriæ hæc recensentur: Iam verò qui Togatorum comitatus, & egressus, quæ in publico species, quę in iudiciis veneratio? Ibidem cùm comparat Poeticam cum Oratoria: Quis Saleium nostrum egregium Poetam (vel si hoc honorificentius est) præclarissimum Vatem deducit, aut salutat, aut persequitur? Ibidem: Nec comitatus istos, & egressus, aut frequentiam salutationum concupisco. Qui acturi erant, cum dies iudicij aduenisset, nunquam ità paratos sese senserunt, quin diem illum eximi, & sibi auferri lubentissimè paterentur. Notum est de seruo à Cicerone manumisso, quòd domino nunciasset Actionem in alium diem dilatam. Plinius ad Rufum libr. v. *Acturorum metus.*

ad calcem : Eximitur dies me gaudente,qui nunquam ità paratus ſum , vt non mora læter. Idem libr.6.ad Arrianum de quodam Cauſidico, quem nimis anxia cura coquebat acturum : Soleo (inquit) nonnunquam in iudiciis quærere Marcum Regulum,nolo enim dicere deſiderare: Cur ergò quæro? habebat ſtudiis honorem, timebat,pallebat, ſcribebat , quamuis non poſſet dediſcere illud ipſum,quod oculum modò dextrum,modò ſiniſtrum circumlinebat:Dextrum,ſi à petitore,alterum ſi à poſſeſſore eſſet acturus , quod candidum ſplenium in hoc,aut illud ſupercilium tranſferebat , quod ſemper Aruſpices conſulebat de

Exordia modeſta. Actionis euentu, animi ſuperſtitione,ſed tamen, & à magno ſtudiorum honore veniebat. Hactenus ille.Hinc exordia modeſta ſunt,& quaſi cum horrore,ex Iudicum, & Coronæ reuerentia coniuncta , vbi ex præſcripto Rhetorum acturus fateri debet aliquo ſigno externo ſolicitudinem: mirè enim auditurum cura delectat. Hoc præcipit Homerus Vyſſis exemplo , quem ſtetiſſe oculis in terram defixis , immotóque ſceptro , priuſquam illam eloquentię procellam effunderet.Dicit hæc Fab.lib.xj. vbi paulò antè,quomodo cauſa citaretur dixerat,non enim eodem modo quęuis cauſa appellatur. Eius hæc verba ſunt : Cùm

Præco. Iudex in priuatis aut Præco publicis dicere de cauſa iuſſerit,leuiter conſurgendum. Noſtro tamen ſæculo ,non à Præcone , aut Iudice , ſed ab Actuario , qui commentario actorum præeſt ad pedes Iudicum, cauſæ citantur primùm,deindè à Præcone Prætorio , quem Oſtiarium vulgus appellat,excepta citatio repetitur.Martialis libr.4.

circ

circumloquitur Præconem forensem.

Qui nec Leno potes, nec Comessator haberi,
Nec pauidos tristi voce citare Reos.

Hinc colligitur vile officium fuisse. Orator ergò nunquam nisi iussus dicebat. Vergilius j. Æneid. *Venia dicendi petenda.*

Postquam introgressi, & coram data copia fandi,
Maximus Ilioneus placido sic pectore cœpit.

Idem Quintil. in eod. cap. Et cùm ad Iudicem nos conuerterimus, consultúsque permiserit dicere, non protinùs est erumpendum, sed danda est cogitationi mora. Itaque in Senatu non dicebant sententiam, nisi rogati 2 à Consule, qui retulisset, quod si quid interfari vellent, id tum faciebant, si potestas interloquendi à Consule facta esset. Iul. Capitolinus in Maximino: Vectius Salinus ex familia Vlpiorum rogato Consule, vt sibi dicere atque interfari liceret, sic orsus est. Porrò Fabulinus Deus inuocabatur ab incipientibus fari, cuius Nonius meminit, de doctorum indagine in dictione statilinum. Conueniebant autem in Forum Prætor, Iudices, Litigantes, Aduocati, & quorum erat Actioni interesse hora tertia à Solis ortu, nisi ex aliqua graui causa extra ordinem res cognosceretur. Martialis: *Sententiam non dicebant nisi rogati.* *Fabulinus Deus.* *Hora causidicorum.*

Prima salutantes, atque altera detinet hora,
Exercet raucos tertia Causidicos.

A meridie autem hora nona, tertia scilicet post pastum, vt manè post Solis exortum. Cic. act. ij. in Verrem, Nonæ hodiè sunt Sextiles, hora nona conuenire cœpistis. Tamen apud Plutarchum in Catone Vticensi legitur vt paradoxon, Marcum Catonem post prandium & vinum causas cognouisse, quasi id extra ordinem foret. Martial. li. 8. si-

gnificat operam datam à tertia ad ſextam litibus:

Horas quinque puer nondum tibi nunciat, et tum
Iam conuiua mihi Cæciliane venis:
Cum modò diſtulerint rauca vadimonia chartæ.

Vbi ſignificatur dimitti Forenſes ante horam prandij, & vocatum ad prandium Cæcilianum venisse ante horam, & dùm adhùc litigaretur in foro. De hora prandij dicemus in lib. de veterum menſa, quem aliquando perfectum euulgabimus.

Liber auctoris de veterum menſa.

COROLLARIVM AD CAP. X.

Togati.

1. Oportuit autem eſſe togatos) *Vnde Martial.*
Manè, vel à media nocte togatus ero.

Ordo rogandarum ſententiarum.

2. Non dicebant ſententiam niſi rogati) *De ordine rogandarum ſententiarum in Senatu tractat Gel. lib. 4. cap. 10. Noct. Att. Suet. quidèm auctor eſt, Auguſtum ſententias de maiore negotio non more, neque ordine prærogaſſe, vt perindè quiſque animum intenderet, ac ſic cenſendum magis, quàm aſſentiendum eſſet.*

ARGVM. CAP. XI.

De Clepſydris & earum vſu probato vel improbato, Monitoribus, Phonaſcis, & horarum lege, partitione temporum, & quod nox Actionem dirimebat.

Clepſydræ.

SEd cùm tempora dicendi per Clepſydrarum numerum expedirentur, operæprecium videtur de hiſtoria Clepſydrarum quædam adferre. Clepſydra igitur, quam & Hydrologium vocant, inuenta eſt primùm à Cteſibio quodam Alexandrino, vt teſtis eſt Vitruuius libr. ix. eiúſque vſus primùm illatus in vrbem à P. Scipione Naſica, anno vrbis conditæ quingenteſimo nonageſimoquinto. Eſt autem horologium aquaticum, id eſt

Cteſibius.
Clepſydræ vſus quando apud Romanos illatus, & à quo.
Clepſydra quid.

eſt, vrna aut phiala, vndè furtim per ſtillas aqua effluens, vbi reliquiſſet inanem phialam, tempus exactum deſignabat, quę in alterum ſpatium rurſus replebatur per miniſtrum, cui hoc officij iniunctum erat, qui quaſi aquæ infuſor Græcis dicebatur ἐφύδωρ. Vſurparunt enim illi & hanc clepſydrarum commoditatem, & ab iis ad nos tranſlatam eſſe ſimul cum nomine, vt multa alia, puto. Eius enim frequentiſſima mentio apud Oratores Græcos. Cicero tertio de Oratore de Pericle loquens: At hunc non clamator aliquis ad clepſydram latrare docuerat. Martial. lib. vj.

Septem clepſydras magna tibi voce petenti
Arbiter inuitus Cæcilianе dedit.

Idem lib. viij. in Cinnam:

Hoc agere eſt cauſas hoc dicere Cinna diſertè,
Horis Cinna decem dicere verba nouem.
Sed modò clepſydras ingenti voce petiſti
Quatuor, ô quantum Cinna tacere potes.

Rarum erat Romæ, vt Patronis libera ad dicendum tempora concederentur, quòd fortaſſis eloquentia ſuſpecta eſſet, & multa artificiosè inuoluerẽt Oratores, quibus incautis Iudicibus tenebræ offunderentur. Ideoque in anguſtias temporum clepſydris coniiciebantur, & præſtituto ſpatio liberior dicẽdi futura vis quaſi cohibebatur. *Patronis cur libera non concedebantur tẽpora.* Certe ſacri noſtri Eccleſiaſtæ cùm Chriſtianas ſuas declamationes in templis ad populum decantant, vtuntur aliquando vice clepſydrarum vitreis arenariis duplicibus, vbi ex ſuperiore ventre in inferiorem ſenſim micæ tenuiſſimæ arenarum, per arctiſſimas medij & communis foraminis anguſtias, tãquam per piluron decidunt: Idq; *Eccleſiaſtæ Chriſtiani.*

cum ſtodio fiebat ab eo qui præſidebat Iudicio, ſi Reus fauorabilis,& gratioſus eſſet. Cicero pro Quintio in proſopopeia Sexti Næuij, qui gratioſiſſimus erat Iudici, cuius Næuij hæc verba ſunt: Præſtituendæ horæ ad arbitrium noſtrum Iudex ipſe accerſatur. Porrò inuidioſum & ad famam periculoſum erat,cogi in certa dicendi tempora: Nam & nonnunquam bonis, exactiſque cauſarum Patronis, aut nimis breue ſpatium, ad rem pro merito, & decoro explicandum, aut nimis laxum datur,quod cùm non abſoluerent neceſſariis, metu infamiæ, quæ ſubeunda eſſet, ſi tacerent, multa leuicula præter rem aliquando afferre cogebantur, quæ reliquæ & neceſſariæ Actionis auctoritatem eleuarent, oborto mentibus audientium prolixitatis non neceſſariæ, & importunæ tædio. Itaque qui non ita erant confirmati, ne periculum inuidiæ, aut pudoris ex ſilentio adirent, ſolebant ſibi,atque ità aduerſario (nam nunquam niſi vtrique ſimul parti concedebantur) petere libera ad agendum tempora. Plinius Secundus de Regulo Oratore: Iam illa periucunda vnà dicentibus,quod Regulus libera tempora petebat, quod audituros corrogabat: Quid denique iucundius, quàm ſub alterius inuidia,quamdiu velis, & in auditorio alieno quaſi deprehenſum commodè dicere. Hæc ille. Tacitus in lib. de Oratoribus, de foro veteri: In quo (ait) nemo inter pauciſſimas horas perorare cogebatur,& liberæ comperendinationes erant, & modum dicendi ſibi quiſque ſumebat, & numerus, neque dierum, neque Patronorum cauebatur. Primus Cn. Pompeius iij. Conſulatu aſtrinxit

Clepſydrarum vſus improbatus.

Libera tēpora.

xit, imposuitque veluti frenos Eloquentiæ: Vbi clepsydras non esse imperatas Caulidicis, neque in forum inuectas ante. 3. Pompei Consulatum significatur. Hunc morem orandi ad clepsydram, vt Eloquentiæ inimicam, quis non damnet? Fabius lib. 12. cap. 6. Laboratam congestamque dierum, & noctium studio Actionem, aqua deficit. Cic. ad Quintum fratrem Asiæ Proconsulem: His rebus nuper Cneus Octauius iucundissimus fuit, apud quem primus Lictor quieuit, tacuit Accensus, quoties quisquam voluit, dixit, & quam voluit diu. Illic laudatur, quod non ad clepsydram, sed liberè dicebatur apud Octauium. Plinius eundem exagitat, vt maximum in ciuitate vitium libro sexto ad Arrianum: Equidem quotiens iudico, quod vel sæpius facio, quàm dico, quantum quis plurimum postulat addo etiam: Temerarium enim existimo diuinare, quàm spatiosa sit causa inaudita, tempusque negotio finire, cuius modum ignores, præsertim cùm primum religioni suæ iudex patientiam debeat., quæ pars magna Iustitiæ est. At quædam superuacua dicuntur etiam: sed satius est, & hæc dici, quàm non dici necessaria. Præterea an sint superuacua, nisi cùm audieris, scire non possis. Sed de his melius coram, & de pluribus vitiis ciuitatis. Hactenus Plin. Horæ autem eæ quæ clepsydris declarabantur, non æquinoctiales erant, sed tantillæ, vt in duodecim etiam breuissimus dies circa Brumam diuideretur, vt dictum est. Quin neque singulis clepsydris singulas horas puto designatas fuisse, sed datas phialas angustas, aut capaces ad libi-

Clepsydra Eloquentiæ inimica.

Clepsydrarum Horæ.

dinem eius, qui pro tribunali diſceptabat. Quod mihi perſuadet locus ex epiſtola 1 Plinij Iunioris libro ſecundo: Dixi (inquit) horis penè quinque, nam clepſydris duodecim, quas ſpatioſiſſimas acceperam, additæ ſunt quatuor. Si igitur ſingulæ clepſydræ ſingulas horas auferebant, debuit pluribus horis dixiſſe, cùm prioribus duodecim clepſydris, & horis additæ ſint quatuor. Sed paradoxon mihi eſt, poſſe cuiquam humanitùs, in duodecim, nedùm in ſedecim horas vociferando, vocem ſufficere, quamuis diurnæ eſſent in brumali Solſtitio: eſſet enim hoc plus ſolido die dicendo conſumere, quanquam haberent, qui à

Monitores. tergo nimium commotos reprimerent. Plinius libro ſecundo ad Arrianum, de cauſa, quam egit coram Traiano in Senatu: Cæſar quidem tantum ſtudium, tantam etiam curam (nimium eſt dicere ſollicitudinem) præſtitit, vt Libertum meum, poſt me ſtantem ſæpius admoneret, voci, lateribuſque conſulerem, cùm me vehementius putaret incendi, quàm gracilitas mea perpeti poſſet.

Fiſtula Gracchi. Gellius libro primo de fiſtula eburnea Gracchi concionatoria: Qui hoc compertiùs memoiræ tradiderunt, ſtetiſſe in circūſtantibus dicunt occultiùs, qui fiſtula breui, ſenſim grauiuſculū ſonum inſpiraret, ad deprimendum, ſedandumq; impetum vocis eius: Referueſcente namque impulſu & inſtinctu extraneo, naturalis illa Gracchi vehementia, indiguiſſe non (opinor) exiſtimanda eſt. Marcus tamen Cicero Fiſtulatorem iſtum vtrique rei adhibitum eſſe à Graccho putat, vt ſonis, tùm placidis, tùm citatis, aut demiſſam, iacētémque eius orationem erigeret, aut ferocientem

ſæu

sæuientemque cohiberet. Quod si tanta a veteribus cura vocis, vt præter illa, etiam arte Phonaſci adhibita, atque assiduè illi operam darent, quid stultius eo clamatore, qui victus sui instrumento ità abuteretur, vt in posterum non esset vsurus? Sed heus rei series abrumpenda est, quæ alioquì nos abs re abduceret. Pręscriptum autem horarum à Prætore, aut alio iudicij Præside Pronũciatum lex vocabatur. Plinius ad Vrsum: Nam cùm ex lege Accusator sex horas, nouem Reus accepisset, ita diuiserat tempora Reus inter me, & eum, qui post me dicturus erat, vt ego quinque horis, ille reliquis vteretur. Cicero pro Flacco: Quid enim fuit, quod ab eo redimeretur, vt duceret iudicium, cui sex horas omnino lex dedit? Cicero iij. Act. in Verrem: Hic tu fortaſsè eris diligens, ne quam ego horam de meis legitimis horis remittam, nisi omni tempore, quod mihi concessum est, abusus ero, querêre, Deûm atq; Hominum fidem implorabis, circũueniri Caium Verrem, quod Accusator nolit tam diu, quàm liceat dicere: quod mihi mea lex cùm det, eo mihi vti non licebit? Asconius pro Milone legem latam à Domitio Quæstore iudicij Miloniani, qua Accusator duas, Reus tres horas habebat, meminit, sed catachristicẽs legem vsurpant, vt legem Maniliam, & reliqua plebiscita leges vocamus: Est enim huiusmodi lex potius priuilegium, quod iudicio peculiaris fit, in quo lata est. Obseruaui autem ità comparatas ferè huiusmodi leges temporum præstitutorum, vt Reus sesquialteras haberet horas ad Accusatorem, vt si Accusatori sex darentur, Reo nouem, id est, tantundem, &

Phonaſcus.

Lex Horarum.

dimidio plus, vt in causa quam egit Plinius. Item in causa Milonis Accusator duas, Reus tres, id est, sesquialteram habuit, naturalis enim fauor pro laborantibus: Quanquam in causa Rabyrij conqueratur se in semihoram [redacted] Vsus verò clepsydræ multò certior, constantiorque erat, quàm solarij, quamuis non minùs, quàm clepsydrarum, illud aduersum, oculisque 3 oppositum, haberetur, si quando sub dio res ageretur, nam vsus solarij perpetuus non est: Impedito enim Sole, prætextuque interiectarum nubium, quę in media aëris regione meteoræ, sublimesque pendent, vmbraque sublata, nullus stylus indicabit horas. Clepsydra verò perpetua est, etiamsi in noctem diceretur, quod aliquandò fiebat, sed nouo more, & extra ordinem. Suetouius in Augusto: Ipse ius dixit assiduè, & in noctem nonnunquam. Et Plinius auctor est Theophanem in causa Bassi dixisse in noctem, atque illatis lucernis. Quanquam Senatusconsulta, 4 quæ facta essent post diem solis occasu clausum, irrita, & nulla omninò essent. Sed vt Senatusconsulta non fierent, tamen recipi potuit contra morem, vt accensis funalibus in seras horas Oratores dicendo proueherentur, cùm id obtinerent ab Auditoribus, quibus vi Eloquentiæ extra se positis tempus elaberetur imprudentibus, aut quos grauis causæ momentum in subselliis & officio diutiùs retinebat. Magis enim ordinarium fuit, vt nox actionem dirimeret. 5 Plinius libro quarto: Actionem meam nox, vt prælia solet, diremit. Egeram tribus horis, & dimidia, supererat sesquihora, nam quùm ex lege sex horas, nouem Reus

Vsus solarii.

Dicebatur nõnunquam in noctem.

Senatusconsulta.

Nox actionẽ dirimebat.

Reus accepiſſet, ita diuiſerat tempora Reus inter me, & eum qui dicturus poſt me erat, vt ego quinque horis, ille reliquis vteretur. Ex quibus teſtatiſſimum eſt partitos inter ſe tempora Patronos plures eandem cauſam peroraſſe. *Partitio temporum.*

COROLLARIVM.

1. Ex epiſtola Plinij) *Lib.5. ad Arrianum.*

2. Quod ſi tanta veteribus) *Memini me legere apud Suetonium in vita Neronis, ipſum Neronem nil eorum omittere ſolitum, quæ Cantores vel conſeruandæ vocis cauſa, vel augendæ factitarent, ſed & plumbeam chartam ſupinus pectori ſuſtinere, & clyſtere vomituq́; purgari, & abſtinere pomis cibiſque officientibus, donec blandiente profectu, quanquam exiguæ vocis, & fuſcæ, prodire in ſcenam concupiuit. Et paulò pòſt: Ibidem ſæpiùs, & per complures cantauit dies, ſumpto etiam ad reficiendam vocem breui tempore. Idem etiam teſtatur Octauium Auguſtum dulci, & proprio quodam oris ſono pronunciaſſe, & dediſſe aſſiduè Phonaſco operam. Plinius autem plumbeam laminam, et porrum ſectiuum conducere dicit; vt etiam claram vocem reddit anaphoneſis. Officit autem frequens coitus teſte Ariſtotele 7. de animalibus. Fabius Inſti. Orat.cap.3.lib.11. Augentur autem ſicut omnia, ità voces quoque bona cura, & negligentia minuuntur. Sed cura non eadem Oratoribus, quæ Phonaſcis conuenit, tamen multa ſunt vtriſque communia, firmitas corporis, ne ad ſpadonum, & mulierum, & ægrotorum exilitatem vox noſtra tenuetur, quod ambulatio, vnctio, veneris abſtinentia, facilis ciborum digeſtio, id eſt, frugalitas præſtat. Præterea vt ſint fauces integræ, id eſt, molles, ac leues, quarum vitio & frangitur, &* *Nero.* *Voci quæ nocent & conducunt.*

obſcuratur, & exaſperatur, & ſcinditur vox.

Solarium in Foro. 3. Aduerſum oculiſque oppoſitum) *Ex Plinij c.60. lib.7. quem anteà citauimus, apparet ſolarium ſtatutum in publico ſecundum Roſtra in columna.*

Sententia Nocturna. 4. Quanquam Senatuſcóſulta quæ facta, &c.) *Imò ſententia noctu lata non valet. l.2. §. & quia. ff. de orig. iur. excipiuntur tamen Areopagitæ, qui noctu iudicabant.* *Areopagitæ.*

Nox certamẽ dirimebat. 5. Nox actionem dirimit) *Adde hûc celebrem primam cõtentionem Papirij Dictatoris cum Q. Fabio Magiſtro equitum, quæ eſt apud Liuium lib. 8. vbi dicitur, quod nox veluti in prælio certamini finem fecit.*

ARGVM. CAP. XII.

De ratione agendi, viciſſitudine, alternatione, Patronorum numero, eloquutione, hypocriſi, & diſcrimine Orationis, Actionis & declamationis.

ET quoniam nos hactenus deductum argumentum prouexit, vt quomodo Actiones diuiderentur, attingeremus latiùs, rem explicatam diligentiùs inſpiciamus. *Agendi ratio.* Ex illa ergò Plinij epiſtola, ſi tempora præſtituta conſumpta non erant vno die, poſtero complebantur etiam, aliquando perendino, aut quarto, donec tandem cauſa peracta, calculus Iudicibus permitteretur: quod ità aliquando fiebat, non vt integra cauſa repeteretur, ſed cùm plures articulos haberet, alius ab alio tractaretur, vt cauſa Murenæ: *Diuiſa actio in articulos.* Nam eius certas quæſtiones ſigillatim Patroni Quintus Hortenſius, & Marcus Craſſus tractarunt, Cicero autem perorauit vniuerſum: Quo (inquit) mihi durior locus eſt dicendi datus, vt cùm ante me

me,& Hortenſius dixiſſet, & vir ſumma dignitate & diligentia & facultate dicendi Marcus Craſſus, ego in extremo non partem aliquam agerem cauſæ, ſed de tota re dicerem, quod mihi videretur. Et pro Flacco quædam argumenta refutarat Hortenſius, & pro Balbo, vbi cùm dixiſſet multa de Pridiana Actione Pompei, ſic ait: Quo mihi difficilior eſt hic extremus perorandi locus. Quod itèm in Oratore ad Brutum iactat, cùm multi ante ſe dicerent, omnes perorationem ſibi reliquiſſe: vbi peroratio epilogum, aut concluſionem quartam actionis partem non ſignificat, ſed vltimam ſummámque cauſæ totius actionem. Sæpè autem alternis agebant Patroni aduerſarum partium, vt vbi reſpondiſſet Reus, Actor actionem repeteret, quaſi à Reo præſcriptam exceptionem ſubmoturus, quod Iuriſconſulti vocant replicare. Eſt enim primùm Actio, cui ſuccedit Exceptio à Defenſore, tertio loco Replicatio, quarto Duplicatio rurſus à Reo, quinto Triplicatio ab Actore, tandem Quadruplicatio, vt ſic in infinitum iri poſſet per cauſæ varia capita, cuius mentio fit in l.j.ff.de except. Plin. in epiſt. ad Vrſum, pro quo repetundarum Reo in Senatu dixerat, loquens de cauſa Baſſi: ſucceſſit mihi Lucerius Albinus tam aptè, vt orationes noſtræ varietatē duarum, contextum vnius habuiſſe credantur. Reſpondit Herennius Pollio inſtanter & grauiter, deindè Theophanes rurſus dixit in noctem, atque illatis lucernis: poſteà poſtera die egerunt de Baſſo Titius Homulus, & Fronto mirificè, quartum diem probationes occuparunt. Antè tamen ſic dixerat: Egit contra eum Pomponius Rufus vir paratus,

Peroratio.

Alternis agebant Patroni.

& vehemens, Rufo successit Theophanes, vnus ex Legatis, fax accusationis, & origo. In hac ergò causa duo primùm accusarunt, coniunctis & con sequentibus actionibus, tres responderunt, Plinius, Albinus, & Pollio. Repetiuit actionem Theophanes, cui item duo Homulus & Fronto successerunt. Ex quibus apparet non plures modò Patronos, sed etiam Accusatores fuisse, qui non vt Subscriptores tacerent, sed vt primarij delatores agerent: vt in causa Prisci duo Accusatores erãt, Plinius & Cornelius Tacitus, Defensores Saluius Liberalis, & Fronto Catius. Epistola extat ad Arrianum lib. ij. Rarum autem erat pluribus Patronis quàm sex, vsitatum quatuor. Pædianus in argumento pro Scauro, Defenderunt Scaurum sex Patroni, cùm ad id tempus raró quisquam pluribus, quàm quatuor vteretur. Fuerunt autem hi sex, P. Clodius Pulcher, M. Marcellus, M. Callidius, M. Cicero, M. Messala Niger, & Q. Hortensius. Ipse quoque dixit pro se, ac magnoperè Iudices mouit squallore, & lachrymis, & Ædilitatis effusa memoria, fauore Populi, ac pręcipuè paternæ auctoritatis recordatione. Meminit & Tacitus libr. iij. de causa Pisonis loquens, qui numerum Patronorum impositum à Cneo Pompeio tertio Consulatu in libro de Oratoribus scribit. Hæc ille. Vices illæ dicendi toties reuocatæ ab vtroque Actiones vocabantur. Cicer. pro Fonteio: Iam enim mihi videor propè causa duabus Actionibus perorata, debere dicere. Idem pro Flacco: Itaque Recuperatores contra istam rem minimè dubiam prima actione iudicarunt, quæ verba ita appendo, vt solidis actionibus, & quæ rem

Plures agebant.

Raro plures Patroni quam sex.

Actiones.

rem totam comprehenderent pluribus non esset opus, nisi cum tabellis significassent Iudices, sibi non liquere. Pro Cæcinna, bis anteacta erat & bis ampliatus Reus propter iuris obscuritatem, ex qua dubitabant Iudices morámque faciebant, ait Cicero: quod idem accidit in causa Publij Quintij, quam tamen fœliciter perorauit. Quod si in priuatis litibus actiones repetuntur, quanto æquiore ratione in publicis Iudiciis? Dictiones etiam vocantur à Tacito in libro de Oratoribus: Iuuenis deducebatur à patre, vel à propinquis ad eum Oratorem, qui principem locum in ciuitate tenebat, hunc sectari, hunc prosequi, huius omnibus dictionibus interesse, disceret. Atque hinc natum discrimen illud, inter Actionem, Orationem, & Declamationem, quia Actio ipsius Oratoris viua vox est, in causa seria, apud consilium dicentis, quam si posteà domi recognitam, & dispunctam euulgabat Oratio, quod plurimi, etsi alioqui disertissimi non fecerunt: vt est in dialogo de claris Oratoribus, sequuti (vt opinor) etiam rationem, quòd vis eloquentiæ, non ita sese prodat ex scripto, vt ex gestu, voce, motu denique membrorum decenti: In quam sententiam plurima disputat eleganter Plinius iunior ad Cerealem libr. ij. Hunc motum Hypocrisim, eiúsque magistros Hypocritas vocamus, vt Demosthenes Andronico Hypocritæ operam dedit, vocabulo vt honesto, necdum infamia notato, pro eo, qui vitæ sanctimoniam ex vultu squallido pręse ferret: Rhetores enim Oratorem quem instituunt, vt Inuentionem à Philosophis, & Dispositionem à Dialecticis, sic quintam

Dictiones.

Actio, Declamatio, & Oratio.

Hypocrysis.
Hypocritæ.

Rhetorices partem, id eſt, Actionem duabus rebus comprehenſam, voce & geſtu, partim à Phonaſco, partim ab Hypocrita petere iubent, cùm Memoriam beatam, aut infœlicem fato, & naturæ acceptam ferant, Eloquutionem verò, vt ſibi propriam, ſuo iure vendicent, quæ ratio partim, non ſic à me diſtincta eſt, vt in omnes præcepta non conferat Rhetor: extant enim in ſingulas etiam plurima, ſed quod illa precariò mutuatur ab iis, quos diximus: Vernacula autem ſunt, & domi nata, quæ de ſua Eloquutione præſcribit: Ità cùm inæqualitatem vocis, monotoniam, mono«da, quaſi vnam faciem, cloſmon ſuffocatam & eliſam vocem in clarum ſonum erumpentem ab immaturo gallorum cantu, platyaſmon cum patulo ore pronunciamus, «»loſtomiam cùm è ſpecu quaſi eruitur vox, iotaciſmum, lambdaciſmum, metaciſmum, & cætera vocis, & pronuntiandi vitia vitari 1 præcipiunt, interdicto nudo id faciunt, non adiunctis præceptis, quibus in virtutes his contrarias vox informetur, quod Phonaſci ſoli præſtant, à quibus ſuos boatus tonitruáque petunt Tragœdi. Et quæ de oculis, genis, 2 ſuperciliis, palpebris, labris, ore, vultu, denique tota ceruice, collo, humeris, méto, brachiis, manu, digitíſque, vbi & Chironomia, pedibus, & toto trunco tradunt, quantò meliùs ab Hypocritis diſcerentur, qui in his hoc poſſunt, vt Metopoſcopis, Chiromantis, & Phyſignomis expreſſis affectibus imponere poſſint? Ideóque Demoſthenes, quæ ab Andronico, & Satyro geſticulandi magiſtris Hypocritíſque acceperat, ea domi ad ſpeculum latiſſimum ſecum exprimebat, à ſeipſo exigens, quæ in aliis

Eloquutio propria Rhetorum.

Geſtus.

Demoſthenis ſpeculum.

aliis videbatur desideraturus, vt Cic. à Roscio Comœdo. Est ergò animus ipsius Actionis gestus; *Actionis animus.* qui si ineptus est, stulta Actio, si frigidus languida, si nullus mortua. Pauci ob eam causam (vt dictum proximè est) quas dixerant Orationes emittebant quibus plùs in agendo quàm in scribendo fœlicitatis erat. Nam Marcus Antonius nihil, Quintus ille Hortensius, quondam Rex Fori Romani, pauca scripsit, *Q. Hortensius* quia tota eius dicendi vis, in voce, & gestu fuit, in quo anxius fuit, & exquisitus vsque ad ineptias, vt iure meritissimo à Licinio Crasso, & aliis histrio, & Dionysia saltatricula dictus sit, auctor Aulus Gellius: 3 Nam in statu, vultu, oculis, totóque corpore motus palestrici sunt odiosiores, & Histrionum nonnulli gestus *Agentium ineptiæ.* ineptiis non vacant, quæq; sunt recta, atque simplicia laudantur. Plinius Secundus iunior in epistola 4 ad Nepotem. Præterea vt dicitur viua vox magis afficit: Nam licet hæc acriora sint, quæ legas, altius tamen in animo sedent, quæ pronuntiatio, vultus, habitus, gestus etiam dicentis affigit. Nisi verò falsum putamus illud Æschinis, qui cùm legisset Rhodiis Orationem Demosthenis, mirantibus cunctis, adiecisse fertur τί δὲ εἰ αὐτοῦ τοῦ θηρίου ἀκηκόειτε. Erat Æschines si Demostheni credimus Μεγαλοφωνότατος: fatebatur tamen longè meliùs eadem illa pronuntiasse ipsum, qui peregerat. Sed heus quonam prouecti scribendo sumus? Oratio igitur vt bona sit, & laudetur, ista non re- *Oratio.* quirit: Aliud est bona Actio, aliud Oratio. Plinius Iunior libr. j. ad Cornelium Tacitum: Est Oratio Actionis exemplar, & quasi archetypon: Ideò in optima quaque mille figuras extemporales inue-

nimus, in his etiam, quas tantum editas ſcimus, vt in Verrem: Artificem quemnam? rectè admones, Polycletum eſſe dicebant. & reliqua, quibus contendit Actiones longiores fuiſſe, ſi per tempora præſcripta non ſtaret, quàm Orationes, etiamſi earum ſimilitudinem, faciémque maximè exprimant, de qua aliquando pleniùs commentandi 5 occaſio ſeſe offeret. Oratio rem geſtam, verúmque argumentum explicat: Declamatio fictum, ſed quod fieri potuit, vt quæ tribuuntur Fabio & Senecę declamationes. Nonnunquam rem geſtam, vt cum aliqui animi gratia ludunt orationes verarum cauſarum, vt fecit M. Brutus, qui pro Milone edidit Orationem, quam ipſe non habuit, auctor eſt Pædianus. Tranquillus in Caligula: Solebat proſperis Oratorum actionibus reſcribere, & magnorum in Senatu Reorum accuſationes, defenſionéſque meditari, quod nos ad exercendum ſtylũ animi gratia feciſſe putamus, quod fecit Cicero ad Præturam vſque, Cn. Pompeius ſub bellum ciuile, vt promptiùs reſponderet C. Curioni, pro Iulio Cæſare dicturo, Octauius in caſtris quotidie Mutinenſi bello, & Nero Cæſar primo imperij anno, anteà quoque bis ſolitus: Vſque adeò eloquentiæ ſtudiis addicti erant Veteres, vt in Caſtris, in medio armorum ſtrepitu, ex tam ſeriis negotiis horas aliquas ad declamandum ſuffurarentur: non ignari Mineruam literarum, & armorum præſidem. Themata declamationum varia proponebantur à Rhetoribus in ſcholis, theſes, anaſceuæ, cataſceuæ, apologi, hiſtoriæ, aliquando etiam hypotheſes repetitæ ex vetere hiſtoria, aut recentes, aliàs ficta argumenta

Declamatio quid.

Viri magni declamarunt.

Minerua literarum & armorum præſes.

Themata declamationum.

ta causarum, quæ syntaxes vocabãtur, teste Suet. in libello de claris Rhetoribus. Sed ad rem. Perorata causa dicitur apud nos cum vtrinque renunciatum est allegationibus permissa pronuntiandi potestate Iudici: habétque hoc mysterij vocabulum illud *Dixi*, quod nescio, an rectè vsurpetur in panegyricis, & reliquis declamationibus, quæ Latinè habentur. Est enim hoc Forense, vt dicere proprium Oratoris, eloquenter scilicet loqui. Non ergò ad finem cuiusque orationis Orator subiiciebat *dixi*, sed in sũma, & postrema peroratione, quando post eum nullus sperabatur dicturus, vt qui priùs egissent, hoc non vsurparent. Asconius Pæd. Moris (inquit) fuit Veterum, quum satis visum esset fluxisse verborum, hanc sibi necessitatem finiendæ orationis imponere, vt dicerent ad vltimum, *Dixi*. Quod etiam ab vtraque parte oratione consumpta, vt in consilium mitterentur Iudices, Prætor solebat pronuntiare *Dixerunt*. Est autem mittere in consilium, vt idem auctor dicit alibi, dimittere Iudices ad sententiam dicendam, vbi allegatis omnibus argumentis Orator dixerat, *Dixi*. ¶ COROLLARIVM.

Dixi.

Mittere Iudices in consilium.

1. Vitia præcipiunt) *De vitiis vocis, & pronuntiationis quædam vide apud Fab. libr. 11. c. 3. & apud Erasmum dialogo de pronunciatione. Porrò augendæ & conseruandæ vocis præcepta præcedendi cap. quædam attulimus, quæ inculcare non videtur necesse.*

2. Genis) *Huc quadrat c. 3. lib. 11 Insti. Orat. Fab. vbi ferè gestus omnium membrorum describit.*

3. Auctor Gellius) *Lib. 1. cap. 5. Noct. Att.*

4. Epistola ad Nepotem) *Lib. 2. epist. 3. Adde aliam ad Sparsum lib. 4. & Valer. Max. lib. 8. c. 10.*

5. Aliquando pleniùs commentandi) *Infrà lib. 2.c.12.nostra Historia.*

Dixi. 6. Dixi *in fine cap.) Eleganter, & ingeniosè hoc cap. & lib. finit auctor noster per verbum* dixi, *quo Auditores domum, Iudices olim in consilium mittebantur: Quod intelligendum est in statu iudiciali, quando quid iuris tantum disceptabatur, in quo productiones testium & tabellarum non requiruntur, alioquin præproperè Iudicibus calculus iudicandi permitteretur ante probationes. Cæterum an Prætor solemnibus verbis dimitteret Iudices non satis constat: Verisimile est his verbis dimissum consilium,* nil vos moramur Iudices. *Liuius lib.*8.*cum se nil morari Magistrum Equitum pronunciasset, digressum eum templo, lætus Senatus, lætior Populus, &c. Capitolinus autem in M. Philosopho testatur etiam his verbis Coss. dimisisse Senatũ,* nil vos moramur P.C.

Nil vos moramur.

SVMMARIVM

Libri secundi.

LIBRO SECVNDO DE IIS AGITVR, QVI IN FORO REIS, ID EST, LITIGANTIBVS OPERAM AVT LOCANT AVT COMMODANT, MVTAM QVIDEM ET SEGNEM, GRATVITAM AVT VÆNALEM SISTVNT, QVI GENERALI VOCABVLO ADVOCATI DICVNTVR.

Hiſtoria Fori Romani

LIBER II.

ARGVM. CAP. I.

De Aduocatis, & Aduocatione in genere.

SEd nos telam hiſtoriç Oratoriæ, quam exorſi ſumus, pertexamus, ipſo rerum ordine ad eam decurrendam, quaſi pectinem porrigente, quæ à ſummo licio ità commodè repetetur. Actores ſunt qui lites ipſas in Foro tractant, aguntque, catholico, & communi nomine Reis, & aduocatis. Rei ſunt primarij litigantes, qui ſuo nomine agunt, & experiuntur, ſiue agant, ſiue excipiant, neque enim, qui petit minùs Reus eſt, quàm qui excipit, indè dicti, quod res eorum agatur. Aduocati autem ſunt, qui Reis litigãtibus operam ſuam, aut commodant, aut locant, vel præſentiam mutam quidem, & ſegnem, gratuitamque, aut vænalem ſiſtunt: hos enim generali vocabulo, & ampliſſimo Aduocatos Latini vocant, & quicunque operam etiam ſedentariam dant litigatoribus: dicti quòd aduocentur, accerſanturque, vt partibus adſint, qui & Operę Forenſes ſunt, cùm rogantur à Reis cauſarum ergo, eadem prorſus forma, qua & Operæ Campeſtres, pro iis, qui Candidatis honorem petentibus adſunt in Campo, vel diuidendis, vel pronunciandis nummis inter Centurias ſuffragium laturas. Suetonius in Auguſto: Octauius pater à principio ætatis, & re, & æſtimatio-

Actores. *Rei.* *Operæ Forenſes.* *Operæ Campeſtres.*

ne magna fuit, vt equidem miror hunc quoque à nonnullis Argentarium, atque etiam inter Diuisores Operasque Campestres proditum. Sunt huiusmodi Aduocati, Patroni, Causidici, Cognitores, Subscriptores, Pragmatici, Submonitores, Custodes, Laudatores, & qui honorariam præ-

Testes Aduocati. sentiam commodant, atque etiam Testes: Nam hi Aduocati Plauto dicuntur in Pœnulo, vbi aguntur gratiæ Testibus, & rursus in posterum aduocantur in hunc modum.

LYC. *Malus es, captatum me aduenis cum Testibus,*
Tuorum apud me nemo, nec quicquam tui.
AGO. *Mementote illuc Aduocati.*

Aduocati enim dicuntur adesse litiganti, & causæ, quia præsentes in subselliis causam, in quam aduocati erant, habitu, voce, nutu, vel alias tuebantur. Cicero pro Quintio: Aderunt homines nobilissimi, & potentissimi, quorum frequentiam, & concessum non modò P. Quintius, qui de capite decreuit, sed quiuis, qui extra periculum est, perhorrescat. Idem ibidem: Recusabant qui tùm aderant, loquens de Aduocatis quos Alphenus corrogabat. Hinc illud, vt adesse alicui, sit patrocinium, & tutelam in se recipere, & propensum fauorem significare. Liuius in causa Virginiæ: Virginius postero die, secū obsoleta veste comitantibus aliquot matronis, cum ingenti aduocatione filiam in Forum adducit. Quo loco in-

Aduocatio. terpretatur Aduocationem, concursum ciuium, quos in commiserationem filiæ suæ, aut clamore, aut calamitate sua aduocauerat Virginius. Ea-

Superesse. dem forma fortassis & superesse Reo dicitur Ad-

uoc

uocatus. Tranquillus in Auguſto: Cùm Aſprenas Nonius arctius ei iunctus cauſam veneficij accuſante Caſſio Seuero diceret, conſuluit Senatum quid officij ſui putaret, cunctari enim ſe, ne ſi ſupereſſet, eriperet legibus Reum, ſin deeſſet, deſtituere, & prædamnare amicum videretur. Plautus in milite glorioſo:

--------*Ne doceto malas, vt ſint malæ,*
Mihi ſola ego ſuperſum.

Id eſt, ego vna mihi ſtrenuam operam dabo, & meas agam probè partes. Ideò Superſtites rectè *Superſtites.* Aduocati dicuntur, quaſi iidem cum præſentibus. Plautus in Aſinaria:

Nunc mihi licet quiduis loqui, quando nemo adeſt ſuperſtes.

Eadem de cauſa Antiſtites ſunt, quaſi ante rem *Antiſtites.* ipſam ſtantes quæ agebatur: Hinc atteſtare dicitur: Symmachus ad Auſonium: Quippe ità facundia atteſtas cęteris, vt ſit formido reſcribere. Aulus tamen Gellius 1 qui paulò iunior Suetonio fuit, & apud quem recentis hiſtorici nomen, & auctoritas, haud ità in magna æſtimatione eſſet, negat rectè latineque dici in eum ſenſum. Eius verba hæc ſunt: Irroborauit, inueterauitque falſa, atque aliena verbi ſignificatio, quod dicitur, Hic illi ſupereſt, cùm dicendum eſſet, Aduocatum eſſe quem cuipiam, cauſamque eius defendere. Atque id dicitur non in compitis tantum, neque in plebe vulgaria, ſed in Foro, & in Comitio apud tribunalia. Et quæ deinceps diſputat eodem capite libro primo, ſed vt forè non vſitatum fuerit apud auctores Gellio natu ma- *Contra Gellium.* iores, tamen quia à vulgo ciuitate Latina

donatum erat, receptumq́; in quotidianũ vſum,

Quem penes arbitrium, et ius, et norma loquendi,
Non putarem ab eo abhorrendum prorſus, tam delicata enim, & anxia religio proxima eſſet ſtultæ ſuperſtitioni: nam Gellij auctoritas, quæ alioqui in re Latina maxima eſt, non deterruit poſteros 2 ab vtẽdo. Vlpian. l.1.ff. de Procuratoribus: Vſus Procuratoris perquàm neceſſarius eſt, vt qui rebus ſuis ipſi ſupereſſe, vel nolunt, vel non poſſunt, ſaltem per alios, vel agere, vel conueniri poſſint. Aliquando ſunt Aduocati, quicumque Reo adſunt preter Oratorem. Cic. ij. de Oratore: Orat Reus, vrgent Aduocati vt inuehamur, vt maledicamus, denique vt interrogemus. Quanquam ſæpiſſimè Quintiliano Aduocatus pro Patrono vſurpetur, & paſſim in iure Romano, vt Aduocatio pro patrocinio, atque etiam pro Accuſatoris opera, quod admirabilius eſt. Plin. lib. 2. ad Arrianum de Priſco, quem idem & Tacitus ad Senatum repetundarum reum peregerunt: In fine (inquit) ſententiæ adiecit, quod ego, & Tacitus iniuncta aduocatione diligenter, & fortiter functi eſſemus, arbitrari Senatum ita nos feciſſe, vt dignum mandatis partibus fuerit. Cic. pro domo ſua: Cùm eos qui conuentu bonorum virorum verba de ſalute mea fecerant, adeſſe iuſſiſti, eorumq́ue aduocationem manibus, ferro, lapidibus diſcuſſiſti, tum profecto oſtendiſti vim maximè tibi diſplicere, vbi extra iudicium eliminata eſt in concionem turbulentã. Aliàs habet proprium ſignificatum, intra quem conſiſtit, vt ex tam multis qui aduocantur accerſunturq́ue ad cauſam, ſint ij ſolum, qui præſentiam ſuam amico

Aduocatio pro Accuſatione.

Aduocati propriè.

co

co commodant, aut ius ſuggerunt, teſte Aſconio in diuinationem. Sed qui ius ſuggerunt nomine proprio affecti, vocantur Pragmatici, & Formu- *Pragmatici.* larij: de quibus aliàs latiùs. Qui præſentiam præſtant propriè Aduocati. Cic. pro Quintio. Ius non palam dicit? mihi ſi quid debetur peterem, atque adeò iam pridem abſtuliſſem, nihil hoc tanto negotio, nihil tam inuidioſo iudicio, nihil tam copioſa aduocatione vterer, ſi petendum eſſet. Plinius lib. j. ad Minutium: Nam ſi quem interroges hodiè, quid egiſti? reſpondeat officio virilis togæ interfui, ſponſalia, aut nuptias frequentaui, ille me ad ſignandum teſtamentum, ille me in aduocationem, ille in conſilium rogauit. Pro Cecinna: eodem tempore ſe in fugam cóferunt amici, Aduocatique eius perterriti: Vbi amicos rogatos ab Aduocatis non ſeiunxit. Aderant ergò ſupplices 3 amici, qui ſquallidi, & quaſi in reatu ſedebant, ad commouẽdos ad miſericordiam animos, quaſi illis omnibus nota infamiæ etiam inureretur, vt pro Fonteio virgo Veſtalis ſoror excitata eſt ad lachrimas Iudicibus extundendas, aduocati Macedones, Hiſpani, Maſſilienſes, qui ſua præſentia commendarent, Iudiceſque exorarent. Mittebantur enim ex prouinciis Romam Legationes *Legationes in* in Reorum periculis, vt Mamertini in cauſa Ver- *Reorum periculis.* ris, Gaditani in cauſa Balbi, quos Laudatores & DeprecatoresCicero vocat pro Balbo his verbis: Proferam Teſtes, proferam Legatos, excitabo Laudatores, ad hoc iudicium ſummos homines, & nobiliſſimos Deprecatores huius periculi miſſos videtis: Hæc ille. Et in aliis orationibus ferè amicorum qui adſunt, meminit Cicero. Et pro

Quintio Aduocati erant nobiles potentes à Næuio gratiosissimo, per quos vis veritati adhiberetur. Ex frequétia aduocationis agnoscitur, quam quisque sit gratiosus. Curtius lib. vj. vbi Philotas maiestatis reus ait ad cócionem militum. Solent rei capitis adhibere vobis parentes, duos fratres ego nuper amisi, patrem nec ostendere possum, nec inuocare audeo, cùm & ipse tanti criminis reus sit. Hæc Aduocatio Græcis dicitur Paraclesis, vt Paracleti Aduocati, qui accersebantur ad fauendum dicturo causam: atque ità iniicitur scrupus quidam religionis Iudicibus, quasi non Rei solius periculum sit, sed aduocatorum amicorum, qui, tanquam in causam subscripsissent, adsunt experturi iudicij aleam, vt simul cum Reo damnentur, aut absoluantur. Et hanc puto antiquissimam Aduocatorum originem, priorem Procuratoribus, Custodibus, Formulariis, Cognitoribus, & Oratoribus, vt in causa Virginiæ apud Liuium. Virginius pater & Icilius sponsus parentibus aduocatis, nullo Patrono à foro conducto ipsi per se egerunt: nam tempore Decemuirorum nullos Causidicos, nullos Pragmaticos, nullos Procuratores fuisse argumento est, quod in ius vocatus nullum negotium excusare poterat, quamuis serium, nullum etiam morbum præter sonticum, neque absens agere per Procuratorem. Sed verba capitis illius ex xij. tabulis asscribamus: *Si quis in ius vocatus, si morbus æuitasúe vitium extitit, qui in ius vocabit iumentum dato, si nolit arceram ne sternito.* Quæ pluribus declarantur apud Gellium. 4 Cui opinioni nostræ accedit Architectus Institutionum libro quarto, tit.

Paraclesis. Paracleti.

Olim nulli Procuratores.

per

per quos agere poſſumus, qui ſerò admiſſos Procuratores & cunctanter ſignificat his verbis: Alieno (inquit) nomine agere, olim in vſu non erat, niſi pro populo, pro libertate, pro tutela. Prætereа lege Hoſtilia permiſſum eſt furti agere eorum nomine, qui apud hoſtes eſſent, aut Reipub. cauſa abeſſent, quiúe in eorum cuius tutela eſſent. Et quia hoc non minimam incommoditatem habebat, quod alieno nomine, neque agere, neque excipere actionem licebat, cœperunt homines per Procuratores litigare: Nam & morbus, & ætas, 5 & neceſſaria peregrinatio, itemque multæ aliæ cauſæ ſæpè hominibus impedimento ſunt, quo minus rem ſuam exequi ipſi poſſent. Hactenus ille.

PHILIPPI BRODÆI I.C. COROLLARIVM ad caput primum.

1. Gellius) *c.22. Noct. Att. lib.1.*

2. Deterruit poſteros) *Nam paſſim Iureconſulti noſtri vtuntur, vt videre eſt ex l.10. ex quibus cau. maior. l.12. de tutor. dat. ab his. l. quæſitum. de re Iud. l.2. de curat. furioſ. l. penul. de vaca. mun. ff.*

3. Aderant ergò ſupplices) *Aduocationis numeroſæ exẽplum eſt memorabile apud Cæſarem li.1. Commentariorum de Orgentorige, qui die conſtituta cauſæ dictionis, ad iudicium omnem ſuam familiam ad hominum millia decem vndique coëgit, & omnes clientes, obæratoſq́ ſuos, quorum magnum numerum habebat, eodem conduxit, per eos ne cauſam diceret ſe eripuit.* *Numeroſa Aduocatio.*

4. Apud Gellium) *c.1. lib. vlt. Noct. Att.*

5. Morbus & ætas) *Actor ad Herenniũ li.2. ſcri-*

bit ex bono & æquo fuisse constitutum, & ad vtilitatem communem, vt maior annis sexaginta, & cui morbus causa est, Cognitorem det.

ARGVM. CAP. II.

De Cognitoribus, Formulariis, Leguleis, & Monitoribus.

Cognitores. ADuocatis successisse Cognitores, Cognitoribus Formularios, Formulariis Patronos, Patronis Subscriptores, Custodes, Monitores, ex his quæ sequentur verisimile est. Nam si in re obscura relinquitur nobis diuinandi locus, is *Cognitorum origo.* Cognitorum fuit natalis successu temporis post Fastos Pontificiosq; commentarios, vbi legis Actio descripta erat, euulgatos à Cn. Flauio Appij Scriba, qui ex plebe emunctioris erant naris, ingeniiq; experrectioris obseruasse diligenter formulas illas, earumque ex prætoris ore deductum, & vsum in pluribus causis: quarum cum tenorem seriemque complexi essent, amicis in foro periclitantibus, operamque desiderantibus communicasse, vt iam longo rerum vsu comparata quadam hexi, cùm concepta de se fiducia satis confirmatos fundatosque sentirent, in Forum processerint, amicisque litigantibus, non vt Aduocati tantum præsentiam commodantes, sed ius tanquam tela à tergo ministrantes. Factique ex Aduocatis Cognitores, quorum opera fueritne honoraria, an mercenaria nihil refert: gratis enim aliquando, aliàs pretio litigantibus aderant. *Cognitores qui sint.* Sunt autem Cognitores, teste Pædiano, in Diuinationem, qui præsentis Litigatoris causam cognoscunt, & tuentur vt suam, quasi familiarissimi

mi

mi Defensores, quorum fidei partes ius suum explicatum litisque fundamenta concredunt: itaq; & vadimonia ab iis obeuntur, iudicium accipitur, satisdatur nomine litigantis. Cicero pro Roscio Comœdo: Tu Piso, tu enim Q. Roscium pro opere, labore, quòd Cognitor fuisset, quòd vadimonia obiisset, rogasti, vt Flauio daret HS. CCCLIII. Idem in Diuinatione: me Defensorem calamitatum suarum, me Vltorem iniuriarum, me Cognitorem iuris sui, me Actorem causæ suæ esse voluerunt. Hos iam Procuratores ad lites vocamus, cùm olim Procurator genuinus sit, & affinis Cognitori, tamen hoc differebat, quòd ille absentis, hic præsentis esset, auctor idem Asconius. Cicero pro Cæcinna: Procurator non omnis is, qui negotia gerit aliena, sed is dicitur legitimè omnium rerum eius, qui in Italia non sit, aut Reipublicæ causa absit, quasi penè Dominus & alieni iuris Vicarius. Et in causa Quintij in eum sensum Alphenum Procuratorem absentis in Gallia Narbonensi Quintij fuisse dicit. Posteri verò non tantum Cognitoribus hoc nominis dederunt, sed etiam è Foro extulerunt, accommodarúntque iis, qui negotia, bonáque aliena prudentia permissúque domini gererent, vt Iurisconsultus Modestinus in l. Procurator totorum. & Paulus in l. Procurator cui. ff. de Procuratoribus. Vndè illud discrimen verius, quàm elegantius inter Procuratorem totorum, & vniuersorum. Itaque Diœcetes, Institores, Exercitores, Insularios, Villicos, Dispensatores, reliquos alienarum Curatores, eadem forma Procuratores vocamus. Porrò Cognitores si pręter operam etiam ius suggererent,

Quid differant à Procuratoribus.

Procuratores extra Forum.

idque tanquam ex professo assiduè factitarent, & ei studio vni incumberent, nomen aliud induunt: Sunt enim Formularij vel Legulei, quos Græci Pragmaticos vocant, qui imperitos agendi instruebant, Actionésque concipiebant, vbi dolo Flauij eo munere defuncti essent Pontifices, qui Asconio etiam Aduocati sunt, quia ius suggerũt, sed se non posse agere fatentur. Fab.lib.xij.c.viij. Pessimæ consuetudinis libellis esse contentum, quos componit aut Litigator, qui confugit ad Patronum, quia liti ipse non sufficit, aut aliquis ex eo genere Aduocatorum, qui se non posse agere confitentur, deindè faciunt id, quod est in agendo difficillimum. Quo in loco Formularios designari quis ambigit? Hi consulti à Litigatoribus libello describebant summa litis capita, iurísque accõmodi articulos, hunc ad Oratorem instruendum ferebant partes. Memini huiusmodi libellum vocari ab eodem Fabio litis instrumentum. Sed hoc interest inter Iurisconsultum & hunc Rubricarij iuris interpretem, quod inter Rabulam & Oratorem. Formularios & Leguleos dici, idem Fabius auctor est capite tertio eiusdem libri duodecimi Institutionum Oratoriarum; verùm ea, quę de moribus excolendis, studióque iuris præcipimus, ne quis eò credat reprehendenda, quòd multos cognouimus, qui studio laboris, quem ferre tendentibus ad eloquentiam necesse est, confugerunt ad hæc diuerticula desidiæ, quorum alij sese ad album, & rubricas contulerunt, & Formularij, vel (vt Marcus Cicero ait) Legulei quidam esse maluerunt, tanquam vtiliora eligentes ea, quorum solam facilitatem

Formularij.

Officium Formulariorum.

Libellus litis instrumentum.

Legulei.

seq

ſequebantur,&c. Cùm hæc deſcriberem venit in mentem prouerbij,fiunt Aulœdi,qui non poſſunt eſſe Cytharœdi,cuius meminit in hæc verba Cicer. in oratione pro Murena: itaque mihi plærique videntur initio hoc multò maluiſſe,pòſt cùm id aſſequi non potuiſſent,iſthùc potiſſimum ſunt delapſi, vt aiunt in Græcis Artificibus, eos Aulœdos eſſe, qui Cytharœdi fieri non potuerunt. Sic nonnullos etiam videmus, qui Oratores euadere non potuerint, eos ad iuris ſtudium deuenire. *Prouerbium.* Monitores etiam dicuntur. Idem eodem:Hoc maximum ignorantiæ malum, quod credat eum ſcire qui moneat, neque ſum noſtri moris ignarus oblitúſue eorum,qui velut ad arculas ſedent, & tela agentibus ſubminiſtrant,neque idem Gręcos quoque neſcio factitaſſe, vndè nomen iis Pragmaticorum datum eſt. *Monitores.* Cicero in Diuinatione: Quid ad hæc dici poteſt? neque enim quæro, quid tu dicturus ſis, video mihi non te, ſed hunc librum reſponſurum eſſe, quem Monitor tuus hic tenet, qui ſi rectè te monere velit, ſuadebit tibi,vt hînc diſcedas, neque mihi verbum vllum reſpondeas. *Pragmatici.* Idem quarta Acti. Videtis illum ſubcriſpo capillo nigrum,qui eo vultu nos intuetur, vt ſibi ipſi peracutus eſſe videatur? qui tabulas tenet? qui ſcribit? qui monet? qui proximus eſt? Sunt enim Submonitores poſtici quidem adiutores, qui omiſſa reddunt memoriæ agentium. *Submonitores.* His ſimiles ſunt qui hodie Sollicitatores vocantur, qui actum rerum diligentia procurant. Fortaſſis Miniſtratores iidem erunt cum Submonitoribus. *Miniſtratores.* Idem ſecundo de Oratore: Vt cum te Sulpiti obiurgabam,

quod miniſtratorem peteres, non aduerſarium. Idem pro Flacco: Vidi ego in quodam iudicio nuper Philodorum Teſtem Trallianum, vidi Parrhaſinum, vidi Archidemum, cùm quidem idem hic mihi Meandrius, quaſi miniſtrator, aderat, ſubiiciens quod inter ſuos ciues, ciuitatémque dicerem, ſi vellem. Ex quibus conſtat, non omnino eoſdem fuiſſe Submonitores, Miniſtratoréſque cum Formulariis & Pragmaticis, quòd hi ſolùm ius ſuppetant & ex profeſſione, illi recentes ſunt in ea re, & quiduis ſubiiciant etiam extra rem forenſem. Tranquill. in Auguſto: Die Senatus nunquam Patres, niſi in Curia ſalutauit, & quidem ſedentes, ac nominatim ſingulos, nullo ſubmonente. Formularius ſine controuerſia idem cum Pragmatico, cuius hæc mihi deſcriptio, & periphraſis videtur ex j. de Oratore: Leguleus cautus, & acutus præco actionum, cautor formularum, auceps ſyllabarum. De eodem idem eodem libro: Itaque vt apud Græcos infimi homines mercedula adducti miniſtros ſe præbent in iudiciis, Oratoribus, ij, qui apud illos Pragmatici vocantur: ſic in noſtra ciuitate contrà ampliſſimus quiſque & clariſſimus vir, vt ille qui propter hanc iuris Ciuilis ſcientiam, ſic appellatus à ſummo Poeta eſt:

Leguleii deſcriptio.

Egregiè cordatus homo catus Ælius Sextus,

Multique præterea, qui, cùm ingenio ſibi auctore dignitatem reperiſſent, perfecerunt, vt in reſpondendo iure, auctoritate plùs etiam, quàm ingenio ipſo valerent. Deinceps eodem in dialogo: Itaque illi diſertiſſimi homines, miniſtros habent in cauſis Iuriſperitos, cùm ipſi ſint peritiſſimi, & qui, vt abs te paulò antè dictum eſt, Pragmatici vocantur

tur, in quo nostri omninò meliùs multò, quòd clarissimorum hominum auctoritate, leges, & iura tecta esse voluerunt. Sed hoc tamen non fugisset Græcos homines, si ita necesse esse arbitrati essent, Oratorem ipsum erudiri in iure Ciuili, non ei Pragmaticum adiutorem dare. Quibus locis comparantur Græci Fori Pragmatici cum Romanis Iurisconsultis, non cum Formulariis: puduisset enim dicere Leguleorum opera, viros eloquentissimos Oratores indigere.

COROLLARIVM AD CAP. II.

1. Sunt autem Cognitores) *Vide Alc. parerg. Iur. libr. 2. c. 5. quis dicatur Cognitor in iure, & quid ab Aduocato differat.*

ARGVM. CAP. III.

Discrimen ponit inter Leguleos, et Iureconsultos, atque in Fori Rabulas, Sycophantas, et id genus pestes genuinum figit.

SVnt autem isti formularij, quasi Iurisconsultorum feces, & quantò Rabulæ Oratoribus, & in re medica Empirici Methodicis: tanto Formularij Iurisconsultis sunt inferiores. Vt enim triticum in solo infœlici, aut alterius occasionis maleficio in lolium aut ægilopem sterilémque auenam degenerat: Ità qui in ipsa ęquitatis arcana mentis indagine non penetrant, circa rubricas, albúmque forense cum hærent, Legulei fiunt. Quod genus hominum, solum dignum est his odiis, quæ Iurisconsultis immeritis imprudentes quidam creant. Audiant enim isti vitilitigatores, philodici, philætij, spernolici, apud Demosth. contra Æschinem & τῆς ἀγόρας περίτριμματα, quasi fori

Discrimen inter Leguleos et Iurisconsultos.

In Leguleos.

vaframenta, & Veteratores, & Ariſtophanicum illud ὀρθοφοιτοσυκοφαντοδικοταλαιπώροι. Quod nomen ita protenſum in ſeſquipedem accommodum eſt lites extrahentibus in æternum. Audiant Harpyiæ, Hyrudines generis humani, Æruſcatores, Impoſtores, Veteratores, qui captiunculis formularum, ſutelis ſycophantiis, technis concenturiatis, vt eſt apud Plautum, & factitiis fabricis, Holophantæ ſint, an Sycophantæ potiùs neſcio, in labyrinthos, mæandróſque litium æternarum Clientulos imprudentes intrudunt, quos ſuorum ipſos pudet pigétque morum: nam Menæhmus Cauſidicus apud Plautum ità in conſortium collegarúmque ſordes inuehitur?

Aut hoc viuitur more morum moleſto maxumè omnium:
Atque vti quique optumi ſunt maxumi, morem hunc habent:
Clienteis ſibi omnes, volunt eſſe multos: bonine, an mali ſient,
Id haud quæritant: Res quæritur magis, quàm clientum fides,
Quoiuſmodi cluat, ſi pauper eſt, atque haud malus,
Nequam habetur: Sin diues malus eſt, habetur is cliens
Frugi.

Hi ſunt, qui cùm ſe Iuſtitiæ Satellites profiteantur, eam nummo produnt, aut eius cùm ſe iactent Sacerdotes nefario incæſtóque contrectatu temerant, violant, corrumpunt ter ſacrilegi: Excipiant eorum impetum, quos irritarunt ſuis latrociniis, pyraticis pactionibus, tyrannicis concuſſionibus, repetundarum cauſam dicant apud Rhadaman

manthum, aut alium rigidiorem Quæsitorem, non edita, sed reddita professionis ratione. Adsit tandem vnus, qui ex illo nebulorum grege culpam agnoscat, & præstet: Iurisconsultum verum, sanctum, integrum, indignum conuitiolo minimo vindicet à maledicis, conclamet tandem cum Niso Vergiliano, vt Euryalum eripiat:

Me me adsum, qui feci, in me conuertite ferrum,
O Rutuli, mea fraus omnis, nihil iste, nec ausus,
Nec potuit, cœlum hoc, & sydera conscia testor.

Vt enim Orator Catoni non est nisi vir bonus: Ità nec Iurisconsultus, qui tanto maior est Oratore, quanto Pallas Mercurio, Iustitia Eloquentiæ, Ratio denique Orationi longiùs præit. Eloquentia ratione destituta, res est perniciosissima: Iurisperitia nunquam à ratione seiungitur, ius absit, aberit longissimè & ratio, adsit autem, aderit & illa comes coniunctissima: Quid enim aliud ius, quàm recta ratio summi Iouis? Accedit & palmaris illa, quod virtute abuti nemo potest, cùm reliquorum omnium propensus, & facilis sit abusus. Nemo autem inficias iuerit, Iurisprudentiam speciem esse Iustitiæ distributiuæ, imò ipsam esse Iustitiam, quum Prudentia reliquis etiam virtutibus sit permixta: vt & agnoscunt Ethici, cùm etiam quidam sint, qui artis nomine omne virtutum genus comprehendi contendant. Forenses ergò isti Impostores, Sycophantæ, & Holophantæ, cum technas suas obtendunt simplicibus, non magis iure abutuntur, quam *qui Curios simulant, & Bacchanalia viuunt*, fronte conficta, barbáque immissa, bonorum, & frugi virorum, & à voluptatum illecebris alienorum speciem præ se ferunt,

I.C. nisi vir bonus.

Virtute abuti nemo potest.

Temperantiam non lędunt,commutant,aut peruertunt, neque vitium ſuum virtute, ſed ſpecie virtutis obumbrant: Virtus enim ità pura,candida,ſimplex, natiuíque coloris, vt fucum adſcititium non retineat. Iſtorum itaque decipulæ,non à iure ſunt,ſed à malitia quadam improba,quę iuris ſpeciem ementitam prætexit. Deſinant ergò tandem iſti impingere Iuriſconſultis ſordes malitioſas, laqueos pernitioſos, latrocinia, prædáſque ex imperitis raptas: Non minùs ſancti ſunt, quam Oratores, non minùs boni, quàm docti, ſuas inuectiuas categorias in iſtis non iuris, ſed malitiæ conſultis experiantur. Et ſi vnquam Formularij forenſéſque Harpyię Aſtræam ipſam nudam forma,atque filo virginali,aſpectu vehementi,luminib.oculorum acribus,neque humilis,neque atrocis, ſed reuerendæ cuiuſdam iuſtitiæ dignitate præditam vidiſſent,vt quondam Chryſippus ille, i pridem os illud ſuum impurum,improbúmque dimiſiſſent,frontem illam impudentiſſimè perfrictam abieciſſent, recantaſſéntque illud Plauti,quòd toties decantauerunt,

Iuſtitiæ imago.

Pol pudere præſtat,quam pigere totidem literis.

Eius eſt facies tam amabilis, vt ſi oculis cerneretur, mirabiles ſui amores quibuſuis excitaret, vt Socrates in Phędro Platon.de Sapientia dicebat, tam verenda vt horrorem incutiat eius maieſtas præuaricatoribus,ſimulatíſque Deę principis Satellitibus. Sunt & alij eius farinæ Impoſtores forenſes, qui etiam impunè imponunt, & illudunt ſuis ciuibus, & clientibus, qui tamen non tàm odio, quàm ludibrio digni ſunt, quòd non tam dolo peccant quàm inani quadam philautia,

&

& ambitiosa iactantia coniuncta cum summa ignorantia, qui, si nihil aliud, quàm tempus perderent, ferendi essent, vt Moriones, aut Histriones animi gratia tolerarentur, sed quia etiam, vnà cum tempore, & oleo, lites, & causas clientum perdunt, non sine magna fraude clientum, sua stultitia abutuntur, qui re vera faciunt lites huiusmodi suas, & ex imperitia rerum malè gestarum, iudicio tenentur. Ij sunt, qui multa quidem declamant in foro, quæ nihil ad rem clientum pertineant promouendam, contenti illìc detonare, quæ in vmbris, & scholis aliquando meditati sunt, de fictis & fabulosis argumentis: Interim rem clientis negligentes, quos irridet nasutè Martialis lib. vj. sub nomine Posthumi cuiusdam Rabulæ, qui cùm nihil ad rem diceret, tamen in parergis & parecbasibus ingeniosus ità videri volebat, vt tàm longè à materia excurreret, vt ad eam nunquam recurreret. Versus Martialis facetissimi hi sunt:

Non de vi, neque cæde, nec veneno,
Sed lis est mihi de tribus capellis,
Vicini queror has abesse furto,
Hoc Iudex sibi postulat probari:
Tu Cannas, Mithridaticumq; bellum,
Et periuria Punici furoris,
Et Syllas, Mariosq;, Mutiosq;,
Magna voce sonas, manuq; tota,
Iam dic Posthume de tribus capellis.

COROLLARIVM AD CAP. III.

1. Chrysippus ille) *In libris, qui inscribuntur περὶ καλοῦ καὶ ἡδονῆς. Verba autem refert Gellius lib. 14. c. 4. Noct. Att.*

Optimo iure inuehitur in hos fori Rabulas, in quo viri docti, & pij nunquam modum adhibent. Sed quid cum illis agatur, qui neque ius, neque bonum atque æquum sciunt? quibus si vel mica pudoris inesset, aut iam resipuissent, aut in auiam solitudinem iampridem, exiliumq́; voluntarium, idem & perpetuum sese amandassent, aut suspendio vitam Diuis & Hominibus inuisam finiuissent. Qui plures inuectiuas cupit, videat Budæum in annotationibus suis in Pandectas, Zazium in suis comment. ad l. 2. de orig. Iuris, Claudium Cantiunculam in sua parænesi, de ratione studij legalis.

ARGVM. CAP. IIII.

De Custodibus, Capsariis, Subscriptoribus, & Subscriptione, Laudatoribus, & Deprecatoribus.

Custodes. MOnitoribus posticis haud absimiles sunt, qui dicentibus apponebantur Custodes, apud quos litis instrumentum tabulæ inquisitionum, testificationum, reliquorumq́ue scriptorum, quibus litium articuli confirmandi erant, in capsis deponebantur custodienda: antè enim ex quarta Verriana de Claudio adduximus, qui tabulas tenet? qui monet? qui scribit? qui proximus est? quod etiam pertinuerit ad Custodes non tantùm monere, verùm etiam capsas depositas custodire, cauereq́ue ne qui agant præuaricentur, aut colludant cum Aduersario. Asconius: Custodes & Subscriptores non tantùm chartarum causa, neque adiuuandi Accusatoris adhiberi solent, sed etiam, vt non facilè corrumpantur. Vlpianus tit. de administ. tutor. in l. si plures. Dati sunt (inquit) quasi obseruatores a-

ctus

ctus eius & custodes. Custodes etiam apponebantur ex legis permissu Accusatoribus, qui obseruarent ex eo die, quo delatus erat Reus, vsque in causæ diem, quid illi agerent, qua via molirentur accusationem, quibus modis instruerent, dolúmne, corruptelam, ambitum admiscerent. Auctor Plutarchus in Catone Vticensi: sicut eleganter & lepidè à Zelotipis dantur Custodes Coniugibus suspectis apud Martialem:

Custodes legis permissu Accusatoribus appositi.

Custodes das Polla viro, nec accipis ipsa,
Hoc est vxorem ducere Polla virum.

Exemplo Argi centoculi Io obseruantis, qui Argus eadem ratione apud Vergilium sub finem vij. Æneid. Custos virginis vocatur. Custodes etiam apponuntur captis pignoribus Reorum debitorum, quando creditores in eorum bonorum possessionem ex primo decreto Prætoris mittuntur, ne ipsi debitores fraudem faciant creditoribus, vel incustodita bona dilapident. Porrò Custodum forensium, ne quid imponere videamur, amplissimè meminit Cice. in Diuinatione contra Q. Cæcilium: Custodem (inquit) me Tullio apponite, quid? mihi quàm multis Custodibus erit opus, si te semel ad meas capsas admisero, qui non solùm ne quid enuncies, sed etiam, ne quid auferas, custodiendus sis. Sed de isto Custode toto, sic breuissimè respondebo, non esse hos tales viros commissuros, vt ad causam tantam, à me susceptam, mihi creditam, quidam Subscriptor me inuito aspirare possit. Etenim fides mea Custodem repudiat, diligentia Speculatorem reformidat. Capsas hîc forulos seu sac-

Custodes bonis debitorum appositi.

Speculatores Capsa.

culos, librorum thecas interpretamur, cuiusmodi canabeos nostrates Aduocati habent, his enim tabulæ in foro deferebantur, aut libri etiam à seruis in scholam, qui Capsarij 2 dicebantur, nam hunc forensem morem attigit Iuuenalis Satyra vij.

Capsarii.

Dic igitur quid Causidicis ciuilia præstent
Officia, & magno comites in fasce libelli.

Et idem Satyra decima:

Quem sequitur Custos angustæ vernula capsæ.

Qui locus facit, vt credam verum esse, quod diximus, Custodes capsarum esse asseruatores, qui si in iniuncto munere haberent, videre ne collusio committeretur, Speculatores, vt est in loco Ciceronis supra allegato, si monerent prętermissorum à tergo, Monitores, si actionem etiam adiuuarent, subeundo periculi forensis aleam, Subscriptores dicebantur: Nam primariorum Actorum Inscriptio, secundariorum Subscriptio, vt aliàs dicemus lib. iiij. cùm de Accusatorum coitionibus verba faciemus. Subscriptores Reis datos non memini, sed Accusatoribus tantùm Asconius in argumento Scauranæ: Subscripserunt Triario in Scaurum Q. L. M. Fab. & Q. Pacuuij fratres cognomine Claudij. Cicero pro Fonteio, vbi præcessisset mentio de M. Pletorio primario Accusatore, subiicit: aut si nō poterit, M. Fabium Subscriptorem eius rogabimus vt Allobrogum animos mitiget. Hos iam causæ Adiunctos vocamus etiam in priuatis litibus. Plini. Secundus lib. 5. ad Seuerum epist. 1. Post hæc ille subscripsit Centumuirale iudicium, mecum tamen non subscripsit. His in litibus nisi libello subscribunt omnes

Subscriptores.
Inscriptio.
Subscriptio.
Adiuncti causæ.

mnes, qui ſimul petunt aut excipiunt, aliàs non benè reciperetur. Traianus Cęſar ad Plinium lib. x. de Chriſtianis loquens: Sine auctore propoſiti libelli, nullo crimine locum habere debent, nam & peſſimi exempli, nec noſtri ſæculi eſt. Ex Subſcriptoribus vnus erat, qui agebat, reliqui quaſi ſuccinebant, ſeruiebant, lenocinabantur. Cicero in Diuinat. Eſto: ipſe nihil eſt, nihil poteſt, at venit paratus cum Subſcriptoribus exercitatis & diſertis: Eſt tamen hoc aliquid, tametſi nõ eſt ſatis, omnibus rebus is, qui princeps in agendo eſt, ornatiſſimus & paratiſſimus eſſe debet. Cornelius Nepos de Pomponio Attico: neminem ſuo nomine neque ſubſcribens accuſauit. Rarum autem erat, vt vnus Accuſator ſine Subſcriptoribus diceret: nam ſi ſibi non apponeret Cuſtodes aut Subſcriptores, erant qui ambibant plurimi ex Cauſidicis, vt in aliquo nomine eſſent, atque ità ſuam induſtriolam populo commendarent. Idem Cicero in Diuinat. In tantáne vobis videor eſſe inopia amicorum, vt mihi non ex his quos mecum adduxerim, ſed de populo Subſcriptor addatur? cùm paulò antè ibidem: Quartum quem ſit habiturus non video, niſi quem fortè, ex illo grege Oratorum, qui Subſcriptionem ſibi poſtularunt, cuicunque vos delationem dediſſetis. Fuit enim aliquid Coriphęis illis Oratoribus ſubſcribere: nam cùm certa ſpes eſſet victoriæ, gloriolæ pauxillum indè aucupabantur. Nonnunquam etiam partem præmij, quod victoribus lex dabat, conſequebantur Aſconius in Milon. Milo poſtero die factus reus ambitus apud Manlium Torquatum abſens damnatus eſt. Illa quoque lege

Præmium Accuſatorum.

Accuſator fuit eius Appius Claudius, & cùm ei præmium lege daretur, negauit. Poſt paucos dies quoque Milo ad Fauonium Quæſtorem de ſodalitiis damnatus eſt, accuſante P. Clodio Neratio, cui præmium lege datum eſt. Arbitraria erant Accuſatorum præmia. Tacitus lib. 16. Accuſatoribus Eprio & Coſſutiano quinquagies ſeſtertium ſingulis, Oſtorio duodecies, & quæſtoria inſignia tribuuntur. Et ſæpiſſimè apud eundem inueniuntur datæ ædes & prædia, &cæt. Nam libro decimoſeptimo ſic ſcribitur: Nec minus præmia Delatorum inuiſa, quam ſcelera, cum alij Sacerdotia, & Conſulatus vt ſpolia adepti, Procurationes alij & interiorem potentiam agerent. Sed præmiorum hiſtoria differetur in quartum: Porrò ius ſubſcribendi dabatur à Prætore, & Iudicibus, ſicut ius deferendi, accuſandiq́ue, vt patet ex Ciceronis loco. Datam autem delationem fuiſſe argumento maximo ſunt Diuinationes de Accuſatoribus conſtituendis: Nam cùm in publicis iudiciis cuius pateat deferendi ius, quia publica quæratur vindicta, ideò contentiones in tranſlationibus, & iudicij legitimi præluſionibus, qui ſuam delationem ablaturus ſit. Cic. iij. act. in Verrem: Quod meum factum lectiſſimi viri, atq; ornatiſſimi, quo in numero è vobis complures fuêre, ità probauerunt, vt ei qui Quæſtor iſtius fuiſſet, & ab iſto læſus inimicitias iuſtas perſequeretur, non modo deferendi nominis, ſed ne ſubſcribendi quidem, cùm id poſtularent, facerent poteſtatem. Plinius lib. 3. ad Macr. Legati prouinciæ Bæticæ quæſturi de Proconſulatu Cęcilij Claſſici Aduocatum me à Senatu petierunt.

Arbitrariæ Accuſatorum præmia.

A quo dabatur ius Subſcribendi.

Diuinationes in delationibus.

Idem

Idem lib.2. ad Arrianum, de cauſa Priſci: Ego & Cornelius Tacitus, adeſſe Prouincialibus iuſſi, &c. Hactenus ergò perſonæ quędam in ſubſelliis collocatæ, quas ideò Tullius pro Flacco Conſeſſores Accuſatorum aut Reorum vocat: Nam Patroni ſtantes agebant, quamuis de ſubſelliis ſurgerent; ad quos antequam tranſeamus, quædam de Aduocatis Paralippomena in Corollarij vicem adiungantur, vt ſic commodè locus totus concludatur. Numeraueramus inter Aduocatos Laudatores, & Deprecatores, ad quæ pertinent, quæ Aſconius pro Scauro ſcripſit. Laudauerunt Scaurum Conſulares nouem, quorum magna pars per tabellas laudauerunt, qui aberant, inter quos Cneus Pompeius quoque: nam quòd erat Proconſul, extra vrbem morabatur, vnus prætereà adoleſcens laudauit: Frater quoque eius Fauſtus Cornelius Syllæ filius. Is in laudatione multa humiliter, & cum lachrymis loquutus, non minus audientes permouit, quàm Scaurus ipſe permouerat, ad genua Iudicum, cùm ſententiæ ferrentur, prouolutus. Idem: Bifariam ſe diuiſerunt, qui pro eo rogabant, ab vno latere Scaurus ipſe, M. Glabrio ſororis filius, & Paulus & Lentulus Lentuli Nigri Flaminis filius, & L. Æmilius Bucca filius, C. Memnius Fauſta natus ſupplicauerunt. Ex altera parte Sylla Fauſtus frater Scauri, C. Aronius Limo, cui Fauſta ante paucos menſes nupſerat, dimiſſa à Memnio, & Titus Peduceus, C. Cato & M. Alena Sportianus. Quod autem dicit Pompeium Proconſulem extra vrbem moratum, id etiam eſt in ff. titulo

Conceſſores.

Laudatores & Deprecatores

de officio Proconsulis. Tranquillus in Augusto, de causa Asprenatis: Sedit in subselliis per aliquot horas, verùm tacitus, & ne laudatione quidem Iudiciali data. Huiusmodi potentiorum aduocatio ad commendationem Reorum per D. Claudium edicto sublata est, vt est apud Impp. Diocletia. & Maximian. titul. C. Ne liceat potentioribus patrocinium litigantibus præstare, vel actiones in se transfere, proposita pœna, ipsius causę iactura, qui in edictum commisissent. Pompeius l. lata. iij. Consulatu suo has peregrinas, & publicas Reorum laudationes antè sustulit, in quam tamē ipse primus commisit, 3 cùm Reum Munacium Iudicibus commendauit.

Laudatio Iudicialis. *Potentiorum Aduocatio abrogata.*

COROLLARIVM AD CAP. IIII.

1. Custodum Forensium) *Plura hùc adferre possem de Custodibus, sed sufficiet Lectorem remitere ad fontem, ad Andream Tiraquel. l. 15. Connubialium suarum.*

Capsarii.

2. Capsarij dicebantur) *Explicat Vlpianus in l. si collactaneus. ff. de manu. vindict. Capsarium qui portat libros, & in hac significatione vsurpatur à Sueton. in Nerone. Dicuntur & Capsarij l. 3. §. vltimo. de offic. Praefect. vigilum, qui mercede conducti seruanda in balneis vestimenta suscipiunt, à capsis, quibus ea includebant.*

Cato.

3. In quam primus commisit) *Hanc commendationem Cato Vticensis, qui ei iudicio praerat admotis ad aures manibus legi non est passus, auctor Plutarchus in eius vita. Adde Valer. Maxim. libro 6. cap. 2.*

ARGVM. CAP. V.

De Oratoribus, & Rhetoribus, eorum ortu, progressu

gressu, & differentia.

VT Cognitores cunctanter primùm recepti sunt, ita iis multò seriùs Oratores, illos peritia forensis, & vsus litium gerendarum habitu confirmatos, hos dicendi audax elegantia, tractandorúmque animorum artifex lingua, eò prouexit, vt necessaria eorum professio Foro videretur. Itaque ij, quorum lingua conducebatur ad explicandam Iudicibus causam, eandémque, persuadendam tùm rationibus tùm motibus concitatis, in initio naturæ solius dotibus freti, operam quamuis rudem exigentibus præstabant, nullísque præceptis instructi, quò natura, ingeniúmue duceret, sequebantur. Tandem dicendi virtutes insigniores, &motuum ciendorum schemata, paulatim adnotata sunt, & à posteris maiores imitatis, in vsum traducta sunt, donec tam multa obseruata sint, vt ex iis præcepta fierent, neque videretur bene dicere, qui contempto ritu secùs diceret. Ex pręceptis verò tandem ars conflata est, quam Eloquentiam, Oratricem, dicẽdiq; artem Latini, Gręci Rhetoricem appellauêre, quę primum contempta, damnata prohibitáque est, tàm Censorio edicto quàm Senatusconsulto. Huius verba descripsit primùm Sueton. in libello de claris Rhetoribus, quę eadem Gell. 1 lib. xv. repetiuit. Hæc autem sunt: C. Fannio Strabone, M. Valerio Messala Coss. M. Pomponius Prætor Senatum consuluit, quod verba facta sunt de Philosophis, & Rhetoribus, de ea re Senatusconsulto ità censuerunt, vt M. Pomponius Pretor animaduerteret, curaret, vt si ei è Republica fidéque sua videretur, vti Romę ne essent. Edicti verò Censorij

Oratores.

Rhetorica.

S.C. contra Rhetores.

Edictum. hæc: Cn.Domitius Ænobarbus, Liuius Licinius Crassus Censores ità edixerunt: Renunciatum nobis est, esse quosdam homines, qui nouum genus disciplinæ instituerunt, apud quos iuuentus in ludos conueniat, eos sibi nomen imposuisse Latinos Rhetores, ibi homines adolescentulos *Rhetores.* totos dies desidere. Maiores nostri, quæ liberos suos discere, & quos in ludos itare vellent, instituerunt: Hæc noua, quæ præter consuetudinem ac morem maiorum fiunt, neque placent, neque recta videntur, quapropter & iis, qui eos ludos habent, & iis qui eò venire consueuerunt, videtur faciundum, vt ostendamus nostram sententiam, nobis non placere. Hactenus Edictum. Cuius sui edicti reddit rationem idem Crassus dialo- *Ratio Edicti.* go iij. dè Oratore: quòd scilicet nihil præter impudentiam illi docuissent Rhetores, quam propagari in ciuitate prudente, videntéque Censore, nefas est. Vocabantur Scholastici, Rhetores isti *Scholastici.* apud Tacitum, qui lib. de Oratoribus, de istis Ludimagistris ità malè scribit, vt pridem illi veteres antè sanxerant. Taciti verba sunt hæc: At nunc adolescentuli nostri deducuntur in scenam Scholasticorum, qui Rhetores vocantur, quos paulò antè Ciceronis tempora extitisse, nec placuisse maioribus nostris ex eo manifestum est, quod M. Crasso, & Domitio Censs. cludere (vt ait Cicero) ludum impudentiæ iussi sunt, vbi huius gentis tota professio damnatur. Idem Tacitus ibidem: Nam *Eloquentia telum cruentum* lucrosæ huius, & sanguinantis Eloquentiæ vsus recens, & malis moribus natus, atque, vt tu dicebas Aper, in locum teli repertus: Vbi dicendi artem non ita veterem non potuit contumeliosiùs

tract

tractare, & appellare, quàm telum cruentum, & sanguine ciuium madens. Eadem ferè scribit in Catone Censorio Plutarchus, vbi multa disputantur contra Græcos & Philosophos. Differre autem Oratorem & Causidicum à Rhetore docet manifestè Martial.lib.j.

Differunt Causidicus & Rhetor.

Dum modò Causidicum, dum te modò Rhetora fingis
Et non decernis, Taure, quid esse velis.

Poetæ certè Rhetores & Grammatici Liuio &
2 Ennio antiquiores non fuerunt: Ideò professio illa, vel testibus Plutarcho, Tacito, & Suetonio, non erat admodum vetus illorum temporibus. Isti ergò Magistri scholarum Tyrones præceptis instructos, domique condocefactos ad Forum fœlicius ingrediendum, comparabant, vt non immeritò, iactetur prouerbium, fieri quem oratorem, Poetam nasci, quòd Oratoria maximè præceptis, Poesis natura iuuetur. Ij non tantùm instituendæ iuuentuti, informandæque præceptis, domi vacabant, sed & causas aliquandò actitabant, vt C. Albutius Silus & alij. Sæpiùs verò Acturis in foro actiones scribebant. Cicero in Diuinatione: Si mihi hodiè respondere ad hæc, quæ dicam, potueris, si ab isto libro, quem tibi Magister ludi, ne scio quis, ex alienis orationibus compositum dedit, vno verbo discesseris, posse te, & illi quoque iudicio non deesse, & causæ, atque officio satisfacere, arbitrabor. Suet. in libro de claris Rhetoribus: Lucius Plotius Gallus, Cratino accusaturo M. Cælium de vi, Actionem scripsit, quem ob id Cælius hordearium Rhetorem, id est, inflatum, leuem, & sordidum in morem hordei vocauit.

Prouerbium.

Rhetores in foro.

Rhetores Acturis actiones vendebant.

Hordearius Rhetor.

Procuratores non erant in foro Græcorum.

Quod & Græci Rhetores factitarunt, apud quos non licebat procuratorio nomine agere. Fab. lib. ij. c. xvj. Socrates inhonestam sibi credidit Orationem, quam ei Lysias reo composuerat: Et tum maximè scribere Litigatoribus, quæ illi pro seipsi dicerent erat moris, atque ità iuri, quo non licebat, pro alio agere fraus adhibebatur. Fuit tamen gens Rhetorum humilis semper, vt abierit in prouerbium, quod in ore est omnium, factum esse quem de Consule Rhetorem, qui Fortunę maleficio à summo dignitatis gradu, ad infimam vitæ conditionem deturbatus sit, quasique ad incitas redactus. Iuuenal. vij.

Rhetor de Consule.

Ad incitas.

Si Fortuna volet, fies de Rhetore Consul,
Si volet hæc eadem, fies de Consule Rhetor.

Fortunę ludus

Dionysij Tyranni casum quis nescit? qui cum Syracusis exactus esset, Corinthum profugerit, ibique ludum aperuerit. Plinius lib. iiij. ad Minutianum: Nunc eò decidit, vt exul de Senatore, Rhetor de Oratore fieret. Quos tibi Fortuna ludos facis? Facis ex professoribus Senatores, ex Senatoribus Professores. Ex quo apparet quàm misera sit cathedrarum conditio, quàm puluis ille ludorum obsit captantibus maiora. Ità in omni genere disciplinarum actio ipsa quàm cognitio fœliciores sortitur successus, pinguioresque habet assertores Praxis quàm Theoria. Isti Rhetores nonnunquam, more Clientium sportulas captantium, ciuium primariorum domos colebant, eorumque liberos erudiebant, declamantibus aderant, vitiorum admonebant, honesta seruitute victum quæritantes. Iuuenal. vij.

Cathedrarum conditio.

Praxis & Theoria.

Rhetores potentiorum limina colebant.

Sed

------ Sed vos ſæuas imponite leges,
Et præceptori verborum regula conſtet,
Vt legat hiſtorias, auctores nouerit omnes
Tanquam vngues, digitoſq́, ſuos, &c.

Obiicit M. Cicero in Philipp. Antonio ingenti mercede domi habitum Rhetorem S. Clodium Siculum, his verbis: Tibi & ioci cauſa magiſtrum ſuffragio tuo & Competitorum tuorum Rhetorem conceſſiſti, vt in quem vellet diceret, ſalſum omninò hominem, ſed materia facilis & in tuos dicere. At quanta merces Rhetori data eſt, audite P. C. & cognoſcite Reipublicæ vulnera: duo millia iugerum campi Leontini Sexto Clodio Rhetori aſſignaſti, & quidem immuni, vt tanta mercede nihil ſapere diſceres. Facit ad arguendam amplius ſcholarum miſeriam, quod ſcribit Martialis j. ad Flaccum:

Quid petis à Phœbo? nummos habet arca Mineruæ
Hæc ſapit, hæc omnis fœnerat vna Deos.
Quid poſſunt hederæ Bacchi dare? Palladis arbor
Inclinat varias pondere nigra comas.

Et paulò pòſt:

Romanum propius, diuitiuſq́, forum eſt.
Illîc æra ſonant, & circum pulpita noſtra,
Et ſteriles cathedras, baſia ſola crepant.

Vbi comparat artem dicendi orandíque in foro, quam dicit eſſe lucroſam ſplendidámque, cum Rhetorica ſcholaſtica, & Poetica, & reliquis, quę in ſcholis nullo penè lucro docentur. Receptum autem eſt, vt Rhetores iam & pridem vocentur magiſtri, doctoréſque artis dicendi, vt fuerunt primi Tiſias & Corax; poſt eos Gorgias & Iſocrates, & reliqui: Oratores verò, qui non docerent, *Rhetores.* *Oratores.*

ſed, quæ ipſi edocti eſſent, in actum vſumque deducerent: Quanquam Cic. in Oratore ad Brutum, Rhetorem vertat eloquentem & Oratorem, qui non alio diſcrimine diſtinguuntur, quàm natali, cùm hic Græcis ſit, ille Romanis.

COROLLARIVM AD CAP. V.

1. Gel. lib. xv.) *Ad ſubleuandam curioſi Lectoris inueſtigationem Gellij locum c.* II. *Noct. At. citauimus.*

2. Liuio & Ennio antiquiores) *Vide Sueton. in principio libelli de Illuſtribus Grammaticis.*

ARGVM. CAP. VI.

De munere, et analogia Oratoris, Fori veteris maieſtate, & Adoleſcentum Accuſationibus.

Orator à Patrono differt.

AMplius eſt Oratorum munus, quàm Patronorum: hi in cauſis agendis tantùm occupabantur, illi è Foro aliquando excedunt in Roſtra concionem habituri ad Populum, in Senatum ſententiam dicturi, ludunt nonnunquam ad oſtentationem orationes epidicticas, encómia, nænias, aliáque argumenta iucunda magis, quàm ſeria. Quid multis? In tribus cauſarum generibus, Demonſtratiuo, Deliberatiuo, & Iudiciali verſantur, cùm hi ſeſe in tertio exerceant tanquam eius ſeptis & cancellis concluſi. Obeunt illi ad exteras gentes Legationes, in quibus, ſi bellum indicunt, aut inimicitias denuntiant, res repetunt Legati, & Fœciales vocantur: ſi pacem expoſcunt, veniam orant, fœdus rogant Oratores, tanquam ſupplices, & amici legati dicuntur. Vergil. vij. Æneid.

Legati & Fœciales.

Tum ſatus Anchiſa delectos ordine ab omni,
Centum Oratores, auguſta ad mœnia regis,

Ire

Ire iubet, ramis velatos Palladis omnes,
Donaq; ferre viro, pacemq; expoſcere Teucris.

Q. Curtius 1 libr. v. Indè triginta Oratoribus ad deprecandum, triſte reſponſum à rege redditur, non eſſe veniæ locum. Idem libr. vj. Conſilium Græcorum, quid fieri placeret, conſulit, à quo Lacedęmonij nihil aliud, quàm vt Oratores mittere ad regem liceret, precari, &c. Ab orando deprecandóque, quam analogiam puto conſequutos, qui cauſarum Patronos Oratores vocarunt, quaſi cauſa non tàm rationibus perſuadenda eſſet, quàm vi orationis, & precibus artificioſis, animúmque mouentibus exorandi Iudices, maximè Romæ, vbi non tàm iurati in Iuſtitię verba erant, quàm Areopagitæ Athenis, aut nunc apud nos: Nã penè vniuerſum fori artificium ſublatum eſt, relictæque ſolæ altercationes, quibus inuicem obſtreperent Rabulæ. Veneranda enim Fori veteris maieſtas, quam Conſules, Conſulares, Triumphales, Prætorij, Senatores, cæteriq; vrbis Principes, eloquentiſſimiq; Iuriſconſulti, & Oratores ſuis actionibus auguſtiorem faciebant, neſcio, quo pacto paulatim imminuta, eoque redacta, vt nullis ferè quàm à Rabulis colatur: Quod eleganter diſputatur apud Tacitum in dialogo de Oratoribus, vbi mores cum ſæculis mutantur, & rationes dicendi, cuius rei etiam ibidem cauſa adfertur: atque eò rem deueniſſe dicit, vt Oratorum nomen vix in Foro retentum ſit ſuo ſæculo, ſed paulatìm exoleuerit in Cauſidicos, & Aduocatos; adeò vt ſub Veſpaſiano, Tito, Domitiano, Nerua, Traiano Impp. vix quiſquam Orator vocaretur in Foro. Verba ſunt Taciti in præfatione

Analogia Oratorum.

Areopagitæ.

Veteris Fori maieſtas.

Oratorum nomen quãdo ex foro exolenit.

eius dialogi: Noſtra potiſſimùm ætas deſerta, & laude orbata, vix nomen ipſum Oratoris retinet, neque enim ità appellamus, niſi antiquos: horum autem temporum diſerti Cauſidici, & Aduocati, & Patroni, & quiduis potiùs quàm Oratores vocantur. Hactenus Tacitus. Et ſane hoc noſtro ſæculo, pauci admodum præter Principum Legatos, & Chriſtianos Eccleſiaſtas, dignitatem, ſplendorémque veterum Oratorum noſtris oculis referunt. Quid dici aut cogitari potuit auguſtiùs, quàm Conſulem ex ſella Curuli, circunſtantibus Lictoribus, & Accenſis in prætexta & purpura, pro Reo apud Iudices ſurgere dicturum? At hoc fecerunt Hortenſius, Cicero, Plinius Iunior, & alij plurimi, quanquam hoc magis Forum ipſum, quàm Magiſtratum decuerit, vt docet Plin. lib.j. ad Pomp. Falconem: Primum (inquit) quòd deforme eſt, aſſurgere, cui loco cedere omnes oportet, hunc omnibus ſedentibus ſtare, & qui iubere poſſet tacere quemcunque, huic ſilentium clepſydra indici, & quem interfari nefas eſſet, hunc etiam conuitia audire, & ſi multa pateretur inertem, ſi vlciſceretur inſolentem videri. Res tamen vſque adeò viſa eſt honeſta, ad gloriam laudémque comparata, vt ſæpiſſimè Magiſtratuum purpura, in foro Soli oppoſita, ſedentium aſtantiúmque oculos ſplendore perſtrinxerit. Prima indè adoleſcentibus primariis Romę petebatur commendatio ad populum, vt ſi domi eſſent meditarentur actiones, quas quùm in foro exhibuiſſent, populo de ſe opinionem afferrent, ſe quondam maximè ſalutares fore Reip. ciues. Itaque Craſſus vnum & viginti annos natus, nob

Deceátne Magiſtratum cauſarum actio.

Adoleſcentes dicendi ſtudioſi

nobilissimum hominem & eloquentissimum C. Carbonem in iudicium vocauit, vt dicit de se iij. de Oratore, vel vt Corn. Tacitus scripsit in dialogo de Oratoribus, nouendecim. Idem fecit adolescens Marcus ille Antonius: etiam Publij Sulpitij eloquentiam Accusatio illustrauit, cùm seditiosum & inutilem ciuem C. Carbonem in iudicium vocauit. Sed cùm duplex esset ratio iudiciorum, nam ex Accusatione & Defensione constat, laudabilior est Defensio, & gratiosior, in adolescentibus autem Accusatio non improbatur, in quam etiam proniores erant, vt docetur ij. Officiorum. Fabius libro xij. cap. vij. eleganter: Principes in Republica viri non detrectauerunt hanc officij partem: creditique sunt etiam clari iuuenes obsidem Reip. dare malorum ciuium accusationem, quia nec odisse improbos, nec simultates prouocare, nisi ex fiducia bonæ mentis videbantur. Idque cum ab Hortensio, Lucullis, Sulpitio, Cicerone, Cæsare, plurimis aliis, tùm ab vtroque Catone factum est. quem morem commendat Plutarchus ad initium Luculli sui. Cicero in Diuinatione videtur triplex hominum genus, Accusationibus impediri solitum statuisse his verbis: Atque is non tam propter Verrem laborat, (de Hortensio loquens) quàm quòd eum minimè res tota delectat: videt enim, si à pueris nobilibus quos adhuc elusit, si à Quadruplatoribus, quos non sine causa contempsit semper, ac pro nihilo putauit, accusandi voluntas ad viros fortes, spectatosque translata sit, se in iudiciis dominari non posse. En, illo in loco Adolescentes, Quadruplatores, & Viros confirmatos in O-

Mos laudatus.

Defendere quàm accusare laudabilius

Accusatorum triplex genus.

Adolescentes in Centumuiralibus.

ratoria Accusationibus obeundis constituit. Aliàs frequentius Centumuiralibus litibus, in quibus tutiùs, quid possent, experirentur, sese exercebant. Plinius lib. ij. ad Maximum : Verum opinaris, distringor Centumuiralibus causis, quę me exercent magis, quàm delectant: Sunt enim plæræque paruæ & exiles, rarò incidit, vel personarum claritate, vel negotij magnitudine insignis. Ad hæc perpauci, cum quibus iuuet dicere, cæteri audaces, atque adeò magna ex parte adolescentuli, obscuri, ad declamandum hùc transeunt tàm irreuerenter, & temerè, vt mihi Attilius noster expressè dixisse videatur, sic in Foro pueros à Centumuiralibus causis auspicari, vt ab Homero in scholis : Nam hìc quoque, vt illic, primum cœpit esse, quod maximum est. At herclè ante memoriam meam (ità maiores natu solent dicere) ne nobilissimis quidem adolescentulis locus erat nisi aliquo Consulari producente, tanta veneratione pulcherrimum opus colebatur: Nunc refractis pudoris, & reuerentiæ claustris, omnia patent omnibus, nec inducuntur, sed irrumpunt. Hactenus ille : Quem veterem morem de Tyrocinio interpretamur : Nam quod Quintilianus dicit : Demosthenem adhuc puerum, actiones pupillares habuisse, hoc ad Græcos, non Romanos mores pertinuit : Romæ enim in prætexta puerili, nemo agit in Foro Iudiciali. Nam quod idem dicit, Augustum prætextatum duodecim natum annos auiam pro Rostris laudasse, & Tranquillus narrat, egisse Tyberium nono ætatis anno, id ad iudicium nihil pertinet, cùm ostentationis gratia sint hæ declamationes comparatæ

Orationes ad ostentationem.

paratæ

paratæ, nec quiſquam propterea de capite, aut fortunis periclitetur. Itaque pueris cauſæ iudiciales non committebantur, cùm pueritia pares annos numero habeat annis prætextæ, exporrigitur enim ad decimum ſeptimum ex inſtituto Seruij Tullij Romanorum Regis quarti, à quo ad quadrageſimum ſextum iuuenta, hînc ad rogum ſenectus, Teſtis Tubero apud Gellium libro decimo capite penultimo. *Pueritiæ anni.* *Iuuenta.* *Senectus.*

COROLLARIVM AD CAP. VI.

1. Q.Curtius) *Has Curtij auctoritates ab auctore noſtro inſertas hûc & multis in locis aliis prætermittere noluimus, licet parum ponderis ad Hiſtoriam noſtram habere viderentur, cùm Curtius Romanorum geſta non deſcribat, ſed Alexandri Macedonis, neque enim id ei licere putabam, qui operis incrementum, & perfectionem meditabatur.*

ARGVM. CAP. VII.

De Tyrocinio, depoſitione Prætextæ, & ſumptione virilis togæ, & pompa, quæ fiebat, de contubernio adoleſcentum cum viris principibus, & de Prætoris edicto de poſtulando.

ANno ergò decimo ſeptimo, quo die depoſita puerili prætexta toga 1 virilis ſumebatur, Tyrocinium cauſarum agendarum in foro auſpicabatur: Sic enim vocant ingreſſum illum in forenſem profeſſionem, metaphora à Caſtris ducta, vbi Tyrones diem ſui Tyrocinij etiam habent. Fab. libro xij. Non differendum eſt Tyrocinium in ſenectutem. Dies etiam Prætextæ, *Tyrocinium Fori.*

quo Tyrones forenſibus ſacris initiabantur Tyrocinium dicebatur. Tranquillus in Tyberio: Neronem & Druſum Patribus commendauit, diémque vtriuſque Tyrocinij congiario Plebi dato celebrauit. Sumebatur autem toga virilis ad initium decimi ſeptimi. Idem in Auguſto: Quadrimus patrem amiſit, duodecimum annum agens auiam Iuliam defunctam pro Concione laudauit, quadriennio pòſt virili toga ſumpta, militaribus donis triumpho Cæſaris Africano donatus eſt. Aliquando etiam decimus ſeptimus non expectabatur, ſed citiùs ex permiſſu Principis à more contempto togam ſumebant. Idem ibidem: Liberis Senatorum, quo celeriùs Reip. aſſueſcerent, protinùs virilem togam, latum clauum induere, & Curiæ intereſſe permiſit. Id fortaſſis ſequutus eſt Prætor, cùm in edicto ſuo de poſtulando, decem & ſeptem annis natos ad poſtulandum admittit, niſi quod eos in totum vult eſſe completos, cùm olim ſatis fuit attigiſſe, nõ exegiſſe. Mirum autem eſt in Procuratore & Cognitore deſideratum fuiſſe quintum & vigeſimum, vt docent Iuriſconſulti. Deponebatur autem Prætexta in Capitolio, ſi licebat. Idem in Claudio: Togæ virilis die circa mediam noctem, ſine ſolemni officio lectica in Capitolium delatus eſt. Aliâs alibi, & ſeriùs decimo ſeptimo. Idem in Caligula: Tranſiit ad Antoniam auiam, & vndeuigeſimo ætatis anno accitus Capreas à Tyberio vno & eodem die togam ſumpſit, barbamque poſuit, ſine vllo honore, qualis contigerat Tyrocinio fratrum eius. Magnam autem fuiſſe pompam illius honoris credo, quòd eo nomine plurimùm lætati ſunt

Dies togæ & Tyrocinii.

Prætoris edictum.

Prætexta in Capitolio deponebatur.

Pompa Tyrocinii.

ſunt Arpinates. Cicero ad Atticum lib. ix. Ego meo Ciceroni, quoniam Roma caremus Arpinæ potiſſimnm togam puram dedi, idque Municipibus noſtris fuit gratum. Tranquillus in Nerone: Deductus eſt in forum Tyro, Populo Congiarium, Militi Donatiuum propoſuit, indicta decurſione: Nam deductio admodum ſolemnis erat, vbi non minùs pompæ quàm in noua nupta. Fiebat autem à primariis viris. Plinius ad Maximum: In foro ne nobiliſſimis quidem adoleſcentibus, locus erat, niſi aliquo Conſulari producente. Tranquillus in Auguſto: Rurſus tertium decimum Conſulatum biennio pòſt vltrò petiit, vt Caium & Lucium filios, ampliſſimo prçditus magiſtratu in forum ſuo quemque Tyrocinio deduceret. Fiebat autem à primario parente, vt apparet ex ſuprà allatis exemplis de Cicer. & Auguſto. Idem in Tyberio: Romam reuerſus filium Druſum in Forum deduxit. Et quo die Iulius cæſus eſt in Senatu, Caſſij filius magna comitatus pompa poſt ſumpam virilem togam in forum deducebatur: Plutarchus in Bruto. Conuocabantur autem omnes ferè amici, & Clientes quorum frequentia honoratior erat deductionis comitatus. Plinius lib. j. ad Minutium: Nam ſi quem interroges, hodiè quid egiſti? reſpondeat, officio virilis togæ interfui. Et aliquando eodem die, vbi initiati eſſent, grauiſſimas cauſas ſuſcipiebāt. Valerius libro v. M. Cotta eo ipſo die, quo togam ſumpſit virilem, protinùs vt è Capitolio deſcendit, C. Carbonem, à quo pater eius damnatus fuerat, poſtulauit. Hinc illud Fabianum libro duodecimo: Quem iuuenem teneriſque adhuc

Deductio in Forum.

Comitatus deductionis.

Tyrocinii die grauiſſimæ cauſæ agebantur.

viribus nitentem in forum deduximus, &c. Habet enim deducere tacitum pompæ inceſſum, quanquam producere, & inducere Plinius in ea re vſurpet. Poſt prætextam puerilem depoſitam dabantur in contubernium 4 viris magnis & grauibus, in quos tanquam in exemplar intuiti, Tyrocinium ſuum componerent, fingerentque ſibi ea quæ in reliquo vitæ curſu ſeruarent. Tacitus in libro de Oratore: Ergò ad maiores noſtros iuuenis ille, qui foro & eloquentiæ parabatur, imbutus iam domeſtica diſciplina, refertus honeſtis ſtudiis educebatur à patre, vel propinquis ad eum Oratorem, qui principem locum in ciuitate tenebat, hunc ſectari, hunc proſequi, huius omnibus dictionibus intereſſe, vtque ſic dixerim, pugnare in prælio diceret. Magnus ex hoc vſus, multum conſtantiæ, plurimum iudicij iuuenibus ſtatim contingebat, in media luce ſedentibus, atque inter ipſa diſcrimina, &c. Cic. in dialogo de amicitia: Ego autem à patre ità eram deductus ad Scæuolam, ſumpta virili toga, vt quoad poſſem & liceret, à ſenis latere nunquam diſcederem. Idem ſecundo Officiorum: Facillimè autem & in optimam partem cognoſcuntur adoleſcentes, qui ſe ad claros & ſapientes viros benè conſulentes Reipub. contulerunt, quibuſcùm ſi frequentes ſunt, opinionem afferunt Populo, eorum fore ſe ſimiles, quos ſibi delegerant ad imitandum. P. Rutilij adoleſcentiam ad opinionem, & innocentiæ & iuris ſcientiæ P. Mutij commendauit domus. Hùc pertinet ſanctiſſima & pulcherrima Iulij Cæſaris Conſtitutio, qua ſanxit, ne quis Senatoris filius, niſi Contubern

Deducere.

Contubernium Principium.

Cæſaris Conſtitutio.

tubernalis aut Comes Magiſtratus, peregrè proficiſceretur, vt teſtis eſt Suetonius. Ad quem morem, vt apud virum principem aliquem, tanquam apud Pædagogum, exigerent Tyrocinium Adoleſcentes Romani, alluſit Vergilius libro viij. Æneid. vbi Euander filium Pallanta Æneæ committit in re bellica inſtruendum:

Hunc tibi præterea ſpes, & ſolatia noſtri
Pallanta adiungam, ſub te tolerare magiſtro
Militia, & graue Martis opus, tua cernere facta.
Aſſueſcat, primis & te miretur ab annis.

Quam iuuentutis Pædiam, vt prudentiſſimè inſtitutam, quis eſt tam inimicus conſilio & moribus bonis, qui reprehendat? quam ex parte aliqua tenemus: Adoptantur enim iam nobiles pueri in comitatum, & familiam cuiuſque procerum, vbi vſque dum ex ephæbis excedant arctiſſimo famulitio diſtinetur, Pageos vulgus vocat, quòd fortaſſis pagani ſunt, rudeſq; morum aulicorum & caſtrenſium, cùm in aulam deducuntur. Locus eſt elegans & aptus ad hanc rem apud Q. Curtium lib. viij. Alexandrinæ hiſtoriæ in hæc verba: Moris erat (ait) Principibus Macedonum, adultos liberos Regibus tradere ad munia non multum ſeruilibus miniſteriis abhorrentia. Excubabant ſeruatis noctium vicibus proximi foribus ædis, in qua Rex acquieſcebat. Per hos pellices introducebantur alio aditu, quàm quem armati obſidebant. Iidem acceptos ab Agaſonibus equos, cùm Rex aſcenſurus erat, admouebant, comitabanturque & venantem & in prælijs omnibus artibus ſtudiorum liberalium exculti. Præcipuus honor habebatur quod lice-

Pagei Principum.

bat ſedentibus veſci cum Rege : Caſtigandi verberibus eos nullius poteſtas præter Regem erat. Hæc cohors veluti ſeminarium Ducum Præfectorumque apud Macedones fuit, hinc habuêre poſteri, Reges, quorum ſtirpi per multas ætates Romani opes ademerunt. Seſe autem adiungere alicui ad obſeruandos eius mores, effingendoſq; Latini dicunt aſſectari, & ſectari, colere, quamuis in ff. aſſectari virginem in peſſimam recipiatur partem, pro attendere virginis pudicitiam. Quintil. apud Plinium: Aſſectabar Domitium Afrum. Tacitus in dialogo de Oratoribus: Quos ego in iudiciis non vtriſque modò ſtudiosè audiebam, ſed domi quoque & in publico aſſectabar. Quod Cic. in Orat. pro Archia dicit colere, vndè & Aſſeclæ: Sectari etiam idem ibidem : Iam verò iuuenes in ipſa incude ſtudiorum poſiti, qui profectus ſui cauſa Oratores ſectabantur, non ſolùm audire, ſed etiam referre donum aliquod illuſtre & dignum memoria volunt. Cæterùm qua ratione mores primùm non receperũt ante diem togæ Tyrocinium forenſe, & tandem ſuo edicto id vetuit Prætor: eadem idem Prætor ab agendo, poſtulandoque mulieres remouit, contra illos ætas rebus agendis inepta, contra has ſexus imbecillitas: quamuis anteà mores ſine diſcrimine temerè viros & mulieres admitterẽt, vt etiam multę contra pudorem ſexus, & decorum cauſas ſuas confidẽtiſſimè perorarint. Iuuenalis Satyra ſexta.

Aſſectari. *Sectari.* *Mulieres è foro remotæ.*

Nulla ferè cauſa eſt, in qua non fœmina litem
Mouerit, accuſat Manilia, ſi rea non eſt,
Componunt ipſæ per ſe, formantq; libellos,
Principium, atque locos Celſo dictare paratæ.

Fuer

Fuerunt enim quædam Androgynæ, 6 quæ animo, ingenio, viribus, cœptis, ausis viri essent, nihilque muliebre retinerent, præter sexus insigne, vt contrà viri quidam ità molles, angusto, fractóque animo, vt cùm nihil viri, præter virile, haberent, meritò hæc audiant: *Androgynæ.*

O verè Phrygiæ, neque enim Phryges.

Et illud Ennij:

Vos etiam iuuenes animum geritis muliebrem

Illaq; virgo viri.

Taceo Amazones, Camillas, Chœlias veteris memoriæ; nostræ verò, aut patrum Ioannam Aurelianam & Bonam Mediolanensem: nam fori cancellos, quos mihi circundedi, non egrediar. Sempronia mater Gracchorum eloquentissima fuit, quæ filios ad eloquentiam informauit, & erudiuit. Annesia item & Hortensia Q. Hortensij filia. Sed C. Afrania posteras exclusit, cùm suo impudenti latratu tribunalia omnia exerceret, huius comploratus, proiectúsque pudor causam Prætoris edicto de postulando attulit, vbi C. Afrania pro Calphurnia dudùm repositum est. Ità nescio quo pacto sanctissimum Pompilij Numæ circa mulieres in officio & modestia continendas institutum antiquatum abusu posterorum fuerat, vt edicto honorario reuocandum fuerit: Nam adeò nouum, inuisúmque erat mulierem in foro audire, causam coram dicere, vt idem Numa, cùm hoc accidisset, Deos consuluerit, quidnam hoc portenti Romanis minaretur, auctor Plutarchus in comparatione Numæ & Licurgi. *C. Afrania.* *Numæ institutum.*

COROLLARIVM AD CAP. VII.

1. Toga virilis) *Huc pertinet, quod hæc toga etiam* *Libera toga.*

libera dicitur apud Propertium.

Martis & ante Deos libera sumpta toga est.

Quam etiam Liberalibus induere solebant pueri in honorem Liberi patris .i. Bacchi. Ouidius.

Restat vt inueniam, quare toga libera detur,
Luce geri pueris candide Bacche tua.

Et paulò post:

Siue quòd es liber, vestis quoque libera per te
Sumitur, & vitæ liberioris iter.

Pueris quando nomina imponebantur. *Cæterùm nec hoc omitti debet, quod in sumptione huius, prænomina pueris imponebantur, Auctor Q. Scæuola apud Valer. in epito. lib. 10. Pueris (inquit) non priusquam togam virilem sumerent, puellis non antequam nuberent prænomina imponi moris fuisse: Quod ex Capitolino etiam probari potest.*

2. Sed citius permissu Principis) *Sic M. Antonius togam virilem sumpsit decimo quinto ætatis anno, vt auctor est Iulius Capitolinus. Item Corn. Tacitus, scribit togam virilem Neroni maturatum, quò capessendæ Reipub. idoneus videretur. Sic horum exemplo, venia ætatis nunc temporis à principe impetratur: vndè tit. lib. 2. C. de iis qui ven. æt. imp. Sic etiam in magistratibus obeundis, quidam per populum olim soluebantur legibus annalibus, quorum exempla multa refert Cic. in 5. Antoniana. Huic illud Scipionis dictum Ædilitatem petentis, cuius in Comitiis nullam habendam esse rationem dicebant Trib. Pleb. ob ætatis legitimæ defectum, quæ erat annorum 37. Si me (inquit) omnes Quirites Ædilem facere volunt, sat annorum habeo.*

Venia ætatis.

Soluere legibus.

Cur in Procuratore maior ætas requiratur. 3. Mirum est in Procurat. & Cognit.) *Ad rem facit l. 1. §. initium. ff. de postul. l. minor de proc. c. qui generali. §. licet. eodem. in 6. Cur autem sufficeat ætas minor*

minor in Patrono & Teste, quàm in Procuratore ad lites, siue ad iudicia, causa est, quod Procurator actione mandati tenetur, & condemnatur, quod non fit in illis.

4. Dabantur in contubernium) *De huiusmodi affectatione principum virorum, quæ fiebat ab adolescentibus, vt mores eorum formarentur, tam in sagata, quàm togata militia, elegans est locus apud Plin. epist. libr. 8. ad Aristonem, qui hùc optimè quadrat, nec aliena sunt, quæ adfert Valer. Max. lib. 2. de honore impenso senibus à iuuenibus, & de maioribus dantibus exemplum virtutis iuuenibus, & quæ idem Plin. eod. lib. epist. ad Marcel.*

5. Assectari, sectari) *Gell. lib. 10. c. 5. Percontabar Apollinarem Sulpitium, cùm eum Romæ adolescentulus sectarer. Aliquando etiam assectari in malam partem capitur. Discrimen ponit Vlp. inter assectari, et appellare in litem apud Labeonem. §. 17. de iniu. ff.* *Assectari in malā partem.* *Appellare.*

6. Androgynæ) *Sic venustè Viraginem depingit. li. 6. c. de pudicitia Valer. Max. his verbis: Dux Romanæ pudicitiæ Lucretia, cuius virilis animus maligno errore Fortunæ muliebre corpus sortitus est. Et lib. 3. de Portia Catonis filia. Sic Euripides in Oreste: ô prædita animo quidem virili, corpore autem inter fœminas eximia. De Androgyno egregium est commentum apud Plat. in Conuiuio.* *Viragines.* *Androgynum.*

7. Pro Calphurnia) *Vide Alc. lib. 2. parerg. c. 37. De mulieribus verò, quæ pro se aut alijs apud Magistratum causas egerunt Val. Max. lib. 8. c. 3.*

ARGVM. CAP. VIII.

Rursus de Toga, ac de habitu, & amictu Oratorum, & veterum multa: Ciceronis versiculus explicatur, & restituitur.

NVnquam ergò in Reorum periculis, contentiosóque & iudiciali causarum genere prætextati dicebant Oratores, sed post diem virilis togæ togati. Huiusmodi toga pura erat, id est, nullo limbo purpureo prætexta, neq; picta, vt triumphalis. Plinius maior in viij. historiæ de C. Cæcilia: Ea primùm texuit rectam tunicam, qua simul cum toga Tyrones induuntur nouęque nuptæ. Itaque Toga pro Eloquentia Metonymicωs capitur, in illo peruulgato Ciceronis versiculo:

Toga Oratorum.

Toga pro Eloquentia.

Cedant arma togæ, concedat laurea linguæ.

Vbi Togam, & Linguam facta Syncrisi rerum Forensium, & Castrensium pro facundia dixit, quanquam melius legeretur, *concedat laurea laudi*, vt scripsit idem auctor in Pisonem: nam ità Forum Castris, & vtriusque præmia conferrentur: vt enim laurea Triumphalis Imperatoribus armatis, & paludatis re bene gesta, ità laus Oratorib. togatis debetur. Haberétq; versiculus lepidam antithesin, quę amittitur si legatur, *concedat laurea linguæ*. Et sanè Togam malim pro cõsilio domestico aut otio capere, quàm pro Eloquentia. Iuuenal. Satyra viij. de eodem loquens Cicerone:

Locus Cicer. restitutus & explicatus.

Laureæ. Laus.

Toga pro consilio aut otio.

Tantùm igitur muros intra toga contulit illi
Nominis & tituli.

Vt idem Cic. videtur interpretari j. Officiorum. Sed si vulgatam recipiamus lectionem, cui auctoritatem dederunt inuectiua Salustij in Ciceronem, & Quintilianus: 2 Si idem dicitur in priore hæmistichio, quod in posteriore, Toga pro Eloquentia & arte dicendi in Foro, accipienda erit, vt passim Imperatores vtuntur in C. titul. de

Aduoc

Aduocatis, Togatos appellantes, qui causis agendis operam locant, & maximè Impp. Theodosius & Valent. Thalassio Præfecto Prætorio per Illyricum: Iisdem (inquiunt) priuilegiis, & immunitatibus potiri Togam illustrissimæ per Illyricum Præfecturæ, quibus fruitur per Orientem Prętorianæ sedis excelsæ, decernimus. Vbi Toga accipitur pro Magistratu iuridicundo præsidente, & minimè castrensi, aut militari. Sed sequar lectionem aliam, quam receptam facit Cicero, qui posterius illud hæmistichium, *Concedat laurea laudi*, interpretatur: nemo enim fidelior interpres, quàm idem ipse, qui auctor fuit. Sic autem habet in Pisonem: At in altero (inquit) hæres, *concedat laurea laudi*, Imò me herculè habeo tibi gratiam, hærerem sanè, nisi tu me expedisses: Nam cùm tu timidus & tremens, tuis ipse furacissimis manibus detractam cruentis fascibus lauream, ad portam Esquilinam abiecisti, indicasti non modò amplissimæ, sed etiam minimæ laudi lauream concessisse: Quam laudem non à Foro, sed à Senatu profectam ex supplicationibus decretis, gratiarum actionibus publicis, & cæteris magnificis Senatusconsultis, propter disiectam Catilinariorum coniurationem intelligimus. Togæ vsus non proprius, verùm cum reliquis communis Oratoribus, cuius tamen elegantiorem formam in illis desideramus, quàm in Proletariis, cùm cultus dissolutus, & neglectus supini, & torpentis animi sit argumentum. Itaque Rhetores non piget, etiam minutias præceptorum circa togam componendam, aut colligendam tradere, vt fortassis non carent omninò

Toga pro Magistratu iuridicundo.

Togæ vsus.

Rhetorum minutiæ.

vitio Leptologiæ. Vt autem attingamus ex illa antiquitate, quę omissa sunt ab his, qui rem 3 vestiariam excusserunt, Toga Tunicis superiiciebatur, vt Prætexta à Magistratibus, Chlamys à Militibus. Deducta olim fuit ad talos, etiam tempore Ciceronis, sed posteà decurtata. Fab. lib. xj. Togam Veteres ad calceos vsque demittebant, vt Græci pallium, idque vt fiat, qui de gestu scripserunt circa tempora illa Plotius, Nigidiúsque præcipiunt. Quò magis miror Plinij Secundi docti hominis, & in hoc vtique libro penè etiam nimium curiosi persuasionem, qui solitum id facere Ciceronem velandarum varicum gratia tradit, cùm hoc amictus genus, in statuis eorum quoque, qui post Ciceronem fuerunt, appareat. Hunc Plinij librum puto esse vnum volumen, ex sex voluminibus, quibus tres studiosi libri constabant. Plinius Nepos de his ità lib. iij. ad Macr. vbi indicem librorum ab Auunculo scriptorum enarrat: Studiosi tres in sex volumina propter amplitudinem diuisi, quibus Oratorem ab incunabulis instituit, & perfecit, quem librum si teneremus, defuncti pridem hoc labore fuissemus. Fuit ille vir ità diligens, vt posteris non præberet, sed præriperet scribendi in argumento, quod attigisset, materiam. Eadem toga Veteribus strictior, & sine vllis, aut perquam breuibus sinibus, posterioribus laxior, & multitudine sinuum ambitiosior. Idem Fabius: Est aliquid in amictu, quod ipsum aliquatenùs temporum conditione mutatum est: nam veteribus nulli sinus, aut perquàm breues fuerunt. Plebei & tenuiores strictioribus togis, potentiores amplioribus vtebantur, quod & nostrą

Toga Tunicis superimponebatur.

Toga decurtata.

Liber Plinii Auunculi à Fabio citatus.

Toga veteribus strictior.

Toga amplior.

ſtates faciunt, qui togas laxiores, & ſpecie auguſtiores permittunt ditioribus, habent autem ſibi togulas anguſtas, quibus ſeſe conſtringunt & comprimunt. Horat. j. epiſt. Clientibus & qui Comitum officio in deductionibus Potentiorum defungerentur tribuit arctas togas.

------------ Mecùm contendere noli,
Stultitiam patiuntur opes, tibi paruula res eſt,
Arcta decet ſanum Comitem toga, deſine mecum
Certare.

Ideóque à togula, vocati togatuli, non togati hypocriſticωs. Martialis: *Togatuli.*

Hoc quiſquam ferat, vt tibi tuorum
Sit maior numerus Togatulorum,
Librorum mihi ſit minor meorum.

Aliâs plebecula tunicis ſolis vtebatur, quod etiam noſtris fit ſæculis, hinc apud Horatium: *Tunicata plebs.*

Vilia vendentem tunicato ſcruta popello.

Tacitus de Oratoribus: Quos ſæpiùs vulgus imperitum, & tunicatus hic populus tranſeunteis nomine vocat, & digito demonſtrat? Non fuit autem Oratorum toga ſuccincta, ſed tunica, & latus clauus, ideóq; eius ampliſſimi ſinus in hunc, vel in illum humeram reiiciebantur, & facillimè decidebant ex humeris, vt inſtar lęnę iniecta magis eſſet, quàm induta, vt colligi poteſt ex Fabio, apud quem hæc: Lænam à faucibus ac ſummo pectore abducere licet. Fortaſſis de toga accipienda erunt, niſi ſignificetur chlamys togæ ſuperiecta: Nam Quintiliani tempore, etiam penulati dicebant Patroni. Corn. Tacitus teſtis in dialogo de Oratoribus, vbi non modò artus, ſed & habitus veteris eloquentiæ cum recentiore comparãtur: *Toga inſtar longæ chlamydis.* *Penulati Patroni.*

Quantum humilitatis (inquit) putamus eloquentiæ attulisse penulas istas, quibus astricti ac velut inclusi cum Iudicibus fabulamur? Quem morem referre mihi videntur Sacrifici quidam Hispani, qui togæ, vel pallio circumiectam chlamydem intorquent, nisi quod suspicor veteres togis non adiecisse penulas ex quodam Gellij loco lib. iij. vbi Titus Castritius Rhetor, ad discipulos quosdam suos Senatores feriato die tunicis, & lacernis indutos, & Gallicis calceatos, ait: Equidem maluissem vos togatos esse, pigitum est cinctos saltem esse, & penulatos. Qui locus indicat ciues etiam primarios diebus non feriatis penulis vsos, non togis temporibus Hadriani Cæsaris. Itaque nihil mirum de Oratoribus penulatis apud Tacitum, cum diebus non feriatis, sed fastis ij dicerent, cùm æquales ferè fuerint Tacitus & Gellius: Ille sub Traiano, hic sub Hadriano. Veteres profectò Oratores diligentissimi fuerunt in cultu apto, & amictu decenti: Quidam etiam vsque ad ineptias, religionémque viris indignam, accurati fuerunt in vestitus venustate, qui dùm ad speculum ornantur, comuntur, annus est, vt Demosthenes, & Q. Hortensius infames nimis accurato cultu apud æquales, & posteros, testis Gellius. 4 Decet enim hominem vtcunque esse indifferentem, neque ità anxium in nitore cultus, dandáque opera, vt dignitas quędam viros, venustas mulieres commendet. Nec minus est odiosa exquisita, & dissoluta munditia, quàm agrestis & inciuilis negligentia. Minutiæ Doctorum eò vsq; peruenerunt, vt pręter amictum, de annulis & co marum perturbatione interdicta quędã sancirét, quor

Sacrificuli Hispani.

Quo tempore Gellius & Tacitus.

Demosthenis & Hortensii cultus.

Minutiæ Doctorum.

quorum pondus si quis exigeret, æquè grauia reperiet cum edictis 5 Claudij de benè picandis doliis, de præsentia taxi aduersus viperæ morsum, de danda venia ventris crepitibus in mensa. Olim tamen ex censu, vestitu, annulis, clientelæ comitatu Oratorum facundia censebatur. Iuuenal. Satyra septima.

Edicta Claudii.

------------- Purpura vendit
Causidicum, vendunt Amethystina. conuenit illis
Et strepitu, & facie maioris viuere census,
Vt redeant veteres, Ciceroni nemo ducentos
Nũc dederit nummos, nisi fulserit annulus ingẽs.

Et paulò pòst:

------ Ideò conducta Paulus agebat
Sardonyce, atq; ideò pluris, quàm Cossus agebat,
Quam Basilus: rara in tenui facundia panno.

COROLLARIVM AD CAP. VIII.

1. Togam malim pro consilio) *Sic Valerius li. 3. de Publio Scipione Nasica: Toga quoque fortitudo militaribus operib. inserenda est, quia eandem laudem Foro, atque Castris meretur. Interdùm pro Magistratu Cicero: A Cæsare ipso si quæris quidnam egisset in vrbe, & toga: leges multas, responderet, se & præclaras tulisse. Lucanus de eodem Cicerone.*

Toga pro Magistratu.

------------ Cuius sub iure togaq;
Pacificas sæuus timuit Catilina secures.

Et fortassis inter ea, quæ vitam faciunt beatiorem à Martiale refertur toga rara, quæ pro Magistratu, ni fallor, & munere publico accipitur, quanquam nõ ignorem, ad matutinas salutationes, quæ à Clientibus togatis fiebant circa liminã potẽtiorum ciuium, etiam adaptari posse. Vt autem toga Romanorum

Toga pro salutatione.

Pallium Græcorum. *fuit, sic pallium Græcorum. Idem Val. Max. lib.2. c.1. de maiestate & obseruantia linguæ Latinæ, de Græcis & Romanis loquens: nec illis deerant studia doctrinæ, sed nulla non in re, pallium togæ subiici debere, arbitrabantur.*

2. Quintilian.) *Lib.11.cap.1.Instit.Orat.*

L.Romuli. 3. Ab his qui rem vestiariam) *De re vestiaria doctè scripsit Lazarus Baifius. Quod verò paulò pòst dicitur olim ad talos dimissam Togã, probari etiam potest ex l. Romuli* Quisque demissam ad talos togam in vrbe habeto.

4. Testis Gellius) *Lib.1.cap.5. Noctium Att.* Cultus virilis. *Qualis autem cultus virum deceat, describit Martialis lib.2.Epigram.ad Pannicum:*

Pectere te nolim, sed nec turbare capillos,
Splendida sit nolo, sordida nolo cutis,
Nec tibi mitrarum, nec sit tibi barba reorum,
Nolo virum nimiùm, Pannice, nolo parùm.

De cultu Oratoris vide etiam Fabium. lib.11. cap.3. Multa in hanc sententiam de cultu virili ac muliebri notatu digna vide apud Andream Tiraquel. in gloss.ad l.3.connubialem, post cuius copiosam messem superfluum est aliquod spicilegium facere velle. Huiusmodi autem Comptulos, Cirratos & Crispatos iuuenes, vt fœmina comptos certare cum fœminis, & immundis munditiis se excolere Seneca dixit.

5. Edictis Claudij) *De huiusmodi edictis, vide Sueton.in vita eiusdem Claudij cc.16.& 32.*

ARGVM. CAP. IX.

De Causidicis, atque iterùm contra Fori Latratores, & Rixatores inuehitur, quos ita suis pingit coloribus, vt facilè ab Oratore internosci possint.

Orat

ORatores, Aduocati, Patroni, Caufidici fæpè pro iifdem, quamuis diuerfa analogia, atque etiam euentu, accipiuntur: Nam Oratorum & Patronorum munus honeftum eft, Aduocatorum, & Caufidicorum quæftuarium, & vænale, tãquam illeges funt, iniurij rapaces, trahaces, pecuniarum accipitres, vt mures aliena rodentes, litium creatores & fatores. Fab. lib. 12. cap. 1. Non enim forenfem quandam inftituimus Operam, nec mercenariam vocem, nec (vt afperioribus verbis parcam) inutilem fanè litium Aduocatum, quem denique Caufidicum vulgò vocant. Cic. 1. de Oratore ad calcem: Operarium quendam nobis Antoni Oratorem facis. Ibidem: Non enim Caufidicum nefcio quem, neque Proclamatorem, aut Rabulam hoc fermone noftro conquirimus. Aduocatus nonnunquam in bonam partem. Fabius lib. 11. Eloquentiam quidem cùm pleniffimam aduerfæ partis Aduocatis concederet Cicero, fibi nunquam in agendo immodicè arrogauit. Rabulæ 1 autem & Caufidici, qui ad rauim vfque in foro, tanquam in foco Laurus virens, crepitant, alternis iurgiis conuitiantur, rixantur, latrant tenfo iecore, qui fonitum verborum inanem, nulla fcientia, nulla fententia crocitant, quibus

-----Immenfa caui fpirant mendacia folles,
Confpuiturq; finus.

Quorum linguæ volubilitas inanis, ridenda, & puerilis eft, coniunctaque cum aliquot legum rubricis, cancellis circumfcribitur forenfibus. Adfunt gratiffimi vitilitigatoribus, & alumnis litium, qui litem mouent, fi vel afinus canem

Oratores, Aduocati, Patroni, Caufidici, pro iifdem

Patronorum & aduocatorum munus diuerfum.

Aduocatus in bonam partẽ.

Rabulæ.

momorderit. Plinius in pręfatione Naturalis Historiæ: Ergò ſecuri etiam contra vitilitigatores, quos Cato eleganter ex vitiis, & litigatoribus compoſuit. Quid enim aliud quàm litigant, aut litem quærunt? Hos Rabulas Quintilianus Latratores vocat, libro xij. cap. ix. de conuitiis loquens: Super omnia perit illa, quę plurimum Oratori, & auctoritatis, & fidei adfert, modeſtia, ſi à viro bono in Rabulam Latratoremque conuertitur. Alibi Rixatores: Impudens (ait) tumultuoſa, iracũda Actio, omnibus indecora, ſed vt quiſque dignitate, ætate, vſu pręcedit, magis in ea reprehendendus. Videas autem Rixatores quoſdam neque Iudicum reuerentia, neque agendi modo, & more contineri. Et vt Cicero ſuprà Proclamatores, ità alibi Clamatores, & Latratores, cùm de Pericle ità ſcribit iij. de Oratore: At non hunc Clamator aliquis ad clepſydram latrare docuerat, ſed, vt accepimus, Clazomenius ille Anaxagoras, vir ſummus in maxima rerum ſcientia. Latrare, quod eſt Cynicum, quo ſignificantiſſimè exprimuntur rixarum prælia, coitiones conuitiorum, taliones dicteriorum, quibus tanquam aſſiduis latratibus tribunalia exercentur. Idem in Diuinatione de Allieno Subſcriptore: In dicendo quid poſſit nunquàm ſatis attendi, in clamando video eum eſſe benè robuſtum & exercitatum. Vbi officiis diſtinxit Rabulam, & Oratorẽ, quod huius ſit dicere, id eſt, magna grauiter, mediocria temperatè, humilia ſubtiliter, & pro decoro eloqui: Illius clamare, non ad Iudicis animum, ſed ad ſtomachum Litigatoris, vt dicit Fabius. Huius leuitas tantùm ignominiæ foro inuſſit, quantum

Latratores.

Rixatores.

Proclamatores. Clamatores.

Latrare ad clepſydram.

Latrare Cynicum.

Officiis diſtinguuntur Rabulæ & Oratores.

Clamare ad ſtomachum Litigatoris.

tum eidem attulit decoris Oratorum auctoritas. Illi enim debemus rem Forensem ad tantam humilitatem è summo fastigio honorum deiectam, qui tantum abest ab Oratore, quantum Sycophantæ, & Legulei à Iurisperitis, Sophistę à Philosophis, Literatores à Literatis, Veteratores à Veteranis, Loquentia ab Eloquentia. Est enim amicus luto & sordibus, vt pro dupondio sese enecet ad rauim vociferando, natus ad imponēdum imperitis, producendum improbitate, quæ certissima sunt ratione, miscendum omnia sursùm, deorsùm, ita tamen vt septis Centumuiralibus non egrediatur in Fori lucem, sed omnis eius sudor sit circa causas obolares: Nam quis huiusmodi hominibus caput, existimationem, fortunas tuendas volet committere? Itaque in priuatis veteratores, in publicis infantes, vt de Cethego loquitur in Bruto. Quanquam priuatas causas apud Centumuiros, grauissimi Patroni dixerunt, vt Curiana causa à summis Oratoribus in Basilica concertata est, L. scilicet Crasso eloquentissimo, & Q. Scæuola Iurisconsultissimo: Præterea causa Quintiana, Cæcinnana, Rosciana pro Comœdo priuatæ sunt, actæ tamen à Cicerone. Et Plinius sæpe apud Centumuiros, vt de se frequentissimus, & locupletissimus in epistolis testis est. Sed quia Orator eam de se habet conceptam opinionem, vt Eloquentiam sibi à Diis datam putet, non ad quæstum priuatum, patrocinium bonorum eorum, quæ fluxa, caducaque sunt, sed ad publicam patriæ vtilitatem, mauult eam ad accusationem improborum, defensionem bonorum, conciones ad populum salutares, deliberationes in

Discrimen Oratoris & Rabulæ.

Apud Centumuiros grauißimi Oratores dixerunt.

Orator non quæstum priuatum, sed publicam vtilitatem spectas.

Senatu graues conuertere, relictis litibus latrandis istis Vitilitigatoribus operariis. Neque insulsè omnino disiunget Rabulam ab Oratore, si quis antiphrasticωs definit eum esse virum malum dicendi imperitum, vt Herennius Senecio apud Plinium 2 de M. Regulo dicebat: Sunt enim illiberales, obscœni, petulantes, flagitiosi, cùm vacua conuitiis replent, quæ Eloquentia prorsus canina est, turpisque ex ea voluptas, & inhumana, nulliqúe audientium bono grata, & cùm ad Oratorum gratiam virtutemque aspirant, retrò sublapsi in contraria procumbunt vitia. Martialis de liberto suo libro v.

Antiphrastica Rabulæ definitio.

Eloquentia Canina.

Lis erit, ingenti faciet conuitia voce,
Esse pudor vetuit tristia verba mihi.

Oratores si quid criminis veri, cùm causa exigit, obiiciunt, vt Subscriptores Criticorum, & Censorum vitæ obiecta accipiuntur, si idem conentur Rabulæ, non gratiùs audientur, quàm maledicorum contumeliæ, & petulantiæ: si laudant illi iocos, vrbana, ingeniosa, elegantia apophtegmata dicentur: si isti, scurrilia scommata, & illiberalia dicteria, vsque adeò genium suum dissimulare non possunt, vt temerè omnia miscent, & conturbant, digna atque indigna relatu vociferati, quod satis peritè faciunt. Non enim huiusmodi homines suo ipsi Marte possunt cogitare, aut eloqui, ità malè nati sunt, sed tum demùm linguam, & caput exerunt, cùm omnia in Foro tribunalia clamoribus Commilitonum fremunt: ibi enim in mediis illis rixis, & tumultibus vnà cum aliis collatrant, qui si soli dicturi essent,

consc

conſcij ſuæ ignorantiæ, & infantiæ, quietiùs quàm piſcis obmuteſcerent, atque ex eorum grege vnum Næuolum naſutè exagitat Martialis hoc epigrãmmate:

Dum clamant omnes loqueris tu Næuole ſemper,
Et te Patronum Cauſidicumq́ʒ putas.
Hac ratione poteſt nemo non eſſe diſertus,
Ecce tacent omnes, Næuole dic aliquid.

Quin in conuitiis ità ſtolidi, & inconſiderati, vt eorum petulãtiam ſæpiſſimè luat Litigator. Quid enim potuit cogitari audacius, quid & Cauſidico, & Litigatori periculoſius, quàm Græculum quendam non Aduocato aduerſę partis, quod ferendum eſſet, non Iudici ignobili, & proletario, ſed Claudio Cæſari, in medio foro palam omnibus audientibus, & ſpectantibus illudere inſano iſto dicterio, καὶ σὺ γέρων εἶ καὶ μωρὸς, id eſt, & tu ſenex es, & ſtultus. Tulit tamen Cæſar non æquo ſed fracto potiùs animo, parumq́ue generoſo, neſcias, fueritné Græculus inſolentior, an Cæſar ſtolidior, qui quaſi ſuæ poteſtatis non eſſet conſcius,

Graeculi insolentia & Cl. Cæſaris ſtoliditas reprehenſa.

Tanquam dura ſilex, tanquàm Marpeſia cautes,
Surdis auribus præterierit: multum dignus ſanè ludibriis Cauſidicorum, qui retinebant lacinia togæ abeuntem, nonnunquam pede compreſſo ſiſtebant, faciem pugillaribus iniectis perſtringebant, ad omnemq́ue occaſionem ſtultiſſimo Cæſare ſuis ludificationibus abutebantur. Hoc enim non tam reprehendendum fuit in Claudiis Patritiis, qui vſque adeò plebi erant infeſti, vt ſacroſanctos eius Tribunos in altercatione, & iurgio pulſare auſi ſint: Nam animos illis

dabat gentis nobilitas, maiorum auctoritas, & stemmatum frequentia.

COROLLRIVM AD CAP. IX.

Locutulei blaterones.

1. Rabulæ autem) *Huiusmodi Blaterones, quorum lingua tam prodiga, volubilis, infrenisq; est, vt fluat semper & æstuet colluuione verborum humidorum, & lapsantium, egregiè à principibus vtriusque linguæ viris taxantur, apud Aul. Gell. lib. 1. cap. 15. Noct. Att. Eorum sermonem (inquit) benè existimatum est in ore nasci, non in pectore, quos morbus tenet loquendi, tanquam veternosum bibendi & dormiendi.*

2. Apud Plinium) *Lib. 4. epist. ad Aulum Lepidum. epist. 7.*

ARGVM. CAP. X.

De Patronis & Clientibus, Clientelarum & Feudorum origine, & similitudine.

Patronus vix vnquam in sinistram partē.

PAtroni vocabulum honestum est, & vix vnquam in sinistrum sensus vel partis omen tra ductum, & licet auxiliatorem sonet, vt eius opera videatur tota impendi in defensionem, patrocinium, fauoremque propensum, tamen sæpè pro quocunque honestiore Causidico, & Oratore causarum, vt etiam tùm nomē suum retineat, cùm petit, accusat, aliis perniciem, periculumque creat sua delatione facunda. Cic. pro Quintio: Verum ità se res habet, vt ego, qui neque vsu satis, & ingenio parum possum, cum Patrono disertissimo comparer. Et deinde de eodem Hortensio: Cùm præsertim Q. Hortensius, qui hoc iudicio partes Accusatoris obtinet; contra me dicturus

Patronus etiā Accusator.

ſit. Dein illîc Patronum eundem, & Accuſatorem vocat. Ita & Aduocatus temerè pro Accuſatore & Patrono, cùm videatur accerſitus ad opem non perniciem ferendam. Plinius lib. v. ad Vrſum: Iterùm Bythini poſt breue tempus à Iulio Baſſo, etiam Rufum Varenum Proconſulem detulerunt, quem nuper aduerſus Baſſum, Aduocatum & poſtularunt, & acceperunt, id eſt, Accuſatorem: Porrò Patroni, vt extra forum habent Clientes & Libertos multis officiorum generibus ſibi obnoxios, ità & in foro Litigatores, qui conduxerunt Aduocatorum & Cauſidicorum operam, rectiſſime Patronorum ſuorum vocantur Clientes & Liberti*, vt iſta ſint relatiua Patronus & Cliens aut Libertus, ſicut Pater & Filius, Dominus & Seruus. Auſonius:

Aduocatus pro Accuſatore.

Patroni & Clientes Fori.

------------ *Eſto Patronus,*
Et defende Reos, ſed gratia rara Clientis,
Eſto Cliens, grauis imperij perſona Patroni.

Martial. lib. viij.

Et cauſam quoties agis Clientis.

Et apud Plautum in Menæhmis, vbi Cauſidicus ſibi & ſuis obiicit, quod

Res quæritur magis, quàm Clientum fides.

Tacitus in dialogo de Oratoribus: non minùs rubore quàm præmiis ſtipulabantur, ne Clientulorum potiùs, quàm Patronorum numerarentur. Apud quem etiam Libertus dicitur Litigator forenſis in eodem Dialogo: Non me fremitus Salutantium, nec anhelans Libertus excitet. Sed altiùs repetatur Patronorum Hiſtoria, quia aliundè in Forum deducta eſt. Ratio Patronatus, & Clientelæ in vrbem primùm à Romulo 1 inuecta

Libertus, forenſis litigator.

Origo Patronorū & Clientū Romanorū.

eſt diuiſo Populo in duos primùm ordines, Plebeium & Patritium. Vt autem in cenſus æqualitate, mutua inter ciues ſocietas, officiorúmque neceſſariorum communicatio retineretur, inſtituit, liberúmque fecit Plebeis (vt quoniam paupertas malè tuta eſſet à diuitiis, ſempérque ſibi diffidit) in fidem, clientelam, & patrocinium, cuius vellent ex Patritiis ſeſe quaſi manciparent, operas, obſequia, & omne genus officij præſtando: Ità viciſſim Patritij, vt tutores & vindices Clientum in fidem receptorum, nihil beneficij omitterent, vt Clientum officiis paria facerent. Itaque ius quoddam arctæ neceſſitudinis inter Patronos & Clientes natum, & ad poſteros tranſmiſſum, cuius veſtigia extant in ff. ad tit. de oper. libert. Quanquam enim omnes Clientes ex Seruis non eſſent: fuerunt tamen omnes Liberti ex Clientela Patroni ſimul cum vniuerſa familia. Huius autem inſtituti Romulei teſtis eſt Dionyſius ab Halicarnaſſo libr. ij. antiquitatum: quod primùm excogitatum à Romulo non credo, ſed mutuatum ex vicinis populis Sabinis & Latinis, apud quos fuit & hæc Clientelæ ratio. Tranquillus in Tyberio: Patritia gens Claudia orta eſt ex Regillis oppido Sabinorum, inde Romam recens conditam, cum magna Clientum manu commigrauit auctore Tito Tatio conſorte Romuli. Et paulò poſt: Agrum inſuper trans Anienem Clientibus, lucúmque ſibi ad ſepulturam ſub Capitolio publicè accepit. Ex quo loco videtur mihi tan quã ex vena ſcatere fons Feudorum noſtratium: nam acceptum agrum publicè veriſimile eſt Clientibus aſſignaſſe certis portionibus æqualibus, aut

Non omnes Clientes ex ſeruis, Liberti tamen omnes ex Clientela.

Romulus mutuatus eſt Clientelæ rationem à vicinis populis.

Origo Feudorum.

aut inæqualibus ad libidinem, imperaſſéque operas, ſalutationes, fidem perpetuam, quam tãquam ex Sacramento deberent, & præſtarent requiſiti. Ità cùm deuictæ Prouinciæ ager à victoribus veteranis ab Imperatore in præmium, & quaſi donatiuum aſſignaretur, credo Imperatorem militibus, & rurſus milites colonis, perpetuariis, emphyteucariis, & aliis pro agri portione imperaſſe certa officiorum, quibus eos agros ſe Dominis acceptos ferre ſignificarent, conſtituto certo iure, quod commune eſſet hinc inde pro ratione cuiuſque, in quod quaſi percuſſo fœdere iurarẽt: Vndè Feudum appellatum credimus, à communi vinculo, & quaſi fœdere officiorũ, & beneficiorũ, quaſi fœdus, aut quia Imperat. cũ Pyrrho dicebat: *Aßignatio agrorum.* *Feudum à fœdere.*

Quorum virtuti belli fortuna pepercit,
Eorundem me libertati parcere certum eſt.

Acceptis in deditionem eas leges victis imponebat, vt haberent illi ſua, ſed fidem, operam, obſequiorum omne genus promitterent, ille viciſſim patrocinium & tutelam, vt vindex, ſuſciperet. Vtrum fuerit, à fœdere Feudum nomen habet, immutatúmque eſt barbarè, habétq; cum Patronatu multa communia: Debet enim non minorem quàm Cliens Domino Vaſallus fidelitatem, debet operas, Galli *coruees* vocant: ſed ſalutandi officium conuerſum eſſe puto in aliam ſeruitutem, vt recognitionem dominij, & releuamentum, ſymbola quędam annua, vt fruges pręcoces, armatos homines, & cataphractos, lanceas, corollas, & alia infinita quæ ad conſtitutum diem repræſentari debent, niſi precio redimantur, & latiniſſimè Honoraria dicerentur. Et nunc ſi *Feudum cum iure Patronatus multa habet communia.* *Salutandi officium conuerſum in alias ſeruitutes.* *Honoraria.*

fiat negotium Vaſallo, ſtatim adeſt præſtò Dominus vindex, & aſſertor : ſi lis intendatur, idem in iudicium ſubſcribit frequentiſſimè, neque ſe tam Dominum, quàm Patronum profitetur. Ità ſi Vaſſallus Dominum percuſſerit, iniuria affecerit, in ius vocauerit ſine venia, æquè capitale eſt, ac ſi Cliens vel Libertus eadem erga Patronum ſit auſus experiri. Et ab hac ſubſcriptione in iudicium, qua litem Clientis ſuam facit Patronus, videtur deriuatum in forum, vt qui alios fideliter tuerentur, Patroni vocarentur, Rei, Clientes, vt qui non minùs Oratoribus ſuis, & Defenſoribus obnoxij eſſent, quàm Clientes Patronis : Iſtà enim Patronorum conſuetudo comparata eſt à tenuibus auxilij gratia, vt ſi à potentioribus opprimerentur, haberent ſuos vindices, qui iniuriam aut vlciſcerentur illatam, aut inferendam propulſarent, quod ità propagatum eſt, vt ex Clientibus multi Patritij iuſtos conſcripſiſſent exercitus: Vndè initium bellorum ciuilium, quæ non ali modò, ſed excitari quidem potuiſſent, niſi Auctores Clientum fide, & frequentia freti animos ſuos ſuſtuliſſent : Vndè enim in tàm diuerſa ſtudia, factionéſque ciues ſciſſi tranſiiſſent, niſi ſe quiſque ad Patroni partes tutandas contuliſſet? Vndè Italiæ ciuitates & prouinciæ ipſæ diuerſarum partium, niſi ſingulæ cum Patronis coniuraſſent ? Tranquillus in Auguſto : Bononienſibus quoque publicè, quòd in Antoniorum Clientela antiquitus erant gratiam fecit coniurandi cum tota Italia cum partibus ſuis. Idem in Tyberio : Claudius Druſus ſtatua ſibi cum diademate ad Appij Forum poſita, Italiam per Clientelas occupare tentauit

Vndè deriuatum Patrocinium in Forum

ciuilium bellorum apud Romanos materia

Ciuitates & Prouinciæ in Clientelis.

tauit. Neque tantùm priuati, aut familiæ, aut ciuitates Italiæ in Clientela erant, sed etiam prouinciæ suos Patronos in Senatu habebant. Idem ibidem de Tyberio: Per Siciliam quoque & Achaiam circumductus, ac Lacedemoniis publicè, qui in tutela Claudiorum erant, demandatus. Plinius libr. iij. ad Macrinum. Legati rursùs inducti iterùm me iam præsentem postulauerunt Aduocatum, implorantes fidem meam, quam essent contra Massam Bæbium experti, allegantes Patrocinij fœdus. Qui locus omnino confirmat, quę de Feudo suprà diximus, cum eius rationem, si non speciem, saltem instar veteris Patrocinij referre diximus, deducentes à Patrocinij fœdere, & quæ forensibus Patronis accommodabimus: nam hic in Senatu petebant Aduocatum in causa repetundarum eum cum quo percusserant fœdus Patrocinij, vt is Patronus pro iis diceret, quorum Patronus esset. Ità etiam Siculi M. Ciceronem, in cuius tutela erant, & clientela aduersus Verrem Accusatorem nacti sunt, vt is esset Orator, qui esset Patronus. Nam ità de se in proœmio Diuinationis: Cùm Quæstor in Sicilia fuissem Iudices, itaque ex ea prouincia decessissem, vt Siculis omnibus iucundam, diuturnámque memoriam Quæsturæ, nominísque mei relinquerem, factum est, vti cùm summum in veteribus Patronis multis, tùm nonnullum etiam in me præsidium suis fortunis constitutum esse arbitrarentur. Et paulò pòst de hoc more, vt Patroni pro Clientibus dicerent: Adductus Iudices officio, fide, misericordia, multorum bonorum exemplo, veteri consuetudine, institutóque maiorum. Rursus deindè:

Patrocinij fœdus.

Idem Patronus in foro qui extra forum.

Scit is, qui est in consilio, C. Marcellus, scit is, quem adesse video, Cn. Lentulus Marcellinus, quorum fide atque præsidio Siculi maximè vtuntur, quòd omninò Marcellorum nomini tota illa prouincia adiuncta est. Tacitus in Dialogo de Oratoribus: adeò te Tragœdiæ istæ non satiant, quo minus omissis Orationum & curarum studiis omne tēpus modò circa Medæam, ecce nunc circa Thiestem consumas? cùm tot Amicorum causæ, tot Coloniarum, & Municipiorum Clientelæ te in Forum vocent? Quod idem apud nos factitatur in aulis Principum Sanctioréque illo Consilio: Ciuitates & Prouinciæ habent, cum quibus fœdus Patrocinij, aut necessitudinem hospitij inierunt, quam fouent, & conseruant honorariis xeniis, quæ quotannis mittunt, vt illi vicissim apophoretorum loco opem, fidémque suam Clientibus, & Hospitibus, cùm tempora desiderarent, requisiti non denegent. Aliàs non licuit aduocare Patrocinium potentiorum per edictum Diui Claudij, quod repetitum est, & cùm desuetudine quasi obsoleuisset in vsum reuocatum per Impp. Diocl. & Max. C. ne cui liceat potentioribus patrocinium litigantibus præstare, vel actiones in se transferre, & reliquæ quatuor seq. Rubricæ, quas intelligendas censeo, nisi iure Clientelæ, & fœdere Patronatus ad hoc potentiores inuitentur. De Clientum Romanorum habitu, & Sportulis pauca diximus lib. j. Sed ad Patronos Forenses quid pertinent?

Prouinciarum & Ciuitatum in magnis curiis Aduocati, & Patroni.

Patrocinium Potentiorum Edicto Claudii prohibitum.

COROLLARIVM AD CAP. X.

Feudorum origines variæ ex

I. Primum à Romulo) *Hinc l. adscripta eidem Romulo in veteri Iurisprudentia Pardulphi Prateij I.C:*

I.C: Plebeij, quem sibi ex Patriciis Patronum volent, deligunto. *De feudorum autem antiquissima origine multa in hanc sententiam adfert D. Zazius in suis doctiss. scholiis ad l. 2. de orig. iur. & in Epitom. in usus Feudorum 1. parte: cuius coniectura desumpta videtur ex Budæi adnotatione in l. Herennius. de euict. ff. Quam multi viri docti postea sequuti sunt. Alij referunt Feuda ad Militias, de quibus in iure nostro frequens fit mentio, ut Beneficia militaria, & Militiæ illæ eadem sint, de quibus Haloander ad nouellas Iustiniani. Do. Viglius vigilantissimus Præses, & Cancellarius, quem honoris causa nomino, ad Rub. de testam. mil. Alij à Limitrophis Romanorum fundis, qui militibus ascribebantur, ut fines Imperij Rom. tutarentur animosiùs, Feuda deriuare conantur, de quibus vide Lælium Taurell. in libello de milit. ex casu, & Laz. lib. 1. de Repub. Rom cap. 2. Dominus Cuiacius originem deducere conatur ex moribus Populi Rom. quod appellatione Hominum (quorum crebra in C. Iustinian. fit mentio) Actores, Procuratores, Custodes prædiorum, Insularij, Conductores, Emphiteuticarij, Chartularij, precarij possessores, quibus possessio ad tempus, quæ postea perpetua concedi cœpit, contineantur: Vndè Hominium pro eo, quod à Feudistis Homagium dicitur: Quod ex varijs historijs diligenter obseruat, quodq; verisimilitudinem accipit vel ex eo, quod adhuc, ut plæraque, à Romanis Hominum nomen retinemus, tàm in re Feudali, quàm Censuali. Franciscus Conan. lib. 2. Commentariorum iuris ciuilis. cap. 9. deducit ius Feudorum a primis Gallis, pro quo facit Cæsar lib. 3. 6. & 7. Commentariorum, qui de Beneficiariis, Clientibus, Soldurijs, seu, ut alij legunt ex Athenæo,*

Marginalia: *variis auctoribus.* — Zazius. — Budæus. — Haloander. — Viglius. — Lælius Taurel. — Lazius. — Cuiacius. — Hominium. — Conanus.

Soldunis, Ambactis meminit. Horum doctiss. virorum pulchrum inuentum, præsertim D. Zazij, & Sequacium refutat Carolus Molinæus tit.1. in consuet. Parisien. nec longius originem deducit, quàm ab ipsis Longobardis secundum communem opinionem DD. præsertim quòd nullibi in iure Rom. nec apud probatos auctores Rom. historiæ Feudi aut Vasalli fit mentio. Etsi verò prisca illa Clientela cum militari Beneficio magnam habeat affinitatem, tamẽ maximum est discrimen, quod illud Patronorum & Clientum ius sola beneuolentia consistit: hoc autem Feudum, rei immobilis inuestitura constituitur. Quantum attinet ad donationem, & diuisionem agrorum Veteranis & Emeritis ob rem bene gestam, vnico verbo responderi potest, quod huiusmodi donationibus, & diuisionibus directum dominium, & proprietas transferebatur. Quod diuersum fit in fundo Clientelari, cuius possessio aut vsusfructus perpetuus, quẽ vtile dominium vocant, solùm transit in Vasallum, & Clientulum retento penes concedentem Patronum directo dominio, aut proprietate, atque hoc modo eleuat opinionem Lucæ de Penna in l. quicunque. 2. C. de omni agro des. & Gul. Bened. in repet. c. Raynutius. num. 524. cum seq. qui interpretantur in §. per traditionem. de rer. diuis. stipendiaria prædia, quæ militibus dabantur, pro Feudis: Cùm illo §. atque toto tit. agat Iustin. de acquir. rer. dom. Sunt tamen ex Neotericis, qui dicant apud Francos hunc contractum etiam vsitatum ante Longobardorum aduentum in Galliam, adeò illud verum semper obtinet,

Carol. Molin. — Luc. de Penna. — Gul. Benedict. — Neoterici.

Cædimus, inq; vicem præbemus crura sagittis,

Freti præsertim auctoritate Amonii, qui ait lib.1. capi.7. Clodoueum regnum suum vsque ad Sequanam, atque

Amonii locus.

atque postmodum vsque ad Ligerim fluuios ampliasse, Milidunum castrum Aureliano cum totius Ducatu regionis iure beneficij concessisse: Nam constat Clodoueum Regem Francorum regnasse tempore Zenonis Isaurici, & Anastasij Imperatorũ, atq; Miliduni arcem expugnatam fuisse ab eodem Clodoueo anno salutis 498. *diu antequam Longobardi in Italiam appellerent, quorum aduentus fuit regno Imperatoris Iustini Secundi. Vnde conuincitur Francos diu ante Longobardos iure beneficij, id est, Feudi vsos. Atque de originibus satis. Certè non alienum à iure clientelari videtur antiquissimum ius Applicationis, de quo Cicero lib.*1. *de Oratore sic habet: Quid quod item in Centumuirali iudicio certatum esse accepimus? qui Romam in exilium venisset, cui Romæ exulare ius esset, si se ad aliquem tanquam Patronum applicuisset, intestatoq; esset mortuus, nonné in ea causa ius Applicationis obscurum sanè, & ignotum patefactum in iudicio, atque illustratum est à Patrono? Terent. in Andria.*

Milidunum. Clodoueus. Longobardi. Ius Applicationis.

------ *Tum ille egens fortè applicat*
Primùm ad Chrysidis patrem se.

*Hoc autẽ ab Atheniensib. ortum putat Adria. Turneb. lib.*24.*ca.*32.*aduers. Quo autem in gradu officiorum & ordine olim reponebantur Clientes, vide apud Gellium lib.*5.*cap.*13.

Cliẽtes quo in gradu officiorum.

2. Ità cùm deuictæ Prouinciæ ager) *Prædiorũ militarium mentionem facit Constantin. apud Harmenopulum lib.*1. *tit.*16. *eaq; vocat* κτήματα στρατιωτικὰ *&* στρατιωτικοὺς τόπους. *De diuisione agrorum exempla sunt obuia apud Liuium lib.*2. *decadis* 1. *de Horatio Coclite, & C. Mutio Scæuola, quibus ob egregia facinora in rempub. agri publicè dati sunt. Quibus*

Diuisiones agrorum. Horatius Cocles. Mutius Scæuola.

consonat quod scribit Plinius lib. de viris illustribus in M: Dentato, facit l. Lucius Titius. de Euiction.

M. Dentatus.

Proximè verò accedunt ad naturam Feudorum Parochiæ, quæ militibus dabantur à Constantino Constanty Py filio, vt auctor est Pomponius Lætus in Compendio Rom. historiæ in eius vita: Idem Constantinus (inquit) sanxit, vt agri, villæ, oppida, quæ ad victum Emeritorum contributa erant, ad hæredes transirent, quod ante eum fecerat Alexander Seuerus, si Lampridio credimus in vita eiusdem Seueri.

Parochiæ.

3. A fœdere Feudum nomen habet) *Idem putát Zaz. ad l. 2. de Orig. iuris in principio: Videtur enim Vasallus fidelitatis iuramentum Domino præstando, cum eo fœdus inire. c. vnic. qualit. Iur. debeat Vasal. Feudum tamen à fidelitate dici vel fide apparet ex c. vnic. in fin. per quos fiat inuestit. Hinc Fidelis, Vasallus non vno in loco nominatur.*

Feudum à fide

ARGVM. CAP. XI.

De Honorariis Causidicorum, & beneficij hostimento, de SC. & l. Cintia contra Aduocatorum sordes.

Operarum Forensium mercedibus Nero precium fixit.

Ante Neronis 1 tempora arbitrariæ erant Operariorum Forensium mercedes, tanti enim quisque conducebatur, quanti ars Patrocinij & eloquentia esset. Sed Neronem Domitium fixisse precium auctor est Tranquillus his verbis: Constituit vt Litigatores pro Patrociniis certam, iustamque mercedem, pro Subselliis nullam omninò darent, præbente Ærario gratuita. Fabius putat gratis agendum, si suppetat res familiaris ad vsus necessarios: Nam vendere operam & precio tanti beneficij auctoritatẽ eleuare,

An gratis agendum.

sordid

ſordidum eſt, cùm plæraque hoc ipſo vilia videri poſſint, quod precium habent. Rurſùs hoc in alteram verſat partem, vt ſi res anguſta domi ampliùs aliquid exigat, ſecundum omnium Philoſophorum leges patiatur ſibi gratiam referri, cùm & Socrati collatum ſit ad victum, & Zeno, Cleantes, Chryſippus mercedes à diſcipulis acceptauerint: Neque enim (ait) video, quæ iuſtior acquirendi ratio, quàm ex labore honeſtiſſimo, & ab his, de quibus optimè meruerint, quique ſi nihil inuicem præſtant, indigni fuerint defenſione, quod quidem non iuſtum modò, ſed neceſſarium etiam eſt, cùm hæc ipſa opera tempuſué omne alienis negotiis datum facultatem aliter acquirendi recidant: ſed tùm quoque tenendus *Modus in accipiendo tenendus.* modus, & plurimùm refert, & à quo accipiant, & quantùm, & quouſque. Crimen tamen ſordium abeſſe longiſſimè debet, ne ex viro bono, & honeſto in Rabulam auarum, & ſordidum conuertatur infami metamorphoſi. Plin. lib. 5. ad *Plinii integritas.* Valerianum: Quàm me iuuat quod in cauſis agendis non modò pactione, dono, munere, verùm etiam xeniis ſemper abſtinui. Sequutus eſt conſilium præceptoris ſui Quintiliani: Nam cùm ampliſſimam rem familiarem haberet, gratis commodabat patrocinium, operamque ſuam: Quod idem ſuis Deus ille Medicorum Hippo- *Hippocratis iuſiurandum.* crates imperabat, & iam ſolemniter inter cæteros Iuriſiurandi Hippocratici articulos concipitur ab iis, qui gradus quem fecerunt in ea diſciplina inſignibus donātur, ἄνευ μισθοῦ καὶ συγγραφῆς, id eſt, ſine mercede, & pactione, hoc eſt, ſine mercede pacta, cōuentaq; per Endiadin figurā vſita-

tam:Non enim mercedis perceptio,ſed depactio, aut conuentio pro mercede prohibetur: Merces enim eſt operæ hoſtimentum, nemo militat ſuis ſtipendiis, vt dicit Paulus. Quod ſi ea ſacramenti religione adſtringuntur Medici, ne mercedem capiant, ne 2 cum ægris paciſcantur, quanto æquiore nomine Iuſtitiæ Satellites,& Myſtes tam ſalutari ſacramento adigi decet? Quorum profeſſio precio nummario æſtimanda non eſt, vt ait Vlpian. 3 Fabius lib. 12. Paciſcendi quidem ille pyraticus mos,& imponentium periculis precia, procul abominanda negotiatio, etiam à mediocriter improbis aberit, cùm præſertim bonos homines, bonaſque cauſas tuenti non ſit metuendus ingratus, qui ſi futurus, malo tamen ille peccet. Nihil ergò acquirere volet Orator vltra quàm ſatis erit, ac ne pauper quidem, tanquam mercedem accipiet, ſed mutua beneuolentia vtetur, cùm ſciat ſe tantò plus præſtitiſſe, quia nec vænire hoc beneficium oportet, nec perire: Vndè puto factum, vt hoſtimentum operæ Oratoriæ non merces, aut ſalarium, ſed honorarium vocetur, quaſi quodam antidoro beneficium compenſetur, non de opera ſatisfiat, ſed honor recognoſcatur. Vocatur & Palmarium, 4 non minùs honeſto vocabulo, quòd tanquam laurea, ciuica, muralis, myrtea, oleagina, poſt victoriam demùm detur. Itaque qui antè peractam litem quid petunt, committunt in leges, aut etiam paciſcuntur de eo, quod poſt ſententiam ſunt conſequuturi. Amittitur enim honorarij nomen,& tranſit in mercedem pactam, vel debitam: Quis enim hoc appellet honorarium, palmarium, xenium,

Merces operæ hoſtimentum.

Iuſtitiæ Satellites.

Iuriſprudent. precio nummario æſtimanda non eſt.

Honorarium.

Palmarium.

De honorario nulla pactio.

quod

quod imperatum,& stipulatum est ab eo, qui accepturus est? Honorarij ea vis est, vt animo dantis æstimetur: Iam non alio nomine dat Cliens, quàm quia pactus est, de qua re apud Martialem libro viij.

Egi Sexte tuam pactus duo millia causam
Misisti nummos quot mihi? mille: quid est?
Narrasti nihil, inquis, & à te perdita causa est,
Tantò plus debes Sexte, quòd erubui.

Itaque post Fabium eleganter Vlpianus l.1. ff. de extraord.cognit.in hæc verba: Si cui cautum est honorarium, vel si quis de lite pactus est, videamus an petere possit. Et quidem de pactis ita rescriptum est ab Imperatore nostro & diuo patre eius: Litis causa malo more pecuniam tibi promissam,ipse quoque profiteris: Sed hoc ità est, si suspensa lite societatem futuri emolumenti cautio pollicetur: Si verò post causam actam cauta est,honoraria summa peti poterit vsque ad probabilem quantitatem,& si nomine palmarij cautum sit,sic tamen vt computetur id, quod datum est,cum eo quod debetur,ne vtrumque compositum licitam quantitatem excedat. Licita autem quantitas intelligitur, pro singulis causis vsque ad centum aureos. Meminit Plinius cuiusdam Senatusconsulti, quod pertinuit ad modum, preciumque præfigendum honorariis, & sacrosancti sacramenti,quo adigebantur litigaturi, se neque dedisse, neque cauisse quicquam de mercede Patroni. Eius hæc verba sunt ad finem lib. 5. Causa dilationis Nepos Prætor, qui legi de muneribus proposuerat breue Edictum, admonebat Accusatores, admonebat Reos, exequuturum se, quæ

Vlpian.respon sum.

Honorarii licita quãtitas.

Senatusconsultum de mercedibus Aduocatorum.

Litigantium iuramentum.

Senatuſconſulto continerentur. Suberat Edicto Senatuſconſultum hoc, omnes qui quid negotij haberent, iurare priùs, quàm agerent, iubebantur, nihil ſe ob aduocationem cuiquam dediſſe, promiſiſſe, cauiſſe: His enim verbis, & mille præterea, & vænire Aduocationes, & emi vetabantur, peractis tamen negotiis, permittebantur duntaxat pecuniam decem millium dari: hanc ſummam Tacitus denis Seſtertiis æſtimat: nam decem millia Seſtertiorũ nummûm, & dena Seſtertia eadem ſunt, cum ſingula mille nummûm valuerint, & noſtratis nummi vigintiquinque Coronatos: Itaque dena ſeſtertia C C L. aureos efficient, quæ ſumma, vt maxima, conſtituta eſt honorariis Aduocatorum in ſingulas cauſas. Hoc Senatuſconſultum cauſam, & initium dedit Conſtitutionibus Cæſarum, & maximè Iuſtiniani, quibus ſolemnibus verbis concepti dictatur formula iuriſiurandi, quod à Litigantib. propter calumniam præſtatur: Quæ formula omninò ſimilis eſt ei, quæ per Senatuſconſultum à Plinio ſuprà memoratum concipitur, etſi iuramentum propter calumniam alia capita contineat, vt diſci poteſt ex Conſtitutione Iuſtiniani, quæ inſcribitur, vt litigantes iurent. Cornelius Tacitus libro vndecimo Annalium eius Senatuſconſulti legem Cintiam refricantis ſic meminit: Incipiente Caio Silio Conſule deſignato, conſurgunt Patres, legemque Cintiam flagitant, qua cauetur antiquitùs, ne quis ob cauſam orandam pecuniam, donumuè accipiat. Deindè obſtrepentibus iis, quibus ea contumelia parabatur, diſcors Suillio Silius acriter incubuit, veterum Oratorum

Precium honorarii.

Lex Cintia.

rum

rum exempla referens, qui famam in posteros præmia Eloquentiæ cogitauissent pulcherrima, alioquin & bonarum artium principem sordidis ministeriis fœdari, nec fidem quidem integram manere, vbi magnitudo quæstuum spectetur. Deindè paulò pòst: Talia dicente Consule parabatur sententia, quæ lege repetundarum tenerentur, cùm Suillius, & cæteri circumsistunt Cæsarem anteacta deprecantes. Deindè rursùs: Hæc ita haud frustrà dicta Princeps ratus, capiendis pecuniis posuit modum vsque ad dena sestertia, quæ egressi repetundarum tenerentur. Idem lib. xiij. de Suillio: Eius opprimendi gratia repetitum videbatur Senatusconsultum, pœnaque Cintiæ legis aduersus eos, qui precio causas orauissent. Quod Senatusconsultum factum est Consule Claudio, vt dicitur lib. xj. Idem eodem libro: Nec defuit fides, multaque arbitrio Senatus constituta sunt, ne quis ad causam orandam, mercede, vel donis emeretur. De initio principatus Neronis loquitur, quasi lex Cintia repeteretur. Ex quibus amplior explicatio haberi potest. §. illius in l. 1. ff. de extraordi. cog. Nam cùm nominatim legitima actio constituta non sit, ex Tacito intelligimus eos, qui sordibus maioribus centum aureis sese inficiunt, teneri repetundarum: Quod & respondet Venuleius I. C. in l. eadem. ff. ad l. Iuliam repetundarum. *Venulei responsum.* Quod caput ex l. Cintia traductum quis non videt? Iam exclamare licet: O tempora, ô mores, quæ nundinæ, qui conuentus mercatorum depactas stipulationes frequentiores habent, quàm Forum iudiciale? in quibus tricli-

niis, aut ſportulæ, aut cœnæ rectæ magis palàm & crebriùs dantur, quàm in Forenſibus Baſilicis? Sed hìc non vt Cenſores inuectiuam ſcribimus, ſed Commentarium Miſcellanearum ad idem argumentum pertinentium conſuimus. Sed habemus virorum magnorum exempla, quibus ſordes ſæculi noſtri tegamus. Obiectum eſt M. Ciceroni à Salluſtio, quod ſanguine, & periculis Reorum immenſas ſibi comparauit opes, obiecta eidem domus magnificentiſſima in palatio, quam vna Actione pro P. Sylla nactus eſt, nota eſt non Synanche ſed Argyranche Demoſthenis, & Hortenſij Sphynx. Fabius lib. vj. cap. de riſu: Ex hiſtoria etiam ducere vrbanitatem eruditum, vt Cicero fecit, cùm ei Teſtem in iudicio Verris roganti dixiſſet Hortenſius, non intelligo hæc ænigmata, atque debes, inquit, cum Sphyngem domi habeas. Acceperat autem ille à Verre Sphyngem magnæ pecuniæ. Tota iſta ratio quæſtus forenſis elegantiſſimè tractatur à Cornelio Tacito lib. xj. ſuprà citato, vbi lõgam, & eruditam in hanc rem ludit parecbaſim. Ego autem ſtatuendum idem cenſerem de iſtis honorariis forenſibus, quod de xeniis Proconſulum aliquando reſcripſerunt Verus, & Antoninus Imperatores, vt nõ moroſè ab honorariis in totum abſtinendum ſit, neque etiam auarè modus excedatur, vt paſſim & ab omnibus omnia rapiantur. Vetus verbum eſt, οὔτε πάντα, οὔτε πάντοτε, οὔτε παρὰ πάντων. Verba Imperatorum ſi quis volet, legat apud Vlpianum in l. ſolet. ff. de officio Proconſulis: vt habeatur ab Oratoribus, & Aduocatis ratio Clientum, ſpectetur etiam momẽtum cauſæ, & fortunæ Litigantium, vnà

Magnis viris obiecta ſordes in iudiciis.

Argyranche Demoſthenis, & Hortenſii Sphynx.

In honorariis idem ſeruandus modus qui in xeniis.

vnà cum consuetudine Prouincię. Laudo morem nostratium, qui Aduocatis per Iudices curant certum præfigi salarium in singulas causas, vt hoc more consulatur Litigantibus, qui ideò tuti sunt a concussionibus, atque etiam Aduocatis, qui honeste, & citra reprehensionem petunt merita taxari. Sunt enim Clientes, ita ingrati, postquàm beneficio Aduocatorum litem sunt consequuti, vt vix laborum insumptorum meminerint, quos lepidè Martialis chiragra laborare dicit lib. j. ad Flaccum:

Taxatio Honorarii Aduocatorum laudabilis.

Ingrati Clientes.

Litigat, & podagra Diodorus Flacce laborat,
Sed nil Patrono porrigit, hæc chiragra est.

Quorundam autem Causidicorum adeò miserabilis est professio, vt cùm pessimè audiant apud quosuis de latrociniis, & concussionibus, vt tamen domi esuriant, tenuémque adeò quæstum faciant, vt longè inferior sit patrimonio Mimorum, & Histrionum, aut etiam Aurigarum: quod notatur Satyricè à Iuuenale vij. Satyra.

Quorundam Causidicorum miserabilis conditio.

-------- *Veram deprendere messem*
Si libet, hinc centum patrimonia Causidicorum,
Parte alia solum Russati pone Lacertæ.

Vbi fortunas vnius Aurigæ audet Satyricus opponere bonis centum Causidicorum. Imò coguntur 5 nonnunquam adhûc infœliciore fato quidam Causidici pacisci cum Pragmaticis, & Formulariis, quos Procuratores vocamus, vt de mercedibus quas meruerunt partem aliquam cedant nebulonibus, quò posteà ad alias causas opera eorum promoueantur, quod etiam inter alias forenses miserias numerat idem Satyricus:

Si quater egisti,si contigit aureus vnus,
Indè cadunt partes in fœdera Pragmaticorum.

Totáque illa Satyra nihil aliud Iuuenalis quàm irridet,& exagitat misellos Causidicos, qui vociferando ità vocem intendunt, vt iecoris, & pulmonis fibras sibi rumpāt lucelli leuissimi causa,vt non tàm spectetur peritia dicentis,quàm census, aut nobilitas:nam

Æmilio dabitur,quantum petit,& melius nos
Egimus,huius enim stat currus aheneus,&c.

COROLLARIVM AD CAP. XI.

Claudius Cæsar. 1. Ante Neronis tempora) *Tamen ex Cornelij Taciti lib.*11. *apparet Claudium Cæsarem, vsque ad dena sestertia capiendi modum statuisse,vt etiam ex sequentibus liquet.*

2. Ne cum ægris paciscantur) *Hûc quadrat l.*3. *de extraor.cog.ff.& c.*39.*lib.*2.*parerg.Iur.And.Alc.*

3. Vt ait Vlpianus) *l.*1.*tit.de extraord.cogn.ff.*

Solatium. 4. Vocatur & Palmarium) *Solatium etiam dicitur in l.post duos.de aduoc.diuer.iud.& l.laudabile. tit.seq.C.l.pen.de præd.decur.lib.*10. *C.l.*3.*de agen.in reb. lib.*12. *& aliis in locis. Accursius putat in l.prouidendum.C.de postul. Aduocatos salaria accepisse de publico.Multa de honorariis Aduocatorum vide apud And.Tiraq.de nobil.c.*29. *& Andr.Alc.lib.*3. *dispunct.c.*9.

5. Imò coguntur nonnunquam) *Idem deplorat Ioan.Imbert.lib.Instit.Forens.hancq́, cautionem putat adhibendam sedulò Aduocato,si velit messem auream facere in solo forensi, vt Procuratores adsectetur,obseruet, & eorum beneuolentiam promereatur. Sed quam difficile sit hoc facere viro cordato,et liberali animo is demum testari potest,qui periculum fecit*

cit: Itaq; ad vitandas, vel saltem deuorãdas has molestias iuris Candidato consultum velim, antequam Tyrocinium aliquod edat vel in scholis, vel foro, vt Praxim, per aliquot annos delibet in contubernio horum Procuratorum, sese illis applicando, vt formulas eorum, & Iudiciarium ordinem percalleat. Quod etiam ei profuerit, maximè ad legum introductionem: alioquin post Lauream et forense Tyrocinium molestè et cum rubore addiscenda sunt ab huiusmodi magistris, quæ antè nota esse poterant ac debuerant. *Cautio pro iuris Candidato.*

ARGVM. CAP. XII.

De Aduocatorum Subsellijs, Actuarijs, Orationum retractatione, atque de recitatione.

CVm Accusator dicebat, adeò Reorum Consessores, Aduocati temerè, & paribus subselliis considebant, vt nesciretur, quisnam ex illis dicturus esset pro Reo: Nam vbi Delator dixerat, tum demùm Patronus ad dicendum surgebat. Cic. pro Roscio Amerino: Perorauit aliquando, assedit, surrexi ego. Paulò antè: credo, cũ vidisset, qui homines in hisce subselliis sederent, quæsisse nũ ille aut ille defensurus esset, de me nihil suspicatum quidem, quòd anteà causam nullam publicam dixerim. Porrò quę ab Agentibus memoriter dicebantur, eadẽ ab Actuariis 1 & Notariis excepta notis describebãtur. Tranq. in Iulio: Orationes aliquas reliquit, inter quas temerè quædam feruntur, vt pro Quintio Metello, quam non immeritò Augustus existimabat magis ab Actuariis exceptam, malè sequẽtibus verba dicentis, quàm ab ipso editam: qui locus induxit nobis occasionem scribendi pauca quędam de Orationibus,

Reorum Aduocati parib. subselliis considebant.

Actuarii & Notarii.

quas edebant Oratores. Repetendum ergò discrimen monstratum à nobis alibi 2 inter Actionem, Orationem, & Declamationem: Media in scripto constat, extremæ duæ ipso actu pereunt, nisi scripti beneficio conuertantur in Orationes, quanquam Declamationes suum nomen retineant, vt Fabianæ sunt, & Senecanæ: Itaque Oratores, qui fortassis tantum in scribendo poterant, quantum agendo, quæ inter agendum dixerant, domi dispungebant & retractabant, dispunctáque & recognita in lucem emittebāt. Sunt autem propria huius industrię vocabula dispungere, & retractare: 3 Illud enim est recognoscere & relegere, hoc reuocare ad incudem, & quasi recoquere. Plin. lib. viij. ad Senecionem: Retracto Actiunculas quasdam. Idem libr. iiij. ad Vrsum: Habebis hanc interim epistolam, vt prodromon, expectabis Orationem plenam, onustámque, & expectabis diù, neq; enim leuiter & cursim de re tanta retractandum est. Verùm huiusmodi recognitiones, & descriptiones Actionum variè cōparabantur, aliàs enim plura, quàm dixerant inter agendum, scribebant, aliàs pauciora. Plin. libr. j. epist. ad Tacitum: Ego, ait Plinius, contrà puto, testes sunt multæ multorum Orationes, & Ciceronis pro Murena, pro Vareno, in quibus breuis & nuda quasi subscriptio quorundam criminum solis titulis indicatur. Ex his apparet illum permulta dixisse, & cùm ederet, omisisse. Idem pro Cluentio ait, se totam causam veteri instituto solùm perorasse, & pro Cornelio quatriduò egisse, ne dubitare possimus, quæ per plures dies, vt necesse erat, latiùs dixerat, post eà recisa, ac purgata in vnum librum grandem quid

Discrimen inter Actionem, Orationem, & Declamationē.

Oratores quæ inter agendum dixerant, domi dispungebant, et retractabāt.

Variæ Actionum retractationes.

quidem, vnum tamen coarctasse. At aliud est Actio bona, aliud Oratio, quę Plinij opinio confirmari potest eo, quod scripsit Macrob. lib. ij. Saturnaliorum, M. Ciceronem ioci oportunitate Reum Lucium Flaccum Iudicum damnatione exemisse, qui iocus in eius Oratione, quam iam in manibus habemus, nusquam est. Huic tamen suæ hæresi idem Plinius aduersus, aliquando plura scripsit quàm egit, vtar enim eius gladio ad eum iugulandum: Sic enim ait lib. ix. ad Romanum: Tertia epistola continebat esse tibi redditam Orationem pro Clario, eámque visam vberiorem, quam dicente me, audiente te fuerit: Est vberior, multa enim posteà inserui. Memini & aliquando legere me apud Asconium, illam ipsam Actionem, quam Cicero pro Milone ad Iudices habuit bonitate inferiorem, & magnitudine imparem ei, quam posteà emisit, & ab omnibus passim teritur: Nam cùm prior Actio excepta de ore dicentis per Actuarios, & imprudente Cicerone per Librarios descripta, & vulgata non satisfaceret ipsi auctori, idem argumentum domi retractauit, Orationémque prolixiorem, & perfectiorem domi composuit, & priore quasi damnata euulgauit, quæ ità accuratè & ingeniosè scripta est, vt multi non dubitarint dicere, victurum Ciceronem in eo iudicio fuisse, si ea fuisset vsus: Quin & Annius Milo damnatus, cùm ei Massiliæ in Narbonensi Gallia exulanti oblata esset, perlegissétque, exclamauit, M. Tulli, si sic egisses, T. Annius Milo iam barbatos Massiliæ pisces non esitaret. Itaque pauciora dixit in Actione, quam in ipsa Oratione Cicero. Nituntur & contra Pli-

Pro Plinio.

Contra Plin.

Oratio pro Milone.

nium,quę ab eo cùm quo pugnabat obiecta sunt, Orationes optimas fuisse breuissimas, vt Lysiæ apud Græcos, Gracchorum, & Catonis Romæ: nam & eodem teste Orationes illæ optimæ,mille figuras extemporales habent, etiam in his quas

Actiones in Verrem.

tantum editas scimus,vt in Verrem,quarum Diuinatio & altera Actio habitæ sunt,reliquæ tantum scriptæ, cùm Hortensius patrocinium destituisset, & conscientia scelerum Verres sponte exulatum demigrasset. Et idem: Tacitus omninò videtur condemnare maiorum suorum peruersum iudicium,qui longissimas Orationes breuioribus præferebant, vt meliores. Sic enim ait in dialogo de Oratoribus:Prior iste Populus,vt imperitus, & rudis imperitissimarum Orationum spatia, atque id ipsum laudabat, si quis diem dicendo eximeret:Ità verò longa principiorum præparatio,& narrationis altè repetita series,& multarum diuisionum ostentatio, & mille argumentorum genera,& quicquid aliud aridissimis Hermagoræ,& Apollodori libris præcipitur,in honore erat. Verum nihil potest definiri in alteram partem. Sunt enim quædam,quæ non nisi magna delectant, vt templa, porticus, sunt quorum minutię,sunt gratissimę,vt nauis,aut currus 4 Myrmecidis,gemmę,lapilli habentur in deliciis à Magnatibus,quia ità in Orationibus fit,vt mensura, aut numero verborum non censeantur,sed inuentione & eloquutione apta. Itaque quòd illìc dicit, Orationem esse archetypon, & exemplar A-

Archetypon Actionis.

ctionis, magis probabile, & causæ suæ seruiens, quàm verum. Quis enim nescit Actionem ipsam quasi in Oratione repræsentari, esseque veluti

Idæam

Idæam quandam, quæ Oratione exprimeretur, cùm & natura prior, & dignitate, vt authenticum descripto, & exemplum viuum pictura? Figuræ enim extemporales, quæ in mutis Orationibus, tanquam sydera elucent, quomodo aptè cogitari, aut recipi possunt, nisi animus eas ad Actionem, tanquā ad Idωlon referat? Vt enim præposterè facit, qui Declamationem sui thematis exemplar dicit: Ità qui Orationē Actionis archetypon, formámque primam statuit, nisi intelligamus Orationem dici primum Oratoris fœtum, cùm dicenda meditaretur, quem referebat in commentarios, aut aduersaria, vel pugillaria, ne præsumpta memoriæ fiducia, frigefactæ inuentionis fructus periret omninò. Sed rarò hoc quisquam Orationem appellauit, sed libellum, instrumentum, formulam litis, vbi quasi summis, rudibus, & necessariis tamen lineamentis Actio futura designata erat, cùm multa ex tempore dicenda essent, quę præcogitari non poterant, ideò nec in commentarium memoriæ gratia reiici, sed de illis nulla nunc nobis mentio, neque de iis, quas Reis imperitis Rhetores componebant, sed de retractatis ab ipsis, qui eas egerant oratione perpetua, causis. Certe in iis, qui scriptas Orationes recitabant, Plinij hæresis vera esse potuit, quia Oratio Actionis exemplar esset, vbi nulla fortassis Actio, sed amisso nomine metamorphosis facta est in Recitationem, per quam vniuersa gratia, & energia Actionis perit. Plinius lib. ij. ad Cerealem: Hortaris vt Orationem amicis pluribus recitem, faciam quod hortaris, quamuis vehementer addubitem: Neque enim me præterit,

Actio, Idæa orationis.

Recitatio.

Actiones, quæ recitantur, impetum omnem, calorémque, ac propè nomen suum perdere. Et paulò pòst (nam quæ interiecta sunt, ad recitationem, quæ fiebat publicè in Auditoriis, pertinent) Recitantium (ait) præcipua adiumenta oculi, manus præpediuntur, quò minùs mirum est, si Auditorum intentio relanguescit, nullis extrinsecùs aut blandimentis capta, aut aculeis excitata. Porrò multi extra forum in grauissimis negotiis fecerunt, vt non ex memoria pronuntiarent, sed ex scripto recitarent, diffisi breuis, inconstantísque memoriæ infœlicitate, vt mallent Actionis commodum abiicere, quàm turpis titubationis, mediique silentij infamiam subire. Tranquillus in Augusto: Ac ne periculum memoriæ adiret, aut in ediscendo tempus absumeret, instituit recitare omnia: Sermones quoque cum singulis, atque etiam cum Liuia sua grauiores, non nisi in scriptis, & in libello habebat, ne plus minúsue loqueretur extempore. Est & aliquando in Senatu deliberatum ex libello, vbi tamen non tam Actiones quàm Altercationes sunt in dicendis sententiis. Plin. libr. vj. ad Vrsum de rixa quadam in Senatu mota: nam & Celsus Nepoti ex libello respondit, & Celso Nepos ex pugillaribus. Cicero Philippica x. Hoc verò Q. Fufi sine offensione amicitiæ nostræ sicut tecum, aut à te dissentiens Senator quæro: Ità enim dixisti (& quidem de scripto) literas Bruti rectè atque ordine scriptas videri. Quod quid est aliud, quam Bruti Librarium laudare, non Brutum? Quam consuetudinem reuocarunt ad nostra sęcula magni viri, maximè Professores, vt Declamationes

Viri magni orationes recitarunt.

In Senatu recitatę ex libello sententiæ à deliberantibus

Professores.

nes ſuas proluſorias in ſolemnibus prælectionum auſpiciis ex ſuggeſtu non memoriter pronuntiēt, ſed ex libro lectas recitent. Quod cùm faciunt, ingenuè ſe ex temporales non eſſe fatentur, aut maleficium infœlicis memoriæ accuſant publicè, & condemnant. Verùm Grammaticorum, Poëtarum, Hiſtoricorum, Rhetorum recitatio ad exigendam populi cenſuram de opere aliquo recens nato inſtituta eſt: Cùm enim populus ſit naſutiſſimus, oculatiſſimus, auritiſſimus, vix quicquam in opere elabitur olidi, quod à naribus non reiiciatur, fœdi, quod oculi tot non deteſtentur, ingrati, quod ex tam multis auribus aliquæ non excipiant. Itaque & Cæſares ipſi eius ſuperbam cenſuram ſubire voluerunt, & coram eo, tāquam Ariſtarcho, Criticoque rectiſſimo, palam recitarunt. Tranquil. in Domitiano: Simulauit & ipſe inire modeſtiam, imprimiſque Poëticæ ſtudium tam inſuetum anteà ſibi, quàm poſteà ſpretum & abiectum: recitauitque etiam publicè. Recitauit & frequentiſſimè hiſtorias. In principatu (ait idem Sueton.) & ſcripſit plurimum, & aſſiduè recitauit per Lectorem. Auditorium verò Recitantium erat in Palatio. Plinius libro 1. ad Senecionem: Magnum prouentum Poëtarum annus hic attulit, toto menſe Aprili nullus ferè dies, quo non recitaret aliquis. Et paulò pòſt: At herculè memoria parentum Claudium Cæſarem ferunt, cùm in Palatio ſpatiaretur, audiſſetque clamorem, cauſam requiſiſſe, cumque dictum eſſet recitare Monatianum, ſubitum recitanti, inopinatumque adueniſſe. Sed quod ad propoſitum vtcunque facit, Cæſares aliquādò voce aliena con-

Recitatio in Auditoriis.

Cæſares recitarunt.

Auditorium in Palatio.

Cæſares voce aliena concionati.

cionabantur ad Populum, aut in Senatu Orationes recitabant. Tranquillus in Augusto: Pronuntiabat dulci & proprio quodam oris sono, dabátque assiduè Phonasco operam, sed nonnunquam infirmitatis faucibus Præconis voce ad Populum cōcionatus est. Idem in Nerone: Ac posthæc tantùm abfuit à remittendo laxandoque studio, vt conseruandæ vocis gratia, neq; milites vnquam nisi absens, aut alio verba pronuntiante, appellaret, neq; quicquam seriò iocóue egerit, nisi astante Phonasco, qui moneret, parceret arteriis, ac sudarium ad os applicaret. Idem ibidem: Orationes ad Senatum missas, præterito Quæstoris officio, per Consulem plærumque recitabat. Recitabant & Comœdi Comœdias, sed singuli singulas, quas Histriones gestibus mutis repræsentabant: Comœdi enim nomen commune est Histrionibus & Recensitoribus, vt Roscius ille Comœdus, Turpio Ambiuius, qui quãuis nihil pronuntiarent, sed tantùm gesticularentur, 5 Comœdi tamen dicebantur: Nusquam enim legitur aliquid de facundia Roscij, aut aliorum Histrionum, sed tantùm de arte, & dexteritate mouendorum corporum, & gesticulãdi, quibus insignes erant, & Populo commendatissimi Histriones. Quod autem Recensitores, siue Recitatores, cuiusmodi fuit Calliopius apud Terẽtium, Comœdi dicti sint, argumenta peti possunt clarissima ex prologis Plautinarum Comœdiarum, vndè colligi potest, recitatas tantùm fuisse Populo Comœdias, cùm interim Histriones tacerent, gestus tantùm personarum repræsantantes, quod alibi apertiùs docebimus.

Recitabant Comœdi, Histriones gesticulabantur.

COROL

COROLLARIVM AD CAP. XII.

1. Ab Actuariis, & Notariis) *De his plura dicentur à nobis lib.5.in Paralipomenis.*

2. Monstratum à nobis alibi) *Lib.2.c.12.*

3. Retractare) *In eadem significatione causa retractari dicitur apud Vlpian.ff.de iur.fisci.Cognitionis, recognitionis, & dispunctionis meminit idem Vlpian.in l.15.de reb.auct.iud.possid.& l.55.de verb. significat.* Cognitio. Recognitio. Dispunctio.

4. Nauis, aut currus Myrmecidis) *Huius meminit Cic.4.Academicarum, & Plin.lib.36.c.5.Hic autem quadrigas ex ebore minutas confecit, vt muscæ alis tegerentur, & nauem, quam apicula pinnis absconderet. Ælian.promiscuæ historiæ lib.1. Varro lib.6.de ling.Lat.* Quadrigæ & nauis Myrmecidis.

5. Nihil pronunciarent, sed tantùm gesticularentur) *Licet hoc paradoxon videtur Histriones tantum gesticulatos, non pronunciasse, illud tamen facilè ex prologis Plauti, & Terentij in Asinaria, Pœnulo, Hecyra, & Heautontimorumeno probari potest. Mirè etiam euincit, quod apud Cassiodorum legitur sub fin.li. 4. dùm Symmacho Theod. Rex theatrales ludos describit: his inquit addita sunt Horcistrarū (sic enim lego) loquacissimæ manus, linguosi digiti, silentium clamosum, expositio tacita, quā Musa Polybymnia reperisse narratur: ostēdens homines posse, & sine oris affatu suū velle declarare. Et paulò post: Pantomimo igitur, cui à multifaria imitatione nomē est, cùm primùm in scenam plausib. inuitatus aduenerit, assistunt consoni chori, diuersis organis eruditi, tunc illa sensuum manus oculis canorum carmen exponit, & per signa composita quasi quibusdam literis, edocet intuentis aspectum, in illáque leguntur* Histrionū muta loquacitas. Gesticulatio expositio non vocalis.

apices rerum, & non scribendo facit, quod scriptura declarauit. Pronuntiabant autem Histriones interdum mimos, prologos, lepidiores sententias, & diuerbia, quæ in fabula occurrebant. Valer. Max. lib. 6. c.2. Diphilus Tragœdus cùm Apollinaribus ludis inter actum ad eum versum venisset, in quo hæc sententia continetur, Misera nostra magnus est, *directis in Pompeium Magnum manibus pronunciauit. Quod & ex Macrob. lib. 2. cap. 7. Saturnaliorum palàm fit, vbi de sententiis, ac dictis Laberij & Publij Mimographorum tractat, de Pilade ac Hyla Histrionibus. Cicero etiam lib. 7. epist. 1. C. Mario mirificum ludorum apparatum describit, ac narrat de Æsopo quodam Histrione, quem vox defecit, iurare cùm cœpisset in illo loco,* si sciens fallo. *Polus quidam Tragœdus apud Gellium gestus & claritudine vocis cõmendatur. Vide quædam apud Magnum Eras. in Dialogo de pronunciatione.*

Histriones quæ pronunciarent.

ARGVM. CAP. XIII.

De partibus Orationis, motu, & vi eloquentiæ, statu, & habitu Reorum, Parecbasis de Spectris.

ORatorum Actiones non temerè pauci oribus partibus quam quatuor absoluebantur, Exordio, Narratione, Confirmatione & Peroratione. Mediæ duæ ad docendum, extremæ ad ciendos affectus accommodatæ, quorum cùm sit duplex genus, mites & vehementes: illos sibi Exordium, hos Epilogus vendicat, in quem Orator omnes Eloquentiæ suæ opes impendit. Si enim sustuleris Oratori facultatem rapiendi, conuertendi sursum deorsum animos motibus violentis, quid à garrulo Dialectico differat, non video, nisi

Orationis partes.

nisi quod vnus strictiùs, & quasi argumentorum punctis,& aculeis rem tangit: Alter quasi cæsim pugnat,perpetuitateque orationis hostem impetit: Rhetorica enim pugno extenso, Dialectica contracto similis Zenoni videtur. In affectibus verò regnat Orator,quorum naturam cùm à Philosophis, maximè Stoicis discat, vsum tractandorum à suis habet Rhetoribus, quem explicat in iis maximè consessibus,vbi ratio aliqua humanitatis,& ciuilitatis habetur,vbi Iudices sese homines sentiunt, neque à se humanos affectus alienos putant: Nam tristis, & rigidus ille Athenarum Areopagus, & plusquam Stoicus, magis fungos,aut saxa in subselliis suis videtur habere, quàm homines,quos vix peristaseis mouent,quæ in maleficiis, quorum Areopagitæ sunt Quæstores, plurimùm valent in vtramque partem: Noctu enim iudicant, Præconem habent assiduum, qui affectibus interdicat. Ideoque Romanorum Patronorum eloquentia, non modò necessarias ad vitam retinendam partes habet, sed & artus quosdam ad speciem tributos, quibus, tanquàm toris & lacertis, Oratio stantia,rectique aduersa expugnaret. Sed Eloquentiæ laudes elegantissimè prosequitur M. Aper in Dialogo de Oratoribus apud Tacitum, cui Eloquentiæ eædem omninò ab auctoribus tribuuntur vires, quas olim Vergilius virgæ, & Caduceo Mercurij dedit lib. iiij. suæ Æneidos:

Discrimen Rhetoricæ, & Dialecticæ.

Areopagus.

Eloquentia.

--------- *Hac animas ille euocat Orco*
Pallentes, alias sub tristia Tartara mittit,
Dat somnos, adimit'q;, & lumina morte resignat,
Illa fretus agit ventos, & turbida tranat

Nubila.

Caducei Mercurii allegorica explicatio. Quos versus allegoricos Oratoris eloquentiam significare iustissimè dicere possemus, vt Mercurius virga euocans Manes ab inferis, intelligatur Orator, qui sua facundia in Reatu constitutos periculo mortis liberet: alios autem sub tristia Tartara mittit, quum suis accusationibus & inuectiuis Reorum caput, & fortunas in periculum trahit. Dat autem somnos, & adimit, cum Auditores vel infestos placat, & mitigat, vel beneuolos concitat, & exasperat, aut parùm attentos, veluti dormitantes suscitat, & erigit. Agit autem ventos sua virga, cum motus populi, & seditiones componit, aut regit, vt quondam Hercules Gallicus 1 pingebatur, cathena aurea linguæ alligata circumducere populos quocunque vellet.

Vis eloquētiæ in extrinsecis. Vis tamen Eloquētiæ non in verborum quodam impetu, & fulmine, sed in extrinsecis multis consistit, vt cun illa Phryne Rea speciosissimum corpus suum Iudicibus nudauit, quo spectaculo magis commoti sunt Iudices, quàm Hyperidis Oratoris Actione quàm admirabili. *Phryne.* Item M. Antonius M. Aquilium defensurus, cùm scissa veste cicatrices, quas sex pro patria aduerso pectore suscepisset, ostendit, non Orationis habuit fiduciam, sed oculis Populi Rom. vim attulit. *Vis affectuū.* Et Sergius Galba, cum non solum liberos paruulos suos in concionem produxisset, sed & Galli Sulpitij filium suis manibus circumtulisset, elapsus est iudicio. Ad hęc Cicero pro Flacco filium paruulum produxit flentem, & quasi deprecantem à patre condemnationis periculum: Quod cautè faciendum, instruendique puelli producendi: nam sæpè *Cautio in extrinseca eloquentia.*

elusæ

clusæ sunt huiusmodi productiones, vt quidam flente puero, date, inquit, puero panem, aut alius cur cum fleret rogaretur, responderat se à Pædagogo vellicari, & alia huiusmodi affectuum ludibria, quæ obseruata sunt Rhetoribus, vt cauerentur in posterum. Omnium autem maximè miserabilis erat Rei causam dicentis facies, habitusque corporis totus, squallor vultus, promissio barbæ; & capillorum, vestitus sordidatus, & proximorum Cognatorum, qui aduocati simul pro Reo supplices erant: quod posteà solis 2 parentibus, & affinitate coniunctis permissum est, & intra certum gradum. Venuleius in l. Vestem. ff. de iniuriis: Vestem sordidam Rei nomine in publico habere, capillúmue submittere nulli licet, nisi ità coniunctus est affinitate, vt inuitus in Reum testimonium 3 dicere cogi non possit. Fuerunt tamen nonnulli Romæ, qui nunquam Iudicibus mutata veste supplicare sustinuerunt. Sueton. in Tyberio, de Claudiorum Patritiorum gente: Hęc Optimates Assertoresq; vnicos dignitatis, ac potentiæ Patriciorum habuit, atque aduersus plebem adeò violentos, & contumaces, vt ne capitis quidem quisquam reus apud Populum mutare vestem, 4 aut deprecari sustinuerit. Plutarchus narrat de Milone, qui neque comam, neque vestem mutauit cùm causam diceret. Habitus huiusmodi Reorum, Reatus primùm à M. Messala vocatus est, vt, quamdiu delatus sit quis, & receptus inter Reos, dicatur esse in Reatu. Martialis:

Squallor Reorum.

Quibus cognatis permissum est esse sordidatis.

Qui in reatu habitum mutare sunt dedignati.

Reatus.

Si det iniqua tibi tristem Fortuna Reatum,
Squallidus hærebo, pallidiorq; Reo.

Hinc Rei diuturni, qui diu apud Ærarium pepen

Rei diuturni.

derunt, de quibus lib.iiij. dicemus fusissimè. Hi, quamdiu Accusatio non abolebatur, in perpetuis Reatus sordibus erant. Tranquillus in Augusto: Diuturnorum Reorum,& ex quorum sordibus, nihil aliud quam voluptas inimicis quæreretur,nomina aboleuit.Tantæ autem erant hæ sordes,vt sudarium album Reo obiectum sit. Fabius lib.vj.cap.de Risu:Sunt quędam etiam verisimilia, vndè Vatinius dixit hoc edictum: Cùm Reus agente in eum Caluo,candido frontem sudario tergeret, idque ipsum Accusator in inuidiam vocaret, quamuis sim Reus, inquit, & panem candidum edo. Vestes non quotidianæ sed sordidatæ, & ad luctum comparatæ. Liuius in causa Virginiæ: Venit postridiè in Forum obsoleta veste. Et Cicero luxisse Senatum mutata veste in suo exilio, vbiq; ad fastidium vsque legentium inculcat. Non tantùm in luctu priuato, sed etiam publico. Abiit barba Reorum in prouerbium Martial.lib.ij.

Sordes Reorũ.

Mutatio vestis

Barba Reorum.

Nec tibi mitrarum,nec sit tibi barba Reorum.

Vbi autem absolutus erat Reus,tundebatur promissus capillus, barbaque ponebatur, gratiasque acturus Diis ascendebat Capitolium cum ingenti, & fastuoso comitatu aduocatorum. Idem Martialis:

Mos seruatus post absolutionem Rei.

Cinctum togatis pòst & antè Saufellum,
Quanta reduci Regulus solet turba,
Ad alta tonsum templa cùm Reum misit
Materne cernis.

Narrat Plutarchus in Cicerone, eodem Prætore Licinium Macrum causam dicentem sperasse absolutionem Macti&aliorum commendatione, domum

domum rediiſſe, ſquallidam barbam poſuiſſe, candidam veſtem ſumpſiſſe, tanquam iam abſolutus eſſet, cùm tamen eodem iudicio damnatus ſit. Plinius libr. vij. ad Suram de puero, cui per ſomnum tonſi eſſent capilli: Nihil (inquit) notabile ſecutum niſi fortè, quod non fui Reus, futurus ſi Domitianus, ſub quo hæc acciderunt, diutiùs vixiſſet: nam in ſcriniis eius datus à Caro de me libellus inuentus eſt: Ex quo coniecturari poteſt, quia Reis moris eſt ſubmittere capillum, reciſos meorum capillos, depulſi quod imminebat periculi, ſignum fuiſſe. In qua epiſtola multa eleganter de ſpectris, 5 & nocturnis idolis diſputantur: nam res valdè olim, vt & nunc in noſtra religione, controuerſa fuit: Eſſéntne ſcilicet aliquid phantaſmata, præditáue numine aliquo, & figura: an inanes, & vanæ imagines, quas metus nobis vacuis referret. Pro altera Phyſicæ rationes pugnant, pro altera autem quotidiana 6 exempla, non ſoli vulgo, ſed magnis etiam viris obſeruata, & literis prodita: nam præter paradigmata quæ ibi ab auctore narrantur, Suetonius etiam in Auguſto videtur meminiſſe, ſic enim de agello, vbi Octauius natus credebatur, ſcribit: Hûc introire niſi neceſſariò, & caſtè religio eſt, quaſi temerè adeuntibus horror quidam, & metus obiiciatur, ſed & mox confirmata: nam cùm poſſeſſor villę nouus ſeu fortè, ſeu tentandi cauſa cubitum ſe eò contuliſſet, euenit, vt poſt pauciſſimas noctis horas exturbatus indè ſubita vi, & incerta, penè ſemianimis cum ſtrato ſimul ante fores inueniretur. Idem Tranquillus in Caligula: Cadauer eius clàm in hortos Lamianos aſportatum, &

Submiſſio capilli.

Parecbaſis de ſpectris.

tumultuario rogo ſemiambuſtum leui ceſpite obrutum eſt. Satis conſtat, priùs, quàm id fieret, hortorum cuſtodes vmbris inquietatos. Hûc concedunt & Poetæ, ſed fortaſſis non tàm Phyſica ratione, quàm more ſuo ſeſe ad vulgi perſuaſionem demittentes. Vergil. lib. iiij. Æneid.

Omnibus vmbra locis adero, dabis improbe pœnas.

Apud Horatium Epode v. puer quidam raptus à veneficis, & iam iam mactandus ità imprecatur.

Diris agam vos, dira deteſtatio
Nulla expiatur victima.
Quin vbi perire iuſſus expirauero,
Nocturnus occurram furor,
Petamq́; vultus vmbra curuis vnguibus,
Quæ vis Deorum eſt Manium,
Et inquietis aſſidens prǽcordiis
Pauore ſomnos auferam.

Idem tamen Horatius alibi Manes fabulas vocat, vt cui tanquam cęteris Epicureis 7 & Atheis anima mortalis ſit, vmbrarúmque contemptum inter cætera boni fortíſque animi argumenta collocat ad fin. lib. ij. Epiſt.

Non es auarus? abi. quid cætera? num ſimul iſto
Cum vitio fugére? caret tibi pectus inani
Ambitione? caret mortis formidine, & ira?
Somnia, terrores magicos, miracula, ſagas,
Nocturnos lemures, portentaq́; Theſſala rides?

Taceo in ſacris Euangeliis locos quoſdam: Exiſtimabant ſe ſpiritum videre, & in Apoſtolicis actis: Angelus Petri eſt, qui ſtat pro foribus, & alios: nam pronunciare in hanc vel illam partem, temerarium fortaſſis eſſet. Malim enim in re tam ambigua Socraticos imitari, qui à rebus dubiis aſſen

assensionem cohibent, tutiórque est Academiæ aporia, quàm reliquarum hæresium iuratissima dogmata. Hoc vnum scio, quædam esse, quæ nocturnis spectris imputantur, cùm certissimam verissimámque 8 in Physiologia rationem habeant, vt Ephialtes, Latinis Incubus, quem vulgus Calcomarem à calcandis maribus vocat. Et Lycanthropi, quos etiam lupos varios vocamus: Ille enim repræsentatur supinè dormientibus, onerato ventriculi stomacho multis & impuris humoribus. Hi genere quodam vehementis peratræque insaniæ ex melancholia laborant, vt noctu per sepulchreta errabundi lupinis similes vlulatus imitentur. Vtcunque res habeat, Græci persuasionis istius causam, vera vel fictáne sit, nihil moror, Phantasias, Phantasmata, Idola, Phasmata, Latini Imagines, Formas, Simulachra, Spectra, Species, Visa, Visiones, aliâs Lemures, Empusas, Vmbras, Manes etiam auctores vocant. Cuius parecbaseos breuitas nos fatigatos iam duobus libris huius Commentarij perfectis, vtcunque recreauit, animúmque ad reliquum cœpti laboris percurrendum altiùs excitauit, tanquam ex aspero rupibus iugo, præcipitiisque procliuibus periculoso, in subiectam vallem amœnam, apricam, floridam, deliciisque voluptatum mentem fessam recreantium ditissimam succedentes, animó tantisper indulgeremus, eundémque speciosa vallis facie pasceremus: nam iam iam in aduersum montem, non minùs arduum & præruptum nonnunquam nitendum est, vnoque spiritu acliue, altero decliue superato cacumine conficiendum.

Acatalepsia Academiæ.

Incubus.

Lycanthropia.

COROLLRIVM AD CAP. XIII.

1. Hercules Gallicus) *Sub hoc nomine inſcribitur Dialogus apud Lucianum: de eo etiam ludit noſter Alc. in ſuis emblem. ſub hoc elogio, Eloquentia robore præſtantior.*

Sordidatorum immenſus numerus.

2. Quod poſteà ſolis parentibus, &c.) *Nam anteà immodicè fiebat: conſtat enim ex Ciceronis Oratione pro Reditu, & Plutarcho Senatum, & Equeſtrem ordinem ad viginti millia hominum ſordidatos fuiſſe Romæ cum ipſo Cicerone. Quin etiam Hebræi olim ſilicio & ſacco cum cineribus capiti inſperſis ſordidabantur, quod faciebant, vt ità abiecti, & humiliati miſericordiam, & opem conſequerentur. Exempla ſunt Danielis 9. Ionæ 3. & Heſther 4.*

Hebræi ſordidati.

Quibus inuitis teſtimonium non denunciatur.

3. Vt inuitus in Reum) *Qui ſunt illi, quibus inuitis teſtimonium non denunciatur. l. Iulia Papia publicorum iudiciorum cauetur. l. 4. & 5. de teſtibus. ff. De quibus conſule Oldendorp. tit. de teſtib.*

Liuii locus.

4. Mutare veſtem, aut deprecari) *Liuius tamen lib. 3. & 6. ab V. C. ait Appio Claudio in vincula ducto C. Claudium Appij fratris filium inimicum Claudiamq́ omnem gentem ſordidatam fuiſſe: quod quomodo conuenire poſſit cum hoc Suetonij loco in textu allegato non ſatis video. Cæterùm inter illos qui in reatu ſordidati non fuerunt, numerari poteſt P. Scip. African. de quo vide Gel. lib. 3. c. 4. Noct. Att.*

5. De ſpectris & nocturnis Idolis) *Hanc parecbaſin de ſpectris omninò decreueram tollere, quia longiùs petita parum, aut nihil ad rem facere videbatur: Verùm intereadùm cunctantior eſſem in diruendo (nam auctionem potiùs meditabar) ſuaſu quorundam amicorum mutato conſilio reliqui tanquam in Foro noſtro quendam receſſum locum, in quo quis anim*

nimum oblectare possit: Quin etiam abusus amplitudine loci & materiæ, nescio quomodo imprudenter accessio quædam facta est, quæ omnia quidem instar sigillariorum haberi cupio. Quid autem mirum, si in forum, tam varia, & peregrina ferantur? Si cui tamen hæc merx non placet, illa præterita ad alia se conuertat, quandoquidem & alia supersunt: nobis autem nequaquam placet Lector, qui foro uti nescit. Sigillaria.

6. Quotidiana exempla) *Multa refert Alex. ab Alex. in suis Genialibus lib. 2. c. 9. & lib. 4. c. 19.*

7. Vt cui tanquam Epicureis & Atheis) *Cassius apud Plutarchum in Bruto, Thyciades apud Lucianum in Philopseude, Chorus apud Senec. in Troade ex sententia Democriti, & Epicuri contendunt nullos esse dæmones, aut spiritus, atque animam vnà cum corpore interire, in qua quidem hæresi adeò confirmatus erat idem Democrit. vt cum in tenebris per lasciuiam quorundam adolescentulorum è sepulchris mortuorum noctu veluti laruis infestaretur, impauidus & semper sui similis illos statim admonuit, vt ineptire desinerent. Tantum potuit addere constantiæ semel hæc concepta opinio. Sed apagesis Atheos.* Epicurei Athei. Democritus laruarum contemptor.

8. Certissimam verissimámque in Physiologia) *Præter Physicas rationes, quas adfert auctor noster de Melancholicis, multæ concurrunt imposturæ, & strophæ, quæ fiunt ab ipsis viuis sub regno tenebrarum, & noctis, quas meticulosi, et parùm nasuti, dum fucum non olfaciunt, spectris, et mortuorum piis Manibus falso tribuunt, nec desunt etiam Curios simulantes, qui religionem superstitiosis incutiant. Huiusmodi Veteratorum exempla etiam domestica narrare possemus, sed non sunt huius loci, qui otio abuti volunt, multa videbunt in Nouellis Italicis, & Gal-* Strophæ.

licis, quæ passim circunferuntur. Notior autem est Poli, & Fauni acta fabula, quam vt recenseri, aut locum indicari hic sit operæprecium. Sed vt sint spectra, & visa quædam (nam omninò negare non possumus nullas non fieri apparitiones ab vtroque angelo lucis & tenebrarum) certè illud meritò dubitari audio, vtrum apparitiones, quæ mortuorum Manibus tribuuntur, ab ipsis animabus repræsententur: nam si præsentiam earum semper requiramus, quid de apparitionibus viuorum, quæ fiunt ipsis viuis dormientibus, aut vigilantibus maximo interuallo inter se semotis, ac ne his quidem consciis quorum imagines repræsentantur? Qualiter Eulogio Rhetori profitenti Rhetoricam Carthagini apparuit ipse Augustinus, qui Mediolani agebat. Qua de quæstione vide August. lib. de Cura pro mortuis. & Thom. 3. part. q. 69. artic. 3. Hoc tamen admonere videtur operæprecium, quod cum apparitionibus, & visis affine, à Foro autem iudiciali nequaquam alienum est, de Maleficis siue Mathematicis. Optarem equidem, vt maiore cum pondere, & diligentiùs fierent anacrises Sagarum siue Strygum (quas vulgus à sortibus, vt puto, Sortierias vocat) neque tàm faciles essent Indices ad credendum, tanquam vera, quæ quotidie de illusionibus, & præstigiis dæmonum referuntur, adeò vt confessioni delirantis anus, & malè sanæ de suis epulis, choreis nocturnis, confessoribus, et concubinis, statim non adhibeant fidem. Quid enim non comminiscuntur? Quasi hæc corporaliter, & reuerà, non imaginariè, aut sensuum quadam fascinatione, & in spiritu fiant, vt in Concilio Acquirensi habetur, quod à Gratiano recensetur 26. q. 5. can. Episcopi. Quod si cui mirum videatur, tantos errores gigni posse ex humoris

Poli fabula.

Vtrum apparitiones animarum sint.

Anacrises Maleficarum.

ris

ris, succinè prauitate, mirari desinet, postquam legerit Galen.lib.3.de locis affect.vbi abradentis Melancholiæ miros effectus narrat. Velim etiam in aliis id genus exactius iudicium adhiberi, vt non præposterè,& veluti Lesbij Fabri regulam materiæ, sic ex euentu facta, sed ex causis potius effectus metirentur, atque omnia rationi & veritati exigerent. Quod si fieret, non dubito, quin multa ad Anticyras relegarentur, aut Pæonia purgarentur potius, quàm Vulcano, & flammis vltricibus expiarentur, nisi malimus ad Agnatos,& Gentiles illas reducere, vt est in prouerbio. Nolim tamen aliquem existimare me Veneficarum,& Maleficarum causam, et patrocinium suscipere velle, uti quosdam ex Neotericis facere video, quas, eo ipso quòd pessimam suam nocendi voluntatem exerunt, etiamsi nihil efficaciter(vt ità dicam) præstiterint, neque causa sint sæpius patrati sceleris, quod voluntate gestiunt, quia iam mala mens, malus earum animus ad actum propinquum accessit, incidere in l. Corneliam de veneficiis puto, arg. l. is qui cum telo. ff. eod. atque tantò magis quod ferè à fide Christiana desciuerunt Apostatæ, et quòd plusquam Transfugæ, cum hoste Christi, & generis humani Perduelles fœdus & pactum coeunt sese eidem mancipando, supplicio dignas existimo: sed hoc tantum obiter asscripsi illusionum dæmonis occasione, ne quis semper omnia vera & non præstigiosa earum facta dictáue putet, deceptus confessione erronea,

-- ------ Cuius velut ægri somnia vanæ
Fingentur species, vt nec pes, nec caput vni
Reddatur formæ,

atq; vt discrimen aliquod fiat, vt debet, inter lepram et lepram. Quia tamen video illud etiam inter doctos

Melancholia.

Lesbii Fabri.

Ad Agnatos, & Gentiles reducere.

Vtrū Stryges in corpore deferantur, an tantùm in spiritu.

controuerti, vtrum Lamiæ, & Stryges ad conuiuia & ludum verè & realiter, an tantum in spiritu deferantur, lubet hic vtrinque auctores laudare, vt curiosis aliqua ex parte satisfaciam Lectori. Pro altera vide Thom.22.q.art.5.bona.3.senten.dist.29.q.3. Syluest. tract. de Strygib. Picum Dialogo Stryx. Paul. Ghyrland. in suo tract. de Lamiis, & Sortilegis, nec non libellum, quem vulgò Maleum maleficarum vocant. Pro secunda vide Ioan.Fran. Pozinnibium in suo tract. de Lamiis. Alc.libr.8.parerg.cap.22. Ioan. Baptist. Magiæ Naturalis.lib.2.cap.26. copiosè apud Ioan.VVier. de præstig. Dæmon. pro quibus facit d. c. Episcopi. ex Concilio Acquirensi, nisi quis calumniari velit. De Incubis, & Succubis licet multum disputari possit, an spiritus corporaliter cum hominibus commisceri queat, audio Theologos maiorum gentium affirmatiuam asserere. De Metamorphosi etiam variè disputatur (adeò sunt omnia probabilia) ac de Lycanthropis, sic Ioan. Bodinus in sua Methodo Histor. Olaus sæpè incredibilia narrat: sunt tamen nonnulla, quæ scriptorum, ac testium multitudine, & consensu quodammodo persuaderi possunt. Nam quæ de Neruiorum (hi nunc Liuones appellantur) in lupos transfiguratione, & μετεμψυχώσει ab Herodoto, Pomponio Mela, & aliis Historicis olim peruulgata sunt, ea Iuniores comprobarunt. Hoc enim Gaspar Peucerus vir magnæ eruditionis, & minimè vanus, tum etiam Linguetus non minus doctrina, quàm diurna totius Europæ peragratione clarus, se ab incolis accepisse mihi confirmauit. Quod vtrum fiat occulta quadam vi Naturæ potentis, vt de Parrhasio traditur, vel vltione diuina, vt de Nabuchodonosore, nondum mihi compertum est. Hactenus ille.

Incubi. Succubi.

Metamorphosis.

Ioan. Bodin.

Si autem numerandæ ſint vel ponderandæ ſententiæ eorum in hanc, vel illam partem deſcendentium, neſcias ad quam partem potiùs accedendum ſit, tanta eſt in huiuſmodi rebus caligo, tanta nox mentes humanas occupat, vt veluti, qui in nube & cymmeriis tenebris verſantur, palpitantes ſæpiùs vmbras captemus, quam rem ipſam & veritatem nudam teneamus. Verùm in tanto opinionum Euripo ſatiùs erit ad Eccleſiæ iudicium, tãquam ad ſacram anchoram recurrere, vt quicquid illa ſtatuerit, illud firmiter ſit amplectendum.

SVMMARIVM LIBRI III.

Libro iij. de Magiſtratibus cum publicas, tum priuatas cauſas diſceptantibus tractatur.

Hiſtoriæ Fori Romani

LIBER III.

ARGVM. CAP. I.

De Iuriſdidione et Imperio, atque vtriuſque accommoda exempla proponit.

FOro conſtituto, ſubſelliiſque diſpoſitis, auctoritas Magiſtratuũ diſceptantium cauſas poſtulabat, vt illi primi in tribunali, & ſubſelliis collocarentur: Atque tùm, vbi conſediſſent, Litigantes cum ſuis Aduocatis in aduerſis & inferioribus ſubſelliis locum caperent. Quem tamen ordinem, quamuis *Ratio ſeruati ordinis.*

rectiorem, & ciuiliorem non ſumus ſequuti, ſed præpoſterè rerum ſerie conuerſa, faciliorem methodum ingreſſi, Magiſtratuum Iudicumque hiſtoriam iudiciorum rationi, & formulis cognatam,& affinem coniunctis libris adiunximus, vt nullo extranei ſanguinis argumento huiuſmodi cognatio dirimeretur,& Iudices ipſos in ipſis iudiciis ſpectaremus. Magiſtratuum ergò eſt propria Iuriſdictio,id eſt,iuris dicendi poteſtas (nam corruptè legitur in ff.Iudicis dandi poteſtas) diſtrahendi controuerſias ſcilicet.Hanc Præfecturam 1 etiam Latini vocant, vt dicere præfecturam Plauto in Captiuis, vbi Ergaſilus cùm domi eſſet relictus, eique credita penus cum eſculentis omnibus, ſibi hanc prouinciam gratulatus, quaſi vſurus ſuo iure in annonam, vt Iudices in Reos,ità loquitur:

Iuriſdictio. *L.imperium.ff. de Iuriſdict. omn.Iud.* *Præfectura.*

Nunc ibo,vt præfecturam,& ius dicam larido,
Et quæ pendent indemnatæ pernis vt auxilium feram.

Iudicandi etiam poteſtas Iudicatus dicitur Ciceroni j.Philippica. Diſquiſitionem etiam Tranquillus vocauit in Iulio: Primo Præturæ die Q. Catulum de refectione Capitolij ad diſquiſitionem populi rogauit, rogatione promulgata, qua curationem eam in alium transferebat. Examen etiam dicitur. Auſonius:At poſtquam in examen Paſtoris lis Dearum eſt deducta.Cognitio autem vſitatiùs eſt pro iuriſdictione,quàm argui auctore laudato debeat,ità tamen ſonat,vt abſque imperio exerceatur. Sunt enim multi, qui cùm cognoſcendi, & diſquirendi poteſtatem habeant, imperium tamen non habent, vt ſunt Recuperatores

Iudicatus. *Diſquiſitio.* *Examen.* *Cognitio.* *Qui tantùm Iuriſdictionem habeant.*

ratores

ratores, Arbitri, & etiam Iudices in publicis quęstionibus Prætore præsidente: nam vt cognoscũt, sententiamque tabella conceptam ferunt tantùm, ità Prætor in iisdem iudiciis nullam iurisdictionem habet, sed merum, nudumque imperium, vt numerum Iudicum ineat, sortes ducat, Iudices citet, contumaces mulctet, tempora clepsydrarum præscribat, Iudices in consilium mittat, sortes eductas numeret, & collato numero pro maiore pronuntiet, quæ planè meri sunt imperij, & à iurisdictione seiuncti: Nam si Prætor in iis cognitionem aliquam haberet, etiam iuratus vt reliqui Iudices sederet. Constat autem iniuratos Prætores publicas quæstiones exercuisse. Cice. 2. Verrina de M. Metello: Quem ego hominem, si eius fidei diffisus essem, Iudicem non retinuissem: nunc tamen in eo sum animo, vt eo Iudice, quàm Prætore hanc rem transigi malim, & iurato suam quàm iniurato aliorum tabellas committere. Ex quibus constat, neque iurasse Prætorem, neque tabellas habuisse, itaque nec iurisdictionem, cùm tamen imperium haberet, & sententiam pronuntiaret posita Prætexta. Valerius lib. ix. Consimili impetu mortis C. Licinius Macer vir Prætorius, repetundarum reus, dum sententiæ dicerentur, in mœnianum conscendit: siquidem cùm M. Ciceronem, qui id iudicium cogebat, Prætextam ponentem vidisset, misit ad eum qui diceret, se non damnatum, sed Reum periisse, nec sua bona hastæ posse subiici, ac protinùs sudario, quod fortè in manu tenebat, ore & faucibus suis coarctatis incluso spiritu, morte pœnam præcurrit. Itaque

Prætor in publicis meris imperium habet.

Prætor non iuratus.

Tabellas non habuit Prætor.

non ità probatur mihi hæresis eorum, qui Vlpiani verba in l. imperium. ff. de Iurisdict. omn. Iud. ità capiunt, vt omninò hæc historia intelligi non possit, neq; alia infinita in Iure nostro: Ista enim, merum imperium est habere gladij potestatem, non definitio est, 2 sed paradigma, tanquam interiicienda esset particula (vt) quæ exemplorum index est: Merum imperium est, vt habere gladij potestatem: Merum enim imperium amplius, & latius est gladij potestate, cum extendatur ad ea, quæcunque citra causæ cognitionem expediuntur, quæ plurima compræhenduntur sub l. omnia quæcunque causæ. ff. de reg. Iur. Cæterùm quoniam Honorariæ iurisdictionis descriptio in hac

Explicata l. imperium. ff. de Iurisdict. omn. Iud.

l. imperium. ff. de iurisdict. omn. Iud. fundāda est, vt reliqua intelligi possint, quæ deinceps consequentur: & ex aduerso, ità responsum illud ex historia pendet, vt citra eam parùm commodè explicari possit:

Dicæodotæ.

Statuamus ad eius exegesim Dicæodotarum, id est, iura reddentium officia, me-

Quid merum imperium, & vnde sic dictū.

rum imperium, mixtum, & iurisdictionem. Merum est, quod cognoscendi, censendique potestate destitutum est, mixto inferius minusque solemne. Dictum merum quasi nudum, simplex, & purum, vt pura toga sine prętexta, aut adiunctione clauorum, & merum purumque 3 vinum sine

Legati Tribunorum.

aqua, quale imperium habent Legati Tribunorum Militum, quos Præpositos vocamus Mareschallorum, quorū interest Reos perquirere, comprehendere, peragere, & summo supplicio afficere, quæ sunt meri imperij, non tamen possunt ex nouissimis Principum constitutionibus causas huiusmodi Reorum cognoscere, sed coguntur

adhib

adhibere Iuriſperitos, aut Magiſtratus proximarum ciuitatum in conſilium, qui cauſas Reorum cognoſcant, & ius dicant. Habent ergo ij imperium nudum ſine iuriſdictione. Accommodum eſt huic diſcrimini arguendo Bailliuorum noſtratium & Hominum Feudalium (vt vocant) ratio & officium:nam Bailliui habēt nudum imperium ſine vlla iuriſdictione, & Homines Feudales, quos Clientes ſuprà vocauimus, nudam habent cognitionem ſine vllo imperio:Tantùm enim cognoſcunt de cauſis,& ius dicunt, ſed nihil, quod pertineat ad imperium,exercent,vndè non citāt, non comprehendunt Reos,non in carceres coniiciunt, non ſupplicio afficiunt, non pignora capiunt, deniq; nullo modo ſententiam ſuam exequuntur,ſed pronuntiatam tradunt mandandam executioni ſuo Bailliuo, qui tùm imperium exercet:vbi clariſſimum & diſtinctiſſimum eſt diſcrimen inter imperium merum,&iuriſdictionē meram:Illi mandant,ius dicunt,& reddunt,iſte lege agit, & exequitur mandata, cauſa tamen priùs cognita per illos,adeò vt hic nihil aliud ſit,quàm merus exequutor, illi ediuersò tantùm cognoſcunt & mandant faciendum,vt Delegati & Arbitri tantùm cognoſcunt, nudamque habent cognitionem: Ordinarij autem ſententias Delegatorum 4 & Arbitrorum exequuntur, qua in re nudum tātùm exercent imperium, vt etiam cùm Delegatos committunt:quod ſi faciunt cum cauſæ cognitione, tùm mixto vtuntur imperio. Et multæ ſpecies negotiorum, & cauſarum afferri poſſunt ex iure, in quibus is, qui cognoſcit, ſententiam nec pronūciat,nec exequitur:Quod cùm

Bailliui, & Homines Feudales.

Ordinarii Iudices.

Meri, mixtique imperii, et iuriſdictionis exercitia.

ſit, cognitio nuda eſt, & qui huiuſmodi ſimplicium Cognitorum, & Iudicum ſententiam exequitur, is mero tantùm vtitur imperio, cùm cognitio, & iuriſdictio præceſſerit, & ab aliis diſcuſſa fuerit. Et vt ex veteri hiſtoria noſtra lex explicetur, olim Prætor Romanus in priuatis cauſis habebat mixtum imperium: De illis enim & cognoſcebat, & ius, quod in illis dixerat, exequebatur: In publicis autem, & capitalibus iudiciis tantùm merum habebat imperium, & Iudices ſolam cognitionem, vt priùs dictum eſt: Et ex hiſtoria Iudicum, & Prætorum, quæ infrà enarrabitur, ſatis planum euadet: Non poteſt enim eruditius 5 thema iſtius reſponſi proponi, quam diſcrimen Prætoris, & Iudicum in capitalibus cauſis, quod idem ferè eſt cum illo, quod inter Bailliuos, & Clientes Feudales ſuprà poſuimus. Tribuni, cùm apud populum cauſa aliqua agitabatur, merum habebant imperium: Populus autem ſolam iuriſdictionem, quam tabellarius pūctis expediebat, ſine imperio, & legis actione. Poteſtas pro mero imperio accipitur. Cic. in procemio pro domo ſua: Quod ſi vllo tempore magna cauſa in Sacerdotum Populi Rom. iudicio, & poteſtate verſata eſt. En illìc iudicium pro diſceptatione nuda, & poteſtatem pro mero imperio, & vtroq; periphraſin mixti expreſſit: Quod & merum, Pontificium appoſitiuè diceremus, à poſſe 6 & facere: Vndè etymon habent Pontifices non tantùm in foro collegij Sacerdotum, ſed & in prophano vſu & non forenſi, pro quacunque auctoritate. Plaut. in Rudente:

Prætor in priuatis habuit mixtum imperium.

Iudices ſolam cognitionem.

Tribuni Plebis.

Populus.

Poteſtas.

Iudicium.

Pontificium.

------------- *Túne Pontifex periurio es?*

Gellius

Gellius cap.xiij.lib.j.Sunt non pauci,qui sententiam suam vna in parte defixerunt, & re semel statuta deliberataque ab eo, cuius negotium id pontificiumq; esset,nequaquam putauerunt contra dictum eius faciendum. Atqui huiusmodi exemplorum facili propositione sine negotio magno intelligetur sensus istius legis, quam miserè veteres peruerterunt fingentes gradus in mero imperio, & in mixto, arbitrati idem esse merum, quod summũ,non sine magno,& pudēdo errore. *Error veterũ.*

PHILIPPI BRODÆI I.C. COROLLARIVM ad caput primum.

1. Præfecturam) *Quid propriè dicatur Præfectura, explicat Carolus Sigon.lib.2. de antiquo. iur. Italiæ.* *Præfectura.*

2. Non definitio est) *Contrà Alciat.lib.2.Paradox.cap.7.Breuiter autem dici non potest,quàm variè se torquent Interpp. in definitionibus meri, & mixti imperij & iurisdictionis, vt ferè sint capita, quot sensus, tot homines quot sententiæ. Multa autem in sententiam auctoris doctè scripsit Ioannes Gilottus in suprema Curia Parisiensi Senator eximius.*

3. Merum purumque vinum) *Vndè Martialis quodam Epigrammate.*

Cùm peterem mixtum vendidit ille merum.

Sic etiam interpretatur Isidorus lib. 2. Etymologiarum cap.41. Nonio autem solum significat: Hinc merula dicitur quasi mera, id est, sola volans, vt ait Quintilianus lib.1.cap.6.Ità merum ius gentium dicitur à Tryphonio in l.bona fide. ff. depositi. & merum ius l.37.de administ. Tutor.sic mera ratio, merum officium, quod Theophilus μόνον*, non vt quidam* *Merum,solum*

interpretantur nobile.

4. Ordinarij ſentētias Delegatorum) *L. à Diuo Pio. ff. de re Iud.*

5. Non poteſt enim eruditius thema iſtius reſponſi proponi) *Vernacula exempla iuriſdictionis & imperij proponi poſſunt de Propratoribus, Bailliuo, & Præpoſito huius vrbis, nam hic in priuatis, ille in publicis imperij exercitionem, Scabini verò vtrobique iuriſdictionem meram habent.*

Propratores et Scabini vrbis Duacenſis.

6. A poſſe & facere) *Hùc etiam appoſitè, meo quidem iudicio, aſſcribi poſſunt verba Plutarchi in Numa Pompil. Iam etiam Sacerdotum, quos Pontifices vocant, adſcribunt ordines, et primordium Numæ, aiuntq; ipſum inter eos Pontificem Maximum fuiſſe: Indè ducto vocabulo (vt nonnulli volunt) quòd Deos curent, qui poteſtatem, & arbitrium habent omnium rerum. Sunt qui à dictione poſſe deducant exemptis quibuſdam litteris præcipiente Sacerdotibus Legiſlatore ſacrificia facere, quæ poſſent, nec ſi quod interuenerit maius impedimentum, fatigante eos maxima pars nomen omnium abſurdiſſimum approbant, neque aliundè, quàm à ſacris, quæ peragebantur in pontibus ſanctiſſimis, & Antiquiſſimis hoc cognomen inueniſſe, quorum tuendorum & reficiendorum, vt cæterorum perpetuorum, & ſolemnium ſacrorum, ad hos Sacerdotes cura pertineat. Ad hãc poſtremam ſignificationem in Pontificum noſtratium nomine alluſit Andreas Alciat. in l. tabernæ. ff. de verbor. ſignificat. quaſi pontem faciant in vitam æternam. Idem tamen lib. 2. Parerg. c. 6. explicat Pontificium pro iure et poteſtate faciendi, vt Q. Scæuola interpretatur Pontifices à poſſe & facere: Facere autem pro ſacrificare apud veteres dictum eſt. Varro autem*

Pontificis nomen vndè deductum.

Alciatus.

Facere.

autem à ponte arbitratur.

ARGVM. CAP. II.

De verbis honorariis, atque primo quæ ad articulum (do) pertinent, quæ meri imperij esse ait.

Atque vt altiùs ex historia res tota repetatur, Prætoris vniuersa auctoritas tribus verbis continebatur, *Do, Dico, Abdico.* Quęcunque sub primo illo comprehensa tenentur ad merum pertinent imperium: Reliqua duo ad iurisdictionem, quæ si colligantur cum primo, ad mixtum referentur: Dare ergò actiones, & exprimere meri est imperij, omniáque Pręторum edicta, tàm recentia, quàm translatitia, cuiusmodi sunt in ff. plurima, & illud toties repetitum. *Actionem dabo, Actionem non dabo* ex hoc mero fonte sunt; Indè etiam Publiciana, Pauliana, Seruiana, Caluisiana, Velleia, Aquilia, & reliquę Prętoriæ actiones: adiungo etiam extraordinarias à mero Magistratus officio imploratas, quas Persequutiones vocamus, vtpote fideicommissorum, & si quę sint alię, quę non habent iuris ordinarij exequutionem, & reliqua, quæcunque citra causæ cognitionem per libellum expediuntur. Itaque iubere cauere Prætoria stipulatione, & in possessionem mittere, imperij magis sunt, quàm iurisdictionis. Est liberum Prætori dare, vel negare. Vlpian. in l. si finita. §. & eleganter. ff. de damn. infect. Elegantèr quæritur, si, dùm Prætor de danda stipulatione deliberat, damnum contigerit, an hoc sarciri possit. Actionem dare, i. est recipere, & admittere, non autem dictare eius formulam, vt quidam putant: Hoc enim quondam Pontificum fuit & posteà (furto

Verba Honoraria.

Persequutiones.

Dare Actionem.

Flauij Scribæ) Iuriſconſultorum, & Formulariorum, qui ex Commentariis Ælianis, aut Flauianis in certam verborum legem concipiebant, quæ ideò ordinariæ vocatæ, quia ſolemnes, certæque erant, vt vel ſyllabam immutare periculum eſſet, quod lueretur per caſum à cauſa; quod Cicero grauiter exagitat in cauſa Cecinnæ. Sed iam extra ordinem, & periculum ius dicitur, ſublata hac verborum lubrica ſuperſtitione per deſuetudinem, paulatim admiſſis quomodocunque conceptis actionibus, & penitùs exactæ foro tandem per Conſtantinum, 2 Theodoſium, & Valentinum Cæſares: adeò vt non referat directa an vtili quis actione agat, an conueniatur, quia (inquit Paulus) in extraordinariis iudiciis, vbi conceptio formularum non obſeruatur, hæc ſubtilitas ſuperuacua eſt. Actionem dare eſt, quod Plinius libro vj. Epiſt. dicit cognitionem recipere: Recepta (inquit) cognitio eſt, fui in conſilio. Tacitus libro iij. Petitum à principe eſt, vt cognitionem reciperet. Quod faciunt noſtri Prætores, cùm ſuas commiſſiones decernunt ad citandas partes in ius. Permittere, & decernere actionem, eſt dare. Imp. Gordianus, 5 Poſt annum cauſa cognita eadem actio in ſimplum permittitur, quæ cauſę cognitio eò pertinet, vt ità demùm decernatur, ſi alia actio non ſit, C. de his quæ metus cauſa fiunt. Aliàs etiam dabat actionum formulas, vt interdictorum, in quas ſponſiones à Litigantibus committebantur, ni aduerſus eas factum eſſet. Cicer. pro Cæcinna: His rebus ità geſtis P. Dolabella Prætor interdixit, vt eſt conſuetudo, de vi hominibus armatis, ſine vlla exceptione, tantum vt vndè

Ordinariæ Actiones quare dictæ.

Formulæ actionum ſublatæ.

Cognitionem recipere.

Sponſiones.

vndè deiecisset restitueret. Restituisse se dixit, sponsio facta est, hac de sponsione vobis iudicandum est. Nam Recuperatores tantum de sponsionibus in edictum factis cognoscebant, cùm eorum potestas illigata esset contractæ sponsioni, in cuius verba dabantur. Cic. vij. Actione in Verrem de Agyrinensibus: Quærebant quæ in verba Recuperatores daret. Respondebat, si pateret aduersus edictum fecisse. Itaque nec actiones dabant, neque in ius vocabant, aut aliàs liberè merum exercebant imperium, sicuti neque iam Delegati, qui quomodo à Recuperatoribus differant, aliquando docebimus: cum illa, quæ meri sunt imperij, delegari non possunt. Non tantùm actiones dabantur, sed etiam Recuperatores, quos iam Commissarios vocamus. Eadem vij. Verrina de Seruilio: Cogere eum cœpit cùm ageret nemo, nemo postularet. H-S. duobus milibus sponsionem facere cum Lictore suo, ni furtis quæstum faceret: Recuperatores de cohorte sua dicit se daturum. Iudices etiam à Senatu, aut Populo. Plin. lib. ij. de causa Prisci: Nouissimè Consul designatus Iulius Ferox, vir rectus, & sanctus, Mario quidem Iudices dandos censuit. Quæ sanè ad illud (do) referri debent, cum delegare meri sit imperij: Itaque corrupta est l. imperium. vbi definitur iurisdictio, iudicis dandi licentia, cùm legendum sit iuris dicundi, vt antè adnotatum est: Delegatus enim non delegat. l. fin. ff. de officio eius cui mandat. Ad hunc primum auctoritatis honorariæ articulum reiiciuntur dare bonorum possessionem, dare tutores, mittere in possessionem, manumissionibus operam auctoritatémque

Recuperatores

Iudices dar.

Correcta l. imperium.

Quæ rei[illegible] tur ad [illegible] articulum [illegible] ctoritatis [illegible] norariæ.

interponere,atque etiam adoptionibus,quę quatenus actus ſunt legitimi mero imperio, cùm accedit cauſæ cognitio, mixto exercentur. Sed quoniam in poſtremis duobus Adoptione,&Manumiſſione obſcuriùs latet ſolemnitas dandi,paucis cœlo oſtendatur.Ceſſio quædam 4 fit in iure eius,qui adoptatur à patre,& eius qui manumittitur à domino,id eſt,quædam abdicatio & mancipatio.Gel.lib.5 c.xix.Adoptantur cùm à parente, in cuius poteſtate ſunt, tertia mancipatione in iure ceduntur, atque ab eo, qui adoptat, apud eum, apud quem legis actio eſt, vindicantur. Ità in iure ceſſus & à noſtra familia eiectus filius per Prætorem in alterius poteſtatem datur, à Patre cedi,à Prætore dari dicitur. Item in Manumiſſione à domino ceditur, & quaſi deſtituitur, à Prætore datur ſibiipſi, vt imposterùm ſuus ſit,vt dominus tantùm cedat,Prætor autem ſua Vindicta det.Perſius:

Adoptio & Manumiſſio.

Vindicta poſtquam meus à Prætore receſſi.

Aut pileo, 5 cùm in tumultu ſtatim miles conſcribendus eſſet, neque ciues ſufficerent, ad pileum ſerui per Imperatorem vocabantur, fuit enim & illud meri imperij.

Et libertatem quam nobis pilea donant.

Verba autem, quæ Prætor concipiebat, erant: *Aio te iure Quiritium liberum eſſe:*Quę cùm diceret,ſeruum circumuertebat.Idem Perſius:

------- ------- *Vna Quiritem*
Vertigo facit.

Verùm ſolemnitas verborum ſublata eſt l.manumiſſio. ff.de manum.vind. Sed quia in huiuſmodi negotiis vltrò citróque quaſi quidam dialogiſmus

mus agebatur, & interrogatione Prætoris & responsione vel manumittendi, vel arrogandi, indè Arrogatio, quæ species Adoptionis nomen sortita est: Est enim arrogare idem quod interrogare. Plautus in Rudente: *Arrogatio.*

-----*Accede dum hûc, Venus hæc volo arroget te.*

id est, interroget, & tibi iusiurandum concepturo voce præeat. Sed ad Adoptionis formam restitutum est vocabulum, circa quę arrogantur, an velint fieri in potestate arrogantium. Insuper quando Prætor adiuuandi, corrigendi, supplendi iuris ciuilis gratia propter vtilitatem publicam edicta sua promulgabat, rursus in primo suæ iurisdictionis 6 capite versatur: Est enim hoc dare iura. Vergil. j. Æneid.

Tùm foribus Diuæ, media testudine templi
Septa armis, solioq́; altè subnixa, resedit,
Iura dabat, legesq́; viris.

Cui aduersum est petere iura, vt relatiua sint, & reciproca petere, & dare iura. Curtius lib. 5. Hunc exitum habuit Regia totius gentis Orientis, vndè tot gentes antè iura petebant. Reddere autem & dicere ius magis ad Iurisdictionem pertinent, cùm Magistratus cōsulti, aditíque inter Litigantes priuatos ius reddunt controuersia definita. Plautus in Bacchid. *Petere iura.* *Reddere, & dicere iura.*

Itur illinc iure dicto.

Curtius lib. viij. de Rege Indiæ: Cùm capillum pectit, atque ornat, tunc responsa legationibus, tunc iura popularibus reddit, id est, respondet consulentibus per libellos supplices & requestas, quod non est edicere: Nam edicere non est dirimere priuatorum controuersias, sed publicorum *Edicere,*

ius constituere,&iura generalia sancire.Quicunque ergò ius edicendi habent,mero prediti sunt, cùm edicere idem sit, quod dare iura. Edicendi autem non tantùm ins habent Prætores,& Ædiles Curules,sed &Tribuni Plebis.Cicero pro domo sua de Clodio Tribuno: Cùm edictis tuis tabernas claudi iubebas, non vim imperitæ multitudinis, sed hominum honestorum modestiam, prudétiámque quærebas.Item & Consules. Idem ibidem de Gabinio & Pisone Coss. Duo inuenti sunt, qui Senatum Tribuno furenti constrictum traderent, qui pro me P. C. deprecari, & populo supplices esse edictis,atque imperio vetarent. Plaut.in Capteiuis.

Basilicas edictiones,atque imperiosas habet.

Idem ibidem:

Euge,edictiones Æditilias hic quidem habet,

Edictiones pro edictis. *Rescripta.*

Vbi edictiones dixit pro edictis. Edictis affinia sunt Imperatorum Rescripta, quæ quanquam in certa litis specie responderentur, tamen non rei iudicatæ, aut præiudicij, sed legis perpetuæ, & constitutionis principalis vim habebant,ex quibus in certas rubricas digestis Codex noster conflatus est:non enim litem cognoscebant,sed quasi de omnibus constaret, quid iuris esset, in tali themate sanciebant.Ideóque si de facto ambigeretur, sub conditione rescribebant, tanquam iurisdictionem ei Magistratui, qui consuluerat, permittentes, præscripta formula iuris, quam in dicendo,vel abdicendo sequerentur,vt satis Rescriptorum stylus arguit,in quem concepti sunt. Plinius Secundus lib. j. Epist. ad Traianum: Solemne mihi est, Domine, omnia,de quibus dubito

to, ad te referre. Quis enim poteſt meliùs, vel cunctationem meam regere, vel ignorantiam inſtruere? Nam cùm infracta eſſet Proconſulum, Prætorum, Præſidum in prouinciis auctoritas Cæſarum tyrannide, non vt olim libera Republica iure ſuo edicta proponebant, quæ vim legis haberent in iis, quæ cauta iure nondum eſſent, ſed rem dubiam, cauſæque hiſtoriam, in qua hærebant, libello ad Cæſarem referebant, quibus ex conſilio Iuriſconſultorum quid iuris eſſet reſcribebatur. Tryphonius in ff. de diſtract. pignorum: Reſcriptum eſt ab Imperatore, libellos agente Papiniano, creditorem à debitore pignus emere poſſe, quia in dominio manet debitoris. Et in l. item veniunt. §. Pridiè. ff. de petitio. hæredit. l. ſed addes. §. fin. ff. locat. Imperator Antoninus cum Diuo Seuero ad libellum exceptoris reſcripſit in hæc verba: Vndè meritò Reſcripta vocantur, quæ etiam Subſcriptiones. Principes enim huiuſmodi libellis, & precibus priuatorum ſubſcribebant. Antoninus l. j. C. quomodo & quand. Iud. ſentent. profer. debeat, &c. Non ſemper (inquit) compelleris, vt aduerſus abſentem pronunties, propter ſubſcriptionem patris mei. Subſcribebant & Cæſares ſententiis capitalibus. Tranquil. in Nerone: Cùm de ſupplicio cuiuſdam capite damnati, vt ex more ſubſcriberet, admoneretur, quàm vellem, inquit, neſcire literas. Porrò non tantùm in precibus & libellis priuatorum ſubſcribendis occupabantur Cæſares, ſed etiam relationibus iudicum reſcribebant, vndè dictæ ſunt Relationes in iure noſtro, quarum forma deſcribitur in tit. de relationib. Quæ Relationes

Subſcriptiones. *Subſcribebant Cæſares ſententiis capitalib.* *Relationes.*

Consultationes etiam dicuntur Consultationes apud Vlpian. in l.j.ff.de appellat. vt mirum mihi videatur, diuisos esse in Codice nostro titulos de appellationibus, & relationibus, cùm in ff.confusi sint, & commixti. Subscriptionum autem aut rescriptionum imperialium, atque etiam libellorum Imperatoribus offerri solitorum formas expressas habemus apud Plin.lib.x.Epist. Vndè iam non dubito, quin Rescripta Cæsarum in Codice nostro sint integra, & perfecta, quanquam breuissimis nonnunquam contineantur: nam aliquandò manca, & accisa putaui, & ex iustis rescriptis detracta, propter inscriptionem l.si Barsatoram.C.de fideiuss.quæ est eiusmodi: Pars epistolæ Gordiani Augusti ad Auxium. Sed fortassis tùm pluribus libelli prolixioris articulis rescripserat, epistola in totidem partes fracta. Hùc facit etiam legis Actio, 7 quæ meri est imperij, neque apud eos est Magistratus, qui solam cognitionem habent, cuiusmodi sunt Recuperatores, Iudices, Delegati, Legati Proconsulum: nam cùm cognitio conclusa sit litis contestatione, & sententia, legis Actio cognitione exclusa est: Itaque lege agitur ante iudicium acceptum, & post latam sententiam, cùm petuntur, dantur, negantur actiones, submouentur translatione, aut alia exceptione non peremtoria. Cic.j.de Oratore: Cùm egisset lege in hęreditatem paternam testamento exhæres filius, quæsitum est de iure ciuili, possétne paternorum bonorum exhæres esse filius. Agere lege dixit pro intendere actionem ex capite legis duodecim tabularum, quo filius patri succedit. Valer.libr.vij. Egregia Pisonis Præfecti vrbis constitutio: cùm

Legis Actio.

Quando lege agitur.

Lege agere.

enim ad eum Terentius ex octo filiis, quos in adolescentiam perduxerat, ab vno in adoptionem dato exhæredatum se querelam detulisset, bonorum adolescentis possessionem ei dedit, hæredésque lege agere passus non est. id est, actionem proponere ex capite duodecim tabularum, quo scriptus hæres mitti debet in possessionem hæreditatis: Nam ante Prætorem constitutum omnes actiones ex quodam legis capite per Pontifices deducebantur, in quo quasi fundatæ erant: Hînc legis Actiones dictæ Pomponio Iurisconsulto. l. secunda. ff. de Origine Iuris: Factum est, vt in aliis actionibus lege agi deberetur, & legis actio apud eum Magistratum esset, qui actionem propositam dare vel negare poterat, vt Actio legis iam non plus mysterij habet, quàm actio data à Prætore, cùm commissionem adiornamenti (vt vocant) concedit: Nam post litis contestationem non actio, sed iudicium vocatur, vt post sententiam, adiudicatio, id est, sententiæ exequutio. Vlpian. 8 in ff. de verb. signific. Multam dicere is potest, cui adiudicatio data est, & quæ propriè est Adiudicatio in realibus, in capitalibus est legis Actio. Valerius lib. iij. Deligatis ad palum hostibus literas à P.C. nequicquam Capuanis salutares accepit: In sinistra manu enim sicut erant traditæ reposuit, ac iusso Lictore lege agere, tùm demùm aperuit, postquam illis obtemperari non poterat. Lege agere, quod Cicero alibi dicit facere iudicatum, id est, exequi, implereque latam sententiam. Plautus in Mercatore:

Iudicium. *Adiudicatio.*

Facere iudicatum.

--------- EVTYC. *Imò dicamus senibus leges.*
Char. Censeo.

Prius habeamus quas leges teneant, contentique sint.

EVT. *Annos natus sexaginta qui erit, si quem scibimus,*

Seu maritum, siue herclè adeò cœlibem scortarier,

Cum eo nos hìc lege agemus: inscitum arbitrabimur.

Id est, pœnas legibus indictas infligemus, & legem in eum exequemur. In eo significato capitur apud Tacitum libro xij. Diuus Augustus apud Equestres, qui Ægypto præsiderent, lege agi, decretaque eorum perindè haberi iusserat, ac si Magistratus Rom. constituissent. Itaque mulctam vel pœnam infligere ad primum caput pertinet, quod totum in imperio est mero.

COROLLARIVM AD CAP. II.

Actionem dare.

1. Actionem dare est recipere) *Hoc etiam addendum videtur, quod hæc verba actionem dare, aut iudicium dare, aut non dare, ità restringi nequaquam debeant, vt solùm de Prætoris actionibus intelligantur (vt quidam putant) nam Prætor actiones tàm ciuiles, quàm suas honorarias dabat, aut negabat, quod ex Actionibus Ciceronis in Verrem manifestum fit.*

Tit. Cod. de formulis & impetrationibus actionum.

2. Exacta tandem per Constant) *L. 1. & 2. C. de formul. & impet. act. sublat. Sed Franciscus Duaren. non vno loco docet hoc tit. non agi de sublatione impetrandæ actionis à Collegio Pontificum, vt putauit, Accurs. Nam hæc antè Impp. diù exolcuerat, sed illa posteriori, quæ fiebat ab ipso Prætore.*

3. Imperator Gordian.) *l. si per vim. C. de his quæ*

vi aut met.cauſ.

4. Ceſſio quædam fit in iure) *Has ſolemnitates in adoptionibus olim obſeruatas ſuſtulit Iuſtinian. Imp.l.vlt.C.de adopt. Alias adoptionum formas iuri noſtro ignotas per Arma, per Comam ſiue Capillos, per Sacras Preces & Baptiſmum enumerat Petrus Pithæus aduerſar.ſubceſ.li.1.ca.1. Vt autem aliquid curioſæ eius diligentiæ addatur à nobis, Adoptio per arma fieri intelligitur (ni fallor) in locis ab eodem allatis, & conquiſitis, quandò quibuſdam ſolemnibus adhibitis Nobilis quiſpiam Tyrocinium Militis, Equitiſq; edit, accingitur, induiturq; armis, & calcaribus, ceruixq; à Principe percutitur, & percollatur enſe, quo tanquam vindicta emãcipatur, & liberatur, nos* receuoir l'accolee de Cheualerie *dicimus. Per Comam verò, & Capillos, quandò quis Epiſcopo, aut eius Suffraganeo præſentatur, vt in Clericorum albo cooptetur, cui tunc decurtatur capitis vertex, & detunditur cæſaries, nos Tonſuram indè vocamus. Per Baptiſma autem ſiue Sacras preces notum eſt: niſi malumus per ſacras preces intelligere, impoſitionem illam manuum, & inunctionem ſacram, quam Confirmationem vocant: nam in his omnibus fit & contrahitur quædam conſanguinitas, & filiatio inter Candidatos, & Cathecumenos, atque Præſentatores, Suſceptores, & Patronos, quos idcircò Patrimos, & Compatres nominari puto in vtraque militia. Alium etiã Adoptionis modum veterum adfert ex Ennio, Caſcos, Alciatus libro quarto.cap.tertio.Parerg.iur. Sed non eſt huius loci. Hæc ſi quis omitti debere vrgeat, dicam non indecorè in Foro proſtare, ſiquidem et in Baſilicis varia et peregrina venalia erant, per me autem Sigillaria ſunto.*

Petrus Pithæus.

Adoptio per arma.

L'ordre de Cheualerie.

Adopt. per Comam.

Per Baptiſma. Per ſacras preces.

Caſcos.

Sigillaria.

De manumissione multa habet Zazius ad l. secundam. de Origine iuris. Idem Alciat. l. 239. de verborum significatione.

5. Aut Pileo) *Egregium exemplum est apud Liuium libro quarto secundi belli Punici Volonum à Graccho manumissorum, qui pileati lana alba velatis capitibus epulati sunt: Olim tamen pileati serui venibant, quorum nomine venditor nil præstabat, vt est apud Gell. lib. 7. cap. 4. Noct. Att. ex sententia Cælij Sabini I.C.*

Volones.

Pileati serui.

6. Rursus in primo suæ iurisdictionis capite versatur) *Alciat. Ioan. Longoual. & Zazius putant legis condendæ aut sanciendæ potestatem, neque imperij, neque vllius iurisdictionis esse, cùm in ea sancienda nec partes, nec Iudex, aut iudicium interueniant.*

Apud quem l. Actio.

7. Legis Actio) *Quis dicatur in iure Magistratus, apud quem sit legis Actio, & quædam ad hoc caput pertinentia, vide apud Alciatum libr. 3. capite 2. Parerg. iur.*

8. Vlpianus) *L. aliud. §. item multã. quæ est l. 131.*

ARGVM. CAP. III.

Duo alia Prætoris verba prosequitur, quæ ad iurisdictionem nudam accommodat, tum in postremo vulgatam lectionem corrigit.

Dico, abdico.

HActenus paucis perstrinximus, quid haberet mysterij primum illud ex tribus honorariis vocabulis. postrema duo (dico, & abdico) ad nudã iurisdicundi licentiam omninò referuntur: Imperium enim neque in dicendo, neque in abdicendo consistit. Nam adduci non possum, vt coniũgam prima duo (do, dico) vt illud 1 in rem, hoc

hoc in personam actiones complectatur: Tertium ad exequutionem pertineat, cùm dare tantùm energiæ habeat, quantùm ostendimus: dicere verò quî ad Actiones pertinet? Vbi enim Prætor promittit in edicto se actionẽ dicturum? Quid Prætorem dico? Quis vnquam Latinus actionem dicere vsurpauit? Sane dare actionem latinissimum, dicere in eodem sensu nusquam, & vix in alio. Quod si ità res habet, postrema coniungenda sunt, & primum mero imperio relinquendum, quæ si legantur, vt pridem receptum à vulgo est, dico, addico, non video, quam sententiam parere possint, cùm dicere sit idem, quod sententia addicere, ideoque posterius segne esset. Pomponius I.C. in Enchiridio iuris: vtpotè cum Brutus, qui primus Romæ Consul fuit, vindicias secundùm libertatem dixisset in persona Vindicis Vitelliorum serui. id est, adiudicasset ei libertatis possessionem, intereà dùm domini causam dicerent. Idem paulò antè: Initium fuisse secessionis dicitur Virginius quidam, qui cum animaduertisset Appium Claudium contra ius, quod ipse ex veteri iure in 12. tab. transtulerat, vindicias filiæ suæ à se abdixisse, & secundum eum, qui ab eo suppositus in seruitutem petierat, dixisse. Quo in loco dicere vindicias, quid aliud est, quàm adiudicare possessionem? Dicere secũdum aliquem vindicias, aut alicui addicere tantum syntaxi differunt: Itaque putarem ista verba sic habenda scribendaque, do, dico, abdico, non addico, vt dico, & abdico simplicis sint iurisdictionis, vt illud adiudicare sit, hoc abiudicare, illud reddat suum cuique, hoc alienum aufferat. Sed

Dicere actionem.

Quomodo legenda verba Prætoris.

adiudicare & abiudicare magis affectus sunt priorum, vt illa ad iurisdictionem, hæc ad exequutionem & imperium pertineant: Idcircò ad primum referenda, vt illic multam dicere is potest, cui adiudicatio data. l. aliud est. ff. de verb. signifi. Cicero 2. in Verrem: Nulla res tam auita, tam patria cuiusquam fuit, quæ non ab eo imperio istius abiudicaretur. Significantissimè & aptissimè imperium vsurpauit, vt res priùs sententia & iurisdictione abdiceretur, dehìnc imperio mero abiudicaretur: Ista enim relata inter sese mutuò, ità se habent, vt causa & effectus. Leno apud Plautum in Rudente:

Abdico.

Abiudicata à me modò est Palæstra.

Et si addico legeretur, adhùc exequutio iuris dicti non significaretur: nam dicere multam dicimus, quam si velimus exigere exequuturi iudicatum, an hoc erit addicere? vt non possimus negare, quod addicere sępissimè significet adiudicare, vt in xij. tabulis 2 debitores creditoribus addicti, & in venditionibus addictio in diem, cùm intra diem certum implendus est cōtractus rei traditione, & quasi in exequutionem mittendus. Ità mancam futuram Prætoris iurisdictionem, si per addictionem, exequutio significetur, contendimus. Dictum, imperatumque est alicui exilium sententiis Iudicum, num Prętor, cùm exequetur, addicet? Aut Triumuiri cum strangulant coniuratos, an addicunt? Quin è diuerso in Capitalibus addicere iurisdictionis est, non imperij, cum quis addicitur morti sententiis Iudicum. Cicero iij. de officiis: Cum is qui morti addictus esset, paucos sibi dies cōmmēdandorum suorum gratia postulasset

Addictio in capitalibus.

lasset,&c. Esset ergò exequutio sententiarum ità diuidenda, vt ciuilis per addico, altera per do designaretur. Quod quia absurdum est, præstat simplicem iurisdictionem absoluere his duobus dico, abdico, quæ aduersa omninò mero imperio, quod & potestatem vocant. Porrò illa etiam Latinò proprioque vocabulo diceretur Cognitio, cum qui eam habent nihil aliud ex officio quàm cognoscant: Iurisdictio autem nomen sit generis. 3 Dicetur & Disceptatio, cum Disceptator idem sit cum Cognitore, & Compositore litis. Liuius libro j. Tarquinius monitus à proximis, vt purgaret se, quòd id temporis venisset, disceptatorem, ait, se sumptum inter patrem, & filium causa reconciliandi eos in gratiam. Ius autem dicere, reddere, finis est cognitionis. Cognitionis autem eiusmodi est ingenium, vt nihil à Iudice præter causæ æquitatem desideret: Ità ab ipso nihil aliunde ex auctoritate & imperio admiscetur. Est enim hîc mercenarium eius officium, & constrictum in imperio, nobile, & liberum. Et qui cognitioni voluntariæ præest, partibus exigentibus necesse habet ius reddere, aut iurare sibi non liquere. Gell. cap. ij. lib. xiiij. de causa dubia, in qua pronuntiare cunctabatur: Vt absoluerem tamen (inquit) in animum ducere non quiui, & propterea iuraui mihi non liquere, atque ità iudicatu illo solutus sum. Dare autem actionem, interponere sese adoptionibus, manumissionibus, nemo cogitur: Hinc illa ad Populum formula in Arrogationibus: *Velitis, iubeatis Quirites, vt L. Valerius Lucio Titio tàm iure, legeq; filius sit, &c.* Tranquillus in Iulio de Adoptione vel potiùs

Cognitio.

Disceptatio.

Cognitionis natura.

Iuramentum non liquere.

Dare voluntariæ Iurisdictionis.

Arrogatione Clodiana: Cicerone quondam in iudicio deplorâte temporum ſtatum, P.Clodium inimicum eius, fruſtra iam pridem à Patribus ad Plebem tranſire intentum, eodem die horaque nona traduxit. Vbi cogi non potuit ſuperior Magiſtratus, vel Pontifex, vt Clodium ad Populum deduceret. Si autem ſimul comprehendantur iſta tria vocabula, prorſus mixti imperij officia referent, quod ex vtroque conflatum eſt, nam quod dare poſſit à mero habet, quod dicere, & abdicere à iuriſdictione: Eſt enim mixtum ſumma iuriſdictio & plena, quæ non tantùm in ſententia, verùm in cæteris extra ordinem poſtulationibus vacat. Tranquillus in Nerone; In iuriſdictione, poſtulationibus, niſi ſequenti die, & per libellos, non temerè reſpondit. Vlpianus in l. nec quicquam. §. vbi decretum. ff. de offic. Proconſul. & Leg. Omnia, quæcunque cauſæ cognitionem deſiderant, per libellum expediri non poſſunt. Vbi per libellum 4 merum imperium, per cauſæ cognitionem mediam iuriſdictionem interpretamur, per vtrumque ſimul coniunctum, mixtum imperium.

Mixtum imperium.

COROLLARIVM AD CAP. III.

Do, dico.

1. Vt illud in rem, hoc in perſonam) *Contrà Alciat. in l. pecuniæ. ff. de verb. ſignificat. §. actiones, primum, do, ad Actiones, quibus rem dari petimus, ſecundum, dico, ad facta, vel rei vendicationem refert: vti etiam Ioan. Gilottus lib. 2. capite 6. de iuriſdict. & imper. & Ioannes Brodaus libro 3. cap. 17. Miſcellaneorum.*

2. Debitores creditoribus addicti) *De hac addictione*

dictione Cæcilius I. C. differit contra Phauorinum Philosophum apud A.Gellium libro 20.cap.1. Noct. Atticarum. & nos quædam dicemus lib. quinto huius historiæ. Addictio.

3. Iurisdictio nomen sit generis) *Si enim Iurisdictionem consideremus, vt etiam imperium contineat,& sententiæ dictionem,latiùs patet Cognitione: nam hæc, exclusa sententiæ dictione, appellatur l.solet.de offi.Proconsul.l.cum hi. §.10.de transact.ff.quæ & Disceptatio dicitur eadem l. circa fin. Notio tamen latissimè patet,vtpote quæ cognitionem,et iurisdictionem contineat.l.notionem.quæ est 99.ff.de verbor.significatione.l.ait Prætor.ff.de re iudicata.* Iurisdictio. Cognitio. Notio.

4. Vbi per libellum) *Communis DD. interpretatio est huius versiculi,quod quæ causæ cognitionem desiderant, delegari non possunt, vbi per libellum iudicem delegatum intelligunt. Quod absurdum esse docet And. Alciat.lib.2.Paradox. cap.3. interpretaturq; cum Budæo pro requesta, aut libello supplice. Ioan. Faber tamen §. omnium. de pœna temerè litigantium, & post eum Ioan. Imbertus in suis institutionibus Forens.glos.cap. 2. lib. 1. intelligunt expediri per libellum, id est, per iussum, mandatum, aut commissionem in libello, & scriptis contentam, quæ accedere ad opinionem Auctoris videntur. Vide etiam huius §.interpretationem apud Iacob. Reuard. lib.singul.protribunal.cap.8.* Interpretatio versiculi l.9. de offi.Proconf.& Lega.

ARGVM. CAP. IIII.

De Iuris speciebus, Ciceronis Nomothesia, Prætorum Iurisdictione, Origine, Nomine, & Auctione.

HOc mixto imperio præditus insignisque est Prætor Rom. in priuatis litibus, in quibus

Iuris species. iure ſuo vti poteſt:nam cùm tres eſſent iuris Poſitiones, Sacrum ad Pontifices, Publicum ad Senatum Populumq́ue Romanum, Priuatum ad Prætorem, pertinuit: Cuius Interpres, Cuſtos, Adminiſter,& Exequutor eſt.Auſo.

Ius triplex,tabulæ quod ter ſanxére quaternæ
Sacrum, & Priuatum,& Populi commune quod
vſquam eſt.

Prætor. Itaque M. Tullius lib.iij. ſuæ Nomotheſias, cum Prætorem iuri priuato præficit hoc aphoriſmo: *Iuris Diſceptator, qui priuata iudicet, iudicariue iubeat, Prætor eſto, is iuris ciuilis Custos eſto, huic poteſtati parento.* Mirari ego ſatis non poſſum, magnos huius tempeſtatis viros, & imprimis eruditos, eam concepiſſe opinionem de legum capitibus per Aphoriſmos deſcriptis in Dialogis *Leges Ciceronis.* de legibus apud Ciceronem, vt exiſtimarent eſſe 1 ex xij. tabul. Cuius erroris initium attulerunt quidam, cùm temere ſparſos per auctores legum Decemuiralium articulos in faſcem colligerent, quaſi legum exoletarum elenchon nobis repræſentaturi:nam ſimul cum miſcellaneis fragmentorum,Ciceronis leges intruſerunt, decepti formularum ſimilitudine,& verborum veterum grauitate. Et quamquam formula eadem ſit, ſunt enim in aphoriſmos & certa capita,tanquam verſus, & carmina diſtinctæ, tamen verba non ità priſca,vt in veteribus illis ſacratiſque legibus:& tamen quo plus auctoritatis habeant, paulò antiquiora, vt ipſe teſtatur auctor ij. Dialogo. Ac- *Ciceronis consilium in Dialogis de legibus.* cedit quod eſt longè grauiſſimum auctoris conſilium in eo libro:nam cùm in ſex de Repub. libris formam quandam futuræ ciuitatis conſtituiſſet, quam

quam rebatur ad fœlicitatem commodiſſimam, Platonem imitatus, Nomotheticen, id eſt, legum ferendarum rationem, & peritiam ſubiunxit: Itaque leges, quibus ſuam politiam fundaret, de ſuo ingenio commentus eſt, ſimiles penè legibus Romanis, quoniam Romanæ Reipu. formam ex Democratia & Ariſtocratia conflatam maximè probauerat in libris de Repub. aliqua tamen ſed pauca mutauit: Sic enim ait lib. iij. Cùm deſcriptio Magiſtratuum ſapientiſſimè moderatiſſimeque eſſet conſtituta à maioribus noſtris, nihil habui ſanè, non modò multùm, quod putarem nouandum in legibus. Et lib. ij. profitetur ſe earum auctorem: Leges, (inquit) à me edentur non perfectæ, nam eſſent infinitæ, ſed ipſæ rerum ſummæ, ac ſententiæ. Argumento etiam locupletiſſimo ſunt Platonica proœmia, quibus non eſſet opus ad commendandas, vel excuſandas leges, ſi iam pridem latæ, & obſeruatæ fuerant. Et vt ſit quædam ex xij. tabulis mutuatus, plurima tamē ſunt, quæ à Platone habet, maximè in Elencho iuris Pontificij lib. ij. Sunt & alia lib. 3. ex iure quidem Romano, ſed diù poſt xij. tabulas conſtituto, vt Aphoriſmus ſuprà adductus: nam reliquos non excutiemus tanquam parergos. Hunc ergò nemo quiſquam acceptum ferre poteſt Decemuiris, inuita & aduerſa veritatis temporumque ratione: Prætoris enim hæc occaſio creandi fuit. Conſules olim in Senatu, Caſtris, & Foro occupabantur, ſed cum domo ferè ſemper euocarentur ad finitima bella, neq; Forenſibus intereſſe poſſent, detracta eſt iis hæc oneris pars, & nouo Magiſtratui impoſita, quem Prætorem appellauerunt,

Creatio Prætoris.

Prætor caſtrēſis Magiſtratus.

translato à Castris vocabulo ad res forenses togatasque: Olim enim Prætor exercitui præerat, vnde Prætorium & Prætoriani milites. Iuuenalis.

Quid si vidisset Prætorem in curribus altis
Extantem.

Hoc est, Imperatorem triumphantem ex curru. Posteris deindè temporibus togatus, & domesticus fuit: Itaq; temere olim Consulem, 2 & Prætorem sine discrimine vocabant: Hinc nomen Prætoris in xij. tabulis pro Consule causas cognoscente de addicto debitore: *Inter eos dies trinis nundinis continuis, ad Prætorem in Comitium producito, quantaq; pecuniæ iudicatus erit, prædicato.* Et Cicero in Nomothesia: *Regio imperio duo sunto, iiq; præeundo, iudicando, consulendo, Pratores, Iudices, Consules appellantor.* Vbi obiter annotãda vocabuli etymologia à præeundo. 3 Constitutus verò est anno 4 circiter LXXXII. à Decemuiris: Primùm vnicus ex gente Patriciorum, tandem improbitate Tribunorum communicata est Prætura Plebi, primusque Q. Publius Philo ex Plebe Prætor factus. Auctor Liuius lib. x. Sed cùm vnus non sufficeret Vrbanus, aucta litium turba simul cum Populo, additus est alter, qui quia inter Peregrinos, Inquilinos, Aduenas, reliquosque, qui ciues non essent, ius diceret, Peregrinus vocatus est. Deinde bellis Punicis capta Sardinia, Sicilia, Hispania, deindè Narbonensi prouincia, totidem Prætores, quot prouinciæ in ditionem venerant creati sunt, ad eas regendas. Sed l. Sempronia 5 C. Gracchus certas prouincias Senatui, certas item Populo assignauit, illæ Consulares, hæ Prætoriæ vocabantur, quòd quos Senatus

Prætor pro Consule.
Prætor vndè dicitur.
Primus Prætor ex Plebe.
Vrbanus.
Peregrinus.
Prouincialis.
L. Sempronia.
Prouinciæ Cõsulares, & Prætoriæ.

Senatus præfeciſſet Proconſules eſſent, quos Populus rogante Tribuno Prætores: idque quotannis fiebat: Cicero pro domo ſua in Clodium: Tu Prouincias Conſulares, quas C. Gracchus, qui vnus maximè popularis fuit, non modò non abſtulit à Senatu, ſed etiam, vt neceſſe eſſet conſtitui per Senatum, decreta lege ſanxit, eas lege Sempronia per Senatum decretas reſcidiſti? extra ordinem ſine ſorte nominatim dediſti, non Coss. ſed Reipublicæ peſtibus. Sortibus obueniebant Prouinciæ, & iterùm alteris ſortibus Quæſtores Magiſtratibus. Cicero in Diuinatione: Cùm cœperit commemorare Quæſtoris cum Prætore neceſſitudinem conſtitutam, morem maiorum, ſortis religionem, poteríſne eius orationis ſubire inuidiam? Verum Tyberius Cæſar Populo ius decernandarum Prouinciarum abſtulit, retulitque ad Senatum, vt Tacitus teſtis eſt: Itaque Prætores ex eo deſierunt in Prouincias mitti, ſed Proconſules per Senatum, Pręſides aut Rectores per Cæſares, data auctoritate Prætorum Præſidibus. Vopiſcus in Probo Cęſare: accepto hoc Senatuſconſulto ſecundum orationem permiſit Patribus, vt ex magnorum Iudicium appellationibus ipſi cognoſcerent, Proconſules crearent, Legatos Conſulibus, ius Prætorium Præſidibus darent, quas leges Probus ederet, Senatuſconſultis propriis conſecrarent. Hactenus ſex Prætores, duo Vrbici, quatuor Prouinciales, quibus L. Cornelius Sylla quatuor addidit, deindè C. Iulius Dictator duos. Suetonius in eius vita: Prætorum, Quæſtorum, Ædilium, minorum etiam Magiſtratuum numerũ ampliauit. His Octauius quatuor

Sortitio Prouinciarum.

Proconſules.
Præſides.

adiecit: Pòst deindè Claudius Cæsar duos, qui quia de fideicommissis, & legatis ius dicebant, Fideicommissarij appellati sunt: Ex quibus vnum detraxit Titus, ideoque vnius fit mentio lib. ij. Institut. titu. de fideicom. hæred. Adiecit decimum octauum Nerua Cocceius Imperator, qui inter fiscum, & priuatos ius diceret. Testis Pomponius l.ij. de origine iuris. Nam anteà Procuratores Cæsaris fisci causas cognoscebant. Tranquillus in Claudio: Vt rata essent quæ Procuratores sui in iudicãdo statuerent, precariò exegit. Ex quibus cõstat successu temporis auctum fuisse numerum Prætorum & tempore Ciceronis duodecim fuisse. 6 Itaque versiculus ille ex eiusdem legibus, quî duci potuit à xij. tabulis, *quot cunque Senatus creuerit, tot sunto?* sed vtilitatem à se constitutæ Politiæ contemplatus ex moribus sui sæculi in elenchon transtulit.

Explicata l. Ciceronis.

COROLLARIVM AD CAP. IIII.

Eguinarius Baro.

1. Vt existimarent esse ex xij. tab.) *Multa in hanc sententiam contra Eguinar. Baronem scripsit Franciscus Duarenus in Apologia, quæ de iurisdict. & Imper. inscribitur.*

Prætoris nomen.

2. Temerè olìm Conf. & Prætorem) *Quod confirmat Liuius lib. 3. ab V. C. dùm refellit opinionem eorum, qui ex l. Horatia putabant Coss. sacrosanctos esse: nam his temporibus, ait Consulem nondum Iudicem, sed Prætorem appellari moris fuisse.*

Vnde dictum.

3. A præeundo) *Varro, & Cicero à praeundo, quasi praeitor, Liuius, & Pomponius à praeessendo deriuant, sed discrimen leue est. Vide etiam Theophilum. §. Prætorum. de iur. natur. gent. & ciuili.*

4. Const

4. Cõſtitutus verò anno) *Primùm creatus fuit Prætor Sp. Furius Camillus M filius L. Sextio primo ex Plebe, & L. Amulio Mamerco Coss. anno V.C. CCCLXXXVII. post latas duodecim tabulas LXXXII. annos ſecundum Euſebium, qui editas putat anno CCCIIII. Gell. tamen lib. 20. cap. 1. Noct. Att. aſſerit latas fuiſſe CCC. anno ab V.C.* *Primus Prætor.*

5. Sed lege Sempronia) *Quot Prouinciæ in ditione Popul. Rom. à quibus, quòue anno captæ ſint, tùm quæ Conſulares, quæq; Prætoriæ fuerint, explicat Paul. Manut. lib. de legibus.*

6. Tempore Ciceronis XII. fuiſſe) *De Prætorum numero variè diſputatur inter doctos. Idem Paulus Manutius in Epiſt. ad Q. Fratrem & alio loco multis contendit, tempore Ciceronis ante Dictaturam Cæſaris ſolùm fuiſſe octo Prætores. Cõtrà verò Nicolaus Grucchius libro primo de Comitiis Rom. probare nititur decem aut plures fuiſſe. Penes doctum iudicium eſto.* *De numero Prætorum*

ARGVM. CAP. V.

De Regibus, Duumuiris, Tribunis, Ædilibus, & Cenſoribus, & de ipſorum Iuriſdictione.

ANte Prætorem 1 in vrbe ius primum dixerunt Reges, quorum manu vtriuſque iuris, publici ſcilicet, & priuati ratio gubernabatur, cùm nulli omninò eſſent Magiſtratus præter Tribunum Celerum, qui Caſtrenſis magis erat, quàm Forenſis: ità tamen vt regni ſpecies pura puta non eſſet, ſed confuſa cum Democratia, Populo ſuus honor tribueretur, curiatimque in rebus grauioribus in conſilium mitteretur, vt in cauſa Horatij Tergemini, quam dixit pro ſororis *Reges.* *Tribuni Celerum.* *Status Rom. Reipub. tempore Regum.* *Populus.*

Prouocatio à Rege. cæde, vbi à Rege Tullo, & Duumuiris ad Populum prouocatum eſt nouo quodam & inuſitato poſteris exemplo, cùm poteſtas Regia ſumma ſit, Perduellionis tamen damnatus à Rege, & Duumuiris per Populum abſolutus eſt. *Duumuiri.* Vbi annotandum Duumuiris fuiſſe commiſſam hanc capitalem cauſam contra eos, qui negant huiuſmodi cauſas demandari: Iuriſdictio quidem demandata eſt, ſed non ius exequẽdi merúmue imperium. *Conſules.* Exactis Regibus Conſules ſucceſſerunt, qui vicem Regum ſubeuntes priuatum ius per ſe adminiſtrarunt, publicum cum Populo, & Senatu: *L. Valeria.* Itaque l. Valeria, 2 ab eis qui prouocauerat, virgis cædi, ſecuríque necari prohibebatur. Si quis tamen aduerſus eam feciſſet, nihil vltrà quàm improbè factum adiecit, vt narrat Liuius: qui mos etiam tempore Cæſarum ſeruabatur, vt non ani- *Subſcriptio Cæſaris.* maduerteretur in ciuis caput, niſi Cæſar ſubſcripſiſſet, in quem Populus lege Regia ſuã omnem poteſtatem transfuderat. Tranquillus in Nerone: Et cùm de ſupplicio cuiuſdam capite damnati, vt de more ſubſcriberet, rogaretur, quàm vellem (inquit) neſcire literas. Anno decimo ſeptimo 3 à *Tribunorum Plebis creatio* conſtitutis Conſulibus, Plebs in monte ſacro Tribunos ſibi creauit, qui & cognitionem aliquam cauſarum habuerunt. Dionyſ. Halicarnaſſeus: Poſtquam Plebeij ex ſacro monte in vrbem deſcenderunt, petierunt à Senatu, vt permitteret ſibi bonos viros plebeios quotannis creare, ſub- *Cognitio Tribunorum.* miniſtrantes Tribunis omnia, quorum indigerẽt, iudicanteſque eas cauſas, quas eis permitterent, quos miniſtros Tribunorum, Collegas, Iudiceſq; vocauerunt. Quod fortaſſis intelligendum eſt de

appell

appellationibus, 4 quæ ad Tribunos fiebant, si quis malè acciperetur in Foro. Cicero pro Quintio: Negat Alphenus æquum esse Procuratorem satisdare, quòd Reus satisdare non deberet, si ipse adesset. Appellantur Tribuni, quibus cùm esset certum auxilium petitum ità disceditur, &c. Liuius lib. ij. Contemptim primò Marius audiebat minas Tribunitias auxilij, non pœnæ ius illi datum potestati. Gellius cap. xij. lib. xiij. dē Labeone Antistio: Cùm à muliere quadam Tribuni Plebis aduersus eum aditi, Gellianum ad eum misissent, vt veniret, & mulieri responderet. Deindè paulò pòst: Quærentibus nobis, quamobrem Tribuni, qui haberent summam coërcendi potestatem, ius vocandi non habuerunt, illud occurrit, quod Tribuni Plebis antiquitùs creati videntur, non iuri dicundo, nec causis querelisque de absentibus noscendis, sed intercessionibus faciendis, quibus præsentes fuissent, vt iniuria, quæ coram fieret, arceretur. Hactenus ille. Ius autem dicebant in Basilica Porcia. Plutarchus in Catone Vticensi. Verùm præter appellationum querelas, quas causas cognouerint, non mihi liquet, nisi animum referamus ad Ædiles Plebeios, quos permissas à Tribunis causas cognoscere ex Halicarnasseo diximus. Quas autem cognouerint ex subselliis videndum. Gellius cap. vj. libro decimo de Claudia Apij filia: Ob hæc mulieris verba tàm improba, & tam inciuilia C. Fundanus, & Tib. Sempronius Ædiles Plebeij multam dixerunt ei æris grauis XXV. millia. Poterant etiam iniqua pondera corrigere, mensuras minores frangere, & multare.

Vbi ius dicebant.

Ædiles Plebeii.

Et de mensura ius dicere, vasa minora
Frangere pannosus vacuis Ædilis vlubris.

Plautus in Rudente:

------- *Neptunus ità solet, quamuis fastidiosus Ædilis est, si quæ improbæ sunt merces, iactat omnes.*

Ædiles etiam aleæ lusibus præerant. Martial.

Nec timet Ædilem moto spectare fritillo,
Cùm videt egelidum iam propè verna latus.

Plautus in Menæhmis, vbi Causidicus de Cliẽte:

Ita detinuit apud Ædiles prælijs factis plurimis,
Pessimisq́; dixi causam.

Cornel. Tac. lib. ij. Eodem anno grauibus Senatus decretis libido fœminarũ coërcita, cautúmque ne quæstum corpore faceret, cui auus, aut pater, aut maritus Eques Rom. fuisset: Nam Vestilia Pretoria familia genita licentiam stupri apud Ædiles vulgauerat, more inter veteres recepto, qui satis pœnarum aduersum impudicas in ipsa professione flagitij credebant. Ad quem locum facit Tranquil. in Tyber. Fœminæ famosæ, vt ad euitandas legum pænas iure, ac dignitate matronali exoluerentur, lenocinium profiteri cœperãt, & ex iuuentute vtriusque ordinis profligatissimus quisque, quo minùs in opera scenæ arenæq́; edenda Senatusconsulto tenerẽtur famosam iudicij notam sponte subibant. Eos easque omnes, ne refugium in tali fraude cuiquam esset, exilio affecit. Tranquillus in Augusto: Negotium Ædilibus dedit, ne quem paterentur posthàc in Foro Circóue, nisi positis lacernis togatum consistere. Sed accisa est Ædilium auctoritas 5 sub Cæsaribus

Accisa Aedilium potestas.

bus. Tacitus lib. xiij. Cohibita est arctiùs Ædilis potestas, statutumque quantùm Curules, quantùm Plebeij pignoris caperent, vel pœnæ irrogarent. Et Coriolanus apud Plutarchum damnatus à Sicinio reliquisque Tribunis est, & imperatum Ædilibus, vt de saxo eum præcipitarent: Vbi significantur Plebeij: nam Curules, cum Senatorij essent, Senatui, qui impensissimè tuebatur Coriolanum, fauebant: vt verum sit, Ædiles Plebeios fuisse quasi administros Tribunorum. Pomponius 6 verò I. C. etiam eos téplo Cereris præfecit his verbis: Itemq; vt essent, qui ædibus præessent in quibus omnia scita Plebs deferebat, duos ex Plebe cõstituerunt, qui etiam Ædiles appellati sunt. Cic. lib. iij. de legibus legũ custodiã mandat Censoribus: *Censores fide legem custodiunto, Priuati ad eos acta referunto, nec eo magis lege liberi sunto.* Deinde subiicit ad finem dialogi, has leges nõ fuisse Rom. vsitatas: Legum (inquit) custodiam nullã habemus: Itaq; hæ leges sunt, quas Apparitores nostri volunt, à Librariis petimus, publicis literis consignatam memoriam publicam nullam habemus: Græci hoc diligẽtiùs, apud quos Nomophylaces creantur. Cuius dialogi epilogus satis indicat non absolutã esse 7 Nomotheticen, sed desiderari alios dialogos, quibus ius priuatum explicatum erat: quos si teneremus bona pars istius historiæ commodiùs enarrari potuisset, quoniam in paucis à moribus Rom. discedit Tullius. Occasio legum à Græcia allatarum Decemuiros constituit, quibus exclusis rursus Coss. ius dixerunt. Sed cùm improbè peterẽt Tribuni Consulatum Plebi communicari, Tribuni militares Consulari

Aediles templo Cereris præfecti.

Censores.

Nomophylaces.

Nomothetice Ciceronis.

Decemuiri.

poteſtate creati ſunt, tandem Prætor, & Ædiles Curules.

COROLLARIVM AD CAP. V.

Prætor pro Conſ. & Dictatore.

1. Ante Prætorem) *Prætor hic generaliùs accipitur pro Conſule & Prætore, vt ſuprà adnotatum eſt capite præcedenti, imò Dictatorem comprehendit, vt in l. vetuſta:* qui Prætor maxim. ſit Idibus Septembris clauum pangat. *De qua Liuius libro 7.*

2. Itaque L. Valeria) *De legibus Valeriis infrà commentabimur lib. 5.*

Prima ſeceſsio Plebis.

3. Anno *XVII.* à conſtitutis Coss.) *Prima enim ſeceſſio Plebis in ſacrum montem cœpit anno CCLIX. vt ait Cicero pro Rabirio perduellionis reo, anno XVI. poſt reges exactos, finita eſt autem anno CCLX. Tribunis Plebi conceſſis.*

4. De appellationibus quæ ad Tribunos fiebant) *De his quædam etiam dicemus lib. 5.*

Clodius Ædilium poteſtatem minuit.

5. Accisa eſt Ædilium auctoritas) *Aliud exemplum addi poteſt de Claudio Cæſare, qui coërcitionem popinarum Ædilibus ademit, quòd quidam Ædilis inquilinos prædiorum ſuorum contra vetitum cocta vendentes mulctaſſet, villicumq́ interuenientem flagellaſſet, vt teſtatur Sueton. in vita eiuſdem cap. 38. nam anteà Tyberius annonam Macelli Senatus arbitratu quotannis temperandam cenſuerat, dato Ædilibus negotio, popinas ganeaſq́ vſque eò inhibendi, vt ne opera quidem piſtoria proponi venalia ſineret.*

Ædilium varia munia.

6. Pomponius I.C. etiam templo Cereris) *Senatuſconſulta etiam ſeruabant, vt teſtatur Liuius libro tertio ab V. C. & à cura ædium putat Ædiles appellatos libellus, qui de magiſtratibus inſcribitur ſub*

tur sub nomine Fenestella, quorum plura munia vide ibidem: De creatione autem Halicarnasseum libro sexto.

7. Satis indicat nõ esse absolutam Nomothe-ticen) *Vel ex eo satis colligitur Ciceronis libris de legibus Colophonem additum non fuisse ab ipso auctore, licet ante bellum ciuile scripserit, quòd in albo suorum non asscribat lib. 2. de Diuinatione in principio, vti alios ferè enumerat. Verisimile est itaque hos posthumos post mortem Ciceronis in forulis repertos, & editos.* *Libri Ciceronis de legibus non absoluti.*

ARGVM. CAP. VI.

De Prætoris insignibus, & ornamentis Triumphantium, ac de variis Tunicis, Curuli, & Ædilibus.

CÆterum vt aliquandò Prætoris descriptio absoluatur, cum ius pro tribunali diceret, certa quędam & augusta insignia vsurpabat, quibus persona honoraria illa Plebeiis, & cæteris admirationem pareret, vt cum bello indicto Iani portas aperiret Quirinalem Trabeam cinctumque Gabinum, cum triumpharet Trabeam, Togam pictam, aliaque triumphalia: Nam & apud poëtas Reges iura daturi aliter, quàm in castris, aut domi, ornantur. Vergil. vij. Æneidos: *Prætoris insignia.*

Hoc Priami gestamen erat, cum iura vocatis
More daret populis, sceptrumq́, sacerque tiaras.

Proxima autem fuit Prætura Consulari splendori, dispar fortassis solo fascium 1 numero: nam ornamenta Regibus detracta Coss. data sunt, & tandem Prætoribus communicata. Tranquillus in Iulio: Nihilominus permanere in Magistratu, & ius dicere ausus, vt competit paratos, qui vi, & *Prætura Consulari dignitati proxima.*

per arma prohiberent, dimissis Lictoribus, abiectaque prætexta domum clam refugit, pro conditione temporum quieturus. Asconius pro Scauro: Cato Prætor iudicium, quia æstate agebatur, sine tunica exercuit, campestri sub toga cinctus. In Forum quoque sic descendebat, iusque dicebat: Idque reperierat & vetere consuetudine, secundum quam & Romuli ætatis statuæ in Capitolio, & in Rostris Camilli fuerunt togatæ sine tunicis. Et Catonem Vticensem nudis pedibus sine toga causas etiam capitales cognouisse, auctor Plutarchus in eius vita. Quod mirum videri possit, cur inter res memoratu dignas repositum sit. Sciendum est olim Prætores prætextatos quidem sedisse, sed cùm capitalis sententia proferenda erat, prætextam deposuisse. Valerius lib. ix. de Licinio Macro causam repetundarum dicente: siquidem cum M. Ciceronem, qui id iudicium cogebat, prætextam ponentem vidisset, misit ad eum, qui diceret, se non damnatum periisse, nec sua bona hastæ posse subiici. Quod à Romulo profectum existimo: nam Plutarchus in eius vita dicit eum posita prætexta in tunica & Trabea contra Reum in iudicio capitali pronuntiasse: Itaque si Senatores, in tunica lati claui, si Plebeij, in tunica vulgari capitis sententiam fulminabant: Fuerunt enim & Prætores ex Plebe. Liuius lib. x. apud quem P. Decius Mus Consul ex plebe: Multa nobiscum decora afferimus, imò eadem quæ vos superba fecerunt. Lucius Sextius primus de Plebe Consul factus est, Claudius Licinius Stolo primus Magister Equitum. C. Martius Rutilius primus & Dictator, & Censor, Q.

Prætexta Prætoris.

Pub

Publius Philo primus Prætor. Hanc verò prætextam ſumebant ex Capitolio publicè. Lampridius in Alexandro: Prætextam & togam pictam nuſquam niſi Conſul accepit, & eam quidem quam de Iouis templo alij quoque accipiebāt aut Prætores, aut Conſules. Aliàs ab Imperatoribus mittebatur per miniſtros. Auſonius ad Gratianum: In procinctu & maximè dimicaturus palmatæ veſtis meæ ornamenta diſponis fœliciter, & bono omne: namq́ue iſte habitus, vt in pace Conſulis eſt, ſic in victoria Triumphantis: parum eſt, ſi qualis ad me trabea mittatur interroges, te coram promi iubes, nec ſatis habes vt largitionum miniſtri ex more fungantur, eligis ipſe de multis, & cùm elegeris, munera tua verborum honore proſequeris. Palmatam (inquis) tibi miſi, in qua Diuus Conſtantinus parens noſter intextus eſt. Deindè hæc eſt picta, vt dicitur, veſtis, non magis auro ſuo, quàm tuis verbis. Ergò picta, & palmata, & triumphalis eadem, & auro intexta. Iuuenalis:

Prætexta ex Capitolio ſumebatur.

Picta, palmata, & triumphalis eadem.

Et latum pictæ veſtis conſiderat aurum.

Nam ornamenta Triumphaturorum capiebantur ex Capitolio: Hìnc dicta eſt Tunica Iouis trabea triumphalis. Quod autē Prætexta Triumphantium fuerit Valerius teſtis eſt libro quinto, de Scipione maiore Legato fratris Aſiatici: Itaque clariſſimorum cognominum alterum ſumpſit, alterum dedit, triumphiq́ue prætextam huius excepit, illius tradidit. Idem libro ſeptimo de Metello: Fortuna Conſulatus decus, Imperatoriam poteſtatem, ſpecioſiſſimi triumphi prætextam largita eſt. Tranquillus in

Trabea.

Prætexta triumphantium.

Tyberio:Triumphum ipſe diſtulit mœſta ciuitate clade Variana, nihilominus vrbem prætextatus, & laurea coronatus intrauit. Quod plurib.exemplis firmandum fuit, quòd ſint, qui contendant Triumphantes non vſos prætexta ex Cornelij Taciti verbis lib.xij.Et ludicroCircenſium,quod acquirendis vulgi ſtudiis edebatur, Britannicus in prętexta,Nero triumphalium veſte tranſuecti ſunt. Spectaret Populus hunc decore Imperatorio, illum puerili habitu, & perinde fortunam vtriuſque præſumeret.Sed quis non videt prætextam puerilem intelligi debere?Eſt & quod vrgere poſſet apud Tranquill. in Claudio: Currum eius Meſſalina vxor carpēto ſequuta eſt,ſicut &trium phalia ornamenta eodem bello adepti, ſed cæteri pedibus,& in prætexta. Vbi fortaſſis Prætexta non datur Triumphanti propter aduerſatiuam particulam.Florus lib.j.epitomes:Neque Tarquinius Priſcus pace,quàm bello promptior, duodecim namque Thuſciæ populos frequentibus armis ſubegit,& indè Faſces,Trabeæ,Curules,Annuli,Paludamenta, Phaleræ,Prætexta:Indè quod aureo curru triumphatur quatuor equis,Togę pictæ,Tunicæ palmatæ,omnia deniq; decora & inſignia,quibus imperij dignitas eminet.En rurſus prętexta à toga picta ſeparatur.Sed alia fuit triũphalis, alia vrbanorum Magiſtratuum, vt hi loci de domeſticis prętextis,alij de triumphalibus intelligantur,quas eaſdem diximus cum pictis,palmatis, ſicut tunica quædam eſt Laticlauij, id eſt, Senatoria, altera Vulgaris, tertia Triumphalis, quę & Trabea,Tunica Iouis,Tunica palmata vocatur.Curulem etiam Prętor habuit communem

Cornelii Taciti locus.

Prætextæ variæ.

Tunicę variæ.

Curulis.

cum

cum Consule, sicut & Comitia maiora apud Gellium 2 Consulis Collega, de qua quia alibi commentati 3 sumus, tantùm adiiciemus ex Liuio lib. vij. hæc. Non patientibus tacitum Tribunis proConsule vno Plebeio, tres patritios Magistratus curulibus sellis, prætextatos tanquam Coss. sedentes nobilitas sibi sumpsisset: Prætorem quidem etiam iura reddentem, & Collegam Consulibus, atque iisdem auspiciis creatum. Intelligimus autem Prætorem, & duos Ædiles Curules, qui etiam prætextati erant. Et quia ex sellis eboreis ius dicebant, Curules vocati. Hi particulam iuris honorarij tractabant prodito edicto, ex quo in actionib. emptorum redhibendorum, & quanti minoris, controuersias dirimebant. Cuius edicti verba extant in ff. ad tit. de ædil. edicto. Prætereà annonam, ludos, & ædificia curabant. Cic. iij. de legibus, *Sunto Ædiles curatores vrbis, annonæ, ludorumq; solemnium.* Posteri sanè Plebeiis, nimirum post Decemuiros constituti. Sed cùm eundem Magistratum in sua Nomothesia Plato instituat, putem tamen Ciceronem magis à moribus Romanorum, quam à Platone suam desumpsisse: aut Rom. Legatos ex eiusdem Philosophi libris mutuatos, cùm vtrique Romæ fuerint instituti ante Platonem, qui vixit circa annum ab Vrbis natali quadringentesimum. Itẽ Aphorismum illum de Curulibus satis indicat non esse ex xij. tabulis ratio temporum, cùm Curules anno demum post 4 illas LXXXII. primùm creati sint.

Ædiles Curules.

Plato quando vixit.

COROLLARIVM AD CAP. VI.

1. Dispar fortassis solo fascium numero) *Coss. enim duodecim fasces, Prætores vrbani binos, Pro-*

Fasces Coss. et Prætorum.

uinciales senos præferebant: de quibus latiùs in Paralipomenis.

2. Apud Gellium) *Lib.13.cap.14.ex M.Messala lib.1.de auspiciis. Adde Cicer.libr.9.ad Atticum in quadam epistola,quæ incipit: Tres epistolas.*

3. Commentati sumus) *Suprà lib.1.cap.6.nostræ historiæ.*

Aediles Curules quando primùm creati.

4. Anno demum post illas) *Anno ccclxxxvij. fuère creati primum Ædiles Curules. Hic annus insignis noui hominis Consulatu, Prætura, Ædilitate Curuli: hos sibi Patritij quæsiuère honores pro concesso Plebi altero Consulatu. Hæc Liuius in initio libri vij. Primi autem Ædiles Curules fuerunt Cn. Quintius Capitolinus, & P.Cor.Scipio, sed variant auctores in computatione anni, quo editæ fuerunt xij. tabulæ. Nam Eusebius ait latas fuisse anno ab V.C. ccciij. Gellius autem ccc. vt suprà adnotauimus.*

Leg.xii.tab.

ARGVM. CAP. VII.

Diuisione facta iudiciorum, progreditur ad eos, qui iurisdictionem habent in Quæstionibus, & quomodo Prætor in Publicis præerat.

Iudiciorum diuisio.

DVplex est iudiciorum ratio: quędam enim publica, alia priuata sunt. De publicorum Disceptatoribus, tanquam magis seriorum 1 & grauiorum, priùs dicamus. Reges ergò primùm, deindè Populus, tandem Cæsares summum ius in publicis habuerunt. Populus cùm auctior numero esset, neque Comitio, Foróque concludi facilè posset, & cùm multitudine iudiciorum idem vix quotidiè coiret ad causas publicas disceptandas suffragiis, constituit sibi Iudices, qui eo munere

Iudices quandò.

fung

fungerentur. Cic. vij. Act. in Verrem de sociis vexatis loquens: Ad Populum Rom. confugient? Facilis est causa Populi, legem enim causa Sociorum iussisse, & eius legis custodes, & vindices pręposuisse dicet. Idem Cic. pro Flacco: Quem alium appellem? Et paulò pòst: An Populum Romanum? At is quidem omnem suam potestatem de bonis tradit vobis. Iudicibus loquitur. Sed quo tempore, & à quo lata sit illa lex nusquam legere memini: Hoc vnum scio post xij. tabulas latam: nam antę eas Quæstores parricidij publicis præerant, & quorum etiam fit in xij. tabulis mentio, in quorum vicem successerunt Prætores, qui quamuis (vt docuimus) cognitionē non haberent, sed merum imperium, non Pretores (quòd magis priuata respicerent) sed veteri nomine 2 Quæstores vocati sunt à conquirendis maleficiis, vt putat M. Varro iiij. de ling. Lat. Et quærere proprium pro præesse. Cic. pro Rabyrio: Accusaui de pecuniis repetundis, Iudex sedi, Prætor quæsiui. Quæsitores etiam dicti plano vocabulo. Cic. pro Fonteio: Quid mihi opus est sapiente Iudice? quid æquo Quæsitore? Quid Oratore non stulto? Vergil. *Quæsitores parricidii.* *Quærere.* *Quæsitores.*

Quæsitor Minos vrnam quatit.

Sed & inquirere pro quærere in maleficiis vsurpatum est. Curtius libr. vj. De capitalibus rebus Reges vetusto more Macedonum inquirebant. Itaque Quæstiones pro publicis iudiciis intelligi cœperunt, quæ olim extraordinariæ erant, cùm nouæ subindè delatis nouis criminibus constituerentur, tandem quædam cœperunt esse perpetuæ. Cicer. in Dialogo de claris Oratoribus cum loquitur de Carbone: Hic optimus illis tem- *Inquirere.* *Quæstiones.* *Quæstiones ordinariæ quandò.*

poribus est habitus, eóque forum tenente plura fieri iudicia cœperunt: nam & quæstiones perpetuæ hoc adolescente constitutæ sunt, quæ antè nullę erant. Perpetuę, id est, ordinarię, non autem triginta, quadraginta aut centum annorum, vt sęp͏è iure nostro. Factæ autem sunt perpetuæ legibus latis de sicariis, de falsis, parricidio, iniuriis, quas L. Cornelius Sylla promulgauit. Hinc leges Corneliæ, quibus adiunxit Pompeius de parricidiis, C. Iulius de repetundis, adulteriis, maiestate, vi, & vi armata, peculatu, ambitu, annona, residuis. Est & lex Flauia de plagiariis. Si verò nouum crimen & inauditum, ità vt de eo legibus cautum non esset, deferebatur, noua lege lata quæstio constituebatur, vt in causa Milonis noua lege quæstionem exercuerunt Pompeius & Cn. Domitius. Item in aliis omninò nouis maleficiis Cic. ij. Philipp. Quid enim attinebat noua lege quæri de eo, quod hominem occidisset, cum esset legibus quæstio constituta? Dicitur etiam constituere iudicium, eodem planè sensu, pro eo quod est dare actionem, & futuræ causæ processum seriémque ordinare. Fab. lib. iij. Rarum est, vt in Foro iudicia solùm propter id constituantur, sicut Diuinationes, quę fiunt de Accusatore cōstituendo, & nonnunquam inter Delatores, vter pręmium meruerit. Quomodò autem constitutionis lex conciperetur, extat apud Pædianum exemplum in Milonianā, vbi quæstioni de Clodij cæde à Senatu decretæ Cn. Domitius Quæstor præpositus est: Accusatori & Reo præstituta tempora dicendi, Testibus & suus dies dictus, numerus Iudicantium finitus, &c. Hinc profectum legibus interrogare, de

Perpetuæ quæstiones.

Noua quæstio

Constituere iudicium.

Quæstionis lex.

de quo aliâs. Cic. pro domo sua: Esto, nō fuit in me pœna ulla peccati, at fuit iudicij. Cuius? quis me vnquam ulla lege interrogauit? quis diem dixit? Si verò vsque adeò immane crimen erat, vt Iudicum cognitione grauius esset, tū de eo iudicium non constituebatur, sed extra ordinem Senatus, vel Populus cognoscebat, vt Catilinariorum coniuratio, quę per Ciceronē Consulem ad Senatum delata, tam diligēter, & fœliciter peracta, & perorata est, vt Senatusconsultum capitale decerneretur, ex quo quinque in carcere strangulati, reliqui hostes patrię iudicati coacti sunt in exilio cū duce Catilina occumbere, collatis cū alteroConsule C. Antonio signis. Plin. in causa Marij Prisci lib. ij. Marius Priscus, accusantibus Afris, quibus Proconsul præfuit, omissa defensione Iudices petiit. Ego & Cornelius Tacitus adesse Prouincialibus iussi, existimauimus fidei nostræ conuenire notum facere Senatui, excessisse Priscum immanitate & sæuitia crimina quibus dari Iudices possent, cùm ob innocentes condemnandos, interficiendos etiam pecunias accepisset. Respōdit Frōto Catius, deprecatúsque est, ne quid vltra repetundarum legem quæreretur. Ex quibus notum est, Senatum legitimis quæstionibus non interfuisse, sed extraordinariis: illis autem dedisse Iudices. Tranq. in Domitiano: Auctor Tribunis Pleb. fuit Ædilem sordidum accusandi repetundarum, Iudicésque in eum à Senatu petendi. Idē in Claudio: Negabat rem cognitionis esse, sed iuris ordinarij, id est, causa cognita deliberandum esse, danda sit actio, nec ne. Quod fit in rebus recens natis & inauditis, quādo ordinaria actionis forma nul-

Quando extra ordinem cognoscebatur.

Senatus legitimis quæstionibus non interfuit.

la extat,& noua aliqua cócipienda est rei oblatæ, & præsenti accómoda:hinc tit.in Pandect.de extraord.cognit.natus est. Atque etiam puto extra ordinem habitas, quæstiones rectè vocatas, quæ videntur cognitiones maiorum rerum & argumentorum solemnes,& seriæ dispunctiones,& disquisitiones apud maiores Magistratus, quæ cognitiones rectè dicerentur:Anacrises, quasi probè expensæ, & sæpius repetitæ rerum discussiones, vt Iustinianus in Nouellis Græcis, constitutione 142. quas etiam rectè fortassis vocaremus Reuisiones, cùm Senatuum aresta iterum discutiuntur,& expediuntur propositis certis errorum capitibus, quod in Curiis & Parlamentis sæpissimè vsitatur. Verùm Anacrises propriè in iure nostro,& apud Rhetores vsurpantur in causis capitalibus, cum Rei legibus interrogantur, Testes audiuntur,& Reis(vt dicitur) confrontantur,vel etiam cùmRei torquentur:nam totus ille capitalis discursus Anacrisis vocatur: vndè facere anacrisim in l.Diuus.ij.ff.de custod.reor.est facere processum rei accusati, quæ Latinè quæstio vel inquisitio etiam rectè diceretur.Prætor autẽ huiusmodi quæstiones capitales constituebat, & exercebat.sine vlla cognitione tamen, Iudices autem cognoscebant tantùm sine vlla iudicij exercitatione, & imperij. Indè est, quod in veterum Oratorum Orationibus plurimis,quę ad nos beneficio Librariorum primùm, deindè Calcographorum transmissæ extant, ad Iudices conuertatur Actio,quod quoties fit,id argumento est,causam esse publicam,Iudicúmque tabellis esse disceptandam.Itaq; in priuatis secùs appellantur Discept

Extraordinariæ quæstiones

Anacrises.

Reuisiones.

Anacrisim facere.

Causa publica vndè dignosca tur.

ceptatores, vt in causa Quintiana, C. Aquili, & ij qui tibi in concilio adsunt, Cecinnana Recuperatores. Prætor autem ità pręerat, vt in legem quęstionis non iuraret, neque tabellam haberet, sed in reliquis imperio vteretur vt suprà diximus. Atque dum ità Iudicibus præesset in imperio Pretor, iudicium exercere dicebatur. Cic. ad finē pro Archia Poeta: Quæ non Fori iudicialique consuetudine, & de hominis ingenio, & communiter de ipsius studio loquutus sum, & Iudices spero à vobis in bonam partē accepta, ab eo, qui iudicium exercet, certè scio. Ità accipitur in l. j. ff. de of. eius cui man. est iur. Videntur errare Magistratus, qui cùm publici iudicij habeant exercitationem Lege, vel Senatusconsulto delegatam, veluti lege Iulia de Adulteriis, & si quæ sunt similes, iurisdictionem suam mandant. Huius rei fortissimum argumentum est, quod lege Iulia de vi nominatim cauetur, vt is cui contigerit exercitatio, possit eam si proficiscatur mandare.

Disceptatores. *Prætor in publicis quomodo præerat.* *Exercere iudicium.*

COROLLARIVM AD CAP. VII.

1. Tanquam magis seriorum & grauiorum) *Præter hanc rationem ordinis, alteram superius statim in capite operis posuimus, quòd etiam publica iudicia præcedere debent, quia in his de criminibus agitur, quæ natura & tempore priora sint iis quæ in priuatis tractantur, statim enim doli capaces facti prius delinquimus, quàm contrahamus, testemur, & iudicio sistamur: quam adfert Ioan. Berberius in suo viatorio iuris, quòd prius de criminibus tractet, quàm de contractibus, testamentis, & iudiciario ordine.*

Publica iudicia cur priuatis priora. *Ioan. Berberius*

2. Sed veteri more Quæsitores vocati) *Hoc tamen notare est operæprecium, quod Quæsitorum duo*

Quæsitorum duo genera.

fuerunt genera, aliquando enim idem Quæsitor siue Iudex quæstionis erat, & Prætor, vt in causa Cluentij, in qua Quintus Voconius idem Prætor, & Iudex quæstionis fuit: Quandoque Iudex quæstionis, siue Quæstor erat è Iudicum numero, qui Prætor non erat, vt in iudicio Oppianico Quæsitor siue Iudex quæstionis fuit C. Iunius (Iudicem enim quæstionis & Quæsitorem vocat Cicero) Prætor autem C. Verres: Sic nequaquam semper fuit idem Prætor & Iudex quæstionis, vt putauit Budæus, sed plerunque diuersi. Prætor autem in iis, quæ imperij erant, ferè impediebatur, veluti Iudices cōgere, sortitionem, aut subsortitionem facere: Iudex autem quæstionis circa cognitionem versabatur, non secùs quàm in priuatis Iudex à Prætore datus.

Prætor Iudex quæstionis.

3. Anacrisis vocatur) *Anacrisis est examinatio negotij, quæ per delati interrogationem fit. Alciatus lib. 1. Parerg. cap. 6.*

Anacrisis quid.

ARGVM. CAP. VIII.

De Iudicum Decuriis, & Legibus iuditiariis, & quomodo variatum sit in illis.

IVdices ergò publicorum Disceptatores non vt Centumuiri ex tribubus, sed olim quidem ex Senatorum collegio petebantur, qui in Decurias per census modum distributi vicibus iudicandi munus obirent, & vicissim ab eodem vacarent. Vt enim maioribus Comitiis Populus in Centurias ex censu distinctas digerebatur, ità Iudices in Decurias, cùm illæ inferiorum sint, hæ honestiorum teste Asconio iij. Verrina. Vtrumque tamen à Castris exisse videtur, vbi Centuriones, qui centum præfecti sunt, Decuriones qui decem

Iudices. *Decuriæ.* *Centuriæ.* *Centuriones.* *Decuriones.*

decem: & in Coloniarum deductionibus decimus quisque consilij publici gratia à Triumuiris electus Decurio vocatur Pomponio in iuris enchiridio: Sed & illud etiam ex decimationibus exercituum migrauit. Verùm quanquam Decuria propriè decadem significet, tamen sæpius pro albo quodam, & libello, vbi in varios sed tamen certos numeros Militum & Iudicum nomina referebantur, Catalogos, Matriculas, & Rotulas vocamus, & decuriatos milites, id est, relatos in numeros, immatriculatos. Cicero pro domo sua: Cùm desperatis Ducibus decuriatos, & descriptos haberes exercitus perditorum. Tranquillus in Tyberio Decurias Equitum appellat, nō quòd decem continerent, sed numeros, album, & catalogum: nam ante Tyberium singulæ Decuriç singula millia Equitum continebant, quæ tamen ab eodem auctę sunt concesso iure aureorum annulorum: auctor Plinius maior lib. iij. Ità vsurparunt Latini Centurias extra Castra Comitiis centuriatis, pro actis censualibus, vbi per Censores descriptę classes eorum erant, qui censum parem haberent, quæ tamen modò maiores, modò minores erant, vt ex descriptione classium apud Liuium dici potest. Decuriæ ergo album, in quo descripta erant per classes Iudicantium nomina. Tranquillus in Claudio: Cùm Decurias rerum actu expungeret. de Iudicibus loquens, id est, cùm Iudicum catalogum recenseret, vt Censores, & posteà Principes Populi Centurias recognoscebant. Idem in eodem: Splendidum virum, Græciæque prouinciæ principem, verùm Latini sermonis ignarum, non modò albo Iudicum erasit,

Decuria pro albo.

Decuriæ quot militum capaces.

ſed etiam in peregrinitatem redegit. Idem in Domitiano: Equitem Rom. ob reductam in matrimonium, cui dimiſſæ adulterij crimen intenderat, eraſit Iudicum albo. Idem auctor album Citharœdorum in Nerone dixit, & apud Ciceronem ij. de Oratore album Faſtorum pro Ephemeride, quam Almanach vocant: Erat hiſtoria (ait ille) nihil aliud, quàm annalium confectio, cuius rei, memoriæque publicæ retinendæ cauſa, ab initio rerum Romanarum, vſque ad P. Mutium Pontificem Max. res omnes ſingulorum annorum mãdabat literis Pontifex Max. afferebátque in album, & proponebat tabulam domi, poteſtas vt eſſet Populo cognoſcendi. Et titulus lib. 50. ff. de albo Decurion. ſcriben. Album Senatorium dicitur. Tacitus lib. iiij. Apidium Merulam, quòd in acta Diui Auguſti non iurauerat, albo Senatorio eraſit. Pictacium pro albo etiam dictum eſt. Lampridius in Alexandro Seuero: De promouendis etiam ſibi annotabat, & perlegebat cuncta Pictacia, & ſic faciebat diebus pariter annotatis, & quis, & qualis eſſet, & quo inſinuante promotus. In albo verò Iudicum tot erãt Decuriæ, quot claſſes & ordines diuerſi Iudicantium, vt Decuria Senatorum, Decuria Equitum, Decuria Tribunorum Ærariorum. Plinius libro tertio: Decuriæ quoque ipſæ diſcretæ pluribus nominibus fuerunt, Tribunorum æris, Selectorum, & Iudicum. Et paulò poſt: Diuiſus hic quoque ordo erat ſuperba vſurpatione nominum, cùm alius ſe Nongentum, alius Selectum, alius Tribunum appellaret. Senatores igitur primùm ante Gracchorum tempora 1 ſoli iudicarunt, neque

Album. *Pictacium.* *Variæ Decuriæ.* *Senatores.*

neque omnes, ſed qui decuriati eſſent in albo, propter morum integritatem. Cic. pro Roſcio Amerino: Qui ex ciuitate in Senatum propter dignitatem, ex Senatu in hoc conſilium propter ſeueritatem delectis eſtis. C. autem Gracchus Tribunus Plebis popularis nimis, & præfractè Patribus aduerſus, neque rerum à fratre Tyberio tentatarum infœlici exitu fractus, ſed fraterni fati futurus vindex, præter leges Agrarias ei genti fatales, & Frumentarias, Iudiciariam etiam tulit, qua iudicandi auctoritas, quæ ante in peculio ſolius Senatus fuerat, Equitibus 2 tranſtulit. Seruilius autem Cæpio Conſ. XXII. annos poſt legem Gracchanam, dùm ſtudet conciliare ordinem Senatorium cum Equeſtri, aliam legem tulit de communicandis inter Senatores, & Equites iudiciis. Sed hæc Seruilia parùm durauit, rediuiua, & vigente iterùm Gracchana: quòd vel ex eo 3 manifeſtum fit, quòd M. Liuius Druſus xv. annis poſt legem Gracchi, qui fuit natalis Vrbis DCLXII. iterùm Seruiliam ſuſcitauit, iudiciis vtrique ordini commmunicatis. Verùm nec hæc Liuia longæua fuit: nam L. Martius Philippus Druſi inimicus eodẽ anno obtinuit, vt Druſi leges, tanquam contra auſpicia latæ, tollerentur vno SC. vt teſtatur Cicero libro iij. de legibus. Anno dein elapſo lex Plotia lata eſt, quam tulit M. Plautius Syluanus Tribun. Pleb. anno ſecundo belli Italici, vt ſingulæ tribus denos quinos crearent, qui eo anno iudicarent, ſic pro parte iudicia cum Senatoribus & Plebe communicata ſunt. Tribus & quadraginta annis poſt Gracchanam L. Cornelius Sylla, non minùs Pa-

C. Gracchus l. Iudiciariam tulit.

L. Seruilia.

Liuia.

Plotia.

Syllana.

tribus addictus, quàm Gracchus suæ Plebi, rursùm statuit, vt soli Senatores id muneris perfungerentur: auctor Asconius. Tacitus libr. xij. de Claudio: Claudius omne ius tradidit, de quo toties seditione, aut armis certatum, cùm Semproniis rogationibus Equester ordo in possessione iudiciorum locaretur, aut rursum Seruiliæ leges Senatui iudicia redderent, Mariusque & Sylla olìm de eo vel præcipuè bellarent. Exactoque decennio Aurelius Cotta Prætor Senatoribus adiecit Equites, & præter Gracchi beneficiũ etiam Ærarios Tribunos. Cic. in Diuinatione: Populus Rom. tametsi multis incommodis, difficultatibusque affectus est, tamen nihil æquè in Repub. atque illam veterem iudiciorum vim, grauitatemque requirit: iudiciorum desiderio Tribunitia potestas efflagitata est, iudiciorum lenitate ordo alius ad res iudicandas postulatur. In quem locum sic Pædianus: 4 Gracchus legem tulerat, vt Equites Rom. iudicarent, iudicaueruntque per annos triginta sine infamia. Pòst victor Sylla legem tulerat, vt Senatorius ordo iudicaret, & iudicauit per annos decem turpiter. Nunc Aurelius Cotta legem tulit, vt Senatores, Equites, & Tribuni Ærarij simul iudicent. Et hoc est quod Cicero dicit alium quoque ordinem ad iudicandum postulari. Hæc ille. De sordibus Senatorum cùm soli iudicarent Cic. secunda Verrina: Omnia non modò commemorabuntur, sed etiam expositis certis rebus agentur, quæ intra decem annos, posteaquam iudicia ad Senatum translata sunt, in rebus iudicandis nefariè flagitioseq; facta sunt. cognoscet ex me Pop. Romanus quid

Aurelia.

Senatorum sordes.

sit

ſit,quamobrem cùm Equeſter ordo iudicaret annos propè quinquaginta continuos, nullo Iudice Equite Romano iudicante ne tenuiſſima quidem ſuſpicio acceptæ pecuniæ ob rem iudicandam conſtituta ſit : quid ſit, quòd iudiciis ad Senatorium ordinem tranſlatis, &c. Quarum ſordium frequentiſſima eſt mentio in Verrinis, quòd occaſio mutandorum Iudicum in incude eſſet. Sed ratio temporum inter Ciceronem, & Aſconium Interpretem non cõſtat: ille enim quinquaginta, hic triginta interiectos annos numerat à Graccho ad Syllam, vt in alterius 5 codice menda ſuſpecta ſit,quæ frequens incidere ſolet in notas temporum, & ſummarum vitio Librariorum. In illo à Sylla ad Cottam 6 decennio habita Oratio pro Roſcio Amerino, vt ſatis ex ea conſtat, & Actiones in Verrem, cùm legem adhùc meditaretur Cotta,reliquæ apud Iudices ex Senatoribus, Equitibus, & Tribunis conflatos peroratæ: nam nihil immutatum vſq; ad Iulij dictaturam, cùm à Foro feriari cœpiſſet M. Cicero, & ſe totum ad Philoſophiam tractandam contuliſſet,vt in Prȩfationibus operum Philoſophicorum ſatis idem auctor indicat.

Diſcrepantia temporum.

Oratio pro Roſcio Amerino.

Actiones in Verrem.

COROLLARIVM AD CAP. VIII.

1. Senatores primùm, &c.) *Hoc probat Dionyſius, qui iudicia Patritiis à Romulo tributa eſſe, & Polybius, qui iudicia in poteſtate Senatorum fuiſſe teſtatur lib.6.*

2. Equitibus tranſtulit) *Rectè dicit tranſlatam eſſe iudicandi poteſtatem Equitibus,non autem communicatam Senatoribus, vt quidam putauerunt la-*

Plutarchus reprehenditur.

psi auctoritate Plutarchi, qui in vita Gracchorum ait, legem à C. Graccho latam, vt trecenti Equites simul cum trecentis Senatoribus iudicarent; quod ex Paterculo, Appiano, Asconio, Floro, Cicerone, & Tacito falsum deprehenditur, qui cùm sint testes omni exceptione maiores, vnius singularisque Plutarchi fidem eleuant. Allegandis autem & recitandis eorum auctoritatibus supersedemus, dum breuitati studemus, præsertim cum sciamus hunc locum diligentissimè discussum à Paulo Manutio libr. suo de Legibus. Hunc tamen locum præterire intactum non potuimus, ne quis dùm in hunc Plutarchi locum incidit, tanquam ad scopulum impingat. Eiusdem Plutarchi lapsus in vita Fabij, & Antonij, cum denarium Rom. dragmæ, libram minæ æquat, Budæi calculum conturbauit, & errandi causam præbuit, vt in his legibus iudiciariis, vbi legem Seruilij, aut Drusi pro lege Gracchi accipit, quod facilè accidit homini Græco, dum in ciuitate, & moribus Romanis tanquam peregrinus versatur. Nonnullas alias in eundem notas vide etiam apud Ioan. Bodinum in sua elegantissima, & doctissima historiæ methodo cap. 4. præter quas sacrosanctam ipsius Plutarchi auctoritatem puto.

C. Norbani causa coram Equitibus acta.

2. Quod vel ex eo manifestum fit) *Hoc etiam probari posse videtur ex eo, quod C. Norbani hominis seditiosi causa apud Equites solos agitata fuit, paruo tempore post Seruilij Cæpionis Consulatum, quod ex Ciceronis 2. de Oratore palàm fit, sic enim Crassus: Et animos Equitum Rom. apud quos tùm causa agebatur, ad Q. Cæpionis odium, à quo erant ipsi propter iudicia abalienati, reuocabant.*

Pædiani lapsus.

3. Sic Pædianus) *Operæprecium hic etiã videtur*

Lect

Lectorem admonere erroris Asconij, qui hîc etiam in numero, & ordine legum iudiciariarum fallitur, non enim post Semproniam sequuta est immediatè Syllana, quod videtur innuere, sed Seruilia, Liuia siue Drusi, Plotia siue Syluana inter Grachi & Syllæ leges interuenerũt media, quod patet etiam ex textu.

Conciliatio Ciceronis cum Asconio.

4. Vt in alterius codice manda sit) *Apud Asconium legendum videtur quadraginta, quanquam si exactiùs velimus calculum subducere, à iudiciaria Gracchi vsque ad Syllæ legem, inueniemus tres & quadraginta annos. Sed hoc familiare ipsis auctoribus, vt pleno & perfecto numero vtantur, quò citiùs tempus exprimant. Sic etiam apud Ciceronem quinquaginta legi poterunt, cum hac dictione propè, quæ diminutionem & imperfectionem denotat, nec tam exactam rationẽ temporum habendam putant, quin plus minùs interdùm, imò sæpè addant aut detrahant summæ, quò faciliùs, & rotundiore vocabulo exprimant, quod aliàs etiam factum notauit idem Asconius ab ipso Cicerone in Oratione pro Caio Rabirio, & sic conciliari Ciceronem cum Asconio puto.*

Ciceronis oratio pro Roscio quando ab eo habita.

5. In illo ad Cottam decennio) *Ex Gellij 15. lib. cap. 28. apparet Ciceronem defendisse Sextum Roscium reum parricidij L. Sulla Fœlice, & Q. Metello Pio Coss. cùm iam natus esset Cicero annos septem & viginti. Quo loci reprehenditur à Gellio Cornelius Nepos. Is autẽ fuit annus V.C. DCLXXIII. ipso anno videlicet quo Sulla legẽ tulit iudiciariam.*

Actiones in Verrem.

Actiones autẽ in Verrẽ habitæ sunt à Cicerone tempore, quo Aurelius Cotta l. Aurelia iudicãdi munus inter Senatores, Equites, & Tribunos Ærarios partitus est, Cn. Pomp. & M. Crasso Coss. Quod ex ipso Cicerone liquet, sic enim lib. 5 in Verrem: Iudiciũ de

Iudicibus & de te futurum est: At quo tempore futurum est? nempe eo cùm Pop. Rom. aliud genus hominum, atque alium ordinem ad res iudicandas requirit, ea lege de iudiciis, iudicibusque promulgata Id quod Pædianus adnotauit Oratione 2. in Verrem: Cottam (inquit) Prætorem significat, qui legem promulgarat de restituendis Equestri ordini iudiciis.

ARGVM. CAP. IX.

Iterum de legibus Iudiciariis, & diuersa Iudicum nomenclatione, incremento, decremento, variatione, de vicibus Decuriarum.

RES iterum vtcunque variata à Cn. Pompeio II. Consulatu. Cic. in Pisonem de lege Pompeia: Ecquid vides, ecquid sentis, lege iudiciaria lata, quos posthâc Iudices simus habituri? non æquè legetur, quisquis voluerit, nec quisquis noluerit non legetur. Asconius in eandem Orationem: Legem Iudiciariam ante aliquot annos, quibus temporibus Verres accusatus est à Cicerone, tulit Aurelius Cotta Prętor, qua communicata sunt iudicia Senatui, Equitibus, & Tribunis Ærariis. Rursus deinde Pompeius in II. Consulatu, quo tempore Oratio in Pisonem dicta est, promulgauit, vt amplissimo ex censu, ex Centuriis aliter quam anteà lecti Iudices, æquè tamen ex illis tribus ordinibus, res iudicarent. *L. Pompeia.* Ex hoc census discrimine inducto, lege Pompeia profluxit (vt credo) in Decuriis Iudicum confusis ex triplici collegio Senatorum, Equitum, Tribunorum, vt alij essent Selecti, alij Iudices, alij Tribuni, quidam etiam Nongenti, illi à censu, hi *Selecti.* ab officiis distincti: Nam Selectos vocabant eos

(si quid

(si quid veri mens augurat) qui ex præscripto legis Pompeiæ maximum censum in albo Centuriarum à Censoribus descripto haberent, vt fortassis id vocabuli fuerit in lege Pompeia conceptum, & puto apud Asconium pro electis selectos legendum, cùm auctor ille alioqui passim sit corruptissimus. Sunt ergò Selecti, qui ad iudicandum eliguntur Equites ex maximo censu: neque enim adhûc ordo Equestris natus erat, neque ei certus in censu modus constitutus per D. Augustum, quod veteres tituli satis demonstrant, *Senatus Populúsque Romanus*, vbi nulla Equitum mentio, sed omninò duo ordines erant, Patritius & Plebeius. Sed inter Plebeios principes Publicani, & equites solo suo equo publico eminebant. Itaque Gracchus transtulisse dicitur ad Plebem iudicia, cum Equitibus dedit. Augustus Octauius Equitibus certum censum statuit, abrogata rogatione Pompeia, quadraginta sestertia, id est, nostratis nummi decem coronatorum millia, quæ qui non habebat in Decuriis Iudicum tanquam Eques non erat. Tyberij demùm principatus nono anno in ciuitatem venit Equester ordo, annulorúmque auctoritati fama constituta est, vt est apud Plinium lib. xxxIII. cap. I. & altero capite, post Ciceronem receptum tertium ciuitatis membrum, scribit: Iudicum appellatione (ait) separari eum ordiné, primùm omnium instituêre Gracchi, discordi popularitate in contumeliam Senatus. Mox ea debellata auctoritas nominis vario seditionum euentu, circa Publicanos substitit & aliquandiù tertiæ vires Publicani fuêre. M. Cicero demùm stabiliuit Equestre nomen in

Asconius.

Equester ordo.

Publicani & Equites inter Plebeios.

Census Equestris.

Quandò cœpit Equester ordo

Consulatu suo, ei Senatum concilians, ex eo se ordine profectum esse celebrans,&ei vires peculiari potestate quærens. Ab eo planè hoc tertium corpus in Repub. factum est,cœpitque adiici Senatui Populoq; Rom. Equester ordo. Qua de causa etiam nunc post populum scribitur, quia nouissimè cœptus est adiici, quod intelligendum perfectum esse constitutionibus Augusti & Tyberij, cùm antè tantùm affectum esset. Itaque apud auctores vbi de Equestri ordine legitur, ante illa tempora subesse quãdam prolepsim putamus anticipati temporis, vt in illo Vergiliano:

Italiam fato profugus, Lauináque venit
Littora.

Nongenti. Nongenti autem diuersi erant à Selectis. Idem Plinius: Diuisus hic quoque ordo erat superba vsurpatione nominum, cùm alius se Nongentum, alius Selectum, alius Tribunum appellaret. Erant Nongenti, qui eligebantur ad custodienda suffragiorum scita in Comitiis: Tribuni Ærarij, qui prouinciarum Quęstoribus attributam pecuniam ex Ærario numerabant apud Asconium. Quæ quamuis deduci videantur à Plinio ad Tyberium, finem tamen acceperunt dictatura Cæsaris, in qua idem Iulius iudicia ad duo genera Iudicum redegit, Equestris ordinis, & Senatorij: Tribunos Ærarios, quod erat tertium, sustulit, auctor Tranquillus. Ergò tertiam Decuriam adiecit percusso Cæsare M. Antonius Consul ex eiusdem Cęsaris Commentariis. Cicero x. Philipp. Quid ea lege, quæ prouulgata est de tertia Decuria Iudicum, nónne omnes iudiciariæ leges Cæsaris dissoluuntur? nisi fortè si quid memoriæ causa

Tribuni Aerarii.

Tertia Decuria.

ſa retulit in libellum, id numerabitur in actis? Deindè paulò pòſt conditionem,& mores allecto rum in conſortium iudicandi deſcribit his verbis: At quæ eſt iſta tertia Decuria?Centurionum inquit.Quid?iſti ordini iudicatus legeIulia,etiam antè Pompeia,Aurelia non patebat? Deindè: addo etiam,Iudices,Manipulares ex Legione Alaudarum,quod Cicero eodem in loco grauiter exagitat, & grauiùs quinta Philippica. Is etiam legem Iudiciariam tulit homo caſtus,& integer,iudiciorum,& iuris auctor,in quo vos fefellit, Anteſignanos, Manipulares, & Alaudas ſe Iudices conſtituiſſe dicebat. At ille legit Aleatores,legit Exules,legit Græcos. O conſeſſum Iudicum præclarum, ô dignitatem conſilij admirandam. pauet animus apud conſilium illud pro Reo dicere. Ibidem: Atque ego de notis Iudicibus dixi,quos minùs noſtis nolui nominare,Saltatores, Cythariſtas, totum denique comeſſationis Antonianæ chorum in tertiam Iudicum Decuriam ſcitote eſſe collectam. His tribus quartam adiunxit Octauius ex inferiori cenſu, quæ Ducenariorum vocaretur, iudicaretque de leuioribus ſummis, vt ſcribit Suetonius. Sunt autem Ducenarij Iudices, vt in libro iij. de Aſſe Budæus interpretatur,qui ducenta ſeſtertia in cenſu haberent, hoc eſt, cenſum Equeſtrem dimidiatum, quinque millium coronatorum, cum ſolidus cen ſus quadragintorum eſſet, id eſt, decem millium aureorum ſolarium. Ad quatuor priores quintam adiecit C.Caligula.Et cum ſextam adiici pre carentur Equites, à Sergio Galba non obtinuerunt.auctorTranquillus in eorum vitis.Sed quot

Iudices Manipulares.

Octauius quartam adiecit De curiam.

Ducenarii.

Quintam Decuriam adiecit Caligula.

Decuriæ quot Iudices continebant. Iudices caperent ſingulæ 1 Decuriæ vix omninò definiri poteſt. Certè tempore Gracchi, Equitum, ſicuti anteà Senatorum Decuria trecentos habuit. Verum lapſu temporum paulatim auctæ ſunt, ità tamen vt ſub Auguſto vix ſingula millia in ſingulis inuenirentur, nondum Prouinciis ad hoc munus admiſſis. *Auctus Equeſter ordo.* Sed cum ex Tyberij conſtitutione ius aureorum annulorum ab ambitioſis affectaretur, dici non poteſt, quàm auctus fuerit tertius ille & recens natus ordo, adeò vt quatuor non ſufficientibus, Caligula quintam conſtituere coactus ſit, tantúmque natum eſt faſtus, vt quæ ſub Diuo Auguſto impleri non poterant Decuriæ, non caperent poſteà eum ordinem, paſsímque ad ornamenta ea, etiam ſeruitute liberati tranſibant, quòd anteà nunquàm erat factum, quoniam in ferreo annulo Equites Iudicéſque intelligebantur: Adeóque promiſcuum hoc eſſe cœpit, vt apud Claudium Cæſarem in cenſura eius, vnus ex Equitib. Flauius Proclus CCCC. ex ea cauſa Reos poſtularet. Hæc Plinius capite ſecundo lib. XXXIII. *Decuriarum vices.* Decuriæ autem per vices rebus iudicandis vacabant. Suetonius in Auguſto: Ac plæriſque iudicandi munus detrectantibus vix conceſſit, vt ſingulis Decuriis per vices annua vacatio eſſet.

COROLLARIVM AD CAP. IX.

1. Quot Iudices ſingulæ caperent Decuriæ) *L. Seruilia. & l. Druſi trecenti Equites, & totidem Senatores iudicarunt: l. autem Plautia DXXV. fuit Iudicum numerus, ſi pro explorato numerum triginta quinque Tribuum fuiſſe tunc conſtituamus, quod controuerti poteſt, vt videre eſt apud Nicolaum Gruc-* *L. Seruilia. L. Druſi. L. Plautia.*

chium

chium virum doctiss. lib.1. cap.1. de Comitiis. Rursus autem l. Syllæ trecentos ex ordine Senatorio constituit: In reliquis non ita exactè constat de numero Iudicum. Cùm autem ætas legitima in iudicandi munere constituta erat, certè res ipsa requirere videtur, vt pauca de lege Comitiali, & Annali dicamus. Ergò legitimam ætatem xxxv. annorum fuisse apparet ex Suet. loco in Augusto: Iudices (inquit) à trigesimo ætatis anno elegit, id est, quinquennio maturiùs, quàm solebat. Postea autem diminutum fuit illud tempus: Callistratus enim in l. Iulia cautum esse ait, ne minorem annis viginti Compromissarium Iudicem liceat eligere, l.41. de recept. arb. Vlp. autem. l.57. de re iud. tuetur etiam sententiam Iudicis minoris xxv. annis, nisi minor decem & octo annis sit. *L. Syllana.* *L. Annalis Iudicum.*

ARGVM. CAP. X.

De iudicandi necessitate, & quomodo iudices hanc prouinciam detrectantes cogebantur, factaq; comparatione Togatæ militiæ cum Castrensi, illius tres Missiones describit.

ET quamuis honos esset in Decuriis locum habere, ità pro comite (vt ferè fit in humanis rebus) onus adiũctum habet: Est enim quædam iudicandi necessitas imposita Decuriatis, nihilque mirum si tantopere contenderent, vt alias haberent in eo officio Decurias molestiæ socias. Cicero in Prætura Vrbana: Hoc si vobis adeò leuius videtur Iudices, quod putatis onus esse graue, & incommodum iudicare, intelligere debetis vtrum id onus vosmetipsi reieceritis, an quòd probare Populo Romano fidem vestram, & religionem nõ potueritis, ideò vocalis iudicandi necessitas erepta sit. Aurelius 1 item, cũ iudicatum *Iudicandi necessitas decuriatis.*

refert inter munera perſonalia,& ciuilia,iudicandi appellat neceſſitatem.Accedit &multę periculum,ſi citati non adeſſent.Cic.5.Philip.Quęro igitur ſi Lyſiades citatusIudex non reſpõderit,excuſeturq́; Areopagites eſſe,nec debere eodem tẽpore Romę,& Athenis res iudicare,accepiẽtne excuſationẽ is,qui quæſtioni præerit? Idẽ iij.Verrina:Quo quidem die primũ Iudices citati in hunc Reum concediſtis. Si ergò non aderant, poterat Prætor multam infligere, quam opinor grauem fuiſſe ex Plin.epiſt.li.4.vbi Senator ſupplex deprecatur multæ remiſſionẽ his verbis:Ecce Licinius Nepos Prætor acer,& fortis multam etiam dixit Senatori. Egit ille in Senatu cauſam ſuam, egit autem ſit vt deprecaretur, remiſſa eſt multa: ſed timuit, ſed rogauit, ſed opus venia fuit. Eſt autẽ veriſimile pignoriſcapione,2vel multa arbitraria multatos,vt Senatores,qui ex cõtumacia non veniebãt euocati in Curiam.Cic.j.Philip.Cùm nollet venire vocatus, M.Antonius interminabatur ædium incendium aut diſturbationẽ,ad quæ Cic. Quis vnquam tanto dãno Senatorem coegit? aut quid eſt vltrà pignus,aut multam? Et ſanè emanſoris eſt, aut contumacis militis citanti Imperatori non reſpondere, aut excuſationem allegare.

Multa Iudicũ.

Fori & Caſtrorum ſimilitudo.

Prætor autem in Tribunali,tanquam in caſtrenſi Prætorio ſummæ rerum pręſidet,ac prouidet,reliqui parere habẽt,aut plecti:Eſt enim in foro togata 3 quædã militia.Itaq; & apud Valer.lib.viij. exercere ſtipendia forenſia dicitur, regere ſtipendiis Eloquentiæ ſuffragia Iudicum, vinci in ipſis Eloquentiæ caſtris.Qui milites habent peculium quaſi caſtrenſe pari prærogatiua, cum germano

Togata militia.

Peculium.

caſt

castrensi, vt in eo filiusfamilias iure suo vtatur, tanquam re alienissima à rationibus paternis. Dimittuntur, exauctorantur, excusantur, citantur Iudices more militum. Ideò & in hac militia imaginaria, quam eleganter describunt Leo, & Antoninus Impp. in l. aduocati. C. de Aduoc. diuer. iud. qui cœperunt postea habere matriculam suam, in quam referebantur nominatim, vt iidem Impp. in l. petitionem. eo. tit. tres sunt Missionum 4 species (vt in vera) honesta, causaria, & ignominiosa. Missio ignominiosa, & quasi exauctoratio, cum quis ob delictum capite minuitur, in exilium mittitur, libertatem, vel ciuitatem amittit. Cic. pro domo sua: argumentatur se ciuitatem non amisisse ex consequentibus, quia relictus non esset in Decuriis Iudicum, qui ciuis non est, his verbis: Quis in meum locum Iudicem subdidit? Tranq. in Domitiano: Ob reductam in matrimonium, cui dimissæ adulterij crimen intẽderat, erasit albo Iudicum. Perindè erat deleri quem ex Decuriis, atque in recensione Populi Senatorem probrosum moueri Senatu, aut equiti equum publicum adimi, vel Plebeium deleto ex Centuria nomine retrudere ad Ærarios pendendum pro capite tributum: Opere enim censorio id fieri debuit ante Cæsares. Posteà cœpit Cæsarum iudicium non minùs ad inurendam infamiæ notam vim habere, quàm sanctissimæ Censorum subscriptiones. Honesta autem missio, quæ vocatio vocatur, aut libera quædam legatio, fit ob meritum aliquod. Plin. Traiano lib. x. Cùm citarem iudices, Domine conuentũ inchoaturus, Flauius Archippus vacationem petere cœpit, vt Philosophus. Fuerunt,

Missiones Iudicum.

Ignominiosa.

Honesta missio

qui dicerent non modò liberandum eum necessitate, sed omninò tollendum Iudicum numero, reddendúmque pœnæ, quam fractis vinculis euasisset. Ex quo loco significatur, nisi sententia damnationis in metallum, qua ciuitatem amiserat, obstitisset, vacationem impetraturum Philosophiæ nomine: Professores 5 enim vacationem à muneribus ciuilibus habent, inter quæ, iudicandi necessitatem numeri diximus. Sunt de ea re tit. lib. x. C. Iustinian. de iis qui ætat. vel professi. sese excusant, & de professorib. & medicis. Senectus etiam excusationis legitimæ ad impetrandam vacationem causa est, si exegerit septuagesimum, propter senectutis honorem, quæ Romæ semper venerabilis fuit, 6 vt dicit Callistratus ff. de iur. immunitat. exemplo Veteranorum 7 emeritorum, qui satis spectati tandem rude donantur, dimissi, aut quia cognitionibus inepti sunt, delirant, desipiunt, & repuerascunt vt plurimùm. Numerus item liberorum 8 affert excusationem à ciuilibus muneribus. Tranquillus in Claudio: Cùm Decurias Iudicum rerum actu expungeret, eum, qui dissimulata vacatione, quam beneficio liberorum habebat, responderat, vt cupidum iudicandi dimisit. Excusatio autem temporaria est támque diuturna, quàm causa ipsa: nam imminuto legitimo numero, qui vacationem præstabat, redeunt patres ad officium. De quo ità Callistratus I.C. Demonstratur variè, nec abscise numerum liberorum ad excusationem municipalium munerum prodesse ex rescriptis Diui Ælij Pertinacis, namque Saluio Candido in hæc verba rescripsit: Etsi non ab omnibus muneribus dimittit

Professores.

Senectus.

Liberi.

mittit

mittit patrem natorum numerus, tamen quia sedecim pueros habere te per libellum significasti, non est irrationabile, vt concedamus filiorum educationi remitti tibi munera. Meretur de Republ. optimè, qui plurimos ex vxore tollit liberos: & olim quidem Censores cogebant maritos iurare, vxorem habere se, liberûm quærendorum gratia, vt est apud Gell. 9 Iuuenal. Satyra. xiiij.

Gratum est, quod Populo ciuem, Patriæq; dedisti,
Si facis vt Patriæ sit idoneus, vtilis agris,
Vtilis & bellorum, & rebus pacis agendis.

Honestam vacationem 10 videntur mihi habere *Honesta vacatio.* etiam in togata militia Senatus, qui impetrarunt ab eodem liberam legationem: *Libera legatio* nam vt qui adepti sunt, titulo tenus obeunt legationes: ità iudicatum exercent titulo tenus, qui honestè excusantur, incolumi nomine adhûc in Decuriis. Cicero j. de Legibus: Legationem aliquam nimirum historia postulat, aut eiusmodi quampiam cessationem liberam, atque ociosam. Nihil oneris sustinebat, qui eam obibat, sed honoratior erat ornamentis legationis: ferè autem quinquennales *Legationes quinquennales.* erant. Idem ad Atticum lib. xv. Habent (vt opinor) definitum tempus lege Iulia legationes liberæ, nec facilè addi potest. Bella est huius iuris quinquennij licentia. Prætexebāt hunc titulum, qui animi, aut negotiorum priuatorum gratia procùl ab vrbe secedebant, vt in secessu omninò honore non carerēt. Tranquill. in Tyberio: Tunc honorum satietatem, & requiem laborum prætēdens commeatum petiit. Deindè post: Remansit ergò Rhodi contra voluntatem, vix per matrem consequutus, vt ad velandam ignominiam

quaſi Legatus ab Auguſto abeſſet. De legatione libera ſine vllo munere iniuncto, ſine vlla cura, & procuratione loquitur. Cauſaria miſſio eſt, vt ex morbo maximc ſentico, 12 qui eius eſt ingenij, vt non ſinat eum quem corripuit rebus ſuis ſupereſſe: Item Sacerdotio, ſi eſt eiuſmodi, vt deſeri ſine religione non poſſit, & aliis cauſis, quarum excuſationem ſe accepturum Prætor edicto pollicetur ab iis, quoſcunque intelligit operam dare non poſſe ad iudicandum, vt dicit Vlpian.in l.Prætor.ff.de excuſation.& vacat.mun. Accedũt ad hunc titu.tàm lib. ff.vltimo quàm decimo. C. multi alij, qui ad hoc argumentum vacationum ſpectant: Ea enim cauſa, quæ eximit aliquem a ciuilibus muneribus, eadem à iudicandi neceſſitate liberat, & qui non habet excuſationem, inuitus iudicare cogitur, quæ duplex eſt: Aut enim præſcribitur cauſa peremptoria, & perpetua, vt honeſtæ miſſiones aliquæ, quæ ex meritis conceduntur, Philoſophia, Profeſſio artium ingenuarum, Senectus, quę æternum ſecuros faciunt eos, qui allegant: Aut temporalis, & dilatoria, vt ex liberorum numero ius, morbus temporarius, & aliæ, quę in iiſdem titulis enumerantur fuſiſſimè: non enim eſt inſtituti præſentis conſilium ſingula ad amuſſim ità exigere, vt nihil deſiderari poſſit, & magis ad Ius ciuile annotamus, quàm ex eo commentamur.

Cauſaria miſſio. *Sacerdotium.* *Excuſatio duplex.*

COROLLARIVM AD CAP. X.

1. Aurelius) *Arcadius l.vlt.de mun.& hon.ff.*

2. Eſt autem veriſimile pignoriſcapione) *Ade Plutarchum in Catone minore: denuntiante Catone, vt ſolemne habebant, à non obtemperantibus,*

Pignoriſcapio.

pign

pignora se ab ipso capturum. Item Liuium libro 3. V.C. Posteaquam citati non conueniebant, dimissi circa domos Apparitores, simul ad pignora capienda suscitandum, num consultò detrectarent. Sic Feudorum consuetudine introductum est, vt Dominus iniicere manum possit prædio clientelari, quod sazire *dicimus, quando munus iudicandi, cui obnoxium est Feudum, vel aliud iustum obsequium, aut officium præstare detrectat indeuotus Cliens, aut Vasallus contumax & inofficiosus.* Sazire Feudū inofficiosi Vasalli.

3. In Foro togata quædam militia) *Sic Valer. lib. 7. ca. 7. de quodam milite: depositis armis coactus est in foro togatam ingredi militiam. idem lib. 8. ca. 5. Quid M. Cicero forensi militia summos honores, amplissimumq́ dignitatis locum adeptus. Facit ad rem l. fori. & l. Aduocati. ff. de aduoc. diuer. iud. l. vnic. de castr. omnium Palatinor. pecul. lib. 12. C. Et quod ait Cic. pro Murena: Seruius hic nobiscum hanc vrbanam militiam respondendi, scribendi, cauendi plenam, plenam solicitudinis, & stomachi sequutus est, ius ciuile didicit, multùm laborauit, præsto multis fuit. Atque vt hæc vrbana, aut togata, sic altera sagata, aut armata vocatur in l. 6. & 18. de re iudic.* Duplex militia.

4. Tres sunt missionum species) *Tres hæ species missionum à Macro. I.C. explicantur lib. 2. de re mil. quæ habentur in l. 13. eod. tit. ff. & ab Vlp. in l. 2. de his qui not. infam. quibus quartam addit. De vacationibus militum vide Sigo. lib. 1. de antiquo iure ciuium Rom. cap. 15. Ignominiosæ exempla sunt egregia apud A. Hirtium de bello Africo.* Plures missionum species.

5. Professores enim vacationem habent) *Enumerat Modestinus quot quæque ciuitas habere possit Grammaticos, Sophistas, Rhetores, Medicos, qui va*

cationem munerum habeant in l.6.de excusat.tut. l. autem seq. Vlpianus ait constitutione Diui Pij non esse constitutum numerum Philosophorum, quia rari sunt,qui philosophantur:existimo (inquit) qui diuitiis superabūdant,libenter præstaturos auxilium patriæ,quod si studiosè contendant de re familiari, iàm indè ostendent facilè se non esse Philosophos.Et Papinian.l.8. de vacat. & excus. munerum : Munera quidem corporalia Philosophis remittuntur sordida, non ea quæ sumptibus expediuntur:etenim verè philosophantes pecuniam contemnunt, cuius retinendæ cupidine fictam asseuerationem detegunt. Egregium exemplum extat l.6. de muner.patrimon.lib.10.C.vbi Impp. Diocletian. & Maxim.AA.in hac verba ad quendam Hypocritam, qui pallio & barba tenus Philosophiam profitebatur : Professio, & desiderium tuum inter se discrepant : nam cum Philosophum te esse proponas,vinceris auaritia,& rapacitate:& onera,quæ patrimonio tuo iniunguntur,solus recusare conaris, quòd frustrà te facere cæterorum exemplo poteris edoceri.Quibus adde l.8.de Profess.& Med.

Rari Philosophi.

Philosophi barba & pallio tenus.

6. Romæ semper venerabilis) *L. 6. de Iur.immunit. cui subscribit A. Gellius lib.2. cap. 15. Noct. Att.Item Ouidius Fastorum lib.5.*

Magna fuit capitis quondam reuerentia cani,
Inq; suo precio ruga senilis erat.

7. Exemplo veteranorum) *In armata militia sufficiunt quinquaginta anni,vt ex Liuij lib.4. apparet, vbi spurius Ligustinus veteranus, & emeritus miles ità loquitur: viginti duo stipendia annua in exercitu emerita habeo,& maior annis sum quinquaginta. Quod si mihi nec stipendia omnia emerita essent, necdum ætas vacationem daret, tamen cùm*

Emerita ætas in vtraque militia.

Stipendia emerita.

quatuor milites pro me vno dare possem, æquum erat me dimitti. In togata autem grauior ætas requiritur, nempe septuaginta anni, vt ex l. vnic. qui ætat. se excus. C. l. 3. de iur. immunit. l. 2. de vacat. mun. et honor. ff. videre est, ex quibus euincitur perperàm legi quinquaginta quinque in l. manifesti. qui ætat. vel profess. se excus. lib. 10. *C. Suetonius in Tyberio ait, quod missiones Veteranorum rarissimas fecit, ex senio mortem, ex morte compendium captans. Vt autem Veterani post viginti stipendia honestam, vel causariam missionem consequuntur, de quibus fit mentio in l. penult. C. quando prouoc. non est necesse, sic Professores, qui per viginti annos continuos docuerunt, gaudent iisdem priuilegiis, quibus ij, qui vicaria dignitate constituuntur. l. vnic. de Profess. qui in vrb. Constan. l. 3. de prox. sacr. scrini. lib.* 12. *de qua quidem dignitate meritò gloriatur Accursius.*

8. Numerus quidem liberorum) *Vtilis numerus erat quinque, vt notatur in tit. de his qui num. liber. vel paupert. se excusant. l. 3. de muner. & honor. Nepotes autem loco parentum succedentes, & in acie defuncti liberi prosunt, quia, vt ait Iustinianus in §. filij autem. Inst. de excu. tut. hi, qui pro repub. ceciderunt in perpetuum per gloriam viuere intelliguntur.* *Vtilis numerus liberorum.*

9. Callistratus I.C.) *L. 5. ff. de iur. immunit.*

10. Apud Gellium) *Lib. 4. cap. 3. Noct. Att.*

11. Honestam vacationem videntur mihi habere.) *Quæ sit libera legatio declarat Cic. lib. 3. de Legib. huiusq; mentio fit in l. 4. de legation. ff. Atque idem Cicero in* 1. *Antoniana refert se habuisse ius liberæ legationis. Plutarchus in Gracchis refert Senatum Scipioni Nasicæ liberam legationem in Asia decreuisse, quia inuisus Plebi erat, ob mortem Tyberij* *Libera legatio*

Gracchi, cuius auctor fuerat. Hæc voti interdum, & nominum exigendorum ergo concedebatur, vt scribit Cic. in Oratione pro Flacco, quemadmodum Commeatus ab Imperatoribus. Legatorum autem viaticum, & honorarium appellatur Legatiuum l. vlt. §. legati. de mun. & hon. l. 2. de legat. Lautia etiam dicuntur, quæ veteres teste festo dautia dicebant.

Commeatus. *Legatiuum.* *Lautia.* *Morbus sonticus.*

12. Morbo maximè sontico) *Quis morbus sonticus dicatur, vide in l. quæsitũ. de re iud. l. 113. de verb. signifi. l. vlt. de Ædilit. edict. Differit etiam Cæcilius I.C. apud Gell. lib. 20. cap. 1. Noct. Att.*

ARGVM. CAP. XI.

A quibus Decuriæ Iudicum describebantur, & vbi asseruabantur, deque variis Cognitionibus, quæ fiebant à Populo, Senatu, & Principe.

Censores.

Decuriæ Iudicum Publicorum describebantur à Censoribus, qui capite minutos eradebant ex albo, aut demortuos, & in eorum locum alios substituebant, infames mouebant, & notabant. Cic. in diuinatione: Iudicum culpa, atque dedecore etiam Censorum nomen, quod asperius anteà videri solebat, id nunc poscitur, idque populare, & plausibile factum est, nimirum ad diluendas sordes, quæ in ordinem Decuriatorum erepserant. Asseruabatur autem Decuriarum album in Ærario, quod erat in æde Saturni, vt leges, senatusconsulta, acta, & reliqua memoriæ publicæ instrumenta. Cic. v. Philip. Hos ille demens Iudices legisset? Horum nomina ad Ærarium detulisset? Populus autem extra ordinem cognoscebat, non quouis accusante, sed tribuno deferente, vt Cicero delatus per Clodium Pulchrum

Decuriarum album vbi erat. *Cognitio Populi.*

chrum, quòd commisisset in legem Valeriam sum pto supplicio de coniuratis, relato falso senatusconsulto, vbi Populus cognouit, latisq; suffragiis Ciceronẽ damnauit. Iudicium tamen Populi iuris ordinarij solemnia desiderabat, vt crimen esset, Accusator, Testis, citatio post trinũndinum, quæ passim vociferatur Cicero non esse in sua causa obseruata, vt priuilegio nefario, non iudicio solemni, videatur in exilium actus. Delatio tamen extraordinaria erat, cum crimen ordinariè ad Triumuiros, deindè ad Prætorem, tandem ad Iudices deferendum sit. Cic. vltima Actione Verrina: Ad Populum Rom. confugient? Facilis est causa Populi: legem enim Sociorum causa iussisse, & eius legis custodes, & vindices, præposuisse se dicet. Idem pro domo sua: Extra ordinem ferri nil placet Clodio. Quid de me quod tulisse te dicis parricida, fratricida, sororicida, nónne extra ordinem tulisti? Maximè verò tùm cognoscebat Populus, cùm causa iure atque defensione legitima destituta, conferenda erat in solam deprecationem. Idem pro domo sua, vbi si solemniter accusatus fuisset, dicit se veniam fuisse speraturum: Multa (ait) ad placandum, atque ad misericordiam Reis concessa sunt. Deindè: exorabilis populus, facilis suffragatio pro salute. Habuit namque Populus liberam cognitionem, & summam in leges, & iura, potestatem. Fabius lib. vij. cap. de qualitate: In Senatu verò, & apud Populum, & apud Principem, & vbicunque iuris clementia est, habet locum deprecatio. Quod idem Iudicibus non licebat, vt qui in legum formulam iurati erant, à qua recedere vel latum vnguem religiosum fuit.

Delatio.

Deprecatio.

Libera cognitio.

Iudices.

Cicero pro Ligario: Cauſas egi multas, Cæſar, & quidem tecum, dum te in Foro tenuit ratio honorum tuorum, certè numquam hoc modo, Ignoſcite Iudices, errauit, lapſus eſt, non putauit, ſi vnquam poſthâc. Fabius lib. iij. de controuerſiis, quę, ſi coniunctę ſunt, ſortitu cognoſcēdæ ſunt à Prætore, quod tamen (ait) ſine ſorte in Principum, & Senatus cognitionibus frequens eſt, & Populi fuit. Horum enim trium libera fuit cognitio, maximè tamen Populi, & demùm Principis. Eſt autem libera cognitio, nullis legibus obnoxia, & ſumma ſine appellatione. Libera cognitio & legitima velut ex aduerſo pugnant. Auſonius: Hi verſiculi monoſyllabis terminantur, exordio tamen libero, quanquam fine legitimo. Tranquil. in Caligula: Magiſtratibus liberā iuriſdictionem ſine ſui appellatione conceſſit. A Iudicibus ad Populum prouocatio erat legibus Valeriis, aliquandò ad Senatum, ſed ſub Nerone. Tranquillus in eius vita: Cautum eſt vt omnes appellationes à Iudicibus ad Senatum fierent. Antè occupatam à Cęſarib. Remp. Senatus cauſas non cognouit, neque de capite cuiuſquam ciuis iniuſſu Populi cenſuit. Liuius lib. vj. ſecundi belli Punici, vbi ità Regulus: Per Senatum agi de Campanis, qui ciues Romani ſunt, iniuſſu Populi non video poſſe, idq; & apud maiores noſtros in Sutrianis factum eſt, cum defeciſſent, vt M. Antiſtius Trib. Pleb. priùs rogationem ferret, ſciretque Plebs, vti Senatui de Sutrianis ſententiæ dicendæ ius eſſet: Itaque cenſeo cum Tribunis Plebis agendum eſſe, vt eorum vnus, pluréſue rogationem ferāt ad Plebem, quò nobis ſtatuendi de Campanis ius fiat. Hæc ille:

Legitima cognitio.

Prouocatio ad Senatum.

ille:Itaque Catilinariorum coniuratio per M.Tullium in Senatum delata, ibidémque diligenter & fœliciter acta,&perorata,cùm decretum eſſet Senatusſconſultum capitale,ex quo cum egiſſetConſul, & quinque in carcere ſtrangulaſſet, dici non poteſt, quantam inuidiæ molem ſibi conflauerit, quòd contra leges Valerias ciues necati, & reliqui cum Catilina iniuſſu Populi hoſtes patriæ iudicati,coacti ſint in exilio collatis cum C. Antonio alteroConſule ſignis occumbere:Ex illo enim nimbo orta tẽpeſtas Clodiana,quæ Conſuli naufragium miſerabile attulit: debuit enim coniuratorum cauſa more Rom.antequam in Senatu ageretur ad Populum referri, vt in cauſa Sutrianorum,& Campanorum olim factum eſt:Nam Senatus cauſas non diſceptauit ex officio.Cic.vij.Act. Quo confugient Socij? quem implorabunt? Qua ſpe denique, vt viuere velint, tenebuntur, ſi vos eos deſeritis?Ad Senatum deuenient,qui deVerre ſupplicium ſumat?non eſt vſitatum,non eſt ſenatorium. Adnotauimus tamẽ apud Plutarchum in Marcello,Senatum cauſam cognouiſſe, ſententiámque pronuntiaſſe contra Capitolinum Collegam Marcelli, qui eius filium turpiter affectatus,de ſtupro appellauerat.Officium & cura priſci Senatus ſic deſcribitur à M.Cic.iij.deLegibus: Quod lex addit: *Cauſas Populi teneto.Senatori neceſſarium noſſe Rempublicam.*Idque latè patet,quid habeat militum, quid valeat ærario, quos ſocios Reſpublica habeat, quos amicos,quos ſtipendiarios,qua quiſque ſit lege, conditione,fœdere,tenere conſuetudinem decernendi, noſſe exempla maiorum.Sed Populi ius extinctum,Senatus mu-

Valeriæ ll.

Exilium Ciceronis.

Senatus officium.

tatum, & imminutum Cæſarum tyrannide: Lex enim Regia in Principem & Dictatorem Populi poteſtatem vniuerſam contulit, quæ quandò fuerit 2 lata, & à quo, & in cuius gratiam nondũ mihi conſtat, neq; etiam paradoxi nominis ratio, quod illi impoſitum eſt, vt Regia diceretur, cùm à Tarquiniis Regibus expulſis, neque agnouerit, neque receperit Regis nomen Populus, ſed religioſiùs quam à ſacro abhorruerit: Dulcior namque, neque adeò detrectanda fuit ſeruitus ſub Dictatoribus, Cæſaribus, Auguſtis, Imperatoribus, quam ſub Regibus & Dominis, vſque adeò ſtolido Populo dulcedo nominis ſeruitutis miſeræ, quam ſeruiebat, aſperitatem lenibat. Tantùm ſemel me legiſſe memini lib. j. ff. 3 in Vlpiani reſponſo in hæc verba: Quod Principi placuit, legis vigorem habet, vtpote cùm lege Regia, quæ de eius imperio lata eſt, Populus ei, & in eum omne ſuum ius & poteſtatem conceſſit; quæ repetuntur j. Inſtit. per Iuſtinian. 4 Imperator Alexander Syrus melius & commodius legem imperij vocat in l. ex imperfecto. C. de teſtam. Licet (inquit) lex imperij ſolemnibus iuris Imperatorem ſoluerit, nihil tamen tam proprium imperij eſt, quam legibus viuere. Vtcumque res habeat, C. Iulius primus dictatura perpetua confecto ciuili bello, nullo iure, nullo ſenatuſconſulto, nulla lege, oppreſſa ciuium, & patriæ libertate, ius Populi ſibi vendicauit, vt ſatis oſtendit nimis impiè, & frequenter aduerſus rempub. vſurpatum Euripidis diſtichon Iambicum in Phœniſſis:

Lex Regia.

Lex imperii.

C. Iulii Tyrannis.

Nam ſi violandum eſt ius, imperij gratia
Violandum eſt, aliis rebus pietatem colas.

Hócq

Hócque ius transmisit ad posteros, vt æternum spoliatus libertate victor gentium Populus,in ciuitate capta, tanquam in ergastulo, vt mãcipium seruitutem seruiret Principibus, & iis aliquandò ne hominibus quidem, sed monstris & belluis oris humani speciem præ se ferentibus: Senatus autem, detractis veteris maiestatis ornamentis, nihil aliud videretur, quàm Togatorum mancipiorum grex, vt tantum auctoritatis haberet, quantum relinqueretur ab impotente Tyranno. Itaq; primùm, vt dominis adularetur, criminum maiestatis imminutę cognitionem suscepit. Tranquillus in Tyberio, de conuitiis iactis in Tyberium: Quondam Senatu de eiusmodi criminibus & Reis cognitionem flagitante, non tantùm (inquit) otij habemus, vt implicare nos pluribus negotiis debeamus. Si hanc fenestram aperueritis, nihil aliud agi sinetis, omnium inimicitiæ hoc prætextu ad vos deferentur. Ibidem: Consulente Prætore an iudicia maiestatis agi iuberet, exercendas esse leges respondit, & atrocissimè exercuit. Statuæ quidam Augusti caput denserat, vt alterius imponeret, acta res in Senatu, & quia ambigebatur per tormenta quæsitum est. Idem in Domitiano: Quosdam maiestatis reos in Curiam induxerat, & cùm prædixisset experturum se illa die, quàm charus Senatui esset, facilè perfecerat, vt etiam more maiorum puniendi condemnarentur. Tacitus lib. iij. vbi Tyberius de causa Pisonis: Id solum Germanico super leges præstiterimus, quod in Curia potiùs, quam in Foro, apud Senatum, quam ad Iudices de morte eius inquiritur: quod significatur extra ordinem. Capitolinus in

Senatus cognitio.

M.Philoſopho:Senatum multis cognitionibus,& maximè ad ſe pertinentibus Iudicem dedit.Quoniam autem Decuriæ adhùc in vſu erant,ordinaria Iudicibus, extraordinaria Senatui ſeruata ſunt. Plin. libr.ij. de cauſa Priſci: Marius Priſcus accuſantibus Afris,quibus Proconſul præfuit,omiſſa defenſione Iudices petiit. Ego & Corn.Tacitus adeſſe Prouincialibus iuſſi, exiſtimauimus fidei noſtræ conuenire, notum facere Senatui, exceſſiſſe Priſcum immanitate & ſæuitia crimina,quibus dari Iudices poſſent, cùm ob innocentes condemnandos etiam pecunias accepiſſet. Reſpondit Fronto Catius, deprecatúſque eſt ne quid vltra Repetundarum legem quæreretur. Sunt & alia apud eundem cauſarum exempla in Senatu peroratarum. Legitimis ergò quæſtionibus tantùm Iudices dabantur. Paulò pòſt idem: Magna contentio, magni vtrinque clamores, aliis cognitionem Senatus lege concluſam, aliis liberam ſolutámque dicentibus, quantùm admiſiſſet Reus, tantùm vindicandum. Nouiſſimè Conſul deſignatus Iulius Ferox vir rectus, & ſanctus Mario Iudices dandos cenſuit. Tranquillus in Domitiano: Auctor fuit Tribunis Plebis Ædilem ſordidum Repetundarum accuſandi, Iudicéſque in eum à Senatu petendi. Cognouit & appellationum cauſas, maximè ſub Cæſaribus, vt antè dictum eſt. Huiuſmodi autem coactis in Senatu iudiciis Conſul præerat, vt in Foro Prætor. Plinius epiſtola allegata proximè: Princeps præſidebat, erat enim Conſul. Impetrabantur aliâs & à Principe Iudices delegati, vt à Prætore Recuperatores. Plinius libro ſeptimo ad Macrinum: Mater

Senatus extraordinaria cognouit.

Legitimis quæſtionib. Iudices dabantur.

Senatus appellationum cauſas cognouit.

Iudices à Principe dati.

Mater amiſſo filio libertos eius, eoſdem cohæredes ſuos, falſi, vt veneficij reos detulerat ad Principem, Iudicemque impetrauerat Iulium Seruianum.

COROLLARIVM AD CAP. XI.

1. LL. Valeriæ) *D. ll. Valeriis, & Porcia dicemus in Paralipomenis noſtris.* *L. Valeria & Portia.*

2. Quæ quandò fuerit lata) *Arbitror l. illam. Regiam ex ll. Curiatis fuiſſe à Romulo & aliis Regibus latis, quas Sextus Papyrius in vnum contulit teſte Pomponio in l. 2. de origine iuris.* *L. Regia.*

3. Lib. 1. ff.) *L. 1. de conſtit. Princip.*

4. Per Iuſtinianum) *§. ſed quod Principi. de iur. nat. gen. & ciuil. Quibus addatur §. cùm enim antiqua lege. l. 1. C. de vet. iur. enucleando.*

ARGVM. CAP. XII.

De Diſceptatoribus, & Arbitris, Arbitrio, & Iudicio.

PVblicis expeditis, proximè conſequuntur priuatarum litium Cognitores, qui propriè etiam Diſceptatores dicuntur, ſola cognitione, ſententiaque contenti, ab imperio omni alieni, Fabius cap. j. lib. xj. Nec eodem modo publica iudicia, & arbitrorum diſceptationes aguntur: nam vt Orantem pro capite ſollicitudo deceat, & cura, & omnes ad amplificandam orationem quaſi machinæ: Ità in paruis rebus iudiciiſque vana ſunt eadem: Rideaturque meritò, qui apud Diſceptatorem de re leuiſſima ſedens dicturus, vtatur illa Ciceronis confeſſione, non modò ſe animo commoueri, ſed etiam corpore ipſo perhorreſcere. Liuius lib. j. Tarquinius monitus à proximis vt purgaret ſe, quòd id temporis veniſſet, Diſce- *Diſceptatores.* *Diſceptatio Rhetorum in Publicis.*

ptatorem ait se sumtum inter patrem & filium, cura reconciliandi eos in gratiam moratum esse: id est, arbitrum dissidij, & domesticum compositorem. Quanquam Disceptare etiam in publicis vsurpetur. Hinc Disceptatio pro summa quęstione nata ex Ratione & Firmamento, quam Iudicationẽ vocant, dicta in Partitionibus. Cic. pro Cęcinna: Quærendum magis etiam videtur, ideò quod omnia iudicia, aut distrahendarum controuersiarum, aut puniendorum maleficiorum causa reperta sunt, quorum alterum leuius est, propterea quod Disceptatore persępe domestico diiudicetur. Solent hic boni viri, & à forensibus molestiis alieni factitare, vt si quid cum alio controuertunt, id primùm aduocato Arbitrorum concilio componatur domi, antequam in iudicium eatur, quod etiam à Platone imperabatur in Dialogis lib. xij. de legib. multámque infligit iis, qui arbitrio domestico morem gerere cunctãtur, quam multam etsi mores imperij non admittant nisi compromissam, inciuile tamen est hominem statim in ius rapere, & summo iure experiri, cùm res obtineri fortassis possit amica cõpositione. Cic. pro Quintio: Tunc appellat vltrò Næuium, vt quoniam suspicaretur aliqua de re fore cõtrouersiam videret quamprimum, & quam minima cum molestia tota res transigeretur. Dat iste amicum M. Trebellium nos communem necessarium, qui istius domi educatus erat, & quo vtebatur iste plurimũ propinquum nostrum Sext. Alphenum. Res conuenire nullo modo poterat, propterea quod hic mediocrem iacturã facere cupiebat, iste mediocri præda contentus non erat. Itaque ex eo tempore res esse in vadimonium cœpit. Idem pro

Arbitri.

Cecinna: Placuit Cecinnæ de amicorum ſententia conſtituere, quo die in rem præſentem veniretur,& de fundo Cecinnæ moribus deductio fieret. Paulò pôſt: Inſtruxit homines inermes, qui ad conſtitutum experiundi iuris gratia veniſſent. Tranquillus in Othone: Cuidam etiam de parte finium cum vicino litiganti adhibitus Arbiter totum agrum redemit, emancipauitque, vt iam vix vllus eſſet, qui non & ſentiret, & prædicaret ſolum ſucceſſionis imperij dignum. Cicer. j. de Officiis: Ne noſter quidem probandus, ſi verum eſt Q. Fabium, Labeonem, ſiue quem alium (nihil enim prȩter auditum habeo) Arbitrum Nolanis & Neapolitanis de finibus à Senatu datum, cum ad locum veniſſet, &c. Quam aũt humanius ſit intra priuatos parietes decidere, de quo lis futura timetur, quam ſummo iure ſtatim experiri, & quàm tutius pro vtraq; parte, ſatis intelligetur ex comparatione iudicij & arbitrij. Cic. pro Roſcio Comœdo: Aliud eſt iudicium, aliud arbitrium: Iudicium eſt pecuniȩ certæ: Arbitriũ incertæ. Ad iudicium venitur hoc modo, vt totam litem, aut obtineamus, aut amittamus. Ad arbitrium hoc animo adimus, vt neque nihil, neque tantum quantum poſtulauimus conſequamur. Eius rei ipſa verba formulæ teſtimonio ſunt. Quid eſt in iudicio? directum, aſperum, ſimplex. Si peteret H-S. LIII. dari, hic niſi planum facit H---S. LIII. ad libellam ſibi deberi, cauſam perdit. Quid eſt in arbitrio? mite, moderatum, quanto æquiùs & meliùs, id clarius. Ille tamen confitetur plus ſe petere quàm debeatur, ſed ſatis ſupérque habere dicit, quod ab Arbitro tribuatur. Itaque alter cauſæ confi-

Iudicium & Arbitrium.

Ciceronis Locus.

dit,alter diffidit. Vbi asyntheta sunt æquiùs meliùs, & nulla media coniunctione legenda sunt. Cic.iij.Offic. Reliquorum iudiciorum hæc verba maximè excellunt:In arbitrio rei vxoriæ, *meliùs, æquiùs*,in fiducia,*inter bonos bene agier*.Sunt enim hæ formulæ in iure dissolutæ, vt *æquum, bonum*. In actione furti, *Ope,consilio tuo furtum aio esse factum*. In fideicommissis,*reddas,restituas*.In Legatis,*do lego*. In interdicto, *nauem,ratem*. In Rogatione ad Populum,*velitis,iubeatis*. Nihil est periculi in arbitrio si quis malè petat,ne causa cadat, ne litem amittat. In iudicio verò ibi quamplurimum est aleæ, vt vnum ex solemnibus contéfisse penè capitale sit. Item in arbitrio nulla infamiæ nota subitur, sed pœna, in quam, dùm adiretur Arbiter,compromissum est,soluitur.Hìnc facere compromissum, est adire Arbitrum depacta certa pœna quam contumax subiturus est. Cic. ibidem: Quæ cùm ita sint quæro abs te, quid ità de hac pecunia de his ipsis H---S LIII. de tuarum tabularum fide compromissum feceris, arbitrum sumferis, quantò æquiùs, meliùs sit dari, repromittique si peteres.Vlpian.l.iij.tit.de recept.arb. Ait Prætor, qui arbitrium pecunia compromissa recepit. Ex quo loco,& infinitis aliis eod.tit.quis dubitat malè vulgò legi, & intelligi Rubricam de receptis Arbitris, quasi priuatis Disceptatoribus receptis, & electis à Litigatoribus, cùm legendum sit de receptis arbitriis,quia voluntariæ sint iurisdictionis. Vlpian.in ead.l.Neminem Prætor cogit arbitrium recipere, quoniam hæc res libera,& absoluta est,& extra necessitatem iurisdictionis posita: attamen vbi quis semel in se recep

Formula Iudicii.

Facere compromissum.

Rub.de recept. arb.ff.correct.

ceperit arbitrium, ad curam & sollicitudinem suam hanc rem Prætor pertinere putat. Adde quod de personis, quæ recipiuntur à Partibus, non tractari argumento sit titulus sequens, Nautę, Caupones, Stabularij, qui proximè subiunctus est, quia ad res receptas pertineret. Itaque sic Haloander ex veteri archetypo reposuit, de receptis, qui arbitrium receperunt, vt sententiam dicant, quasi posito generi de receptis, subiungatur species de receptis arbitriis, deindè altera de receptis à Cauponibus, & Stabulariis. Et quia libera voluntariáque primum est cognitio Arbitrorum, ideò arbitria honoraria dicta sunt. Cic. pro Comœdo: Perindè ac si in hanc formulam omnia legitima iudicia, omnia arbitria honoraria, omnia officia domestica conclusa, & comprehensa sint. Idem pro Cecinna de generibus iudiciorum. Alterum est vehementius, & quod ad grauiores res pertinet, & non honorariam operam amici, sed seueritatem Iudicis, ac vim requirit. Et fortassis quod officium Iudicis modò nobile, modò mercenarium dicimus, Latinius esset honorarium ex Cicerone, liberum & absolutum ex Vlpiano, hoc necessarium. Hæc pauca de Arbitris præmisimus, quòd ferè ab Arbitris ad Iudices res deferatur, aut directò, aut per appellationem, quæ ratio præposuit arbitria iudiciis in Digestis, quanquam Cicero admiretur vt nouum, ab Arbitro ad Iudicem rem translatam pro Roscio Comœdo: De quo nomine ad Arbitrum adisti, de eo ad Iudicem venisti. Cæteri cùm ad Iudicem causam labefactari animaduertunt, ad Arbitrum confugiunt, hic ab Arbitro ad Iudicem venire

Honoraria arbitria.

Honorarium Iud. officium.

Necessarium officium Iud.

ausus est. Sed Orator causæ suæ seruit: tàm enim ex Platone, quàm ex exemplis suprà adductis si res arbitrio definiri non poterat ad iudicium veniebatur, vt in Causa Quintiana.

COROLLARIVM AD CAP. XII.

Disceptationes 1. Proprie Disceptatores) *Sic propriè Impp. Diocleti. & Max. in l. 5. de cal. C. opponunt priuatas disceptationes iudiciorum quæstionibus: hactenus autem de his ferè, nunc de illis agit.*

ARGVM. CAP. XIII.

De Centumuiris, et causis, quæ apud eos disceptabantur, de consilio, iudicio, & concilio.

SI res conuenire non poterat Arbitrorum disceptatione intra priuatos parietes, summo iure experiendum fuit, & foras ad Prætorem deportanda. Hic tum Prætor ità se gerebat, vt aut ipse cum Centumuiris ordinariè cognosceret, aut in factam à partibus sponsionem Recuperatores

Ordinarii. daret, id est, lis deferebatur aut ad Ordinarios, aut ad Delegatos: Centumuiri Ordinarij erant in cognitionibus Prætoriis, id est, priuatis Assessores, & Consessores, vt quibus ius dicendi esset:

Causę Centumuirales. Itaque priuatæ lites, & causulæ Centumuirales dictę. Plin. lib. ij. Distringor Centumuiralibus causis, quæ me exercent veriùs, quàm delectant: Sunt enim pleręque paruæ, & exiles rarò incidit, vel personarum claritate, vel negotij magnitudine insignis. Ad hoc pauci quibuscum iuuat dicere, cæteri audaces, atque etiam magna ex parte adolescentuli, obscuri ad declamandum hûc transeunt, tàm irreuerenter, & temerè, vt mihi Attilius noster expresse dixisse videatur, sic in

foro

foro pueros à Centumuiralibus causis auspicari, vt ab Homero in scholis. Nimirum vt similes haberent labra lactucas, tractárentque causas diobolares Causidici Dupondij. Cur enim non sic appellemus Tyrones fori, cum olim in iure Nouitios primi anni Dupondios vocarent? quos post eà Iustinian, mutato nomine ludicro in splendorem nomenclationis à se Iustinianeos 1 dixit. Huiusmodi verò causulas minutas Cic. pro Quintio etiam dupondij vocat. Quanquam magni quondam Oratores in iis aliquandò sudarint, vt L. Crassus Orator, & Q. Scæuola, in causa Curiana, Cicero, & Plin. sæpissimè, vt antè annotauimus. 2 Cicer. j. de Orat. Nam volitare in Foro, hærere in iure ac Prætorum tribunalibus iudicia priuata magnarum rerum obire, in quibus sæpe non de facto, sed de iure, & æquitate certetur, iactare se in causis Centumuiralibus, in quibus vsucapionum, tutelarum, gentilitatum, agnitionum, alluuionum, nexorum, mancipiorum, parietum, fluminum, stillicidiorum, testamentorum ruptorum, aut ratorum cæterarúmque rerum innumerabilium iura versentur, cũ omninò quid suum, quid alienum, quare denique ciuis, aut peregrinus, seruus, aut liber quispiam sit, ignoret, insignis est impudentiæ. Ex quo loco, iuris priuati vniuersam cognitionem penes Centumuiros fuisse constat, quibus tamen Prætor præsidebat cum mixti imperij auctoritate. Plin. lib. v. ad fin. Hoc facto Nepotis commotus Prætor, qui Centumuiralibus prǽsidet, deliberaturus an sequeretur exemplum, inopinatum nobis otium dedit. Qui Consiliarij Prætoris. Est enim hoc vocabulum 3 Latinissimũ,

Dupondii Causidici.

Iustinianei.

Causæ minutæ

Centumuiralium cognitio.

Consillarius.

pro eo, qui in consilium adhibetur. Tranquillus in Claudio: Cognitionibus Magistratuum, vt vnus è Consiliariis, frequenter interfuit. Quem locum de Centumuiris capio. Cicero ij. de Natura Deor. Augures vocat Deorum Consiliarios. Idem pro domo sua de Sexto Clodio: Hoc tu Scriptore, hoc Cōsiliario, hoc Ministro omnium non bipedum solùm, sed etiam quadrupedum impurissimo Rempub. perdidisti. Vsurpauit & Plinius

Consiliator. lib. 4. ad Gallum Consiliatorem pro Consiliario nouo more: Ille meus (inquit) in petendis honoribus suffragator, & testis, ille in inchoandis deductor, & comes, ille in gerendis consiliator, & rector. Ausonius ad Gratianum Cæsarem: O profundi altitudo secreti, habes ergò consiliator, & non metuis consilium proditorum. Ideoque Cen-

Consilium. tumuiralis Consessus propriè consilium vocatur. Plinius lib. 6. Sedebant Iudices centum & octoginta, tot enim quatuor consiliis conscribuntur. Vlpianus in l.ij. ff. de offic. eius cui mand. est iurisd. Mandata iurisdictione à Præside, consilium non potest exercere is cui mandatur. Hinc ma-

Iudicium. numittere apud consiliũ, nam iudicium frequentius est apud auctores pro publico. Valerius de Licinio Repetundarum reo: Cùm M. Ciceronem qui id Iudicium cogebat prætextam ponentem vidisset. Sed scio confundi sæpissimè. Porrò vt Decuriæ sunt honestiorum, Cẽturiæ inferiorum,

Concilium. ità consilium magnificum nomen est, concilium sordidum & abiectum: Illud enim ad Iudices, Senatum, & Magistratus pertinet, vt cogere consilium, mittere in consilium, irè in consilium: Hoc ad Plebeculæ temerè coactæ turbam ferè refertur

tur. Lælius fœlix ad Q. Mutium apud A. 4 Gellium: Is qui non vniuersum populum, sed partem aliquam adesse iubet, non Comitium sed concilium edicere debet: Sic enim legẽdum per c contra fidem multorum exemplarium. Est concilium concio Plebis coactæ Comitiis Curiatis per Tribunos & minores Magistratus, quibus ius non est aduocare Patritios, sed Tributa Comitia edicere solum. Liuius lib. ij. ab vrbe condita: Dimisso concilio Plebis, Senatum Consules habebant. Cic. pro domo sua de seipso loquens: Consulari homini P. Clodius euersa Repub. ciuitatem adimere potuit concilio aduocato, conductis operis non solùm egentium, sed etiam seruorum Sedulio Principe, qui se illo die confirmauit Romæ non fuisse. Vbi subscribit Lælio & Gellio vsurpans in malam partem pro tumultu plebeio. Idem in eadem Oratione de Paganis & Montanis loquens: dicit sibi in eorum cõuenticulis & conciliis decreta facta esse. Curtius lib. 5. de Dario concionaturo apud exercitum, vbi gregarij simul cum illustribus conuocabantur. Concilio deindè aduocato, si me (inquit) cum ignauis, &c. Vt consilium partem sanissimam è Plebe, concilium totam Plebem dignos iuxtà ac indignos capiat, quod & verum cùm concalantur per Præconem aut Cornicinem. Idem lib. vj. Concilium in posterum diem remisit. De militibus loquens: Idem lib. vj. Aduocato tamen consilio amicorum Nicomachum introduci iubet. Ideò dùm cogitur Catholica Christianorum Ecclesia concilium vocamus, sed quam rectè? Concilium re tàm seria, & concessu tàm augusto sacroque indignum. Ad

Gellii locus.

Ecclesia siue synodus per[a]peram concilium vocatur.

hæc non cepit vniuerſum Populum ex Gellio, ſed infimæ conditionis cenſuſque fecem, vt idem ſit concilium, 5 quod conciliabulum. Itaque impo-ni non poteſt Sacroſanctis Synodis, quibus Catholica Eccleſia, id eſt, vniuerſus Chriſtianiſmus cogitur: nam ſi vnius tantùm prouinciæ conuentus peragantur, iam tùm concilium nedum rectè dicitur, propter rei maieſtatem. Eſt ergò concilium vocandum, cùm Principes omnium ordinum totius Chriſtianiſmi conueniunt, ad componendos religionis fluctus, vbi vniuerſa Eccleſia per capita, & ſyndicos conſidet. Fortaſſis & Comitia Sacroſancta & Conuentus rectiùs dicentur. Plin. lib. x. ad Traianum: Cùm citarem Iudices, Domine, conuentum inchoaturus, Flauius Archippus, &c. Quanquam Vergilius, & Ouidius concilium Deorum vocarunt:

Conuentus.

Conciliumq; vocat Diuûm pater, atque Hominum rex.

Et ſequutus eſt Vitruuius in præfatione ſuæ Architecturæ ad Auguſtum: Cùm aũt concilium cœleſtium in ſedibus immortalitatis eum dedicauiſſet, &c. Vbi fortaſſis & hæreſim noſtram tueri poſſumus, quod propriè & Grammaticè hoc vocabulo vſi ſint tales auctores, ad ſignificandum Deorum omnium gregem, qui tùm conuocabantur, non ſolùm maiorum gentium, quorum conſeſſus conſilium appellatus fuiſſet, ſed etiam minorum gentium, gregariorum & Semideorum: Sunt enim, vt in Romana politia, in cœlo cœleſtium ciuium plures ordines, vt habetur lib. ij. de Natura Deor. apud Ciceronem, & in diuinis Inſtitutionibus Firm. Lactantij. Quia autem ad huiuſm

iuſmodi negotia tractanda ſupremi iuxtà ac infimi ex Diis omnes cogebantur, ideò rectè concilium vocarunt auctores conuentum illum promiſcuum & vniuerſum. Centumuiros alij vocant priuatos Iudices. Tranquillus in Claudio: Iis qui apud priuatos Iudices plus petendo formula excidiſſent, reſtituit actiones, habebantque modicam animaduerſionẽ in delictis priuatis, vt furto, rapina, Aquilia, & cæteris, quæ publica non ſunt. Nam quod apud Fabium 6 legitur lib. iiij. capite de exordio, paradoxum mihi eſt, cùm vtique Centumuiralia à publicis ſeparat. Sic habet: Nam id ſine dubio ab omnibus, & quidem optimè præceptum eſt. Verum aliquatenus temporum conditione mutatur, quia iam quibuſdam in iudiciis maximéque capitalibus, vt apud Centumuiros ipſi Iudices exigunt ſolicitas, & accuratas actiones. Vbi fortaſſis legendum, maximéque capitalibus, & apud Centumuiros: Aliàs quomodo cum ratione veterum iudiciorum conuenire poſſit non video.

Priuati Iudices.

Locus Fabii reſtitutus.

COROLLARIVM AD CAP. XIII.

1. Iuſtinianeos dixit) *In epiſt. liminari Digeſtorum ad Anteceſſores §. 2. Vndè autem dicantur Dupondij explicat Alciatus libro quarto, de verb. ſignificat. in principio.*

2. Vt antè adnotauimus) *lib. 2. c. 9. noſtræ Hiſto.*

3. Eſt enim hoc vocabulũ Latiniſſimum) *Adde eiuſdem Suetonij aliam auctoritatem in Tyberio cap. 33. Et Magiſtratibus pro tribunali cognoſcentibus plerumque ſe offerebat Conſiliarium aſſidebatq́ mixtim vel ex aduerſo in parte primori. adde & l. 5.*

de off. Adsess. vbi Adcessores Consiliarij dicuntur ab Vlpian.

4. Apud Gellium) *lib. 15. capite 27. Noct. Att. de concilio autem quod in prouinciis Proconsule aut Præside pro Tribunali sedente, cum viginti Recuperatoribus, aut à Prætore Romæ die aliquo Conuentus, assidentibus ei quinque Senatoribus, & quinque Equitibus Romanis lege apud Theophilum Instit. quibus ex caus. manumit. non lic. Aliam interpretationem verborum Lælij Fœlicis vide apud Reuard. lib. singulari Protribuna. ca. 16. Sed vtra ad mentem Gellij propiùs accedat Lector iudicet.*

Concilium pro Comitiis & cōtrà Liuius vsurpat.

5. Vt idem sit concilium quod conciliab.) *Sic Liuius lib. 2. concilia appellat nocturnos coitus, quos Plebs per seditionem in diuersis vrbis regionibus factitabat. Idem Liuius tamen hoc discrimen non semper seruauit, quippe concilium pro Comitiis, & Comitia pro concilio indistinctè vsurpat, quibus quidem Comitiis (de centuriatis autem loquitur, quæ maximè iusta erant) vniuersus Populus conuocabatur. Sic enim lib. 3. Iudicij die cùm excusaretur solum vertisse exilij causa, nihilominus Virginio Comitia habente Collegæ appellati dimisere concilium. Idem alio in loco: Cùm ad causam orandam venissent, concilio Populi à Magistratibus dato. Item de iudicio Manlij: In Lucum Petilinum concilium Populi indictum est. Plura vide apud Nicolaum Grucchium in præfatione lib. de Comitiis. De Conciliabulo autem suprà lib. 1. aliquid attulimus.*

Fabius & Plinius explicati & conciliati.

6. Nam quod apud Fabium lib. iiij.) *Sic idem Fabius alium scrupulū ponit lib. 5. cap. 10. Proprium est, inquit, illud causæ quod Amphictiones iudicant, vt alia apud Centumuiros, alia apud Iudicem priuatum*

uatum in iisdem quæstionibus ratio sit. Ex quo loco et superiore eiusdem posito in textu, videtur à priuatis iudiciis causas Centumuirales, tanquam publicas, distinxisse. Hûc pertinet etiam quod ponit Plinius lib.6. epist. ad Rom. Interuenit, inquit, acribus illis, & erectis frequens necessitas computandi, ac penè calculos, tabulámque poscendi, vt repentè in priuati iudicij formam Centumuirale vertatur. Sed ad singula responderi potest, quod priuatum iudicium in illis locis significet priuum & veluti domesticum, vt aduersetur publico in sua propria significatione, non qua publicum iudicium pro capitali & criminali accipitur, vt hic sit sensus apud Plinium, tàm frequens computandi & tabulas inspiciendi necessitas, vt videretur quædam domestica, & priuata ratio habita potiùs, quàm iudicialis, publica, & magnifica. Ex ipsa enim epistola Plinij apparet eum loqui de quadam oratione, quam habuit pro Accia Variola nobili, quæ ab octogenario patre intra vndecim dies, postquam ille nouercam Acciæ duxisset, exhæredata fuerat, quæ quidem omninò priuata causa fuit. Sic etiam accipitur in loco Fabij à nobis allato, vt priuatus Iudex delegatum Arbitrum, aut alioqui amicabilem Compositorem significet: nam quorsum dicit in iisdem quæstionibus? Alio autem loco Fabij à Socero in textu posito (vt) particula non est exemplificatiua immediatè præcedentium, sed declaratiuè stat pro (&) vel (quemadmodum) quasi dicat, in Capitalibus & Centumuiralibus iudiciis ipsi Iudices exigunt sollicitas actiones. Hac tamen nostra diuinatione nil aliorum iudicio detractum velim, hoc modo tamen textus obicem tolli posse existimo.

Priuatum. Publicum.

t

ARGVM. CAP. XIIII.

Ampliùs de Centumuiris, nominis ratione, ordine, creatione, collegio, & horum quadruplici iudicio, ac de Decemuiris.

SEd quoniam de ratione nominis, & ordine ex quo ſumerentur nihil adhûc diximus paucis expediamus ex Feſto Pompeio, qui ſic habet: Cùm eſſent Romæ xxxv. tribus, quæ & Curiæ dictæ ſunt, terni ex ſingulis tribub. ſunt electi ad iudicandum, qui Centumuiri appellati ſunt, & licet quinque ampliùs quam centum fuerunt, tamen quo faciliùs nominarētur Centumuiri ſunt dicti. Hęc ille. Hoc faciunt ſępiùs Latini auctores: nam in re militari prima Legionis cohors Miliaria nūcupatur, habet tamen teſte Flauio Vegetio ſupra mille, centum, & quinque pedites, equites autem centum, triginta duos. Ità ſecunda Legionis cohors quingentaria eidem auctori vocatur, cùm tamen contineat in numeris quingentos, & ſexagenos pedites, ſexágenos ſenos equites. Ex illo ergò Feſti loco fuerunt Romæ triginta quinq; tribus, ı quas Cicero interpretatur Curias: Ideò in Oratione pro domo ſua locus fortè eſt corruptus vbi loquitur de Clodij adoptione, quę fiebat lege Curiata, id eſt, Curiatis, Tributíſque Comitiis: Quæro (ait Cicero) ſi negaſſes, aut ſi tacuiſſes, ſi tantùm id trigintaCurię iuſſiſſent, num id iuſſum eſſet ratum. Legendum triginta quinque, niſi id dixerit obiter commodiore appellatione, aut ſequutus vetuſtatem, cum ætate Romuli tantùm triginta fuerunt. Idem tamen vj. Philipp. triginta quinque tribus numerat: Aſpicite illam à ſiniſtra ſtatuam equeſtrem, inauratam, in qua inſcriptum eſt

Centumuiri vndè.

Cohors Miliaria.

Quingentaria

Curiæ.

Tribus.

eſt, *quinque & triginta tribus Patrono Populi Romani.* Cæterùm cùm Curiæ & Tribus ad omnes ordines pertineant, videntur non vt Iudicum Decuriæ ex certis ordinibus & collegiis, vt Patritiorum aut Equitum, aut confuſis his cum illis, ſed primum temerè vt oblati fortè per ſortes eſſent; cooptati in eum ordinem: nam nihil de creatione legere adhuc memini, tantum ex Pompon. I. C. in iuris enchiridio mihi cõſtat, ſi ſeriem temporum ex hiſtoriæ contextu colligere licet, eorum Collegium conſtitutum cum Prætores litibus definiendis impares eſſent, tum quod nimis multæ eſſent, tum quod iidem bellis diſtinerentur. Dionyſius ab Halicarnaſſo adducit me vt ſuſpicer aliquid ſimile Centumuirorum inſtitutioni: narrat enim quomodo Romulus Senatum Centumuirorum coegerit. Imperauit ſingulis tribubus, vt ternos eligerent, qui in ſua quique tribu prudentia & generis ſplendore præſtarent: atque ità cùm tùm triginta ſolum tribus eſſent, nongenti electi, quibus additi Nouemuiri collectis Curiarum ſuffragiis, & tandem vnus, cui cùm foris eſſet Romulus Ciuitas tanquam Proregi committeretur. Sed illa pertinent ad Senatum, ex quibus tamen coniicere poſſumus argumentum ad originem Centumuirorum deprehendendam, quæ tùm fuit, cùm quinque aliis tribubus aucta fuit Ciuitas. Fuerunt centum & quinque, rotundiore tamen nomine Centumuiri vocati. Deindè numerus auctus eſt, adeò vt ſederent centum & octoginta. Plinius libr. vj. ad Romanum: Fœmina ſplendidè nata quadruplici iudicio bona repetebat. Sedebant Iudices centum & octoginta,

Centumuiri quomodo creati.

Quomodò ex coniectura.

Centum octoginta viri.

tot enim quatuor consiliis conscribuntur, id est, in singulis quadrageni quini. Erant namque quatuor Tribunalia in Basilica, in qua cognoscebant, & quadruplex consessus. Ideóque quadruplex iudicium suprà à Plin. dicitur. Fabius cùm de Thracalo loquitur: Certè cum in Basilica Iulia diceret primo Tribunali, quatuor autem iudicia, vt moris est, cogerentur. Et fortè auctus est per Flauium Vespasianum numerus supra centesimum. Tranquil. in eius vita: Litium series vbique maiorem in modum excreuerat, manentibus antiquis intercapedine iurisdictionis, accedentibus nouis ex conditione tumultúque temporum, sorte elegit, per quos rapta bello restituerentur, quique iudicia Centumuiralia, quibus peragendis vix suffectura Litigatorum ætas videbatur, extra ordinem diiudicarent, redigeréntque ad breuissimum numerum. Fabius tamen, qui fuit sub Domitiano filio minore natu Vespasiani, cap. ij. lib. v. duarum hastarum tantùm meminit, vbi sententia lata in vno consessu Centumuirorum, apud alterum est habitura vim præiudicij, si Reo repetito obiiciatur: Et de partibus (ait) Centumuiralium, quæ in duas hastas diuisæ sunt. Neque video quomodo cõciliari possit locus ex quinto cum loco ex duodecimo, nisi diuinetur ȝ sub Domitiano scriptum fuisse quintum, neq; hastas adhùc quatuor fuisse, duodecimum tum, cùm duæ aliæ additæ essent. Sed idem libr. xj. repetitur: Succurret (ait) si apud alios Iudices agetur, vt in secunda assertione, aut in Centumuiralibus duplicibus parte victa. Hasta enim pro Iudicio Centumuirali per metonymiam capitur, quia quo die litigaretur, ante subsellia

Quatuor Tribunalia Centumuirorum.

Fabii locus.

Hasta.

ſellia haſtile erigebatur, ſymbolon cognitionis futuræ. Valer. lib. vij. Notæ inſaniȩ Tuditanus teſtamento filium inſtituit hæredem, quod Titus Longus ſanguine proximus haſtæ iudicio ſubuertere fruſtrà conatus eſt. Pomponius l. ij. de orig. iuris: Cùm eſſet neceſſarius Magiſtratus qui haſtæ præeſſet, Centumuiri litibus iudicandis conſtituti ſunt. Martial. lib. vij. de Silio:

Hunc miratur adhùc Centum grauis haſta virorum
Hunc loquitur grato plurimus ore Cliens.

Haſtæ vſus à Romulo profectus eſt, & ad poſteros tranſmiſſus, vt ſolemnia multa tàm in auctionibus, & publicis bonorum proſcriptionibus, quàm in foro interuentu haſtȩ peragerentur: Quirinus enim dictus eſt à Sabinis ab haſta: quem morem retinent, qui Decurionibus Municipiorum præſunt, Marij, & Burgimagiſtri vocantur, cùm dici deberent Magiſtri Ciuium, vt olim Romæ. Haſtile, id eſt, oblongum ſcipionem geſtant, qui idcircò Rabdouchi vocari poſſent, niſi id nominis à Grȩcis tranſlatum eſſet in Theatrum, vbi virgula, & quaſi radio, more Mathematicorum, deſignant ludorum apparatum, Latinis Deſignatores vocantur, auctor Donatus in Adelphis Terentianis. Tranquillus in Auguſto: Auctor fuit vt Centumuiralèm haſtam, quam Quæſtura functi conſueuerant cogere, Decemuiri cogerent. Quæſtoriorum non fit mentio apud Feneſtellam, eius enim ſunt hæc verba: Cùm bellorum munera cæteris Magiſtratibus non ſufficientibus ad Prætores deferrentur, quorum munus adminiſtratio iuris præcipuum fuit, creati ſunt Decemuiri, qui ius in vrbe dicerent, Prȩtorúmque partes eo tem

Haſtæ vſus. *Quirinus.* *Rabdouchi.* *Deſignatores.* *Quæſtorij.*

pore gererent, litium iudicandarum gerendarúmque appellati. Vbi ſuſpicor corruptè legi Decemuiros pro Centumuiris, præterquàm quod ambigitur de fide libelli, 5 qui Feneſtellæ veteri Hiſtorico tribuitur, cuius meminerunt Liuius & *Hiſtoria Feneſtellæ.* Gellius: nam Breuiarium eſt potiùs Feneſtellanæ hiſtoriæ, aut Miſcellanea ex aliis auctoribus in idem argumentum, etiam aliquandò parùm fideliter relatis: Nam plærumque ambigo de fide, & veritate, cùm pugnantia aliis ſcribat. Prætor ergò ex his duobus locis, ſi Romę erat, cogebat haſtam, ſi non, Quæſtura functi ante Auguſtum, pòſt Decemuiri litium. Atque ita capiendus Suetonij locus, ne ſi Prætor non coegiſſet, idem non præſediſſet, quod eſt vaniſſimum: cùm cogere eius ſit, cuius præſidere, vtrumque meri imperij. *Iudicium cogere.* Valerius: Cùm M. Ciceronem, qui id iudicium cogebat, id eſt, qui cauſæ pręerat. *Decemuiri litium.* Decemuiri litium non ſub Auguſto recens in eam rem creati ſunt, ſed & antè fuerunt. Cicero pro Cecinna: Probaui, cùm Aretinæ mulieris libertatem defenderem, & Cotta Decemuiris religionem inieciſſet, non poſſe ſacramentum noſtrum iuſtum iudicari. Deindè paulò pòſt: Decemuiri prima actione non iudicauerunt, ſed poſteà re quæſita & deliberata ſacramentum noſtrum iuſtum iudicauerunt. Idem pro domo ſua: Quin etiam ſi Decemuiri ſacramentum in libertatem iniuſtum iudicaſſent, tamen quotieſcunque vellet quis in hoc genere ſe rem iudicatam referre, poſſe voluerunt. Ex quibus conſtat Decemuiros certas fortè cau- *Liberales cauſæ.* ſas, vt liberales, & quibus de ſtatu cuiuſque quæreretur, cognouiſſe: quæ vt plurimùm ſolent de-

cid

cidi delato iureiurando, quoniam in facto consistant, & obscuri sint coniecturarum loci, vt hodie nostro sæculo prouinciis singulis præficiuntur in eas liberales causas, Electique vocantur: *Electi huius temporis.* Disceptant enim quis ingenuus, quis seruus, quia multi sunt, qui ingenuitatem mentiuntur in fisci fraudem, ne pro capite tributum pendant, & vt Villani (sic enim vulgus vocat) Ærarij fiant, id *Aerarii.* est, taleabiles. Verò autem simile est 6 Decemuiros ex ordine Centumuirorum fuisse, eúmque *Decemuiri Decuriones Centumuirorum.* decimatum, id est, decimum quemque vel sorte, vel censura electum ad eas causas, sicut olim fiebat in Coloniarum deductionibus, vbi decimo quoque consilij publici gratia à Triumuiris deductoribus assumpto nati sunt Decuriones Ciuitatum priuatarum, Coloniarum, & Municipiorum. auctor Pomponius in l.Pupillus.ff.de verbo. signifi. Videntur prætereà auctionibus præfuisse. Cicer.in lege Agraria: Prædam, manubias, sectionem, castra denique Cn.Pompei sedente Imperatore Decemuiri vendent? Sic citatur à Gellio, & apud Nonium Marcellum non legitur emendatè. *Nonius emendatus.* Malim intelligere de Decemuiris non litium, sed iis qui Cicerone, & Antonio Coss. magna contentione, tumultúque populari petebãtur ab iis, qui restitui in integrum volebant fortunis spoliati, & gradu honorum deiecti à Sylla Dictatore, quorum meminit pluribus Plutarchus in Cicerone, & idem Cicero in legibus Agrariis contra Rullum: Petebantur autem vt Decemuiri Italiam, Syriam, & quæ Pompeius adiecerat imperio, distracta in ærarium redigerent, exercitum haberent, damnarent quos vellent, Colonias deducerent.

Quid multa? Rempubl. constituerent omninò ad libidinem. Magni viri in eo Collegio fuerunt. Cic. in dialog. de claris Oratoribus: Nam idem Segultus veteranus, quod & tu & Cæsar in Decemuiris non essetis, vtinam ne ego quidem essem. Húc Magistratum gessit & Ouidius, vt scribit lib. iiij. Fastorum:

Magni viri in Collegio Decemuirorum.

Hanc ego militia sedem, tú pace parasti
Inter bis quinos vsus honore viros.

Locus Plinii. Meminit & Plin. ad Rufum lib. v. nisi menda subsit: Sedebant Iudices, Decemuiri venerant, obuersabantur Aduocati, silentium longum, nuntius tandem à Prętore. Vbi in quibusdam legitur Centumuiri, sed præstat intelligi de more pristino seruatoque ab Augusto, vt Decemuiri iudicio interfuerunt, vt Centumuirorum Decuriones.

COROLLARIVM AD CAP. XIIII.

1. Fuerunt Romæ xxxxv. tribus, &c.) *Ex præcedente loco Festi Tribus & Curiæ pro iisdem sumuntur, quas etiam apparet fuisse quinque et triginta: Nicolaus tamen Grucchius vt diuersas Tribus à Curiis, sic Tributa Comitia à Curiatis diuersa fuisse asserit lib. 2. cap. 1. de Comitiis. Quod si verum est, nihil hîc apud Ciceronem pro domo sua immutandum est. Quin etiam de numero Tribuum variè disputat: nam ætate Romuli, aut nullas, aut tantùm tres fuisse Tribus ex Dionysio, Varrone, Plutarcho, & Liuio contendit vir ille diligentissimus. Maxima autem in iis obscuritas & difficultas consistit propter Auctorum dissentionem. Vide etiam Carolum Sigonium lib. 1. cap. 3. de antiq. Iur. Ciuium Rom.*

Tribus & Curiæ.

Tres tribus tẽpore Romuli.

2. Rotundiore nomine Centumuiri) *Sic septuaginta Interpretes dicti, licet septuaginta duo fuerint teste*

teste August. lib. 18. de Ciuitate Dei.

3. Nisi diuinetur sub Domitiano scriptũ, &c.) *Iterùm hîc alius obex ex Fabio ab Auctore proponitur, quem etiam diluere conabimur pro virili, conciliando vnum locum cum aliis, hoc modo: vt Fab. cap. 5. lib. 2. & cap. 1. lib. 11. Instit. Orator. vbi hastarum Centumuiralium duplicium tantum meminit, loquatur de duobus iudiciis, consessibus, aut consiliis coactis. Cùm autem quatuor essent Centumuirorum consilia, & tribunalia, interdùm duo, aliquandò plura cogebantur, atque hac ratione nunc duplex, nunc quadruplex dicitur Centumuirale. Quod manifestum fit ex præcedentibus atque ex Plinij epist. lib. 6. ad Roman. Sequutus est varius euentus: nam duobus consiliis vicimus, totidem victi sumus. Accedit Valerius Max. lib. 7. ca. 7. de milite. Cùm improbissimis hæredibus de paternis bonis contendit apud Centumuiros, omnibusq; nõ solùm consiliis, sed etiam sententiis superior discessit. Facit etiam Papinia. I.C. in l. 76. de Legat. lib. 2. & Marcellus l. 10. de inoff. testa. ff. Idem Plinius lib. 4. epist. Proximè cum ad Centumuiros dixissem, subiit recordatio egisse me iuuenem æquè in quadruplici iudicio. Processit animus, vt solet, longiùs: cœpi reputare, quos in hoc iudicio, quos in illo socios habuissem. ex quibus videre est nunc coacta, interdùm fuisse diuisa Tribunalia, atque horum exemplo videmus in Curiis seu Parlamentis Galliæ plures Iudicum Consessus seu Classes, quas Cameras vocant, quæ coguntur, & coniunguntur, si quando de causa ardua, & ad exemplum pertinente controuersia sit. Duplices autem hastas dixit quemadmodum Vergilius primo Æneidos duplices palmas, pro duabus coniunctis.*

Iterum Fabius explicatus & conciliatus.

Quatuor Centumuirorum iudicia.

Parlamentorum varii consessus.

Diuersa lectio. 4. Vbi suspicor corruptè legi Decemuiros) *Budæus apud Pomponium legit Centumuiros. Goueanus tamen contrà mauult Decemuiros legere, quòd putet Centumuiros Magistratus non esse, sed coërcerentur & cogerentur a Decemuiris lib. 1. variar. lect. cap. 24. Verùm nec hi Magistratus etiam sunt, si Grucchio credimus.*

Fenestella. 5. Ambigitur de fide libelli) *Quod hic libellus, qui nunc passim omnium manibus teritur sub nomine Fenestellæ de Magistratibus Rom. non sit illius Fenestellæ, qui vixerit tempore Tyberij, cuius meminerunt Liuius, Plinius, & Gellius, vel ex eo conuincitur, quòd eosdem sæpissimè laudat auctores, & Episcoporum, Archiepiscoporumq; nostrorum mentionem facit. Suntq; qui tribuant Dominico Flocco Florentino.* *Dominicus Floccus.*

Decemuiri. 6. Vero autem simile est Decemuiros) *Confirmare opinionem Auctoris nostri videtur Ouidius libro 3. de Ponto ad Cottam:*

Vtq; fui solitus, sedissem forsitan vnus,
De centum Iudex in tua verba viris.

Si conferatur cum loco 4. Fastorum in textu posito. Atque in Pisonem:

Seu trepidos ad iura decem vocat hasta virorum,
Et firmare iubet Centeno Iudice causam.

Iacobus Reuardus. *Iacobus tamen Reuardus; hic quondam Professor Regius, cap. 18. & 19. lib. singulari Protribun. putat Decemuiros fuisse, quos Prætor Vrbanus in cōsilium dieb. cognitionem adhibebat, nimirum sub Augusto decem Senatores, sub Anton. & Alex. quinque Senatores & totidem Equites Rom. quemadmodum in Prouinciis extremo conuentus die à Præside, aut Proconsule adhibebantur Recuperatores peregrini,* *Decem Senatores & Equites.* *Recuperatores.*

de quib

de quib. Theophilus lib.1. Institut. tit.6. & Vlpian. in fragment. tit.1. §. eadem lex. Tu iudica Lector.

ARGVM. CAP. XV.

De Recuperatoribus, quomodo, et quando dabantur, de Formulis Recuperatorij iudicij, & Assertionibus.

EXtra ordinem à Prætore dabantur Recuperatores: Itaque ij ſunt, qui aliâs dati, datiui, delegati, & quibuſcunq; in cauſa iuriſdictio mandata eſt, qui & Latinè Commiſſarij dici poſſunt, à quo non video cur multi ſuperſtitioſè abhorreant, tanquam parum Latino: nam ſi mandare idem quod credere, deponere, committere, cur magis recipitur Mandatarius, quam Commiſſarius? Aut cur magis hoc vitatur, quam Fideicommiſſarius, cum plurima etiam ſint in iure vocabula per eandem analogiæ formam facta, Legatarius, Donatarius, Commodatarius, Depoſitarius, & alia vti dataria ſalus, 1 & manifeſtarius fur apud Plautum. Dabantur autem in certa cauſarum genera, & in certam pronuntiandi formulam. Eorum munus aſtrictum fuiſſe ſatis arguit Recuperatorum nomen, quaſi apud eos certetur de recuperando, 2 eo quod depoſitum in ſponſionem erat. Vbicunq; enim in litem ſponſione Litigantium coibatur, recuperatorib. dandis locus erat: neque enim in ſolis interdictis vſurpabãtur, ſed in mutuo, & in aliis. Cic. pro Flac. vbi Hermippus mutuum repetit à quodam veteratore, & plano vitilitigatore: Hunc æſtuantem & tergiuerſantem (ait Cicero) iudicio ille perſequitur à Recuperatoribus cauſa cognoſcitur, qui

Recuperatores. *Commiſſarii.* *Dataria ſalus.* *Manifeſtarius fur.* *Recuperatores vndè dicti.*

rem contra istum minimè dubiam prima actione iudicauerunt. Cùm iudicatum non faceret, addictus Hermippo, & ab hoc ductus est. Hæc ille. Dederat verò hos in prouincia L. Flaccus Prętor. Cicero ad Quintum fratrem Proconsulem Asiæ: Sed tamen parui refert abs te ipso ius dici æqualiter, & diligenter, nisi idem ab iis fiet, quibus tu eius muneris aliquam partem concesseris. Recuperatores significantur, quibus ciuiles & pecuniariæ priuatorum causæ committebantur. Plautus in Bacchidibus:

Postquam quidem Prætor Recuperatores dedit,
Damnatus demùm vi coactus reddidit
Ducentos, & mille Philippûm.

Capitolinus in M. Philosopho: In Senatus honorificentia multis Prætoriis, & Consularibus priuatis decidenda negotia delegauit, quo magis eorum cum exercitio iuris cresceret auctoritas.

In quam partem causæ dabantur. Porrò non in vniuersam actionem dabantur, sed in eam partem, quę media est inter litis contestationem, & sententiæ exequutionem, quæ solius est iurisdictionis, reliqua imperij sunt, & ad legis actionem pertinent, vt antè diximus. Constituto itaque iudicio & lite contestata per sponsionem depositæ pecuniæ, tùm demùm Prætor Recuperatoribus litem delegabat, sed in eam formam tantum, in quam lis erat contestata, vt eatenus pronuntiarent. Itaque eorum non fuit libera iu-

Iurisdictio nuda & astricta. risdictio, sed sine imperio nuda, atque in formula delegationis seu commissionis, quæ vel libello concipiebatur, vel viua voce nuncupabatur, vtebatur Prætor verbis litem contestantium, hoc modo in causa Cecinnæ, *Ebutius edicto vndè vi ten*

tenetur? Ebutius reſpondeat, *Non tenetur.* Hic lis conſtituitur, & diſceptatio eſt, vel iudicatio Rhetorum, an teneatur. Tum Prætor iubebat Cecinnam facere ſponſionem. *Ni aduerſus edictum Prætoris vis facta eſſet*, præibatque Recuperatoribus quaſi ſententiam dictando. Ità: *Ni aduerſus edictum vndè vi vis facta ſit, abſoluatur Ebutius.* Et ferè negatiuè concipiebatur, aliquandò etiam affirmatiuè: *Si aduerſus edictum vis facta ſit, condemnetur.* Vtrocunque modo concepiſſet, cognitionem iis verbis aſtrictam delegabat, vt tantùm pronuntiarent ſic, vel non. Cic. 7. Act. in Verrem de Seruilio: Iubet hominem Lilybæum vadimonium Venerio ſeruo ſuo promittere, promittit. Lilybeum venitur, cogere eum cœpit, cum ageret nemo, nemo poſtularet. H--S. duobus milibus ſpōſionem facere cum Lictore ſuo, ni furtis quęſtum faceret. Recuperatores de cohorte ſua dicit ſe daturum. Idem Actione v. de Agyrinenſibus: Quærebant, quæ in verba Recuperatores daret. Reſpondebat, ſi pateret aduerſus edictum feciſſe. Ni & Si vſitatiſſima ſunt in formulis commiſſoriis ſeu Recuperatoriis, quia in ſponſionem iudicaretur. Cic. pro Cecinna ad finem narrationis: His rebus ità geſtis P. Dolabella Prætor interdixit, vt eſt conſuetudo, de vi hominib. armatis ſine vlla exceptione, tantum vt, vndè deieciſſet, reſtitueret, reſtituiſſe ſe dixit. Sponſio facta eſt, hac de ſponſione vobis iudicandum. Quæ cauſa apud Recuperatores perorata eſt. Tranquillus in Domitiano: Recuperatores nè ſe ſemper perſuaſoriis aſſertionibus accommodarent identidem admonuit. Vbi Sabellicus Antiquarius peritiſſi-

Præibat Recuperatoribus Prætor.

Ni & Si formulæ Recuperatorii Iudicii.

Sabellicus reprehenditur.

mus Recuperatores interpretatur eos,qui res ad Fiſcum pertinentes cùm aſſerendi poteſtate requirebant, quod nullo auctore laudato ipſe de ſuo capite fingit: nam & Recuperatores capi in eum ſenſum nunquam mihi aut more, aut exemplo probabit. Quid enim Recuperatoribus cum Fiſco, cum Cæſar ſuos haberet Procuratores, qui fortaſſis iidem erãt cum Fiſcalibus? Adde Aſſertiones pro vẽdicationibus rerum Fiſcalium nuſquam vſurpari: vbicunque enim auctores aſſertionum mentionem faciunt, controuerſiæ de ſtatu & cauſæ liberalis meminerunt. Hinc tit. lib. 7. C. de aſſertione tollenda. Eſt aſſerere, vendicare in libertatem. Terent. in Adelphis:

Aſſertiones. *Aſſerere.*

------ *Ego hanc liberali aſſero cauſa manu.*

Olim ergo ſi quis ex ſeruitute ſeſe eximere vellet proclamata libertate, cogebatur ſibi Aſſertorem apponere (quia ſerui in mortuis comparati agere non poterant) qui aſſereret eum liberum, litemque ſuſciperet. Aut contrà ſi quis 3 in ſeruitutem ex libertate reuocaretur Aſſertore opus erat. Liberalis cauſa ſæpiùs repetebatur, totidemque aſſertiones erant. Hinc prima, ſecunda, tertia. Fab. c. j. lib. xj. Succurret etiam ſi apud alios Iudices agetur, vt in ſecunda aſſertione, & in Centumuiralibus iudiciis duplicib. parte victa. Martialis ad Quintianum de quodam Plagiario lib. j.

Si de ſeruitio graui quæruntur,
Aſſertor venias, ſatiſq; præſtes,
Et cùm ſe dominum vocabit ille,
Dicas eſſe meos, manuq; miſſos,
Hoc ſi terq; quaterq; clamiteris,
Impones Plagiario pudorem.

Rep

Repetitiones istæ assertionum, aliæque veteres cæremoniæ per Iustinianum sublatæ sunt. Sunt igitur apud Tranquillum Recuperatores dati in causas liberales & assertiones, quæ quia persuasoriæ erant, ideò sæpiùs iterabātur sine vlla prouocatione. Ideò monet ne statim sinant sibi persuaderi huiusmodi assertiones, ne quod vnus probauit, alius rescindere cogatur, non habita præiudicij reuerentia. Enimuero non fuit certum, Recuperatorum collegium vt Iudicum, & Centumuirorum, sed extra ordinem dabat Prætor quos volebat, vt manifestum fit ex Verrinis. Plinius libro 3. ad Maximum: nam vt Recuperatoriis iudiciis, sic nos in iis Comitiis quasi repentè apprehensi sinceri Iudices fuimus. Significat nihil tale cogitantes adhiberi in Recuperatoriis: Est enim Recuperatorium interdictum vndè vi, species tamen Recuperatorij iudicij & actio Recuperatoria, vt in causa Cecinnana.

Locus Tranquilli explicatus.

Extra ordinē Recuperatores dabantur.

Interdictum vndè vi.

COROLLARIVM AD CAP. XV.

1. Salus dataria) *Plautus in Pseudolo.*
BAL. Eho an non prius salutas? SYC. Nulla est mihi salus dataria.

2. Quasi apud eos certetur de recuperando) *Cui subscribit Theophil. §. eadem. Institut. quibus ex caus. manu. non licet. Recuperatores etiam dictos Festus ait, qui inter Popu. Rom. & ciuitates peregrinas de rebus priuatis reddendis recipiendisq; cognoscebant. Recuperatorij iudicij obuia sunt exempla apud probatos auctores. Antiquissimum & nobilissimum est apud Liuium lib. 26. Iudicum à Scipione datorum, vter prior in oppidum transcendisset, vt murali corona*

Recuperatores vndè.

Recuperatorium iudicium.

corona donaretur. Et apud eundem libro 43. *Meminit etiam Gellius.*

3. Aut contrà si quis ex libertate) *Exemplum est apud Liuium lib.*2.*V.C.de Virginia cuius Assertor erat M.Claudius Appij Cliens.*

Repetitiones in causis liberalibus.

4. Liberalis causa sæpiùs repetebatur) *Hermogenianus I.C.in l.vlt.de coll.deteg.ff.ait: sententiam pro ingenuitate dictam, & collusionis prætextu semel retractare permittitur: Imperator tamen Iustinian.in l.*1.*C.de assertione tollẽda.meminit secundæ,& tertiæ repetitionum quas abrogat: Vopiscus in Probo, tertiæ: Capitolinus in Pertinace, quartæ,& in M.Philosopho quintæ relationis meminerunt. Quod Cælius Rodoginus lib.*20.*cap.*10.*& Egnatius in pertinace interpretantur, vt quinquies super re iudicata referre possent: id quod fortassis adaptandum est in causis illis, in quibus contra libertatem pronũtiatum erat, quæ quidem semper fauorabilis fuit. Alciatus tamen lib.*10.*Pareg.cap.*22.*aliter sentit, & reuera aliæ relationes, aliæ repetitiones fuerunt.*

SVMMARIVM LIBRI IIII.

LIBRO QVARTO, CAVSIS DIVISIS ET DISTINCTIS, TANDEM DE ACCVSATORIBVS, ET REIS, ATQVE DE PRAXI PVBLICORVM IVDICIORVM AGITVR.

HIST

Historiæ Fori Romani

LIBER IIII.

ARGVM. CAP. I.

De diuisione causarum, & earum discrimine.

HActenus iudicialis Fori Magistratus cum reliquis eiusdem loci operis descripti sunt: supersunt deinceps negotia, quæ eodem loci ab iisdem agitantur demonstranda. Et quia non temerè, & sine delectu quibusuis Iudicibus quæuis causæ offeruntur, ponatur primùm duplex earum discrimen, vt quædam publicæ sint, quædam priuatæ. Differunt autem inter se multis nominibus: Publicæ enim quasi populicæ dictæ, quòd olim tantum ad Populi concionem peroratæ: Aucto demùm causarum, atque ciuium numero ad Iudicum Decurias, quæ Populi muneribus iudiciorum succederent, translatæ sunt, hæ autem apud Prætorem, Centumuiros, Recuperatores, Arbitros, & reliquos iuris priuati Disceptatores controuerterentur: Ità Prętoriæ causæ, & Centumuirales pro priuatis dicuntur: Vndè apud Gellium lex 1 Ebutia Centumuiralium causarum: Ad hæc, publicæ sub dio & Ioue frigido, priuatę in Basilica agebantur. Illę subdiales, hæ Basilicanæ dici possunt, sicut lib. j. anno tauimus. Illæ legibus per Populum iussis rogante Magistratu Senatorio, hæ actionibus primum per Pontifices, mox per Pragmaticos, & Prætores, editis constituuntur: quo nomine distinctæ

Causarum diuisio.

Causarum discrimen.

Priuatæ causę

Populares. ſunt publicæ à popularibus,quia populares,actio nibus datis per Prætorem , exercentur , vt de ſepulchro violato, ne quid in flumine, loco, ripáue fiat,de cloacis,& reliquis,quæ ad Publici conſeruationem ſpectant. Habent tamen hoc commune , quod quemuis Accuſatorem de Populo admittunt.Paul.l.ij.de popul.action.Si plures ſimul *Publicæ.* agant populari actione , Prætor eligat idoneiorem. Publicæ verò definiuntur , quod cuiuis ex Populo exequutio earum plærumque datur : Auctor Iuſtinia. 2 in calce Inſtitut. Vtraque ad pu- *Publicorum iudiciorum ll.* blicam vindictam comparata.Leges autem Iudiciorum enumerantur. l. j. ff. eod. Lex Iulia maieſtatis , Iulia de adulteriis , Cornelia de ſicariis & veneficiis , Pompeia de parricidiis , Iulia peculatus, Cornelia de teſtamentis, Iulia de vi publica, Iulia de vi priuata, Iulia ambitus , Iulia repetundarum , Iulia de annona. Adduntur & aliæ in Inſtitutionibus Iulia de reſiduis , Flauia de plagiariis. Et ſi quod flagitium committitur , quod ali- *Extraordinaria crimina.* qua lege non comprehenditur, extra ordinem cognoſcitur. Et tit.eſt in ff.de extraord.crim. Porrò ſuprà docuimus, 3 quomodo ante Syllæ dictaturam omnia criminalia iudicia erant extraordinaria,nondum latis perpetuis legibus, quibus legitima iudicia fierent,& in ordinem cogerentur: Non omnia tamen iudicia in quibus crimen vertitur publica ſunt, vt furti , bonorum raptorum, Aquiliæ , & reliqua quæ pariunt obligationes ex maleficiis , neque omnia capitalia ſunt, ſed quædam ſola corporis coercitione , vel multa pecu- *Capitalia.* niarja vindicantur. Capitalia verò,duplicia ſunt, *Caput.* vt & caput in iure duplex eſt,Ciuile & Naturale,

&

& duplex mortis diſcrimen Ciuilis & Naturalis. Itaque phraſes illæ in Orationibus veterum, dicere cauſam capitis, dimicare pro capite, ad capitis imminutionem mediam, qua ciuitas, maximam, qua ciuitas & libertas amittitur, fere ſemper referuntur, vbi caput pro ſtatu incolumi capitur, ſicut in iure ſerui caput 4 non habent. Cicero in Oratione pro Quintio locum retinere dixit, pro capitis imminutionem mediam vel maximam propulſare: Quid igitur pugnas? an quod ſæpè multis locis dixiſti, ne in ciuitate ſit, ne locum ſuum, quem adhûc honeſtiſſimè defendit, obtineat? ne numeretur inter viuos? decernat de vita & ornamentis omnibus. Quod tractum eſt à militibus prælium committentibus, quibus turpe loco cedere, gradum deſerere, pedem referre, locum captum non poſſe tueri: In eadem Oratione exiſtimationem vocat, quæ eſt in ornamentis, *Exiſtimatio.* quibus ciuilis vita retinetur: Dum exiſtimatio integra eſt, facilè conſolatur honeſtas egeſtatem. Hanc definit Calliſtratus, 5 eſſe dignitatis illeſæ ſtatum, legibus, & moribus comprobatum, quæ ex delicto noſtro auctoritate legũ, aut minuitur infamia, & media minutione capitis, aut cõſumitur maxima, vt deportatione: Paucæ enim leges Rom. ciuium maleficia vltore ferro proſequũtur, ſed aut relegant, deportant, in exilium mittunt, conſecrant, aqua, & igni interdicunt, aut aliâs infamiam irrogant. Itaque nec virgis 6 cędere, neq; in crucem tollere ciuem Rom. vſitatum eſt, vndè & Paulus in Actis Apoſt. ad Cæſarem prouocat, & M. Cic. grauiſſimè exaggerauit, ciuem Rom. vinctum, cęſum, & in crucem ſublatum à Caio Verre

Prætore in Sicilia miſerabili illa voce, *Ciuis Romanus ſum*, toties inculcata. Accedit & aliud diſcrimen, quod quamuis ex publicis quædam ſint pecuniaria, eo tamen à priuatis diſtinguuntur, quòd multa in publicis confiſcatur, & Fiſco infertur, vt litis æſtimationes: In priuatis Petitori addicitur, vt cum actiones dupli, tripli, aut quadrupli ſunt perſequutoriæ. Adnotabuntur deinceps à nobis in contextu Hiſtoriæ alia diſcrimina in ſolemnibus requiſitis in vtroque exercendo: Interim principis cauſarum diuiſionis, quam præmiſimus, ſic meminit Cicero pro Cecinna: Quærendum magis etiam videtur, ideò quod omnia iudicia aut diſtrahendarum controuerſiarum, aut puniendorum maleficiorum cauſa reperta ſunt, quorum alterum leuius eſt, propterea quòd & minùs ledit, & perſæpè Diſceptatore domeſtico diiudicatur: Alterum eſt vehementiſſimum, quod & ad grauiores res pertinet, & non honorariam operam amici, ſed ſeueritatem Iudicis & vim requirit. Pro Rabirio maiora iudicia publica appellat. Sed priùs de Accuſatoribus, quàm de Petitoribus dicamus.

Multa in publicis Fiſco infertur.

Litis æſtimationes.

Maiora Iudicia.

PHILIPPI BRODÆI I.C. COROLLARIVM ad cap.j.

1. Apud Gellium) *Lib*.16.*cap*.10.*Noct. Att. Fuit autem & alia Ebutia lex, ſed nil ad Rhombum.*

2. Auctor Iuſtinianus) *Tit. de pub. iud.* §.1.

3. Suprà docuimus) *Cap.7. lib.3. noſtræ Hiſtoriæ.*

4. Serui caput non habent) §.*ſeruus. Inſtit. de cap. dim.*

5. Hanc definit Calliſtratus) *L.5. de extraord. cognit. ff.*

6. Nec

6. Nec virgis cædere, nec in crucem toll.&c.) *Post ll.Valerias,de quibus alibi commentati sumus, l.Porcia lata fuit à M.Porcio Catone,quæ pro scapulis aut tergo nominata est à Festo,& Liuio,quia vetitum erat ciuem Rom.verberare,aut necare.sub qua quidem non comprehendebantur Perduelles, qui hostili animo aduersus Rempubl. aut Principem animati sunt.l.vlt.ad leg.Iul.maiest.in quos more maiorum Coss.animaduertebant turbulentis Reipub.temporibus,præsertim quandò S.C.hoc factum esset,* Videant Coss. ne quid Respub. capiat detrimenti: *Nam tum l.Porcia dormiebat:hoc enim S.C. veluti armati Nasica & Opimius Tyberium, & Caium Gracchos interfecerunt, Marius Saturninum & Glauciam,Cicero Lentulum Cethegum,et alios coniuratos.Hoc enim S.C.summa rerum tribuebatur,vt testatur Plutarchus in vita Ciceronis & Pauli Æmilij. Quod etiam probat Sallustius in Catilinario. Caio Mario & Furio Valerio Consulibus permissa est Respub. Num vnum diem posteà L.Saturninum Tribun. Pleb. & Caium Seruilium Prætorem mors ac Reip. pœna remorata est? Item Cicero in l.Agraria, & oratione pro Milone. Hæc lex autem Porcia adhuc tempore Ciceronis in viridi,quod aiunt,erat. Sic enim exclamat in Verrem, qui legem violauerat: O nomen dulce libertatis, ô lex Porcia, legesq́; Semproniæ.Húccine tandem omnia reciderunt,vt ciuis Rom.ab eo,qui beneficio Pop.Rom.fasces,& secures haberet, deligatus in foro virgis cæderetur. Et aliis in locis. Imperatores verò & Tyranni, cum legibus solutos sese crederent illis neglectis pro libidine in quosuis sæuiebant. Suet.in Galba: Et tutorem quòd pupillum,cui substitutus hæres,erat veneno ne-*

LL. Valer. & Portia pro tergo & scapulis.

Perduelles.

S.C. quod fiebat turbulentis Reip. temporibus.

Leges Semproniæ.

casset, cruce affecit, implorantiq; leges, et Ciuem Rom. se testificanti, quasi solatio, & honore aliquo pœnam leuaturus mutari, multoq; præter cæteras altiorem, et dealbatam statui crucem iussit.

ARGVM. CAP. II.

De Accusatoribus, Quadruplatoribus, Sectoribus, et horum hominum grege, præmio, & eliminatione ab optimis Principibus.

Accusatores. ACcusatores Romæ voluntarij erant, neque vt in Grecia publicè constituti. Et cùm aliud alium ferret in Reum, vt priuatum odium, prçmij spes, gloriæ aucupium, propinquorum vindicta, publica causa, accidebat, vt multi simul deferrent, 1 qui cum conuenire non possent, vt vni accusationem cederent, sed sese quisque idoneum contenderet, res Iudicum cognitione disceptabatur, deferendíque ius sententia decernebatur. Hanc controuersiam de Accusatore constituendo, Diuinationem appellabant, quòd de futuro diuinandum esset, vt est apud Gell. cap. iiij. lib. x. Etenim cùm omnia iudicia de præteritis instituantur, & an sit, quid sit, iuréne sit factum, apud Iudices tantum quæratur, futurorum coniectio vatibus, auguribus, publicis religionum interpretibus, & deliberationes capiendorum consiliorum agitantibus relicta est, hæc vna diuinatio futuri quæstionem in forum & Iudicum disquisitionem inuexit. Hæc ante iustum cum Reo congressum, inter ipsos Delatores, instar velitationis cuiusdam, concertabatur in primo limine ante ipsum causę vestibulum. Itaque Prolusio vocatur, etiam Rhetoribus, & Prodromos, vt reli-

1 Diuinatio. *Prolusio.* *Prodromos.*

quæ

quæ translationum species in Rhetoricis. Plinius libr. iiij. ad Vrsum: Habetis interim epistolam meam, vt prodromon, expectabis orationem plenam, onustámque. Exemplum est in causa Verris, vbi M. Cicero prolusit ante legitimum certamen cum Q. Cæcilio. Est enim proludere ad serium prælium sese cōparare, imitarique speciem iusti conflictus, vt solent, qui pilam ludunt, semel atque iterum animi gratia exercere, ne si lusum auspicarentur à seria pugna statim membra nimia contentione, & repentina, haberent sese peiùs & ineptiùs: Est enim periculosa metamorphosis subita & vehemens à summa quiete in acrem laborem. *Proludere.* Itaque descendendum paulisper in certamen, non irrumpendum temerè. Vergil. iij. Georgic.

Et tentat sese, atque irasci in cornua discit
Arboris innixus trunco, ventosq́ lacessit
Ictibus, & sparsa ad pugnam proludit arena.

Publicorum ergò iudiciorū exercitationes, quia communes, & expositę omnibus ciuibus sunt, attulerunt ista accusationum præludia, vt cum multi delationem postularent, deferendi potestas, & subscribendi primariis Delatoribus per Iudices fieret. *Delatio.* Cicero iij. Actione: Quod meum factum lectissimi, atque ornatissimi viri, quo in numero è vobis complures fuêre, ità probauerunt, vt ei, qui Quæstor istius fuisset, & ab isto læsus, inimicitias iustas persequeretur, non modò deferendi nominis, sed ne subscribendi quidem, cùm id postularet, facerent potestatem. Ex quo loco coniici potest non eosdem fuisse Iudices in diuinatione, qui fuerunt in accusatione: sed repetitas à Quæstore sortes, sicut ex aliquot locis in *Alii Iudices in diuinatione, quàm in actione.*

eadem causa colligi potest. Quin annotat Asconius in diuinatione Iudices iniuratos consedisse, cum in vero iudicio iurati essent. Porrò tria omninò mihi fuisse videntur hominum genera huiusmodi accusationes profitentium, nobiles Adolescentes, qui à prima adolescentia, istis accusationibus vitia odisse discerent, & impetum iam conciperēt æterni odij sibi quondam futuri cum perditis ciuibus, Quadruplatores, & diserti boníque Oratores. Cic. in Diuinatione de Hortensio Verris Patrono: Videt (ait) si à Pueris nobilibus, quos adhuc elusit, si à Quadruplatoribus, quos non sine causa contempsit semper, & pro nihilo putauit, accusandi voluntas ad Viros fortes spectatósque Homines translata sit, se in iudiciis dominari non posse. De nobilium Adolescentium domestica professione priùs lib. ij. disseruimus. 2

Iudices iniurati.

Accusatorum triplex genus.

Proximum est, vt de Quadruplatoribus pauca dicamus, qui cùm accusatoriam vitam viuant, & ad vexandos Reos prĕmio ducantur, latrocinium turpissimum exercent, improbamque voluptatem quærunt ex aliena calamitate, sese satiant ciuium suorum sanguine, oculos pascunt Reorum sordibus, vt Cassius Seuerus apud Fabium lib. xj. Dij boni (inquit) viuo, & quo me viuere iuuet Aspernatem Reum video. quod tanquam non inuitè, sed cum voluptate Accusantis epiphonema reprehendunt multi. Quid enim crudelius, quid immanius, quàm sanguinis humani flagrātissima siti ardere? At isti sanguinarij, etiam ebrij cruore, priùs lassantur, quàm satiantur. Ante Cĕsarum tempora Quadruplatores, pòst Delatores cœperunt dici, qui & Græcis Sycophantæ.

Quadruplatores.

Inciuile epiphonema.

Sycophantæ.

Sunt

Sunt autem Quadruplatores, 3 qui in præmium accuſationis, quartam partem bonorum damnati conſequuntur, aut eorum Delatores, qui in quadruplum damnabantur, vt furti manifeſti, aleæ, & pecuniæ grauioribus vſuris fœneratæ, quàm quibus per leges licebat: teſtis Pædianus. Qua forma dicta eſt Fabio quadrantaria Clytęmneſtra, 4 quæ quadrãte ſui copiam faceret. Quadruplari, factitare, & profiteri quadruplaturam. Plautus in Perſa: *Quadrantaria Clytæmneſtra.* *Quadruplari.*

Neque quadruplari me volo: neque enim decet
Sine meo periculo ire aliena ereptum bona.
Neque illi qui faciunt, mihi placent.

De iis Plinius in Panegyrico: Ereptum alienas pecunias eunt? perdent quas habent. Expellere penatibus geſtiunt? ſuis exturbentur. Quanquam non ſemper præmium accuſationis fuit quarta pars bonorum. Tranquillus in Nerone: Præmia Delatorum Papiæ legis ad quartas redegit, diuiſis Populo viritim quadragenis nummis. De qua lege fortaſſis intelligitur Aſconius in Milonianam: Milo poſtero die factus reus ambitus, apud Man. Torquatum abſens damnatus eſt. Illa quoque lege Accuſator fuit eius Appius Claudius, & cùm ei præmium lege daretur, negauit. Poſt paucos dies quoque Milo apud Fauonium Quæſtorem de ſodalitiis damnatus eſt, accuſante Publio Clodio Nerato, cui præmium lege datum eſt. Magni ergò viri præmium non accipiebant, ne quadruplaturam exercuiſſe viderētur, ſed odio quodam vitiorum, aut famæ cupiditate ad dicendum deſcendebant. Plinius libro ſexto ad Quadratum: Auidius referebat Thraſeam præcipere ſolitum *Præmium Accuſationis.* *Papia l.* *Magni viri præmium non accipiebant.*

ſuſcipiendas eſſe cauſas, aut amicorum, aut deſtitutas, aut ad exemplum pertinentes. Cur amicorum? non eget interpretatione. Cur deſtitutas? quòd in illis maximè & conſtantia agentis, & humanitas cerneretur. Cur pertinentes ad exemplum? quia plurimum referret bonum, an malum ducem haberent. Ad hæc ego cauſarum genera, ambitioſè fortaſsè, addam tamen claras & illuſtres: Æquum enim eſt agere nonnunquam gloriæ & famæ. Hæc Plinius: quaſi reliquas Rabulis, & quæſtuariis Cauſidicis relinqueret, ex quibus ſunt Delatores, de quibus idem Plinius lib. v. ad Valerianum: Sed priuſquam ſententiæ dicerentur, Nigrinus Tribun. Plebis recitauit libellum diſertum & grauem, quo queſtus eſt venire aduocationes, venire etiam præuaricationes, in lites coiri, & gloriæ loco poni ex ſpoliis ciuium magnos, & ſtatos reditus. Tranquillus in Tyberio: Decreta Accuſatoribus præmia, nonnunquam & Teſtibus, nemini Delatorum fides abrogata. Criminantes etiam dicuntur. Idem in Caligula: Sæpè in cunctos pariter Senatores, vt Seiani Clientes, aut matris, & fratrum ſuorum Delatores inuectus eſt, prolatis libellis, quos crematos ſimulauerat, defenſaque Tyberij ſæuitia, quaſi neceſſaria, cum tot criminantibus credendum eſſet. Aſſidui 5 fuerunt hi Delatores Principibus (ô vtinam ne nunc ſint) qui non modò crimina Maieſtatis, ſed & quæuis alia obiicerent, modò indè rediret ad Fiſcum, aut Ærarium aliquid. Sueton. in Domitiano: Nihil penſi habuit, quin prædaretur omnimodo bona virorum & mortuorum vſquequaque, quolibet, & Accuſatore, & crimine corrip

Gloria, magna Oratoris merces.

Criminantes.

Domitianus.

corripiebantur. Satis erat obiici qualecunque factum dictumque aduersus Maiestatem Principis. Confiscabantur alienissimæ hæreditates, vel existente vno, qui diceret se audisse ex defuncto heredem sibi Cæsarem esse. Idem tamen in initio Principatus iustissimus fuit in Delatores. Fiscales (ait Suetonius) calumnias magna calumniantium pœna repressit, ferebaturq; vox eius, Princeps qui Delatores non castigat, irritat. Quod Domitiano gratulatur Martialis hoc Epigrammate: *Apophtegma.*

Turba grauis paci, placidæq; inimica quieti,
Quæ semper miseras solicitabat opes.
Tradita Getulis, nec cepit arena nocentes,
Et Delator habet, quod dabat exilium.
Exulat Ausonia profugus Delator ab vrbe,
Impensis vitam principis annumeres.

Indices etiam dicuntur: Plinius in Panegyrico: VidimusDelatorum indicum quasi grassatorum, quasi latronum, non solitudinem illi nouiter, sed templum, sed forum insederant. Nulla iam testamenta secura, nullus certus status, non orbitas, non liberi proderant, auxerat hoc malum Principum auaritia. Deindè post: Et fortasse non eadem seueritate Fiscum, qua Ærarium cohibes, imò tanto maiore, quātò plus tibi licere de tuo quàm de publico credis. Vndè indicinum præmium Indicis, vt qui aliquid inuenerunt cum indicant domino, & dominus agnoscens beneficium aliquid reponit, indicinum 6 consequuti dicuntur. Apuleius lib. 7. Asini aurei indicinam vocat. Vlpianus in l. falsus. §. qui alienum. ff. de furtis μήνυτρα vocat. Ex quo Plinij loco constat manubias ex *Indices.* *Indicinum.*

proſcriptionibus refectas modò in Fiſcum, modò in Ærarium collatas. Hos ergò ſiue Quadruplatores, ſiue Delatores, ſiue Emiſſarios edicto grauiſſimo ſuſtulit Titus Veſpaſianus, in cuius vita ſic Tranquillus: Inter aduerſa temporum, & Delatores, Mandatoreſque erant ex licentia veteri, hos aſſiduè in foro flagellis & fuſtibus cæſos, ac nouiſſimè traductos per Amphiteatri arenam partim ſubiici in ſeruos, ac venire imperauit, partim in aſperrimas inſularum auehi. Faciebant autem magnum quæſtum calumniando Delatores, quod intelligitur ex iis quæ diximus, & ex Martiale lib. 11. in Vacerram.

Titus Veſpaſianus.

Et Delator es, & Calumniator,
Et Fraudator es, & Negotiator,
Et Fellator es, & Laniſta, miror
Quare non habeas Vacerra nummos.

Cicero ad Quintum fratrem Proconſulem Aſiæ: Acerbiſſima Prætorum auaritiæ miniſtra calumnia. Propter Delatores ait: Calumniator enim Delator eſt. Eiuſdem gregis ſunt Sectores, qui delatorum proſcriptionibus interſunt, bona diſtrahunt, manubiarum partem capiunt. Cic. 2. Philip. Tantus igitur te ſtupor oppreſſit, vel vt verius dicam tantus furor, vt primum cum Sector ſis iſto loco natus. Deindè cum Pompeij Sector, non te execrandum Populo Rom. non deteſtabilem, non omnes tibi Deos, omnes Homines, & eſſe inimicos, & futuros ſcias. Tacitus lib. 13. Eius Accuſationis auctor extitit Pætus quidam exercendis apud Ærarium ſectionibus famoſus. Hoc igitur Collegium, quod coiuit ex his nebulonibus, Delatoribus, Quadruplatoribus, Sectoribus

Sectores.

Boni Principes Delatores exturbarunt eliminarúntque.

ribus, Mãdatoribus, Emissariis funditus subuertit primum Diuus Titus, deindè Nerua, tandem Traianus. Plinius in Panegyrico: Ingenti quidem animo Diuus Titus securitati nostræ vltionique prospexerat, ideoque numinibus æquatus est, sed quanto tu quandoque dignior cœlo, qui tot res illi adiecisti, propter quas illum Deum fecimus. Id hoc magis arduum fuit, quod Nerua Imperator te filio, te successore dignissimus, per quem magna quædam edicto Titi astruxerat, nihilque reliquisse tibi videbatur, qui tam multa excogitasti, vt si ante te nihil esset inuentum. Deindè paulò pòst: Quàm iuuat cernere Ærarium silens & quietum. & quale ante Delatores erat, nunc templum illud, nunc vere Deus, non spoliarium ciuium cruentarumque prædarum sæuum receptaculum, ac toto in orbe terrarum adhûc locus vnus, in quo optimo Principe, boni malis impares essent, manet tamen honor legum, nihilque ex publica auctoritate cõuulsum, nec pœna cuiquam remissa, sed addita est vltio, solumque mutatum, quod iam non Delatores, sed leges timentur: Quo in loco elegantissimè exaggerat deportationem ad quam condemnati erant Delatores. *Deportatio Delatorum.* Contigit (inquit) desuper intueri Delatorum ora supina, retortasque ceruices agnoscebamus, & fruebamur, cùm velut piaculares publicæ solicitudinis victimæ supra sanguinem noxiorum ad lenta supplicia grauioresque pœnas ducerentur. Sed paulatim renascebatur eiusmodi pestis, quæ tamen & sæpius extincta est, vt sub Antonino Pio, & Marco Philosopho Imperatoribus. Iulius Capitolinus in Antonino Pio: Prouinciæ sub eo

cunctæ floruerũt, Quadruplatores extincti sunt. Idem Capitolinus in Marco Philosopho: Cauit & sumptibus publicis, & calumniis Quadruplatorum intercessit, apposita falsis Delatoribus nota: Delationes, quibus Fiscus augeretur, cõtemsit.

COROLLARIVM.

Diuinationes. 1. Vt multi simul deferrent) *Ad rem facit l.vlt. de colluſ.deteg.ff. Si plures (inquit I.C.) ad collusionem detegendam pariter accedunt, causa cognita, quis debeat admitti comparatis omnium moribus, & ætatibus, & cuius magis interest, statui oportet. Quod iisdem ferè verbis repetit Vlpian. l. 16. de accusat.& inscript. quibus conuenit etiam l. 2. de Popular.act. Hypotesis autem siue casus peti potest ex l. 1. §.si simul ad accusationem.ff.ad l.Iul.de adult.*

2. Lib.2. disseruimus) *Cap.6.& 7.nostra Historia. Quibus addatur & hoc Plutarchi in Lucullo: Id accusandi studium, vel sine priuata occasione haud ignobile videbatur: quinimo plurima delectatione eos mirari laudareq́ iuuenes consueuére, quos scelestis ac flagitiosis hominibus, ceu feris generosos catulos, acerrimè cernerent incumbentes.*

Quadruplatores. 3. Sunt autem Quadruplatores) *Sic Tacit. lib. 4. Annalium: M. Lepidus Accusatoribus secundum necessitudinem legis, cætera liberis concessit. Quod & adhuc obseruatur in quibusdam edictis Regiis, vt Accusatoribus, & Denuntiatoribus, imò etiam Iudicibus aliquota pars cedat bonorum commissorum. Cicero autem in Oratione pro Roscio ait cibaria Accusatoribus præberi solita.*

4. Fabio quadrantaria Clytæmnestra) *Fab.lib. 8.cap*

8. *cap. 6. circa finem, ait apud Cæcilium quandam Clytæmnestram quadrantariam in triclinio Coam in cubiculo Nolam dictam, quo nomine malè audiuit Clodia Metelli Celeris vxor, cuius etiam meminit Plutar. in vita Ciceronis. Interpretationem verò ænigmatis require ab Andrea Alciato lib. 2. Pareg. cap. 12. Ioanne Brodæo lib. 3. ca. 24. Miscellaneorum. Adrian. Turneb. Aduers. lib. 3. cap. 19.* Clodia Metelli vxor.

5. Assidui fuerunt hi Delatores Principibus) *Non possum mihi temperare in odium harū pestium, quas etiam grassari vidimus non ità pridem, quin illud addam ex Seneca lib. 3. de benef. cap. 26. Sub Tyberio Cæsare fuit accusandi frequens, & penè publica rabies, quæ omni ciuili bello grauiùs omnem togatam ciuitatem confecit. Excipiebatur ebriorum sermo, simplicitas iocantium, nil erat tutum, omnis sæuiendi placebat occasio, nec iam Reorum expectabatur euētus, cum esset vnus. Cœnabat Paulus Prætorius in conuiuio quodam, imaginem Tyberij Cæsaris habens exculptam, eminente gemma, rem ineptissimam fecero, si nūc verba quæsiero quemadmodum dicam, matellam sumsisse. Quod factum simul & Macro ex notis illius temporis Vestigatoribus notauit. At seruus eius, cui nectabantur insidiæ, ei ebrio annulum extraxit, & cum Macro conuiuas testaretur admotam esse imaginem obscœnis, & iam subscriptionem componeret, ostendit in manu sua seruus annulum: Quibus subscribit etiam Sueton. in Tyberio: damnato, inquit, Reo paulatim genus calumniæ eò processit, vt hæc quoque capitalia essent, circa Augusti simulachrum seruum cecidisse, vestem mutasse, nummo vel annulo effigiem impressam latrinæ, aut lupanari intulisse. Ex quibus apparet quam miserum* Accusatorum frequens rabies.

fuit vitam viuere aut protrahere ſub huiuſmodi Tyrannis, qui nil prius habebant, aut antiquius, quam ex ciuium miſerorum ſpoliis, & fortunis diteſcere, & Fiſci loculos implere: quod vt citiùs, & liberiùs facerent, bonos & improbos, ſontes atque inſontes nullo diſcrimine mactabant, trucidabant. Tanta autem erat, támque ardens ſitis, tam rabida fames ſanguinis, & auri, vt ſi toti maderent, & plenis faucibus ſe vtroque proluerent, & ingurgitarent, tamen expleri, aut ſatiari nunquam poſſent, vnicum reſtabat remedium huic morbo, vt ex vtre Tomyridis, quo ſatiauit Cyrum, aut poculo liquido, quod Parthi Craſſo propinarunt, biberent quibus hic ardor reſtingui potuiſſet. Dij tales auertite peſtes, vt ne nominentur quidem in Republica Chriſtiana. Sanctiùs

Adrianus Imperator. *Diuus Adrianus, vt ait Paulus I.C. in l. 8. de bonis damnatorum, in hæc verba reſcripſit: Fauorabilem apud me cauſam liberorum Albini numerus facit, cum ampliari imperium hominum adiectione potiùs, quàm pecuniarum copia malim. Eſt tit. lib. 11. C. de*

Seruus domini delator. *Delatoribus, vbi l. fin. ait ſeruum domini delatorem in exemplum omnium proditorum ſeueriſſimæ ſententiæ debere ſubiugari, etiamſi obiecta probauerit, quæ interpretationem recipit ex l. 53. de iud. ff.*

6. Indicium conſequuti dicũtur) *Facit ad rem l. Cornelia. §. vlt. de iniuriis. l. ſolent. de præſcript.*

Euangelia. *verb. ff. Quidam autem in d. l. falſus. legebant euangelia, ſunt autem mercedes allati iucundi nuntij. Cic. ad Atticum: ô ſuaues epiſtolas, quibus euangelia deberi fateor. Budæus μήνυτρα repoſuit, id eſt, indicij præmium. Liuius lib. 2. Præmium Indici pecunia ex Ærario, libertas, & ciuitas data. Sic minitra dici poſſunt præmium, & honor, quibus donatur is, qui in*

exordio

exordio initæ factionis studio veræ laudis accensus ipse prodiderit factionem, vel impunitas, et venia, qui usus fuerit factione, si vel serò, incognita tamen adhuc, consiliorum arcana patefecerit in l. quisquis. §. ult. ad leg. Iul. Maiest. Epinicia autem apud nos celebrantur, quandò supplicationes decernuntur, & hymni decantantur publicè ad agendas gratias Diuis pro læto nuntio. *Epinicia.*

ARGVM. CAP. III.

De Præuaricatoribus, & eorum pœna.

Delatoribus victoribus præmium decernebatur, aliàs certum, vt lege Papia, & more recepto in quadruplaturis, aliàs arbitrarium, honorariúmque, vt lege recenti quæstionis, quam Prætor ferebat, aut Senatus. Tacit. libr. iiij. Quia Cornutus sua manu ceciderat, actum de præmiis Accusatorum abolendis, si quis Maiestatis postulatus ante perfectum iudicium se ipse vita priuauisset, ibatúrque in eam sententiam ni duriùs contráque morem suum palàm pro Accusatoribus Cæsar irritas leges, Rempubl. in præcipiti conquestus esset, subuerterent potiùs iura quàm custodes eorum amouerent. Sic Delatores genus hominum publico exitio repertum, & pœnis quidem nunquam satis coercitum per præmia eliciebantur. Victis autem pœna irrogabatur, vt enim odium iustum vitiorum mercedem meretur, ita innocentium calumnia, aut proditio supplicium: Ideò Sycophantis, Calumniatoribus, Præuaricatoribus, Tergiuersatoribus & reliquis multę sunt constitutæ, qui quia non obtinent causam, & temerè accusant, impudentis audaciæ dant pœnas. Præuaricator foris præ se fert speciem hostis, de- *Delatorum præmia.* *Præuaricator.*

nuntiatis extremis Reo, intùs verò animum habet amicissimum, & cùm simulat accusationem, dissimulat subscriptionem, aduocationem, patrocinium, cognitionem quam Reo commodat, & cùm tenere Reum possit & damnare, dolo patitur sibi eripi. vt in Pisonem Cicero vocat Publium Clodium Catilinæ præuaricatorem, quòd eo accusante repetundarum Catilina absolutus sit. Idem ferè est cum proditore, & transfuga, qui in procinctu prælióque arma abiicit, supplicésque manus tendens sese dedit, aut stationem deserit, aut in hostium partem concedit. Fab. lib. xij. cap. j. An ei, qui ad defendendas causas aduocatur, nō est opus fide, quem nec cupiditas corrumpat, nec gratia auertat, nec metus frāgat, sed proditorem, trāsfugam, præuaricatorem donabimus Oratoris illo sacro nomine? Qui locus non magis de Accusatore, quam Patrono Rei capiendus est: Quicunque enim corruptus prodit causam vel Actori, vel Reo, prçuaricator est, vt est apud Cic. in Partitionib. cui Vlpian. 1 subscribit lib. xlvij. ff. tit. de præuaric. Prçuaricator est, quasi varicator, qui diuersam partem adiuuat prodita causa sua. Quod nomen Labeo à varia certatione tractum ait: nam qui præuaricatur, ex vtraque parte consistit. Fab. libr. xij. c. ix. Afferet ad dicendum curæ semper quantum plurimum poterit, neque enim solum negligentis, sed & mali, & in suscepta causa perfidi, ac proditoris est peiùs agere, quā possit: Ideoq; ne suscipiendæ quidem causæ sunt plures, quā quib. se suffecturum sciat, dicet scripta quam res patietur plurima, & vt Demosth. ait, si contingit & sculpta. Plin. lib. ij. ad Tacit. Prçuaricatio est transire

Transfuga.

Vndè Præuaricator.

Præuaricatio.

transire dicẽda, prȩuaricatio etiam cursim, & breuiter attingere, quæ sunt inculcanda, infigenda, & repetenda. Ex quibus satis constat præuaricatorem eum esse, quicunque ex fide iniunctum receptúmque officium non implet, sed perfunctoriè adhibita fraude dolóque varius titubat, aut in alteram magis incumbit partem, à qua recedere deberet. Ideò milites præuaricantur, cũ bellum cauponati, corrupti ab hostibus variè sese in conflictu gerunt, quos proditores transfugásque iam iam citati auctores vocant. Et in sacris Bibliis prȩuaricator legis homo dicitur, qui, quum ad præscriptum legis sese componere deberet, in quam iurarat, cùm primùm sacrosancto piacularis lauacri sacramento Christianæ militiæ nomen daret, deserto sacramento, prodito duce, corruptus diabolo dæmonum in hostium partem concedit, insignibúsque primæ militiæ ornatus, nomine, cruce, & cæteris coit fœdus turpissimum cũ iis, quibuscum ȩternum infinitúmque est cum duce bellum. Translatum verbum est, aut à Castris, aut à Foro. Iuriscõsulti tamen strictiùs hoc vocabulum coercent, vt extra Forum excurrere non possit, sed ibi tanquam in ergastulo constringatur in Accusatorum subselliis, vt cum Turpilianum Senatusconsultum interminatur pœnas Prȩuaricatoribus, Calumniatoribus, & Tergiuersatoribus. Illîc Prȩuaricatores sunt solum ij, qui causam aduersariis suis donant, & ex parte Actoris in partẽ Rei cedunt. Vlpian. in l. Præuaricatores. ff. de verb. sign. vel vt Marcellus 2 alibi ad S.C. Turpilianum libr. xlviij. ff. qui colludunt cum Reo, & translatiuè munere accusandi defunguntur, eò

Milites præuaricantes.

Præuaricator homo Christianus.

S.C. Turpilianum.

quòd proprias quidem probationes dissimulant, falsas verò excusationes admittunt. Est enim præ
Præuaricari quid.
uaricari vera crimina abscondere. Plin. libr. iij. ad Minutianum: Est lege cautum, vt Reus antè peragatur, dehinc de Præuaricatore quæratur, quia optimè ex accusatione ipsa Accusatoris fides æstimatur. De Norbano loquitur, cui obiecta erat præuaricatio. Additque: obiecta sunt multa, quæ magis, quàm præuaricatio, nocuerunt. Tandem: damnatus, & in insulam relegatus est. Satis constat præuaricationis crimen ante accusationem obiici non posse: Nam qui nondum Accusator est, quomodò præuaricabitur? Et qui præuaricabantur corrupti nummis, bouem in lingua habere dicebantur. Plin. lib. xviij. cap. iij. Itaque qui multæ pendendæ metu deterriti reticerent, aut qui pe-
Bos in lingua.
cunia corrupti loqui non auderent, bouem in lingua dicebantur habere, cuius adagij mysterium
Præuaricationis pœna.
explicatur ab Erasmo. Porrò præuaricationis pœna ordinaria non est relegatio in insulam: nam pura non erat Norbani causa, sed coniuncta cum aliis criminibus, vt in eadem dicitur epistola. Vt ergò intelligamus pœnam constitutam, bifariam committitur, ab Accusatore, & Defensore. Vterque infamis fuit, quia perfidus, ex Prætoris edicto, *Qui in iudicio publico calumniæ, præuaricationísue causa quid fecisse iudicatus erit, infamia notator*, ex l. j. ff. de iis qui not. infam. Marcellus. 3 Si is, de cuius calumnia agi prohibetur, præuaricator causa iudicij publici pronuntiatus sit, infamis erit. Venuleius: 4 Accusator de præuaricatione conuictus posteà ex lege non accusat. Accedit
Infamia.
infamiæ pœna extraordinaria ex æquitate Iudi-

cis

cis ſtatuenda habito circunſtantiarum omnium delectu. Vlpianus: 5 Aduocatus non propriè prę uaricator dicitur. quid ergò de eo fiet ſiue priuato iudicio, ſiue publico præuaricatus eſt, hoc eſt, prodiderit cauſam? hic extra ordinem ſolet puniri. Deindè ſequitur: 6 Hodiè iis, qui præuaricati ſunt, pœna iniungitur extraordinaria. Sed modus ſtatuendæ vtcunque præſcriptus ab Alexandro Seuero, & patre eius Heliogabalo: Reſcripſerunt enim teſte Iulio Paulo, 7 in criminibus quæ extra ordinem obijciuntur præuaricatores eadem pœna affici debere, qua tenerentur, ſi ipſi in legem commiſiſſent, quia Reus propter præuaricationem abſolutus eſt. Si crimen erat ordinarium ordinariæ, ſi extraordinarium talione pœnæ extraordinarię afficiebantur. Itaque nihil pœna prę uaricationis à calumnię diſtat, vtraque infamiam & talionem irrogat, vt ferè in omnibus accuſationibus, quæ temerè inſtituuntur. l. fin. C. de accuſ. l. fin. C. de cal. Eſt etiam præuaricatio 8 in priuatis, vt ſatis indicat ſeries titulorum in Pandectis, cùm publica iudicia præcedat de præuaricationibus tractatus, & apparet ex l. j. C. de aduoc. diuer. iud. Non autem licet ab accuſatione deſiſtere poſt inſcriptionem, niſi partis Reæ, & Iudicis conſenſu, aut intra xxx. dies. l. ij. & l. fi. C. de abolit.

Talio debetur Præuaricatoribus.

COROLLARIVM AD CAP. III.

1. Cui Vlpianus ſubſcribit) *L. 1. Adde l. 212. de verb. ſign.*
2. Vt Marcellus alibi) *L. 1. ad S.C. Turp. ff.*
3. Marcellus: ſi is qui) *Vel Macer. l. 4. de præuaric. ff.*
4. Venuleius) *L. 5. eod.*

5. Vlpianus) *d.l.1.de prauaric.*
6. Deindè ſequitur) *L.2.de prauaric.ff.*
7. Teſte Iulio Paulo) *L.6.eod.*
8. Præuaricatio in priuatis) *Adde l. 1. & 3. de prauaric.ff.*

ARGVM. CAP. IIII.

De Tergiuerſatoribus, Mandatoribus, Emiſſariis, & aliis id genus.

Tergiuerſari. Altera eſt in accuſando temeritas Tergiuerſatio. Eſt autem tergiuerſari, vt Marcellus 1 docet, in vniuerſum ab accuſatione deſiſtere, quanquam aliud etiam ſignificet, terga nimirum vertendo, more Parthorum refractariè pugnare, atque in ipſa fuga victoribus reſiſtere, vt cum victos pudet, omninò abiectis armis manus tendere more Protei *Proteus.*

Omnia 2 transformant ſeſe in miracula rerum,
Ignemq; horribilemq; feram, fluuiumq; liquétem.
Verùm vbi nulla fugam reperit fallacia, victi
In ſeſe redeunt.

Cic. in Oratione pro L. Flac. de quodam, qui, quia inuitè ſoluebat debitum, omnes latebras, diuerticula omnia quærebat, vt ſeſe iudicio eriperet: Hunc (ait Cicero) æſtuantem, & tergiuerſantem iudicio, ille perſequitur, à Recuperatoribus cauſa cognoſcitur. Sed in argumẽto Turpiliani, de quo iam mẽtio, iis qui iudicium inchoatum deſerunt, pœna deſtinatur: quorum impotens impudentia voluptáſque ex vexatione, ſordibúſque ciuium commouit ampliſſimos Patres, vt decreto in poſterum cauerent, ne quis tam improbo exemplo negotium impunè faceret bonis viris: Latum ergò ad Ærarium eſt Turpilianum S.C. ad inhibendam *S.C. Turpilianum.*

dam istorum temeritatem, cùm antè id fieret impunè, nulla istis ludificationibus pœna imposita, vt post delationem Reus non perageretur. Ideóque L. Sylla à Censorio Repetundarum accusato, Censorius ab accusatione impunè destitit, vt legitur apud Plutarch. in Sylla. Plin. 3 ad Cornelianum: Deindè conuersus ad nos ἐπίσταθι quid facere debeamus: Isti enim queri volunt, quod sibi licuerit non accusare. Tùm ex cõsilij sentẽtia iussit denunciari hæredib. aut agerent, aut singuli approbarent causas non agendi, alioqui se vel de calumnia pronuntiaturum. Hic Calumnia pro tergiuersatione accipitur nondùm fortè annotato discrimine, vt etiam in l. inter. ff. de publ. iud. vbi calumnia pro tergiuersatione capitur. Est autem contrarium peragere. Plin. ibidem: Admonitus, vt perageret accusationem, peregit inuitus. Et ibidem, remittere accusationem: Et cùm ex hæredibus quidam quasi reuerentia Eurythmi remitteret accusationem, pulcherrimè dixerat, nec ille Polycletus, nec ego Nero. Vlpian. in l. ij. ff. ad leg. Iul. de adult. Peregisse non aliâs quis videtur, nisi & condemnauerit. Eadem forma dicimus perrogare de aliquo, quod est expedire cognitionem & euacuare processum. Plin. lib. vj. ad Tyronem: fecit pulcherrimè Cæsar, non enim de Bructiano, sed statim de Atticino perrogauit, damnatus, & in insulam relegatus. Pœna verò statuta iis, qui committerent in S.C. erat quinque librarum auri, vt idem Marcellus docet l. iij. ff. de præuaricat. aut extraordinaria cum infamiæ nota, vt Imperator Gordianus 4 rescripsit. & excludebatur à repetendo Reo. l. cum Titia. ff. de accusat.

Calumniæ.

Peragere.

Remittere accusationem.

Perrogare.

Mandatores. Mandatores, & Emiſſarij hoc etiam S. C. tenentur, quod ſignificat Marcellus 5 periphraſticè his verbis: Incidit in hoc S. C. & qui Accuſatorem ſummittit, aut qui inſtigat, aut qui mandat alicui, & inſtruit eum ad accuſationem capitalem, dando probationes, allegando accuſationes, & meritò: nam diffidendo crimini quod mouet, & eximendo ſe periculo calumniæ vel deſertionis, meritò calumniantis, & deſiſtentis pœnæ ſubiici debuit. Hactenus de Mandatoribus, quos deſcribit tanquam ſubornatores Delatorum, impulſores, auctores, ſuaſores, qui aliis negotium darent Reos peragendi. de quibus Tranq. in Tito: Inter aduerſa temporum, & Delatores, Mandatoréſque erant ex licentia veteri, hos aſſiduè in foro flagellis & fuſtibus cæſos, ac nouiſſimè traductos per Amphitheatri arenā partim ſubiici in ſeruos, ac venire imperauit, partim in aſperrimas inſularū auehi. Curt. lib. j. Gentis eiuſdem leuiſſimos falſis criminibus aſtrinxit, monitos tùm demum ea deferre, cùm ipſe iuſſiſſet. Loquitur de quodam ſpadone, qui mandabat delationes inſontium. *Emiſſarii.* Emiſſarij verò fortaſſis iidem ſunt cum ſubornatis, ſummiſſis, ſubiectis, quaſi Mandatorum miniſtris, id eſt, Mandatariis. De illis ibidem Marcellus: Tenetur Mandator S.C. niſi (ait) ſubornatus Accuſator probauerit crimen, quod intendere ſuſcepit, nec intereſt, per ſe mandauerit accuſationem, an per alium. Verùm hunc, qui hoc miniſterio vſus eſt ad mandandam accuſationem, non ex verbis, ſed ex ſententia S. C. puniri Papinianus reſcripſit: *Summiſſus Accuſator.* Summiſſus enim Accuſator ſimiliter eodem S. C. plectitur, id eſt, propter

hoc

hoc solum punitur, quòd ministerium alieni timoris receperit. Idem 6 alibi: In S. C. Turpilianum incidunt, qui subiecissent Accusatores, aut subiecti postulassent, nec peregissent Reos, aut aliter quam abolitione facta destitissent, quique chirographum ob accusandum dedissent, pactionémue aliquam interposuissent. Hoc autem verbum (peregissent) ad vniuersos suprascriptos pertinere dicendum est. De Emissariis sic meminit Tranquillus in Domitiano: Aretinum Clementem Consularem virum è familiaribus & emissariis suis capitis condemnaturus in eadem, vel etiam maiore gratia habuit, quoad nouissimè simul gestanti, cóspecto Delatore eius, vis, inquit, cras hunc nequissimum seruum audiamus? Non sum tamen nescius à Pædiano dici Emissarios furtorum conciliatores & internuntios, quæ à Magistratibus committuntur. Tùm demùm autem dicuntur tergiuersari, cum post inscriptionem litemque contestatam, non impetrata abolitione Reos non persequuntur. Hāc inscriptionem Papinianus vocat denuntiationem: Mulier (inquit) quæ falsi crimen, iniuriæ propriȩ post interpositam denuntiationem desistens omisit, ex S. C. teneri non videtur. Itaque dicti Nuntiatores qui iidem sunt cum Indicibus. Iulius Paulus. 8 Nuntiatores, qui per notoria indicia produnt, notoriis suis assistere iubentur. Crimen autem tergiuersationis aliàs vocatur desertio. Marcellus: 9 nam diffidendo crimini quod mouet, & eximendo se calumniæ, vel desertionis, meritò calumniantis, & desistentis pœnæ subiici debuit. Et desertores qui tergiuersantur quasi Apostatæ

Emissarii conciliatores furtorum.

Quando tergiuersatur.

Denuntiatio & inscriptio.

Nuntiatores.

Apostatæ.

deficiunt,pugnamq́ue detrectant. Idem Marcellus paulò antè:Si dicatur aliquis in S.C.incidisse, Præsidis erit super ea re notio, & tamen contra desertorem S.C.non interuenit actio.

COROLLARIVM AD CAP. IIII.

1. Vt Marcellus docet) *Aliàs inscribitur Martian.l.1.ad S.C.Turpil.ff.*

2. Omnia transformant, &c.) *Versus Vergilij ex quarto Georgicon nonnihil immutati.*

3. Plinius ad Cornelianum) *Lib.6.epist.*

4. Gordianus rescripsit) *L.2.C.ad S.C.Turpil.*

5. Marcellus periphrasticè) *Lib.1.ad S.C.Turpil.ff.cui adde l.5.C.de accusat.*

6. Idem alibi) *L.15.ad S.C.Turpil.ff.*

7. Papinianus vocat) *L.4.ad S.C.Turpil.ff.*

Notoria. 8. Iulius Paulus) *L.6.eod. Quæ sint notoria docet Budæus in l.ab accusatione.ff.ad* S.C.Turpilian. *de quibus fit mentio in l. ea quidem. C.de accusat. l. 31.de Episcop.& Cler.C.Theodos.*

9. Marcellus) *d.l.1.*

ARGVM. CAP. V.

De Calumniatoribus,& eorum pœna.

SVnt & ex eorum ordine, qui causam non obtinent, neque probè Accusatoris officio perfunguntur Calumniatores,qui etiam Calumniosi dicuntur.Paul.in tit.ad Turpilianum.1 Et in priuatis, & in extraordinariis criminibus omnes calumniosi extra ordinem pro qualitate admissi plectũtur.Sunt autem ij,qui falsa crimina intendunt:Itaque qui dolo petunt quid actionibus priuatis in ciuilibus cõtrouersiis, calumniari 2 non

Calumniatores *Calumniosi.*

dic

dicuntur, quia crimen abeſt, quod vt falſum imponere poſſunt: ità enim capiunt Iureconſulti in argumento accuſationum: Aliâs ab iiſdem pro dolo malo vſurpatur, vt in Rubrica 6. lib. 25. ff. Si mulier ventris nomine in poſſeſſione calumniæ cauſa eſſe dicetur. Sed & tit. de Calumniat. lib. 3. ff. locum habet, tam in pecuniariis, quàm publicis iudiciis. Cicero primo Officiorum: Exiſtunt etiam ſæpè iniuriæ calumnia quadam, & nimis callida, & malitioſa iuris interpretatione. vt ſit calumniari aliquandò captare, & aucupari verbum interuerſo germano ſolidoque ſenſu. Idem pro Cecinna: Tum aucupia verborum & literarum tendiculas in inuidiam vocant, tùm vociferantur ex æquo & bono, non ex callido verſutóque iure rem iudicari oportere, ſcriptum ſequi calumniatoris eſſe, boniq́ue Iudicis voluntatem ſcriptoris, auctoritatemq́ue defendere. Cæterùm hìc ſequuti Marcellum, pro fruſtratoria doloq́ue ſuſcepta & malefundata accuſatione interpretamur, quæ conſtituta vindicatur. Olim ante S. C. Turpilianum etiam fuit pœna talionis, vt caput habet ex xij. tab. *Calumniator idem patiatur, quod Reus, ſi conuictus eſſet.* Cicero pro domo ſua: Nomen Sexti Propertij detulit, accuſare alienæ damnationis ſceleriſq; ſocius propter calumniæ metum non eſt auſus. Quod idem ſanxit l. Rhemia: nam multæ leges xij. tabulis poſteriores repetita continent argumenta decemuiralium, vt in pœna falſi, repetundarum, &c. cum deſuetudine tanquam ſenio, ſituq́ue paulatim exoleuiſſent, & in puteo obliuionis deſuetudiniſq́ue concluſæ tandem luci redditæ ſint, non quòd extinctæ pror-

Dolus.

Calumnia propriè.

Talio.

L. Rhemia.

Antiquatæ ll.

ſus eſſent. Id quod Iuſtinianus ſignificanter exprimit, qui deſuetudine improbatum ius remedio Imperiali à ſe illuminatum iactat. Talionis vſus etiam penè exoleuerat tempore Auguſti licentia nimia Delatorum: Itaque inter alia benemerita numeratur à Tranquillo, quod diuturnorum Reorum nomina aboleuerit cõditione propoſita, vt ſi quem quis repetere vellet parpericulum pœnæ ſubiret: Quibus edicti minis quid opus fuit, ſi Rhema vſitabatur? Sed iterum obtinuit Delatorum gratia, vt deſineret huiuſmodi ſubſcriptio in talionem: Itaque Domitianus purgaturus Reorum album, qui ante quinquennium apud Ærarium pependerant, eos liberauit, nec repeti niſi intra annum, eaque conditione permiſit, vt Accuſatori, qui cauſam non teneret, exilium pœna eſſet. Rurſus per Titium, Neruam, Traianum ſublatis è medio Delatoribus reſtituta veteri legi per Senatuſcõſultum Turpilianum auctoritas, pœnaque talionis: quod cum plura capita haberet, de Præuaricatoribus, & Tergiuerſatoribus, quod de Calumniatoribus ſcriptum erat, hac cõſtitutione expreſſum eſt per Auguſtos Honorium 4 & Theodoſium. Quiſquis crimen intendit, non impunitam fore nouerit licentiam mentiendi, cum calumniantes ad vindictam poſcat ſimilitudo ſupplicij. Accedit talioni infamiæ nota, quæ ipſo iure (vt aiunt) inuritur, vt deinceps accuſare non poſſint. Sed in priuatis aliud conſtitutum: nam qui illic calumniatur violat iuſiurandum, quod concepit de calumnia, ſoluítque impenſas litis, & nonnunquam infamis eſt, cùm olim vetere de calumnia actione in partem decim

S.C. Turpilianum.

Infamia.

Calumnia in priuatis.

decimam litis Actor multaretur, vt Auctor Institu. 5 lib.4.scribit.citra tamen talionis periculum,cùm nullam pœnam àReo exigat,qui criminatur in priuatis,& pecuniariis causis.l.1.l.in priuatis. ff.ad Turpilian. Cæterùm in vtroque iudicio post absolutum demùm Reum de Accusatoris calumnia quæritur, vt etiam nunc post sententiam latam ad principale, proceditur ad expensas: & in hac principis litis appendice de calumnia quæritur, quia ei impinguntur implendæ expensæ in priuatis, in publicis pœna legitima: quamuis nonnunquam cum sententia absolutionis adiungatur notatio calumniæ, idque officio Iudicis non actione aut lege.l.1. C.de Calumniatoribus. Marcellus in l.1. ff.ad Turpilianum. Non vtique,qui non probat quod intendit,calumniari videtur: nam eius rei inquisitio arbitrio Cognoscentis committitur, quia Reo absoluto, de Accusatoris incipit consilio quærere, qua mente ductus ad accusationem processit,& siquidem eius iustum errorem reperit, absoluit eum:Si verò in euidenti calumnia eum deprehenderit, legitimam pœnam ei irrogat. Cuius loci elegãtem hypothesim, seu facti speciem habet Asconius in Scauranam: Cato cùm vellet de Accusatoribus in consilium mittere, multique à Populo manus in Accusatores intenderent,cessit imperitę multitudini, ac postero die in consilium de calumnia Accusatorum misit. Caius Triarius nullam grauem sententiam habuit,Subscriptores eius Marcus & Quintus Pacuuij fratres denas, & Lucius Marius tres graues habuerunt. Hæc ille. Quo in loco mera est historia, peius actum cum Subscri-

Hypothesis l.1. ad S.C.Turpilianum.

ptoribus,quàm cùm primario Accuſatore.Et dilatum in poſterum iudicium de calumnia contra morem receptum in d. l. 1. Qomodo ſeſe gereret in ea quæſtione Prætor, verba eiuſdem Marcelli eleganter enarrant:Sitne reus calumniæ,an non, ex verbis pronuntiationis manifeſtatur: Nam ſiquidem ità pronuntiauerit,*non probaſti*, pepercit ei.Si autem pronuntiauerit,*Calumniatus es*,ἐσυκοφάντησας, quod erat ſolemne (vt patet in duabus Conſtitut. 6 Romani Imperator. ex quibus cauſ. infam.irrog.) condemnauit eum, & quamuis nihil de pœna ſubiecerit, tamen legis poteſtas aduerſus eum exercebitur. Nam vt Papinian. reſpondit, facti quidem quæſtio in arbitrio Iudicantis eſt, pœnæ verò perſequutio non eius voluntati mandatur, ſed legis auctoritati reſeruatur. Deindè quæri poſſet,ſi ità fuerit interloquutus,L. *Titius temerè accuſaſſe videtur*, an Calumniatorem pronuntiaſſe videatur. Et Papinianus temeritatem facilitatis viam continere,& incon ſultum calorem calumniæ vitio carere, & ob id nullam pœnam ſubire oportere reſpõdit. Ex quo verbo Græco, quod repoſitum eſt in lacuna pridem vacua,ſatis intelligitur Sycophantas 7 Græcis, eſſe Latinis Calumniatores, ſed diuerſiſſima analogia: Illi enim à ficubus,hi à caluitio,& caluire,vt cauillari trahunt originem nominis:A ficubus, quia ficuum furta quæ Athenis capitalia erant (auctore Feſto Pompeio) deferrent:Plutarchus in libello de curioſitate, & in Sylla. Sycophantari Plautus dixit in Trinumo,vbi Callicles:

Sycophantæ. Calumniatores vnde.

Ficuum furtæ Athenis capitalia.

Sycophantari.

---- ---- --- *Satis ſcitè & probè*:

Quanquã hoc me etiam ætatis ſycophãtari pudet.

Et

Et alio in loco Charmides:

Enimuerò nunc Sycophãtæ huic ſycophãtari volò.
In qua comœdia Sycophantarum ſordes mirè deſcribuntur, qui ad artes nugatorias, & impoſturas ſuas locant operas de Foro conducti. Plato in Dialogis de Legibus tollit huiuſmodi peſtes ex ſua politia. Verba interpretis Ficini ſubiiciam: Si quis Iuſtitiæ vires in animis Iudicum euertere conetur, ac præter oportunitatem multa litigia moueat, aut mouentibus adſit, agat in eum quicunque voluerit malè agendi, atque iniquè defendendi crimine, iudiciumque eiuſmodi apud electos Iudices agitetur. Et ſi damnatus fuerit, diſcutiatur, an auaritia, an ambitioſa quadam contentione id fecerit: Ac ſi contentione, certum ipſi Iudices tempus præſcribant, in quo neq; pro ſe, neq; pro alio certam dicat agátue cauſam: Sin autem auaritia, peregrinus quidèm à regione abito, & ſi redierit, moriatur. Quod ſi ambitioſa contẽtione bis tale quid feciſſe dicatur, idipſum ſupplicium ſubeat. Hactenus Plato. Verum iure noſtris moribus recepto, omnis Accuſatorum ratio, & accuſatorij iuris hiſtoria deſuetudine antiquata, vt tantùm vetus Accuſator per Procuratorem Cæſaris, aut Fiſci (nihil iam moror an Latinè ſint iidem, quia Procurator Fiſci differt à Procuratore Cæſaris per l. fin. C. de Aduocat. Fiſci.) repræſentetur, cui temerè agenti nihil nocet præterquam iuriſiurandi dati religio: nam extra ordinem pridem cœperunt publica iudicia exerceri: Itaque in capitalibus læſi Reum proſequuntur ciuiliter ad conſequendum id quod intereſt. Procurator Fiſci publicam exigit vindictam, vt

Plato.

Accuſatoris mos deſuetudine antiquatus.

Procurator Fiſci.

exemplo reliqui deterreantur. Porrò tenere causam (quia ad rem pertinet) dictum est à syluis, vbi qui venantur assequuti feram, eam tenere dicuntur. Cic. pro Cecinna de causa Curiana loquens: Et hoc loco Scæuolam dixisti causam apud Centumuiros non tenuisse. Et suprà ex Tranquillo: vt Accusatori, qui causam non teneret, exilium pœna esset. Quod idē dicitur damnare Reum, quod non solius Iudicis, sed illi cum Accusatore victore commune esset. Valerius 8 de Lucio Crasso Prætore in Gallia: Cùm in eam Cn. Carbo, cuius patrem damnauerat, ad speculanda acta sua venisset. id est, Accusator causam obtinuerat. Cic. in eadem Oratione: Non solùm egeris, verùm etiam condemnaueris licet. Idem Valerius lib. 8. de Deciano. Cùm Publium Furium inquinatissimæ vitæ pro Rostris accusaret, quia in quadam parte actionis de morte Lucij Saturnini queri ausus est, nec Reum damnauit, & insuper ei pœnas adiectas pependit. Qua in dicendi formula, inesse puto quandam temporis prolepsim, vt quia fœliciter peractam accusationē sequeretur condēnatio proximè. Quo modo vsus est etiam Plautus in Rudente:

Tenere causam

Damnare Reum.

Quis me est mortalium miserior, qui viuat alter hodiè,
Quem modò damnauit ad Recuperatores Plesidippus?

Qui ergò causam non tenent, neque damnant, non ideò Calumniatores sunt, nisi id nominatim illis per sententiam impactum sit.

COROLLARIVM AD CAP. V.

1. Paulus ad Turpil.) *L.3.*

2. In

2. In ciuilibus controuersiis calumniari) *Facit l.5.C.de calumn.*

3. Vt calumniari aliquandò captare) *Sic Paul. I.C.in l.19.ff.ad exhib.ait,non oportere ius ciuile calumniari, neque verba captari, sed qua mente quid dicetur animaduertere conuenire.* Calumniari.

4. Per AA.Honor.& Theodos.) *l.vlt.C.de cal.*

5. Institut.lib.4.) §.*hoc autem de pœna tem.lit.*

6. In duabus constit.) *l.16. et 17. Vide etiam Alc. lib.dispunct.2.cap.26.*

7. Sycophantas) *Vide eundem Alc.lib.11.cap.4. Parerg.Iur. Cæterùm moris fuit antiquitùs frontem Calumniatorum cauterio inurere,vt posteà omnibus noti essent. Testis locuples Cic. in Oratione pro Roscio, vbi comparat Accusatores cum anseribus, & canibus Capitolinis: Sed si (inquit) ego hos benè noui,literam illam,cui vos vsque eò inimici estis,vt etiam eas omnes oderitis,ità vehementer ad caput affigent,vt posteà neminem alium,nisi fortunas vestras accusare possitis. Hinc est, quod Plin. in Panegyrico ait, Delatores frontem exanguem, & ferream habuisse,punctis, & notis vulneratam. Plautus & Seneca huiusmodi stigmaticos,literatos vocant. Et Capitolinus scribit M. Antoninum falsis Delatoribus notam apposuisse. Sed nunc exclamare libet,vbi nunc lex Rhemia,dormis? vtile tamen est (vt ait Cicero) multos esse Accusatores in Republ. quibus addo & Censores, si modò ad accusandum vitiorum odio, & amore virtutis,non vindictæ zelo, spe prædæ,aut aliqua praua cupiditate ducerentur,traherentur: sic enim fieri posset, vt Ciues in officio continerentur, & mali ab iniquitate desisterent. Sed de his satis. Qui plura volet de Calumniatoribus, videat Fran. Bal-*

Calumniatorum frons inusta ferro.

Frons ferrea.

Literati.

duini libellum de famosis libellis, Lucianum Dialogo περὶ τῆς διαβολῆς.

8. Valerius) *Lib.6. de Pudicitia.*

ARGVM. CAP. VI.

De Reis, qui causam dicere, respondere, subire iudicium, & defendi dicuntur, ac de incolumibus, & integris, atque de Budæi Forensibus.

Reis aduersi sunt Accusatores, ex quorum scilicet sordibus, damnatione, & calamitate voluptas, vindicta, & præmium legis captatur. Sed Accusator solùm in publicis versatur: Reus autem in priuatis is est, à quo petitur, vt Reus stipulandi, qui stipulatus est, Reus promittendi, qui stipulanti repromisit, de quibus titul. in ff. & C. Reus debendi, tàm in realibus, quàm in personalibus. Quin & is etiam dicitur Reus, paradoxo apud vulgus significatu, qui agit, vt Reus stipulandi, & Reus accusandi. Cic. ij. de Oratore: Non semper fortis oratio quæritur, sed sæpè placida, submissa, lenis, quæ maximè commendat Reos. Reos autem appello, non eos modò, qui arguunt, sed omnes, quorum de re disceptatur, sic enim olim loquebantur. Idem in eod. libr. Reos appello, quorũ res est. Reus respectu Actoris dicitur, collatus ad Patronum Cliens, ante ingressum litis Consultor. Hinc Reus locuples, pro instructo omni genere defensionum, & quasi inuicto. Tacit. in Dialogo de Oratoribus: Si Poetica accusatur, non alium video Reum locupletiorem. id est, paratiorem ad respondendum, & præstandam eam sartam tectam: De Basso loquitur: Vsitatum tamen

Reus. *Reus stipulandi.* *Reus accusandi.* *Reus locuples.*

men est Reos esse, qui pro capite causam dicunt, quorum conditio, status, & qualitas Reatus i vocatur Marco Messalæ, & posteris. Auctor Fabius Institutionum Oratoriarum libro octauo. Vlpianus in l.fin.ff.ad legem Iuliam Maiestatis: Qui in reatu decedit, integri status decedit. Toto ergò tempore interiecto, ex eo quo inter Reos receptus est, vsque dùm eximatur morte, vel alia ratione Reatus dicitur, quo dicuntur pendere Rei. Tranquillus in Domitiano: Reos, qui ante quinquennium proximum apud Ærarium pependissent vniuersos discrimine liberauit. Nomina ergò eorum, qui inter Reos recepti essent ad Ærarium deferebantur, vt Iudicum & reliqua acta. Idem in Nerone: Cautum vt rerum actu ab Ærario causæ ad forum, & Recuperatores transferrentur. Iidem & Rei diuturni vocantur, quorum nomen sera abolitione deletur ex albo. Idem Tranquillus in Augusto: Diuturnorum Reorum, & ex quorum sordibus nihil aliud, quàm voluptas inimicis quæreretur nomina aboleuit. Causam dicere proprium est Reorum, cum accusati publico iudicio respondent, vel per se, vel per Patronum, etiam si ipse non agat, aut intersit: dicere tamen causam dicitur, id est, subire iudicij aleam, euentúmque dubium, quod faciunt qui delati, vocatíque respondent. Curtius libro sexto: Rex manum eidem inhibuit, dicendæ priùs causæ debere fieri potestatem, nec aliter iudicari passurum se affirmans. De Philota loquitur. Est etiam respondere Latinè apud Gellium quod comparere: Prætor M. Varroni quandò citatus, neque respondit, neque excusatus est.

Reatus. *Rei diuturni.* *Causam dicere.* *Respondere.*

Quod pertinet ad morem veterem, quo per Præconem 2 Rei citabantur. Tranq. in Tyberio: Citatum per Prçconem in carcerem rapi iussit. Subire iudicium etiam dicitur. Tacitus lib. v. Scilicet medio triennio defuerat tempus ſubeundi iudicium Conſulari ſeni, tot Conſularium parenti. Reſpondent ergò, ſubeunt iudicium & cauſam dicunt, qui per Cognitorem defenduntur, vt qui in vincula ducti ex iiſdem cauſam dicunt, cùm abſentes in carcere per alios defenduntur. Cæſar lib. j. belli Gallici: Moribus ſuis Orgetorigem ex vinculis cauſam dicere coegerunt. Damnatum pœnam ſequi oportebat, vt igni cremaretur. Die conſtituta cauſæ dictionis Orgetorix ad iudicium omnem ſuam familiam ad hominum millia decem vndique coegit. Per eos ne cauſam diceret ſe eripuit, id eſt, ne ad poſtulata cogeretur reſpondere. Curt. libr. vij. Sine præiudicio dicimus cauſam liberis corporibus, animíſque. Habitum etiam in quo te comitari ſolemus reddidiſti, id eſt, ſoluti, quia vincti videntur prædamnati. Idem lib. vj. Vincti hominis, non ſuperuacua ſolum, ſed etiam inuiſa defenſio eſt, quç Iudicem non docere videtur, ſed arguere. Plautus in Truculento:

------ Reus ſolutus
Cauſam dicit.

Curt. libr. vj. Subibat animos Parmenionis quoque tanti ducis, & tam clari ciuis fortuna, qui modò duobus filiis Hectore, & Nicanore orbatus, cum eo quem reliquum calamitas fecerat, abſens diceret cauſam. Cùm abſentes cauſam dicunt propriè 3 defendi dicuntur. Cic. pro Quintio: Et audes Sexte Nçui negare abſentem defenſum

Citati per Præconem Rei.
Subire Indicium.
Defendi.

ſum eſſe Quintium, cùm eum defenderit idem, qui te ſolebat? Ibidem: Apud Iudicem cauſam priore loco dicat,&cùm eam orarit,tùm denique vocem Accuſatoris audiat? Non adeſſe etiam dicitur pro eo,quod Vulgus dicit contumaciter ſeſe abſentare. Cicero pro domo ſua: Sed ſi patrem tuum ciuem mediusfidius egregium, diſſimilémque veſtri nemo vnquam ſanus exulem appellauit,qui cùm de eo Tribunus Plebis promulgaſſet, adeſſe propter iniquitatem Cinnani illius temporis noluit,eíque imperium abrogatum eſt. Receptum eſſe inter Reos, & incolumen eſſe, duo ſunt contraria: Eſt enim incolumis, qui cauſam dicturus,in ius non citatur. Cicer.pro domo ſua: Nihil erat latum de me, non adeſſe eram iuſſus, non citatus fueram, eram etiam tuo iudicio ciuis incolumis. Idem dicitur integer. Ibidem: In me qui profectus ſum integer, abfui ſimul cum Republica,&c. Curt.libr.x.Illi,quo faciliùs ab integris ſumptuoſos diſcerneret, tentari ipſos rati prolatando aliquantum extraxerant temporis. Integros dixit frugi, qui nihil æris alieni contraxerant luxu: Imperata enim erat ſingulis æris alieni profeſſio.Paul.in l.j.de pop.act. Popularis actio integræ perſonæ permittitur,hoc eſt,cui per edictum poſtulare licet.Intentatus idem cum integro. Tacitus lib.v.de Cocceio Nerua I.C.Dùm integer, dùm intentatus honeſtum finem voluit. Indemnatus eadem forma dicitur.Cic.pro domo ſua: Quo iure,quo more,quo exemplo legem nominatim de capite ciuis indemnati tuliſti? Plaut. in Curcul.

Non adeſſe.

Incolumis.

Integer.

Intentatus.

Indemnatus.

Hoccine pacto indemnatum,atque inteſtatum me

arripi?

Inteſtatum nouè pro nullis teſtibus præſentibus conuicto dixit. Accipiunt etiam inteſtatum prò infami, & reiecto à dictione teſtimonij. Inteſtatus viuito, pro inteſtabili & ſacro, ſacer & inteſtabilis eſto, vt Tacitus ſæpè vſurpat. Indefenſus & inauditus etiam dicitur. Vlpianus. ff.ad legem Corneliam.Inauditum filium pater occidere non poteſt. Tranquillus de Oratoribus: Non patiar inauditum, & indefenſum ſæculum noſtrum hac veſtra conſpiratione damnari. Hinc condemnati indicta cauſa, & ſine iudicio. Cic.pro domo ſua: Nego potuiſſe iure publico, legibus iis, quibus hæc ciuitas vtitur, quenquam ciuem vlla huiuſmodi calamitate affici ſine iudicio. Primo de Legibus: vt Dictator qui eſſet, quem vellet ciuium indicta cauſa impunè poſſet occidere.Indicta cauſa,id eſt,ſine iudicio,non dicta cauſa,vt apud Vergil.lib.vij.

Indefenſus. *Inauditus.* *Indictus.*

Nec tu carminibus noſtris indictus abibis.

Sed iam ad vſum veterum iudiciorum,quem Praxim vocant accedamus, & quantùm per Auctores, qui iam extant, licet, rationem methodúmque, quam in exercendis iudiciis, tàm publicis, quàm priuatis Veteres ſunt ſequuti, deſcribamus,qua in re pręſtanda ferè omnis opera conſumetur in explicandis certis vocabulis,quorum ſignificatus accommodatus erat ad veterem praxim, quorum Commentarium amplum confecerat Gulielmus Budæus vir ſine controuerſia ità magnus,vt aleam iudiciorum,cenſurámque Ariſtarchorum nunquam viuus ſubierit,neque à funere æternùm ſubiturus ſit. Verùm quia quaſi in aduer

Laus Budæi.

aduersaria, quæ adnotauerat, coniecta erant, neque morte intercepto licuerit tumultuariam miscellaneam in codices digerere, maluerunt ij, ad quos gradu proximo tantę glorię redibat hęreditas, inuentario rem illam intercipere, quàm committere, vt candor gloriæ Budeanæ, labe & macula negligentiæ inficeretur, si inter res hæreditarias repræsentaretur. Non enim extremam manum auctor admouerat, sed rudem impolitúmq; lambendum aliquando sibi seruabat, vt fœtus honestior ederetur, parentéque dignior. Sed Fatorum maleficio tanto beneficio nobis carendum est, cum nemo quisquam sit, qui descriptis lineamentis succedere ausus sit, vt Apelleæ quondam Veneri: Nos tamen tantum, quantum per angustias temporum, quibus hæc corripimus, præstare licebit, dabimus operam, vt bona pars forensium dictionum in hoc vniuerso Commentario explicata habeatur, non ductis lineamentis ab Apelle illo penicillum comparantes, sed in alia tabula perceptam in animo Idæam expressuri.

COROLLARIVM AD CAP. VI.

1. Reatus) *Paul.l.post contractum.de don.l.si diutino.ff.de pœn.vbi Reatus accipitur pro qualitate, statu, & habitu rei, vti rectè interpretatur Alc.lib.2.parerg.iu.c.10.vt ij sint in diutino reatu, Rei pendentes, & diuturni, de quibus infrà. Reatus tamen etiam pro crimine & flagitio Rei accipitur, vt idem notat Alc.* Reatus pro qualitate. Pro crimine.

2. Ad morem veterem, quo per Præconem) *De hoc infrà dicemus lib.5.vbi de Apparitoribus & Præcone agemus.*

3. Propriè defendi dicuntur) *Quid sit defendi habetur l.2.& 5.quib.ex cau.in poss.eat.* Defendi.

ARGVM. CAP. VII.

Accuſatorium ordinem aggreditur, ac primùm de Delationibus, Libellis, Inſcriptione, Subſcriptione, Relatione, Exemptione, & Abolitione Accuſatorum & Reorum, nec non de Cuſtodum appoſitione.

Accuſatorii iudicii ordo. AC primùm de publicis dicamus, vbi qui accuſare volebant, ſic ſeſe gerebant, nomen Rei deferebant, diem dicebant, arceſſebant, legibus interrogabant, accuſabant, & demùm damnabant. Rei verò delati, & citati transferebant iudicium, ſi licebat, aut conſtituto iudicio reſpondebant, Rei fiebant, cauſam dicebãt, quorum ſeries obſeruanda eſt, vt ſolemnia iudicij probè intelligantur. *Deferri.* Deferre eſt idem quod Reum facere. Cic. iiij. Actione: Palàm de ſella, & tribunali pronuntiauit, ſi quis abſentem Sthenium rei capitalis reum facere vellet, ſeſe nomen eius recepturum. *Reum facere.* Reum facere, id eſt, deferre nomen eius. Plautus in Aulularia:

---- *Ad tres viros iam ego deferam tuum nomen.*

Martialis lib. xij. in Theleſinum:

Ecce reum Carus te detulit, adſit agellus,
Exilij comitem quæris? agellus eat.

Cicero pro domo ſua: Nomen Sexti Propertij detulit, accuſare alienæ damnationis, ſceleriſque ſocius propter calumniæ metum non eſt auſus. Vbi delatio præcedit accuſationem, vt infrà docebimus. Dicimus etiam & deferre crimen, vt nomen. *Crimen.* Idem pro Ligario: Nouum crimen, C. Cæſar, & hactenus inauditum Q. Tubero heri ad te detulit. Hoc ideò, quia in libello accuſatorio

Rei

Rei nomen, & ſpecies criminis concipiebatur. Sed & crimen pro libello eodem accipitur, niſi fallor. Idem Cic. in Actione quarta de Siculis: Hoc commoti dolore poſtulata Conſulibus, quæ non poſtulata, ſed in iſtum crimina viderentur eſſe,ediderunt.Id eſt,non ſupplices,& queribundos,ſed accuſatorios libellos obtulerunt. nam & criminatione pro acuſatione idem auctor pro Quintio vtitur: Nos inaudita criminatione Accuſatorum priore loco cauſam dicere intelligis. Criminari eſt etiam accuſare.Tacitus in libro de Oratorib.ad finem: Ergò te Poëtis Meſſala antiquariis criminabimur. At ego vos Rhetoribus, & Scholaſticis,inquit.Cicero pro domo ſua:Hęc cùm ità ſint in re,vbi crimen eſt? vbi Accuſator? vbi Teſtes?Crimen eſt intentio,obiectioque Accuſatoris,quæ libello concipitur, quæ & accuſatio per abuſum vocatur ad finem ij Verrinæ:Hęc primæ actionis erit accuſatio. Dicimus C. Verrem, cùm multa libidinosè, multa crudeliter in ciues Romanos, atque in ſocios, multa in Deos Hominesq; nefariæ fecerit, tũ prætereà CCCC. ſeſtertia ex Sicilia contra leges abſtuliſſe. Hoc teſtibus,tabulis publicis, priuatiſque planum faciemus.Vbi quædam eſt formula intentionis, atque etiam libelli accuſatorij, ità tamen vt deſint quædam: Nam Iulius Paulus eius formulam dictat in tit.de accuſation. in hæc verba: Libellorum inſcriptionis conceptio talis eſt: Conſul & dies, apud illum Prætorem vel Proconſulem Lucius Titius profeſſus eſt ſe Mæuiam lege Iulia de adulteriis Ream deferre,quod dicat eam cum C. Seio in ciuitate illa,domo illius,menſe illo,Con-

Criminatio.

Criminari.

Accuſatio pro libello.

Formula libelli accuſatorii.

ſulibus illis adulterium commiſiſſe. Vtique enim & locus deſignandus eſt, in quo adulterium commiſſum eſt, & perſona, cum qua admiſſum dicitur, & menſis: Hoc enim lege Iulia publicorum iudiciorum cauetur, & generaliter præcipitur omnibus, qui Reum aliquem deferent. Item ſubſcribere debet is, qui dat libellum, & reliqui

Subſcribere.

Subſcriptores, ſe profeſſos eſſe. Delatio ergò inſcriptionem ad talionem Rei, & criminis, & ſubſcriptionem primarij, & cæterorum Accuſatorum comprehendit ſimul cum profeſſione. Pro-

Profeſſio.

feſſionis meminit Suetonius in Domitiano, vbi Stephanus coniuratus profitetur ſe Indicem coniurationis per libellum: Profeſſus (ait) conſpirationis indicium, & ob hoc admiſſus, legenti traditum à ſe libellum & attonito ſuffodit inguina. Vbi intelligendum eſt ſubſcripſiſſe Stephanum ſe profeſſum indicium. Et profiteri indicium apud Tacitum frequentiſſimè legitur, maximè lib.

Profiteri indicium.

15. Curtius lib. 5. deferre indicium: Beſſus, quanquam erat Græci ſermonis ignarus, tamen ſtimulante conſcientia indicium profectò Patronem detuliſſe credebat. Vt aliàs vtebātur libellis De-

Libelli delatorii.

latores. Plinius lib. 7. ad Suram: Nihil notabile ſequutum, niſi fortè, quod non fui Reus, futurus ſi Domitianus ſub quo hæc acciderunt diutiùs vixiſſet: Nam in ſcriniis eius datus à Caro de me libellus inuentus. Ex quo intelligitur aliud eſſe, delatum eſſe, & eſſe Reum. Libellis autem huiuſmodi crimina deferebantur. Tranquillus in Iulio: Libellum inſidiarum indicem ab obuio quodam porrectum libellis cæteris, quos manu ſiniſtra tenebat, quaſi mox lecturus commiſcuit. I-

dem in Caligula: Libellum de salute sua oblatum non recepit, contendens nihil sibi admissum, cur cuiquam inuisus esset, negauitque Delatoribus aures habere. Subscriptiones verò ante Delatorum, & Cæsarum tempora arguméto sunt, etiam libellos accusatorios offerri solitos Prætori, aut Triumuiris: Vbi enim subscripsissent? aut quæ alia vocabuli ratio in iure accusatorio? Nam subscriptiones Censorum, quid hûc pertinent, aut Cæsarum, cum condemnationibus Reorum subscribebant? Idem Tranquillus in Nerone: Cùm de supplicio cuiusdam capite damnati, vt ex more subscriberet, admoneretur, quàm vellem, inquit, nescire literas. Alij sunt libelli i supplices, vt postulationes, postulata, desideria. Martialis libro octauo in Dentonem. *Subscriptio Cæsarum.* *Libelli supplices.*

Sed iam supplicibus dominum lassare libellis,
Desine & in patriam serus ab vrbe redi.

Tranquillus in Nerone: In iurisdictione postulationibus, nisi sequenti die, ac per libellos non temerè respondit. De postulatis: Cic. 4. Actione: Dicit præterea testimonium tota Sicilia, quæ in cōmunibus postulatis ciuitatum omnium Conss. edidit, rogare atque orare Patres Conscriptos, vt statuerent, ne absentium nomina reciperentur. De desideriis Tranquillus in Tito: In cæteris desideriis animum hominum obstinatissimè tenuit, ne quem sine spe dimitteret. Idem in Augusto: Promiscuis salutationibus admittebat & Plebem, tanta comitate adeuntium desideria excipiens, vt quem ioco corripuerit, quòd sic sibi libellum porrigere dubitaret, quasi elephanto stipem. Imperator Gordianus in l. si sub specie. C. de postul. *Postulatas.* *Desideria.*

Si ſub ſpecie honorarij eam quantitatem, quam deſiderio complecteris, te daturum cauiſti. Apertiùs idem Imperator in l. ij. C. de error. Aduoc.

Preces. Errores (inquit) eorum, qui deſideria, id eſt, preces ſcribunt, veritati præiudicium afferre non poſſe manifeſtum eſt. Et Rubrica de errore Aduocatorum & preces ſeu libellos concipientium. quæ Latinè vſurpantur pro Requeſtis, & Remõſtrationibus vulgò.

Libri queruli. Sunt & queruli libri, quos vulgus appellat Doleancias. Martial. lib. 8.

Dante tibi turba querulos Auguste libellos.

Libellus in ærario ſuſpendebatur. Libellus ergò ab accuſaturo propoſitus cum inſcriptione eorum quę diximus, referebatur in tabulam, quæ publicè in Ærario ſuſpẽdebatur, donèc abolitio fieret. Cicero pro Cluentio: Hærebant in tabulis publicis Reus & Accuſator. Tranquillus in Domitian. Reos, qui ante quinquennium proximum apud Ærarium pependiſſent, vniuerſos diſcrimine liberauit. Hoc erat inter

Referre inter Reos. Reos referre: Cic. 2. Philipp. Abſentem credo inter Reos relatum, abſentem damnatum. Plinius in epiſt. lib. ix. ad Quadratum: Venio in Senatum, ius dicendi peto, dico pauliſper maximo aſſenſu, vbi cœpi crimen attingere, Reum deſtinare, adhûc tamen ſine nomine, vndique mihi reclamari, alius, ſciamus quid ſit, de quo extra ordinem referas, alius, quis eſt ante relationem Reus? alius, ſalui ſumus, qui ſuperſumus. In eodem ſenſu re-

Recipere nomen Rei. cipere nomen Rei, eſt admittere libellum, eiuſq; formulam referre in tabulam publicam, vbi pendeat, dùm finiatur iudicium. Cicero iiij. Actione: De ſella atque tribunali pronuntiauit, ſi quis abſentem Sthenium rei capitalis reum facere velit, ſeſe

ſeſe nomen eius recepturum. Quæ tabula cùm refigitur, dicitur Reus ex Reis eripi. Tranquillus in Auguſto: Vnum omninò è Reorum numero, ac ne eum quidem niſi precibus eripuit, exorato coram Iudicibus Accuſatore, Caſtritium, per quem de accuſatione Murenæ cognouerat. Cicerò Verrina quinta. Condemnare Diodorum non audet, abſentem de Reis eximit. Curtius lib. vij. de Lynceſte: Quia primus Alexandrum Regem ſalutauerat, ſupplicio magis, quàm crimini fuerat exemptus, id eſt, magis dilata cauſa, quàm extincta. Eximere crimini, eſt eripere ex Reis, & abolere delationem aut crimen impactum. Subſtrahere etiam dicitur. Curtius li. vj. Nichomachus, quem taciturum arcana de ſemetipſo credebat, confeſſus, aliis nominatis, me vnum ſubſtrahebat. Huiuſmodi exemptio Congedium Curiæ vocatur. Cic. 4. Actione: Non ego à Vibone Velam paruo nauigio inter fugitiuorum, & prædonum, & tua tela veniſſem, quo tempore omnis illa mea feſtinatio fuit cum periculo capitis ob eam cauſam, ne tu ex Reis eximerêre, ſi ego non adfuiſſem ad diem. Abolitio etiam rectiſſimè dicitur. Tranquillus in Auguſto: Diûturnorum Reorum nomina aboleuit. id eſt, tabulam pendulam, vbi elenchus erat Reorum refixit. Erat autem abolitio priuata & publica. Publica, vt in lætitia publica, cum primum Princeps aduentum honorarium celebrat in vrbem aliquam, Rei ex cuſtodiis dimittuntur, eorum nomina ex actis abolentur, cum pleniſſima reſtitutione in integrum, & priſtinum ſtatum: aut ob diem inſignem, rem proſpere geſtam, aut aliam publicã gratulationem. 2 Priu

Eripi ex Reis.

Eximere crimini.

Subſtrahere ex Reis.

Exemptio.

Abolitio.

Priuata verò abolitio fit negligentia Accuſatoris non perſequentis crimen, aut eodem poſtulante, vt aboleatur nomen, vel ex lege abolitio fit, mortuo Accuſatore, vel ex iuſta cauſa impedito, quo minùs agere poſſit. Dicit Papinianus l. aut priuatim. ff. de S.C. Turpilian. & abolitionibus. aut ſi libelli inſcriptionum legitimè ordinati non fuerint. l. iij. ff. de accuſ. Cæterùm vt relationi oppoſita eſt exemptio, ità inſcriptioni abolitio: Aboletur enim nominis inſcriptio, quæ ad Reum pertinet: Subſcriptio ad Accuſatorem tantùm, quæ omninò neceſſaria eſt. Traianus Cæſar Plinio de Chriſtianis: Sine auctore propoſiti libelli nullo crimine locum habere debent: nam & peſſimi exempli, nec noſtri ſæculi eſt. A die autem delationis vſque in ſummum diem, quo cauſa dicenda erat, poterat Reus ex lege apponere Cuſtodem 3 Accuſatori, qui obſeruaret, quæ agerentur ab Actore, & quomodo accuſationem inſtrueret, ne quid dolo, aut alia via ſcelerata moliretur (auctor Plutarchus in Catone Vticenſi) vt vix quicquam liceret meditari ad accuſationem, niſi præſente Cuſtode.

Cuſtodes Accuſatori appoſiti.

COROLLARIVM AD CAP. VII.

1. Alij ſunt libelli ſupplices) *Quandò hoc capite libellorum ſupplicum ſiue requeſtarum, vt vulgò vocant, & reſcriptorum mentio incidit, à publicis ad priuata deflectendo, dùm cauſam captamus corruptos mores noſtri ſæculi, qui in praxim quotidiè irrepunt, corrigendi & admonendi, lubet hic deplorare meritò frequentem nimium vſum, aut potiùs abuſum reſcriptorum à Principe obreptorum, & ſubreptorum*

Abuſus reſcriptorum.

ptorum magis, quàm obtentorum & impetratorum. Quotusquisque enim litigator est litem protrahere volens, qui non obtrudat facili & benigno Principi mendacia? Et hac in parte quod facilè imponunt suis Clientibus Procuratores, & Pragmatici, vt etiam in re minimè necessaria cumulum rescriptorum extorqueant, magno cum Litigantium dispendio, dolet Ioan. Imbert. Institut. forensibus. Verùm in expensis punitur temerarius, & mendax suggestor: sed operaprecium esset ad huiusmodi Vitilitigatorum cohibendos cauillos quandam multam apponere ratione obreptionis, subreptionis, vel inciuilitatis, pro cuiuslibet articuli falsi suggestione, ex l.5.C. si cont. ius vel vtilit. eaq; duplicaretur, aut augeretur arbitrariè ex circunstantiis, & frequentia abutentis gratia Principis: quemadmodum fieri audio in quibusdam appellationum causis à suprema Curia, quandò euidens est calumnia. Sed certè meliùs res se haberent Forenses (meo quidem iudicio) si omnes prærogatiua, gratia, rescisiones, nullitates, compensationes, reconuentiones, restitutiones in integrum, atque id genus beneficia, & remedia iuris, quibus læsis, & afflictis succurri solet, à Iudice ordinario ex æquitate, & iuris præscripto dari & concedi possent, vt opus nequaquam esset toties oraculum Principis interpellare: Quorsum enim impetratur, quod iure communi conceditur? l. Imperator. ff. de priuilegiis credit. l. vnic. de thesaur. lib. 10. C. Sed video quosdam sacrosanctos, qui plusquam Tribunitia potestate pellent, intercedere atque illud exclamare, res Fisci est, quam tractas, minus turgescent eius loculi, si sigilli emolumentum decrescat, aut decedat. Quibus habeo, quod respondeam, quod augeretur publica vtilitas,

Iuris remedia ab Ordinariis concedenda.

ob qua Principes, & Reges constituuntur, & vniuersa spectat Politia. His etiam obiici potest egregia illa analogia, & conuenientia Fisci & Reipublicæ cum liene, & cæteris membris, quam proponere solebat Traianus Nerua *Traianus Nerua optimus sanè Princeps, si Christianus fuisset: atque alia in hanc sententiam cumulare possem, sed sufficiat morbũ, atque medicinā indicasse.*

2. Aut aliam publicam gratulationem) *L.8. & 9. ff. ad S.C. Turpilian.*

3. Ex lege custodem apponere) *De custodibus superiùs dictum est, lib.2. cap.4. nostra Historia.*

ARGVM. CAP. VIII.

De diei dictione, interrogatoriis, & litiscōtestatione.

Dies dictus. DElato libello dies dicebatur, ad quem se sisteret Reus causam dicturus: Hunc statum, & constitutum Latinè dici antè 1 annotauimus. Dicere ergò, prædicere, & prodere diem est adiornare. Cic. pro domo sua: In me cui dicta dies nunquam est, qui Reus non fui, qui nũquam sum à Trib. Pleb. citatus, damnati esse pœna potuit? Idem ibidem: Moderata iudicia Populi sunt à maioribus constituta, primùm vt ne pœna capitis cum pecunia coniungatur: Deindè ne nisi prædicta die quis accusetur, vt ter antè Magistratus accuset intermissa die, quàm multam irroget, aut iudicet, quarta sit accusatio trinũdinum *Trinundinum* prodita die, qua iudicium sit futurum. Quo ex loco clarum est, quod vt delatio diem dictam, ità diei dictio accusationem præcedebat, ità tamen vt exacto trinundino perageretur accusatio. Debuit ergò intra vigesimum septimum dies dici, neque longiùs Reo tergiuersari licebat. Trinundini

dini verò solemnitas maximè seruabatur ad Populum, vt in legibus ferendis, primis & alteris nundinis, promulgatæ penderent in tabula, tertiis, si nemo contradiceret, in ærarium ferrentur. In Foro ad Prætorem non item: itaque xxx. dies vtiles dati, intra quos Accusator diem diceret, & Reus causam. Hinc illa tria de in ius vocando edicta distincta 2 spatio x. dierum, vt nundino decimus dies adiectus sit, nisi quod in nundino nonus includatur, in decimo decimus excludatur, demum peremtorium impetretur, ad quod, si non adsit Reus, tamen causa disceptabitur. 3 Prodita die qua iudicium sit futurum: Nam dicere diem, non est constituere eum summum diem, quo de causa pronuntiabitur, sed eum quo primum ad Prætorem Accusator Reum legibus interrogabat, ad quem si non aderat Accusator, Reus eximebatur ex Reis. Cic. iiij. Actione in Verr. Non ego à Vibone Veliam paruo nauigio inter fugitiuorum, & prædonum, & tua tela venissem, quo tempore omnis illa mea festinatio fuit, cum periculo capitis, ob eam causam, ne tu ex Reis eximerêre, si ego non adfuissem ad diem. Nam prima actio, qua Reus conueniebatur, fiebat in altercationis modum per intentionem & depulsionem. Asconius in Verrinam vij. Reum fieri est legibus interrogari, cùm enim in ius ventum est, dicebat Accusator apud Prætorem Reo, *Aio te Siculos spoliasse*. si tacuisset, lis ei, vt victo, æstimabatur. si negasset, petebatur à Magistratu dies inquirendorum criminum, & instituebatur accusatio. Hæc Asconius. Huius intentionis exemplum est apud Ciceronem in Diuinatione: Sicilia tota, si viua

Trinundini solemnitas.

Edicta de in ius vocando.

Edictum peremtorium.

Dicere diem quid propriè.

Altercatio intentionis et depulsionis.

Reum fieri.

Intentio.

voce loqueretur hæc diceret, quod auri, quod argenti, quod ornamentorum in meis vrbibus, sedibus, delubris fuit: Quod in vnoquoque beneficio Senatus Populique Rom. iuris habui, id mihi C. Verres eripuisti atque abstulisti, quo nomine abs te sestertium millies ex lege repeto. Vbi legem Corneliam 4 interpretamur, quę lata est de pecuniis repetundis ante Iuliam. Ex eodem loco, quid Reum fieri, & quid legibus interrogari sit, satis constat. Cicero pro domo sua: In me, cui dies dicta nunquam est, qui Reus non fui, qui nunquam sum à Tribuno Plebis citatus, damnati pœna esse potuit? Idem ibidem: Esto, non fuit in me pœna vlla peccati, at fuit iudicij. cuius? quis me vnquam vlla lege interrogauit? quis diem dixit? Quorum seriem si propius spectemus, diem dici post interrogationem actioni futuræ patebit, ad quam rursum Reus citabatur. Ante ergò interrogationem legibus dies dicebatur. Cicero ibid. Nihil erat latum de me, non adesse eram iussus, non citatus fueram, eram tuo iudicio ciuis incolumis. id est, nondùm Reus, nondum lege interrogatus. Ibidem: Qui neque adesse sit iussus, neque citatus, neque accusatus. Die accusationis rursus citabatur Reus. Idem in Diuinatione: Ità Deos mihi velim propitios, vt cùm illius temporis mihi venit in mentem, quo die citato Reo mihi dicendum sit, non solùm commoueor animo, sed etiam toto corpore perhorresco. Enimuerò interrogatio illa, quæ legibus fiebat, habet plus mysterij intùs, quàm præ se ferat: Nam litis contestationem in publicis continebat. Tùm Reus opponere poterat exceptiones dilatorias, declinator

L. Cornelia Repetundarum.

Cicero explicatus.

Reus citatus.

Interrogari legibus.

Litis contestatio.

natorias, reliquásque translationes, aut peremptoriè submouere, depellerèque intentionem constituto iudicio: Nam litis contestatio à statu Rhetorum omninò non differt, nisi quod illa forensis, hic scholasticus & declamatorius. Constat litem contestari esse iudicium accipere, & constituere: Ideò cùm status Fabio, sit constitutio Ciceroni in veteri Rhetorico, erit & litis contestatio. Atque vt exactiùs res excutiatur, quæ à Rhetoribus tam diligenter scribuntur de causarum ingressu, intentione, depulsione, id est, statu, vbi gradum figit Reus ad repugnandum, & ex horum congressu nata constitutione: Item de ratione à Reo allata, eidémque relato ab Actore firmamento, & hinc nata disceptatione, vel iudicatione, quam κρινόμενον vocant, illa sanè speciem prorsùs eorum mihi referunt, quæ in foro ex præceptis Iurisprudentiæ obseruantur, vt temere & ineptè quidam putent, ignorantia historiæ præcepta de minutiis istis (vt aiunt) posita esse in theoria, & subtili mentis contentione, neque in rem præsentem vnquam deduci: nam quemadmodum ante litis contestationem, id est, seriam causę disputationem proponuntur exceptiones dilatoriæ, declinatoriæ, temporales ad transferendum iudicium: sic ex præscripto Rhetorum, & veterum Oratorum ante iudicium, tanquam ante iustum prælium, exercetur quædam velitatio de constituendo iudicio, sitne actio illi, qui agit, aut iam ne sit, an nùm iam esse deserit, illáne lege, his ne verbis, quę concertantur & conficiuntur ante iudicium. Vocãt Rhetores præambulam huiusmodi controuersiam statum translationis;

Status Rhetorum.

Translatio.

vtque in Rhetoricis post translationem principes status concertantur, coniecturæ finitionis qualitatis nati ex intentione Actoris, & depulsione Rei, in quibus tota controuersia constituta vertitur: hinc constitutiones stasεis, vertices, & cardines causarum dicuntur. Ità in iure litis contestatio ex actione & opposita peremptoria exceptione consurgit. Ad hæc quia Reus in excipiendo agere opus habet, vt ratione aliqua exceptionem suam confirmet: Hanc Rhetores vocant peculiari nomine Rationem, cui Actor Firmamentum, quod Iurisperiti Replicationem appellant, refert, & opponit. Rursúsque ex conflictu Relationis & Firmamenti, id est, Exceptionis, & Replicationis nascitur altera litis contestatio, quam Iudicationem, & Disceptationem Cicero vocat, tanquam de ea demùm quæstione sit disceptandum, iudicandum, & pronuntiandum. Hìc consistunt Rhetores, & ad hanc iudicationem persuadendam omnem vim Inuentionis, & Eloquutionis conferunt hînc indè, & certatim. Aduocati verò & Iurisperiti non contenti his primis causarum synechis & continentibus ad Duplicationem, quæ Rei est, & Triplicationem, quæ Actoris, & rursus ad Quadruplicationem alternis ascendunt, & superiùs, donec ab vtroque Litigante allegationibus fuerit renuntiatum. Sed tamen liš contestata est in priore conflictu, & statu, aut posteriore disceptatione: reliquæ quæstiones, quę ex reliquis conflictionibus oriuntur non sunt principes, nec Iudicationes vocari possunt. Et quanquam de omnibus incidentibus, & emergentibus cognoscant Iudices, tamen de Iudicatione sola

Ratio. *Firmamentum* *Replicatio.*

Iudicatio, & Disceptatio.

Continentiæ causarum.

ſola, in qua lis eſt conteſtata, definitiuè pronunciant. Lis dicitur conteſtata, quia poſt iudicium acceptum perpetua ſit, vt virtus conteſtata pro perenni, vbi metaphora à foro eſt. Cic. pro Flacc. Cúmque ab hac perenni, conteſtatáque virtute maiorum non modò non degenerauit L. Flaccus. Idem pro Quintio: Et audes negare Sexte Næui abſentem defenſum eſſe Quintium, cum eum defenderit idem, qui te ſolebat, cùm is iudicium acciperet pro Quintio, cui tu & rem, & famam tuam commendare proficiſcens, & concredere ſolebas? Et paulò pòſt: Fatetur libellos Alphenum deiecisse, vadimonium promiſiſſe, iudicium quin acciperet, in ea verba, quæ Næuius edebat, non recuſaſſe. Sed in priuatis iſta dicuntur, quæ per iuriſiurandi, & ſponſionis ſolemnia fiebant, vt aliquandò narrabimus, vt Actio, quæ in publicis Intentio, Criminatio, Petitio, vocabulo traducto à gladiatoriis ludis, vbi petere aduerſarium, eſt intentare artificioſè gladium, alter autem depellit, & eludit. Cic. in Diuinatione de Hortenſio: noui hominis petitiones, rationéſque dicendi. Vergil.

Lis conteſtata quare dicitur. *Virtus conteſtata.*

Petitio.

Malo me Galathea petit.

Arcerſere, inquirere, poſtulare capitis ad hanc interrogationem pertinent, præcedúntque accuſationem. Tranq. in Iulio: Mox & ipſe à L. Antiſtio Tribu. Plebis poſtulatus, appellato demùm collegio, obtinuit (cùm Reipub. cauſa abeſſet) Reus ne fieret. Porrò aliâs poſtulare iudicium idem eſt, quod petere vt aduerſarius litem conteſtetur. Hìnc ortum à formula poſtulandi, quando Actor ſic Reum aggrediebatur: *Quando te in iure conſpicio, poſtulo an te auctorem facias?* Cicer. pro

Arcerſere. *Inquirere.* *Poſtulare.*

Quintio: Iudicium postulas? non recusat. Postulare ius, est petere, vt sibi ratio & iustitia fiat, vt Vulgus loquitur. Postulare autem sine epitheto, est desiderium suum, vel amici sui in iure apud eum, qui iurisdictioni præest, exponere, vel alterius desiderio contradicere. Vlp. in l. j. ff. de postu. Id iam vocabuli retinemus, vt postulent qui agunt causas, & aduocassant. Postulata, desideria, & requestas eadem diximus suprà.

COROLLARIVM AD CAP. VIII.

1. Antè adnotauimus) *Suprà lib. 1. cap. 9. nostræ Historiæ.*

2. Distincta spatio x. dierum) *De quibus in l. 68. & duabus sequen. ff. de iudic. Hûc quadrat illud Plutarchi in Ciceronis vita. Cùm Manlius ad dicendam causam legitimum dierum tempus exposceret, vnicum diem, quæ administrationi supererat, Cicero Prætor præstitit. Mos autem erat Prætorum Reis non pauciores decem diebus dare.*

3. Si non adsit Reus, tamen disceptabitur) *l. 71. & 73. de iudic. ff.*

LL. Repetundarum.

4. Vbi l. Corneliam interpretamur) *Quatuor potissimùm leges de repetundis latæ sunt, Seruilia, Acilia, Cornelia, & Iulia, de quibus infrà quædam adnotabimus lib. 5.*

De litis contestatione, quomodo & quando nunc fiat, habes C. de lit. contest. iuncta authen.

ARGVM. CAP. IX.

De Inquisitione, & Legatione, ac de causa Repetundarum.

Causa Repetundarum.

INterrogatus legibus Reus, si inficiatus esset crimen, dies inquirendi à Magistratu petebantur, maximè in causa Repetundarum, vt in causa Verr

Verris, Verres primùm delatus, agitata diuinatio, lege interrogatio, lite contestata inquisitio, demùm accusatio & damnatio. Ante ergò accusationem, & inquisitionem quædam inquiramus. Magistratus ergò, qui sese improbè gesserant in administranda Prouincia, post missum successorem postulati ab iis, quos concussionibus, & latrociniis vexauerant, causam dicebant Repetundarum, ex lege Acilia, deindè Cornelia, & Iulia. Sed de admissis vix constare poterat, nisi qui delationem obtineret, impetraret certos dies ad peragrandum Prouinciam, in qua grassatus erat Reus, vt in omnia inquireretur. Est enim inquirere, quod vulgò dicimus facere enquestam, & informationẽ, colligere, & conquirere argumenta omnia inartificialia vndequaq; ad Reum conuincendum. Hoc muneris aliquandò ipsi Accusatori, non sępè Reo dabatur, sępius extra ordinem Commissariis. De Accusatore, Cicero in Diuinatione: Itaque cùm ego diem inquirendi in Sicilia postulauissem perexiguam, inuenit iste, qui sibi in Achaiam biduo breuiorem postularet. Idem iij. Actione: Interposuistis Accusatorem, qui, cùm ego mihi centum & decem dies in Siciliam postulassem, centum & octo sibi in Achaiam postularet. Quod extra ordinem Legatis res committeretur, vt & hodiè fit Commissariis: Vndè ire in commissionem, quod Latini dicunt obire Legationem. Plinius libro tertio de causa Macri, qui Proconsul erat in Africa: Norbano tamen non ordo legum, non legationum, non inquisitionis officium præsidio fuit. Pro eodem dixit Legationes, & Inquisitionem: & ad finem epistolæ:

Inquisitio. *Inquirere.* *Quibus Inquisitio mandabatur.* *Legatio.* *Plinius explicatus.*

Summmo die Saluius Liberalis reliquos Legatos grauiter increpauit, tanquam non omnes, quos mandasset Prouincia, Reos peregissent. Legatos interpretor Inquisitores, qui eligebantur à vexatis & concussis. Idem de eodem Norbano: Homo alioquì flagitiosus, & Domitiani temporibus vsus, vt multi, electúsque tunc à Prouincia ad inquirendum, non tanquam bonus & fidelis, sed tanquam Classici inimicus. Quod Reo aliquandò tribueretur Inquisitio, ad defensionem instruendã, idem Plinius docet ad Vrsum, in causa quam egit pro Vareno Repetundarum postulato à Bythinis: Inducti in Senatum inquisitionem postulauerunt. Tùm Varenus petit, vt sibi quoque defensionis causa vocare testes liceret, recusantib. Bythinis cognitio suscepta est. Et paulò pòst ibidem: Censuit Acilius Rufus consul designatus inquisitionem Bythinis dandam, postulationem Vareni silentio præteriit. Hæc forma negandi fuit: Cornelius Priscus Consularis, & Actoribus quæ petebant, & Reo tribuit, vicítque numero. Impetrauimus rem nec lege comprehensam, nec satis vsitatam, iustam tamen. Quæ verba significant inquisitionem Reo interdictam, neque permissam. Idem lib. vj. de eodem argumento: Scripseram tenuisse Varenum, vt sibi euocare testes liceret: quod pluribus æquum, quibusdam iniquum & quidem pertinaciter visum, maximè Licinio Nepoti, qui sequenti Senatu, cùm de rebus aliis referretur, de proximo Senatusconsulto disseruit, finitámque causam retractauit. Addidit etiam petendum esse à Coss. vt referrent sub exemplo legis Ambitus de lege Repetundarum, an

Legati.

Inquisitio Reo etiam concessa.

an placeret in futurum ad eam legem adiici, vt ſicut Accuſatoribus inquirendi, Teſtibus quoq; denuntiandi poteſtas eſſet ex lege: ità Reis quoque fieret. Fuerunt quibus hæc oratio, vt ſera & intempeſtiua,& præpoſtera,diſpliceret.Meminit eodem lib.vj.ad Vrſum.Tacitus lib.xiij. de Suillio Repetundarum,& Cintiæ legis reo:Mox quia inquiſitionem annuam impetrauerat, vrbana crimina incipi, quorum obuij teſtes erant. Neque à ſolis Magiſtratibus, vbi priuati deceſſiſſent de Prouincia, ratio magiſtratus geſti repoſcebatur, ſed & Comites ipſi,Socij & Emiſſarij eadem lege Iulia Repetundarum cauſam dicebant. Marcell. l.j.ff.ad l.Iul.Repetund.Lex Iulia Repetundarum pertinet ad eas pecunias, quas quis in Magiſtratu,Poteſtate,Curatione, Legatione, vel quo alio officio, munere, miniſterióue publico acceperit, vel eum qui ex cohorte cuius eorum eſt. Plinius lib.iij.ad Minutianum de cauſa Claſſici, qui Proconſulatu exacto in Bætica Hiſpaniæ Repetundarum accuſabatur.Addiderunt (ſcribit) Bætici, quot ſimul ſocios, miniſtroſque Claſſici detulerunt, nominatimque in eos inquiſitionem poſtulauerũt. Tamen ante Marcelli interpretationem nondum conſtâbat tenerentúrne Comites Magiſtratuum lege Iulia, in qua id nominatim non cauetur, ſed adiectum à Marcello in d. l. j. Plin. lib.iij.ad Minutianum de ſociis & miniſtris:Circa Hiſpanũ & Probum multùm ſudoris. Horum antequam crimina ingrederer, neceſſarium credidi elaborare, vt conſtaret miniſterium crimen eſſe, quod niſi effeciſſem, fruſtrà miniſtros probaſſem. Et paulò pòſt: Hiſpanus, & Probus in

Comites.

Cohors.

Explicata l. 1. ff.ad l.Iul.Repetund.

Miniſterium.

quinquennium relegati, adeò crimen visum est, quod initio dubitabatur an crimen esset. Ministerium ergò opera est, quam Comites præstant Magistratibus ad vexandos Prouinciales, Græci λειτούργιον vocant, pro quo Comites tenebantur, eratque quasi appendicula litis principis. Idem Plinius lib.ij.de causa Marij: Hic finis cognitionis amplissimæ, superest tamen liturgion non leue. Hostilius Firminus Legatus Marij Prisci, qui permistus causæ, grauiter, vehementerque vexatus est: Nam & rationibus Martiani, & sermone, quem ille habuerat in ordine Lepticanorum, operam suam Prisco ad turpissimum ministerium commodasse, stipulatusq; de Martiano quinquaginta milia denariorum probabatur, &c. Idem Plinius sequenti epistola: Laturgion illud, quod superest causæ Marij Prisci scripseram proximè, nescio an satis, circumcisum tamen, & adrasum est. Frminus inductus in Senatum, respondit crimini noto. Postrema ergò pars primæ legis in titulo ad l.Iul.Repetund.ad causas liturgiōn, & ministeriorum pertinet. Impensæ verò inquisitionum partìm publicæ, partìm priuatæ fiebant. Cicero de sua inquisitione loquens iij.Act. Nemini meus aduentus labori aut sumptui, neque publicè, neque priuatìm fuit. Magnę autem erant propter ambitionem, infinitumq; comitatus fastum. Idem pro Flacco de Lælio Accusatore & Inquisitore, in causa repetundarum: Qui comitatus in inquirendo? comitatum dico, imò quantus exercitus? quæ iactura? qui sumptus? quanta largitio? Comparabatur autem tantus Comitum numerus ad vim inferendam, extorquenda ciuitatibus

λειτούργιον.

Impensæ inquisitionum.

pseph

psephismata, 1 priuatis testimonia, adeò vt tandem lex lata sit, de numero Comitum in inquisitione. Idem in eadem oratione. Tantùm à vobis petam Iudices, vt si quid ipsi audistis in communi fama, atque sermone de vi, de manu, de armis, de copiis, memineritis, quarum rerum inuidia lege hac recenti & noua certus est inquisitioni Comitum numerus constitutus. Ciuitatum porrò elogia, & populorum psephismata, priuatorum testimonia, quæ in tabulas coniecta instrumenta inquisitionis vocabantur, impetrata publicè à Prouinciarum concionibus iuratis Romam deferebantur: & intra triduum ad Prætorem ex lege deferri debebant, atq; à Iudicibus obsignari. Idem in eadem Oratione: Sed fuerunt incorruptæ literæ domi, nunc verò quam habere auctoritatem, aut quam fidem possunt? Triduò lex ad Prætorem deferri, Iudicum signis obsignari iubet, trigesimo die vix referuntur. Ne corrumpi facilè possent, idcircò lex obsignatas in publico poni voluit. Et quia incidimus in obsignationis mentionem, annotemus morem veterem in caussis Repetundarum, quem etiam in aliis seruamus multis. Asconius iij. Act. ad illud Ciceronis. Cùm obsignandi gratia venissem: Moris fuit (inquit) vt Accusator obsignaret domum, & omnia clausa haberet eius, quem accusaturus erat, ne qua furtorum indicia, aut in vasis, aut in signis, aut in literis constituta à Reo remouerentur. Idem Asconius alibi adnotat de mense Februario. Hìc est mensis, quo Senatus frequens postulatis Prouinciarum audiendis datur. Fortè quia tùm recens decesserant ex Prouincia Magistratus missis suc-

Lex de numero Comitum.

Instrumenta Inquisitionum.

Vetus mos in crimine Repetundarum.

Februarius.

cessoribus Ianuario. Itaq; præsentibus Reis querimoniæ Prouinciarum audiebãtur commodiùs, & tutiùs propter Testes & memoriam recentiorem. Zeno tamen Imp. constituit, vt administratores Prouinciarum quinquaginta diebus post Magistratum in Prouincia palam manerent, vt esset cuiuis potestas accusandi priuatum, repetendi extortum. Constitutio extat lib. j. C. Iustinianei.

L. Zenonis.

COROLLARIVM AD CAP. IX.

Psephismata.

1. *Psephismata sunt rogationes & leges Populares, quæ Plebiscita, id est, decreta, & placita Populi dicuntur. Cic. pro Flacco: Sic sunt expressa ista præclara, quæ recitantur psephismata, non sententiis, sed auctoritatibus declarata. Psephismatum etiam meminit Plinius lib.* 10. *epist. de Byzantinorũ impẽdiis.*

ARGVM. CAP. X.

De variis æstimationibus litium.

SI Reus illatam intentionem non depellebat in vtroque iudiciorum genere, velut confesso lis æstimabatur, vt antè ex Pædiano scripsimus. Est autem litem æstimare, vt idem docet in eadem ij. Act. redigere in summam pecuniam, de qua lis fuit, quæ de condemnati rebus exigeretur. & vt tota res pleniùs habeatur, puto fuisse triplicem litis æstimationem. Primùm cùm confesso, vt diximus sine accusatione & iudicio lis æstimabatur, vt in oratione pro Rabyrio Posthumo, vbi Aulus Gabinius confessus est accepisse se pecuniam ob reducendum Ptolomeum in Ægyptum, & ei lis æstimata extra iudicium. Itaque (inquit

Litem æstimare.

Triplex litis æstimatio.

(inquit) nec prædes dati, nec ex eius bonis, quanta summa litium fuisset, à Populo recipi lex æqua est. Et paulò pòst: Itaque in litibus inferendis adesse solebant, qui aliquid de se verebātur, & cùm erant appellati, si videbatur, statim contradicere solebant. Sin eius temporis recentum inuidiam pertimerent, respondebant posteà: quod cùm fecissent permulti sępè vicerunt. Hęc ille. Gabinius ergò non responderat, & ideò lis ei æstimata sine prædibus, posteà diluta tempore inuidia causam dixit defendente Cicerone, absolutusque est. Huiusmodi litis æstimationem non statim sequebatur prædium exactio, aut pignoriscapio, vel bonorum distractio. Itaque si rebus integris posteà Reus defenderetur, extinguebatur prorsus facta æstimatio, & hoc est, quod dicit permulti sæpè vicerunt. quo in loco alioqui difficili nihil prosus vidit interpres, vt & in reliqua planè Oratione cæcutit. Et quia interposita æstimatio non impediebat posteram defensionem, neque iudicium, neque præiudicium erat, cum rei iudicatæ exceptio non opponeretur. Cic. pro Cluentio: Hìc profertur id, quod iudicium appellari non oportet, P. Septimo Scæuolæ litem eo nomine esse æstimatam. Et paulò pòst: Quod cùm fit, non iudicia rescinduntur, sed hoc statuitur, æstimationem litium non esse iudicium. Et quanquam ille locus de æstimationibus, quæ post iudicium fiant loquatur, tamen eiusdem ingenij est, ea quæ præcedit, quòd antè iudicium fit, & sine vlla litis contestatione. Altera erat, quæ illatio litis dicebatur, cùm iniuria affecti vindictam non quærebāt publicè, sed litem sibi æstimari postulabāt, id est,

Pro Cluentio.

Illatio litis.

multam quandam ądiudicari, qua ablatum concussione, latrocinio, furto, recuperarent. Cic. pro Cluentio: In litibus æstimandis ferè Iudices, aut quòd sibi eum, quem semel condemnauerunt, inimicum putant esse: si quæ in eum lis capitis illata est, non admittunt, aut quòd se perfunctos iam esse arbitrantur cùm de Reo iudicarunt, negligentiùs attendunt cæterą. Est enim inferre litem non crimen intendere, aut formulam, sed omisso capite rerum ablatarum per Reos, æstimationem persequi: quod vulgò dicimus agere ciuiliter, vt nunc in cędibus, cæsorum parentes litem inferunt, id est, agunt, vt lis æstimata redigatur ad recuperandum quanti sua interest. Procurator Fisci crimen intentat, vindictam persequitur, solumque caput petit. Hìc cui lis capitis æstimata, nondum est ex Reis exemptus: sed & condemnari potest: Ità contrà, qui absolutus est tantùm pro capite, tamen litis æstimationi obnoxius est. Sunt enim litem inferre, & litem capitis æstimare eadem, cùm pœna legitima cõuertitur in multam, aut præ multa contemnitur. Alterum tamen alteri præiudicium non adfert, vt Accusator vnus æstimationẽ capitis, alter caput ipsum petere possit, sicut nunc non satis est satisfecisse (vt loquimur) parti interessatæ, nisi publicè abolitio impetretur: aut contrà non satis est remissionem impetrasse, nisi id quod interest soluatur, vt in causa Verris quæ æstimata est septingentis quinquaginta millibus. qua in summa putat Plutarchus præuaricatum Ciceronem, qui in Diuinatione petierat millies sestertium. Hactenùs duæ litium æstimationes, quæ sunt ante sententiam, prior sine

Inferre litem.

Litem capitis æstimare.

ne lite, altera cum lite. Tertia restat, quæ appendicula est causæ principis, vt dicit pro Rabyrio, cum vindicta primùm lege petitur, deindè vice corollarij interesse, & litium æstimatio exigitur, quod fit in quibusdam causis, vt Repetundarum, & Concussionis, maximè si coniunctæ sint cum alio crimine. Plinius Secundus libro secundo epistolarum ad Arrianum de causa Prisci damnati Repetundarum: Cornutus Tertullus Consul designatus, vir egregius, & pro veritate firmissimus censuit septuaginta millia, quæ acceperat Marius Ærario inferenda, Mario Vrbe, Italiaque interdicendum. Vbi capitis pœna cum pecunia coniuncta est, sed coniuncta erat Marij causa, qui ob Reos iudicãdos, interficiendosque pecuniam acceperat. De hoc S. C. sic meminit Iuuenalis Satyra 1.

Appendicula causæ principis.

Locus Iuuenalis.

Exul ab octaua Marius bibit, & fruitur Diis
Iratis. at tu victrix Prouincia ploras.

Sed videndum ad quos redibat æstimata pecunia: Ex verbis Plinij, & nasuto, mordacique Iuuenalis hæmistichio ad Ærarium rediisse constat, aut ad Populum. Cic. pro Rabyrio: Sunt lites æstimatæ de Gabinio, nec prædes dati, nec ex eius bonis quãta summa litium fuisset à Populo Rom. recipi lex æqua est. Sed illic is, qui dederat, turpiter dederat, ideoque inferre litem ad repetendum non potuit. Qui autem poterant litem inferre, ad eos æstimatio redibat: Nihil enim tam naturale, quam eum sequi commoda, quem sequuntur incommoda, aut nihil tàm iustum, quàm vt spoliatus restituatur: Ideoque non immeritò exagitatur à Satyrico Senatusconsultum, quo

Quo redibat pecunia.

rapta à sociis Ærario illata sunt. Plin. ergò de causa Classici Repetundarum damnati lib. iij. ad Maximum: Consilij nostri exitus fuit, bona Classici, quæ habuisset ante Prouinciam, placuit Senatui à reliquis separari: illa filię, hęc spoliatis relinqui. Additum est, vt pecuniæ, quas creditoribus soluerat, reuocarentur. Cicero Actione vltima: Non ex litibus tuis ęstimandis pecuniam, domum, sed ex tua calamitate cineri atque ossibus filij sui solatium vult reportare. Ij quorum intererat adesse debebant, vt testarentur de suis dispendiis & interesse Cic. iij. Actione: Reperietis paucos Syracusanos, qui se nunc publicæ laudationis causa venisse dicunt, & tunc participes prædæ fuisse, & nunc non ad istius laudationem, sed ad communem litium æstimationem venisse.

Vndè æstimabatur lis.

Æstimabantur autem ex literis priuatis, tabulis publicis, testimoniis, cæterisque inquisitionum instrumentis. Cicero pro Rabyrio: In litibus æstimandis nemo appellabatur, nisi Testium dictis, tabulis priuatorum, & rationibus ciuitatum. Ex qua loquendi formula etiam constat litium æstimationem iudicium non fuisse, non enim dicit, citabatur, vocabatur in ius, sed appellabatur. Idem ibidem: In litibus æstimandis adesse solebãt, qui aliquid de se verebantur, & cùm erant appellati, si videbatur, statim contradicere solebant.

Appellare.

Itaque eodem iudicio capitis pœna cum multa non infligitur, propter veterem iuris articulum, qui vetat ne pœna capitis cum pecunia coniungatur, vt est in Oratione pro domo sua. Asconius in ij. Act. Duæ res consequebãtur damnationem, vna qua vel simplex, vel duplex, vel quadruplex æstim

Pœna capitis cum pecuniaria non coniungitur.

æſtimatio ducebatur: Altera erat exilij. Quod eſt intelligendum in ſimplici quęſtione, non coniuncta, vbi pœna capitis cum multa coniungitur, vt antè diximus. Eſt alia etiam litis æſtimatio noſtris temporibus, cum iudicato principali (vt loquimur) procedimus pro expenſis recuperandis. Eſt enim hoc perſequi litis ęſtimationem, vt non tantùm diſpendia, ſed etiam impendia conſequamur, quod totum eſt in arbitrio Cognoſcentis poſitum. Meminit Cic. 3. de Oratore de æſtimatione pœnæ, quæ ad rem vtcunque pertinet: Erat (inquit) Athenis Reo damnato, ſi fraus capitalis non eſſet, quaſi pœnæ ęſtimatio & ſententia cùm à Iudicibus daretur, interrogabatur Reus, quam quaſi æſtimationem commeruiſſe ſe maximè conſiteretur: quod cùm interrogatus Socrates eſſet, reſpondit ſeſe meruiſſe, vt ampliſſimis honoribus & præmiis decoraretur, & vt ei victus quotidianus in Prytaneo præberetur, qui honos apud Græcos maximus haberetur.

Alia litis æſtimatio. *Impenſæ litiũ.* *Aeſtimare pœnam.* *Mos Atheniensium.* *Socrates.*

ARGVM. CAP. XI.

De ordine dicendi, & quod Defenſio interdum Accuſationem præcedebat, de partibus Orationis, in fori veteris, & huius ſeculi mores digreſſio, quid ſit indicaſſe Reum.

SOlemnia, quæ deſcripta ſunt, excipit tandem accuſatio, & accuſationem defenſio. Accidit tamen nonnunquam, vt defenſio præcedat iniquitate Iudicis, aut accidentium maleficio, vt in cauſa Quintiana Cicero quæritur Reum priore loco cauſam dicere, & antequam Accuſatoris criminationem audiuerit hac eleganti allegoria: Ità fit, vt ego, qui tela depellere, & vulneribus mede-

defenſio interdum præcedit.

ri debeam, tùm id facere cogar, cùm etiam telum aduerſarius nullum iecerit: Illis autem id tempus impugnandi detur, cùm & vitandi illorum impetus poteſtas ademta nobis erit: & ſi qua in re, id quod parati ſunt facere, falſum crimen quaſi venenatum aliquod telum iecerint, medicinæ faciendæ locus non erit. Hûc pertinet, quod Fabius ſcribit cap. ij. libr. vij. Multis millibus verſuum ſcio apud quoſdam eſſe quæſitum, quomodo inueniremus, vtra pars deberet prior dicere, quod in foro vel atrocitate formularum, vel modo petitionum, vel nouiſſimè ſorte diiudicatur. Et paulò pòſt: Sed in plurimis controuerſiis ne inueniri quidem poteſt, vt in illa, qui tres liberos habebat Oratorem, Philoſophum, & Medicum teſtamento quatuor partes fecit, & ſingulis ſingulas dedit, vnam eius eſſe voluit, qui eſſet vtiliſſimus ciuitati, contendunt quis primus dicat. Incertum eſt, propoſitio tamen certa. Item in anticatigoria, id eſt, accuſatione mutua, vbi vterque Accuſator, vterque Reus, ambigitur vtri prior dicendi locus dabitur, maximè cùm hoc reciprocum, & mutuum cauſæ genus recipitur, vt apud Populum, Principem, & Senatum, & reliquos qui religioni legum addicti non ſunt: Nam apud iuratos Iudices non criminibus, ſed innocentia morum ſe purgare oportet. Vlpian. in l. is qui Reus. ff. de public. iudic. Cui Fabius ſubſcribit latiùs rem perſequutus cap. iij. libr. vij. in hæc verba: Ex hoc naſcitur anticategoria, vtique hoc factum eſſe conuenit, quod duo inuicem obiiciunt: in quo quidem genere cauſarum admonet Celſus in Foro fieri non poſſe, quod neminem ignorare arbitror

Anticatigoria

Vnius cauſæ vnū iudicium.

tror. De vno enim Reo consilium cogitur, & si qui sint, qui inuicem accusent, alterum iudicium præferre necesse est. Apollodorus quoque anticategoriam duas esse controuersias dixit, & sunt reuera secundum Forense ius duæ lites. Potest tamen hoc genus in cognitionem venire Senatus, aut Principis. Conuentio reconuentio, compensatio ad priuata pertinent. Cæterùm series naturalis est, vt Accusator prior dicat, cui respondeat deinceps rei Patronus. Vtrumque olim oratione perpetua præstabatur, quæ Procemio, Narratione, Contentione, & Epilogo constaret. Adiiciebatur nonnunquam Refutatio eorum, quæ cognata causæ non erant, sed tamen alia ratione dicenti nocitura. Interiectæ & Parecbases, quæ docentur exactiùs à Rhetoribus, quàm à nobis in historia pingerentur. Atque vtinam infantia temporum quorundam, aut fatorum malignitas veteris Fori tàm pulchros mores, tàm factos ad comparandam ciuilitatem, tàm aptos ad præstanda ea, quibus solis præstamus cæteris animantibus, nobis non inuidisset. Quãtò meliùs ageretur cum legibus, quantò sanctiùs obirentur Iustitiæ sacra à Sacerdotibus & Mystis, quantò fœlicius exerceretur Deæ principis satellitium, si Veterum consuetudinem retineremus, quę pridem è manibus nobis elapsa est? Nam vt taceam reliqua complorata complorandáque, atque semitam non egrediar, quid frigidius iudiciis publicis? Quid Accusatoribus istis Syndicis, & Procuratoribus Cęsaris accommodatiùs ad calumnias, præuaricationes, & tergiuersationes? Nam hos nec ira, nec dolor iustus, nec

Orationis partes.

Refutatio.

Parecbasis.

Vetus Forum.

Procuratores Fisci.

publica cauſa ad accuſandum impellit, hos nec talio nec ſubſcriptio, nec infamia malè verſantes in officio deterret, nec ſpes præmij ad conuincendum allicit: ſed eoſdem nummus ab officio reuocat, vt quibus præuaricatio plus lucri, quàm commodi adferat, qui ità languidè agunt, ità frigidè vrgent, ità leniter pungunt, vt non perfunctoria modò accuſatio, ſed luſus planè videatur. Accedit his incommodis longè fortaſſis grauiſſimum, extinctum in Foro dicendi artificium, nulla eloquentiæ cura, aut ratio inuectis altercationibus clamoſis, receptis inſtrumentorum plauſtris, non ſine magno Reorum diſpendio & iuris, quæ ſanè ita frigent, vt bilem Iudicum accendere aduerſus improbos nunquam poſſint, ità marcent, vt exaſperare Cognoſcentes nunquam poſſint ad audendum aliquid, quod Iuſtitia dignum ſit. Vſque adeò ſcripta minùs mouent, quàm audita. Quin illa intelligentiam, prudentiam diſceptantium impediunt ſine neruis & ſanguine, id eſt, ſine actione, pronunciatione, & geſtu. Quid enim magis ſalutare, quàm vi Eloquentiæ Iudicem raptum transferre in Iuſtitiæ caſtra, eúmque cogere, vt odium, extremáque omnia denunciet Deæ hoſtibus, reddere infeſtum, infenſúmque vitiis & improbitati? Quod contingebat beneficio perpetuæ orationis, quæ impetu facto in animum audientis ad vindictam ſtatim abripiebat, quę igniculos ſopitos excitabat ad inflammandam poteſtatem Iudicum, quæ gladium miniſtrabat ad iugulandos virtutum hoſtes. Iam verò longis ambagibus, comperendinationibus, & dilationibus vadimoniorum decoquitur, & putret in animis

In corruptos iudicii mores.

Vis Eloquētiæ

Iudic

Iudicum voluntas animaduertendi, frigore scriptorum penè extinguitur accensa bilis in vindictam, adeò vt accusationes iam, quæ olim cotes erant pertinacium ingeniorum, argumenta odij æterni solidíque aduersus vitia, abierint in altercationes ridiculas, & frustratorias, chartas præuaricatorias, sed vtendum temporibus, frustrà lacrymæ funduntur, vincimur heu fatis: Satis sit indicasse medicinam ad curandum malum, reuocationem nimirùm veteris moris, vt publicè quiuis admittatur, vt perpetua oratione Reus peragatur, defendatúrque, cùm ad excitanda magis ingenia, detegendam ignauiam quandam tristem, & contemtricem Eloquentiæ, tùm ad fideliorem iuris exercitationem. Verum vt de re tota semel aliquandò pronuntietur, mutantur mores agendi cum seculis, quod eleganter & grauiter disputatur apud Tacit. in Dialog. de Oratoribus. Sed ad rem. Accusator si vincit damnasse Reum & peregisse dicitur, vt antè diximus. Tacit. lib. iiij. Receptus est Reus neque peractus ob mortem oportunam. Dicitur etiam & indicasse. Vlp. in l. indicasse. ff. de ver. sig. Indicasse Reum (inquit) est detulisse, arguisse, accusasse, & conuicisse. Vbi ordo solemnium prædictorum seruatus est. Plautus in Asinaria omninò ità vsurpat, vt I.C. vbi senex ab vxore deprehensus in lupanari, & condemnatus rapitur domum tãquam ad supplicium. Ait enim:

Malè cubandum est, indicatum me vxor adducit domum.

Vbi primum delatus à Parasito erat, accusatus, & conuictus ab vxore: nam arguisse illud secundum ad interrogationem legibus constitutam, confli-

Cotes pertinacium ingeniorum.

Reum damnare.

Peragere.

Indicare.

ctionémque ex intentione, & depulſione referimus, vbi, quia altercamur, magis arguimus, quàm accuſamus. Cæterùm hic indicare non in germano manet ſignificatu, ſed pinguius & plenius quid ſonat, vt non deferre tantùm & denunciare, ſed damnare ſignificet, quod ità capiendum putamus, cùm ſcilicet de præmio conſtituendo 1 indicanti quęritur, quod demùm conſequitur, qui eam dat operam, vt non denuntiet, arguat, accuſet ſolùm, ſed etiam damnet: vt cum effectu verba accipiantur, & aliquem tandem exitum ſortiantur, quemadmodum in l. ſi Barſatoram. C. de fideiuſ. vbi inuenire latronem, eſt exhibere iudicio vinctum, ſiſtere Præſidi, vel Pręfecto Prætorio puniendum. Aliàs indicare minus eſt quàm deferre, vt in coniuratione Catilinariorum Fuluia index fuit, Cicero autem detulit, arguit, accuſauit, conuicit, & damnauit. Atque ità paucis habeatur explicatum Vlpianicum reſponſum. Quomodo autem perpetuæ iſtę Actiones in multos dies prorogarentur, tàm ab Actore, quàm Patrono antè diximus, vt ſæpiùs eadem cauſa tota, aliàs per partes à pluribus oraretur, aliquando continuis, aliàs interiectis diebus, quæ repeterentur, niſi nota eſſent ex 2 ſuperioribus.

Explicata l. 197. ff. de ver. ſign.

L. 13. C. de fideiuſſ.

COROLLARIVM AD CAP. XI.

1. De præmio conſtituendo indicanti) *Vide l. 3. §. 8. ff. ad S. C. Sil. vbi legendum videtur indicaſſe non indicaſſe. De indicino ſuperius quædam dicta ſunt cap. 2. huius lib.*

Correcta l. 3. ad S. C. Sil.

2. Ex ſuperioribus) *Vide lib. 1. cap. 12. ſuprà.*

ARGVM. CAP. XII.

De Altercatione.

Perp

PErpetuas Actiones sequitur Altercatio,cuius vsus ordine est vltimus, quæ sanè omninò communis Rhetori cum Sophista&Dialectico:Posita enim est in sola inuentione, & iudicio, quibus duobus ars disserendi continetur, & absoluitur,neque illa dispositionem,aut eloquutionis ornamenta magnopere desiderat, aut circa memoriam, & pronunciationem laborat,vt Dialecticus horum omnium securus est, contentus fine suo, quòd est persuadere. Quo modo autem Dialectici de Problemate proposito interrogando & respondendo vltrò citróque disputant, ità Oratores, quæ in actione perpetua circa probationes dixerunt, ea intendendo depellendóque alternis, retractant. Sed cùm sint duo probationum genera,artificiales,& inartificiales,illę continua laudis oratione explicantur,hæ altercationibus mutuis committuntur. Itaque in Testium examine pugnatur, quasi punctis, aculeis, spinis, tùm in commendandis, tùm in refutandis, in tabularum probatione, spectationéque, non oratione perpetua, quasi cæsim, sed mucronibus dimicatur. Hìc,quæ inter agendum de argumentis extra artem sitis iactauimus, promenda præstandáque sunt. Exhibendus testis dignus eo elogio, quo affecimus nuper. Præstanda ea tabularum fides,integritas incolumitas,quæ promissa à nobis est: In his enim regnat, dominatur totum altercandi artificium: Continuitas actionis in insitis occupatur. Cicer.ij.Actione in Verrem.Fructum istum laudis, qui ex perpetua oratione percipi potuit, in alia tempora reseruemus, nunc hominem tabulis, testibus, priuatis, publicísque

Altercatio.

Partes Altercationis.

Probationum duo genera.

Altercatio in atechnis.

Oratio perpetua in insitis.

literis, auctoritatibúsque accusemus. Id est, nouo more in altercationem descẽdamus ante ingressum deductæ actionis. Plin. in epistola ad Minutianum libr. iij. Concipere animo potes, quàm simus fatigati, quibus toties agendum, toties altercandum, tàm multi Testes interrogandi, subleuandi, refutandi. Altercari ergo est, quod vulgò dicimus verbaliter debatuere Testes aut instrumenta, quod nonnunquam ità factitabatur, vt non idem, qui declamauerat causam, altercaretur, sed fastidita hac minuta opella, atque se indigna, Rabulis & aliis inferioribus Patronis rixas illas arrogans Orator relinquebat. Fab. libr. vj. de Altercatione. Videas alios plærumque iudiciis priuatis ad altercationes vocari, alios ad probationes, quę si diuidenda sunt officia, hoc certè magis necessarium est, pudendúmque dictu, si plus litigantibus prosunt minores. Sed quia ad victoriam vel plurimùm valent quidam in dicendo mediocres, hac tamen altercandi præstantia meruerunt nomen Patronorum. Cic. in claris Oratorib. de L. Philippo: Erat imprimis (vt temporibus illis) doctrinis Græcis institutus, in altercando cum aliquo aculeo & maledicto facetus. Ibidem de Crasso: Hic in altercando parem inuenit neminem. Idem in Oratione pro L. Flacco: Vbi est igitur illa laus Oratoris, quæ vel in Accusatore anteà, vel in Patrono spectari solebat? benè testem interrogauit, callidè accessit, reprehendit, quo voluit adduxit, conuicit, elinguem reddidit? In publicis itaque iudiciis non solus ambitiosus declamandi sudor Oratores exercet, sed pugna decertatoria altercationum, ad quam certandam

Altercari quid.

Altercatio etiam commendat Oratorem.

dam citantur voce Præconis, qui egerunt. Quia verò nusquam magis, quàm inter altercandum, leuibus & concisis dictis incalescit Orator, præcipiunt Rhetores, ne erumpat in conuitia, & flagitiosa dicteria. Tranquillus in Clodio: ac ne cui hæc mira sint, Litigatori Græculo vox in altercatione excidit, καὶ σὺ γέρων εἶ καὶ μωρὸς, tu senex es, & stultus. Fabius lib. sexto: Bonus Altercator vitio iracundiæ careat: nullus enim affectus rationi magis obstat, & fert extra causam, & plærunque deformia vitia facere, & mereri cogit, & ipsos nonnunquam Iudices incitāt. Melior moderatio & nonnunquam etiam patientia. & quę sequuntur vtinam audirent Rabulæ quidam, qui latratibus assiduis nostra fora exercent. Aliquandò sine vlla actione perpetua, tantùm altercando, causas tractabant, vt Asconius narrat de L. Lucilio, & M. Licinio ambobus Consularibus, M. verò Triumphali. Hi, cùm accusarēt Lucium Cottam, non sunt vsi oratione perpetua, sed interrogatione Testium causam peregerūt: Quod aliquandò constituit Claudius Nero. Tranquillus in eius vita: In cognoscendo morem eum tenuit, vt continuis actionibus omissis, singulatim quæque per vices ageret. Alias nonnunquam altercatio perpetuam actionem præcedit, vel ex lege quæstionis, vt in causa Milonis lex lata Cneo Domitio Quæstore, cuius inter cætera vno capite cauebatur, vt per triduum ante diem iudicij Testes audirentur: Vel etiam exemplo, cùm causæ vtilitas id postularet. Marcus Cicero secunda actione Verrina: Faciam hoc non nouum, sed ab aliis, qui cùm Principes nostrę ciuitatis sunt, antè factum,

Citatio altercaturorum.

Præcepta Altercantis.

Causæ sola Altercatione contentæ.

Altercatio nōnunquam Actionem perpetuam præcedit.

Lex quæstionis.

Exemplum causæ.

vt Teſtibus vtar ſtatim. Illud à me nouum, Iudices, cognoſcetis, quod ità Teſtes conſtituam, vt crimen totum explicem: Vbi id interrogando, argumentiſque, atque oratione firmauero, tùm Teſtes ad crimen accommodem, vt nihil inter illam vſitatam accuſationem, atque hanc nouam interſit, niſi quod in illa tum, cùm omnia dicta ſunt, Teſtes dantur, hîc in ſingulas res dabuntur, vt illis quoque eadem argumentandi facultas ſit.

Confuſus ordo dicendi & altercandi. Idem, ſed apertiùs, pro Flacco: Vbi eſt igitur illa expectatio, quæ verſari in iudiciis ſolet? Nam anteà cùm dixerat Accuſator acriter & vehementer, cumque Defenſor ſuppliciter demiſſeque reſponderat, tertius ille erat expectatus locus Teſtium, qui aut ſine vllo ſtudio dicebant, aut cum diſſimulatione aliqua cupiditatis.

ARGVM. CAP. XIII.

Altercationem diuidit, ac primum de ea, quæ in denunciandis, & interrogandis teſtimoniis conſiſtit, Acatalepſia, & Subſelliis Teſtium, ac de Iureiurando.

Diuinatio. Opponuntur ex aduerſo Altercatio & Diuinatio. hæc, vt quidam apud Pædianum dicunt, actiones eas complectitur, quæ ſolis argumentis, quæ arte induſtriaque Oratoris è locis *Altercatio.* inſitis educuntur, confirmari poſſunt: Altercatio autem, vt diximus, in iis verſatur, quæ inartifi- *Aſſumti loci.* cialia & foris aſſumta ſola induſtria Oratoris, beneficio eloquutionis tractantur, non inueniuntur, cuiuſmodi ſpecies ſex enumerat Fabius, 1 quem maluimus ſequi, quod poſtremus ſcripſerit de Rhetoricis, & de prioribus veluti iudicium tuler

tulerit,habito delectu eorum, quæ optima viderentur: Eæ sunt, Pręiudicia, Rumores, Tormenta, Tabulæ, Iusiurandum, Testes. Rumores,& Pręiudicia magis ad cõtinuatam dictionem pertinent: reliqua ad altercationem accommodatissima. Primum ergò de Testibus dicamus, quoniam circa eos maximus Patronorum sudor est. Testis olim Superstes, Antistes, Antistior, Antestatus, Aduocatus, quia in præsentem rem de qua testificaturus erat adducebatur, vocatus est, quasi idem sit cum eo, qui prudens, & sciens, consciusque rei, quæ geritur, præsentiam commodat: nam & pupilli, aut furiosi præsentes aut Testes esse non possunt, quia rem non intelligunt magis, quàm saxum aut rupes. Quod si ità habet, constat Testes oculatos esse debere, quanquam & auriti nõnunquam sint: Adnotauit enim Asconius in tertiam Verrinam apud Antiquos & de auditione testimonium dici solutum. Fabius lib. v. De auditionibus scimus non ipsos esse Testes, sed iniuratorum afferre voces. Et certè si præsentes aures accommodent pro oculatis capiuntur, vt in conuitiis,&exigendis iis, de quibus an dicta sint ambigitur, quæ auribus non oculis accipiuntur. Auritos autem vsus recepit eos, qui de aliis audiuerint, nec ipsi rei gerendæ interfuerunt, vt est in vulgato prouerbio, *Pluris est oculatus Testis vnus, quàm auriti decem*. Plaut. in Truculento:

Testis. *Præsens.* *Auritus Testis.* *Oculatus Testis.*

---- ---- *Non placet, cùm illi plus laudant, quæ audiunt,*
Quàm quæ vident. Pluris est oculatus
Testis vnus, quàm auriti
Decem. Qui audiunt, audita dicunt: qui vident,

planè ſciunt.

Vis vocabuli præſentiam requirit, & ſenſus intentionem, quo rem accipiat, acceptamque in animum referat, vt philoſophantur Phyſici res à ſenſu perceptas tanquam per manus internuntiorum repræſentari phantaſię, & ab ea rurſus oſtendi cogitationi mentis, quæ tandem ab illa in theſauro memoriæ reponuntur. Hinc etiam Arbitri dicti Teſtes, qui præſentes adeſſent rei geſtæ. Plautus in Trinummo:

Circumſpice, dùm ne quis adſit Arbiter nobis.

Horatius:

Auribus meis non infideles arbitræ
Nox & Diana.

Acatalepſia Academicorum in foro.

Obſeruatum verò antiquitùs in teſtimoniis dicendis vſitatam fuiſſe quandam acatalepſiam, & Academicam aporiam, vt qui teſtificarentur non ſe ſcire, & pro certo compertum habere pronuntiarent, ſed Socratico more perceptionem certam aſſertionemque ſecuram ſuſpenderent vocabulo parum arroganti, & obſtinato *arbitrari* ſe dicebant. Itaque Cic. in Oratione, quam pro Fonteio repetundarum reo perorauit, cùm de Teſtium religione multa dixiſſet, tandèm irridet formam teſtimonij dicti à quodam Gallo: Credo (ait) hæc eadem Indutiomarum in teſtimonio timuiſſe, aut cogitaſſe, qui primùm illud verbum conſideratiſſimum noſtræ cõſuetudinis, *arbitror,* quo nos etiam nunc vtimur, cùm ea dicimus iurati, quæ comperta habemus, quæ ipſi vidimus, ex toto teſtimonio ſuo ſuſtulit, atque omnia ſe ſcire dixit. Idem in Academicis: Quam rationem maiorum etiam comprobat diligentia, qui primùm

Arbitrari.

mùm iurare *ex sui animi sententia* quenque voluerunt, deindè teneri, *si sciens falleret*, quod insciencia multa versaretur in vita. Tùm qui testimonium diceret, vt *arbitrari* se diceret, etiam quod ipse vidisset. quęque iurati Iudices cognouissent, vt ea non esse facta, sed vt *videri* pronuntiarent. Erat & quædam in iureiurando præstando religio, vt iurati testificarentur. Hinc iusiurandum vocatiuum, & theses Rhetorum disputatæ pro religione & contra religionem eiusdem sacramenti. Idem Cicero in eadem pro Fonteio de M. Scauro Teste: Cuius (inquit) iniurati nutu prope terrarum orbis regebatur, iurati testimonio neque in C. Fimbriam, neque in C. Memmium creditum est. Ibidem de Gallis, quos vt leues grauissimè exagitat, Foro vsus nimirum, causæque seruiens: Ab iisdem gentibus (ait) sanctis, & in testamento religiosis obsessum Capitolium est, atque ille Iupiter, cuius nomine maiores nostri sanctã testimoniorum fidem esse voluerunt, &c. Significatur autem Iupiter ὑόρχιος periurij vindex, qui in Capitolio sibi assidentem Fidem habet, vt est in Catonis Oratione. Et meminit Ennius:

Videri factũ. Iusiurandum. Testium.

Theses Rhetorum.

Galli.

Iupiter. ὑόρχιος Fides.

O Fides alma, apta pinnis, & Iusiurandum Iouis.

Putatur etiam Isis Ægyptia periuria vlcisci, vt apud Iuuenalem Satyra xiij. vbi multa de periurio. Ex quibus, quia sunt quidam Athei contemnunt religionis metum, alij auaritiæ suæ sordibus postponunt Deorum iras:

Isis.

Hic putat esse Deos, & perierat, atque ità secum
Decernat quodcunq; volet de corpore nostro
Isis, & irato feriat mea lumina sistro,

Dum modò vel cæcus teneam, quos abnego nummos,
Et phthisis & vomicæ putres, & dimidium orus
Sunt tanti?

Arcturus. *Atheniensium mos.*

Arcturus etiam apud Plautum in prologo Rudentis periuriorum vindex est. Athenis dicturi testimonium ad aras admouebātur. Cic. pro Balbo: Athenis aiunt, quum quidam apud eos, qui sanctè grauiterque vixisset, & testimonium dixisset publicè, & (vt mos est Græcorum) iurandi causa ad aras accederet, vna voce omnes Iudices, ne is iuraret reclamasse. Ex quo loco constat post dictum testimonium demum iuramēto adigi solitos. Intelligitur autem tacitè Xenocrates, vt ex vita eius apud Laërtium discimus. Testimonium reddebatur bifariam, aut viua voce ab ipso Teste præsente conceptum, aut tabulis scriptóue mandatum, quod surdum etiam in adagione vocatur, vel mutum, vt fit in obsignandis testamētis, contractibus, inquisitionibus, & cæteris absentium depositionibus. Præsentes autem suum assignatum in foro subsellium habebant, ex quo testificaturi surgerent. Cic. pro Roscio Comœdo: Te, te inquam Fanni abs tuis subselliis contra te Testem suscitabo. Quod & nos antè 3 adnotauimus. Fab. lib. v. Illæ verò pessimæ artes, Testem subornatum in subsellia aduersarij mittere, vt indè excitatus plus noceat dicendo cōtra Reum, cum quo sederit. Opus altercationis in interrogandis Testibus totum consumitur, id quòd olim fiebat à partibus ipsis: nam & Accusator suos ipse Testes, & Patronos item suos, vicissimque alter alterius interrogabat. Vndè præcepta Rhetorum

Duplex Testimonium.

Surdum.

Subsellia Testium.

Interrogatio Testium à quibus fiebat.

Præcepta Rhetorum.

torum de cautelis interrogationum, & legibus percontationum: neque enim, vt iam fieri solet, qui quæstioni præsidebat testimonium exigebat, quanquam testimonium denuntiaret. Est enim Testium duplex genus teste Quintilian. voluntariorum, & eorum, quibus Iudex in publicis iudiciis lege denuntiare solet: sicuti iusiurandum, vel est voluntarium, vel necessarium, vt non temerè decurtari debeat Rubrica ij. lib. xij. ff. de iureiurando, quæ in correctioribus exemplaribus non habet reliqua, siue voluntario, siue necessario, siue iudiciali. Necessarius Testis est, cui denuntiatum est testimonium, id est, qui citatus necesse habet testificari. Est enim denuntiare, 4 citare ad diem, qua dicendum est testimonium, quod facere poterant, præter ipsos Iudices, & Accusatores. Plinius lib. vj. Licinius petendum censuit à Consulibus, vt referrent sub exemplo legis ambitus de lege repetundarum, an placeret in futurum ad eam legem adiici, vt sicut Accusatoribus inquirendi, Testibusque denunciandi potestas esset ex ea lege, ità Reis quoque fieret. Denunciandi Testibus, id est, die dicta ad iudicium euocandi testationis gratia. Probus in literis antiquis: *D.T.D.D.P.F.* id est, *duntaxat Testibus decem denuntiandi potestatem faciam.* Hinc denunciationes pro vadimoniis, & citationibus. Cicero pro Flacco de Lælio Accusatore, & Inquisitore loquens: Adiunxit illa, vt eos, qui domo exire nolebant, testimonij denunciatione deterreret, qui domi stare non poterant, largo & liberali viatico commoueret. Et qui pecuniam accipiunt ob denunciandum testimonium concussionem com-

Testium duplex genus.

Correcta Rubrica. ff.

Necessarius Testis.

Denuntiare.

Denuntiationes.

Concussio.

L.Cornelia. mittunt, atque adeò lege Cornelia tenentur. Eſt enim hoc vexare hominem domo auocare, negotiis neceſſariis ſubſtrahere, illudere. *Deferre iuſiurandum.* Deferre autem aliud eſt, & idem quod permittere, vel exigere vt alius iuret. Vlpianus: Si Reus iurauerit, nemine ei iuſiurandum deferente, Prætor id iuſiurandum nõ tuebitur, ſibi enim iurauit. Fabius: Is qui defert alioqui agere modeſtè videtur, cum litis Aduerſarium Iudicem faciat. Et paulò pòſt: Sed nobis adoleſcentibus ſeniores in agendo facti præcipere ſolebant, ne vnquam iuſiurandum deferremus. *Recuſare.* Delatum, qui non præſtat, recuſare dicitur. Fabius. 5 Is qui defert, eum, cuius cognitio eſt, onere liberat, qui profectò alieno iureiurando ſtare mauult, quàm ſuo, quo difficilior recuſatio eſt, niſi fortè res eſt, quam credibile ſit notam ipſi nõ eſſe. *Reſpuere.* Reſpuere etiam dicitur. Idem Fabius: Iuſiurandum Litigatores aut offerunt ſuum, aut non reſpuunt oblatum, aut ab Aduerſario exigũt, aut recuſant, cùm ab ipſis exigatur. *Exigere, offerre.* Vndè apparet, exigere, offerre, deferre eadem. Quanquam offerre noſtrum ſæpiùs dicamur. Ibidem: Offerre ſuum ſine vlla conditione, vel vt Aduerſarius iuret, ferè improbum eſt. Qui verò recipit dare teſtimonium dicitur. Fabius: Nemo *Dare Teſtimonium.* per tabulas dat teſtimonium, niſi ſua voluntate. Dicere etiam perhibere, teſtificari, id eſt, deponere pro teſtimonio: nam teſtari aliud eſt:

- ----- *Cœlum hoc & ſydera conſcia teſtor.*

Dicitur etiam iuriſiurandi gratiam 6 facere. Plautus ad calcem Rudentis:

Iuriſiurandi volo gratiam facias.

Idem:

------ GRI. *Tange aram hanc Veneris.*

LAB. *Tango.*

GRI. *Per Venerem hanc iurandum est tibi*

LAB. *Quid iurem tibi.* GR. *Quod iubeo.*

LAB. *Prai verbis quid vis, id quod domi est, nunquam vlli supplicabo.*

GRI. *Tene aram hanc.* LAB. *Teneo.*

GRI. *Deiura te mihi argentum daturum*
Eodem ipso die, viduli, vbi sis potitus

LAB. *Fiat.*

GRI. *Venus Cyrenensis Dea te testor mihi.*

Et quæ sequuntur.

COROLLARIVM AD CAP. XIII.

1. Enumerat Fabius) *Lib.5.Institut.Orat.*

2. Præsentes aut Testes esse non possunt) *l. apud Labeonem.ff.de verb.sign.*

3. Antè annotauimus) *Lib.1.cap.7.*

4. Est enim denuntiare) *De denuntiatione testimony vide Cuiatium lib.Obseruat.3.cap.15.*

5. Fabius) *Lib.5.cap.6.Instit.Orat.*

6. Iurisiurandi gratiam facere) *Papirius I. C. l. 38.ad municip. vsurpat pro eo, quod dispensare dicimus. Sic Tyberius (teste Suetonio) Equiti Romano iurisiurandi gratiam fecit, vxorem in stupro generi deprehensam dimitteret, quam se nunquam repudiaturum antè iurauerat. Hæc autem gratia nunc à Pontificibus nostris impetrari debet. Aliâs remittere susceptum iusiurandum significat. Paul.in l.6. de iureiur.ff. Labeo etiam absenti & ignoranti iurisiurandi gratiam fieri posse respondit. Sed et per epistolam gratia iurisiurandi fieri potest. l.41. & Modestinus l.32. Iurisiurandi gratiam facere pupillus non potest. Ca-* *Iurisiurandi gratiam facere*

terùm quandò locus hic incidit de periurij vindicibus, operæprecium adhùc videtur quædam de periurio adferre, quia sunt, qui ex l.2. C.de iureiur. l.aduersus.ff.de except.l.vlt.de in lit.iuran.negent periurium puniri iure Romano, sed tantum Deum vltorem habere, quod falsum esse conuincitur ex Cicerone primum lib.2.de Legib.qui ait periurij pœnam diuinam exitium, humanam dedecus esse. Quod quidem dedecus interpretamur censorias notas, quibus afficiebantur periuri, vt idem Cic. libr.de Offic.testatur Censores nulla de re diligentiùs, quam de iureiurando iudicasse, eiusq; rei exemplum extat apud A.Gell.lib.7.cap.18.de duobus captiuis recusantibus reuerti ad Hannibalem, vti iureiurando se obstrinxerant. Ad rem facit, quod Valer.refert lib.4.c.1. de Africano, & l.si duo.§.vlt. de iureiur.l.vlt. de crim. stel.ff.l.vlt.ad leg.Iul.repetun.l.2.§.vlt.de indict.vid. tol.C.quibus adde c.quicunque.cum gl.6.q.1.l.21.22. de dol.ff. Quid vetat etiam citare §.6.Cõstitutionum Regiarum nuperrimè latarũ super iustitia criminali.

Periurium in foro vindicetur

Censores.

ARGVM. CAP. XIIII.

De Testium reiectione, & eleuatione, Iurisiurandi variis formulis, Tormentis, ac Tabulis.

Percunctari.

SIgnificantissimum est in altercandi ratione percunctari, vbi non tàm Testium interrogatio peragitur, quàm percontatio, cùm longo circuitu, altè repetitis interrogationibus diu suspenditur, cautéque circunducitur, vt inter illas ambages imprudens quædam fateatur, quæ interroganti profutura sunt, dum colliguntur in vnum.Plaut.in Trinummo:

- ------ *Cætera intùs otiosè percunctabor.*

Tractum est à Nautis, qui conto explorant aluei

cauit

cauitatem,tẽtántque suspectas sibi fluminis partes.Ità Orator fidem,animíq; constantiam,quam attulit Testis,circunspectè probat,cũ sæpè etiam deprehendit,aut in vado hærentem,aut sine fundo fluctuãtem.Fab.lib.v.Multùm domi antè versandi , ac variis percontationibus, quales haberi ab Aduersario possunt,exploranda sunt. Testatio etiam pro testimonio dicitur. Idem Fab.Sæpè inter se collidi solent, indè testatio,hînc Testes locus vtrinque.Reiicere Testes,refutare,refellere, reprehẽdere, sed mitiora sunt subleuare,eleuare, quasi fidem detrahere, tracta à Zigostatis, & Libripendibus.Plin.lib.iij.Toties altercandum,tam multi Testes interrogandi,subleuandi,refutandi. Exarmari etiam causa dicitur, cum à subornatis Testibus expugnatur. Idem Plin.ibidem:E Testibus quidam siue iratus,quòd euocatus esset inuitus,siue subornatus ab aliquo Reorum, vt accusationem exarmaret,Norbanum Licinianum Legatum & Inquisitorem Reum postulauit, tanquam in causa Castæ vxoris Classici hic præuaricaretur.Sed causæ arma non in solis Testibus posita sunt,verùm in cæteris probationibus,quibus confirmatur. Quæ ideò arma dicuntur , quòd iis instructa causa necessitatem quandam cognoscentibus afferat,vt pro iis iudicent:Non est enim libera Iudicum disceptatio , sed astricta allegatis & probatis in ordinem cogitur. quod tamen disputatur apud Gell.cap.ij.lib.xiiij.Et Cic.in Oratione pro Fonteio contendit pluribus , non esse tantam fidem adhibẽdam probationibus,vt conscientia æqui boni relicta metum religionis nobis pariat,his verbis : Quamobrem Iudices si hoc

Testatio.

Reiicere testes

Subleuare.

Exarmari.

Arma causæ.

Iudicum cognitio an libera.

pręſcriptum lege, aut officio putatis, Teſtibus credere, nihil eſt, cur alius alio Iudice melior aut ſapientior ęſtimetur: Vnum eſt enim & ſimplex antrium iudicium, & communiter, & promiſcuè ſtultis, ac ſapientibus à natura datum. Quid eſt igitur vbi elucere poſſit prudentia? vbi diſcerni ſtultus Auditor, & credulus ab religioſo, & ſapiente Iudice? Et reliqua, quæ eleganter diſputantur in eam theſim, propè efficiunt, vt Iudicum cognitio debeat eſſe libera, maximè cùm arma, quibus cogi dicuntur vt allegata ſequantur, infirma ſunt, veritate inferiora, & æquitati rationíque imparia. Sed locus iſte ita 1 amplus eſt, vt ſi more Peripatetico in vtranque partem declamaretur, iuſtum librum conficeret. De iureiurando, 2 quod in foro concipitur, nihil mihi adhùc conſtat in quam formulam conciperetur. Iuſtinianus primus inſtituit, vt per ſacroſancta Euangelia iuraretur, in authen. de ſanct. epiſc. Extra forum per res ſibi chariſſimas iurabant. Aſcanius apud Vergil. lib. viij.

Iuriſiurandi formula varia

Per caput hoc iuro, per quòd pater antè ſolebat.

Apud Ouid. de amica periura:

Perq́ ſuos illam nuper iuraſſe recordor,
Perq́ meos oculos, & doluère mihi.

Apud Martial. lib. viij.

Non per myſtica ſacra Dindymenes,
Non per Niliaca bouem iuuencæ,
Nullos denique per Deos Deaſq́,
Iurat Gellia, ſed per vniones, &c.

Iouem lapidē iurare.

Aliquando etiam per Deos. Hìnc Iouem 3 lapidem iurare, quod qui faciebant, lapidem ſilicem tenebant, hæcque verba effabantur. *Si ſciens fal-*

lo

lo, tùm me Dieſpiter ſalua vrbe, arceq́; bonis eiiciat, vt ego hunc lapidem. Feſtus. Et Phauorinus apud Gell. libr. j. cap. xxj. Iouem lapidem (inquit) quod ſanctiſſimum iuſiurandum eſt habitum, paratus ſum ego iurare Vergilium hoc nunquam ſcripſiſſe. Annotauit & Plutarchus in Problematibus viros per Caſtorem 4 & Pollucem non iuraſſe, vt nec mulieres per Herculem. Iurabant ergò aut Deos, aut res chariſſimas. Æneas libr. iiij. apud Vergilium:

Iuſiurandum virorum & mulierum.

Funeris heus tibi cauſa fui, per ſydera iuro,
Per ſuperos.

Erant & qui iurarent genium Cæſaris. Tranq. in Iulio de columna Iulio poſita: Apud eam longo tempore ſacrificare, vota ſuſcipere, controuerſias quaſdam interpoſito per Cæſarem iureiurando diſtrahere perſeuerauit. Conceptis 5 verbis iurare, eſt iurare in formulam præſcriptam, ab eo, qui præeundo adiurat iuraturos. Curtius lib. vij. Nos propemodùm tuo verberatu ei omnes te præeunte iurauimus, eoſdem nos inimicos, amicóſque habituros, quos tu haberes. Plin. libr. x. ad Traianum: Præiimus & Commilitonibus iuſiurandum more ſolemni præſtantibus, & Prouincialibus, qui eadem certarunt pietate, iurantibus. Plato in Dialog. de Legibus conſtituit, vt per Iouem, Apollinem, & Themidem in Foro iuraretur, ratus hos Deos periurij ſeueros vindices. Ideoq́; ſacramentum dictum propter ſacrorum religionem teſtationibus interpoſitam. Plinius libr. x. ad Traianum: Rogatus, Domine, à Nicenſibus publicè per ea, quæ mihi & ſunt, & debent eſſe ſanctiſſima, id eſt, per æternitatẽ tuam, ſalutémque,

Iurare genium Cæſaris.

Conceptis verbis iurare.

Conſtitutio Platonis.

vt preces ſuas ad te perferrem, fas nõ putaui ne-
Tormenta. gare. Quod attinet ad tormentorũ & quęſtiones, quanquam ad altercandi hiſtoriam pertineant, tamen quia exiguam habent rationem, ſubindè nouis quæſtionum generibus excogitatis ad exprimendam veritatem, paucis perſtringemus, omiſſis iis quæ apud Valerium de quæſtionib. & Rhe-
Problemata. tores de problematis, quæ more ſuo in vtrunque verſant latus, vt ratio cauſæ poſtulat. Libera ciuitate ante Cæſares nemo quæſtionum tormentis ſubiiciebatur, niſi ſeruus, tanta erat ciuium Romanorum prærogatiua, quę per Cæſares in miſerabile ſeruitium conuerſa eſt. Erat inter genera
Culeus. Tormentorum Culeus, Laminæ ardentes. Valer.
Laminæ. libr. vj. de ſeruo Antonij Oratoris: Plurimis laceratus verberibus, culeo impoſitus, candentibus laminis vſtus, omnem vim Accuſatoris, cuſtodita Rei ſalute, ſubuertit. Tranq. in Domitiano: Verùm aliquanto poſt ciuilis belli victoriam ſęuior, plęróſque partis aduerſæ, dudùm etiam latentes, conſcios inueſtigato nouo quæſtionis genere diſtorſit, immiſſo per obſcœna igne. Idem in Tyberio de Fidiculis: Excogitauerat inter cætera genera cruciatus etiam, vt larga meri potione per fallaciam oneratos repente veretris deligatis, fidicularum ſimul & vrinæ tormento diſtenderet. Idem in Caligula: Quin & ſubindè iactabat, exquiſiturum ſemel Fidiculis de Cæſonia ſua, cur tantoperè diligeret. Exemplum acerbiſſimæ quæſtionis extat apud Curt. lib. vj. ſub finem exercitę
Quæſtiones. in Philotam Parmenionis filium. Quæſtiones dictæ, quòd tormentis veritas credatur exquiri & extundi ab inuitis. Idem in Tyberio: Statuæ Auguſt

gusti quidam caput demserat, vt alterius imponeret. Acta res in Senatu, &,quia ambigebatur, per tormenta quæsita est. Allusum est hic ad nomen quæstionis. Tabularum inspectio, reliquorúmque ἀτιχνῶν vix vllam habet historiam, nisi quod Tabularum multa genera: ex priuatis Diaria,quę & Ephemerides, Aduersaria, Codex, Commentarius, Breuiarium, Pugillares, Quincuplices, Quadruplices,&c. Ex publicis Acta, Historię, Annales, Commentarius imperij, Breuiarium imperij, quod Regestum Finantiarum vocamus, &c. sed huius loci non sunt, quare ad alia pergamus. *Tabulæ.*

COROLLARIVM AD CAP. XIIII.

1. Sed locus ità amplus est) *Hanc quæstionem disputant in contrariam partem Mart. & Ioan. antiqui Glossatores, hic ex actis & probatis, ille secundum veritatem & conscientiam iudicandum putat. Accurs. eos quasdam distinctione conciliare nititur gl. in l. illicitas. §. veritas. de of. præsid. adde gl. in c. 1. de of. iud. ord. extra. c. iudices. cum gl. 3. q. 7 gl. in auth. iusiuran. quod præst. ab his qui adm. accip. in verb. quod mihi visum gl. vlt. c. 1. extr. de const. & in c. 1. de sent. & re iud. in 6. Oldendorp. de formul. inuestig. act. in fi. Decis. 29. Guid. Pap. ait, quod inferiores iudices debeant iudicare secundum acta & probata, sed supremi secundum conscientiam. Pro quo stat Bart. in l. vnic. vt quæ desf. aduoc. C. Fel. in c. pastoralis. de of. del. ponit septem casus, quibus Iudex inferior potest iudicare secundum conscientiam.* *Vtrum iudicandum ex actis & probatis, an potius secundum conscientiam.*

2. De iureiurando, quod in Foro concipitur) *Ex l. 2. §. fin. & duabus sequen. & l. 33. de iureiurand. ff. elici posse videtur, quod iurisiurandi formulam* *Iusiurandum concipiebat qui deferebat.*

præscribebat is, qui deferebat: Iurari (inquit) oportet, vt delatum est iusiurandum. Cæterùm si ego detuli, vt per Deum iurares, tu per caput tuum iurasti, vel filiorum tuorum, non erit iuratum habendum iusiurandum. Quod si exegi, vt per salutem tuam iurares, & iurasti, stabitur: omne enim omninò licitum iusiurandum, per quod voluit quis sibi iurari, idoneum est, & si ex eo fuerit iuratum Prætor tuebitur. Diuus Pius iureiurando, quod propria superstitione iuratum est, rescripsit, &c. De vario autem ac multiplici iureiurando apud diuersas Gentes, & per quos Deos iurare consueuerunt, vide apud Alexand. ab Alexan. lib. 5. cap. 10. De obseruata, custoditaq́; apud Romanos iurisiurandi sanctimonia, vide Aul. Gell. lib. 7. cap. 18. Noct. Att. Laberius Mimus apud eundem libr. 16. cap. 7. facetè respondit iusiurandum esse emplastrum æris alieni. Basilius verò censuit nunquam esse iurandum, & Plato 12. Dialogo de Legibus turpe censuit iusiurandum exigere, & eius vsum prohibuit.

Laberius Mimus. *Basilius.* *Plato.*

Iurare Iouem lapidem.

3. Iouem lapidem iurare) *Vnde Cic. lib. 7. Epist. famil. Trebatium I. C. Epicureum factum irridet: Quomodo, inquit, tibi placebit Iouem lapidem iurare? cùm scias Iouem iratum esse memini posse? Huius etiam formulæ meminit Plautus in Aulularia:*

Si te ego sciens fallo, ità me eiiciat Diespiter
Bonis, salua vrbe, & arce, vt ego hunc lapidem.

Viri Iunonem, mulieres mediusfidius non iurabant. *Socratis iusiurandum.*

4. Viros per Castorem non iuralle) *Adde Gell. libr. 11. cap. 6. Noct. Att. Sic per Iunonem etiam viri, vt mulieres mediusfidius, nunquam iurabant, vt notat Turneb. Aduers. libr. 3. cap. 20. Familiare autem fuit Socrati apud Platonem iusiurandum per canem & anserem.*

5. Conc

5. Conceptis verbis iurare) *Huius generis iusiurandum etiam erat, quod praiuratio dicitur, quandò sequens cum iuraret, tantùm addebat, idem mihi: Cui, vt ex Sallustio in Catilina apparet, addebatur execratio: Cùm ad iusiurandum (inquit) Populares sceleris sui addiceret, humani corporis sanguinem vino permixtum pateris circumtulisse, indè, cùm post execrationem omnes degustassent, sicuti in solemnibus sacris fieri consueuit, dicitur aperuisse consilium suum. Exemplum est elegans apud Marcellinum lib. 12. de Militibus iurantibus in verba Iuliani. Aliud militare conceptum vide apud Gellium lib. 16. cap. 4. Nunc conceptis verbis etiam omnes Magistratus, & Praefecti Iurisdictionum iurare coguntur statim in initio suscepti officij ex praescripto dictarum Constitutionum Regiarum nuperrimè latarum super Iustitia criminali. Formula autem desumta videtur ex auth. Iusiur. quod praest. ab iis qui administ. accipiunt. Sed haec non in foro contentioso.* Conceptis verbis iurare. Execratio.

6. Tormentorum quaestiones) *Fallacissimum esse quaestionis iudicium vel ex eo conuincitur, quod mentitur, qui pati potest, mentitur, et qui pati non potest, ille patientia, aut obstinatione superat, hic infirmitate superatur, semper anceps coniectura, quoniam vera confessis, & falsa dicentibus idem doloris finis ostenditur: quod exemplo Epigoni, & Eusebij apud Marcell. lib. 4. comprobari potest. Varia vtriusque exempla sunt apud Valerium lib. 8. cap. 4. & alios Historiographos. Idem etiam Valer. cap. 3. lib. 3. miram constantiam depingit in Theodoro, in quo Hieronymus Tyrannus Tortorum manus frustrà fatigauit, rupit, Verbera, Fidiculas laxauit, soluit Eculeum, Laminas extinxit prius quam efficeret, vt ty-* Quaestio fallax iudicium. Theodorus.

rannicidij socios indicaret. Contrà Cicero in Topicis: Quæ tormentis, verberibus, igne Rei defatigati dicunt, veritas ipsa dicere videtur. Sed quorsum verbo defatigati vtitur? an quia mitius est, quàm coacti? Locus itaque hic controuerti potest. Horrendas quæstiones, & tormenta exercita à Valentin. Imperat. ità exactè describit idem Ammianus Marcel. lib. 29. vt horror, & terror legentibus incutiatur, nam vt cætera præteream, quis non afficiatur vel inter legendum solùm Tormentorum, & Quæstionis apparatum magnificum? Intenduntur (inquit) Eculei, expediuntur Pondera plumbea cum Fidiculis & Verberibus, resultabant omnia truculentæ vocis horroribus, inter cathenarum sonitus, tene, claude, comprime, abde ministris officiorum tristium clamitantibus. dein meras aperit carnificinas. Varia Tormentorum genera explicant Ioan. Brodæus lib. 2. cap. 9. & 10. Miscellan. & Adrian. Turneb. lib. 4. cap. 3. Aduers. quæ propter Tyrannos vtinam incognita, aut obliuione deleta essent. Sed solers ad sæuitiam ingenium alia noua indies fingit, atque comminiscitur, quandò mors vna non sufficit.

ARGVM. CAP. XV.

De Ampliationibus, Comperendinationibus, & Dilationibus causarum, & earum discrimine.

VBi ab vtraq; parte causa perorata esset, missi in consilium Iudices, vel absoluebãt Reum, vel damnabant, vel, si de causa nõ liqueret, *Ampliatio.* ampliabant, quod sæpiùs aliquando fiebat in iuris obscuritate. Valerius lib. 8. de causa Cottæ: Septies ampliata, ad vltimum octauo iudicio absoluta est. Symbolon & insigne Ampliationis fuit

N.L.

N.L. non liquet in tabella:nam si liqueret tabella A. absolutionis, aut C.condemnationis in vrnam coniiciebatur. Cic.proCecinna de Fidiculano quodam:In eum quid dicam? nisi id, quod negare non possit?venisse in cõsilium publicæ quæstionis, cùm eius consilij Iudex non esset:& in eo consilio cùm causam non audisset,& potestas esset ampliandi, dixisse sibi liquere:dum incognita re iudicare voluisset,maluisse cõdemnare, quam absoluere,cùm si vno minùs damnarent, cõdemnari Reus non posset,non ad cognoscendam,sed ad explendam damnationem præsto fuisse. Item Areopagitæ cum mulierem veneficij ream, iustam tamen probantem eius causam, non absoluerent, quia per leges non licuit, neque nocentem damnarent,quæ digna venia fuit, ampliauerunt, & Accusatorem Accusatamque centesimo anno adesse iusserunt. Gellius 1 lib. xiiij. Vt absoluerem inducere in animum non quiui, & propterea iuraui mihi non liquere, atque ita iudicatu illo solutus sum. Idem est etiam quod ampliùs pronuntiare.Cic. iiij.in Verrem: Verùm,vt opinor,Glaucia primus tulit,vt comperendinaretur Reus, anteà vel iudicari primò poterat, vel ampliùs pronuntiari. In quem locum sic Asconius: Aut statim sententia dicebatur, si absoluendus esset Reus, aut ampliùs pronunciabatur, nisi videretur esse damnandus cùm dixisset, ius non liquet, hoc est, obscura causa est. Itaque ea pars interposita dilatione dicebat,in cuius peroratione videbatur obscuritas, atque ità alterius tantùm partis causa ampliatio concedebatur. Si ergò iubebatur in alium diem causa dilata rursus

Non liquet.

Areopagitæ.

Amplius pronunciare.

Comperendinatio. Diei diffusio. Discrimen inter Ampliationem, Diffusionem, & Comperendinationem.

planiùs agi ampliatione, erat hæc species quædam dilationis, vt etiam comperendinatio, & diei diffusio diuersa ab istis temporis ratione: Ampliatio enim in incertum diem & concipiendum ab eo qui iudicio præerat: Comperendinatio in perẽdinum & tertium: Diffusio in alterum posterumque rem differebat. Apud Asconium aliud annotatur discrimen, vt ampliatione 2 altera tantùm pars differatur, cuius scilicet obscura causa est: Comperendinatio autem vtriusque partis & dilatio, & recitatio est. Rursus pergit idem: Comperendinatio, est secunda actio: Item, est ab vtrisque Litigatoribus inuicem sibi denunciatio in perẽdinum diem: namque cùm in rem aliquam agerent Litigatores, & pœna se Sacramenti peterent, poscebãt Iudicem, qui dabat trigesimum diem: quo dato, deindè inter se comperendinum diem, vt ad iudicium venirẽt, denunciabant. Quò cùm esset vẽtum, antequam causa ageretur quasi per indicem rem exponebãt, quod ipsum dicebatur causæ 3 coniectio, quasi causæ suæ in breue coactio. Reliqua corruptissima sunt. Verum ex verbis Asconij videor mihi posse confirmare lectionem germanam, reiecta notha & suppositia in l. 1. ff. de reg. iur. vbi Paulus, vel, vt alij habent, Venuleius ex Sabini I. C. sententia definit regulam breuem esse rerum narrationem, & quasi causæ coniectionem: vbi antè legebatur coniunctionem, sed legendum coniectionem nemo iam ambigit, cùm eadem penè verba sint apud Asconium: Summa enim rerum narratio explicabatur, quasi per indicem capitum præcipuorum apud tribunal. Quam causæ in breue & quasi compendium

Causæ coniectio. Locus Asconii corruptus. Restituta & vindicata l. 1. ff. de reg. iur.

dium coactionem idem vocat, quòd cogatur in epitomen & breuiarium. Breuem narrationem Paulus & Sabinus respiciens ad veterem fori historiam, quasi causæ coniectionem dixit, significans magis ad instar esse, quàm eandem, cum illa in foro, hæc extra forum esset. Quod sanè conuenit cum prima definitione, Regula est, quæ rem, quæ est, breuiter, enarrat: id est, argumentum causæ in periochē concludit, vt sunt argumenta Orationum Ciceronis ab eodem Pædiano contracta. Ità in regula, thesi, axiomate, pronuntiatio, proloquio, principio, maxima, aphorismo, apophtegmate (nihil enim refert, quomodo appellemus, cum eandem vim penè habeant) coguntur in vnum multæ species. Atque vt in summa narratione reciduntur circunstantiæ, & quasi luxuriantes rami detunduntur relicto trunco: Ità in regula supersedetur particularium molesta inductione, atque enumeratione, quibus in arctas angustias verborum coniectis, id in quo cognata sunt, breuissimè solùm videtur. Sed vinculum cognationis non est lis aut causa, ideoq; addita particula similitudinis, *quasi*, vt allusio ad historiam significaretur. Aliàs præter Asconij sententiam possumus causę coniectionem secùs interpretari, non pro coactione, sed pro summa quadam & leui cognitione, ex qua scilicet statim, quid iuris sit coniicit, & diuinat Iudex: Est enim & hoc coniicere causam, spectare quid iuris in quæstione proposita, vt etiam Iurisconsultus in solio consultus de lite, si potest, statim eius hypothesim refert ad aliquam sui iuris regulam, vt ea coniiciat quid iuris, & euentum causæ futuræ. Neque

Coactio causæ.

Regula.

Causæ coniectionis alia interpretatio.

Coniicere.

incommodè aut ineptè ità interpretaremur, nisi prior plus antiquitatis, & eruditionis haberet: Tamen pro posteriore facit Gel. cap. 10. lib.v. de Protagora: Litem cum Euathlo contestatur, & cum ad Iudices coniiciendæ consistendæque cau sæ gratia venisset, tum Protagoras sic exorsus. Vbi coniicere in eo est significatu, in quo diximus. Verum ad propositi diuerticulum. Ampliationis meminit ibidem Gel. de argumento κατ' ἀντίστροφον & reciprocè relato ab Euathlo Protagorę: Tum Iudices hoc dubiosum inexplicabileq; esse, quòd vtrinque dicebant rati, ne sententia sua, vtramcunq; in partem dicta esset, ipsa sese rescinderet, rem iniudicatam reliquerunt, causamque in diem longissimam distulerunt. Id est, ampliauerunt, comperendinauerunt, diemque diffuderunt. Nam sæpissimè ista tenui discrimine separata cõfunduntur ad quamcunque dilationem, vel (vt iam loquimur) procrastinationem significandam. Differre autem commune vulgatumque vo cabulum. Iuuenal.

Differre.

----------- *Differt vadimonia Prætor.*

Plinius libro j. ad Suetonium: Scribis tę perterritum somnio, vereri ne quid aduersi in actione patiaris, rogas vt dilationẽ petam & pauculos dies. Deinde ad calcem epistolæ: Nam iudicium Centumuirale differri nullo modo, istud ægrè quidem, sed tamen potest. Gell. cap. ij. lib xiiij. Sed enim ego, cum homines considerabam, alterum fidei, alterum probri plenum, spurcissimeque vitæ, ac diffamatissimæ, nequaquam adduci potui ad absoluẽdum. Iussi igitur diem diffundi, atque indè à subselliis pergo ire ad Phauorinum Philosophum

phum.id eſt,ampliari. Idem ibidem:Atque in rerum quidem definitionibus,comperendinationibuſque, & aliis quibuſdam legitimis rebus ex ipſa l.Iulia,&c.vbi trifariam lectio variat:Sunt enim qui legant definitionib.alij diffuſionibus, vt Budæus, 4 quòd rectè confirmat ex Liuio, alij diffiſionibus vt ſit diffindere diem,non diffundere,vt Politian.in Miſcellan. contendit ex fide Archetypi ff. quòd Florentiæ religioſiſſimè cuſtoditur, vbi in l.ij. tit.ſi quis cautionib. ità legitur:Si Iudex, vel alter ex Litigatoribus morbo ſontico impediatur, lex iubet diem iudicij eſſe diffiſum. Decimus etiam proferre diem, producere, & dirimere,quòd Vulgus dicit remittere ad cras, vel ad alium diem, vndè dicuntur 5 Prolationes apud Plautum in Milite glorioſo: *Proferre diem* *Prolationes.*

-------- *Trecentæ poſſunt cauſæ concinni.*
Non domi'ſt abiit ambulatum, dormit, ornatur, lauat,
Prandet,potat,occupatá'ſt opere,non eſt,nõ poteſt,
Quantumuis prolationum,dummodo,&c.

Dicitur etiam prolatare,& extrahere. Q.Curtius li. x. Ille quò facilius ab integris ſumptuoſos diſcerneret,prolatando aliquantum extraxerat temporis. Ampliationis autem etiam meminit Auſonius in epiſt. ad Paulum his verbis: Senſit hoc Venus de pulchritudinis palma diù ambiguo ampliata iudicio:Ad quam ampliationem,vt dictum eſt,N.& L. quod eſt non liquere refertur. Cuius notæ & iuriſiurandi,quod in ea concipiebatur faciunt mentionem noſtræ Pandectæ lib. iiij. ſub tit.de recept.arbit. in l.idem Pomponius,his verbis: Proindè ſi fortè vrgeatur à Prætore ad ſen- *Prolatare.*

tentiam, æquissimum erit, si iuret sibi de causa nõdum liquere, spatium ei ad pronũtiandum dari. Et lib. xlij. earundem Pandect. sub tit. de re iud. in l. Pompon. Paulus I.C. etiam meminit his verbis: Si vni ex pluribus Iudicibus de liberali causa cognoscenti, de re non liqueat, cæteri autem consentiant: si is iurauerit sibi non liquere, eo quiescente, cæteros, qui consentiunt, sententiam proferre: quia etsi dissentirent, sententia plurium obtineret.

COROLLARIVM.

1. Gellius) *Cap. 2. Noct. Att.*

Ampliatio. 2. Ampliatione altera tantum pars) *Dubitat Manutius vtrum hoc semper verum fuit: nam ex Liuij li. 43. probari posse videtur, quod sicut in Comperendinatione vtraque pars agebat, ita in Ampliatione. Discrimen est autem aliud inter Ampliationem, & Comperendinationem, quod hæc non tantum ex arbitrio Iudicum, vt illa, pendet, sed petente altero, aut vtrisque Litigatoribus conceditur, Ampliatio verò voluntate Iudicum. Mirum autem videtur, quod etiam ait Asconius, quod Ampliatio fiebat interdum in causa manifesta, cùm Reus condemnandus veniret, & veluti ad excusandum dilationem condemnationis prætextum hunc, quasi non liqueret, acciperent Iudices. quod etiam vix fit verisimile: Nam cùm Iudices in leges iurarent, proculdubio sine religione non poterant hoc symbolum N. L. apponere in causis, quibus liquidò constabat Reum condemnandum. Hùc accedit quod ex l. idem, de recept. arbit. & l. Pomponius. de re iud. ff. apparet, quod Iudices non poterant causam ampliare, nisi prius præstito*

Comperendinatio.

Asconius reprehensus.

stito

ſtito iuramento ſibi non liquere.

3.Dicebatur cauſę coniectio) *De coniectione cau ſæ vide Duaren.lib.1.diſpunct.c.46. Alc.lib.5.Parer. c.1. Vide etiam Adrian.Turneb.lib.13.c.27. Aduerſ.* coniectio cauſę

4. Budæus) *Adnotat.in ff.ad l.2.ſi quis caut.*

5. Vndè dicuntur Prolationes) *Rerum Prolationes,& Res prolatæ dicuntur etiam vacationes,& forenſes induciæ,quibus in Foro feriantur homines, vt ſunt Meſſium, Ludorum, & Vindemiarum tempora,quando Halcedonia ſunt apud forum,vt Plaut.loquitur: quòd idem eleganter explicat in Capteiuis ſub perſona Paraſiti Ergaſili:* Res prolata.

Vbi res prolatæ ſunt,quom rus homines eunt,
Simul prolatæ res ſunt noſtris dentibus.
Quaſi quom caletur,cocleæ in occulto latent:
Suo ſibi ſucco viuont,ros ſi non cadit.
Item Paraſiti rebus prolatis latent,
In occulto miſeri victitant ſucco ſuo,
Dùm ruri rurant homines,quos liguriant,
Prolatis rebus Paraſiti venatici.

Rerum prolatarum ſæpiſſimè meminit Cic.Seneca dè breuitate vitæ: Diripitur inquit ille toto foro Patronus,& magno concurſu omnia vltrà quam audiri poteſt complet, quandò,inquit, res proferentur? Et nos cætera cum rebus proferenda duximus, atque amplianda in ſequentem lib.

SVMMARIVM LIBRI V.

Libro v.de Praxi,&formula priuatorum iudiciorum,& quæ amborum fere communia ſunt, ratione ferendarum ſententiarum, ſportulis, apparitoribus, cuſtodiis, appellationibus,& re iudicata.

Historiæ Fori Romani

LIBER V.

ARGVM. CAP. I.

De more denunciandi litem, seu in ius vocandi, hoc est, de Vadimoniis, Attestationibus, Attestatis, Vadibus, Prædibus, & Suppradibus.

Excipiat priuatorum minorúmque iudiciorum formula publicorum maiorúmque descriptionem, vt tandem finis incepto deductóque operi imponatur. *Formula Fori.* Formula ergò litium exercendarum rectè dicitur, quam Stylum, & Praxim Vulgus vocat. Tacit. in lib. de Oratoribus: Transeo nunc ad formam & consuetudinem veterum iudiciorum. Quæ sic deducebatur: Qui actionem habebat, ex qua cum alio experiretur, hostem in ius vocaturus primum à Prætore petebat, vt liceret eum, quem libello descripserat, vadari. *Libellus.* Prætor libello subscribebat. Plautus in Aulularia de Euclione sene auarissimo loquens:

Pulmentum pridem ei eripuit miluus.
Homo ad Prætorem plorabundus deuenit:
Infit ibi postulare plorans, eiulans,
Vt sibi liceret miluum vadarier.

Subscriptio Prætoris. De subscriptione Plin. lib. j. Epist. ad Arrium: Sedeo pro tribunali, subnoto libellos, conficio tabulas. *Vadari.* Vadari autem vel conuadari, est in ius citare

tare die dicta. Horatius j. Sermonum:

-------- *Et casu tunc respondere vadato*
Debebat.

Id est, Aduersario, qui eum in ius vocauerat. Cic. pro Quintio: Vadari vis? promittit. In ius vocas? sequitur. Iudicium postulas? non recusat. Sed huiusmodi vadatio in hunc morem expediebatur: Actor vel Petitor per se, non per Apparitorem, vt nunc, instructus libello ad hostem veniebat, aduocatísque aliquot Testibus citabat die dicta, atque vt Testes meminissent facti vadimonij illis auriculam vellebat. De Libello Plaut. in Curcul.

Vadationis executio.

Libellus.

Vbi tu es, qui me conuadatus es Veneriis vadimoniis?
Vbi tu es, qui me libello Venerio citasti? ecce me sisto, ades contrà:
Sisto ego tibi me, & mihi contrà itidem te vt sistas, suadeo.

De Testibus aduocatis, rogatísque, quos Iurisperiti Adhibitos vocant, Liui. de Virginia, & Appij Decemuiri liberto: Vocat puellam in ius auctoribus, qui aderant, vt sequeretur. Horatius Satyra ix. lib. j.

Testes aduocati.

--------------- *Casu venit obuius illi*
Aduersarius, & quò tu turpissime? magna
Exclamat voce. & licet antestari? ego verò
Oppono auriculam, rapit in ius, clamor vtrinque,
Vndique concursus.

Ad quem locum sic Acron: Denuntiantes litem Antestatos habebant, quibus præsentibus ità conueniebant, vt aurem illis tertio vellerent. Sic Seruius. Alij sic exponunt, quòd Horatium interrogauerit, si testis esse pateretur, & Horatius

Mos denunciandi litem.

obtulerit aurem vltrò. Solebant enim Teſtium 1 aures tenere, & ita dicere: Memento quod tu mihi in illa cauſa teſtis eris, quod eſt anteſtari. Aliter olim, qui anteſtabantur auriculam contingebant. tangens autem auriculam his verbis loquebatur: Liceat anteſtari? Si ille reſpondiſſet, licet, per iniectionem manus Aduerſarium ſuum in ius trahebat. Quòd ſi anteſtatus non eſſet, & manum inieciſſet, iniuriæ reus conſtitui poterat. Plautus in Perſa, leno ad Satyrionem paraſitum:

Vulſio auriculæ.

DOR. *Nónne anteſtaris?* SAT. *Tuáne ego cauſa carnufex*
Cuiquam mortali libero aureis atteram?

Anteſtari.

Aliter anteſtari eſt teſte vti, cùm iudicij cauſa volo manum iniicere: Nam hæc erat conſuetudo, ſi quis vadato non paruiſſet, ei Aduerſarius aliquem de præſentibus anteſtabatur, id eſt, tangebat eius aurem, & dicebat, licétne anteſtari? ſi reſpondiſſet ille, licet, tunc iniiciebat vadatus manum in eum, qui non paruiſſet, & trahebat in iudicium. Aliter ſi inieciſſet manum, iniuriarum poterat accuſari. Porphirio autem annotat anteſtari eſſe ex xij. tabulis. Puto ego anteſtari dictum, quaſi atteſtari, quod eſt teſtari, & teſtem facere, & anteſtatus forma paſſiua tanquam teſtis adhibitus. Titus Caius lib. j. inſtitutionum: Quæ emancipatio ſeu manumiſſio ſolebat ante Præſidem fieri, modò ante Curiam facienda eſt, vbi quinque teſtes ciues Romani in præſentia erant, pro illo qui libripens appellatur, id eſt, ſtateram tenens, & pro eo, qui anteſtatus appellabatur, alij duo, vt ſeptem Teſtium numerus impleatur: Nam & Teſtes pro iis quos atteſtamur vocamus. Vergil.

Anteſtatus.

Teſtes.

Dum

Dùm queror, et Diuos, quanquam nil testibus illis
Profeci.

Testibus, quos sum testatus. Idem vij.

Multa Deos, aurasq́ pater testatus inanes.

Dici etiam Superstites, Antistites, Antistitores supra annotauimus, 2 sed diuersa analogia, quòd super, vel ante rem controuersam starent. Vellebatùr autem auricula veteri more, quem adhùc retinemus, dùm aliquem memorem esse cupimus. Si citatus promittere vadimonium nollet, ius erat vadato, præsentes testato de contumacia, citatum trahere in ius. Si promitteret vadimonium, & sequeretur vocantem, dicebatur vadimonio obstrictus: & cùm vtrinque petitum & promissum, dicitur factum. Valer. de Scipione lib. iij. Cùm oppidum Badiam circumsederet, tribunal suum adeuntes, in ædem, quę intra mœnia hostium erat, vadimonium in posterum diem facere iussit. Cicer. pro Quintio: Quæsiuit à te statim, vt Romam rediit Quintius, quo die vadimonium factum diceres. Qui ergò promiserat, tanquam ex sponso tenebatur, quia promisisset, & spopondisset. Hùc allusisse videtur Simmachus ad Ausonium: Nemo est mortalium, quem prę te diligam, sic vadatum me honorabili amore tenuisti. Tenere vadatum dixit pro obstringere: Definitur enim vadimonium sponsio ad certum diem sistendi se in iudicio, vel per se, vel per Procuratorem: quam qui implebant, obire vadimonium dicebantur. Pro Quintio: Qua tibi hora vadimonium non sit obitum, eadem te hora consilium cepisse hominis propinqui fortunas euertendi. Sistere etiam vadimonium M. Cato apud 3 Gell. libr. ij. Quid si

Superstites. Antistites. Antistitores. Factum vadimonium. Promittere vadimonium. Vadimonium quid. Obire vadimonium. Sistere vadimonium. Gellii locus.

vadimonium capite obuoluto ſtitiſtes? Vbi legendum contendit ſtitiſſes non ſtetiſſes, quoniam ſiſteretur vadimonium non ſtaretur. Apud Cic. tamen in Quintiana vbique ſtetiſſes legitur, vt illìc: Veniunt frequentes, teſtificantur ipſi non ſtetiſſe, & ſe ſtetiſſe. Vbi ſi intelligendum eſt vadimonium proculdubio ſtitiſſe legendum: Si non, optime etiam & latiſſimè dicetur ſtare in iudicio, id eſt, ſe exhibere, & ſiſtere, metaphora à prælio ducta, vbi congreſſuri ſtant in gradu, quem ceperunt ad reſiſtendum hoſti: Vndè & appellatus ſtatus depulſio rei oppoſita intentioni, quòd illìc ſtet, pedémque figat reſtiturus, vt docet Cic. in Partitionibus: Quanquam Fabius ſtatum appellet quæſtionem ortam ex conflictu Accuſatoris & Rei, quæ à Cicerone conſtitutio dicitur. Stare ergò in iudicio eleganter dicitur, qui reſponſurus, cauſámque dicturus adeſt. Horatius ix. Satyra:

Ciceronis locus — *Stare.* — *Status.* — *Conſtitutio.*

-------------- *Intereã, ſi*
Aut valeo ſtare, aut noui ciuilia iura.

Vtrumque ergò apud Ciceronem rectè Latineque legetur, neque quicquam temerè videtur immutandum. Conſiſtere etiam dicitur. Imp. Anton. Seuero, Aduerſus eos, qui negotia tua geſſerunt, negotiorum geſtorum iudicio ciuiliter conſiſte, lib. ij. C. tit. de neg. geſt. 4 Præſtare vadimonium. Corn. Nepos in vita Pōponij Attici: Ipſi Fuluiæ, cum litibus diſtineretur, magníſque terroribus vexaretur, tanta diligentia officium ſuum præſtitit, vt nullum illa præſtiterit vadimonium ſine Attico, vt ſponſor omnium rerũ fuerit. Sponſor non ſolùm pro vade, id eſt, fideiuſſore iudicio ſiſt

Conſiſtere. — *Præſtare vadimonium.*

sisti, sed etiam iudicatum solui. Dicitur etiam venire ad vadimonium. Pro Quintio: Ad vadimonium non venerat is, qui cum tibi affinitas, societas omnes denique causæ & necessitudines veteres intercedebant. Itē occurrere ad vadimonium. Tranq. in Caligula: Comprehensis meritoriis vehiculis, & pistrinensibus iumentis, panis Romæ sæpè deficiebat, & Litigatorum plærique, quòd occurrere absentes ad vadimonium non possent, causa cadebant. Non tantum vadimonium, sed & Litigator sistitur. Liuius 5 de Cęsone: Sisti Reum, pecuniámque nisi sistatur Populo promitti pronuntiant. Iuris Cæsarei Interpretes recentiores, maximè Iason lumen Insubrium, in l. j. ff. si quis in ius voc. non ier. ponit differentiam inter eum qui iudicio sisti, & exhiberi vel repræsentari spoponderit, vt illud sit à litis contestatione ad sententiam, hoc ad momentum præsentiæ pertineat. Sed Latinis auctoribus nunquam mihi commentum suum probabit, quamuis in re sit crassa lataque differentia: Neque id colligi potest ex l. apud Labeonem. ff. de verb. sign. Sed vocabuli analogiam vestigemus, quam puto esse huiusmodi, vt qui in ius vocaretur, si statim non sequeretur, trahi vi, & manus iniectione poterat, nisi vadem daret qui responderet ad certam constitutámque stiturum. Hinc vas non tàm qui pro altero vadimonium promittit, quàm qui alterum adfuturum spondet. Et vadari est die dicta vades exigere. Et promittere vadimonium olim erat dare vades, qui fideiuberent venturum ad diem citatum: Nam vt Varroni omnino non accedā, qui vadem interpretatur eum, qui pro altero promittit va-

Venire. *Occurrere ad vadimonium.* *Iason.* *Analogia vadimonii.* *Vas.* *Vadari.* *Varro & Valla.*

dimonium, vt in causa Quintiana Alphenus, facit Laurentius Valla. Nisi intelligamus promittere vadimonium pro altero, esse promittere suo periculo,& fideiubere alterum obiturum. Quod tamen Festus Pompeius vadem intelligit sponsorem in re capitali, non est vsquequaque verum, cùm & in priuatis litibus & vades sint, & vadimonia, vt in publicis. Vndè tit. in ff. in ius voc. vt eant, vel satisd. Cautio autem in satisdatione duplex, datis vadibus, & pignoribus. In publicis, nisi vades darent, citati in carcerem coniiciebantur. Liuius lib. v. secundi Punici: Tribuni omissa multæ certatione, rei capitalis diem Posthumio dixerunt, ac ni vades daret prehendi à Viatore, atq; in carcerem duci iusserunt. Posthumius vadib. datis non affuit. Idem lib. iij. ab V.C. de Cæsone: Reus (dùm consulerentur Patres) retentus in publico, vades dare placuit, qui vnum vadem trium millium æris obligarent, quot darentur permissum est Tribunis, decem finierunt: tot vadibus Accusator vadatus est Reum. Hic primus vades publicos dedit. Vadari ergò & vadimonium à vadibus analogiam habent, qui sistebant suo periculo Reos ad Tribunalia. Cicer. iij. Offic. de pari quodam amicorum ex Pythagoreorum secta: Cùm is, qui morti addictus esset, paucos sibi dies commendandorum suorum causa postulauisset, vas factus est alter eius sistendi, vt, si ille non reuertisset, moriendum esset sibi ipsi. Vas in publicis, Præs in priuatis. Asconius in monosyllabis:

Festus Pompeius.

Vades & vadimonia etiam in priuatis.

Cautio.

Præs.

Quis subit in pœnam capitali iudicio? Vas.
Quis cùm lis fuerit nummaria? quis dabitur? Præs.

Tam

Tamen vadimonium etiam in priuatis dicitur, ergò à coniugatis etiam vas: vt idem auctor in Thalete Milesio confudit,& nullo habuit discrimine. ἐγγύα, παρὰ δ' ἄτη, ecce dicimus Latinum, id est, sponde, noxa tibi præsto est per mille possem currere exempla vt probem prædes vadesque pœnitudinis reos. Curtius lib.v. Prædem me (inquit Rex) accipe, neminem eorum qui sequuntur recusaturum esse, quà duces. Horatius Satyra j.

Ille datis vadibus, qui rure extractus in vrbē est,
Solos fœlices viuentes clamat in vrbe.

Sed cùm paulatim Vades desierunt vocari, Fideiussores dicti sunt, & Vadimonium, Sponsio, & Fideiussio. Ideò in vniuerso ciuili iure, quod meminerim vadium, aut vadimonij nulla mentio, idque ab ætate Auli Gellij, apud quem libr. xvj. cap.x. quidam I.C. de antiquorum vocabulorum significatione ità respondet: Ego vero inquit, dicere, atque interpretari hoc deberem, si ius Faunorum atque Aboriginum didicissem. Sed enim cùm Proletarij, & Assidui, & Sanates, & Vades, & Subuades, & vigintiquinque asses, & taliones, furtorumque quæstiones cum lance & licio euanuerint, omnisque illa duodecim tabularum antiquitas, nisi in legis actionibus Centumuiralium causarum lege Æbutia lata consopita sit, studium scientiamque ego præstare debeo iuris, & legum, vocumque earum, quibus vtimur. Hæc ille. Cui similes multos futuros præuideo, qui hanc nostram commentationem cõtemnant, quòd πρὸς τὰ ἄλφιτα nihil faciat ista tam longè repetita, antiquata sæculis vocabulorum historia. Sed videant quanti rudem antiquitatis I.C. qui

Vades desierunt vocari.

hæc responderit, Gellius æstimauerit. Sed ad propositum. Subuades eadem forma dicuntur, qua & Supprædes, sed Prædes & Supprædes publicè dantur, Vades & Subuades etiam priuatim. illi extra iudicium aliquando, hi semper in iudicio. Sunt auté fortassis Subuades & Subprædes quos Contraplegios vocamus. M. Varro: Sponsor, Præs, & Vas neque iidem, neque res quibus insedêre similes: Itaque Pręs iste est, qui à Magistratu interrogatur, in publicum vt præstet, à quo cùm responderit dicitur Præs. Vas appellatus est, qui pro altero Vadimonium promittebat. Asconius in Præturam vrbanam: Prædes homines sunt Fideiussores, quorum res Bonaprędia nunc vno nomine dicuntur. Et paulò antè: Bonaprædia dicuntur bona satisdationibus obnoxia, siue sint in mancipiis, siue in pecunia numerata: Prædia verò domus & agri. Hæc autem omnia venduntur, si rationi publicæ locator sartorum tectorum non responderit.

Subuades. *Subprædes.* *Prædes.* *Bonaprædia.*

PHILIPPI BRODÆI I. C. COROLLARIVM
ad caput primum.

1. Solebant enim Testium aures tenere) *Plinius lib.*11. *cap.*45. *ait, quod in auricula ima est memoriæ locus, quam tangentes antestamur. Ad hunc morem vellicandæ auriculæ allusisse videtur Vergilius, dùm ait:*

Ima auricula.

- ---------- *Cynthius aurem*
Vellit, & admonuit.

Vellicatio.

Cuius consuetudinis in antiquis monumentis extant vestigia cum simbolo manus auriculam vellentis, & hac inscriptione, memor esto. *Hinc est fortassis quod*

huiusm

huiusmodi Antestatos Recordes quasi memores Gallicè in Praxi dicamus. Cuiatius autem lib.3. Obseruat.cap.16. Antestatum dici putat non Testem, aut Superstitem, sed eum qui in ius vocatur, & testatò conuenitur, sicut Denuntiatus dicitur, cui sit denuntiatio, nec Antestatorum attrectatam fuisse auriculam dicit, sed Testis, aut Testium. Morem autem trahendi in ius ab Athenienſibus mutuasse videntur Romani, nam operam Viatoris necessariam non fuisse testis est Demosthenes in oratione κτ̀ μειδίου pluribus & elegantibus.

2. Supra annotauimus) *Lib.2.cap.1.*
3. Apud Gellium) *Cap.14.Noct.Att.*
4. De negotiis gestis) *L.9.*
5. Liuius) *Lib.3.ab V.C.*

ARGVM. CAP. II.

De dilationibus, & desertionibus Vadimoniorum, ac de Contumaciæ pœnis.

VAdimonium promissum aut differebatur, aut deserebatur, aut obibatur. Differtur Vadimonium aliquando ex partium consensu. Cicero pro Quintio: Hic cùm rem Gallicanam cuperet reuisere, hominem in præsentia non vadatur, ità sine vadimonio discedi tur. Deindè Romę dies triginta ferè Quintius commoratur, cum cæteris quæ habebat vadimonia differt. Aliàs Decreto Prætorio ex magna, grauique causa, vt, *Dilatio Vadimonii.*

> *Si 1 magna Asterij cecidit domus, horrida mater,*
> *Pullati Proceres, differt vadimonia Prætor.*

Dici non potest, quàm copia dilationum veteris fori maiestatem, auctoritatemque lacerarit, vt, si

iam aſpiceretur ab iis, qui eam aliquando coluerunt, vix agnoſceretur: Nam præter ampliationes, compe[?]edinationes, dierum diffuſiones, quæ ad vadimonia non pertinent, dantur in vadimoniorum ratione pro conſuetudine cuiuſque Fori alibi plures, alibi pauciores, nimis tamen liberaliter, diſpendioque litigātium, Cognitorum, Aduocatorumque magno lucro, ac compendio, vt qui in ſingulis poſtulationibus certam ſtatamq; mercedem accipiant.

-------- Et 2 tunc quoque mille ferenda
Tædia, mille moræ, toties ſubſellia tantùm
Sternuntur, iam facundo ponente lacernas
Cæditio, & Fuſco iam micturiente, parati
Digredimur, lentaq; fori pugnamus arena,
Et res atteritur longo ſuffiamine litis.

Miſſum facere vadimonium. Miſſum facere vadimonium eſt citato comparendi neceſſitatem remittere, & obligatione, qua ex ſponſio tenebatur, liberare, vt in tranſactione fit Cic. pro Quintio: Qui, quo tempore primum agere cœpit, in vadimoniis differendis tempus omne conſumſerit, qui poſtea vadimonium miſſum fecerit. Id eſt, remiſerit, & condonarit: Quod fit, cùm non perſequimur ante litem cōteſtatam. Differebatur item vadimonium, ſi Iudex morbo ſontico correptus intereſſe cognitioni non poſſet. Vlpian. in l. ij ff. ſi quis cautionibus: Ideò, inquit, lex xij. Tabularum, ſi Iudex vel alteruter ex Litigatoribus morbo ſontico impediatur, iubet diem iudicij diffuſum eſſe. Aut alter ex litigantibus Reis. Iulianus in l. quæſitum eſt. ff. de re iud. Differebatur autem non impunè, quia videbantur quæri latebræ, ne experiundi poteſtas eſſet. Contumac

tumaciæ pœna antiquiſſima fuit,niſi fallor, mul- *Contumaciæ* ta vnius ouis. Gellius cap.j.lib.xj.M.Varro verba *pœna.* hæc legitima, quibus minima multa diceretur *Ouis multæ.* concepit:M.Terentio, quandò citatus neque reſpondit, neque excuſatus eſt, ego ei vnum ouem multam dico. ac niſi eo genere diceretur, negauerunt multam iuſtam videri. Poſteà lex Aterina *L. Aterina.* conſtituit in oues ſingulas æris denos, in boues æris cẽtum. Minima autem multa ouis eſt vnius: Suprema autem in ſingulos dies duarum ouium, triginta boum, vltra quam dicere ius non eſt, & propterea ſuprema appellatur. Qui locus fortaſſis de contumacia capiendus erit: Nam olim erant pro maleficio grauiores multæ. apud eundem 3 *Multæ maleficiorum.* de Claudia ſorore illius, qui claſſem perdiderat, quæ ab Ædilibus multata eſt. Ob hæc (ait) mulieris verba tàm improba, ac tam inciuilia Ædiles Plebei multam dixerunt ei æris grauis viginti quinque millia. Liuius lib ij. de Menenio Agrippa, cui dies dicta erat à Tribunis: In multa (ait) temperauerut Tribuni, cum capitis anquiſiſſent, duo milla æris damnato edixerunt. Sed ſinguli boues ſingulos centenos æris auferunt: Ita duo *Boum æſtimatio.* millia æris ſunt viginti boues, & ad Budaicam æſtimationem totidem aurei ſolati. Præterea titulus in Codice de modo multarum in contumacia intelligendus eſt omninò: Illic Iudices infra Proconſulem vltra quadrantem auri multare vetantur: Libra 4 autem auri obrizi centum duodecim *Libra auri.* coronatis æſtimatur, & quadrãs paulo minùs triginta aureis: Proconſul non vltra ſemiſſem auri, id eſt, aureos quinquaginta ſex pro contumacia multabat: Nam concuſſiones, furta, exactiones,

cum litis æſtimatione pluris multantur, vt à Pręfecto Prætorio ad quinquagenas auri libras pro modo maleficij. Aliás cõtumacia punita eſt 5 pignoriſcapione. Cic. j. Philipp. de M. Antonio, qui interminatus fuerat ſe diſturbaturum Ciceronis domum, quòd in Senatum non veniſſet: Quis (inquit) vnquam tãto damno Senatorem coëgit? aut quid eſt vltra pignus aut multam? Capere ergò vel auferre pignora eſt, quod vulgò dicimus ſaiſire & mittere manum ſuper bona, aut cogere per bonorum captionem. Huic pœnæ ferè ſimilis eſt bonorum poſſeſſio, quam dat Prætor, ei, cui deſertum eſt vadimonium, vt in cauſa Quintiana, vbi Sextus Næuius miſſus eſt in poſſeſſionem bonorum Quintij, propter Quintij contumaciam deſerti Vadimonij. Cicero: Ad Vadimonium non venerat is, qui cum tibi affinitas, ſocietas, omnes denique cauſæ & neceſſitudines veteres intercedebant. Illicóne ad Prætorem ire conuenit? Continuóne verum fuit poſtulare, vt ex edicto bona poſſidere liceret? Vbi verum pro æquo & iuſto nouo modo, & magis Græco quàm Latino accipitur. Et argumentum totius Quintianæ in poſſeſſione bonorum Næuio decreta ob contumaciam verſatur. Cic. ibidem in propoſitione contentionis: Nego fuiſſe cur poſtularet, nego ex edicto poſſidere potuiſſe, nego poſſediſſe. Edictum pertinet ad eos, qui fraudendi cauſa latitarent, qui in iudicio à nemine defenſi ſunt, qui cum omnibus creditoribus ſuis malè agunt. Cuius extant aliquot fragmenta in eadem Oratione: *Qui fraudationis cauſa latitarit. Cui hæres non extabit, qui exilij cauſa ſolum verterit.* Deindè. *Qui ex edicto*

Pignoriſcapio.

Bonorum poſſeſſio.

Verum.

Edictum Prætoris.

cto meo in possessionem venerit, eum ita videtur in possessione esse oportere. Quod ibidem rectè custodire poterit, id ibidem custodiat: quod non poterit, id auferre & abducere licebit. Dominum inuitum detrudere non placet. Deinde paulò pòst: Inuitum de prædio detrudi vetat. Proficiscenti tibi in possessionem Prætor ipse Sexte Neui palàm dicit: *ita possideto, vt tecum simul possideat Quintius: Ità possideto, vt Quintio ius non auferatur.* Quæ verba cùm attentiùs exigo inducunt in animum morem quendam receptum hoc seculo, qui fortassis antiquitati referri acceptus debebit: Solemus enim suspectis debitoribus & latitantibus vt tergiuersati detrectent iudicium, dare Custodes Mansores, vel vt vulgò dicimus Gardomansores, qui missi in possessionem edicto, simul cum domino possident, neque eius iuri quicquam detrahunt, sed simul sunt domi quasi in possessione, vt bonorum quidam Curatores, vsque ad secũdum decretum. At ex veteri iure per triginta dies debuit quis possidere, intra quos si nemo satisdaret, poterat iure suo bona possessa proscribere, publicè libellis 6 affixis venalia. Cic. ibidem: iubet P. Quintium sponsionem cum Sexto Næuio facere, si bona sua ex edicto P. Burrieni Prætoris triginta dies possessa non essent. Vehementissimè porrò exaggerat illic Cicero, quàm miserabilis sit publica bonorum proscriptio, cum quis cum suis pene hastæ subiicitur, in saxo venditatur Præconis voce: Cuius (ait) bona venierunt, cuius non modo illæ amplissimæ fortunæ, sed etiam victus, vestitúsque necessarius sub Præcone cum dedecore subiectus est, is non modò ex numero viuorum

Curatores bonorum Gardomansores.

Calamitas proscriptionis.

exturbatur, sed si fieri potest infra mortuos etiam mandatur. & reliqua quæ in hanc sententiam grauissimè amplificat.

COROLLARIVM AD CAP. II.

1. Magna Asterij) *Versus sunt Iuuenal. Satyr. 3.*

2. Et tunc quoque) *Eiusdem Iuuenal. Satyr. vlt.*

3. Apud eundem) *Cap. 6. lib. 10. Noct. Att.*

Libra auri & argenti.

4. Libra autem auri) *Libra auri in iure continet septuaginta duos solidos, constat ex l. quotiescunque. C. de suscept. propos. & arcar. lib. 10. Libra autem argenti quinis solidis æstimatur in l. vnic. C. de arg. præc. quod thesaur. infert. Demosthenes contra Euergum scribit Athenienses non maiorem multam quingentis dragmis irrogare potuisse. De ratione multarum vide nonnulla apud Alex. ab Alex. genial. dier. lib. 3. cap. 5.*

Athenienses.

Contumacia.

5. Aliâs contumatia) *De hac superiùs lib. 3. c. 10. quædam dicta sunt. Sed exempla hûc atque illûc allata non loquuntur de illa cōtumaciæ pœna, quæ luebatur in iudicio à Litigatoribus, sed de pignoriscapione, qua Senatores detrectantes venire et comparere in Senatum multabantur.*

Libellorum affixio.

6. Libellis affixis) *De affixione libellorum sic Seneca lib. 4. de beneficiis: Spondeo (inquit) pro iudicato, & suspensum amici bonis libellum deiicio, Creditoribus eius me obligaturus: vt possim seruare proscriptū, ipse proscriptionis periculum subeo. Quid autem sit tabulam figere Venuleio in l. fin. ff. quod vi aut clam. vide Alciat. lib. 4. cap. 2. Parerg. iur. De more affigēdarum tabularum alienis prædus vide etiam Francis. Duaren. lib. 2. Dispunct. cap. 4. Ac de proscribendorum bonorum ratione Iacob. Reuard. lib. singul. Protribunal. cap. 3.*

ARGVM. CAP. III.

Adhuc de Vadimonij desertione, atque de prærogatiua domus.

SEd qui erat vadatus non antè in possessionem mittebatur, quàm esset cognitum factum, desertúmque vadimonium, quod probatur non actorum Commentariis, vt nunc, sed Testibus ad uocatis. Factum esse testificabatur Antestatus 1 cui vulsa esset auricula: Desertum ex Oratione pro Quintio cognoscetur: ibi enim Cicero: Tum Næuius ipse pueros circum amicos dimittit, ipse suos necessarios ab atriis Liciniis, & à faucibus Macelli corrogat, vt ad tabulam Sextiam sibi adsint hora secunda, postridiè veniunt frequentes, testificantur ipsi non stitisse, & se stitisse: tabulæ maximè signis hominum nobilium consignantur, disceditur. Postulat à Burrieno Prætore Næuius, vt ex edicto bona possidere liceat. Postulare in hac materia est solemniter & pro tribunali petere. Vlpian. I.C. in l. dies. §. hoc autem. ff. de dam. infect. Sed iam ista expediuntur fide Actuarij, & eius, qui citauit, Accensi. Missio huiusmodi in possessionem argumentum erat vadatum contumacem: Interdum lis 2 amittebatur. Horatius Satyra ix. lib. j. Sermonum:

Ventum erat ad Vestæ quarta iam parte diei
Præterita, & casu tunc respondere vadato
Debebat, quod ni fecisset perdere litem.

Ibidem paulò pòst:

-------- Dubius sum quid faciam, inquit,
Tene relinquam, an rem.

Rem pro lite dixit. Vndè Reus, cuius res, id est, causa controuertitur, & actus rerum pro actis

Facti, aut deserti vadimonii probatio.

Postulare.

Res pro lite.

Actus rerum.

causarum apud Suetonium sæpissimè. Cicero pro Roscio Comœdo: Quid ergò est? Quod & res eius est, cuius pecunia leuissima, & existimatio sanctissima fuit semper. id est, causa eius agitatur. Ibidem: Dic nunc si potes, si res, si causa patitur.

Cadere causa. Dicitur etiam cadere causa, vt in quarto Institutionum titulo de actionibus: Si quis agens in intentione sua plus complexus fuerit, quàm ad eum pertineat, causa cadebat, id est, rem amittebat, nec facilè in integrum restituebatur à Prætore, nisi minor erat vigintiquinque annis. Cic. pro Comœdo: Hîc si tu amplius H--S. nummo

Causam perdere. petisti, quam tibi debitum est, causam perdidisti. Et paulò infrà: Nisi planum facit ad libellam sibi deberi, causam perdidit. Tranq. in Caligula: Comprehensis meritoriis vehiculis, & pistrinensibus iumentis panis sæpè Romæ deficiebat, & Litigatorum plærique, quòd occurrere absentes ad vadimonium non possent, causa cadebant. Idem in

Excidere formula. Claudio dixit excidere formula: Iis, qui apud priuatos Iudices plus petendo formula excidissent, restituit actiones. Fabius cadere formula libr. iij.

Cadere formula. Neque ignoro multa transferri, cùm in omnibus ferè causis, in quibus cecidisse quis formula dicitur, hæ sint quæstiones, an huic, an cum hoc, an hac lege, an apud hunc, an hoc tempore liceat agere. Quod ad Actorem magis pertinet, qui excludebatur ab agendo, si malè & extra ordinem formulam intendisset, vt in publicis iudiciis, si quis libellum delatorium malè concepisset, nihil agebat, nisi alio legitimè facto Reum repeteret, vt in l. iij. ff. de accusationibus & inscriptioni-

Litem amittere. bus. Idem est cum superioribus litem amittere.

Cic

Cicero pro Fonteio: Ad iudicium hoc modo venimus, vt totam litem aut obtineamus, aut amittamus. Cæterùm introductam hanc possessionem bonorum suspicor aduersus eos, qui domi latitarent, neque sui publicè copiam facerent, abripi in ius non poterant: Est enim iuris axioma, quod nemo inuitus de domo extrahi debeat ad ius, etiam si Magistratus iubeat. Titus Caius lib. ij. ff. tit. de in ius vocando. l. 18. Plærique (inquit) putauerunt nullum de domo sua in ius vocari licere, quia domus tutissimum cuique refugium, atque receptaculum sit, eique, qui inde in ius vocaretur, vim inferri videri. Deindè Iulius Paulus subiicit l. xix. Satísque pœnæ subire eum si non defendatur & latitet: Certum etenim est, quod mittitur Aduersarius in possessionem bonorum eius. Magna autem est domicilij cuiusque prærogatiua, tanquam templi sacrariíque priuati. Habent enim singulorum domus quæque suos Lares, Penates, Genios, qui focis & penetralibus præsident tutelares. Hincque est, quod prisci illi, si quando se ad bellum accenderent, hoc primum sibi proponerent, esse pro aris & focis pugnandum, vt eos ad arma impellere, non tam amor patriæ, fortunarum tutela, patrimonij possessionúmque conseruatio, quàm quædam erga Deos publicè consecratos, & suos Lares religio concepta videretur. Atque Lararium 4 magni quidé viri habuerunt, vbi priuatim suos quos volebant Deos colebant, vt apud Tranq. & reliquos legimus. Atque propter hanc publicè receptam de Laribus religiosam opinionem, & eam quasi ad nos transmissam fortassis obseruamus,

Prærogatiua domus cuiusque.

Lares & Penates.

Pro aris et focis pugnare.

Lararium.

Mos in extrahendis cadaueribus eorum qui sibi mortē consciuerunt.

vt si quis domi informis lethi modo abs trabe gulam sibi fregerit, aut aliâs sibi manus attulerit, eius cadauer effosso subtus limine, aut perfosso pariete turpiter non efferatur, sed extrahatur, tanquam limen, aut fenestræ, religionis in se aliquid aut sanctimoniæ, quod resideret, haberent, quod fœdaretur contactu cadaueris impuri, si eliminaretur. Ianus enim iis omnibus, quæ cardinibus vertuntur, præest, id est, ianuis, fenestris: Vnde apud Ouid. primo Fastorum:

Ianus.

Et ius vertendi cardinis omne meum est.

Mos Rom. in efferendis cadaueribus.

Hoc etiam Romæ seruabatur cum foras extra vrbem efferrentur ad sepulchretum cadauera, curabant Pollinctores, aut Vespillones diligentissimè, ne sandapila aut loculus portam, quæ sacra erat, contactu fœdaret. Cic. in Oratione pro domo sua de prærogatiua domus cuiusque eleganter in hæc verba: Quid est sanctius? Quid omni religione munitius? quam domus vniuscuiusque ciuium? Hìc aræ sunt, hìc foci, hìc Dij Penates, hìc sacræ religionis cæremoniæ continentur, hoc perfugium est ità sanctum omnibus, vt indè abripi neminem fas sit. Enimuerò bonorum possessio à Vadatore petenda fuit intra dies triginta: Aliâs temporis prærogatiua eximebatur: intra quos si qui satisdarent, aut iudicium accipere vellent tanquam Cognitores aut Procuratores, decretum Prætoris procedere non poterat. Cic. pro Quintio: Postulatus eras, quandò? post triginta dies, nempè si te nihil impediret, si voluntas eadem maneret, si valeres, si denique viueres. Ad hæc decretum possessionis erat voluntariæ iurisdictionis, & imperij, sed pro tribunali interponendum

Bonorum possessio.

dum

dum. Prætor (inquit Næuius) iussisset. Cui Cicer. per dialogismum & subiectionem: Opinor si vellet, si valeret, si ius diceret, si nemo recusaret, qui ex ipsius decreto & satisdaret & iudicium accipere vellet. Satisdatio autem erat factum iri iudicatum, vt patet ex eadem Oratione, non iudicio sisti, cùm hoc ad Vades pertineret, vt diximus. *Satisdatio.*

PHILIPPI BRODÆI I. C. COROLLARIVM ad caput iij.

1. Cui vulsa esset auricula) *Vide aliam opinionem Cuiatij lib. 3. Obseruat. cap. 16. quam suprà retulimus cap. 1. huius lib. 5.*

2. Interdum lis amittebatur) *Si vadimonio quidem se sistebat Reus, Actor non occurrebat, eremodicium committebatur ab ipso Actore, isq́; litem perdebat: Nam Reo petente concedebatur Congedium Curiæ, vt dicimus in Praxi, & absolutio instantiæ, id est, causa cadebat: quod ex Horatij versibus in textu citatis probari potest, si vadatum, vtrique commune, pro Reo, qui vadimonio obstrictus sit interpretemur, vti debet, licet verbum respondere non tam Actori, quàm Reo, conuenire videatur, siquidem hic vocanti, & interroganti respondet. Si verò Reus vadimonium desereret, non vtique semper propterea litem amittebat, sed pœna in stipulatione comprehensa committebatur: nil enim aliud est, quàm deserta promissio & stipulatio sistendi, de qua in l. sed si quis. §. quæsitum. ff. si quis caut. Quanquam hoc vocabulum deserta in eadem lege nouum & insolens videatur Alciato, legatq́; diserta perperam. Non autem semper secundum præsentem Actorem fertur sententia, vt videre est ex l. properandum. §. cùm autem de in-* *Eremodicium.* *Vadatus.* *Desertum vadimonium.*

dic. C. l. & post. eod. ff. obstante etiam regula iuris, *Discrimen eremodicii & vadimonii deserti.* *Actore non probante absoluitur Reus, etiam si nihil præstiterit. l. 73. de iudic. Ex quibus apparet non idem esse desertum vadimonium quod eremodicium, vt Haloander & Budæus existimant: nam deseritur vadimonium à solo Reo, nec propterea semper lis amittitur: Eremodicium autem ab vtraque parte Litigantium committi potest. Neque etiam verum esse videtur, solos Actores in eremodicium incidere, cùm ex d. l. properandum. §. sin autem, & seq. de iudic. l. 11. & 13. ff. iud. sol. l. 31. §. litem. de neg. gest. apparet, Reum etiam litem deserere, quod sonat eremodicium: quod pace docti viri dictum velim.*

Causa cadere. 3. Causa cadere) *Sic Cicero lib. 7. Epistolarum ad Trebatium I. C. iocatur his verbis: Quod si scribere oblitus es, minus multi iam te aduocato causa cadent. Hactenus de vadimonio seu in ius vocatione, quæ antiquitùs fiebat per ipsos Actores præsentibus Attestatis, vndè formulæ frequentes apud Ciceronem non apparere, non facere sui copiam in publico, euitare occursum Creditoris, agere ne Aduersarius sui copiam habeat, & similes, pro latitare, & turpiter seipsum occultare. Verum iure nouo Pandectarum & Codicis solebant ad ipsius latitantis domum* *Tabularum & libellorum affixio.* *tabulis aut libellis affixis euocari. l. 4. §. toties. de damn. infect. l. vlt. §. 2. quod vi aut clam. Quin etiam* *Denunciationes.* *euocabantur Rei denunciationibus & literis, interdum edictis. l. 26. circa fin. de fideic. lib. l. 5. de pœnis. ff. l. 8. & 9. C. quom. & quand. iud. Trinis autem* *Edictæ.* *denunciationibus, literis, aut edictis ad perficiendam Contumaciam opus erat, aut vno edicto peremptorio, si res postulabat, pro tribus, in quo quidem hæc verba adiiciebantur.* *Contumacia. Peremptorium* Si die scripto non veneris, quasi

quasi contumax condemnaberis. *Nos in Praxi cum intimatione dicimus, quia hac clausula vel similis intimatur, id est, insinuatur:* Siue citatus compareat, aut non, vlteriùs in causa procedetur, vti Iudici expedire visum erit. *Quod idem ferè dicitur in l. 71. de iudic. ff. Post edictum peremptorium impetratum, cùm dies eius superuenerit, tunc absens citari debet, & siue responderit, siue non, agetur causa, & pronunciabitur vtique non secundum præsentem, sed interdum vel absens, si bonam causam habuit, vincet. Quod si is, qui edictum peremptorium impetrauit, absit die cognitionis, is verò, aduersus quem impetratum est, adsit, tùm circumducendum erit edictum peremptorium, neque causa cognoscetur; neque secundum præsentem pronunciabitur, sed instantia edicti peribit, ex integro autem litigari poterit. Circumducere autem edictum* **Circumducere edictum.** *latinè dicitur, quod nos in Praxi dicimus*, rabatre ou reuocquer le default. *Atque tribus his modis etiam contumacia Rei perficiebatur in causis publicis, vt videre est ex d. l. absentem. ff. de pœnis. Nunc proclamationibus publicis & solemnibus, nec* **Proclamationes.** *non programmate, & libellorum affixione, vt videre est ex §. 53. & sequenti styli criminalis nuperrimè editi per Regiam & Catholicam Maiestatem. Praxim, heu nimium, vidimus non ita dudum erga huius patriæ Proceres, quorum contumacia publicatione bonorum & exilio multata est. Sed hæc fere de Contumacia, quæ fiebat in principio litis, & ante litem contestatam, instar appendicis ad oram adfuimus. Post verò litis contestationem omnis terminus datus est peremptorius, vt notat Ioan. Andr. in additionibus ad Speculat. in titul. de Testibus.*

§.nunc videndum. Probat l.2.quom.& quan.iud.C. Porrò contumacium mulctæ post litem contestatam Forclusiones. *Forclusiones dicuntur à Pragmaticis. Non inelegan-ter autem interpretatur Ioannes Imbertus in suis Institutionibus Forensibus, quasi foro exclusiones. Sunt autem priuationes & exclusiones beneficij diei,* Verus contumax non appellat. *vt vocant. A sententia verò per contumaciam lata appellari non poterat, vt scribit Paulus Iurisconsultus Sententiar.libr.5.titul.5. Adde §.66.eiusdem styli Regij.*

4. Lararium magni quidam viri habuerunt) *Notatu dignum est, quod scribit Lampridius de Ale* Alexander Seuerus. *xandro Seuero: Si non, inquit, cum vxore cubuisset, matutinis horis in Larario suo, in quo et Diuos Principes, sed optimos electos, & animas sanctiores, in queis & Apollonium et quantum scriptor temporum suorum dicit Christum, Abraham, & Orphæum, & huiusmodi Deos habebat, ac maiorum effigies, rem diuinam faciebat. Sed nihil mirum de Alexandro, qui vt idem refert, Christo templum facere voluit, eumque inter Deos recipere. Quod & Hadrianus cogitasse fertur, qui templa in omnibus ciuitatibus sine simulachris iusserat fieri: quæ hodie idcircò quia non habent numina, dicuntur Hadriani, quæ ille ad hoc parasse dicebatur: sed prohibitus est ab his, qui consulentes sacra repererant, omnes Christianos futuros, si id optatò euenisset & templa reliqua deserenda. Plu-* Lararia Veterum. *ra autem habuisse Lararia Veteres olim, vel ex eo colligi potest, quod in secundo Larario Vergilij, et Ciceronis simulachra habuisse Seuerum ait: Vnum quidem Sacrarium dicebatur, in quo Herôum sanctiores* Cimeliarchiũ. *animas colebant, alterum Cimeliarchium, quod Cabinetum vocant, in quo insignium virorum imagines*

vener

venerabantur: Nam Capitolinus etiam refert M. Antonium Magistrorum imagines in Larario habuisse. Sed Prætermissa agrediamur.

PRÆTERMISSA ALIQVOT HISTORIÆ FORI ROMANI INtercalata à Philip. Broidæo Franc. Polleti Genero.

PRÆFATIO.

Quum siue secundum tabulas, siue ab intestato, iure vnà cum bonis hæc hæreditas delata esset, vt hoc opus, quod affectum Socer reliquerat, ego perficerem, ne alioqui sine sacris, quod aiunt, obtigisse diceretur, equidem diu multumq; deliberaui, vtrum hanc adire, an repudiare satius esset: nam etsi in illo aliquid honoris positum, tamen oneris plurimum adnexum habere videbatur, cui si fortè impar atque non soluendo essem, iam non meum solùm, sed defuncti etiam bonum nomen in discrimen vocarem. cuius quidem defuncti intererat magis non aditam, quam accessione alterius minus idoneam hæreditatem fieri, itaque cùm tutissimum putarem abstinere, nescio, quo modo quorundam amicorum hortatu, aut potius auctoritate mutato cõsilio illam creuerim, quòd aliquid denegare piis eius manibus, qui de me optimè esset meritus, præsertim iusta petentibus, & præclara cupientibus durum, atque iniquum videbatur: quod si efficere arduum, & laboriosum foret, tamen ingenuum & pietati congruum esse, illum intestatum non sinere decedere. Hæc atque alia id genus, quæ ab iis sæpiùs dicerentur, quorum apud me

sacrosancta est auctoritas, tantum pondus habuerũt, vt Socero decursu lampada tradenti successerim, id est, PARALIPOMENA *quædam, quæ ipse siue am pliarat, siue morte præuentus perficere non poterat, annectenda, & conferruminanda decreuerim, quibus abrupta series* HISTORIÆ FORENSIS *vtcunque absoluitur. Hanc tamen adhibendam cautionem putaui, vt illa separatim nomine* PRÆTERMISSORVM *ederentur, ne confusis vtrinque nominibus, qui minus à nobis consequerentur, veluti bonorum separationem obtinere non habeant necesse. hæc autem tria capita, quibus de formulis actionum, & his, quæ ferè fiebant in lite contestanda, huc intercalauimus; quòd ad exegesim priuatorum iudiciorum spectare omnino videbantur. Reliqua verò, quæ amborum iudiciorum ferè sunt contumacia, infrà subiungimus. Tu Lector boni consule, & pium hunc conatum iuua quantum potes.*

ARGVM. CAP. IIII.

De actionum formulis, & interrogatoriis actionibus.

Formulæ actionum.

OPortunus hic locus se offert de experiundi formulis, quas olim primum Pontifices solemnibus, & certis verbis concipiebant, & interrogationibus, quæ coram Prætore fiebant in priuatis in cõstituenda actione, & lite, & quomodo in earum locũ positiones, & articuli Neotericorum Pragmaticorum successerunt, quędam dicere, quæ à Socero nostro intermissa fuêre. Atque vt paulò altiùs rem repetamus, cum superius dictum sit de vadimonij desertionibus, nunc restat dicendum, quandò vadimonium obiretur à Litigatoribus. Si ergò die dicta vterq; se sistebat

bat coram Prætore in ius, Actor libellum proponebat, vt Reus deliberare posset, vtrum cedere, an contendere vltrà deberet, Edito autem libello, litigaturus Reus, si poterat ante constitutionem iudicij illud transferebat, actionem petitoris excludendo, propositis prius exceptionib. dilatoriis, & declinatoriis. Fabius lib.3.cap.6.Instit. Oratoriar. neque ignoro multa transferri, cum in omnibus fere causis, in quibus quis cecidisse formula dicitur, hæ sunt quæstiones, an huic, an cum hoc, an hac lege, an apud hunc, an hoc tempore liceat agere, & si qua sint similia. Quod pluribus idem dicit Cicero in partitionibus: Atque etiam (inquit) ante iudicium de constituendo ipso iudicio solet esse contentio, cùm aut sítne actio illi, qui agit, aut iámne sit, aut num iam esse desierit, aut illáne lege, hísne verbis sit actio, quæritur. Quæ etiamsi, antequam res in iudicium venit, aut concertata, aut diiudicata, aut confecta non sint, tamen in ipsis iudiciis permagnum habent pondus, cùm ità dicitur, plus petisti, serò petisti, non fuit tua petitio, non à me, non hac lege, non his verbis, non hoc iudicio. Idem secundo de inuentione: Nam & Prætoriis exceptionibus multæ excluduntur actiones, & ità ius ciuile habemus constitutum, vt causa caderet is, qui non quemadmodum oporteret egerit: quare in iure plerunque versantur, ibi enim & exceptiones postulantur & quodam modo agendi potestas datur, & omnis conceptio priuatorum iudiciorum constituitur. In ipsis autem iudiciis rariùs incidunt. Hùc pertinent illa verba in iure nostro vsitata, *causa cognita actionem dare, aut dene-*

Aeditio libelli

Translationes.

gare. Conſumtis autem in his prodromis & proluſionibus iudiciorum exceptionibus dilatoriis, & declinatoriis, quas in praxi *fins de congié, & de non receuoir* dicimus conſtitutaque actione, Petitor iterum ex formula actionis Aduerſarium petebat: nam de omnibus ferè rebus conceptæ erant formulæ. Idem Cicero pro Roſcio Comœdo; Fraudabat te in ſocietate Roſcius? Sunt iura, ſunt formulę de omnibus rebus conſtitutæ, ne quis in genere iniuriæ, aut ratione actionis errare poſſit. Expreſſæ ſunt enim ex vniuſcuiuſque damno, dolore, incommodo, calamitate, iniuria publicæ à Prætore formulæ, ad quas priuata lis accommodatur. Hæ autem Actiones dicebātur. Pomponius in Enchiridio iuris: harum omnium, inquit, & interpretandi ſcientia, & actiones apud collegium Pontificum erant, ex quibus cōſtituebatur, quis quo anno præeſſet priuatis. Et ferè Populus annis propè centum hac conſuetudine vſus eſt. Poſteà cùm Appius Claudius propoſuiſſet, & ad formam redegiſſet has actiones, Cn. Flauius ſcriba eius, libertini filius ſubreptum librum Populo tradidit, & adeò gratum id munus Populo, vt Tribunus Pleb. fieret, & Senator, & Ædilis Curulis. Hic liber, qui actiones continet, appellatur ius Ciuile Flauianum, ſicut ille ius ciuile Papirianum: Nam nec Cn. Flauius quicquam de ſuo adiecit libro. Augeſcente ciuitate, quia deerant quædam genera agendi, non poſt multum temporis ſpacium Sextus Ælius alias actiones compoſuit, & librum Populo dedit, qui appellatur ius Ælianum. Hactenus I.C. In perſonalibus hæc formula ferè vſurpabatur, *aio te mihi dare, vel facere op*

Actiones olim apud Pontifices.

Cn. Flauius cornicum oculos confixit.

Ius Flauianū, Papirianum,

Aelianum. Aelio perſo- lis.

re oportere, quam Valerius Probus in libello de literis antiquis sic exprimit: *A.T.M.D.O.* de quibus in l. facere. l. verbum oportere, de verborum & rer. significat. Formula vindicationis erat in re mobili, qua vtebatur Actor rem tangens, *H.E.R.I.Q.M.E.A. hãc ego rem iure Quiritium meam esse aio.* Si nemo contradiceret, cessio in iure fieri dicebatur. Exceptionis verò formula erat: *At ego contrà eam vendico.* Porrò hęc petendæ rei immobilis vsitabatur: *Fundus, qui est in agro, qui Sabinus vocatur, meus est, eum ego ex iure Quiritium meum esse aio, ibi ego te ex iure manu consertum voco.* Exceptionis forma: *vndè tu me manu consertum vocasti, indè ego te reuoco.* In vindicationibus autem, liticula plærunque oriebatur super possessione, vter nimirum pendente lite possideret. Sic Asconius: Lis vindiciarum est, quum litigatur de ea re apud Prętorem, cuius incertum est, quis debeat esse possessor: & ideò qui rem tenet, satisdat de Præde litis vindiciarum aduersario suo, quò illi satisfiat, nil se deterius in possessione facturum. Indè fiduciarium nomen pro fiduciaria possessione, nos *Recredentiam* vocamus, Latiniùs vindicias, quæ quidem viget apud nos in interdicto *Vti possidetis*, quem casum nouitatis vocant Pragmatici, cuius praxis introducta fuit per Diuum Ludouicum Francorum Regem: nam interdictum *Vtrobi* non vsitatur apud nos. Illud autem hoc retinet antiquitatis vestigium, vt in rem præsentem eatur, atque ibidem super prædio litigioso quædam controuersia super possessione disceptatur coram Regio Apparitore, qui verbo tenus, & figuratiuè (quòd aiunt) actorem

Vindicatio.

In iure cessio.

Exceptio.

Vindiciæ.

Fiducia.

Casus nouitatis.

Vtrobi interdictum.

in poſſeſſionem mittit. Quæ quidem feſtucaria poſſeſſio, & in rem præſentem diſceptatio non abſimilis videtur huic, quæ fiebat olim per manuum conſertionem ex legibus xij. tabularum, de qua apud Gellium lib. viij. cap. 9. quo in loco verſus Ennij refert & explicat:

Manuum conſertio.

Non ex iure manu conſertum, ſed mage ferro
Rem repetunt, regnumq́, petunt, vadunt ſolida vi.

Quos etiam refert Cic. lib. vij. epiſt. ad Trebatium I.C. & in oratione pro Murena, vbi naſutè, & ingeniosè huiuſmodi verborum, non ſecùs quàm in magicis, ſolemnia irridet, vt ei cauſa cadendum foret, qui ſyllaba excidiſſet. Quod idem exagitat in oratione pro Cecinna, neque verbis ità inhærendum docet, vt propterea æquitas deferatur, nec enim ſermonem quotidianum ſubſiſtere, ſi verba aucupemur. Intereà etiam Prætor ipſe eadem ridicula ſuperſtitione verborum loquebatur. Idem Cicero: Prætor interea ne pulchrum ſe ac beatum putaret, atque aliquid ſua ſponte loqueretur, ei quoq; carmen compoſitum eſt, cum cæteris rebus abſurdum. Tùm verò nullo vſu, vtriſque ſuperſtitibus præſentibus, *iſtam viam dico, inite viam,* Præſtò aderat ſapiens ille, qui inire viam doceret, *redite viam,* eodem duce redibant. Hæc iam tùm apud illos barbatos ridicula, credo, videbantur: homines, cùm rectè atque in loco conſtitiſſent, iubere abire, vt vndè abiiſſent eodem ſtatim redirent. iiſdem ineptiis fucata ſunt illa omnia, *Quando te in iure conſpicio.* Et hæc: *Sed anne tu dicis qui cauſa vindicaueris?* Quæ dum erant occulta, neceſſariò ab iis, qui ea tenebant, petebantur, poſteà peruulgata, atque in manibus

Aucupatio verborum.

Prætor.

iactata

iactata, & excussa, inanissima prudentiæ reperta sunt, fraudis autem & stultitiæ plenissima. & cætera quæ eleganter congerit in hanc sententiam in dicta oratione pro Murena. Quod autem idem ait perpaucis & minimè obscuris literis contineri, ideò est, quod singulis literis atque interpunctionibus verborum occupabantur, vti habemus adhuc apud probum Grammaticum. Sed huiusmodi conceptiones Romæ tantùm, non etiam in prouinciis vsitabantur: Sapiens, inquit, æstimari nemo potest in ea prudentia, quæ neque extra Romam vsquam, neq; Romæ reb. prolatis quicquam valet. Quinetiam in huiusmodi concertatione sæpiùs vtrinq; interrogationes fiebãt. nonnunquam etiam ex parte Prætoris, vt litem tandem constitueret, vbi enim æquitas monebat, æquè ab eo oportere fieri interrogationẽ dubium non est. Hac formula sæpiùs vtebantur Litigatores, *quandò te in iure conspicio, postulo an te facias auctorem?* Et deinceps aliæ interrogationes, si se auctorem faceret: veluti, *postulo quota ex parte auctor fias?* quãquam prior hæc interrogatio non ineptè quis ad auctorem, quem Guarandum vocamus, qui de euictione tenebatur, referat, qui nullo vadimonio obstrictus in iure reperiebatur: quod vtcunque illa verba denotant, *quandò te in iure conspicio.* Vndè titulus Digestorum de interrogatoriis actionibus. Nil autem interest neget quis, an taceat interrogatus, an obscurè respondeat, vt incertum dimittat interrogatorem. Qui tacuit apud Prætorem in ea causa est, vt instituta actione in solidum conueniatur quasi negauit: nam qui omninò non respondit, contumax est.

Actiones tantum Romæ.

Interrogatoriæ actiones.

contumaciæ autem pœnam hanc ferre debet, vt in ſolidum cóueniatur, quemadmodum ſi negaſſet, quia Prætorem contemnere videtur: Vlp. l. xj. eodem. Ex interrogati verò reſponſione actio interrogatoria datur: nam ex ſua reſponſione conueniebatur interrogatus. l. iiij. xij. xiij. & vlt. d. tit. quæ & confeſſoria dicitur l. proindè. ad l. Aquil. In harum autem locum ſucceſſerunt Poſitiones Neotericorum, quæ ab inuicem nil aliud differunt, quam quod hæ aſſertiuè nunc, olim illæ interrogatiuè concipiebantur: Et quæ initio interrogationes erant, poſt litem conteſtatam poſitiones fiunt. Neque abſimiles ſunt interrogationes, & reſponſiones vtrinque, quæ poſt litem conteſtatam ad ſubleuandum partes litigantes probatione ſuperflua *per credit vel non*, vt Practici loquuntur, concipiuntur: Licet hæ poſitiuè, & enunciatiuè in ſcriptis, non interrogatiuè redigantur, præſtito priùs per reſpondentem iureiurando, ſe pro rei veritate reſponſurum. In cæteris ferè eundem effectum obtinent, atque iuramẽtum de calumnia, quod ferè in initio litis præſtabatur. vtrunque vero iuramentum multis in locis ſublatum eſt, propter periurij metum, quando ex philautia ferè ſemper plus æquo ſuæ cauſæ faueant litigantes: adeò multi ſibi in animum inducunt cogi non poſſe, aut debere ad veritatem denudandam, & in aduerſariorum caſtra deportandam. At quantò magis hoc formidandum eſt in criminalibus, vbi de capite & fortunis quæſtio vertitur? nam quotuſquiſque eſt, qui tum ſe putet religione teneri? Natura autem comparatum eſt, vt omnes, neſcio quo modo, promptiores & parat

Confeſſoria actio.

Poſitiones.

Interrogationes per credit vel non.

Iuramentum de calumnia.

In publicis iuramentum de calumnia periculoſum.

paratiores simus ad excusationem & eleuationem culpæ propriæ, ad accusationem & confessionem tardiores. Itaque remittendum illud iuramentum de calumnia putarem, quod etiam in publicis obtinere putat glos. & DD. in l. j. C. de iur. propt.calum. & l. vlt. de fide instrument. nedum illud solemne de veritate dicēda, quod præstare tenentur Rei de crimine interrogati ex statuto generali, quod in formam styli redactum est, de quo Bartol.in d.l.j.nam quorsum ille iurare cogitur, si iureiurando ipsius non statur, sed nihilominus peragitur reus? Anne vt flagitium flagitio cumulet, & cum parricidio periurium coniungat? quod vtrum sit grauius altero disputant Theologi Summistæ. Prudens & sciens alias rationes Martini obmitto, qui contra Ioan. (adeò ferè hi duo semper, Sabinorum & Proculeianorum instar, diuersas sectas constituunt in iure) negatiuam tuetur. Certè illud ponderādum est, quod nullo modo ansam peierandi alicui porrigere debemus: adeò vt remittendum sit iuramentum, & gratiam iurisiurandi facere teneamur, si cui oblatum sit, nec liquidò, neque ex animi sententia iuraturum putemus. ad quæ notanda veniunt, quæ ex Augustino & aliis compilauit Gratianus in decret.cau.xxij. quæst.v. Sed quàm longè à formulis? nequaquam tamen extra forum digressi sumus. Hoc etiam notandum est, quod huiusmodi actionum solemnitates tantùm in ordinariis iudiciis vsitabantur. Paulus in l.antepenult.ff.de neg.gest. Nec refert an directa quis, an vtili actione agat, vel conueniatur, quia in extraordinariis iudiciis, vbi conceptio formularum

De veritate dicenda remittendum iuramentum.

Martinus.

Periurii penitus occasio amputandæ.

Ordinaria iudicia.

non obſeruatur, hæc ſubtilitas ſuperuacua eſt.

Extraordinaria nunc omnia iudicia.

Nunc autem iudicia omnia extra ordinem peraguntur, vt dicitur in principio tituli de ſucceſſ. ſubl. & tit. de interdict. §. vlt. Inſtitut. Hinc eſt quod de ordine, & exitu interdictorum ſuperuacuum eſt hodie dicere: nam quoties extra ordinem ius dicitur (qualia ſunt hodie omnia iudicia) non eſt neceſſe reddi interdictum, ſed perindè iudicatur ſine interdictis, ac ſi vtilis actio ex

Impetrationes actionum ſublatæ.

cauſa interdicti reddita eſſet. Reliquias quidem harum formularum, aut ſimilium, quæ veluti rediuiuæ in iudiciis obtinebant aucupatione ſyllabarum inſidiantes ſuo tempore penitus eradicare deſtinauit Imp. Conſtantinus. l.j.C. de formul. & impetr. act. ſublat. L.ij. autem eodem Theod. & Valent. Impp. agere videntur de illa actionis ſublatione, quæ fiebat ab ipſo Prætore, non autem de iis impetrationibus, quæ à collegio Pontificum fiebant, vt putauit Accurſ. nam hæ quidem ante huiuſmodi Impp. diu antiquatæ & ſublatæ

Exceptio quid.

erant. Porrò exceptio, vt ait Vlpianus, dicta eſt quaſi quædam excluſio, quæ interponi actioni cuiuſque rei ſolet, ad excludendum id, quod ad intentionem, condemnationémue deductum eſt, vel (vt Paulus tit. de except.) conditio eſt, quæ

Exceptionum diuiſio.

modò eximit Reum à damnatione. Atque exceptiones aut temporales & dilatoriæ, (quæ ferè tranſlationes à Rhetoribus dicuntur) aut perpetuæ ſunt, & peremptoriæ, qualis eſt doli mali, rei iudicatæ, pacti conuenti perpetui, ſolutionis, & ſi quid contra leges Senatúſue cõſultum factum eſſe dicitur, quæ ſub hoc tractatu continentur: Opponuntur enim aut quia factum ſit, quod fieri

oport

oportuit: aut quia factum sit, quod fieri non oportuit: aut quia factum nō est, quod fieri debuerat. Sed nemo prohibetur pluribus exceptionibus vti, quamuis diuersæ sint. Replicatio est contraria exceptio, quasi exceptionis exceptio: semper enim replicatio obiicitur, vt exceptionem oppugnet. Illud tenendum est omnem exceptionem vel replicationem exclusoriam esse. Exceptio Actorem excludit, replicatio Reum. Sed & contra replicationem solet dari triplicatio, & cōtra triplicationem rursus quadruplicatio: & deinceps multiplicātur nomina, dum aut Reus, aut Actor obiicit. *Replicatio.*

ARGVM. CAP. V.

De Sponsionibus, & Sacramentis, Constitutione iudicij, Iudicum datione à Pratore, & iis ferè, quæ fiebant in contestanda lite.

IN huiusmodi commissionibus Litigatorum, quæ fiebant coram Prætore, dum petendo, intendendo, declinando, eludendo, refellendo vterque de palmario contenderet, Prætor contestationem litis meditaretur, & constitutionem iudicij moliretur, sponsiones mutuæ fiebāt ab ipsis Litigantibus, quæ ferè ex interrogatoriis actionibus oriebantur. Nam si petitionem inficiaretur Reus, statim ab Actore prouocabatur, *quando negas, sacramento te prouoco*, quod Prætor anteà imperasse videtur, *Si negat, sacramento quærito.* Sin Reus nō tam inficiaretur, quàm exceptione, aut præscriptione submouebat, post replicationem subiiciebat Actor, *Quandò ais, neque negas, sacramento quinquagenario te prouoco*, aut si tace- *Sponsiones.*

ret, *Quandò neque ais, neque negas, te sacramento quinquagenario prouoco.* Stipulanti autem Actori respondebat Reus, & vicissim Actor Reo repromittebat, quãquam interdum Reus prouocabat: sæpiùs enim excipiendo fit Actor. De sponsione quidem Plautus in Menæhmis:

Ità detinuit apud Æ diles præliis factis plurimis,
Pessimisq; dixi causam, conditiones retuli
Tortas, confragosas: plus minùs opus, quàm erat, multò dixeram
Controuersiam, vt sponsio fieret.

Sponsionis autem pignus, teste Isidoro lib. v. etymologiarum, sacramentum erat, hoc autem describit Festus, æs quod pœnæ nomine penditur, siue in rem agitur, siue contenditur. id in aliis rebus quinquaginta assium est, in aliis quingentorum; inter eos, qui iudicio inter se contenderent. Varro autem sic lib. iiij. linguæ Latinæ: Ea pecunia, inquit, quæ in iudicium venit in litibus, sacramentum à sacro dictum: nam qui petebat, & qui inficiebatur, de aliis rebus vterque quinquagenos asses ad Pontificem deponebat, de aliis rebus item certum alium & legitimum numerum assium. Isidorus dictum putat sacramentum, quia violare quod quisque promittit perfidiæ est. Licet autem Varronis in lingua latina sacrosancta sit auctoritas, tamẽ hæc etymologia nequaquam omnino respuenda videtur: nam omne sacramentum sponsio præcedebat, quanquam non omnis sponsio sacramentum habebat: sæpiùs enim interueniebant sponsiones, in quibus depositio illa solemnis non fiebat, vtpote nudæ, quę verborum obligatione fiebant, vel in quibus satisdationes præst

Sacramẽtum.

Sponsionis & sacramenti differentia.

præſtabantur, ſi ſtipulatio committeretur, vt in vadimoniis. Sacramenta Græcorum, quæ in conteſtanda lite deponebantur, Πρυτανεῖα dicebantur, quia in Prytaneo ponebãtur. Παρακαταβολὴ autem tam ſponſionem, quàm ſacramentum ſignificat. Ex præcedentibus itaque conſtat ſacramentum, ſiue pœnam ordinariam temerarij Litigatoris fuiſſe ſummam quinquagenorum, aut quingentorum aſſium, quę in æde apud Pontificem deponebatur: In re autem tam vetuſta nõ liquet, quod fuerit cauſarum diſcrimen, in quibus quinquaginta, & quibus quingenti aſſes deponi ſolebant. Veriſimile autem fit ſuper quolibet articulo cõtrouerſo, aut inficiatione interrogationis ſponſionem factam. Quanquam legitimum hunc numerum aſſium Litigantes ſponſionibus ſæpenumero excedebant: Quod ex Cic. manifeſtum fieri poteſt: Sic enim Verrina v. facta eſt ſponſio H--S. quinque milibus. Item in oratione pro Comœdo: pecunia, inquit, certa, quæ nunc petitur per Iudicem, in qua legitimæ partis ſponſio facta eſt. Dein ſubiicit: Pecunia petita eſt certa, cum tertia parte ſponſio facta eſt. Finita autem lite, victor depoſitum ex æde ſacra auferebat, qui tùm iuſto ſacramento contendiſſe dicebatur. Victi verò ad ærarium redibat, vt ex Varrone palam fit. Atque illud à Triumuiris Capitalibus in diuinos vſus, & tuendis ſacris ciuitatis applicabatur. Iique Treſuiri, ſi forte depoſita non eſſent, ſacramenta exigebant, iudicabántue. Sed lubet adferre legem tribunitiam, quæ eſt apud Feſtum lib. xvij. de ver. ſig. *Quicunque Prætor poſthac factus erit, qui inter ciues ius dicet, Treſuiros Capitales Pop. rogato, iiq;*

Πρυτανεῖα.

Παρακαταβολή.

Iuſtum ſacramentum.

Triumuiri capitales.

L.Tribunitia. *Tresuiri Capitales, quicunque à Pop. facti erunt, sacramenta exigunto, iudicantoq́, eodemq́ iure sunto, vti ex legibus plebeiq́ scitis exigere, iudicare esseq́ oportet.* Non absimilem & alienam à sacramento veteri consignationem pecuniæ in initio litis introductam non ità dudum vidimus in Francia edicto regio, quàm conuasabant mancipes ærarij & publicani exteri. Sponsionum iudiciariarum infinita exempla passim reperiuntur apud auctores. v. act. in Verr. *ni Apronius dictaret.* 3. Offic. *ni vir bonus sit.* pro Cecin. *ni aduersus edictum Pratoris vis facta esset.* Pro Quintio: *ni bona sua ex edicto publico Burrieni Pratoris dies triginta possessa non essent.* & alia id genus. Sponsiones etiam ludicræ, & extra iudicium in cõtractibus aleatoriis fiunt: licet ex l. Titia, & Cornelia vetitæ erant sponsiones, præterquam si quis luderet hasta, vel pilo iaciendo, vel currendo, saliendo, luctando, pugnando, quod virtutis causa fiat. In aliis autem, vbi pro virtute certamen non fit, non licet, vt dicitur in l. ij. & iij. de aleat. ff. Insigne exemplum est apud Plinium, & Macrobium Antonij, & Cleopatræ, ni hæc vna cœna absumeret Sestertium centies. Hûc etiam adferri potest illa Asclepiadis arrogans cum fortuna sponsio, si vnquam inualidus esset, ne medicus crederetur. Adde nobilis scorticum nobili Philosopho, aut eius discipulis. Valerius lib. iiij. cap. iij. Æque abstinentis senectæ Xenocratem accepimus, cuius opinionis nõ parua fides erit narratio, quæ sequitur. In peruigilio Phryne nobile scortum Athenarum iuxta eum vino grauem accubuit, pignore cum quibusdam iuuenibus posito, an temperantiam eius corrumpere

Sponsiones variæ.

Ll. Titia & Cornelia.

Antonii & Cleopatræ sponsio. Asclepiadis.

Phryne.

pere poſſet, quam nec tactu, nec ſermone aſpernatus, quoad voluerat in ſinu ſuo moratam, propoſiti irritam dimiſit, vbi legendum puto *ni* pro particula *an*, nam *ſi* & *ni* frequentes & quaſi ſolemnes ſunt in ſponſionibus. Cæterùm, vt hoc parergωs notem, quando in hunc locum incidimus, & hoc caput cum præcedenti magnitudine æquandum duximus, Valerius in hoc exemplo non ſatis ſeruaſſe decorum in Xenocrate, neque ſuæ cauſæ ſeruiſſe videtur: nam dùm in vno temperantiam laudat, in altero eiuſdem temulẽtiam (quæ etiam intemperantia eſt) imprudenter detegit, quæ nõ minùs philoſophum dedecet, quam venerea voluptas: *Valerii locus emendatur.* *Idem reprehẽditur.*

Vno namque modo vina venusq; nocent.

Siquidem temperantia, teſte Ariſtotele, vt eſt apud Gellium cap.ij.lib.xix. & Macrobium libr.ij. ca.8. Saturnal. non minùs circa voluptatum modum verſatur, quæ guſtu percipiuntur, quàm quę in tactu, nec ferendos eſſe docet idem Gellius lib.xv.cap.ij. qui perperam interpretantes Platonis verba de legibus, tanquam auctore Platone, ebrietatem laudant. Quin etiam ebrietas illam continentiæ partem, quæ in domando, & reſtinguendo libidinis venereæ æſtu conſiſtit, multum minuit, cùm plærunque hæc imbelles euiratoſq; reddat ebrios, & temulentos: quod inductionibus probari facilè poſſet de multis nationibus, & gentibus, quæ cùm potu indulgeant, & vino ſe ingurgitent, remiſſiores ſunt ad venerem: contrà, quæ vino moderatè vtũtur, procliuiores ad eam, & ſalaciores ſunt. Hinc eſt, quod Theophraſtus refert, vt ſcribunt Athenæus & Plutarchus, Ale- *Temperantiæ etiam in iis quę guſtu percipiuntur.* *Ebrietas.*

Alexander vinosus. xandrum parum mulierosum fuisse, quòd vinosus esset. Itaque narrationem eleuat, quod vino grauem addit. Quid? nónne satis erat senem dixisse? Sophocles. præsertim cum de Sophocle vetulo loquens, cùm ab eo quæreretur, an etiamnum rebus venereis vteretur, respondisse dicat, dij meliora, libenter enim isthinc tanquam ex aliqua furiosa profugi dominatione. Quis autem senem ebrium, & vino grauem, in sinu meretriculæ stertentem, qui neque blanditiis fœmineis, & mollitie magis afficiatur, quàm

-------- *Truncus iners ficulnus, inutile lignum,*

non statim eum exoletum, languidum, effœtum cogitet inter amplexus, & suauia suam edormisse crapulam, & hesternum despumasse falernum, vt Persius lòquitur, neque expergisci potuisse à veterno, somnolentia, & grauedine, quam inducit pituita (qua maximè hæc ætas affecta grauatur) & larga meri potatio ob vapores, qui versus cerebrum ebulliunt ex repletione ventriculi. Quibus mirè congruit arguta sanè (meo quidem iudicio) lupæ (siue hæc Phrine, siue Lais fuerit, nil moror) responsio ad Xenocratis discipulos victoriæ præmium flagitantes, de homine se cum iis, non de statua pignus posuisse: quæ contorqueri aduersus Valerium potest. Mirum itaque nō fuit, quod hæc non iusto sacramento, quin potiùs alterum mirandum fuisset, si iniusto discipuli contendissent. Atque vt frigidus, & maleficiatus, qui non vritur, temperans esse non potest, sic nec exhaustus, & elumbis senex (nā quid ab eo differt?) Temperās circa affectus graues. temperans dici potest, si non catuliat, cum virtus illa circa affectus, eosque graues versetur, quos, veluti

veluti ferocientem æquum, freno regit, & moderatur: qui si nulli sint, iam temperãtia neque erit. Meliùs quidem meo iudicio Laërtius in vita eiusdem Xenocratis, quem narrat verẽda secasse, atque vsisse, cùm affici tentigine sentiret, vt ex dolore pruritum auerteret. Neque inuerecũdum existimo Philosopho moueri, aut affici, vt egregiè ex Epicteto Stoicus disputat apud eundem Gellium lib. xix. cap.j. Et hînc est, vt puto, quod dicimus, primos motus non esse in potestate hominis. Sed nobis hic etiam temperandum fuit, vereor enim, vt tempore nostro subcisiuo abusi simus, quo magis magisque abutemur, si excusationes prætexamus. Sed facilè, vti spero, veniam ab eo impetrabimus, qui etiam Valerio hoc dissimulandum putabit. Nos interim hæc animi gratia lusimus, vt tædium harum formularum subleuaremus ex parte, tu Lector boni consule, pro quo vel in medio saltarem foro. Erat & alia sponsio iudicialis, qua Actor repromittebat, ni vicisset, Reo decimam litis: de qua Instit. tit. de pœn. tem. litigant. §. hæc autem. & in C. Hermogenia. tit. de calum. l. iudicium. Cui Iustinianus nouella cxij. hoc addit, vt decimæ cautio satisdationem habeat ante Reorum citationem. Ex Asconio autem apparet, quod in publicis iudiciis etiam sacramento contenderent Litigantes: Atque tùm lis contestata dicebatur, quanquam propriè lis iam contestata erat ex actionum & exceptionum mutuis obiectionibus. Inter litem autem contestatam, & editam actionem permultum interest. Lis enim tunc videtur contestata (ait Imp. Seuer. & Anton.) quum Iudex per narrationem causam

Laertius.

Primi motus.

Sponsio decimæ litis.

Sacramentum in publicis.

Lis contestata.

audire cœperit. Iure autem nouissimo ad contestationem litis nonnulla præterea requiruntur solemnia,quę ponuntur sub rubrica C. de litis contest. in authent. Lite autem contestata, sponsionibus ritè factis, & sacramento vtrinque legitimè deposito,iudicium petebant Litigantes,quod constituebat Prætor in litis verba, id est, statum causæ coniecturalem aut iuridicialem constituebat, quod in praxi dicimus *reigler,ou appointer les parties contraires, ou en droict.* Hinc toties recantatæ phrases Prætoriæ in iure, *iudicium dabo,iudicium non dabo:* nam has,*actionem dabo,actionem non dabo*, Actorem tantùm spectasse puto antequam in ius veniret,aut litem contestaretur. Iudicium autem aut purum,aut cum exceptione ordinabatur.Cic.lib.ij.de inuentione:Is,qui agit,iudicium purum postulat, ille, qui cùm agitur, exceptionem addi ait oportere. Idem pro Cecinna: Pub. Dolabella Prætor interdixit, vt est consuetudo,de vi hominib. armatis, sine vlla exceptione,tãtùm, vt vndè deiecisset restitueret. Constituto autem & composito iudicio à Prætore in litis verba,si causa huiusmodi esset, vt de iure potiùs, quàm de facto quæreretur, Prætor causam ad Centumuiros, qui consilium eius erant ordinarium,remittebat: quod ex j. de Oratore facilè probari potest, quæ die cognitionum, quandò ij sedebant, repetebatur, vt ex superioribus compertum habemus. Sin de facto, quæstio versaretur, Recuperatores Iudices ab eodem dabantur, præscripta iudicandi formula,qua iudicium constituerat,*si paret N. dare oportere*,vti ferè moribus nostris obseruatur in rescriptis Principis,& mandatis

Iudicii constitutio.

Formulæ Prætoris.

Iudicium purum aut cum exceptione.

Centumuiri de iure cognoscebant.

Recuperatores Iudices de facto.

datis,quib.hæc clausula inseritur, *s'il vous appert des premises*.Obseruabatur autem ne is Iudex daretur, quem altera pars nominatim petebat, sed de eo debebant partes conuenire.Cic.proCluentio:Neminem voluerunt maiores nostri,non modò de existimatione cuiusquam, sed ne pecuniaria quidem de re minima Iudicem esse, nisi qui inter aduersarios conuenisset. Id enim, inquit Callistratus, iniqui esse exempli Hadrianus rescripsit : nisi hoc specialiter à Principe, ad verecundiam petiti Iudicis respiciente, permittatur. l.xlvij.de iud.Itaque si alteruterLitigatorum nominatim aliquem peteret Iudicem teste Festo lib. xiiij.solebat ferè hac vti formula:*Si alium procas, niue eum procas.* Est autem procare poscere, cum dicitur in Iudice collocãdo. Addicebatur autem Iudex à Prætore, quando vterque consentiebant in eum.l.lxx.de iud.ff. Constituto itaque, Iudice, & iudicio in litis verba, in perendinum diem, si Asconio credimus, vt ad Iudicium, hoc est, datum Iudicem veniret vtraque pars denunciabat, & Prætor decedens ad eos, qui tribunal assiste-b[illegible]. hæc solemnia verba pronunciabat, *Testes e*[illegible]*e*. Et his verbis litem contestari Actor & Reus dicebantur, vt auctor est Festus. Denique si nihil esset, quod de facto aut iure quæreretur, Prætor suum decretum interponebat. *Procare.* *Contestatio.*

ARGVM. CAP. VI.

De notionibus Iudicum & eorum Consilio, id est, Adsessoribus, Consiliariis, Iureconsultis, & quadruplici horum genere.

IVdices itaque delegati de causa perendinata cognoscebant vsque ad sententiæ dictionem, *Iudicum datorum notio.*

quam etiam pronunciabant priùs receptis probationibus testium & instrumẽtorum, ità tamen, vt præscriptam à Prætore formulam, cancellósque non excederent: veluti si purum iudicium erat, tantùm de intentione Actoris, siquidem per rerum naturam negatiua probari nequit: sin verò non purum, tùm de exceptione Rei etiam, qui quodammodo excipiendo Actor fiebat, cognoscebant. Seneca lib. iij. de beneficiis: Quæcunque in cognitionem cadunt, comprehendi possunt, & non dare infinitam licentiam Iudici. Ideò melior videtur cõditio bonæ causæ, si ad Iudicem, quam ad Arbitrum mittatur: quia illum formula includit, & certos, quos non excedat terminos ponit: Huius libera, & nullis astricta vinculis religio & detrahere aliquid potest, & adiicere. Etsi autem plurimæ exceptiones tacitam confessionem habeant intentionis Actoris, veluti si quis pactum conuentum, aut solutionem proponat, confiteri debitum videtur: l. C. tamen in l. ix. ait: Non vtiq; existimatur confiteri de intentione aduersarius, quo cum agitur, quia exceptione vtitur. Sunt tamen preiudicia siue ex parte Actoris, siue ex parte Rei (Nam & Vlpianus auctor est l. lxxiij. de act. & obligat. sub actionis nomine contineri: Quod autem sub exceptione comprehendantur argumẽto est titulus Pandectarum de exception. præscrip. & præiud.) de quibus habet Iudex cognoscere ante primam quæstionem, quorum fit mentio in l. 12. 13. 16. 17 18. & 21. d. tit. de exception. Atque hùc pertinent huiusmodi formulæ: *Si præiudicium fundo non fiat. Si in ea re præiudicium hæreditati non fiat. Si ingenuitati præiudicium non fiat,* & sim

Non fatetur qui excipit.

Præiudicia.

& ſimiles. Cur autem ferè numero impari Recuperatores & Iudices dabantur à Prætore ratio eſt, quam adfert Vlpianus in l.xvij. de recept. qui arbit. ff. quod in impari inuenitur pars maior, etſi diſſentiant, cuius arbitrio & iudicio ſtabitur. An autem Romæ in priuatis, ſicuti in publicis, quoddam eſſet Iudicum album & decuria preter Centumuiros, an verò paſſim ſine diſcrimine quemlibet de Populo Iudicem, aut Recuperatorem dare poſſet Prætor, non ſatis compertum habeo. Ex Gellij lib. xiiij. c. ij. probari poſſe videtur quoſdam legi ſolitos in Iudices, qui iudicia priuata ſuſciperent: Denique quinam olim eſſent ij viri, qui in conſilio manumiſſionibus adhibebantur Romæ ex lege Ælia Sentia nō ſatis liquet. Dion. quidem auctor eſt ſub Auguſto decem Senatores, ſub Antoninis autem & Alexandro quinque, & totidem Equites in cōſilium adhibitos à Prætore Vrbano: quod idem teſtatur Theophilus lib. j. tit. vj. Sed quid vetat appellatione Decemuirorum intelligi, qui litibus iudicandis & haſtæ præerant? De quibus l. ij. §. xvj. de origine iur. meminit, quos de collegio & numero Decemuirorum fuiſſe, atque eoſdem coëgiſſe conſtat ex ſuperioribus: neque enim inculcare putauimus operæprecium, quæ lib. iij. cap. xiij. à Socero & nobis antea dicta ſunt, quando in abſolutione huius operis Caſſium Seuerum exoptamus accuſatorem, vti factitaſſe Auguſtum, dum extrueret ſuum forum, refert Macrobius. In Prouinciis autem conſilium illud Proconſulum, & Præſidum conſeſſum fuiſſe vigintiti virorum teſtis eſt ibidem Theophilus, quos peregrinos Recuperato-

Iudicum impar numerus.

Delecti Iudices.

Conſilium Romæ.

Decemuiri.

Caſſius Seuerus.

Peregrini Recuperatores.

Vlpianus. *Paulus.* res vocatos dicit. Vlpianus quidem ſe Prętori adſediſſe dicit in l.ix.§.iij.ff.quod metus cauſa. Paulum autem Papiniano Præfecto Prætorio conſtat ex l.lecta.ff.ſi certum petatur. *Conſilium Prætoris.* Prætores etiam in Prouinciis quoſdam viros conſiliarios, ſiue aſſeſſores habuiſſe videre eſt ex iiij. in Verrem, vbi Cicero exagitat magnoperè quòd idem Verres Siciliæ Pretor, ſine ſuo conſilio,& eo remoto Sopatrum condemnaſſet: Te tuo conſilio, inquit, dimiſſo, viris primariis, qui in conſilio C. Sacerdotis, tibiq́ue eſſe ſolebant, remotis, de re iudicata iudicaſſe, teq́ue eum, quem C. Sacerdos adhibito conſilio, cauſa cognita abſoluiſſet, eundem remoto conſilio, cauſa incognita condemnaſſe. *Amici à conſiliis Iudicum.* In cognitionibus etiam Iudices illi & Recuperatores à Prætore dati amicos Iuriſconſultos adhibebant, vt patet ex Quintiana: Quoties enim C. Aquilium nominat Cicero, fere ad eos, qui in conſilio eius erant, quos aduocauerat Aquilius, ſermonem conuertit, atque ex multis aliis locis Ciceronis probari poteſt. Gellius dicto capite: Tūc ibi amici mei, quos rogaueram in conſilium, viri exercitati, atque in patrociniis,& operis fori celebres, ſemperq́ue ſe circumundiq́ue diſtrahentibus cauſis feſtinantes, non ſedendum diutiùs, ac nil eſſe dubium dicebant, quin abſoluendus foret, quem accepiſſe pecuniam illam nulla probatione ſolemni docebatur. Sed enim ego homines cùm conſiderabam; alterum fidei, alterum probri plenum, ſpurciſſimæq́ue vitæ, ac defamatiſſimæ, nequaquam adduci potui ad abſoluendum.& infrà: Sed maius ego, altiuſq́ue eſſe exiſtimaui, quam quod meæ ætati,& mediocritati con

ueniret

ueniret, vt cognouiſſe, & condemnaſſe de moribus, non de probationibus rei geſtæ viderer, vt abſoluerem tamẽ inducere in animum non quiui,& propterea iuraui mihi non liquere, atque ita iudicatu illo ſolutus ſum. Vndè etiam colligere licet Iudices delectos munere iudicandi ſeſe exſoluere, aut excuſare haud potuiſſe, niſi iurarent ſibi non liquere.vbi integritatemGellij laudare poſſumus,religionem non item,licet ex ſententia Catonis,& Phauorini ſuffragio aucta,con firmataque ſit, quorum auctoritatem nil moror, ſtante regula iuris, Actore non probãte abſoluitur Reus, etiam ſi nil præſtiterit. Quod autem Neoptolemus ait apud Ennium (vt idem Gellius non vno loco refert) philoſophãdum paucis:nam omninò non placet: id maximè in iudicis vſu venire exiſtimo,in quibus, vt ait Martianus, ſubtilitates à Iudicibus non admittuntur, atque ea de cauſa eiuſdemCatonis in Senatu ſæpiùs ſunt exploſa paradoxa, quæ illæ proponebat tanquam in Stoa,aut Platonis Repub. non in fece Romuli verſatus fuiſſet. Sed ex diuerticulo res reponatur. Officium adſeſſoris, ſiue conſiliarij (nam ità vocatur adſeſſor l.v.de offi.adſeſſ.ff.) quo iuris ſtudioſi, partibus ſuis funguntur, in his ferè cauſis conſtat, in cognitionibus,poſtulationibus,libellis,edictis,decretis,epiſtolis.Aderant etiam Principibus,&Imperatoribus huiuſmodi Iureconſulti in cognitionibus & aliis negotiis obeundis. Plinius lib.iiij epiſt.Interfui Principis optimi cognitioni in conſilium aſſumtus. Idem lib. vj. ad Cornelianum. Euocatus in conſilium à Cæſare noſtro ad Centumcellas, hoc nomine maximam

Iuramentum non liquere.

Gellii integritas & religio.

Regula iuris.

Deguſtãda nõ ingurgitandæ philoſophiæ.

cepi voluntatē.quid enim iucundius,quàm Principis iustitiam, grauitatem,comitatem in sesessu quoque,vbi maximè recluduntur,inspicere?Fuerunt variæ cognitiones.&c.Dein: Tum ex consilij sententia iussit denunciare hæredibus omnibus, aut agerent, aut singuli approbarent causas non agendi, alioqui se vel de calumnia pronunciaturum. Adrianus quidem Imperator,vt refert Spartian.in consilio habuit non amicos suos,aut comites solùm, sed Iureconsultos, & præcipuè Iulium Celsum, & Saluium Iulianum, Neratium Priscum, aliosque, quos tamen omnis Senatus probasset. Dion Cassius etiam auctor est interdum Coss. assedisse, quoties hi iudicarent, quod etiam antea facere non sunt dedignati Tyberius, &Claudius,vt testis est Sueton.Tyberius,inquit, Magistratibus pro tribunali cognoscentibus plerunque se offerebat consiliarium, assidebatque iuxtim,vel ex aduerso in parte primori.De Claudio autem:cognitionibus Magistratuum,vt vnus è consiliariis, frequenter interfuit. Antoninus Pius Iurisperitis vsus est Saluio Valente,Volusio Metiano,Vlpio Marcello,& Iaboleno,auctor Capitolinus. Scæuola vero Marco Philosopho in consilio adfuit, & sanciendis legibus. Herodianus statim in initio libri sexti de Alexandro Imperatore loquens:Sedecim,inquit, ordinis Senatorij viros ætatis grauitate,vitæque sanctimonia præcellentes adsessores principis, & consiliarios delegerūt, nihilque aut dicebatur, aut agebatur, nisi illorum accedente suffragio. Is quidem in initio sui principatus Papinianum præfecit Præfectum Prętorio,cuius munus erat libellos agere

Adrianus. *Tyberius.* *Claudius.* *Antoninus.* *Alexander.*

in aula

in aula Principis, vt patet ex l.xij. de diſtra.pign. Reſcriptum eſt, inquit Tryphonius, ab Imperatore libellos agente Papiniano.Hi autem à conſiliis Alexandri enumerantur à Lampridio, Fabius Sabinus Sabini inſignis viri filius,Cato temporis ſui,Domitius Vlpian.Iul.Paulus iuris peritiſſimi, Pomponius legum peritiſſimus, Alphenus, Africanus,Florentinus, Martianus,Calliſtratus,Hermogenes,Venuleius,Triphonius,Metianus,Celſus,Proculus,Modeſtinus.Hi omnes iuris profeſſores diſcipuli fuêre ſplendidiſſimi Papiniani & Alexandri Imperatoris familiares, & ſocij. Dein ſubiungit idem auctor.His tot atque aliis talibus viris, quid mali potuit cogitari, vel fieri, cùm ad bonum conſentirent? Si quidem, vt idem paulò antè refert ex Mario Maximo, melior&propè tutior eſt Reſpubl. in qua Princeps malus eſt, ea,in qua ſunt amici Principis mali, quia vnus malus poteſt à plurimis bonis corrigi,multi autem mali non poſſunt ab vno, quamuis bono, vlla ratione ſuperari. Idem Lampridius: Negotia & cauſas priùs à ſcriniorum principibus & doctiſſimis iuriſperitis, & ſibi fidelibus, quorum primus tunc Vlpianus fuit, tractari & ad ſe referri præcepit: neque vllam conſtitutionem ſacrauit,ſine viginti iuriſperitis,& doctiſſimis, ac ſapientibus viris, iis denique diſertiſſimis non minus quinquaginta,vt non minus in conſilio eſſent ſententiæ, quã S. C. conficerent, & id quidem ità, vt iretur per ſententias ſingulorum,ac ſcriberetur,quid quiſque dixiſſet,dato tamen ſpatio ad diſquirendum, cogitandúmque, priuſquam dicerent, ne incogitati dicere cogerentur de rebus ingentibus. De-

nique hic Vlpianus tutor, adſeſſor, & magiſter ſcriniorum fuit cuius conſiliis inſtructus & adiutus Alexander, maximus Imperator euaſit. Adſeſſoribus idem Alexander ſalaria inſtituit, quamuis ſæpè dicebat, eos promouendos eſſe, qui per ſe Remp. gerere poſſent: quod etiam Plato requirere videtur dialog. ij. de legibus. congruit quod ait Iuſtin. noſter nouel. lxxxij. Quomodo, inquit, non maximam ea res Reip. labem inferat, ſi diſceptandarum litium poteſtatem non his tradamus, qui per ſe ſciunt, quid facto opus ſit, ſed ſinamus ipſos alios quærere, à quibus liceat perdiſcere, quæ in iudicando eos proloqui oporteat? Sunt tamen Magiſtratibus interdum & ſæpe publicis occupationibus impeditis neceſſarij huiuſmodi ſubadiuuæ conſiliarij, & adſeſſores: Nam etſi ipſi Magiſtratus per ſe ſapiant, tamen confirmantur eorum conſilia, quando ſentiunt prudentibus, fideliterque ſuadentibus idem videri. Hûc ſpectat illud Sapientiæ: nequaquam innitendum eſſe prudentiæ propriæ: Nullus enim eſt tam ſapiens, qui non decipiatur, tam oculatus, qui non hallucinetur, plus autem vident oculi, quam oculus. Hinc puto prudenter à maioribus noſtris conſtitutum, vt in iudiciis noſtris conſilium prudentum & peritorum adhibeamus: nam quorſum hæ formulæ penè ſolennes, quæ in ſententiis apponi ſolent? *Eu ſur tout conſeil & aduis. auec meure deliberation de conſeil.* & ſimiles: ſic enim interpretatur Accurſ. hęc verba, deliberatione habita, in l. ij. C. de ſent. ex pericul. recit. quas formulas ſucceſſiſſe puto in locum huius, *de Conſilij ſententia*, quę paſſim apud auctores reperitur obuia, quam exprimebant

Salaria adſeſſorum inſtituta.

Magiſtratibus adſeſſores neceſſarii.

Conſilium prudentum.

Conſilii ſententia.

mebant antiqui D. S. C. licet multi in significatione & explicatione vltimæ literæ impegerint, propter affinitatem vocum Consulis & Consilij interpretantes *de sententia Consulis*. Quando autem toties hoc capite Iurisconsultorum, Adsessorum, & Consiliariorum, qui in consilio à Magistratibus adhibebantur, facta est mentio interea dum hi missi in consilium (nam eò vsque progressi videmur, si quæ à Socero de altercatione, probationibus, & eleuandis, subleuandísque testimoniis in genere dictæ sunt huc applicentur) cum Iudicibus de summa litis deliberant, occasionem nacti arbitramur quædam de optimo genere consultorum dicere. Quatuor itaque genera ponemus, quæ refert elegantissimè Ioan. Bodinus aduocatus in præfatione Methodi historię: vnum in scholis eorum, qui perpetua disputatione, legum memoriam comprehensam habent, sed sine vsu, & exercitatione forensi nudis hypothesibus & vniuersalibus præceptis se potiùs fatigantes quàm exercentes. Hi autem cùm ex angulis secretísque librorum in medium iam hominum & forum, velut hi, qui ex tenebris in lucem, prodeunt, in sole caligant. Nam hoc verissimè Afranius poeta, vt refert Gellius, de gignenda, comparandáque sapientia opinatus, quod eam filiam esse vsus & memoriæ dixit, eo namque argumento demonstrat, qui sapiens esse rerum humanarum velit, non libris solis, neque disciplinis, sed oportere eum versari quoque, exercerique in rebus cominus noscendis, periclitandísque, ea omnia acta, & euenta firmiter meminisse, & proinde sapere ex his, quæ pericula ipsa rerum docue-

Consultorum iiii. genera.

Primum genus.

runt,non quæ libri tantum,aut magiſtri per quaſdam inanitates verborum, & imaginum tanquam in mimo, aut inſomnio delectauerint. Quibus conuenit quod Demades Orator Reip. gerendæ ſcientiam non in ſcholis, & otio, ſed in clariſſima populi luce didiciſſe ſe gloriabatur. Atque vt qui ſeipſos in paleſtra ſolùm exercuerunt, nullas tamen acies viderunt, nullos militiæ labores tulerunt, viſo hoſte attoniti ſtant, nec eius aſpectum ferre poſſunt: Sic qui ſine Forenſi diſciplina, iuris ſcientiam adeptos ſe arbitrantur, propoſita non ocioſa quæſtione, ſed ex vſu rerum natarum, tanquam in ſalebra hærent & titubant,denique dum ſe extricare nequeunt, quaſi non liqueat,ampliant. Sic vſu veniſſe idem Bodinus refert (parcendum eſt manibus) ei qui in ſcholis Biturigum tanta cum gloria florebat, id eſt,ſtrabo inter luſcos, cùm in forum veniſſet, de leuiſſima quæſtione conſultus obmutuit, non ſine acerba Riandi reprehenſione.Stat itaque ſententia cuiuſdam, quod leges in ſcholis deuorantur,&deglutiuntur,in curiis & palatiis ruminantur,ac digeruntur. Alterum genus eſt eorum,qui diutino rerum forenſium vſu, paucis quibuſdam præceptis, iudicandi, & conſulendi peritiam ſibi compararũt. Sed nec hi album feriunt:nam cùm, teſte Galeno, iudicandi inſtrumenta data ſint ad cognitionem actionum vitę,experientia,&ratio, quæ quidem vtraque ex æquo quibuſdam conferunt ad artem, quibuſdam verò alterum altero amplius,& tamen ad perfectionem,alterum altero opus habet. Atque idem alibi ait: qualem facultatem ad ambulãdum vtrunque crus exhibet, talem

Secundus genus.

talem in artibus habet ratio,& experientia.claudicat itaque qui in vno deficit, & altero tantùm nititur. Plus tamen (si separes) vt ait Fabius, vsus sine doctrina, quam citra vsum doctrina valet. Quod idem comprobat Aristoteles lib.j.metaph. dum dicit, expertos rem magis attingere, efficacioresque esse, quàm eos, qui rationem artis sine experientia habent. Tum verò dignum operæpretium (vt idem Fabius quum inter se cõgruunt præcepta, & experientia. Vndè tertium genus oritur, duobus præcedentibus veluti fœlici quodam conubio iunctis, cùm alter vsum, alter præcepta conferat: ex quo genere in causis disceptan dis ac iudicandis fructum percipimus vberem. *Tertium genus.* Vltimum genus est omnium longè præstantissimum, siue in rebus iudicandis, siue administranda Rep. eorum, quibus cum theoria & praxi Iurisprudentiæ præclararum & cognatarum philosophiæ artium accessio facta est, qui circulum scientiarum omninò absoluerunt: atque vt popularis quidam meus, sed nimis humiliter pro subiecto, dicere solet, cùm alij panem & obsonium habeant, hi salem & condimentum addunt, quo fit lautissimum ferculum, alioquin insipidum. ad quę genera visus est Cicero respexisse in oratione, quam habuit pro Archia poëta statim in principio, dum ait. Si quid est in me ingenij, Iudices, quod sentiò, quàm sit exiguum, aut si qua exercitatio, in qua me non inficior mediocriter esse ver satum, aut si huiusmodi ratio aliqua ab optimarum artium studiis, & disciplina profecta, à qua ego nullum confiteor ætatis meæ tempus abhorruisse. Huius generis fuit is, qui, cùm ius esse ar- *Quartum genus.*

tem boni & æqui definit, non veretur ſubiungere, cuius quis nos meritò Sacerdotes appellet: iuſtitiam namque colimus, boni & æqui notitiam profitemur, æquum ab iniquo ſeparantes, illicitum ab illicito diſcernentes: bonos non ſolùm metu pœnarum, verùm præmiorum quoque exhortatione efficere cupientes, veram ni fallor philoſophiam non ſimulatam affectantes. quod verè aſſerere potuiſſet, ſi gentilitatis ſuperſtitione remota, Chriſtianæ fidei ſacris, & præceptis initiatus, & imbutus fuiſſet. Huius generis fuêre citra controuerſiam, & alij Iurecõſulti maiorum gentium, quos ſuprà nominauimus, qui in ampliſſimo foro Romanæ politiæ, id eſt, vrbis, & orbis theatro verſabantur, vnde tanquam è ſpecula eminus, cominus actus humanos, & res mundanas intueri poterant, & de his periculum facere, quod ex vſu foret, qui denique inſtructi & exculti variarum artium diſciplinis ad clauum Reip. tractandum non illotis, quod aiunt, manibus accedebant, ſi quidem rempublicam norant, quod eſt Senatorium, quodque latiſſimè patet, vt ait Cic. iij. de legibus, quid habeat militum, quid valeat ærario, quos ſocios reſp. habeat, quos amicos, quos ſtipendiarios, qua quiſque ſit lege, conditione, fœdere, tenere cõſuetudinem decernendi, noſſe exempla maiorum. Quod teſtantur illorum reſponſa omnis generis doctrinæ referta, ex quibus tanquam ex quodam promptuario abundè depromi poſſunt, quæ ad rem œconomicam, forenſem & politicam pertinent, quæ etiam illuſtrata & veluti ſale condita ſunt ſententiis & auctoritatibus philoſophorum, medicorum, oratorum

Iureconſultorũ noſtrorũ laus.

Reſponſa prudentum omnis generis diſciplinarum theſaurus.

rum

rum,poëtarum.Nam Solonem,Platonem,Aristotelem, Theophrastum, Chrysippum , Hippocratem,Homerum,Demosthenem,Ciceronem,& alios principes viros ferè nominant. De vsu verò, vt de eodem Vlpiano solum quid dicam,quem omnium ferè vernarum, externarū, peregrinarum atque etiam exoticarum rerum vsu, & cognitione callentissimum fuisse , vel ex eo coniicere est, quòd in l.ix.de tri.vin. & oleo legat. infinita ferè genera vini extranei enumerat.omnium vestium, &ornamentorum virilium,& muliebrium,internorum,& externorum species recenset in l. xxiij. & xxv. de aur. & argent. legat. L. autem xix. & xxvij .omnes auri, & argenti facti, & infecti species refert. Instrumentorum etiam vrbanorum, & rusticorum in l.xij.de inst. & inst. legat.l.xviij. locati. Esculentorum verò , & poculentorum, id est,totius rei penuariæ, tanquam Apitius,l.iij.de pœnu legat. adeo exactè omnia , vt putet quis mercaturam , agriculturam, artesque mæchanicas, vestiariam, fabrilem, culinariam exercuisse. Alios prudens & sciens obmitto.Quin etiam viros bonos,integros,& cordatos fuisse,neq; Principibus palpum obtrusisse , vel ex Lampridij suffragio superiùs allato probari potest , qui etiam testatur in vita Heliogabali Vlpianum ab eodem Heliogabalo remotum vt virum bonum : Papiniani verò mors eius innocentiam & integritatem manifestam facit , quem vt Spartian. auctor est, Antoninus Caracallus occidere iussit , quòd nollet parricidium commissum ab eodem Caracallo inSenatu diluere.Si quidem,vt ille dicebat, id non tam facilè excusaretur, quàm committere

Vlpian.

Iureconsulti viri boni.

Papiniani mors.

tur,vel vt alij dicunt, quòd inuehere noluerit in occiſum Caracalli fratrem, quum aliud parricidium putaret accuſare innocẽtem occiſum. Non eſt autem quod quis obiiciat eorum reſponſa tanquam impia contra Chriſtianos: Nam, vt Marcellus ait, meretricem turpiter facere, quòd ſit meretrix, non tamen turpiter accipere, cùm ſit meretrix.Ita accuſari poſſunt,quia ethnici &gentiles,ſic excuſari,quòd tales taliter contra Chriſtianos animati fuerint. Nos tamen meritò hoc vnum in iis requirimus:nam præter Chriſtianam philoſophiam omnis alia fucus eſt. Nec vlla iuſtitia eſt,quæ fundamento, qui eſt Chriſtus, non innititur.Hæc habuimus de optimo genere conſiliariorum dicere,quibus commiſſionem ædificij vtcunque obſtruximus:tria quæ ſequuntur capitaSoceri ſunt,dein vſque ad finem alia proſequimur prætermiſſa.Commiſſiones meras nos componere, & arenam eſſe ſine calce dicet aliquis. Sed quid? idem obiectum eſt Senecæ à Caligula. nos tamen tanti facere non decreuimus liuorem, vt nobis ſine vncto cœnandum, vt quidam ait, propterea putemus.

Philoſophia Chriſtiana.

ARGVM. CAP. VII.

De Citatione, Sortitione, Reiectione, Subſortitione, & numero Iudicum, item qui, & quando iurati aut iniurati ſederent.

RVrſus ingrediamur publicorum viam,vt tandem ad deſtinatum finem, vbi ſententiis res controuerſæ definiuntur, perferamur. Vbi ergo erat iudicium aliquod publicum diſceptandum, dieſque ſumma Reis dicta, Prætor ita ſeſe

comp

componebat ad illius exercitationem, vt quia notio publicorum tota Populi esset, & non sua, Iudices, quibus iudicandi munus delegasse Populum suprà narrauimus, rem expediturus aduocabat, nominatim vnoquoque citato, verùm ex ea tantum decuria, cuius per orbem circumactæ vices cognoscendi redierant, ex Diui Augusti præscripto, ne iam defuncti munere rursus onerarentur periculo sortitionum, & vt suspitione studij propensioris in alteram partem liberarentur iudicaturi, quos circulus ille decuriarum, non ambitus Reorum fortuitos offerebat. Sed vt ex iis Decuriatis certus & necessarius efficeretur, id sortibus expediebatur in hunc modum. Citatorum nomina tabellis descripta in vrnam coniiciebātur, agitata vrna, tabellisque turbatis sorte trahebantur tot, quot necessarij Quæsitori videbantur. Quorum nomina sorte exiuerant, causam cognituri considebant. Sed licebat Accusatori, & Reo reiicere quot vellent ex iis, vt suspectos, & quos libidinosè pronunciaturos timebāt. Sortium vsus apud Veteres frequentissimus, & tempore belli Traiani cognitus & vsitatus: Achilles enim & Hector monomachiam pugnaturi apud Homerum lib. iij. Iliados in galeam sortem mittunt, vter priorem ictum infligat. Fuit & vetus magnaque religio sortium Prænestinarum, vt etiam inter mantices genera locum haberent, testis Cicero in Dialogo de Diuinatione, & Suetonius in Tyberio. Sortes vsurpatæ in Prouinciis decernendis, Quæstoribus adiungendis, vnde sortium religionis mentio creberrima passim, & maximè in Verrinis. Cicero ad Q. Fratrem Asiæ Pro-

Citatio Iudicum à Prætore

Sortitio Iudicum.

Reiectio Iudicum.

Sortium vsus antiquissimus.

Prænestinæ sortes.

Sortes adhibitæ in decernendis Prouinciis.

consulem: Quæstorem habes non tuo iudicio delectum, sed eum quem sors dedit. In legendis Vestalibus. Tranquillus in Octauio: Sacerdotum & numerum, & dignitatem, sed & commoda auxit, præcipuè Vestalium, cumque in demortuæ locum aliam capi oporteret, ambirentque multi ne filias in sortem darent, abiurauit si cuiusquam neptium suarum competeret ætas oblaturum se fuisse eam. In dubiis iuris articulis, & nimiùm rigidis vt difficile sit flectere in hanc vel illam partem sortes recipiuntur, vt in optione Legatorum. neque quondam Apostoli rem omnino contemserunt: nam cùm penderent dubij, vtrum ex duobus in locum Proditoris Iudæ substituerent, placuit vt sortibus committeretur, alioqui plurimùm serium negotium. Et sacerdotium sorte datum iiij. Actione in Verrem his verbis: Iubet ille sibi legem legi. recitatur, in qua scriptum erat, vt quot essent renuntiati, tot in hydriā sortes coniicerentur, cuius nomen exisset, is vt haberet sacerdotium. Vbi sortes pro tabellis quę sorte educebantur: nam in negotio diuinatorio aliud sunt sortes sculptæ in robore literarum priscarum notis. Tranquillus in Tyberio, & Cic. ij. de Diuinatione. Plautus In Casina:

In legendis Vestalibus.

In dubiis iuris articulis.

Sortes pro Tabellis.

-------- *Adsunt, quæ imperasti, omnia,*
Vxor, sortes, situla, atque egomet.

Paulò pòst:

-------- *Num ista aut populna sors, aut abiegna'st tua?*

CLE. *Quid tu id curas?* CHAL. *Quia enim metuo, ne in aqua summa natet.*

Asconii locus corruptus.

Porrò quod est apud Asconium, pilis inscribi Iudicum

dicum nomina corruptum eſt pro tabellis, aut libellis, alterum etenim reponendum eſt, malim autem reponi libellis propter Ciceronis locum in ij. Verrina: Præclarè res ſe habebat, libelli nominum veſtrorum, conſiliique huius in manibus erant omnium, nulla nota, nullus color, nullæ ſordes videbantur his ſentẽtiis allini poſſe. Vrnam ſortium in loco proximè citato Tullius retento Græco quia de 1 Siculis mentio eſt, qui Græcè loquebantur, hydriam vocauit. Primo de natura Deorum, & j. Rhetoric. ad Herennium ſitulam & ſitellam, in Diuinatione ciſtam vocat. De forma nihil mihi conſtat, & forraſſe bene fuerit inquirere, Videtur forma fuiſſe 2 turriculæ, quæ pyrgos dicitur, in qua agitati taxilli ſubducto fundo in alueum luſorium decidebant, ne quid doli committeretur à Veteratoribus, ſi manu iacerentur, ſed omnino alea aleam ſuam haberet. Eius meminit Martialis in Apophoretis: Ita & hîc, vt ſortitio iuſtè ſuccederet, veriſimile eſt cautelam adhibitam. Hoc cùm ſemel & primùm fieret, ſortitio, vel ſortitus vocabatur, vnde apud Tullium ad Pontifices pro domo ſua: Quid? Si etiam pluribus de rebus vno ſortitu retuliſti? Qui locus difficilis eſt, tamen nos vno ſortitu, id eſt, ſemel interpretamur: nam de vno legis capite vna rogatio ferenda erat, per leges Liciniam, Didiam, & Cæciliam. Vocabantur autem Iudices, eductis ex vrna tabellis, Ad quem morem videtur alluſiſſe Seneca in Hercule furente:

Vrnæ. *Situla.* *Sitella.* *Ciſta.* *Pyrgus.* *Sortitus.* *Ciceronis locus*

Nulli iuſſo ceſſare licet,
Nulli ſcriptum proferre diem,
Recipit populos vrna citatos.

Et Statius in Syluis:

------------- Ibimus omnes,

Ibimus, immensis vrnam quatit Æacus vmbris.

Rogatio vnico sortitu absoluebatur.

Vna rogatio sortitu vnico absoluebatur, cum Populares & Tribunitiæ leges sortibus, id est, suffragiis in vrnam coniectis, & sorte eductis ferrentur. Cic. j. de natura Deorum de lege Agraria, & auctor ad Herenium j. & nos aliàs fusius enarrabimus. Neque licebat per easdem leges de rebus coniunctis, & pluribus articulis referre, ne Populus vno suffragio, & sortitu id, quod nollet, acciperet, aut id, quod vellet, repudiaret. Sorte ergò educebantur ex vrna tot tabellæ, quot requirebantur ad implendum numerum à Quæstore præscriptum: Qui vt plurimùm ascendebat ad septuaginta & quinque. Cicero in Pisonem: An ego expectem, dum de te septuaginta & quinque tabellæ diribeantur? Quanquam in causa Milonis Domitium Prætorem septuaginta & vno contentum fuisse scribat Asconius. Ita liberum fuit quotum vellet numerum præstituere, aliaq; multa contra morem nouare, & recipere pro auctoritate meri sui imperij. Alium numerum solemnem fuisse in Centumuiralibus antè 3 annotauimus. Peracta prima sortitione, Reis licebat quot & quos vellent reiicere, & totidem in eorum locum altera sortitione, quæ subsortitio vocabatur, substituebantur. & qui reiecti non erant Pædiauus selectos vocat, quamuis meo iudicio melius legeretur 4 delectos, quia delectio eodem in loco opposita est reiectioni, vt aduersi sint delecti & reiecti: Nam selectorum alia ratio est in re iudiciaria, vt & nos ex Plinio aliquando 5 declarauim

Tabellarum numerus.

Subsortitio.

Asconii locus restitutus.

Delecti.

rauimus. Admonuit me vt mendam obseruarem, & locum dispungerem, quod non semel in eodem scholio repetatur. Subsortitio in alio etiam negotio vsurpabatur, vt in supplendis Censitorum Decuriis. Tranquillus in Dictatore: Ac ne qui noui cætus recensionis causa quandoque moueri possent, instituit quotannis in demortuorum locum ex his, qui recensiti non essent, subsortitio à Prætore fieret. Et cùm Romæ plures essent Prætores præter prouinciales, iudiciorum publicorum exercitationes inter se 6 sortiebantur. Cicero secunda Verrina: Ecce autem illis dieb. cùm Prætores designati sortirentur, & M. Metello obtigisset, vt is de pecuniis repetundis quæreret. & cætera. Nonnunquam reiiciendorum Iudicum numerum dictabat Prætor, vt in causa Milonis per legem à Domitio iudicij illius gratia datam, quini tantum ex singulis ordinibus ab vtraque parte reiici poterant. Quod si ita est, cùm essent tres Iudicantium ordines, Senatorum, Equitum, & Tribunorum ex lege Aurelia, quam aliquot antè annis Aurelius Cotta Prætor tulerat Ædile Marco Cicerone. & Caium Verrem Repetundarum accusante, & in eo fuerint Tribuni vsque ad Dictaturam Iulij Cæsaris, si quini ex singulis ordinibus reiiciebantur, necesse est ab Accusatore quindecim, & à Reo totidem reiectos: Si ergo auferantur de septuaginta & vno triginta, reliqui erunt quadraginta vnus. Quare Asconij codex iterum corruptus est, vbi legitur quinquaginta, & vnus pro quadraginta & vno, nisi Ærarios Tribunos ad Equites vel Senatores retruserit. Sed quod etiam animaduertendum, vt multa alia quę

Reiiciendorum numerus à Prætore dictus.

Asconii codex emendatus.

rara fuerunt, in Miloniana cauſa non ſunt tot ſubſtituti, quot reiecti ſunt, cùm ſubſortitio parem reiectis numerum ſubſtituere deberet. Celebratis ità ſortitione & ſubſortitione, Iudices in leges 7 iurabant omnes, vt obſtricti ſacramenti religione iudicarent: Cùm iuraſſent, nomina eorum in libellis & arca reponebantur, ne pro delectis Iudicibus, vt fit in multitudine, aliqui ſuppoſiti, corruptique iudicarent, teſtis Aſconius. Hinc eſt, quod apud Ciceronem toties religionis admonentur Iudices. Prætor autem ſolus non iurabat. Tullius ij. Verrina de Q. Metello: Quem ego hominem, ſi eius fidei diffiſus eſſem, Iudicem non retinuiſſem, nunc tamen eo animo ſum, vt eo Iudice, quàm Prætore hanc rem tranſigi malim, & iurato ſuam, quàm iniurato aliorũ tabellas committere. Annotant & quidam apud Aſconium in Diuinationem, quod in his controuerſiarum generibus, quæ Diuinationes vocantur, Iudices iniurati ſedeant. Veteris forma Iuriſiurandi non extat quod ſciam: Veriſimile eſt Prætorem conceptis verbis præiuiſſe, vt quondam Imperatores militibus, vt Pub. Cornelius Scipio ſuum magnificum iuſiurandum ad patriæ ſalutem conſeruandam his verbis nuncupauit. Ex mei animi ſententia iuro, vt ego Rempub. non deſeram, neque alium ciuem deſerere patiar, ſi ſciens fallo, tum me Iupitet Opt. Max. domum, familiam, remque meam peſſimo leto afficiat. In hæc verba L. Cæcili iures expoſtulo, cæteriq; qui adeſtis. Qui non iurauerit, hunc in ſe gladium ſtrictum eſſe ſciat. Hæc apud Liuium lib. xxij. Vnde conſtat quid ſit in verba iurare alicuius, id eſt, in formulam ab alio

Iudices in ll. iurabant.

Iniurati Iudices in Diuinationibus.

Scipionis Iuſiurandum.

alio præſcriptam, nuncupatamque, cuius multa ſunt exempla apud Plinium Nepotem lib.x. Epiſt. ad Traianum. Iuſtinianus Imperator dictauit nobis in Nouella de Iudicibus formam iuramenti præſtandi à Iudicibus, & Theodoſius Imperator præiuit voce Præſidibus & Rectoribus Prouinciarum iuraturis. l. vlt. C. ad l. Iuliam Repetundarum.

COROLLARIVM AD CAP. VII.

1. De Siculis qui Græcè loquebantur) *Hoc ſermone vſam olim Siciliam, qui neque Latinus eſſet neque omnino Græcus intelligi poteſt ex Plautiniſſimis verbis in Menæhmis:* Siculorum ſermo.

Atque adeò hoc argumentum Græciſſat tamen,
Non Atticiſſat, verùm Siciliciſſitat.

Quod & annotat Antonius Muretus variarum lectionum lib.3.cap.13.

2. Forma fuiſſe turriculæ) *De turricula meminit ſic Martialis in Apophoreto:* Turricula.

Quærit compoſitos manus improba mittere talos,
Si per me miſit, nil niſi vota facit.

Sunt qui putent turriculam à fritillo nihil differre: Pyrgus. *Intus autem habebat pyrgum gradatim excauatum & exſculptum, vt agitati, concuſſiq́ue tali in ſinuum ſupercilia offendentes incertiùs caderent, & confuſi eſſent, vnde Horatius in ſermonibus mittere in pyrgum talos cuius etiam meminit Auſonius. Triplex* Sors Triplex. *autem eſt ſors diuiſoria, conſultoria, & diuinatoria, de quibus abundè tractant Theologi ſcholaſtici, Carol. Mollinæus 1.parte Conſuet. Pariſ. Andreas Tiraquel. de iure Primogeniorum quæſt.17. & 1.opinione. De ſortibus & ſortilegij forma, quam adhibent*

Veneti. *Veneti in ferendis suffragiis, & creatione, & electione suorum Magistratuum, eleganter scribit Gaspar Contarenus quinque libris, quos de Magistratibus & Repub. Venet. edidit.*

Centumuiri. 3. Numerum solemnem in Centumuiralibus.) *Ex Plinio suprà annotatum est centum & octoginta viros quatuor consiliis fuisse conscriptos, cùm antea quinque tantùm supra centum essent, terni ex singulis tribubus.*

Edititii. 4. Melius legeretur delectos) *Fuére etiam edititij Iudices, quos Accusator ex omni Populo promiscuè sumsit, atque edidit sine sortitione, neque ex*

Selecti. *Iudicum decuriis: hos selectis siue delectis opponere videtur Cicero, in Oratione pro Plancio & Murena: De quibus plura Carolus Sigonius lib.2.cap.18. in fin. de Iure Ciuium Rom.*

5. Aliquando declarauimus) *Vide cap.9. lib.3.*

6. Inter se sortiebantur) *Prætor autem Vrbanus non sortiebatur, cùm is de nullo crimine iudicaret, nec Quæsitor esset, sed tantum in priuatis occupabatur. cùm autē in iudicium de sicariis ita multi vocarentur, vt vnus non sufficeret, duo Prætores ad exercitionem illius constituebantur, vt ex orat. pro Cluen. patet: Populus verò de incestu, & perduellione ferè quæsiuit, vt idem docet Cicero.*

Iusiurandum Iudicum.

Constitutiones regiæ.

7. Iudices in ll. iurabant) *Ad hoc facit l. rem non nouam. C. de iudic. statim in princ. Vide Iacob. Reuard. c.8. lib.5. Variorum. Atque etiam nunc Iudices in Principum placita iurare tenentur ex nouissimis constitutionibus nuperrimè editis super Iustitia criminali, idq; præscripta formula.*

ARGVM. CAP. VIII.

De variis modis ferendarum sententiarum, & suffrag

fragiorum à Iudicibus, Populo, & Senatu.

ITa legitimè delecti ad disquisitionem singulorum iudiciorum, quæ lege publica continerentur, Iudices (quoties enim sese noua quæstio offerebat, toties numerus, & delectus Cogniturorum ex decuriis sortibus committendus fuit) ad diem constitutum consessuri citabantur: Ita tamen vt in habendo sortibus delectu ratio 1 ætatis & annorum inireretur: Nam lege Pompeia non licuit Romæ cuiquam esse Magistratui, aut Iudici, qui minor esset trigesimo, vt meminit ad Traianum Plinius Nepos lib. x. Augustum tamen iudicatum concessisse & Magistratuum munus maioribus viginti duobus, auctor est Tranquill. Verùm causa perorata, quid de ea sentirent non voce palàm singuli nuncupabant, sed tabellis in vrnas coniectis, sine vllo periculo inuidiæ declarabant. In Senatu non tabellis, sed viua voce, aliâs per discessionem 2 fiebat, vnde ire in sententiam pedibus. Liuius lib. vij. de Decio: Quibus hęc salutaria videntur, agitedum in dextram partem pedibus transite. Vopiscus in Aureliano ritus sen tentiæ dicendæ per manuum porrectionem in Senatu meminit: Deinde (ait) aliis manus porrigentibus, aliis pedibus in sententiam euntibus, plærísque verbo consentientibus conditum est S. C. Vbi triplicis ritus eleganter meminit, sed manuum porrectio 3 rara apud Auctores. Itaque sententiam laturis ternæ singulis dabantur tabellę, vna insignita impressione elementi A. quod symbolon erat absolutionis, altera duplicis elementi N. L. id est, non liquet iudicis ampliationis. Tertia literæ C. id est, condemnationis, cuius

Consessuri Iudices citabantur.

Varii modi sententias declarandi.

Ternę tabellę.

loco Græci ſuum & infame Θ. 4 affigebant certiſſimum thanatꝰ & mortis argumentum:quę ita apud Auctores ſunt frequentia & conteſtata, vt à locorum allegatione nil fidei aut lucis poſſit afferri. Tantùm quod rarius eſt annotabo, apud Suetonium mentionem fieri duarum, abſolutoriæ & condemnatoriæ, ampliatoriæ minimè, ſed cuiuſdam extraordinariæ.Eius verba hæc ſunt in Octauio:Et cùm de teſtamento falſo ageretur,omnéſque ſignatores lege Cornelia tenerentur, non tantum duas tabellas, abſolutoriam,& condemnatoriam ſimul cognoſcentibus dedit, ſed tertiam quoque, qua ignoſceretur iis,quos fraude ad ſignandum, vel errore inductos conſtitiſſet. Quo in loco aliud eſt abſoluere, aliud ignoſcere:abſoluuntur inſontes,ignoſcitur reis conuictis & confeſſis. Ideóque abſolutoriæ adiecta remiſſoria tabella, ſuppreſſa tamen eſt mentio ampliatoriæ.Ex eodem loco ſignificatur tabellas dari ſolitas ab eo,qui quæſtioni præerat. Idem fecit Pompeius extra ordinem Conſul in cauſa Milonis, qui ante iudicium Iudicibus tabellas dedit, auctor Aſconius. cùm tamen aliàs darentur poſt actiones ab vtroque Oratore peroratas, pronuntiatóque illo myſtico, *Dixi*, quod vice erat concluſionis, & renunciationis allegationum, cùm iamiam mittendi eſſent in conſilium Iudices. Cicero pro Flacco: Cùm tabella vobis dabitur,non de Flacco dabitur tantum, &c. Liberum erat Iudicibus, quam vellent ex illis tribus, in vrnam coniicere ſine vllo inuidiæ metu: erat enim ita occultum ſuffragium,vt neſciretur fauiſſétne,an nocuiſſet Reo, ita tutum, vt abeſſet ſuſpitio ambitus

Tabellæ remiſſoriæ.

A quibus tabellæ dabantur.

Occultum ſuffragium.

bitus, aut corruptelæ. Cicero pro Rabyrio Posthumo: Tabella est, quæ dat potestatem, occultat libidinem, cuius conscientia nihil est, quod quisquam timeat, si non pertimescat suam. Sed nonnunquam dolus adhibebatur, vt sciri posset, à quibus damnatus, absolutúsue Reus esset: nam sequestres appositi corrumpendis Iudicibus discoloribus ceris insignitas tabellas dabant, ex quibus cognoscebant, à quoque coniectam tabellam: quod fecit Hortensius in causa Verris repetundarum Rei, testis Asconius in diuinationem. Erant enim tabellæ illæ ceratæ, sicuti planissimè constat ex eadem diuinatione, & actione iiij. vbi sic Cicero: Huic iudicialis tabula committetur, quam iste non modò cera, verumetiam sanguine, si liceat, notabit? Porrò quot erant decuriæ in numeris iudicantium, tot tabellarum genera, adeò, vt cum extraherentur, facilè cognosceretur quæ decuria grauiùs Reum oppressisset, aut quæ tabellis salutaribus subleuasset. Asconius in orationem Tullianam pro Marco Scauro: Sententias tulerant Senatores duo & viginti, Equites tres & viginti, Tribuni Ærarij vigintiquinque. Ex quibus damnauerunt Senatores quatuor, Equites duo, Tribuni duo. Fuerunt ergò in ea causa tantùm septuaginta tabellæ Iudicum, vt satis apparet non ratum statúmque Iudicantium numerum, sed tantum, quantus præscriberetur libidine Quæstoris. Vbi ergo Oratores peregissent, Prætor palàm pronunciabat, *Dixerunt*, vt Iudices in consilium mitterentur, id est, sese accingerent ad mittendam in vrnam aliquam ex suis tabellam: nam mittere in consilium perinde

Dolus adhibitus in cognoscendis tabellis.

Tabellæ ceratæ

Variæ Tabellæ.

Dixerunt.

Mittere in consilium.

eſt,ac calculum permittere,ac porrigere. Sed calculus magis Græcorum eſt, qualis vſurpabatur Athenis in Oſtráciſmis illis iniquiſſimis, quibus ciues meritiſſimos, etiam ad decennium, ablegabant, pro ſummis beneficiis in patriam exilium reponentes: de quo eſt mentio in Polyticis Ariſtotelicis, Plutarcho in Alcibiade, Ariſtide, Nicia, & aliis Græcorum hiſtoriis. Vnde Ouidius, xv. Metamorph.

Calculus.

Oſtraciſmus.

Mos erat antiquis niueis atriſq; lapillis,
His damnare Reos, illis abſoluere culpa.
Tunc quoque ſic lata eſt ſententia triſtis: et omnis
Calculus immitem dimittitur ater in vrnam,
Quæ ſimul effudit numerandos verſa lapillos,
Omnibus è nigro color eſt mutatus in album.

Vnde etiam vſurpatur calculus pro ſententia in l. rem non nouam. de iudic. & l. ſi actor. C. de appel. Cæterùm quoniam Populus, cùm cognoſceret, conſultus à Magiſtratibus in publicis quæſtionibus, aut vacaret decernendis ſuffragio honoribus, vel ſanciendis, iubendíſque legibus, ſuffragia tabellis aliquando reddidit, fuſiùs hiſtoriam enarremus. Illúdque primùm ponatur Populum aliàs iudicia publicá omnia diſceptaſſe, demum Iudicum decuriis id negotij mandaſſe, niſi cùm ad eundem prouocaretur legibus Valeriis. Is ergo cùm ſiue ad Magiſtratus creandos, ſiue ad Reos iudicandos, ſiue ad leges ferendas in comitium, vel campum aduocaretur, ſæpius tabellis ſuffragia mandauit, infixis in tabella punctis, vt tot tabellæ, quot Candidati, aut in quæſtionibus quot ſententiæ genera, abſolutionis & condemnationis ſcilicet. Aſconius pro M. Scauro ad

Populus iudicia publica diſceptauit.

Populi ſuffragia.

ro ad Populum repetundarum delato: Abſolutus eſt Scaurus quidem, ſed ita vt à tribus Tribubus damnaretur, à triginta duabus abſolueretur, & in eis pauca puncta inter damnationem & abſolutionem intereſſent. Quo in loco malè in eo exemplari, quod nactus ſum, legitur triginta ſeptem. Quis enim neſcit triginta quinque Tribus fuiſſe, & illud Horatij: *M. Scauri iudicium.*

Omne tulit punctum qui miſcuit vtile dulci.

Numerus enim maior punctoriam victoriam afferebat in ambitu Candidatorum. Ferebantur autem ſuffragia (quorum Palamedes auctor perhibetur) in campo Martio, ponte tabulato extructo, in quem aſcendebant ſingulæ per vicem Tribus, aut Centuriæ, datíſque ſuffragiis in aliam campi partem tranſibant, qui locus mons citatorum vocabatur. Tranq. in Iulio: Conſpiratum eſt in eum à ſexaginta amplius, C. Caſſio, Marcóque & Decio Bruto principibus coniurationis, qui primùm cunctati, vtrúmne illum in campo, Tribus per Comitia vocantem ad ſuffragia, partibus diuiſis è ponte deiicerent, atque exceptum trucidarent, &c. Hinc & parœmia *6 ſexagenarios de ponte deiicere.* Porrò referátne ſuffragia voce nuncupari, aut tabella occultari, diſputat plurimis, iiſque elegantiſſimis Tull. lib. iij. de Legibus, quia res fuit olim ſeditionibus Popularibus iactata, vexatáque. Sunt (inquit Cicero) quatuor leges tabellariæ, quarum prima de Magiſtratibus mandandis. ea eſt Gabinia, lata ab homine ignoto & ſordido. Sequuta biennio pòſt Caſſia eſt de Populi iudicio. ea à nobili homine lata, L. Caſſio, ſed (pace familiæ dixerim) diſſidente à bonis, atque

Punctoria victoria. *Palamedes.* *Mons citatorum.* *Prouerbium.* *Vtrum præſtet ſuffragia voce an tabellis fieri.* *Tabellariæ ll.*

omnes rumuſculos populari ratione aucupante. Carbonis eſt tertia, de iubendis legibus, ac vetandis, ſeditioſi atque improbi ciuis, cui ne reditus quidem ad bonos ſalutem à bonis potuit afferre. Vno in genere relinqui videbatur vocis ſuffragium, quod ipſe Caſſius exceperat, perduellionis. Dedit huic quoque iudicio Cælius tabellam, doluítque quoad vixit, ſed vt opprimeret Cælius Populum, nocuit & Reipublicæ. Hæc ille, & alia in idem argumentum contra tabellas ratiocinatur. Præſtétne electionem fieri ſorte, an ſuffragiis, diſputatur pluribus altercationibus inter M. Eprium, & Heluidium Priſcum apud Cor. Tacit. lib. xx.

Comitiorum ordo. Ordo autem Comitiorum peti poteſt ex Auſonio, vbi gratias agit Gratiano pro Conſulatu. Cum clariſſimo collega meo honore coniunctus, nuncupatione prælatus Conſul ego, Imperator Auguſte, munere tuo non paſſus ſepta, neque campum, non ſuffragia, non puncta, non loculos, qui non prenſaueram manus, nec cum ſalutantium confuſus occurſu, aut ſua amicis nomina non rediderim, aut aliena impoſuerim, qui tribus non circumiui, centurias non adulaui, vocatis claſſibus non intremui, nihil cum ſequeſtre depoſui, cum diſtributore nihil pepigi. Romanus populus, Martius campus, & Equeſter ordo, Roſtra, Ouilia, Senatus, Curia, vnus mihi Gratianus. Ibidem: Te Conſulem deſignaui, & declaraui, & priorem nuncupaui. Quis hæc verba te docuit? Ego tam propria, & tam Latina neſciui, deſignaui, declaraui, & nuncupaui. non fit hoc temerè, habet moras ſuas diſpertitis gradibus tam matura cunctatio. Paulò antè dixerat de iiſdem verbis Gratiani: Cuius

Cuius orationis ordo lucidior?quæ doctrina tam diligens propriis Comitiorum verbis loqui, vocabulis moris antiqui nomina peregrina miſcere? Vbi ſignificatur linguæ Latinæ lapſus tempore ſuo.Tabellariam rem nũquam probauit Alcibiades, qui ne matri quidem permiſſurus erat calculos,ne illa errore etiam nigrum pro albo iaceret in vrnam.Sed & in Senatu aliquando tabellis proditæ ſententiæ tanquam in comitiis & campo, cùm tamen, ex more voce palàm nuncupare debeant. Plinius Nepos libro tertio ad Meſium Maximum: Meminiſtíne te ſæpe legiſſe, quantas contentiones excitarit lex tabellaria, quantumque ipſi laboris, vel gloriæ, vel reprehenſionis attulerit? At nunc in Senatu ſine vlla diſſentione hoc quidem,vt optimum, placuit.Omnes comitiorum die tabulas poſtularunt. Exceſſeramus ſanè manifeſtis illis apertiſq; ſuffragiis licentiam concionum. Aliâs tamen vt plurimùm per diſceſſionem 6 Senatuſconſulta expediebantur: dicebant enim primùm ſententiam primarij Senatores,& ciuitatis Principes,deinde reliqui Pedarij in ſellas cõcedebant eorum, quorum ſententiam probabant.Plinius de cauſa Marij Priſci,in qua duo dixerant ſententiam: Erant (inquit) in vtraque ſentẽtia multi,fortaſſe etiam plures in hac vel ſolutiore,vel molliore:nam quidam ex illis quoque,qui Cornuto videbantur aſſenſi,hunc,qui pòſt cenſuerat, ſequebantur. Sed cùm fieret diſceſſio, qui ſellis Conſulum aſſuerant, in Cornuti ſententiam ire cœperunt, tum illi, qui ſe Collegæ annumerari patiebantur, in diuerſum tranſierunt, Collega cum paucis reli-

Alcibiades.

Tabella in Senatu.

Senatuſcõſulta per diſceſſionem expediebantur.

ctus. Multùm posteà de impulsoribus suis præcipuè Regulo questus est, qui se in sententia, quam ipse dictauerat, deseruerat. Hactenus Plinius.

Pedarii Senatores.

Possent & multa ex Gellio de Pedariis Senatoribus adferri, sed nos tritos locos nõ consectamur, rarorum amantiores, & vt claudam rationem istam tabellariam, si tabellis quid sentirent de causa, quæ vertebatur, exprimendum erat, & literarum breuissimis notulis declarandum, quis non

Contra tabellariam rationem.

videt rigidàm planè & absolutam fuisse sententiam quæ ferebatur, neque in ea locum aliquem fuisse æquitati, quæ ex circũstantiis negotij aliud in alio statuit? Nam cùm notam & indicem condemnationis miserant, quid aliud statuebant, quàm ordinariæ pœnæ subiiciebant? vt Papinianus 8 dicebat, facti quæstionem in arbitrio Iudicantis, pœnæ verò persequutionem non eius voluntati mandari, sed legis auctoritati reseruari. Itaque qui grauiùs commiserant in legem, non acriùs puniebantur, quàm qui leuiùs, si vterque

Areopagus.

damnabatur, tanquam Athenis in Areopago iudicaretur, vt apparere omnibus possit, non omnino tutam, aut cum æquitatis rationibus coniunctam rem tabellariam, quæ condemnatis temerè eandem pœnam sine delectu commissorum irrogabat, quasi ex Stoicorum paradoxo omnia peccata sint æqualia, aut Areopagitarum exemplo, quid factum sit tantum cognoscendum, neque peristasium vlla habenda ratio, ad quas tamen

Regula Lesbia.
Epiicia.

velut norma Lesbia sese solet epiicia tota comparare: Alio tamen nomine tuta erat hæc tabellaria ratio ferendæ sententiæ, quòd tãtum libertatis erat in infimo, quantum in supremo, neque in sent

in ſententiam doctioris pudor imperitiores deſcendere cogebat, ſed inſcius quiſque quid alius cenſuiſſet, quid ſibi videretur per tabellam declarabat.

COROLLARIVM.

1. Ratio ætatis & annorum) *De ætate Iudicum ſuprà diximus lib.3. cap.9. Puto tamen Plinium hic loqui de Magiſtratibus Prouincialibus, non Vrbanis: Nam ex Suetonij loco à nobis citato probari poſſe videtur, trigeſimum quintum annum requiri. Quoniam verò de Magiſtratuum munere fit mentio, operæprecium videtur addere inſtar ſuperpondij ex Polybio, neminem potuiſſe ad Magiſtratum Vrbanum aſpirare, niſi peractis decem ſtipendiis militaribus: Cùm autem primùm militare cœperint Romani anno XVII. certè ante annos viginti ſeptem non poterant primum Magiſtratum exercere. Vt autem legitima ætas requirebatur, ſic ordo in adipiſcendis obſeruabatur, vt non ad faſtigium honorum ſultim, & omiſſis mediis, ſed per infimos, & medios Magiſtratus ad ſupremos honores conſcenderent. Prima verò dignitas Quæſtura fuit, quæ anno XXVII. demum peti potuit. Tribunitia autem anno XXX. Ædilitas poſt annos XXXVII. Prætura XL. Deinde Conſulatus culmen, & veluti quoddam honoriſtitium peti poterat anno XLIII. quæ ætas exacta non requirebatur, ſed annum illum ingredi aut agere ſufficiebat, quod quidem obſeruabatur, niſi quis ob egregiam indolem, quæ non obſcuram ſpem virtutis excitaſſet, aut propter Populi fauorem, legibus ſolueretur & ei gratia ætatis fieret, quẽadmodum in Africano Pompeio, Octauiano, Caligula, & aliis factitatum legi-*

Plinius illuſtratus.

Decem ſtipendia.

Ordo ſeruatus in capeſſendis magiſtratibus

Leges in obeundis magistratibus.

mus. Hoc etiam obseruatu dignum est, quod magistratu Curuli gesto, non licebat eidem alium, nisi interiecto biennio, obire. Item cautum erat ne quis eundem magistratum gereret intra decennium. Item quod nemo poterat eodem anno duos magistratus gerere. Duo Plebiscita Genutij, quibus sancitum erat, refert Liuius lib.7. V.C. in fin.

Discessio.

2. Alias per discessionem fiebat.) *Est locus elegans de discessione in ferenda sententia in Senatu apud Plinium lib.8. Epist. ad Aristonem, qui hic adscribendus fuisset vel inserendus in textu, vt aliàs sæpe à nobis factitatum est dissimulanter, sed dum breuitati studemus, indicasse sufficiet.*

Χειροτονία.

3. Sed manuum porrectio rara.) *Hic modus χειροτονία, dicebatur, atque vsitabatur ab Atheniensibus in ferēdis suffragiis, quanquam ad castrorum, quàm fori consuetudinem propiùs accedere mihi videatur.*

Θ Græcorū.

4. Græci suum infame Θ.) *Ad hunc morem Græcorum alludit Martialis lib.7. Epigram. ad Castricum, vbi nasutè irridet quendam mucosum Quæstorem, cui condemnationis signum erat emungere styriam nasi. Sed lepidum est, lubet apponere.*

Nosti mortiferum Quæstoris, Castrice, signum,
Est operæprecium discere Theta nouum.
Exprimeret quoties rorantem frigore nasum,
Lethalem iuguli iusserat esse notam.
Turpis ab inuiso pendebat styria naso,
Cum flaret madida fauce December atrox,
Collegæ tenuêre manus, quid plura requiris?
Emungi misero Castrice non licuit.

Ad quod etiam respexisse videtur Persius Satyra 4.
Et potis es vitio nigrum præfigere Theta.

Tabulæ in ferendis legibus.

Porrò vt & hoc addatur, in ferendis aut recusandis legib

legibus duæ porrigebantur tabellæ ex l. Papyria, vna insignita V. R. quæ significabat approbationem, Vti rogas, altera in qua A. litera depicta erat, quæ legis abrogationem, aut antiquationẽ denotabat. In creandis verò Magistratibus tot porrigebantur tabellæ ex l. Gabinia, quot erant Candidati, quibus inscribebatur prima litera nominis gratiosi. Aliæ autem tabellæ, quibus vtebantur in iudiciis, ad L. Cassiam, & Cæliam pertinent, quod ex Cicerone manifestum fieri potest. Sed nos vlteriùs progredimur.

5. Sexagenarios de ponte deiicere.) *Nata autem parœmia videtur quòd vt ea ferè ætate immunes erant à muneribus ciuilibus senes, vti suprà adnotauimus sic nec suffragia ferre debebant. Exploratissimum (inquit Festus) illud causæ est, quo tempore primùm per pontem cœperunt Comitiis suffragium ferre, iuniores conclamauêre, vt de ponte deiicerentur sexagenarij, quia nullo munere publico fungerentur, vt ipsi potius sibi, quàm illis deligerent imperium. Cicero pro Roscio Amerino: Habeo etiam dicere, quæ contra morem maiorum minorem annis sexaginta de ponte in Tyberim deiecerit: Ouidius lib. 5. fastorum.* Sexagenarios de ponte deiicere.

Pars putat, vt ferrent iuuenes suffragia soli,
Pontibus infirmos præcipitasse senes.

6. Vt plurimùm per discessionem.) *De pedaria sententia extat Laberymimus;* Pedaria sententia.

Caput sine lingua pedaria sententia est.

Plura habet Gellius Noctium Atticarum libri 3. cap. 18. vbi de pedariis Senatoribus, & Equitibus disserit. vnde originem vocis, & significationis Pedaneorum, qui ad humiliora negotia disceptanda delegabantur, coniicere licet, in Rubrica Cod. de pedaneis

*Iudicibus.quanquam hæc vox barbara eidem Gellio videatur.Conſule Andream Alciatum lib.*1. *cap.*41. *parergon iuris.*

8. Papinianus) *L.* 2. *ad Senatuſconſultum Turpilianum.*

ARGVM. CAP. IX.

De Corruptione,& Corruptoribus Iudicum.

VErum quoniam Iudices, ne recti ſtent in Subſelliis, ne quod dictat Iuſtitia ſequātur, expugnantur nummis, inclinantur precibus, peruertuntur odio,amore vincuntur, pauca de re nummaria,quæ harum peſtium,vt maxima, ita perculoſiſſima eſt, dicamus. Sententia ergo, quæ non à iuris præſcripto,& æquitatis fontibus hauſta eſt, ſed ab hepate,vbi domicilium eſt omnium affectionum earum, quæ ad concupiſcentiam referuntur, vt auaritia, amor, ſtudium, aut à corde,vbi ſedes iræ accenſo in altero ventriculo ſanguine,petita, proprio Latinoque vocabulo libidinoſa 1 dicitur.Cicero pro domo ſua: Itáne verò?Quod in imperita multitudine eſt vitioſiſſimum varietas,& inconſtantia, & crebra tāquam tempeſtatum,ſic ſententiarum commutatio,hoc tu ad hos transferas,quos ab inconſtantia grauitas, à libidinoſa ſententia certum & definitum ius religionum,vetuſtas exemplorum, auctoritas literarum monumentorumque deterret? Ibi elegans eſt anthiteſis,cùm aduerſa ſint ex iure ferre ſententiam, & ex libidine, id eſt, ſtudio quodam & cupidine, vt dicuntur Teſtes ſtudio, & cupidè teſtificari, cùm non rogati ſtatim adſunt, offeruntque operam teſtimonij: Eſt enim eo in loco libido

Sententia libidinoſa.

Ex iure ſententiam ferre.

libido genus earum affectionum, quæ ſtantes rectoſque nos Iudices deiiciunt, cùm nō rationem ſequuti, ſed animi morbis morem gerentes, non quod decet, ſed quod lubet, amplectimur. Itaque ambitus ſordeſque Iudicum ad libidinem referuntur tanquam ad genus, cùm auaritia ſpecies ſit libidinis vt in illo vulgato, quod Maroni vendicatur: *Libido.* *Sordes Iudicū.*

Sperne lucrum, vexat mentes veſana libido.

Neque enim ad ſolam nequitiam, id eſt, Veneris nimium, laſciuumque pruritum pertinet. Libidinoſa eſt ergo eorum ſententia, qui nummo ſeſe locant, aut vendunt, qui ſordidi dicuntur. Suetonius in Domitiano. Auctor fuit & Tribunis Plebis Ædilem ſordidum Repetundarum accuſandi, Iudiceſque in cauſa à Senatu petendi. Hos etiam nummarios Latini vocant. Cicero pro Cluentio: Varia Iudicum genera, nummarij pauci, ſed omnes irati. Tranquillus in Domitiano: Nummarios Iudices cum ſuo quemq; conſilio notauit. Et fortaſſis nūmatos etiam rectè diceremus. Horatius: *Sordidi.* *Nummarii.* *Nummati.*

Et bene nummatum decorat Suadela Venuſq;.

Cur enim à nummariis nummatos non inflectamus? Cum eandem analogiam Cicero ſit ſequutus, cùm pro Ærariis Tribunis æratos ironicè dixit, id eſt, emtos aut conductos, vel potius obæratos, & ære alieno plurimo nexos. Sic enim ad Atticum 3 de illis Tribunis Ærariis, qui in aliquo iudicio iudicauerant, ſcribit: Nunquam turpior in ludo talario conſeſſus fuit, maculoſi Senatores, nudi Equites, Tribuni non tam Ærarij, vt appellantur, quàm Ærati. Idem ad eundem de eodem iudicio, quo P. Claudius Pulcher, delatus *Aerati.*

incesti,& violatorum Bonæ Deæ sacrorum, Iudices corrupit: Caluus per vnum seruum, & quidem ex gladiatorio ludo, confecit totum negotium, accersiuit ad se, promisit, intercessit, dedit. Iam verò (ô dij boni) rem perditam, etiam noctes certarum mulierum, atque adolescentulorum nobilium introductiones nonnullis Iudicib. pro mercedis cumulo fuerunt. Ita summo dissensu bonorum, pleno foro seruorum, vigintiquinque Iudices ita fortes tum fuerunt, vt summo proposito periculo, vel perire maluerint, quàm perdere omnia. triginta & vnus fuerunt, quos fames magis, quam fama commouit. Ad quem locum facit Valerius Maximus, qui has noctes matronarum magna summa emtas, & Iudicibus mercedis loco erogatas auctor est. Huiusmodi iudicium Cicero ad eundem Atticum emtum, constupratumque dicit. Afflicta Republica (inquit) emto, constupratoq; iudicio. Alibi idem vocat redemtionem, & conductionẽ iudicij, secunda Actione in Verrem, de infamibus Senatorum Iudicum sordibus: Redemtio est huius iudicij facta graui pecunia, mansit in conditione atque pacto vsque ad eum finem, dum Iudices reiecti sunt. Posteaquam reiectio Iudicum facta est: quòd & in sortitione istius spem fortuna Populi Romani, & in reiiciendis Iudicibus mea diligentia istorum impudentiam vicerat, renunciata est tota conductio. Porrò qui proxenetæ, & artifices istarum nundinationum, quorum sollicitationibus & operis Iudices ità suas quisque tabellas cauponarentur, Sequestres, & Interpretes iudiciorum vocabantur. Idem ibidem: Qui aut deponere, aut recipere, aut accip

Noctes mulierum mercedis locõ.

Emtum, cõstupratum Iudicium.

Conductio, & redẽtio Iudicii.

Sequestres & Interpretes iudiciorum.

accipere, aut polliceri, aut Sequestres, aut Interpretes Iudicij corrumpendi solent esse, quique ad hanc rem, aut potentiam, aut impudentiam suam professi sunt, abstineant in hoc iudicio manus, animosque ab hoc scelere nefario. Idem lib. x. Epistol. ad Atticum: Vtor in hac adiutoribus, & interpretibus, fratre meo, & Laterensi, & Furnio nostro. Ausonius ad Gratianum Cæsarem, cuius beneficio erat Consul: Nihil (inquit) cum Sequestre deposui, cum Distributore nihil pepigi. Pro Diuisore dixit in comitiis, id est, non corrupi quenquam. Interpretem in hunc sensum significantissimè accepit Vergil. lib. 4. Æneid. vbi Dido:

Sol, qui terrarum flammis opera omnia lustras,
Tu῾ῌ harum Interpres curarum & conscia Iuno.

Interpretem pro mediatrice, & proxeneta, siue auctore matrimonij: Est enim Iuno matrimoniorum cõciliatrix, cuius ductu hæ curæ nuptiarum contractæ erant: Vnde & pronuba Iuno dicitur. Item Liuius lib. ij. V. C. de Agrippa: huic interpreti, arbitroque concordiæ ciuium, legato Patrum ad Plebem, reductori Plebis Romanæ in vrbem sumptus funeri defuit. In eodem lib. Vergilius: *Iuno matrimoniorum Interpres.*

------------- Et Ioue missus ab alto
Interpres Diuûm fert horrida iussa per auras.

De Sequestre Plautus in Mercatore:

Imò sic Sequestre mihi data est.

Idem in Milite:

Quæ tibi conditio noua, & luculenta fertur per
me Interpretem.

Cur autem Sequestres vocantur, & qui sunt coniectura assequuti videmur, vt ij essent Sequestres, *Sequestres.*

pecuniæ depactę cum Iudicibus Custodes & Depositarij: Illi enim Sequestres sunt, apud quos custodiæ causa res deponitur. Iulian. in l. interesse. ff. de acquir. possess. Modestinus 4 tamen ad rem controuersam tantum refert: Sequester (ait) dicitur, apud quem plures eandem rem, de qua controuersia est, deposuerūt. dictus ab eo, quod 5 occurrenti, aut quasi sequenti eos, qui contendunt,

Depositarius. committitur, vt Depositarij nomen videatur catholicoteron, quàm Sequestris, qui Litigiosorum tantùm est Depositarius. Cæterùm in ambitus negotio, vbi controuersi non sunt nummi, etiam vsurpatur, vt aliud significet, quam etymologiæ nota indicet, vt in possessione, quæ etiam est mobilium, & aliquando ἀσωμάτων, cùm tamen sonet etymon ad ea pertinere, in quibus pedem figimus & ponimus. Ita κατοχὴ Græcorum eorum est propriè, quę manu tractantur, prehendunturque, traducitur nihilominus ad res solo hærentes. Non lubet cumulum exemplorum aggerere in

Etymologia mendax. quibus mentitur etymologia, tam in Iure, quàm reliquis artibus, vt paradoxon iustissimè videri possit, eam toties in mendaciis deprehensam veriloquium translatam à Marco Cicerone. Pecunia ergo, qua ambitus conficiebatur, aliquando ad Sequestres deponebatur, vt tutior esset ipsis Iudicibus, cùm eam nulla actione à Reis petere po-

Deponere. tuissent. Deponere est Sequestris committere, vulgò dicimus consignare in manu tertij, quod

Diuisores. fortassis ad Diuisores pertinuit, vt in campo & comitiis. Tranquillus de patre Augusti: vt miror hunc quoque à nonnullis Argentarium, atque etiam inter Diuisores, Operasque campestres proditum

ditum. Eorundem fuit & polliceri, quod in Comitiis dicebant, pronunciare in Tribus nummos: Nam polliceri accommodatissimum est redemptionibus suffragiorum, aut tabellarum exprimendis: & pollicitatio opera est, quam emtor præstat in licendo, quasi porrò licitatio, 6 & ante contractum facta, vt solent coitiones in licendo hinc inde retardare, quę cùm fieret in nundinis tabellarum, appositissimè pollicendi vocabulo, conductionum, & emtionum proprio, est vsus Cicero. Reliqua duo recipere & accipere ad Iudices ipsos nummarios, & venales referri debent. Recipiunt qui ante iudicium, quos sibi repræsentari pacti, stipulatíque sunt, nummos accipiunt. Qui autem non ex contractu, vel conuentione de precio tabellæ inita, sed statim oblatos capiunt, accipere dicuntur. Interpretes iudicij corrumpendi sunt operæ illæ, quæ interueniunt corruptionis perficiendæ gratia, id est, Proxenetæ, qui rem istam procurant: Res enim bene vt plurimùm succedit, cùm primum agitur muneribus, tum demùm accedit vis eloquentiæ, sed non minor pecuniæ, quàm eloquentiæ tyrannis, vtraque enim virgæ 7 Mercurianæ instar: Est enim spes victoriæ summa, cum argenteis hastis pugnatur, iuxta vetus 8 oraculum. Qui vendunt 9 suffragia, dicuntur fabas edere, cùm ex fabis lucrum quæritant: Olim enim etiam fabis ferebantur suffragia, non solis tabellis aut calculis. Vnde illud, *Fabas ne edito*, &, *A fabis abstine*, quod inter Pytagorea symbola numeratur, id est, ne te corrumpi sinas: quanquam & aliter à nonnullis interpretatur. Cæterùm quotusquisque est, qui non flecta-

Polliceri. *Pollicitatio.* *Recipere.* *Accipere.* *Proxeneta.* *Pecunię & eloquentiæ vis.* *Vetus oraculum.* *Fabas edere.*

tur nummis? adeò verum eſt vetus illud verbum, *Virtutem & ſapientiam vincunt teſtudines*, id eſt, nummi teſtudinis imagine inſigniti, quorum vſus erat in Peloponneſo, vt auctor eſt Pollux.

Teſtudines.

COROLLARIVM AD CAP. VIII.

Libidinoſa ſententia.

1. Libidinoſa dicitur.) *Exemplum libidinoſæ ſententiæ notum eſt ex Liuio Appij Claudij Decemuiri, qui vindicias contra libertatem adiudicauit Clienti ſuo contra Virginiam.*

Ambitioſa decreta.

2. Itaque ambitus ſordéſque.) *Ambitioſorum decretorum meminit I.C. in l. ſeruo. §. cum Prætor. ad S.C. Treb. l. 3. de minor. l. ambitioſa. ff. de decr. ab ord. fac. l. 3. de of. procon. Suetonius in Domitiano: Ambitioſas Centumuirorum ſententias reſtituit. Vide Reuard. lib. 5. Variorum c. 6. Auaritiam autem ſordes vocant I.CC. in l. ſi per imprudentiam. de euict. l. 47. de minor. ff. l. 3. §. nunc. de ſuſpect. tut. l. 3. §. 1. l. 9. §. vlt. de recept. qui arbit. & alijs in locis.*

3. Ad Atticum) *Lib. 1. epiſt. Quaeris ex me.*

4. Modeſtinus) *L. 109. ff. de ver. & rer. ſign.*

Sculna.

5. Ab eo quod occurrenti) *Publius Lauinius de ſordidis verbis apud Gellium ſcribit ſculnam vulgò dici, quaſi ſeculnam, quem qui elegantiùs loquuntur (inquit) Sequeſtrem appellant. vtrumque vocabulum à ſequendo factum eſt, quòd eius qui electus ſit vtraque pars fidem ſequatur, &c. Coniungi poteſt l. propriè. & l. licet. de ver. & rer. ſign.*

Pollicitatio.

6. Quaſi licitatio porrò) *Alciat. à poſſe & licere deriuat. Vide cap. 1. lib. 1. Parerg. iur.*

Caduceum.

7. Vtraque enim virgæ Mercurianæ inſtar) *Hæc Caduceum dicitur, cuius vires deſcribit Vergilius*

gilius lib.4.Æneid.

-------------- Hac animas ille euocat Orco
Pallentes,alias sub tristitia Tartara mittit.

Suprà c.13. lib.1.nostræ historiæ allegoricè ad Oratoris facundiam & eloquentiam referuntur. Hic autem non ineptè de auri potentia Polletus noster interpretatur,ad quam etiam torqueri potest illud Homeri. *Auri potentia*

Corripuit virgam,qua mulcet lumina somno,
Quorumcunq; velit,soluit quoque lumina somno.

Ad quæ egregiè ludit Horatius libro iij. Carminum Ode 16.

Aurum per medios ire Satellites,
Et perumpere amat saxa potentiùs
Ictu fulmineo.

8. Iuxta vetus oraculum) *Apollinis Pythij ad Philippum consultorem:*

Ἀργυρέαις λόγχαισι μάχου, καὶ πάντα νικήσεις.

Argenteis pugna telis,& omnia vinces.

Hûc etiam pertinet Apophtegma eiusdem Philippi, de quo Cic.lib.1.ad Atticum,epist.11.circa fin.Omnia castella expugnari posse dicebat,in quæ modò asellus onustus auro ascendere posset. *Apophtegma.*

9. Qui vendunt suffragia) *Hûc etiam ad suffragiorum, vel sententiarum corruptionem pertinet illud, fumum vendere: Ac famosum exemplum venditoris Thurini, qui etiam fumo necatus est. Nos vulgò dicimus, dare aquam benedictam Curiæ. Sed nunc quàm multi sunt Thurini? vtinam reuiuisceret, Alexander. Possemus & alia cumulare de suffragiorum ratione & corruptione,deq; operis campestribus. Sed malumus curiosum lectorem ad Nicol. Grucchium remittere, qui doctè & copiosè hæc com-* *Fumos vendere* *Thurinus.* *Nicol.Grucchius.*

plexus est libr. 1. de Comitiis, post cuius diligentiam superuacuum esset, velle aliquid addere. De ordine autem antiquorum Comitiorum vide Plin. epistol. lib. 3. ad Mesium Maximum.

PRÆTERMISSA ALIA HISTORIÆ FORI ROM. QVIbus series continuatur, & perficitur per Philip. Broidæum Polleti Generum.

ARGVM. CAP. X.

De corruptione iudiciorum et comitiorum, munerum captatoribus, & legibus repetundarum.

Operis continuatio. SEd heus iterum tela retexenda, quæ hîc omnino abruta fuit vnà cum Soceri vita, neque enim sufficiunt, quæ modò annectendo interseruimus stamina, quin nobis persequenda est series FORENSIS, quam Diuis bene iuuantibus sic continuabimus, donec iudiciariũ ordinem vsq; ad vmbilicũ perduxerimus. *Prætermissa.* Cùm autẽ non pauca restẽt de sportulis, Apparitoribus, sententiis Iudicũ, & Magistratuum, appellationibus, & re iudicata, amborum iudiciorum ferè communia, dicemus: quæ ferme singula iustum singularemq; tractatum desiderant, vt hæc defunctoriè, & dicis causa (quod aiunt) attingi non debeant, quęque pręter eruditionem hominis non mediocrem, & assiduam, diuturnámque lectionem optimorum auctorum, legationem aliquam postulãt, aút huiusmodi quampiam cessationem liberam, & ociosam. Verùm vt de eruditione taceam, quam

quam ſentio, quàm ſit in me exigua, ita negotiis cùm publicis tum priuatis ſemper diſtricti fuimus, vt ſeriò huic FORO vocare nequaquam licuerit, cui tantum temporis, & laboris ſubciſiui tribuimus, quantum ab alio contentioſo, veluti indicto iuſtitio, rebuſque prolatis, relictum eſt. Quo fit vt veniam, ſeu excuſationem mereamur, ſi hæc dignè, & pro decoro non excoluimus, præſertim quando hæc prouincia à nobis non tam ſpontè ſuſcepta, quàm iure delata videatur, quãq; piè potiùs amplexati ſumus, quam temerè ambiuimus, & captauimus. Vt ergò hæc cum præcedentibus connectamus, veluti retrò actis, & eramentis cauſæ (vt Pragmatici noſtri loquuntur) reſumtis, adhuc de corruptione Iudicum hoc capite, quod inſtar Corollarij ſit ad præcedens, pauca dicemus. Hoc totum igitur negotium corrumpendorum Iudicum iure primùm diuino damnatum eſt: nam inter cæteras pentateuchi leges dictatum eſt à Deo opt.max. hoc caput in Deuteronomo: *Iudices & Magiſtratus conſtitues in omnibus portis tuis, vt iudicent Pop. iuſto iudicio, nec in alteram declinent. non accipies perſonam, neque munera, quia munera exoculant oculos ſapientum, & mutant verba iuſtorum.* Quod idem antè repetitum eſt Exodi xxiij. poſt cap. xviij. ij. Paralip. cap. xix. Prouerb. xvij. & Pſal. xxv. Eſt & ad hanc peſtem auertendam in foro aphoriſmus cruentiſſimus in legibus Decemuiralibus: *Iudicem, Arbitrúmue iure datum, qui ob rem iudicandum pecuniam accepiſſe conuictus ſit, capite punito.* Et Cicero in Nomotheſia: *Donum ne capiunto.* Et cum lex Decemuiralis paulatim deſuetudine obſoleſce-

Excuſatio auctoris.

Munera.

LL. repetundam. ret, de repetundis leges latæ ſunt:nam trecenteſimo anno ferè poſt duodecim latas L.Piſo,& Cæcilius Trib. Pleb. rogationem eodem anno tulerunt. Dein Seruilia lata eſt, cui ſucceſſit Acilia, quæ fere idem argumentum repetiuit,cuius meminit Cicero actione in Verrem ij. Hanc tulit M. Acilius Glabrio, adeo ſtrictam vt nulla comperendinatio cõcederetur, deinde Cornelia à Cornelio Sylla,poſtremò Iulia lata à Iulio Cæſare. Poſterior autem ferè proximam ſuperiorem abrogauit,& pœnam auxit. Cic. ij. Officiorum: Nondum,inquit, centum & decem anni ſunt, cùm de pecuniis repetũdis à Lucio Piſone lata eſt lex, nulla antea cùm fuiſſet. At verò poſtea tot leges, proximæq́ue duriores, tot rei, tot damnati, &c. Ideo legem Aciliam idem Cicero mitiſſimam reſpectu poſteriorum, Aſconius autem contemplatione priorum ſeueriſſimam vocat. Ampliſſima *Capita l. Iulia.* autem fuit lex Iulia repetundarum, cuius capita per ius noſtrum diſperſa ſunt, multa congeſſit Paulus Manutius:nam ferè repetebãtur pecuniæ, quas quis in Magiſtratu,poteſtate,curatione,legatione,vel quo alio officio,munere, miniſterióue publico cepiſſet, vel aliquis ex cohorte ipſius, vt Vrbani Magiſtratus ab omni ſorde abſtinerent, néue plus doni, muneríſue in anno acciperent, quàm quod eſſet aureorum centum, néue quis ob Iudicem, Arbitrúmue dandum, mutandum,ibendúmue vt iudicaret,néue ob hominem in vincula condemnandum, abſoluendum, ob litem æſtimandam,iudiciúmue capitis faciendum, aut non faciendum aliquid accipiat, quæ etiam ad Prouinciales referuntur. Item ne quis ob negotium

gotium faciendum, vel non faciendum per calumniam pecuniam acciperet. Cautum præterea ne prouinciæ Præſidum auaritia premerentur, aut exhaurirétur, ne illi qui prouincias regebant, quíue circa eos erant, negociarétur, nec mutuam pecuniam darent, fœnuſque exercerent. Sed nec vxorem ducere ex illa prouincia, cui præerat, ortam, oriundam, vel domicilium habentem poterat, nec filio vxorem talem ducenti conſentire, ne iis in liberos Populos ius de pecuniis creditis dicere liceret. Item ne quis de Prouincia exiret, aut exercitum inde ſua auctoritate deduceret, bellum ſua ſponte gereret, in regnum alienum iniuſſu Populi aut Senatus accederet, vt libertas ſociis ac pręmia ob merita in Remp. data integra eſſent. Ne cuiquam aurum coronarium imperare aut accipere liceret, niſi cui decretus eſſet à Senatu triumphus. Ne dona Quæſtores acciperent, aut xenia. Vt Rectores Prouinciarum, priuſquam decederent, rationes apud duas ciuitates deponerent. Ne Prætor aut Proconſul legatum ſuum ante ſe de Prouincia dimitteret: quod Vlpian. in l.x. de off. Proconſ. refert. Item ſancitum, & ſtatutum eſt eadem lege quid iiſdem in Prouincias euntibus & redeuntibus à Sociis Pop. Rom. liceret accipere, & cætera, quæ in iure noſtro obuia ſunt. Huc ſpectat etiam Plebiſcitum, cuius Modeſtinus l.C. meminit tit. de off. Præſ. ff. Plebiſcito, inquit, continetur, ne quis Præſidum munus donúmue caperet, niſi eſculentum, poculentúmue, quod intra dies proximos prodigatur. Sed quod mandatis continetur, ne donum, vel munus qui in alio erit officio acccipat, emátue quid, niſi *Plebiſcitum.*

victus quotidiani causa, ad xeniola non pertinet, sed ad ea quæ edulium excedunt vsum. Sed nec xenia producenda sunt ad munerum qualitatem. nec verò in totum xeniis abstinere debebit Proconsul, sed modum adiicere, vt neque morosè in totum abstineat, neque auarè modum xeniorum excedat. Quam rem Diuus Seuerus & Antoninus elegantissimè epistola sunt moderati, cuius epistolæ hæc verba sunt: Quantum ad xenia pertinet, audi quid sentimus. Vetus prouerbium est, οὔτε πάντα, οὔτε πάντοτε, οὔτε παρὰ πάντων: nam valde inhumanum est à nemine accipere, sed passim vilissimum est, & omnia auarissimum. Quin etiam idem permisit postea suis Delegatis Pontifex, c. statutum. §. insuper. de rescrip. extra, vt esculentum, vel poculentum mera liberalitate oblatum, quod paucis consumi possit diebus, acciperent: Vnde multi visceripetæ & cupediuori suas sordes tuentur, qui nisi ferina aut cupediis ad ius reddendum inuitentur, prouocentur, cunctantiores sunt ipso Cunctatore Fabio. Vbi autem Litigantes visceratiomem fecerint, & libellum ferentarium dederint (vt Plautus loquitur) ex foro cupediario, & venali in iudiciale transferentes, tandem aliquando sinunt de iure se orari, vel de iniuria exorari, quando in delictis conniuent, aut dissimulant, cõtra Marci Catonis præceptum committentes, qui dicebat Iudicem nec de obtinendo iure orari, nec de iniuria exorari oportere. Quin sunt aliqui tam religiosi (si diuis placet) vt eundem libellum ferentarium iterum ad forum cupediarium referant, vnde primò à Cliente allatus erat: nam cùm ita auarè sordidi, & sordidè auari

Xenia. *Delegati.* *Iudices doniuori.* *Catonis præceptum.* *Sordidi.*

auari ſint, vt his veſci nec poſſint, nec audeant, vt etiam interim ſumtibus parcant, quos in condiendis, & apparandis huiuſmodi facere oporteret, dona & xenia reuendunt, eaque in crumena, quam in ventris ingluuie habere malunt: In quo dubitari poteſt, vtrùm magis certent de damno vitando, an de lucro captando, ad vtrunque certè meo iudicio ingenioſiores. Interim cùm hi guloſi non ſint, Catones, Areopagitas, Eacos, Rhadamantoſque ſimulant. Ad hāc etiam peſtem auerruncandam è comitiis (nam hac donorum & munerum largitione non minus Populi ſuffragia, quàm iudicia corrumpebantur, vt ex capite præcedenti apparet) aliquando ex Senatus decreto ſecretum iudicium fiebat, quod tacitum vocabatur, quo vel ambitus damnabantur Candidati, vel vt ratio eorum in comitiis nulla haberetur, quòd largitione, & contra maiorum morem petiiſſe viderentur. Cicero ad Atticum: Senatus decreuit, vt tacitum iudicium ante comitia fieret. ab his conſiliis, quæ erant omnibus ſortita in ſingulos candidatos, magnus tremor Candidatorum. Et iij. Officiorum: Quamuis demerſæ ſunt leges alicuius opibus, quamuis tremefacta libertas, emergunt tamen hæc aliquando aut iudiciis tacitis, aut occultis de honore ſuffragiis. Nec abſimile fortaſſis etiam fuit Senatuſconſultum tacitum in turbulentis Reip. temporibus, quale factum meminit contra Maximinum Iulius Capitolinus in Gordianis, in quo non Scribæ, nō ſerui publici, non cenſuales intererant, Senatores excipiebāt, & ſeruorum publicorum officia complebant, quod idem pluribus explicat. Huic malo

Secretum iudicium.

S.C. tacitum.

etiam adferre remedium. conatus eſt ſuis nouiſſimis conſtitutionibus ſuper iuſtitia criminali Philippus Hiſpaniarum Rex, ſtatim in principio, adhibita iuſiurandi formula, quam iurare tenentur omnes Magiſtratus antequam magiſtratum adeant, quæ deſumta videtur ex auth. iuſiurandum quod præſt. ab his qui adminiſt. accip. conſtitutione ix. Adde conſtit. cxxiiij. de litigat. & ſport. Quam ſi iurare liquidò & ex animi ſententia poſſent qui ad munera publica euehũtur, Dorodocos aulicos ad incitas redactos videremus, meliùs etiam Reſpub. conſtitueretur. Sed quid proſunt vanæ ſine moribus leges? Pulchrè etiam Iuſtinianus in Auth. de Iudicibus ait, Iudices debere aurum deſpicere, puras manus Deo, Imperatori, & legi debere præſtare: Quam puritatem etiam requirit in Conſiliario auth. de mand. Princip. Cæterùm vt hoc obiter notem, varia ſunt munerum genera: Aliud enim eſt munus ab obſequio, quæ indebita eſt ſeruitus, aliud à manu pecunia eſt, tertium à lingua fauor, & ſuffragium, quæ refert eleganter B. Gregorius, & Gratianus in Decret. j. quæſt. j. Hînc Eſaias Propheta dicit beatum, qui excutit manus ſuas ab omni munere. Quin non ſolum manibus, ſed etiam oculis Iudices abſtinere debent: Ideò eſt quod olim Thebis Iudicum imagines viſebantur abſque manibus, & ſummi Iudicis oculi conniuent, quia Iuſtitia nec muneribus capitur, nec hominum vultu flectitur. Hûc etiam non malè quadrat apophtegma illud, quod adfert Cic. j. Officiorum, de Pericle, qui Sophoclem Collegam, quod ad conſpectum formoſi pueri prætereuntis exclamaſſet, ô pulch

Conſtitutiones Philippi Hiſpaniarum Regis.

Iuſtinianus.

Varia munerum genera. Eſaias.

Iudicum manus præciſæ.

Apophtegma.

pulchrum puerum Pericle, his verbis increpauit. At enim Prætorem Sophocle decet, non solùm manus, sed etiam oculos abstinẽtes habere. Porrò diuturnam non fore licentiam, & dominationem eorum, qui ex libidine moderantur, ex Valerio concludimus: Ij (inquit) demum penates, ea ciuitas, id regnum æterno in gradu facile steterit, vbi minimum virium, Veneris, pecuniæque cupido sibi vindicauerit: nam quò istæ generis humanæ pestes penetrauerint, ibi iniuria dominatur, infamia flagrat. *Pestes generis humani.*

ARGVM. CAP. XI.

De Sportulis Iudicum & Apparitorum.

VErùm enimuerò quia Iudicum Adsessorum, & Officialium forensium laboribus, industria, solertia, studio ac vigiliis negotia tractantur, ac deciduntur, æquum fuit semper eos aliquo etiam beneficio, & veluti hostimẽto pensare: nam quis vellet tantas molestias deuorare, tot labores & sudores exantlare (qui si vsquam, certè in mola & pistrino forensi præsto sunt maximi) nisi aliquo proposito præmio & parata mercede? dignus enim est ea operarius. Ac quum suprà à Socero de salariis ac solatiis Aduocatorum dictum sit, quædam etiam hîc de honorariis Iudicum & Apparitorum dicenda videntur, quæ sportulæ dictæ sunt ab asportando fortasse, vt Marcellus refert, aut vt alij volunt à Sparto herba, vnde cõtexti erant calati, in quibus, siue nummi, siue obsonia portabantur. Nam Asconius putat sportas, sportulas, & sportellas nummorum esse receptacula, & sicuti fiscus à fiscis & fiscellis *Merces operæ hostimentum.* *Sportulæ.*

dictus est, sic huiusmodi stipes & nummi sportularum nomen retinuerunt. Interdum dapes, & cœnarum obsonia mittebantur. Suetonius in Domitiano. Septimontiali sacrorum die Senatui, Equitique pannariis plebeis sportellis cum obsonio distributis. Vnde & à Græcis δεῖπνον ἐν σπυρίσι, id est, cœna in calato. Et fortasse ad differentiam huiusmodi cœnarum, quæ vltro citroque missitabantur, hoc est, sportularum, cœnæ rectæ dictæ sunt aliæ, quibus accumbebatur & cœnabatur, quasi reuera & proprie cœnæ exhiberentur, non asportarentur. Quanquam non ignorem rectam pro lauta & opipara, quibus symbolum fortè non dabatur, accipi. Suetonius in Vespasiano: Sed & conuiuabatur assiduè, ac sæpius rectè ac dapsilè, vt Marcellarios adiuuaret. Sic enim & rectè viuere pro lautè, & rectum apparatum pro splendido dixit Seneca. Cùm autem cœnæ rectæ ferè à Magnatibus celebrarētur, sportularum vsus parcis & tenuioribus relictus est, atque in his, & illis variatum est pro Cæsarum libidine? Nam cùm Nero sumtibus modum adhibere vellet, publicas cœnas ad sportulas redegit. Domitianus autem multa in conuiuiorum vsu nouauit, sportulas publicas sustulit, renouata cœnarum rectarum consuetudine: testatur Tranquillus in vita vtriusque. Hinc est, quod Martialis, qui sub eodem Domitiano vixit, in quodam epigram. ait:

Cœnæ rectæ. (margin)

Petita est sportula, cœna data est.

Atque vt hæc ad nostros mores, & tempora accommodem, quod sanè, quoties res ita fert, facio sæpe, ac lubens, eadem planè analogia Species vernaculè dicimus honoraria illa, quæ Iudicibus post

Espices. (margin)

post sententiam à partibus dantur, quæ etiam sportularum vicem obtinent: Solent enim qui in causa superiores & potiores fuerunt, & secūdum quos lis adiudicata fuit, Iudicibus, quò signum animi non ingrati præberent, aromata quædam saccaro condita offerre, quæ Gallicè *Espices & Dragees* dicimus. Aliquando fercula mellita, vnde Placentarum nomen etiam nunc apud nostros *Placentæ.* Pragmaticos vsurpatur pro conuiuio illo siue recta cœna, quam celebrat victor post triumphum ciuiliter gratus, neq; enim ad id tenetur, sed mera liberalitate inuitatur, quāquam ferè videmus huiusmodi, quæ ex ciuilitate & honestate (vt ipsi dicunt) fiunt posteà in consuetudinem introducta de necessitate requiri, adeò vt nisi à parco & illiberali omitti posse videantur, quod sæpe fit cum plebeculæ & tenuiorum non exiguo dispendio: adeo huiusmodi initia sunt semper periculosa, quæ in exemplum & cōsequentiam trahuntur. Sic etiam huiusmodi aromata & species, quæ cum saccaro, & nectare à Candidatis laureæ in symposio, quod Banquetum vocant, Professori- *Symposia.* bus, Asseclis, & Comitibus in tyrociniis & licen- *Syndēpna.* tiis dantur, sportulæ dici possunt: Sicuti alia conuiuia, quæ tum etiam, atque in Doctorum festiuitatibus celebrantur, cœnæ rectæ dici possunt. Eiusdem generis sunt, quę pro introitu aut exitu (beneuenutas & valetum vocant) persoluuntur, siue hæc in obsoniis, siue pecunia diribeantur, vt in l. v. §. vlt. de donat. inter vir. & vxor. Plinius epist. lib. x. ad Traianum: Lex Pompeia (inquit) Domine, qua Bythini & Pontici vtuntur, eos qui in bulen à Censoribus leguntur dare pecuniam non

iubet: ſed iis quos indulgentia tua à quibuſdam ciuitatibus ſuper legitimum numerum adiicere permiſit, & ſingula millia denariorum & bina intulerunt. Quod poſtea ab ipſo Traiano Honorarium Decurionatus vocatur. Ex quibus apparet, quàm fuerunt Romani de Prouincialium ſuorum moribus formandis ſolliciti, præſertim ex paulò pòſt ſequentibus, vbi iterum de diuiſione huiuſmodi ſportularũ agit. Qui virilem togam ſumũt, vel nuptias faciunt, vel ineunt magiſtratum, vel opus publicum dedicant, ſolent totam bulen, atque etiam ex Pleble non exiguum numerum vocare, binoſque denarios vel ſingulos dare, quod an celebrandum, & quatenus putes, rogo ſcribas: Ipſe enim, ſicut arbitror, non imprudẽter, prę́ſertim ex ſolemnibus cauſis concedendum iuſſi inuitationes, ita vereor ne ij, qui mille homines, interdum etiam plures vocant, modum excedere, & in ſpeciem diamones incidere videantur. Reſcriptum autem Traiani breuitati ſtudentes omiſimus. Sed meritò in Phratriis ſiue Confratriis verendum eſt, vbi Epulones & Coëpulones ſocietatem coëunt, vẽtri & genio indulgentes pollucibiliter: nam quis Saliares eorum cœnas non damnet, quæ contra leges ſumptuarias peccant, & annonæ caritatem inuehunt? Quis autem huiuſmodi commeſſationes Deo Diuiſque gratas putet, qui vbique nos ad ſobrietatem verbo & exemplo monent? Nil fallacius, vt inquit Liuius de abolitione Bacchanaliorum, quàm praua religio, vbi Deorum numen prætenditur, celeriùs ſubit animum timor, ne fraudibus humanis vindicandis diuini iuris aliquid mixtum violemus.

Honorarium.

Phratriæ.

Sed

Sed hæc odioſiora ſunt Duroniis. Neque etiam huius loci ſunt ſportulæ Salutatorum Clientum, quas ex Martiale centum quadrantes valuiſſe, hoc eſt,decem ſtuferos,ſiue aſſes Turonenſes primo lib. à Socero annotatum eſt. Vnde veriſimile eſt ſportularum nomen ad forum delatum. Vigilantiſſimus quidem princeps Iuſtinianus, vt obuiam iret Iudicum ſordib. & Apparitorum concuſſionibus, eorum ſportulas ad certam quantitatem redegit, quam impunè excedere nō licuit: nam pœna tripli &quadrupli contra tranſgreſſores conſtituta eſt in §.tripli.Inſtic.de act.& auth. de litigat. & ſport. Verùm hæc ſportularum taxatio maiorum incuria non extat. Nam licet titulus ſit lib.iij. C.de ſportulis,tamen ne gry quidem addidit Tribonianus. crebra tamen huius conſtitutionis fit mentio à Iuſtiniano pluribus in locis,vt in Authent.vt Iudices ſine ſuffrag.iud.§. volumus.vt Litigant.iur.§.& hoc.vt differ.Iud.§. vlt. de Iud.§.nullo quidem. Porrò in §.ne autem. d.authent.de Iud. conſtituit Iuſtinianus ſuos Pedaneos accipere poſſe ab vtraque parte duos aureos in conteſtatione, & totidem in fine negotij in litibus tranſcendentibus quantitatem aureorum centum. Certa item ſumma nomine ſportularum ab eodem ſtatuitur in fauorem Eccleſiaſtarum, vt hi tantum ad numerationem quatuor ſiliquarum, id eſt, nouem ſolidorum, & quatuor denariorum teneantur. auth. ſed hodie. de ſanctiſſ.Epiſcop.C. iunct.auth. §.ſportularum. Sunt & aliæ perſonæ priuilegio gaudentes minorum ſportularum, quæ ab Accurſio enumerantur in gloſſ. d. §. nullo quidem. de Iudicib. Græcis qui-

Sportulæ Salutatorum.

Sportularum taxatio.

Pedaneorum Sportulæ

dem Πρυτανεῖα instar ſportularum erant, quæ ab vtroque Litigantium in conteſtanda lite deponebantur in Prytaneo. Ex his Athenis conficiebantur honoraria Iudicum, & ſalaria aliarum operarum forenſium. Romæ vero (vt ſuprà à nobis ex Varrone demonſtratum eſt) qui iudicio vicerat, ſuum ſacramentum auferebat, victi ad ærarium redibat, atque in vſus diuinos conuertebatur: quanquam ſunt qui dicant etiam inde mercedes Iuſtitiæ miniſtrorum conflatas. Memini me legere apud Suetonium, Caligulam pro litibus atque iudiciis vndecunque conceptis quadrageſimam ſummæ, de qua litigaretur, impoſitam, nec ſine pœna donare, aut componere potuiſſe. Apud nos quidem arbitrariæ ſunt ſportulæ Iudicum, quæ pro examine litis, quando Iudices in conſilium miſſi iudicialem aleam iaciunt, ab iiſdem penſiculatè moderantur pro laboris & temporis inſumti, actorum, libellorum, & inſtrumentorum magnitudine, iuris ambiguitate, cauſæ momento, denique perſonarum qualitate, nec non pro fori conſuetudine. Porrò in Gallia pluribus areſtis ſtatutum & ſancitum audiuimus, vt δικαστικὸν illud, ſiue ſportularum iudicialium ſumma apponatur ab Actuario ſuper plica ſententiæ, vt Iudices illi Pedanei & Subalterni modum in taxatione non ita facilè excedant. Cætera autem ſalaria Iudicum, Apparitorum, Scribarum, Notariorum, & aliorũ forenſium certa conſtituta ſunt ex præſcripto cuiuſlibet fori & conſuetudine loci. Bonifacius autem Pontifex ſuis Delegatis prohibet aliquid accipere iudiciorum cauſa, niſi viatici nomine, ſi quando extra domicilium proficiſci contigerit

Quadrageſima.

Arbitraria ſportula.

Iure Canonico prohibitæ ſportulæ.

tigerit.c.ſtatutum.§.inſuper.de reſc.lib.vj. c.cùm ab omni. de vita & hon.cler.ext. Nec licet Iudici vendere iuſtum iudicium, etiamſi liceat Aduocato vendere iuſtum patrocinium, & Iuriſconſulto rectum conſilium, vt ait Auguſtinus. Verùm excuſari poteſt, quòd non ob iuſtitiam adminiſtrandam, ſed pro laboris recognitione, vti pro adminiſtratione ſacrorum, non ſordidè ſportulas offerri, & accipi videmus: nam aliâs ſimoniæ labes in Baſilicis, id eſt, templis & iudiciis graſſaretur. An autem Ordinario, cui diaria de publico deputata ſunt liceat exigere ſportulas diſputant gloſſ. & DD. Verùm hæc diſputatio intempeſtiua, ingratáque foret, quando videmus omnes ſine diſcrimine accipere. Alexander quidem Seuerus, vt refert Lampridius, Iudices cum promoueret, exemplo veterum, vt Cicero docet, & argento, & neceſſariis inſtruebat, ita vt Præſides Prouinciarum argenti pondo vicena, phialas ſenas, mulos binos, equos binos, veſtes forenſes binas, domeſticas ſingulas, balneares ſingulas, aureos centenos, cocos ſingulos, &, ſi vxores non haberent, ſingulas concubinas, quòd ſine his eſſe non poſſent: reddituri depoſita adminiſtratione, mulas, mulos, equos, muliones, & cocos, cætera ſibi habituri ſi bene egiſſent, in quadruplum reddituri, ſi malè. Idem etiam Aſſeſſoribus ſalaria inſtituit.

Iuſtum iudicium vendere non licet.

Alexander Seuerus Iudicibus et Aſſeſſoribus ſalaria inſtituit.

ARGVM. CAP. XII.
De Apparitoribus, Scribis, Notariis, Amanuenſibus, qui ſcriptum facerent.

Conſequens eſſe videtur, vt de Apparitoribus quædam etiam addamus, qui vltrò ſeſe offe-

Apparitores.

runt, quorum miniſterium & opera, cùm in toto ordine ferè iudiciario omnibus Magiſtratibus neceſſaria ſit, tamen in executione ſententiarum (de qua modò dicturi ſumus) maximè elucet, ſiquidem inutilis & ſuperuacaneus eſſet hic proceſſus, & res iudicata, niſi eſſent qui iudicatum facerent, refractarios, & contumaces parêre cogerent, atque in publicis lege agerent. Apparitoris itaque nomen generale videtur, à parendo, vel apparendo dictum, quod omnibus miniſtris commune eſt, de quibus omnibus ordine dicemus.

Scribæ. Ac primum quidem de Scribis, qui honeſtioris ordinis, quàm cæteri, fuêre, horum enim ordinem honeſtum alibi vocat Cicero: Qui ferè tamen, vt cæteri Apparitores ex Libertis, & Libertinis Magiſtratuum, quibus apparebãt, erant. Atque munus & officium Scribarum fuit, vt rationes publicas in tabellas referrent, leges & acta in commentarios redigerent, vnde etiam

Commentarienſes. Commentarienſes dicuntur in l.xlv.§.quoties. de iure fiſci. Denominationem verò ſortiebantur plærunque à Magiſtratu, cui apparebant. Inde Quæſtorij, Ædilitij, Prætorij dicti ſunt à Quæſtoribus, Ædilibus, Prætoribus lecti. Atque tanta copia excreuerunt Romæ, vt in decurias etiam cogerentur: nam Suetonius teſtis eſt à decuriis corpus Druſi ſuſceptum, & in vrbem deuectum. Plutar-

Cato Scribas in ordinem redegit. chus quidem teſtis eſt Catonem, quum Quæſturam iniiſſet, Miniſtros & Scribas coercuiſſe, qui publicas tabulas, legéſque tractantes, cùm adoleſcentes nacti eſſent, quibus Magiſtratibus apparerent, quòd ij propter inſcitiam magiſtris egerent, poteſtate non cedebant, ſed ipſi erant Ma

giſtr

giſtratus : eos verò Apparitorum loco, vt erant, tractauit, cùm alios fraudis, alios inſcitię inſimularet. Cúmque illi auxilio Collegarum Catonis vſi reſiſterent, Cato primum damnatum defraudata hæreditate ab ærario expulit, alterum de inertia poſtulauit. Sed nunc quàm operæprecium eſſet, vt reuiuiſceret idem alter, qui Scribas, Actuarios, Notarios, & id genus homines fragili calamo victum quæritantes in ordinem redigeret, faſtum & arrogantiam eorum reprimendo, atque illos vt mercenarios, ſiquidem tales ſunt, tractando, quando præ ſe omnes contemnant: nam ſi quis eorum opella indigeat, Deus bone, quos ronchos, & faſtus tolerare, & muſſitare oportet: nam ſi vel gry, ſtatim *ſcriptitantium faſtus.*

-------- -------- Turgeſſit vitrea bilis,
Finditur, Arcadiæ pecuaria rudere dicas.

Addam & quę ſequuntur ex eodem Perſio, quando etiam non malè conueniunt.

Iam liber, & bicolor poſitis membrana capillis,
Inq; manus chartæ, nodoſaq; venit arundo.
Tũ queritur craſſus calamo quod pendeat humor,
Nigra quod infuſa vaneſcat ſaphia lympha,
Dilutas queritur geminet quod fiſtula guttas.

Adeò ſemper formulæ illæ & clauſulæ inflatos & faſtuoſos homines reddunt, vt mirandum non ſit, quod facinus illud Cn. Flauij Scribæ, quando cornicum oculos confixerit, id eſt, actiones euulgauerit, tam gratum fuerit Populo, vt ædilitate, & tribunitia poteſtate eum donauerit, ſi quidem ſuperbiam eorum, penes quos erant, amplius ferre non poterat. Ex his autem quæ de eodem refert Liuius lib. ix. V.C. apparet Scribarum munus *Scribarum munus ſordidum.*

in precio non fuisse, quippe quod mercenarium fuit. Inuenio (inquit ille) in quibusdam annalibus, cùm appareret Ædilibus, fieríque se pro Tribuno Ædilem videret, neque eius accipi nomen, quòd scriptum faceret, tabulam posuisse, & iurasse se scriptum non facturum, quem aliquanto antea desiisse scriptum facere arguit Macer Licinius. Idem testatur Æmilius Probus in vita Eumenis sus. Sed fortassis hic Flauius non tam Scriba aut Actuarius publicus, quàm ptiuatus Amanuensis Appij Claudij fuit, quem Clericum aut à secretis Secretarium vulgò dicimus, qualis fuit Tyro libertus Ciceronis. A graphio autem stylo Graphiarij nostrates Actuarij vocati sunt, quorum munus est, vt commentarios, & regesta, quæ acta & placita Curiæ, Iudicum decreta, sententias, aresta, libellos, pacta, contractus priuatarum partium ab aliis Subnotariis & subadiuuis redacta, continent, edicta & constitutiones Principum etiam in scriptis redigant, denique omne fori instrumentum tanquam in officina & archiuo penes se habeant. Atque cùm superiorum temporum incuria, aut potiùs auaritia factum esset, vt huiusmodi Scribarum officia, vt alia multa, in foro venirent, aut locarentur: nam ferè mancipes & vectigales publicani erant, vnde multi abusus, compositiones, concussiones, & pyraticę exactiones fiebant in popello. Quid enim mirum, si is, qui carè emit, cariùs reuendat? vt dicere solebat Alexander Imperator Rom. Tandem Catholici Regis nostri prouidenti edicto cautum est, vt huiusmodi forensis symonia, aut ciuile sacrilegium eliminaretur. neque posthac publicorum officiorum

Amanuensis.

Graphiarii.

Contra officiorum publicorum emtores & venditores.

Symonia forensis.

rum aliquis emtor, aut conductor existeret. Quid enim perniciosius Reip. quam huiusmodi publicorum officiorum & munerum nundinatio, aut cauponatio? Sed quam difficile est eradicare prauam consuetudinem, quæ semel latè radices egit: Vereor enim ne res rursus ad ingenium redeat, dum nimium exinaniri fiscos metuunt, nulla interim habita priuatarum fiscellarum ratione. Satiùs quidem & tutius videbatur meo iudicio non mouisse camarinam, aut potiùs intactum hulcus reliquisse, quàm emplastro composito neglecta medicina denudasse chironium. Sed hæc in scrobe mussitanda sunt. Fuère qui inter dicendum Oratorum & Patronorum actiones exciperent. *Actuarii.* Suetonius in Iulio: Orationes aliquas reliquit, inter quas temerè quædam feruntur, vt pro Quinto Metello, quam non immeritò Augustus existimat magis ab Actuariis exceptam malè subsequentibus verba dicentis, quàm ab ipso editam. Quin etiam in prouinciis huiusmodi Scribæ & Notarij aderant, qui Præsidum acta notis exciperent, testatur Modestinus in l.xxxiij.ex quibus cau.maior. *Notarii.* A notis autem huiusmodi Exceptores Notarij dicti sunt, qui compendio quorundam punctorum, signorum & minutarum figuratum verba aut vim syllabarum comprehendebant, vt ex Plutarcho in Catone minore demonstrari potest, & ex Prudentio, qui de Cassiano martyre sic habet:

Verba notis breuibus comprendere cũcta peritus.
Raptimq́ punctis dicta præpetibus sequi.
Fictis notare verba signis imbuens.

Nam ex l.vj.§.vlt.de bon.posseß. ff. constat notas *Notæ.*

non esse literas, quod etiam manifestum sit ex l. xl.de mil.test.l.j.§.ludi.de extraord. cogn.Quibus notis adhuc in quibusdam Iurisconsulti vtuntur, vt ff.§.& similibus,quibus etiam in hoc opere vsi sumus: neque enim receptam immutare voluimus consuetudinem, & si alia symbola ab aliis vsurpari videamus: nam quosdam ex Neotericis π.aliquos D.loco autem §.ℓ.vsurpare videmus: per me autem sunt omnia protinus alba, dum modò nota sint legentibus: nam vt ait Paulus l. xxxviij.ff.de obligat.& act.non figura literarum, sed oratione quam exprimunt obligamur,quatenus placuit non minùs valere quod scriptura, quàm quod vocibus lingua figuratis significaretur. Iustinianus tamen Imperator l. ij. §. eadem. de vet. iur. enucl. vbi de confirmatione Digestorum agit, sub pœna falsitatis prohibet ius nostrum, atque leges per signorum auctoritates

Signa. conscribere: Omnia enim,id est,& nomina Prudentum,& titulos,& librorum numeros per consequentiam literarum vult non per signa manifestari. Sic etiam olim,vt etiam nunc,plærunque pondera mensuræ & summæ notis pingebantur. Suetonius in Galba: Quia verò notata non perscripta summa erat, &c. Vlpianus in l.ix. §.j. de hæred. instit. si quis pro centum ducenta per no-

Apophtegma. tam scripsisset. Quàm autem illud periculosum sit vel ex eo apophtegmate colligere est,quod refert Macrobius Saturnaliorum lib.ij.de iocis Augusti, his verbis. Solebat Licinius Libertus eius inchoanti opera Patrono magnas pecunias conferre, quem morem sequutus, centum promisit per libellum, in quo virgulæ superductæ pars vltra

tra pecuniæ defectionem protendebatur, vacante infrà loco. Cæsar occasione vsus, priori alterum centies sua manu iunxit, spatio diligenter expleto,& affectata literæ similitudine, geminatámque accepit summam, dissimulante Liberto: Qui postea cœpto alio opere,leniter factum suum Cęsari obiecit,libello tali dato:Confero tibi Domine ad noui operis impensam, quod videbitur. Itaque consultiùs facerent Notarij nostri, si numerorum summas per verba & literas, non per cifras,aliáue signa notarent in instrumentis, nec toties suum, &c. ponerent, quæ sæpiùs falsitatis ansam præbent Veteratoribus.Sueton.in Tito:E pluribus comperi notis quoque excipere velocissimè solitum, cum Amanuensibus suis per ludum iocúmque certantem: imitari chirographa,quæcunque vidisset, ac profiteri sæpè maximum falsarium esse potuisse. Ex quibus ad satietatem apparet diuersa esse notis & literis pingere: Varronis tamen hæc superaddatur auctoritas: In foliis palmæ interdum notis,interdum sermonibus scribebat. Velocissimè autem huiusmodi notis excipi poterat quælibet oratio, quamuis cursim, & sine vlla intermissione diceretur. Senec.lib.epist.xiiij. Quid loquar verborum notas, quibus quamuis citata excipitur oratio,& celeritatem linguę manus sequitur. Huiusmodi Exceptores pro tablinis sedentes in Curiis parlamentorum tanta articulorum dextræ velocitate valentes, aliquando vidimus, vt sæpius non immerito miraremur quomodo cancellariorum Aduocatorum sermones, Iudicum decreta celeri calamo excipere poterant, qui etiam, ni fallor, cum antiquis notariis

Exceptores velocissimi.

certare possent, de quibus Martialis in Apophor.

Currant verba licet, manus est velocior illis,
Nondum lingua suum, dextra peregit opus.

Qualem describit Ausonius in epist. sectione iij.

Puer notarum præpetum, &c.

Primus quis notas inuenit. Sunt qui putant istam per notas scribendi rationem à Cicerone primùm institutam. Plutarchus quidem auctor est Catonis orationem Notariorum beneficio extare, quos velocissimos Scribas in Curia disposuisset, vt Senatorum sententias notis exciperent. Eusebius verò ait Tyronem Ciceronis libertum notarum vsum inuenisse. Dion ad Mœcenatem refert. *Varii scribendi modi.* Varij autem modi scribendi vsitabantur olim, vti etiam nunc. Nota est ex Gellio Laconica Scytala, nota sunt pugillaria Asdrubalis, atque Histiei: Verum quod adnotauit de Cæsaris notis, non satis explicauit, ideóque nos ex Tranquillo noctium tenebras illustremus. Si qua (inquit) occultiùs perferenda erant per notas scripsit Iulius Cæsar, id est, structo literarum ordine, vt nullum verbum effici posset; quæ si quis inuestigare, & persequi vellet, quartam elementorum literam, id est, D. pro A. & perinde reliquas commutet, Octauius quidem Augustus (inquit) quoties per notam scripsit B. pro A. & C. pro B. ac deinceps eadem ratione sequentes literas posuit, pro X. autem duplex A. Cuius scriptionis meminit etiam Cicero libro iij. ad Atticum. Consentientibus autem & consciis caracterum facilè est aliis ignotam scribendi rationem adinuenire, aliam ab ea, quam inuenit *Tritemius.* Tritemius Abbas, ignotissimam vide apud Ioannem Brodæum libr. iiij. capit. ix. Miscellaneorum.

Possem

Possem & alia commenta, quibus proditores vsos audiuimus, in medium adferre: sed nostri instituti non est hìc poligraphiam instituere. Postea etiam Secretarij dicti sunt à secreto siue secretario, quod locus erat cancellis septus, in quo Iudices causas examinabant, cuius fit mentio in l.nullum.C.de Testibus. Secretarij autem in l.vlt. C.vbi Senatores. l.iij.de offic.diuers.Iud. Inde etiam ab eisdem cancellis Cancellarij dici cœperunt, non, vt quidam putant, à cancellãdo, id est, actis cancellatim lineis perstringendo, quorum meminit Iustinian.in tit. de asless.& domest. Vopiscus etiam in Catino. Declinante autem imperio Rom. ita auctum est illud officium ab Imperatoribus, vt ad dignitatis supremæ culmen elatum sit, vt patet ex Cassiodori lib. xj. variorum, vbi de Ioanne Cancellario honorificè loquitur, vti etiam nunc illa dignitas inter palatinas apex sit honorum, & veluti animi ambientis honoristitium: nam vt Mimographus ait: *Secretarii. Secretum.* *Cancellarii.*

Summum ad gradum cùm claritatis veneris,
Consistes ægre, & citiùs quàm ascendas cades.

Apud Græcos verò Scribarum munus in maximo honore fuit, vt idem Probus auctor est. Testis etiam Eumenes ille Cardianus Scriba Philippi & Alexandri Regum Macedoniæ, qui inter primores Græciæ excelluit. Aliàs Archigrammatei & Primicerij, & Magistri libellorum dicti. Sed de Ministris & Apparitoribus Iudicum sermo esse debuit, non de Magistratibus Principum: nam ferè fit, vt quæ in aliis obscura & vilia sint munia in Principum aulis splendida & conspicua habeantur. Itaque cùm inter ministros, seruosque *Honorificum apud Græcos Scribarum munus. Eumenes Cardianus. Archigrammatei. Scriba Principum.*

publicos recenseri potuerint Scribæ, & Notarij, extra ordinem nunc debent, qui Principi sunt à secretis, cum dignitate illius illustrentur, vt notat And. Tiraquel. de nobilitate ca. xxx. artic. viij. & ix. Quis enim ad solem accedens, lumine non irradiatur, quantumuis obscurus? Porrò Scribas & Notarios semper cõmendauit memoria, scientia, & celeritas, vt testis est Cicero in oratione pro Pub. Sylla. Sed ad alios properandum. Nam huius seriei quædam est cõcatenatio, vt vno moto multi sequantur annuli.

ARGVM. CAP. XIII.

De Accenso, Præcone, Interpretibus, Viatoribus, Lictoribus, & Statoribus.

ROgitabit quispiam quàm in hoc veluti peregrinatur foro, quęnam sit reliqua turba cum suo apparatu, quæ toties vltro citroque obuiam facta est: admirationem autem inducunt conspicuæ fasces, & secures obligatæ, quæ supereminent, & splendore oculorum aciem perstringunt, stuporem verò tubæ & vocis clangor, spiculorum, gladiorum, & clauium strepitus, quibus aures tinniunt. Cui vt satisfaciam veluti in ordinem redegimus Accensos, Præcones, Interpretes, Viatores, Lictores, Custodes. nam si qui præterea in hac turba permixti sunt, obscuri sunt nominis. Ac primùm de Accensis, quia proximi sese offerunt, dicamus. Accensi ergò teste Varrone v. de lingua Latina, ab acciendo, id est, vocando dicti sunt. In Commentariis Coss. scriptum sic inueni: Calphurni voca in licium omnes Quirites hũc ad me. Accensus dicit sic: Omnes

Accensus.

Quir

Quirites ite ad concionem hûc ad Iudices. Deinde Consul loquitur ad exercitum: impero qua cõuenitur ad comitia centuriata. Quare hic Accenso, ille Præconi dicit: hæc est causa: In aliquot rebus item vt Præco Accensus acciebat, à quo accensus quoque dictus. Idem iussu Prætoris clamabat esse tertiam meridiem, & horam nonam. Idem Varro Accensum solitum ciere Boetia ostendit hoc versu:

Vbi primùm Accensus clamarit meridiem.

Hoc idem Cosconius scribit, in actionibus Prætorem Accensum solitum tum esse iubere, vbi ei videbatur horam esse tertiam, inclamare horam esse tertiam, itemq; meridiem, & horam nonam. Plinius lib. vij. c. viij. Post aliquot annos adiectus & meridies Accenso Consulum id pronuntiante, cùm à Curia inter Rostra & Græcostasim prospexisset talem solem. Accensus testibus Nonio & Asconio, ordinis nomen est in militia vt dicitur Princeps vel Commentariensis, aut Cornicularius, qui post Rorarios collocabatur, vt ex Liuij lib. viij. apparet, & ex hoc versu in Friuolaria:

Vbi Rorarij milites sunt? en sunt. vbi Accensi? Ecce.

Qui leuis armaturæ milites erãt. Dicuntur etiam qui in locum demortuorum militum sufficiebantur, sed hi ad militiam togatam non pertinent. Accensi itaque forenses ex liberis solùm fiebant. Cic. ad Q. fratrem Asiæ Proconsulem: Accensus eo etiam numero, quo eum maiores nostri esse voluerunt, qui hoc nón in beneficij loco, sed in laboris aut muneris non temerè, nisi Libertis deferebant, quibus illi quidem nõ multo secùs quàm

ſeruis imperabant. Accenſum autem habuêre Coss. Decemuiri, Prætores, Proconſules, & Præſides, hic autem ex more antiquorum præibat, quando Lictores ſequerentur Magiſtratum cui apparebant. Suetonius in Iulio: Antiquum etiam retulit morem, vt quo menſe faſces non haberet, Accẽſus ante eum iret, Lictores ponè ſequerentur. Liuius lib. ij. Eo die penes Præfectum iuris faſces duodecim erant, Collegis nouem, ſinguli Accenſi apparebant. Sed alius verbis Plauti euocandus eſt:

Præco. *Exurge Præco, fac populo audientiam.*

Nam & hic aciebat. Idem Varro lib. v. Vbi noctu in templum cenſura auſpicatur, atque de cœlo nunciatum erit, Præconi ſic imperato, vt viros vocet. Quod bonum, fortunatum, fœlixque ſalutareque fiet Pop. Rom. Quiritum, Reique pub. Populique Rom. Quiritum, mihique, collegæque meo, fidei, Magiſtratuique noſtro omnes Quirites, pedites armatos, priuatoſque, curatores omnium Tribuum, ſi quis pro ſe ſine altero dari rationem volet, voca inlicium hûc ad me. Præco in templo primum vocat, poſtea de mœris item vocat. Dion Nicæus in Adrian. Cùm olim quædam per vim, & ſuperbè in ludo armorum peterent, nil eis diſtribuit, imò verò iuſſit illud Domitiani pronuntiari, *Silete*, quod verbum minimè prolatum eſt: nam Præco manum continuo ſuſtulit, ita eo ſigno, quod fieri ſolet, eos quieſcere fecit, atque tacere. quare, inquit, non opus eſt vt ex præcepto ſileant, qui iã tacuêre, hoc enim vult Princeps. neque tamen ideo iratus eſt Præconi, imò verò maiore in honore habuit, quòd grauitatem mand

mandati non expoſuiſſet. Item Populum, & Tribus ad Comitia, Patres ad Senatum vocabat. Liuius. Poſteaquam audita in foro vox eſt Præconis Patres ad Decemuiros vocantis. Quin etiam in iudiciis Reos, id eſt, Litigantes. facit l. Diuūs. de reſtit. in integr. l. & poſt edictum. de iud. ff. Fabius lib. vj. cap. v. Inſtitution. Orator. In publicis certè iudiciis vox illa Præconis, præter Patronos ipſum, qui egerit, citat. Item Aſconius tertia Actione in Verrem: Apud Veteres & Iudices, & Rei, & Accuſatores citabantur à Præcone Prætorio. Fuêre enim varij Præcones, qui variis Magiſtratibus apparebant. Imo etiam Teſtes citabat. Cic. iiij. in Verrem: Iſte Teſtes citari iubet, dicit vnus & alter breuiter, nihil interrogatur, Præco dixiſſe pronunciabat. Quod etiam manifeſtum fit ex Apulei lib. j. Floridorum. Plutarchus autem in Gracchorum vita teſtatur, quod ſi quis capitali iudicio accerſebatur, & non veniret ad ſe defendendum, tum eum domi ante ianuam conſiſtens Præco citabat. In publicis etiam, idem Magiſtratus mandato Lictorem lege agere iubebat. Liuius libr. xxv. Fuluius Præconi imperauit, vt Lictorem lege agere iuberet. Denique hic totus vocalis erat, ideoque à præcinendo, quòd antè vel fortiter canat ſecundum Priſcinianum dictus Præco. Hic etiam Candidatos ſuis nominibus appellabat, leges ſubiiciente Scriba Populo recitabat, in certaminibus nomen victoris exprimebat. Vergil. v. Æneid.

Victorem Æneas Præconis voce Cloanthum
Declarat.

In actionibus publicis res quæ ſub haſta venibāt,

(siue vt DD. loquuntur ad incantum) proclamabat, & pręmia, vt inquit Cicero, conficiebat. Huius ministerio vocis omnes ferè Magistratus vtebantur: nam & Principes etiam per eum ad Populum sępiùs loquuti sunt: Quin etiam cum Regem sacrorum Flaminesque non liceret videre feriis opus fieri, per Præconem denunciabant, ne quid tale ageretur. Porro alij in aream fori descēdunt, Interpretes, qui Magistratibus suis lingua etiam apparent: nam horum opella egebant Romani ad Populorum externorum, & gentium barbararum sermonem interpretandum siue legationem, siue magistratum ipsi obirent. Tanta autem fuit linguæ Latinæ obseruantia, & maiestas, testis Valerius lib. ij. cap. j. vt ne Græcis vnquam nisi Latinè responsa darent. Quin etiam ipsa linguę volubilitate excussa per Interpretem loqui cogebāt non in vrbe tantum, sed etiam Gręcia & Asia, quò Latinè vocis honos per omnes gentes venerabilior diffunderetur. Cic. Verrina v. Aulus Valentius est in Sicilia Interpres, quo iste Interprete non ad linguam Gręcam, sed ad furta & flagitia vti solebat. Sed Viatores à via, vnde accersebant, dicti sunt. Cic. de Senectute: A villa in Senatum accersebantur Curius & cæteri senes, ex quo, qui eos accersebant, Viatores nominati. Columella in præfatione lib. j. Illis temporibus Proceres in agris morabantur, & quum consilium publicum desiderabatur à villis accersebantur in Senatum, ex quo, qui eos accersebant, Viatores nominati sunt. Viatorem autem habebant Tribuni, & cæteri Magistratus, qui præhensionem habebant. Varro apud Gellium: In Magistratu habent vocation

Interpretes.

Viatores.

cationem, alij præhensionem, alij neutrum. Vocationem vt Coss. & cęteri qui habēt imperium, præhensionem vt Tribuni Plebis, & alij qui habent Viatorem, neque præhensionem neque vocationem, vt Quæstores & cæteri, qui neque Lictorem habent, Neque Viatorem. Liuius lib. ij. Ardens ira Tribunus Viatorem mittit ad Consulem, Consul Lictorem ad Tribunum. Coss. autem etiam Viatorem habuêre. Idem lib. xxiij. Consul Viatorem misit, qui patri nunciaret, vt sine Lictoribus ad Consulem veniret. Valgius Rufus apud Gellium cap. iij. lib. xij. ait ex collegio Viatorum, qui officium ligandi haberet, Lictorem appellatum, quòd cùm Magistratus Pop. Rom. virgis quempiam verberari iussissent, crura eius & manus ligari, vincirique à Viatore solita sint: vtiturque ad eam rem testimonio M. Tullij, verbaque eius refert ex oratione, quæ dicta est pro C. Rabyrio. *Lictor* (inquit) *colliga manus.* Sed Tyro Tullius M. Ciceronis libertus Lictorem vel à lino vel à licio dictum scripsit: Licio enim trāsuerso, quod linium appellatur, qui Magistratibus (inquit) ministrabant cincti erant. Si quis autem putet propterea probabilius esse quod dixit Tyro, quando syllaba prima in lictore sicut in licio producta est, & in eo verbo quòd est ligo correpta est, nihil ad rem istam pertinet. nam sic à ligando lictor, vt à legendo lector, & à vincendo victor, productis quæ corripiebantur vocalibus, dicta sunt. Quando autem, & quomodo instituti sic Liuius lib. j. Cum cætero habitu se augustiorem, tum maximè Lictoribus duodecim sumtis fecit: alij à numero auium, quæ augurio regnum

Lictor.

Origo Lictorū.

portenderant, eum ſequutum numerum putant. Me haud pœnitet eorum ſententiæ eſſe, quibus & Apparitores, & hoc genus ab Hetruſcis finitimis, vnde ſella Curulis, vnde toga Prætexta ſumta eſt, numerum quoque ipſum ductum placet, & ita habuiſſe Hetruſcos, quòd ex duodecim populis communiter Rege creato ſingulos ſinguli Populi Lictores dederint. De Romulo hactenus Liuius. Macrobius autem lib. j. cap. vj. Saturnalior. Lictores & huiuſmodi ornamenta refert ad Tullum Hoſtilium, quem nonnulli purpuratum cum Lictoribus in publicum prodiiſſe ferunt. Exactis Regibus nihilominus tamen Lictores inſigne Regium Coſs. retinuerunt. Idem Liuius lib. ij. Omnia iura, omnia inſignia, primi Coſs. retinuêre, id modò cautum eſt, ne ſi ambo faſces haberent, duplicatus terror videretur. Brutus prior concedente Collega faſces habuit, qui non acrior vindex libertatis fuerat, quàm deinde cuſtos. Imo etiam Decemuiri. Idem lib. iij. Initio Magiſtratus primum honoris diem denunciatione ingentis terroris inſignem fecêre: Nam cùm priores Decemuiri ſeruaſſent, vt vnus faſces haberet, & hoc inſigne Regium in orbem ſuam cuiuſque vicem per omnes iret, ſubitò omnes cum duodenis faſcibus prodiêre. Centum, viginti Lictores forum impleuerant, & cum faſcibus ſecures illigatæ præferebantur. Obligatæ autem erant huiuſmodi faces cum ſecuribus, vt interea, dum diſſoluerentur, mora quadam Magiſtratuum iræ deferberent, vt auctor eſt Plutarchus. Iuſſi autem Lictores faſces & ſecures quas præferebant ſoluebant, & expediebant, atque virgis primum, dein

Cur obligatæ faſces.

ſecuri

ſecuri percutiebant. Liuius libr.ij.Coss. ſpoliare hominem,& virgas expediri iubet. Et paulò poſt: Quo ferociùs exclamitabat, eò infeſtiùs circunſcindere veſtem, & ſpoliare Lictor,&c. Hinc illa horrendi carminis verba à Cicerone, & aliis recantanta: *I Lictor, colliga manus, viro forti adde virgas, lege age.* Vnde non ineptus videbitur meo indicio, qui Valgij & Tyronis Tullij relicta etymologia, Lictorem interpretetur quaſi legis actorem. Lictorum etiam munus fuit populum atque turbam ſubmouere, ad quod eleganter alludere viſus eſt poeta lyricus lib.ij.Carminum.

Lictor quaſi legis actor.

Non enim gaza, neque Conſularis
Submouet Lictor miſeros tumultus
Mentis, & curas laqueata circum
Tecta volantes.

Duodeni itaque Lictores Regi, Interregi, & Consuli, Dictatori quatuor & viginti apparuêre. Prętores autem vrbani binos, Prouinciales autem & Proconſules ſenos habuêre: quod manifeſtum fit ex l. xiiij. de offic. Proconſul. Paulo Æmilio in Prætura priuilegio honoris duodecim Lictores apparuerunt, vt Conſularem poteſtatem in prouincia haberet. In vrbe Conſulibus, & Prætoribus ius non erat cum ſecuribus faſces præferri, ſed tantùm faſces: Quippe ſuprema poteſtas, & ius de nece ciuis Conſuli intra pomœrium non concedebatur, cùm autem foris eſſet, ſecures & faſces præferebantur. Quoties verò occurrebat minor Magiſtratus maiori, vt indicaret honorem deferri maiori poteſtati & imperio, Lictores ſum mittebat. Porrò qui vrbanis Romæ apparebant Magiſtratibus ex Plebe Rom. erant. Liuius lib.ij.

Lictores ex plebe.

Quatuor & viginti Lictores apparere Coss. eosipsos Plebis homines nihil contemptius, neque infirmius, si sint, qui contemnant. Magistratibus verò peregrè proficiscentibus, atque in prouinciis agentibus quondam Brutiani apparebant, quòd (vt testis est Gellius libr.x. c.iij.Noct.Att.) cùm Brutij primùm totius Italiæ populi ad Hannibalem defecissent, idque Romani ægerrimè tulissent, Brutios ignominiæ causa, nec milites scribebant, nec pro sociis habebant, sed Magistratibus in prouincias euntibus parere, & præministrare seruorum vicem iusserunt: Hinc illud affectu plenum ex oratione M. Catonis: Iussit vestimenta detrahi, atque flagro cædi, Decemuiros Brutiani verberauêre, vidêre multi mortales. Quinetiam, si minutiora persequi velimus, ex Liuio obseruare licet, Lictores Magistratus, quibus apparebant, domum deduxisse, & ianuam virga percussisse, sic enim habet lib.vj. Fortè ita incidit, vt in Seruij Sulpitij Tribuni Militum domo sorores Fabiæ, cùm inter se, vt fit, sermonibus tempus tererent, Lictor Sulpitij, cùm is se domum reciperet, forem, vt mos, virga percuteret, cùm ad id moris insueta expauisset minor Fabia, &c. Quam consuetudinem adhuc seruant in hac vrbe Scabinorum Rabdouchi: in ipso vestibulo antequam domum ingrediantur aliquem citaturi, radio fores percutiunt. Interdum tamen Magistratus ob personæ claritatem, & dignitatem virga fores percuti vetabant, sicuti legimus factitatum à Pompeio Magno in domo Possidonij summi sapientiæ professoris, cui etiam fasces summisit. Ex eodem grege Apparitorum fuêre Statores

Brutiani.

Lictores ianuam pulsabant.

Rabdouchi.

Statores.

res

tes, dicti à sistendo, vel à stando. Cic. libr. ij. Epist. Ad te Statores meos, & Lictores cum literis mitterem. Idem libr. ix. Præsto mihi fuit Stator eius cum literis, quibus ne venirem denuntiabat. Horum etiam mentio fit in l. j. C. de cust. reor. l. iiij. de off. Proconf. ff. Nemo Proconsulum Statores suos habere potest, sed vice eorum milites ministerio in prouinciis funguntur. Vbi Vlpianus visus est respexisse ad constitutionem Alexandri Imperatoris: nam is, vt testis est Lampridius, prohibuit, ne ante Tribunos, aut Duces Apparitores irent. Apparitores, inquit, nullos esse passus est Tribunis, aut Ducibus, milites anteire voluit, iussitque, vt ante Tribunum quatuor milites ambularent, ante Ducem sex, ante Legatum decem, hique ad domos suas reciperentur. Quanquam alij pro Statoribus Stratores legant, de quibus est etiam rub. lib. xij. C. Posteà autem numerosam fuisse apparitionem Proconsulum vel ex eo constat, quòd quadringenti numerantur in l. ij. C. de apparit. Proconsul. Et Comitibus Orientis sexcenti assignati sunt. de Comit. Orient. libr. xij. quanquam hæc numerosa videri non potest, si maiestatem imperij & fines ditionum spectemus. Horum omnium, id est, Accensorum Præconum, Viatorum, Lictorum, & Statorum, officiis & muniis nostri ferè defunguntur Ministri, quos à seruiendo & seruando Seruientes dicimus.

Constitutio Alexandri. *Stratores.* *Numerosa apparitio.* *Seruientes.*

ARGVM. CAP. XIIII.

De Carnifice, Triumuiris Capitalibus, et Custodiis. *Carnifex.*

PRoperantibus nobis, & collimantibus ad propositum finem, velut in portu nauigantibus remora obiicitur Carnifex, quem ferè o-

miſeramus, quia inſolens forum Rom. frequentat, hic tamẽ ſine elogio præteriri non vult, ideóque hoc cap. præcedentibus annectendum putauimus, quo vnà de carceribus, eorum Cuſtodibus, & apparatu huiuſmodi triſtium miniſtrorum, qui inter ſe affines ſunt, quia horum vſus in publicis neceſſarius eſt, expediemus. Ex Cice. oratione pro C. Rabyrio perduellionis reo colligi poteſt Carnificem, nec ciuem, nec domicilium in vrbe habuiſſe: Sed moreretur, inquit, acerbiſſima morte millies Gracchus, quam in eius concione Carnifex conſiſteret, quem non modò foro, ſed etiam cœlo hoc, ac ſpiritu Cenſoriæ leges, ac vrbis domicilio carere voluerunt. Putabant enim Populi Rom. coronam, & liberam ciuitatem pollui præſentia & contagione eiuſdem. Idem Cicer. paulò antè: Vter noſtrum tãdem Labiene popularis eſt? Túne qui ciuibus Rom. in concione ipſa Carnificem, qui vincula adhiberi putas oportere? qui in campo Martio comitiis centuriatis auſpicato in loco crucem ad ciuium ſupplicium conſtitui & defigi iubes? an ego qui funeſtari concionem contagione Carnificis veto, qui expiandum forum Pop. Rom. ab illis nefariis ſceleris veſtigiis eſſe dico? qui caſtam concionem, ſanctum campum, inuiolatum corpus omnium ciuium Rom. integrum ius libertatis defendo ſeruari oportere? Sed cùm ex ſuperioribus patet Lictores non ſolùm ligaſſe, ſed virgis, ſed ſecuri percuſſiſſe, quid à Carnifice differant non ſatis video: ſin autem in ordinem, & album Carnificum eos redigamus, quomodo ſubſiſtet, quod Lictores vrbanos ex plebe homines fuiſſe, atque vbiq; in foro & concione Magiſtratibus

Lictores & Carnifices quid differant.

tibus

tibus apparuiſſe diximus, cum Ciceronis loco, qui Carnificem ex foro, vrbe, concione ſuſtulit? Itaq; ſuſpicamur in re dubia Lictores tantùm in ciues Rom. lege egiſſe, perduelléſque virgis & ſecuri more maiorum percuſſiſſe, Carnifices verò crucifixiſſe, ſtrangulaſſe, gulam fregiſſe, & alia ſupplicia ſeruis, peregrinis, & iis, qui ciues non erant, irrogaſſe: Rarò enim aut nunquam vltimo ſupplicio afficiebantur ciues Rom. prohibentibus legibus Valeriis, & Semproniis, ſub quib. tamen non comprehendebantur perduelles, in quos more maiorum animaduertebatur. Cic. vij. act. Facinus eſt vinciri ciuem Rom. ſcelus verberari, propè parricidium necari, quid dicam in crucem tollere? Verbo ſatis digno tam nefaria res appellari nullo modo poteſt. Idem Cic. in Rabyriana veluti per anthiteſim comparat Carnificem cum Lictore: Porcia lex, inquit, libertatem ciuium Lictori eripuit, Labienus homo popularis Carnifici tradidit. Item Liuius libr. iij. V. C. vbi Decemuir ille perpetuus bonus tergo, ſanguini ciuium infeſtus, virgas & ſecures omnibus minitans, Deorum hominúmque contemtor, Carnificibus non Lictoribus ſtipatus. Idem Cic. vij. Verrina: Aderat Ianitor Carceris, Carnifex Prętoris, mors terrórque ſociorum & ciuium Lictor. Quibus etiam manifeſtum fit Carnificem carceris cuſtodem nequaquam fuiſſe Romæ, vt quidam vir doctus putauit: nam ſi legibus Cenſoriis, vt ait Cic. vrbis domicilio carere debuit, quomodò cuſtodiam carceris habuit, qui in vrbe fuit? Expedit autem, vt ait Philoſ. vj. Polyt. vt diuerſus ſit qui cuſtodit ab eo qui animaduertit in Reos. Pomponius in l. ij. de

Ciues Romani rarò vltimo ſupplicio affecti.

Triumuiri Capitales.

origin.iur.ait Triumuiros Capitales constitutos, qui carceris custodiam haberent, vt quum animaduerti oporteret, interuentu eorum fieret. Neque absimiles fuêre Vndecimuiris Atheniensibus, qui etiam cognoscebant teste Asconio apud columnam Mæniam de seruorum & infimæ conditionis hominum criminibus. Verisimile est autem Triumuiros capitales carnificinæ præfuisse, atque sub se Carnifices, Lorarios, Lanios, tintinaculos viros, & eiusdem ordinis lixas habuisse, cum eorum instrumento. Sallustius: Triumuiros, quæ supplicium postulat, parare iubet. Atque apud eundem legimus Ciceronem supplicium de Lentulo, & Cethego sumsisse horum Triumuirorum Capitalium interuentu. Et quoties apud auctores legitur morte aut supplicio affecisse, ita intelligendum est, quasi interuentu eorum lege actum sit, vt exempli causa apud Valerium lib. 8. cap. iiij. vbi dicit Alexandrum seruum à Triumuiro in crucem actum, sic interpretor, id est, interueniente & præsente, atque etiam lege agere iubente Triumuiro. Sunt qui putent Carnifices, *Timinabula.* cùm Reos ad supplicium ducebant seruos & peregrinos, tintinabula gestasse ad conuocandam plebem, vel submouendam fortasse, ne contaminarentur. Hinc tintinaculi viri. *Tintinaculi viri.* Plautus in Truculento:

Lanios accersam duos cum tintinabulis.

Iterum:

-------- *Ne ego bilingues vos necem, nisi ad tintinaculos*
Vultis vos educi viros.

Licet nonnulli à sonitu qui per onomatopœiam tax

tax dicitur, vel tinnitu flagrorum dici malint, quales nominare possemus quosdam, qui religionis ergo vicatim se flagellant in profestis & pridianis parascheues, qui etiam tintinabula gestāt. Porrò carceres dicti sunt à coërcendo, pro quo facit l. aut damnum. §. solent. ff. de pœn. Inde hippodromi locus carceres etiam nominatur. Varro lib. iiij. Carcer à coërcendo, quòd exire prohibet. *Carceres.* Est autem locus in carcere, quod Tullianum appellatur, cuius faciem horribilem describit Sallustius in Coniurat. Catilin. Idem Varro. In hoc pars quæ sub terra Tullianum ideò additum à Tullo Rege, quod Syracusis, vbi simili de causa custodiuntur, vocantur Latomiæ, & de Latomia translatum, quòd hìc quoque lapidicinæ fuerunt. *Tullianum.* Liuius lib. j. Carcer ad terrorem crescentis audaciæ media vrbe imminens foro ædificatur. Idem lib. xlij. de Latomiis: Triumuiri Latomiarum intentiorem custodiam habere iussi. Latumiæ autem teste Asconio lapidicinæ dicuntur loca csisis lapidibus exsecta, de quib. sæpius meminit Plautus in Captiuis, quas Lapidicinas & Latomias lapidarias vocat: *Latumiæ.*

Indè ibis porrò in Latomias lapidarias.

Et alio loco:

In lapidicinas compeditum condidi.

Et infrà:

Vidi ego multa sæpè picta, quæ sub Acheronte fierent
Cruciamenta: verùm enimuerò nullus adæquè'st Acherons,
Atque vbi ego fui in lapidicinis.

Seneca: neque quenquam decipiat nomen Latu-

miarum, minimè lauta res eſt. Iulius Obſequens prodigij loco refert, quod Sergio Galba & M. Scauro Coss. in Latomiis homo ab homine adeſus ſit. Harum etiam fit mentio in lib. ix. ex quib. cauſ. ma. & l. j. §. vlt. de Aleat. Huiuſmodi carceres

Dionyſius Tyrannus. olim extructos Syracuſis à Dionyſio Tyranno teſtatur Cic. vij. Verrina: Latomias Syracuſanas omnes audiſtis, plærique noſtis, opus eſt ingens, magnificum Regum ac Tyrannorum, totum eſt ex ſaxo in mirandam altitudinem depreſſo, & multorum operis penitus exciſo, nihil tam clauſum ad exitus, nihil tam ſeptum vndique, &c. Et infrà: Carcer ille qui à crudeliſſimo Tyrāno Dionyſio factus Syracuſis, quæ Latomiæ vocantur, in iſtius imperio domicilium Romanorum fuit.

Philoxenus poeta. In has quondam detruſus fuit Philoxenus nobilis poëta, quòd ſchedia ab ipſo Dionyſio compoſita contra veritatem, aſſentatorum more laudare noluiſſet: Cuius carceris pædore & ſqualore labefactari non potuit eius animus conſtanter rigidus; nam cùm ex Latumiis extracto in lucem iterùm aliæ gerræ & Siculę nugæ proponerentur laudandæ ab eodem Tyranno, indignè ferens exclamauit, Πέμψον ἐς τὰς λατομίας, id eſt, mitte me in

Fœditas latumiarum. Latumias. Fœditatem huius carceris ita depingit Thucydides lib. vij. extremo, hoc modo: eos, qui in Latumiis erant, Syracuſani primum duriter & acerbè tractabant: quum enim in loco illo concauo frequentes eſſent, primùm quidem ſol & æſtus eos offendebant, quòd locus apertus eſſet, & ſine tecto, noctes autem inſequentes, quæ autumnales erant, & frigidæ noua, & contraria ratione propter mutationem morbos inducebant. Eò accedeb

cedebat,quod propter loci angustias ibidem omnia facere,& naturæ necessitati parêre cogebantur. Quin etiam cadauera eorum, qui aut ex vulneribus,aut propter illam mutationem,aut simili quapiam de causa mortem obierant, simul congesta & coaceruata erant.Ex quo quidem odoris intolerabilis fœditas consequebatur. Robur verò auctore Festo fuit,quo præcipitabatur maleficorum genus, quod antè arcis robusteis includebatur. Liuius lib.xxxviij. At enim quod ex bonis redigi non possit, ex corpore & tergo per vexationem & contumelias L. Scipionis petituros inimicos, vt in carcere inter fures nocturnos & latrones vir clarissimus includatur, & in robore, & tenebris expiret, deinde nudus ante carcerem proiiciatur. Valerius lib. vj. ait familiares Gracchorum de robore præcipitatos. Plautus in Curculione: *Robur.*

--------- *At ego vos ambo in robusto carcere,*
Vt pereatis.

Apuleius apologia secunda etiam meminit: O subtilitas digna carcere & robore. Arcas autem robusteias dici puto, quæ cõtignatione roborum fiebant,ab arcendo dictę.Cicero pro Milone:Subitò arrepti in quæstionem, tamen separantur à cæteris,& in arcas coniiciuntur, ne quis cum his colloqui possit. Neque absimilia esse puto septa illa,quæ trabium cancellis roborantur, quæ vernaculè *Geolas*, Latinè Roboraria dicere possemus. Eius generis, sunt quæ à I.C. l. vij. depositi malæ mansiones appellantur, nisi equuleum malumus interpretari.Codex autem robusteius,aut, vti legendum existimo, caudex, truncus est, ad *Arcæ.* *Malæ mansiones.*

quem alligabãtur noxij & serui. Plau. in Pœnulo:

-------- Ego iam detrudam ad molas,

Indè porrò ad puteum, atque robustum codicem.

Propertius:

Codicis immundi vincula sentit anus.

Numella. Quin etiam inter vincula numerari potest numella, qũa collum insertum firmiter comprehenditur, quasi nulla, abundãte litera m, à nuo, quòd nuere faciat, quantumuis duras & rigidas ceruices, quibus succollatur: Quale genus vinculi Græcis fuisse videtur κύφων, quales sunt & cippi, quibus crura & brachia noxiorum captiuorum colligantur, vnde Cipparij custodes denominantur. Prudens omitto alia vinculorum, neruorum, & compedum genera, quib. corporis membra præpediuntur non solùm, sed etiam arrogantes & cõtumaces spiritus deprimuntur, & franguntur, de quibus Plautus in Asinaria:

Κύφων. Cippus.

Aduorsum stimulos, laminas, crucesq́; cõpedesq́;,

Neruos, catenas, carceres, numellas, pedicas, boias.

Gemoniæ scalæ. Gemoniæ autem scalæ in Auẽtino erant, ad quas corpora damnatorum impacto vnco trahebantur. Tacitus: Tunc confossum, collaceratum, & abscisso capite truncum corpus Sabini in Gemonias trahunt. Gradus Gemonij etiam dicuntur. Plinius lib. viij. c. xl. scribit canem à corpore serui non recessisse abiecto in gradibus Gemonij. Horum frequens fit mentio apud Valerium, & alios auctores. An autem sic denominati sint ab ipso conditore & extructore, vel potius à gemitu & gemendo non satis liquet. Verùm custodia variè accipitur: nam sæpius ipsos cärceratos denotat.

Gradus Gemonij.

Custodia.

Suet

Suetonius in Tyberio: In recognoſcendis cuſtodiis precanti cuidam reſpondit, nondum tecum in gratiam redij. Et cuſtodiarũ ſeriem recognoſcens nullius inſpecto elogio ſtans tantummodo intra porticum medium à caluo ad caluum duci imperauit. Et Iuriſconſulti in l. ſolent. de off. Proconſul. & legat. & tit. de cuſtodia & exhib. reor. ff. pluribus in locis. Interdum pro cuſtodiendi actu & carceribus ponitur, vt in rubrica de cuſtod. reor. l. j. ff. eodem: De cuſtodia reorum Proconſul æſtimare ſolet, vtrùm in carcerem recipienda ſit perſona, an militi tradenda, an fideiuſſorib. committenda, vel etiam ſibi. Hoc autem vel pro criminis quod obiicitur qualitate, vel propter honorem, vel propter ampliſſimas facultates, vel pro innocentia perſonæ. l. ij. de cuſtod. reor. C. l. j. de effract. ff. Columella lib. j. Nam illa ſolennia ſunt omnibus circumſpectis, vt ergaſtuli mancipia recognoſcant, vt explorent, an diligēter vincta ſint, an ipſæ ſedes cuſtodiæ ſatis tutæ munitæque ſint. Et Cicero in Verrinis ſæpius hoc modo vſurpat. Aliquando eſtiam cuſtodia, pro cuſtode accipitur. Tibullus: *Cuſtos.*

Sed precium ſi grande feras cuſtodia victa eſt.

Vt etiam in l. xx. C. de pœnis. Cuſtos vero carceris etiam Commentarienſis dicitur, quòd in commentarium cuſtodias redigat. Cic. vij. Verrina: Cedo rationem carceris, quæ diligentiſſimè conficitur, quo quiſque die datus in cuſtodiam, quo mortuus, quo necatus ſit. Ex l. vlt. ff. de cuſtod. & exhib. reorum. apparet illum cogi ſingulis menſibus de perſonis reorum, & numero, de varietate delictorum, de clauſorum ordinibus, & ætate *Cōmentarienſis*

vinctorum ad Iudicem referre debere. Vndè desumptus est articulus vij. Ordinationum siue Instructionum pro carcerum custodibus, nuperrimè latarum. Sed periculum custodiarum subibāt custodes. l. ad Commentariensem. C. de custod. reor. l. miles. ff. eod. Etsi autem carceres ad continendos homines, vt suprà dictum est, non ad pœnam & supplicium parati esse debeant, interdum tamen ad castigationem delinquentium constituti videntur. Cic. ij. Catil. Sentiet in hac vrbe esse carcerem, quem vindicem nefariorum scelerum maiores nostri esse voluerunt. In foro quidem Ecclesiastico carcer ille pœnalis est, cùm quis ad perpetuos carceres condemnatur, macerandus pane doloris, & aqua tristitiæ. cap. forus. ext. de verb. significat. cap. quamuis. de pœnis lib. vj. quæ quidem pœna morti sæpius æquiparatur, imò quauis morte grauior, nisi, quibus illud Euripidis in Iphigenia placet magis:

Carcer pœnalis

Euripides.

Aspectus huius lucis est mortalibus
Dulcissimus. Verùm profunda manium
Haud vllus est, qui concupiscat cernere:
Neque mente sana, quisquis exoptat mori:
Malè viuere autem satius est, ac mori bene.

Perpetui carceres.

Iure autem ciuili perpetui carceres prohibiti sunt, & ignoti. l. aut damnum. §. solent. l. mandatis. ff. de pœnis l. incredibile. C. eodem. Quāquam & recensere possemus exempla damnatorum ad perpetua vincula, vt apud Valerium lib. vj. ca. iij. de Caio Vatieno, qui publicatis bonis ad æterna vincula damnatus est, quòd sibi sinistræ manus digitos absciderat, ne bello Italico militaret. Ad de C. Cornelij Primipili l. Scantinia damnati aliud

liud exemplum, qui in carcere mori coactus est, apud eundem lib. vj. c.j. Prudens item prætereo, quæ refert Suetonius in vita Tyberij, qui magnã partem Plebis ac Decurionum in perpetua vincula coniecit, quò citiùs me his expediam. Sunt etiam carceres hostium aut prędonum, de quibus fit mentio in l.succurritur. ff. ex quibus causis maiores. Alia etiam genera refert Baldus in authẽt. si captiui. C. de Episcop. & Cleric. & Bartholo. Chassaneus in consuetud. Burgund. Priuati autem carceres adeò seuerè prohibentur, vt plectatur vltimo supplicio, qui iis vtitur. l. j. de priuat. carcer. C. Verùm quia abundè de custodiis tractatur in constitutionibus nuperrimè editis super iustitia criminali, quæ ex iure desumtæ sunt, non putauimus inculcanda, sed à carceribus ad metas tandem veniendum, quod faciemus, si hoc vnum addiderimus ex Plinio, In quibusdam prouinciis moris fuisse, vt per seruos publicos rei custodirentur: Sic enim libro decimo Traianus in hæc verba rescripsit: Perseueremus in ea consuetudine, quæ isti prouincię est, vt per publicos seruos custodiantur.

Carceres hostium.

Priuati carceres.

Serui publici custodes.

ARGVM. CAP. XV.

De sententiis, earum conceptione & pronuntiatione.

EXpeditis & in ordinem redactis Apparitoribus, restat de pronuntiatione sententiæ, & re iudicata dicere, vt tandem circulum iudiciarium expediamus. Ex superioribus constat Iudices in maioribus iudiciis non dixisse aut pronuntiasse sententiam, sed mutis tabellis clam declarasse: Prætorem autem mero functum imperio ex

Iudices in publicis non pronunciabant.

tabellarum maiore numero ſententiam pronuntiandam collegiſſe. Numerabantur ſiquidem tabellæ, nec ſententiæ ponderabantur, nec aliud in publico conſilio fieri poteſt, vt ait Plinius lib. ij. epiſt. ad Arrianum, in quo nihil eſt tam inæquale quàm æqualitas ipſa: nam cùm ſit impar prudentia, par omnium ius eſt. Prętor itaque ſententiam ex tabellis abſolutoriis aut condemnatoriis coniectam pronunciabat abſolutoriam, aut condemnatoriam, priùs tamen depoſita Prætexta. Valerius lib. ix. Siquidem cum M. Ciceronem, qui id iudicium cogebat, prætextam ponétem vidiſſet, id eſt, ad effandam, fulminandamque ſententiam capitalem, & definitiuè pronunciandum. Interdum etiam Quæſitor & Iudex quæſtionis. Plinius cap. xiij. lib. xiiij. Cn. Domitius Iudex pronunciauit mulierem videri plus vini bibiſſe, quàm valetudinis cauſa, viro inſciente, ac dote multauit.

Prætor ſententiam capitalem cōcipiebat & pronunciabat.

Notanda autem hic venit Aporia vſitata more Academicorum in ſententia: non enim feciſſe pronunciabatur (quis enim alieni facti ità certus eſſe poteſt?) ſed videri feciſſe, quaſi id Actoris probationibus, ſignis, coniecturis, argumentis validioribus, quam Rei tribuerentur, quum in allegata & probata pronuntietur: non enim quid factum ſpectatur, ſed quid probatum, vt ex regula iuris, Actore non probante abſoluitur Reus: quod planè Academię proprium, & olim à Socrate vſurpatum, vt teſtes ſunt Platonici dialogi, vbi non quid ſit veſtigatur, ſed quid dicatur, quomodóue firmetur. Idem faciebant Pyrrhonij: nam inter hos & Academicos quid, & quantum interſit vetus eſt quęſtio à multis ſcriptoribus Græcis

Aporia Rom. in ferendis ſententiis.

Videri.

Socrates.

Pyrrhonii.

cis agitata. Vtrique enim σκεπτικοὶ, ἐφεκτικοὶ, ἀπορητικοὶ dicuntur, quoniam vtrique nihil affirmant, nihilq́ue comprehendi putant de quibus cap. v. lib.xj. Gellius. Cic. in Academicis quæſtionibus, de Socraticis, qui rerum compræhenſionem negabant: Quam rationem (inquit) maiorum etiam comprobat diligentia, qui primum iurare *ex ſui animi ſententia* quenque voluerunt, deinde teneri *ſi ſciens falleret*, quòd inſcientia multa verſaretur in vita. Tum qui teſtimonium diceret, vt *arbitrari* ſe diceret, etiam quod ipſe vidiſſet: quæq; iurati Iudices cognouiſſent, ea non vt eſſe facta, ſed vt *videri* pronunciarent. Ex quo habēt Romani inſtituti ſui originem, agnoſcunt & alterius in teſtificando. Ad rem facit, quod idem ſcripſit vj. Verrina: O præclarum Imperatorē, compræhendi iuſſit, quis non pertimeſcat cauſam dicere dominis, quid ſeruis tam formidoloſum feciſſe videri pronunciauit. Tacitus lib. xiiij. Pronunciemus vltro dominum cæſum videri. Valerius libr. ij. At is, inquit, iure eum cæſum videri. Veſtigia ſunt in l.j.§.quęri poſſet. ad S.C.Turp.l.xx.de his qui notant.infam.l.xxj.§.j.de recep.ar.ff.Sic Vlp. in l.j.de iuſt.&iur.vt inuidiam amoliretur, vel Academicum agens, veram, inquit, ni fallor, philoſophiam, non ſimulatam, affectantes. In priuatis autem ſententias ſuas pronunciabant Iudices. Iulian. tit. de iudic. de qua re cognouerit Iudex, pronunciare quoque cogendus erit, Paulus reſpondit. Iudices à præſide dati ſolent etiam in tempus ſucceſſorum eius durare, & cogi pronunciare, eaſq́ue ſententias ſeruari in eundem ſenſum etiam Scæuola reſpondit. Hac autem vſos

Arbitrari.

Priuatorum Iudices.

Formula. formula, *si quid mei iudicij est*, idem Cic. lib.ij.de finibus auctor est: Priuatorum litium Iudices sumus: nihil enim possumus iudicare, nisi quod est nostri iudicij: in quo frustrà solent addere, cum sententiam pronunciant, *si quid mei iudicij est*. Si enim nō fuit eorum iudicij, nihilo magis hoc non addito, illud est iudicatum, quod iudicat sensus. Ad quam formulam idem visus est mihi alludere in oratione illa pro Archia poëta statim in principio: Si quid est in me ingenij, Iudices, quod sentio quàm sit exiguum. Notandum est etiam quod scribit Dionysius lib.vij.lege cautum fuisse, vt æqualitate suffragiorum Reus absolueretur. Exemplum in Mario Plutarchi: veruntamen (inquit) quanquam primis diebus multùm fuisset in iudicio iactatus Marius, atque infestis vsus Iudicibus: postremò tamen præter expectationem æquantibus sententiis est absolutus. Vnde in vsu

Prouerbium. prouerbium, *Æquales calculi*. Paulus l.xxxviij.de re iud. inter pares numero Iudices si dissonæ sententiæ proferantur, in liberalibus quidem causis, secundum quod à diuo Pio constitutum est, pro libertate statutum obtinet. In aliis autem causis, pro Reo: quod & in iudiciis publicis obtinere oportet. Cur autem paribus Reus absoluatur ratio est, quòd naturalis fauor est pro laborantibus & reis nec ampliabatur. Cuius fauoris alias adfert rationes Aristoteles in Problematis, quòd in potestate Actoris sit, experiri velit, nec ne, non item in Rei. Præterea Reus metu damnationis præsumitur multa omisisse de necessariis, quod accidit grauiter commotis, vt sibi excidant. Denique quòd præstet nocentem absoluere, quam innocent

nocentem damnare. vt habetur in l.absentem.ff. de pœnis. Ex quibus lumen accipit l.fauorabiliores. ff. de reg.iur. Recitabantur autem sententiæ à Prætoribus Romæ, aut à Præsidibus in prouinciis clarè & articulatè,vt melius intelligerentur. Apuleius Floridorum libr. j. Enimuerò ipse Proconsul moderata voce rarenter & sedens loquitur, & plærunque de tabella legit. Huc pertinet insulsa & inconsulta,sed tali Iudice digna sententia Claudij Cæsaris , quam ex libello recitauit. Verba Suetonij asscribam : De quodam negotio ita ex tabella pronunciasse creditur , secundum eos se sentire , qui vera proposuissent. Nam pro eodem libellum & tabulam accipi puto : quod ex collatione Poncij Diaconi in vita Cypriani manifestum fiet , si cum Augustini loco in sermone, quem habuit de eodem Martyre,conferatur.Hic autem sic habet. Cùm Galerius Maximus decretum ex libello recitasset , *in Tascium Cyprianum gladio animaduerti placet*, respondit ille, *Deo gratias*. Illè autem : Sententia ex tabula recitata est ita : *Tascius Cyprianus gladio feriatur.* Ex quibus etiam patet,quanta breuitate vterentur Romani in ferendis sententiis , si modò hæc integra , nec accisa sint.Quod verò necesse non fuerit olim Iudices ex scriptis pronuntiare,facit vt credam tit. xliiij.libr.vij.C. vbi demum statuitur abs Valent. & Galien.Impp. sententias definitiuas in scriptis redigendas,& pronunciandas esse à Iudicibus ex breuiculo,seu potiùs periculo:nam & hoc postremum iam pridem in hac significatione repositum est contra restitutiones Alciati & Budæi. Porrò cùm ex eod.tit.cogantur ipsi Iudices suas senten-

L.168. de reg. iur. explicata.

Pronunciatio.

Ridicula Claudii Cæsaris sententia.

Libellus.

Tabella.

De sententiis ex periculo recitandis.

tias pronunciare, excipitur eminentissimus Præfectus Prætorio, & alij illustres Iudices, qui per officium & eos qui ministerium suum illis accommodant, recitare suas sententias definitiuas poterant. l. ij. d. tit. de sen. ex peric. recit. neque enim in alio, aut aliis excipiuntur, nisi quod possint suas sententias per alios recitare. Ad instar autem illustrium personarum eadem prærogatiua gaudent Episcopi propter dignitatem, vti statuit Bonifacius viij. Rom. Pont. in c. vlt. de sent. & re iud. Nunc passim autem sententiæ lectitandæ pedaneis Actuariis & Scribis, proponuntur. Cæterùm & ipsos Presidentes Parlamentorum in Galliis sua pronuntiasse aresta sæpius & libenter audiuimus in pridianis solemnium festorum: Nam tum si quæ sint magni momenti, & ad exemplum pertinentia, ferè deductis mediis, & causæ meritis allegatis & probatis vtrinque, tandem pro altera parte pronunciant. Duo etiam capitalia precipuè in memoria habeo ob celebritatem, quæ audire memini à D. Mansencallo primo Præside Tholosano. Vnum contra Malrasium Præsidem Collegam repetundarum & peculatus reum, qui cingulo, & insignisibus militiæ togatæ exauctoratus fuit. Alterum contra Arnoldum Tylium, qui instar Protei alienum vultum indutus, ita effigiare poterat personam & mores Martini Guerræ, quem mentiebatur, vt diu pro eo sit habitus & creditus ab vxore & consanguineis eiusdem. Et quum secreta genialis thori panderet, & multa quorum conscius esse poterat solus maritus, diu velut alter Plautinus Amphitruo cum Alcmena cubuerit: Quæ idem Mansencallus memoriter

Præsidentes Galliæ.

Duo aresta celebria.

riter & cum flumine eloquentiæ pronunciabat: Nam nequaquam astringi se putant, vt ex periculo recitent. Quæ tanto libentiùs refrico, quòd omnibus fori Candidatis consultum velim, vt si quando detur & concessum sit, huiusmodi curias & conuentus frequentent, & in iisdem viros celebres assectentur, quia ex his non minorem fructum reportabunt, quam ex quibusdam prælectionibus. Latine verò sententia ferebatur à Magistratibus Rom. tam Romæ, quàm in Prouinciis. Liuius lib. xlv. Assuetis regio imperio, tamen nouam formam terribilem præbuit tribunal, summotior aditus, Præco, Accensus, insueta omnia oculis, auribúsque, quæ vel socios, nedum hostes terrere possent. Silentio per Præconem facto Paulus Latinè, quæ Senatui, quæ sibi ex consilij sententia visa essent, pronunciauit, &c. Tryphonius l. xlviij. de re iud. Decreta à Prętoribus Latinè interponi debent. Vnde Tyberius Imperator, vt Suetonius testis est in eius vita, quendam albo Iudicum erasisse dicitur, quòd Latinè nesciret. Ipse autem Tyberius, quanquam aliâs promtus & facilis Græci sermonis, non tamen vsquequaque vsus est, abstinuitque maximè in Senatu, adeò quidem, vt monopolium nominaturus veniam priùs postularit, quòd sibi verbo peregrino vtendum esset, atque etiam in quodam decreto Patrum quum ἐμβλημα recitaretur, commutandam censuerit vocem, & pro peregrina nostratem requirendam, aut si non reperiretur, pluribus & per ambitum verborum rem enunciandam. Militem quoque Græcè testimonium interrogatum nisi Latinè respondere vetuit. Sed de Romanis rerum do-

Latinè sententia ferebatur.

minis ità mirum non eſt: Conſentaneum enim ſemper viſum fuit, victos & ſubditos, non modò in legibus, verùm in moribus & ſermone, ſeſe componere ad victorum imitationem. Quoties item Deus populum ſuum vlciſci voluit, confuſionem linguarum immiſit, vt habetur Geneſ.xj. & Ierem.v. Ecce ego adducam ſuper vos gentem de longinquo, gentem robuſtam, gentem antiquam, gentem cuius ignorabitis linguam. quod anteà inter cæteras maledictiones Deut. xxviij. comminatum fuit non ſeruantibus Dei præcepta: Quas vtinam Deus auertat à nobis. Mirum verò eſt maximè, quod in Curiis quibuſdam obſeruatur, vt non ſolum decreta, ſed iudicialia acta omnia Latinè celebrentur. Quod non ita pridem vſitabatur apud ſuprema Tribunalia Parlamentorum Galliæ: nam anno M.D. XXXIX. demum edicto Franciſci Regis ſtatutum eſt, vt omnes non modò ſententiæ, ſed & contractus, teſtamenta, & actus legitimi vernaculè interponerentur: Et rectè quidem meo iudicio. nam non fit ſine diſpendio & maximo incommodo plebeculæ & litigantium, qui Latinè non norunt, quibus facilè Pragmatici os ſublinunt. Tolerabilius quidem foret, ſi ob linguæ præſtantiam atque eiuſdem puritatem amplecterentur, ſed tantùm abeſt vt Latinè, quum Latinogallicè, aut potiùs neutrum Hybridæ loquantur, quin etiam vtrunque peruertant. Certè idiotiſmus (quæ præcipua & peculiaris eorum eſt dialectos) planè Preuaricatoribus aptiſſimus videtur. Poſteà Arcad. & Honor. Impp. edicta & ſententias tam Græca, quàm Latina proferre Proconſules paſſi ſunt. l.xij. de ſen. & inter l. omn

Edictum Franciſci Valeſii.

Expedit Vernacule cauſas agere.

Arcadii & Honorii conſtitutio.

omn.iud. Nam translato Bysantium imperio non minor Imperatoribus cura propagandæ linguæ Græcæ, quàm Latinæ, fuit. Legimus tamen tempore Ciceronis Romæ actitatas etiam actiones Græcè. Valer.libr.ij. de C.Mario. Quis ergo huic consuetudini, qua nunc Græcis actionibus aures curiæ exsurdantur, ianuam patefecit? vt opinor, Molo Rhetor, qui studia M.Ciceronis acuit: eum namque ante omnes exterarum gentium in Senatu sine Interprete auditum constat. Sic etiam Claudius, teste Suetonio, linguæ Grecæ adeò studiosus fuit, vt in Senatu legatis perpetua actione responderit. Pro tribunali autem sedendo ferenda fuit sententia, ita vt sententia à stante lata nullius sit momenti. Rationem pete à Socero lib. j. Historiæ, vbi de sessionibus Iudicum quædam dicta sunt. Sed hæc in ordinariis, nam causæ summariæ de plano, & leuato velo (vt Impp. Honor. & Theodos. loquuntur) expediri poterant. Quin etiam sententiæ, vt Senatusconsulta, noctu latæ non valent. Sed quia superiùs etiam quædam dicta sunt, hîc inculcare non putauimus operæprecium: neque enim decreuimus persequi sententias ipso iure nullas. Hoc tamen addemus, de vnoquoque negotio præsentibus omnibus, quos causa contingit, iudicari oportere. aliter enim iudicatum tantùm inter præsentes tenet. l.xlvij. de re iud.

Actiones Græcæ.

Sedentes.

ARGVM. CAP. XVI.

Quod sententia mutari nequeat, & de prouocatione.

Sententia mutari non potest

SEntentia verò prolata instar oraculi nullo modo mutari poterat. Apuleius lib.j.Floridorum: Proconsulis autem tabella sententia est, quæ semel lecta,neque augeri litera vna,neque minui potest. Hinc est quod Cic, iij. actione in Verrem criminosè obiicit, quod sua decreta subinde mutaret.Iudex enim postquam semel sententiam dixit, posteà iudex esse definit, & hoc iure vtimur, vt Iudex , qui semel vel pluris , vel minoris condemnauit , ampliùs corrigere suam sententiam non possit : semel enim seu malè, seu benè officio functus est. l. iudex. l. quum quærebatur. ff.de re iud.Paulus etiam in l.acta.eodem ait,de amplianda vel minuenda pœna damnatorum post sententiam dictam , sine principali auctoritate nil esse statuendum.addatur.l.moris.§.iste ferè. l.Diui.ff. de pœn.Item Diocl.& Maxim.Impp.eodem. Pœnam sua dictam sententia Præsidi Prouinciæ reuocare non licet. Huc etiam pertinet apophtegma , quod refert Plutarchus de Philippo Macedonum Rege, qui cum dormitabundus condemnasset Machetem,isque appellasset Philippum vigilantem, & attentum, rursus cognita causa, iudicata quidem non rescidit, sed pecuniam , in quam Machetem condemnauerat,ipse persoluit. Idem ferè narrat Valer.libr. vj. cap.ij. de quadam muliere , quæ à Philippo eodem temulento immerenter damnata : Prouocarem, inquit,ad Philippum, sed sobrium. Verum aliter, quæ sequuntur:excussit crapulam oscitanti,ac præsentia animi ebrium resipiscere , causáque diligentiùs inspecta , iustiorem ferre sententiam coegit. Ecce nouo exemplo,&nouo iure dicit sententiam cor-

Apophtegma.

rexiſſe. Sed huiuſmodi appellationes aliquando recipiuntur,& cauſa iterum retractatur,niſi malimus eas ſupplicationes potius, quàm appellationes nominare, cùm hæ ad ſuperiorem, illæ ad eundem Iudicem ſemper fiant: quales etiam nominare poſſumus, quas aliquando interponi audiuimus à rege malè informato ad regem melius informandum. Porrò & ſi quidem reſcindere ſuam ſententiam præcedentem Iudex non poſſit,reliqua tamen,quę ad conſequentiam quidem iam ſtatutorum pertinent, priori tamen ſententiæ deſunt,circa condemnandum reum,vel abſoluendum debere ſupplere,ſcilicet eodem die, Paulus reſpondit tit.de re iud.Macer l.iiij.de appella. Ab executore ſententiæ appellare non licet: ſed ab eo, qui ſententiam malè interpretari dicitur, appellari licet:Si tamen is interpretandi poteſtatem habuit,velut Præſes Prouinciæ aut Procurator Cæſaris, ita tamen, vt in cauſis appellationis reddendis,hoc ſolùm quæratur,an iure interpretatum ſit,ídque etiam Diuus Antoninus reſcripſit.Vidimus tamen poſt ſententiam capitalem,aſperiorem aliam in iam condemnatum ferri ab iiſdem Iudicibus, verùm nouo quodam iudicio id fiebat,emergentibus poſt latam ſententiam in publicum nouis flagitiis,& criminibus,quæ antè abſcondita & ignota erant. Extat etiam reſcriptum regium ad quoſdam Iudices, quo præcipitur mutata ſententia ſeueriùs animaduerti in hæreticos,ſi rurſus hæreſim, quam diſſimulabant amplexentur. Sed hæc odioſiora fortaſſis ſunt. Itaque ad alia pergamus. Ergò contra ſententiam latam reſtabat prouocationis remedium. Nam

Sententia interdum mutari poteſt.

Prouocatio.

nisi intra biduum in propria causa, in aliena autem intra triduum appellaretur, sententia transibat in rem iudicatam, vt videre est ex l. j. §. biduum.quand.appel.ff.l.eos.§.sin autem. de appellat.C. nam ex iure antiquo quodnam aliud fuerit tempus appellandi constitutum, legere non memini. Nouissimè autem intra decem dies continuos appellatio interponi debet. authentic. hodie.C.de appellation. Prima quidem appellatio à

Duumuiri. Duumuiris ad Populum ab Horatio, qui sororem necauerat, interposita fuit, quum Tullus Rex Duumuiros, qui Horatio Perduellionem iudicarent, secundum legem fecisset. Lex horrendi carminis est apud Liuium libr.j. V.C. *Duumuiri perduellionem iudicent: si à Duumuiris prouocarit, prouocatione certato. si vincent, caput obnubito, infœlici arbori reste suspendito: verberato, vel intra pomœrium, vel extra pomœrium.* Sed hoc raro, & inusitato cæteris exemplo factum est à Tullo Hostilio, credo, vt inuidiam tam tristis ingratique iudicij ad Populum non subiret, vel auctor non esset subuertendi iudicij si absoluisset: quod innuit idem Liuius. Itaque post longam deliberationem, vt ait Dionysius, visum est factu optimum eam cognitionem referre ad Populum: nam cùm Populus omnem suam potestatem lege Regia in eum contulisset, quorsum ad Populum prouocatio? Stultum est, inquit Vlpianus in l. j. à quibus appell. non lic. illud admonere, à Principe appellare fas non esse, cùm ipse sit qui prouocetur.

LL.Valer. Statim verò à regifugio lata est lex à Valerio Publicola de prouocatione aduersus Magistratus ad Populum, auctor idem Liuius libro secundo.

Anno

Anno autem trecenteſimo quarto à Lucio Valerio repetita eſt,quum paulò antè ſublata fuiſſet à Decemuiris appellatio: nam & his ſine prouocatione ius ſummum datum erat,vt auctor eſt Pomponius l.ij.de orig. iur. Liuius : Legem de prouocatione vnicum præſidium libertatis Decemuirali poteſtate euerſam Coss. non reſtituunt modò,ſed etiam in poſterum muniunt,ſanciendo noua lege, ne quis vllum Magiſtratum, ſine prouocatione crearet,qui creaſſet,eum ius,faſque eſſet occidi , néue ea cædes capitalis noxæ haberetur. Anno dein quadringenteſimo quinquageſimo tertio rurſus ab eadem familia Valeria perlata fuit.Liuius lib.x.Eodem anno M.Valerius Cons. de prouocatione legem tulit diligētiùs ſanctam. Tertiùm ea tum poſt Reges exactos lata eſt,ſemper ab eadem familia.Cauſam renouandæ ſæpius haud aliam fuiſſe reor , quàm quod plus paucorum opes, quàm libertas Plebis,poterant. Portia tamen lex ſola pro tergo ciuium lata videtur, quòd ea graui pœna,ſi quis verberaſſet,necaſſétue ciuem Rom. ſanxit:Valeria lex cùm eum, qui prouocaſſet, virgis cædi ſecurique necari vetuiſſet , ſi quis aduerſus eam feciſſet , nil vltra quàm improbè factum adiecit. Id (qui tum hominum pudor erat) viſum credo vinculum ſatis validum legis. Notatu tamen dignum eſt huiuſmodi prouocationem vires ſuas extendere intra vrbem,& extra vſque ad primum lapidem,id eſt,vt nunc loquimur,intra vrbem & banleucam.Quod vt manifeſtum fiat , lubet Liuij verba in medium producere.Sic autem habet lib. iij.Igitur Tribuni,vt impediendæ rei nulla ſpes erat , de proferendo

l.Portia.

Prouocatio ad mille paſſus.

exercitu agere, eò magis quòd & Augures iussos adesse ad Regium lacum fama excierat, locumq; inaugurari, vbi auspicatò cum Populo agi posset: vt quicquid Romæ vi Tribunitia rogatum esset, id Comitiis ibi abrogaretur, omnes id iussuros, quod Coss. vellent, neque enim prouocationem esse longius ab vrbe mille passuum: & Tribunos, si eò veniant, in alia turba Quiritum subiectos fore Consulari imperio. Legimus tamen à Prouincialibus Prætoribus ad Tribunos appellatum. Plutarchus quidem in vita Cæsaris testis est P. Antonium cùm causam diceret in Macedonia accusantibus Græcis Marco Lucullo Prætore, ad Tribunos prouocasse Romam. Item & Lucius Scipio damnatus ad Tribunos prouocauit: Idem in Catone Censorio. Ius autem dicebant in Basilica Portia auctore eodem Plutarcho in Catone Vticensi. In vrbe etiam iidem appellabantur, vt intercederent, ne dies aut actio diceretur, atque auxilio essent oppressis. Tacitus libr. xiiij. Annalium: Tum primùm ea lex reuocata credebatur, quæ haud perinde exitium Antistio, quàm Imperatori gloriam quæsiuit, vt condemnatus à Senatu intercessione Tribunitia morti eximeretur. Liuius lib. ij. Volero appellat Tribunos, cùm auxilio nemo esset, &c. Idem lib. iij. de Appio Claudio Decemuiro: Quod si indicta causa in vincula ducatur, iterum se Tribunos appellare, &c. Quo in loco Tribunitium auxilium, & prouocationem duas arces libertatis tuendæ vocat. Florus autem lib. lv. epitom. Liuij: Matienus quidem apud Tribunum Pleb. accusatus, quòd exercitum in Hispania deseruisset, damnatus sub furca diu virgis

Appellatio ad Tribunos.

cæsus

cæſus eſt, & ſeſtertio nummo veniit. Apud Gellium lib.iiij.c.xiiij.extat decretum contra A.Hoſtilium Ædilem, qui Manuliæ meretrici diem dixerat ad Populum, quòd de ambulacro Manuliæ noctu lapide ictus eſſet, & ne cum Populo Ædilis ageret, interceſſerunt Tribuni. Hanc prouocationem Plebis ad Tribunos ſuſtulit Sylla, quam Pompeius iterum lege lata reſtituit. Verumenimuero prouocationis legibus Valeriis, & Porcia, quæ pro libertate, tergo, & ſcapulis latæ erant, teneri ſe non exiſtimabāt Conſules, & Magiſtratus turbulentis Reipub. temporibus: nam quis non putet aliam gubernandi nauis rationem eſſe in tempeſtate, aliam ſecundo vento? Certè cum S.C.factum erat, *Videant Coss. ne quid Reſp. detrimenti capiat*, omnis poteſtas tribuebatur, tumque in ſeditioſos & perduelles nulla reuerentia & religione legum de prouocatione, quibus exolutos ſeſe credebant, animaduertebant. Hac enim particula rerum ſumma tribuebatur, vt teſtatur Plutarchus in vita Ciceronis, & Pauli Æmilij, cuius hæc verba ſunt: Senatuſconſulto ſumma rerum Coss. datur, *ne quid detrimenti Reſp. caperet*: Quo vno verſiculo ſatis armati. Quod non crebriùs à Senatu agi ſolitum, quàm cùm ingentis metus, & periculis diſcrimen Reip. immineret. Cic. in Miloniana: Quanquam, quis hoc credat, Cn. Pompeius cum Senatus ei commiſerit, ne quid detrimenti Reſp. caperet. Quo vno verſiculo ſatis armati ſemper Coss. fuerunt. Idem in oratione legis Agrariæ j. Omnes, qui ſe ſaluos volunt, ſequentur auctoritatem Conſulis ſoluti à cupiditatibus, liberi à delictis, cauti in periculis, non ti-

Prouocationi interdum non cedebatur.

Senatuſconſultum.

midi in contentionibus. Eiusdem efficatiæ S.C. commemorat, sed aliis verbis, in Rabyriana: Fit S.C. inquit, vt C. Marius, L. Valerius Coss. adhiberent Tribunos Plebis, & Prætores, quos eis videretur, operamque darent, vt imperium Populi Romani, maiestasque conseruaretur. Tunc enim permissa potiùs, quàm commissa videbatur Resp.

Dictator sine prouocatione.

Quin etiam exceptionem patiebantur leges Valeriæ in Dictatore, quæ sine prouocatione creabatur regia potestate. Nam cùm idem dicebatur solùm in periculosis Reipublicæ tēporibus, suarum partium esse putabat, videre ne Reipublicæ salus in discrimen veniret, & vt imperium Populi Romani maiestasque sarta tecta essent. Liuius lib. iiij. Tunc Quintius Coss. immeritò increpari ait, qui constricti legibus de prouocatione ad dissoluendum imperium latis, nequaquam tantum virium in Magistratu ad eam rem pro atrocitate vindicandam, quantum animi haberent, opus esse non forti solùm viro, sed etiam libero, exolutoq; legum vinculis. Itaque se Dictatorem L. Quintium dicturum: ibi animum parem tantæ potestati esse. Hāc potestatem alibi Dictatorium fulmen vocat, & eius edicta pro numine obseruanda dicit. Memini tamen me legere apud eundem lib. viij. M. Fabium patrem Q. Fabij Magistri Equitum à Papyrio Dictatore damnati, quòd iniussu eiusdem pugnasset, à Dictatore, Populum appellasse.

Prouocatio à Iudicibus ad Populum.

A Iudicibus etiam ad Populum prouocatio fiebat. Suetonius in Iulio: Sorte Iudex in Reum dictus, tam cupidè condemnauit, vt ad Populum prouocanti, nil æquè, ac Iudicis acerbitas profuerit.

ARG

ARGVM. CAP. XVII.

De appellatione rurſus, ſupplicatione, reſtitutione in integrum, & deprecatione.

OCcupata tandem Repub. à Cæſaribus appellationes fiebant ad ipſum Principem, à quo ius appellandi non erat. Vlpianus l.j. à quib. appell. non licet. Stultum eſt admonere à Principe appellare fas non eſſe, cùm ipſe ſit qui prouocetur. Verùm appellationes delegabat. Suetonius in Octauio: Appellationes quotannis vrbanorum quidem Litigatorum Prætori delegabat vrbano: at Prouincialium Conſularib. viris, quos ſingulos cuiuſque prouinciæ negotiis præpoſuiſſet. Sub Nerone verò cautum eſt, vt omnes appellationes à Iudicibus ad Senatum fierent: auctor Suetonius. Corn. Tacitus: Auxit Patrum honorem ſtatuendo, vt qui à priuatis Iudicibus ad Senatum prouocaſſent, eiuſdem pecuniæ periculum facerent, cuius hi, qui Imperatores appellauêre: nam anteà id vacuum ſolutumque pœna fuerat. quænam autem hæc fuerit multa non liquet. Caligula autem Magiſtratibus liberam iuriſdictionem & ſine ſui appellatione conceſſit, vt idem Suetonius ſcribit in vita eiuſdem. Sed à Senatu ad Principem non fuit ius appellandi, teſtis Vlpianus in d.l.j. à quibus appell. non lic. Quin etiam legimus apud Tacitum, Procuratores Cæſaris liberam cognitionem habuiſſe, nec ab iiſdem appellari potuiſſe. Eodem anno (inquit lib. xij.) ſæpius audita vox Principis, parem vim rerum habendam à Procuratoribus ſuis iudicatarum, ac ſi ipſe iudicaſſet, ac ne fortuitò prolapſus videre-

Appellationes ad Principem.

Appellationes à Iudicibus ac Senatum.

Libera cognitio.

Procuratores Cæſaris.

tur, Senatus quoque conſulto, cautum pleniùs quàm antea,& vberiùs. Nam Diuus Auguſtus apud Equeſtres,qui Ægypto præſiderent,lege agi, decretaque eorum perinde haberi iuſſerat ac ſi MagiſtratusRomani conſtituiſſent:mox alias per prouincias, & in vrbe plæraque conceſſa ſunt, quæ olim Prætoribus noſcebantur. Claudius omne ius tradidit, de quo toties ſeditione, aut armis certatum,cum Equeſter ordo Semproniis rogationibus in poſſeſſione iudiciorum locaretur, &c. Quæ Suetonius leuiùs perſtrinxit in vita eiuſdem Claudij: Vt rata eſſent,inquit, quæ Procuratores ſui in iudicãdo ſtatuerent precariò exegit. Quod fortaſſis intelligendum eſt de iis Procuratoribus, qui vice Præſidum fungebantur, qualis fuit Pontius Pilatus: nam & hic Tyberij Procurator fuit in Palæſtina, vt refert Lucas Euangeliſta cap. iij. & Tacitus de Chriſtianis loquens: Auctor (inquit) nominis eius Chriſtus Tyberio imperante per Procuratorem Pontium Pilatum ſupplicio affectus. Alioquin non valet ſententia Procuratoris Cæſaris, qui nullam iuriſdictionẽ habuit. l. iiij. l. xxiij. de appell. l. ij. de pœn. l. j. C. de pedan. Iud. l. iiij. ad l. Fauiam de Plag. Idem Tacitus ait, Claudium etiam libertos, quos rei familiari præfecerat, ſibi & legibus æquaſſe. Poſtea ſub Cæſaribus tandem vrbica præfectura ad tantum dignitatis faſtigium euecta eſt, vt ad eam ab omnibus dignitatibus,& poteſtatibus appellationes fierent. auctor Flauius Vopiſcus in vita Floriani Imperatoris. Quod etiam confirmari videtur in l. xvij. de appell. C. vbi dicitur, quod à Prætoribus ius eſſet appellandi Vrbis Præfectum

Procuratores vice Præſidũ. Pilatus.

Liberti Cæſaris.

Præfectus vrbis.

ctum,si coniungatur cum lege xxiij.eod.vbi enumerantur plures prouinciæ, à quibus ad Præfectum vrbis appellatur. Probus autem Imperator permisit Patribus, vt ex magnorum Iudicum appellationibus ipsi cognoscerent, vt idem Vopiscus testis est in vita Probi. A Præfecto autem vrbis appellari non poterat.l.vnic.de off.Prçfect. vrb.ff.Sicuti nec à Præfectis Prætoriorum. l.xix. de appell. Quorum sententiæ aresta dici possunt. Supplicari tamen intra biennium potest. l. vnic. de sentent. Præfect. Prætor. Vnde originem reuisionum & retractationum, quas erroris iuris propositiones vocant,deriuare possumus,ad quas tum demum recurritur, cùm propter dignitatem & auctoritatem Magistratus appellationi locus non est:Supplicatio tamen sententiæ exequutionem non impedit;sicut appellatio:Si tamen intra decem dies offeratur Præfectis, vel eorum Consiliariis post sententiam, non aliter sentẽtia exequutioni mandabitur,nisi victrix pars dignam fideiussionem præbuerit restituendi cum legitimis augmentis,quantum fuerit condemnatio,si legitima retractatione sententia resoluatur: aliâs si post decem dies, cautio præstanda non est, causa tamen retractatur,modò intra biennium Principi supplicatum fuerit proposito libello auth.quæ supplicatio.C.de precib.Imp. off. Tertium remedium contra iam latam sententiam est restitutio in integrum, quæ ex causa intra quadriennium peti debet, vt dicitur in l.vlt. de temp. in integ. rest. C. quam etiam præstant Præfecti Vrbis & Prætorij,quamuis appellari ab his nõ possit. Hæc idcirco tam variè, quia appellatio iniquitatis sen

Patres. *Aresta.* *Supplicatio.* *Restitutio in integrum.*

tentiæ quærelam, in integrum verò restitutio erroris proprij veniæ petitionem, vel aduersarij circumuentionis allegationem continet, vt habetur in l.xvij. de minorib.ff. Ex quibus facile est animaduertere differentias inter appellationem, supplicationem, & restitutionem in integrum.

Deprecatio. Deprecatio verò, quæ apud Populum aut Principem fit, naturam sapit restitutionis in integrum, licet sæpius ante sententiam vsitetur. Interdum Imperator ita solet Iudicem dare, ne liceret ab eo prouocare, vt scio sępissime à Diuo Marco Iudices datos. Dato Iudice à Magistratibus Populi Rom. cuiuscunque ordinis, quamuis ex auctoritate Principis, licet nominatim Iudicem declarantis, dederint: ipsi tamen Magistratus appellabuntur. Quod autem dicitur, eum appellari, qui dedit, sic accipiendum est, vt & successor eius possit appellari, vt dicitur tit. quis à quo appell.ff. Cæterùm pauca de nostris moribus dicenda occurrunt, siquidem quoties occasio datur, abusus forenses notare, & indicare polliciti sumus. Admonendum itaque videtur esse operæprecium in

Appellationes litium alumnę hoc Belgio, vt tot appellationum instantię, litium alumnæ resecarentur in causis priuatis, & pecuniariis: nam etsi appellandi vsus necessarius omnino sit, qui iniquitatem Iudicantium, vel imperitiam corrigat, licet nonnunquam bene latas sententias in peius reformet, neque enim vtique meliùs pronunciat, qui nouissimus sententiam laturus est, vt ait Vlp. in l.j.ff. de appell. tamen ex iuris præscripto temperandus est, ne videlicet in eadem causa liceat tertiò appellare: præsertim

Inuen ora. quando videamus quosdam iurifugas, & iuremoras

ras (nam quid vetat ſic eos appellare, compoſito vocabulo ex iure, & remora, quos vitilitigatores ex vitiis & litibus Cato vocat) vt plerunque ad appellationes recurrant, tanquam ad ſacram anchoram, non tam ſpe victoriæ, atque vt læſis ſibi auxilium adferatur, quàm vt ſolutionem, aut iudicatum facere diffugiant. Sunt enim quidem adeò obſtinatè & præfractè peruicaces Litigatores, vt vinci nolint, nec poſſint, quibus ſi liceret, ab ipſo Rhadamanto appellarent. Interea

Res tamen atteritur longo ſufflamine litis,

dum illi dolos nectunt, moras concinnant, ſubterfugia & diuerticula captant. Atque cùm in eadem cauſa ſæpius ac ſępius poſſint appellare, magnus abit annus Platonicus: Ita coguntur partes fractæ potiùs, quàm victæ, litis atque moræ tædio, aut potiùs pecuniarum, quàm æquitatis inopia laborantes, litem deſerere, aut paciſci cum talibus nebulonibus, magno fortunarum ſuarum, & vitæ diſpendio. Nam quis huiuſmodi ęrumnas, aut moleſtias quas litigator deuorare cogitur, magnò non redimat? Adeò miſera eſt conditio, vt interdum, imò ſæpiùs, maius compendium reportet, ſi omnia computentur, qui tempeſtiuè liti ceſſit, & iuri, quàm ſi ſeculari potiretur victoria, tot animi & corporis anxietatibus parta. Quod naſutè notat Martial. lib. vij. in Gargilianum.

Lis te bis decimæ numerantem frigora brumæ
Conterit vna tribus Gargiliane foris.
Ah miſer, & demens viginti litigat annis
Quiſquam, cui vinci Gargiliane licet?

Tertiò appellans non exaudiendus.

Quibus obuiam iretur, ſi tertiò appellantes non admitterentur, vel ſi poſt primam ſententiam,

quando nec multa temeræ appellationis deterret, damnati cogerentur iudicatum ſoluere, ſaltem præſtita idonea cautione à victore reſtituturum ſe, ſi in appellationis cauſa ſuccubuerit, iſque tandem claſſicum & triumphum caneret, qui duas ſententias pro ſe haberet. Nam quis appellationum modus, ſi poſt tres ſententias liceat adhuc victo, & proſtrato reſurgere, & aleam experiri? Contrà (malum) cùm in cauſis pecuniariis licitum eſt lites immortales appellitando protrahere, grauiùs peccatur, quod in magnis iudiciis (ſic enim publica vocat Cicero) quibus de capite & fortunis agitur, in hac tota prouincia nullum damnatis appellandi ſubſidium reſtat, ſed nulla appellationis reuerentia habita in condemnatum lege agitur. At quàm vilis eſt omnis æſtimatio pecuniæ cum hominis vita, quæ ſemel amiſſa ſarciri & recuperari nullo modo poteſt? Quod ſi hoc etiam leue ducitur, vel moueat, quod hic, de cuius capite, & fortunis anquiritur, ad imaginem & ſimilitudinem Dei omnipotentis factus ſit, & pro quo non ſit dedignatus Chriſtus idem Saluator, & Dominus guttatim ſanguinem fundere. Audiamus quid dicat primus Apoſtolorum: Non corruptibilibus auro vel argento redempti eſtis, ſed pretioſo ſanguine quaſi agni immaculati Chriſti, & incontaminati. Quod ſi impares putamus pedaneos Iudices, vt in cauſis dupondiis, & diobolaribus ſine prouocatione iudicent, quanto æquius eſt in capitalibus & ſanguinariis cauſis appellationem ſtatuere? Aut ſi in his pares eſſe putamus, cur æquè non in illis? Itaque in vtriſque ſtatuendam, ſic tamen temperandam putarem, ne

Prouocatio in publicis admittenda.

ne tertiò exaudiretur appellans: Neque enim pri uatis auferre prouocationem decet, sed multo ſatius in publicis admittere neceſſarium eſt: Nam vt inſcitia & imperitia tam iuris, quàm facti in humanis regnat, ſic libido in iudiciis ſæpius dominatur. An vero (ſi Diuis placet) credimus olim omnes mortuos falſos & corruptos Teſtes ac Iudices, quaſi renaſci denuò, & reuiuiſcere nō poſſint? Quaſi verò non poſſumus hîc exempla commemorare? Quid autem dicemus de colonis & agricolis, qui in præfecturis & municipiis Decuriones Scabini, & Iudices conſtituuntur, aut de Hominibus clientelaribus, quibus ſine delectu cum prædio iudicandi munus, & gladij poteſtas obuenit? Fateor quidem ruſticam illam ſimplicitatem non ita facilè corrumpi poſſe, ſed homines bardi, ſtupidi, & imperiti, atque ad ſtiuam nati, neque ius, neque æquum ſciunt, itaque facilè errore, & ignorantia ſeducuntur. Verùm in conſilium Iureconſultos & peritiores adhibent. Sed nec hoc ſatis, vt appellans non audiatur. Quòd ſi quis ità moribus introductum dicat, in capitalibus prouocare non licêre, quò faciliùs, & citiùs crimina puniantur, quod intereſt Reipublicæ, illico exaudiet reſcriptum Traiani optimi ſanè Principis: Satius eſſe impunitum relinqui facinus nocentis, quàm innocentem damnari: nam iis, qui fiſci ſumptibus parcendum ex hac cauſa putant, abunde reſponſum ex ſuperioribus exiſtimo. Non ſum tamen neſcius quorundam nefariorum hominum appellationes non recipi. l. ij. C. quor. app. non recip. ſed hoc in conuictis & confeſſis ſtatuitur. nam ſi conuictus non ſit reus, aut

Ruſtici, Iudices in municipiis.

Traiani dictū.

Quorum appellationes non recipiuntur.

etiam teſtibus productis, inſtrumentiſque prolatis, aliiſque argumentis præſtitis, ſi ſententia contra eum lata ſit, & ipſe, qui condemnatus eſt, aut minimè voce ſua confeſſus ſit, aut formidine tormentorum territus, aliquid contra ſe dixerit, prouocandi licentia ei non denegatur. Maior autem ſemper fuit habita ratio confeſſorum, quàm conuictorum ſolùm: nam confeſſus, vt ait Paulus I.C. pro iudicato eſt, qui quodammodo ſua ſententia damnatur, quanquam in criminalibus ſententia etiam requiratur. l. ſi confeſſus. ff. de cuſt. & exhi. reor. Idem etiam conſtat ex eo, quod refert Suet. de Octauio: Manifeſti, inquit, parricidij reum, ne culeo inſueretur, quòd non niſi confeſſi afficiebantur hac pœna, ita fertur interrogaſſe, Certè patrem tuum non occidiſti. Hinc quibuſdam in locis in hac inferiori prouincia morem obſeruatum audio, quem improbare nunquam non poſſum, quod in reum quantumuis conuictum lege non agant, niſi ore proprio, is ſe commiſiſſe crimẽ agnoſcat, & cõfiteatur, quod vt extorqueant, tormentis exquiſitis & quæſtionibus repetitis agunt. Reperiuntur tamen ita conſtantes, & patientes, aut potiùs perdurantes, & peruicaces, vt nulla vi cogi poſſint: ita offirmarunt os, vt contra ſtimulos calces. quemadmodum legimus de Alexandro ſeruo Fannij, cùm in hanc ſuſpicionem veniſſet C. Flacci Equitis Rom. occiſi, ſepties tortus pernegauit, nihilominus tamen, ſi Valerio credimus, perinde atque confeſſus damnatus, & in crucem actus eſt. Quod maximè mirandum, & Rom. Iudicibus indignum videtur. Nam ſi is conuictus fuerit teſtibus, aut aliis argumentis, quorſum

Confeſſi.

Improbata quorundam conſuetudo.

Alexander ſeruus.

ſum neceſſe fuit miſerum tot quæſtionibus ampliare,quaſi non liqueret? Sin minus conuictus, quomodo iure de eo ſumtum eſt ſupplicium, qui pernegauit? Singulare fortaſſis etiã fuerit, quod idem refert libr. vj. de Scantinio Capitolino Tribuno Pleb. qui vno teſte, quem de ſtupro appellauerat,damnatus eſt, & de Cn. Sergio Silo,cuius affectus punitus eſt. Sed ad propoſitum reuertamur. Tanta eſt ergò humanitatis ratio in cauſa ſanguinis, vt cuilibet, & cuius nihil interſit, in publicis liceat appellare, ne quis tædio vitæ affectus perire feſtinet.l.non tantum.ff.l.addictos.C. de appel.l.ij. §.vlt. ff.quand.appel.ſit. Sed meliora ſperamus: Qua de re nec quidem leuem concepimus ſpem ex Regiis conſtitutionibus, quæ ſuper publicis quæſtionibus nuper latæ ſunt.nam §.78. ſuper hoc appellationum negotio reformationem aliquam propediem nobis pollicetur. Item conſtitutiones,quæ de recipiendis, nec ne appellationibus loquuntur, vt nil noui fiat,locum non habent in eorum perſonis,quos damnatos ſtatim puniri publicè intereſt,vt ſunt inſignes latrones, vel ſeditionum concitatores, vel duces factionũ, vt habetur in l.xvj. de appell.ff. Porrò ab interlocutoria ſententia leges ciuiles appellare non permittunt, niſi tale grauamen inferatur, quod per appellationem à ſentẽtia definitiua reſarciri non poſſit:nam tum admittitur appellatio,ſicuti indiſcriminatim ius pontificium Romanum prouocationem recipit. A ſententia quoque per contumaciam lata appellare non licuit. Quin etiam in ciuilibus non appellatur de momentanea poſſeſſione. l.vnic. ſi de mom.poſſ.act.fuer.C. Item ſi fiſci

Cuilibet nomine condemnati in publicis prouocare licet.

Conſtitutiones Regiæ.

vel Principis debitor apertè atque manifestè conuictus fuerit. l.abstinendum. l.fin.C.quor.ap.non recip. Ex his autem, quæ Vlpianus ait, nonnunquam sententias bene latas in peius reformari, neque semper meliùs pronunciari ab eo, qui nouissimus fert sententiam, licet colligere humanam infirmitatem, & quàm sint hominum iudicia incerta, vti experientia docet quotidiana, vt quis meritò exclamare possit:

-------- *O quantum est in rebus inane.*

Tam autem iniquè comparatum est, vt sæpius summum ius summa sit iniuria, adeò difficile est verum à falso, rectum à prauo, æquum ab iniquo discernere. Non lubet autem hîc contraria, & ex diametro veluti pugnantia iudicia recensere: Vnum hoc exemplum memorabile Iuliani Taboetij, quod refert Ioan. Papon compilator arestorum libr.xix. tit.viij.indicasse sufficiet, vbi diuersas sententias duorum Parlamentornm licet animaduertere super iisdem actis, & probatis. Quod idem sæpius accidere videmus in supplicationibus, quæ intra biennium post aresta offeruntur, quas reuisiones vocant. Itaque, vt tandem hunc locum concludamus, hominum iudicia lubrica & erroris plena esse dicimus, quando Astræa ad superos demigrauit: Veritas autem in puteum obliuionis demersa est, Ignorantia & error tyrannidem occupant. Sapientia autem diuina, quum omnia scrutetur & videat, verè & incorruptè iudicat.

Taboetius.

Deus iustus iudex.

ARGVM. CAP. XVIII.

De executione rei iudicatæ.

Executio.

SEntentia itaque quę in rem iudicatam transierat, vel quæ submota appellatione confirmata

erat

erat, exequutioni mandabatur: nam quid amplius restabat, quam iudicatũ facere? Criminalem quidem sæpius exequebantur Triumuiri Capitales, quibus id muneris iniungebatur. Valer.Max. Sanguinis ingenui mulierem Prætor apud tribunal suum capitali crimine damnatam, necandam tradidit. Nam quum animaduerti oporteret, interuentu eorum fiebat teste Pompon.I.C. de orig.iu. Idem Valer.libr. viij.c.iiij. Fannij seruus Alexander perinde atque confessus, à Iudicibus damnatus à L. Calphurnio Triumuiro in crucem actus est. Quod non ita rigidè interpretandum est, vti suprà admonuimus, quasi Triumuir necauerit mulierem, aut seruum propria manu in crucem egerit, sed hoc præsente & iubente actum sit. Priùs autem non animaduertebatur in Reos à Speculatore, quàm lege agere iussus esset. Seneca: Ascendit Prætor tribunal, noxiç post terga ligantur, adhibentur deinde legitima verba, canitur ex altera parte classicum. Suet. & Tacit. auctores sunt, quod pœna damnatorum in decimum diem protraheretur ex S.C. Tyberiano: Cùm Senatusconsulto (inquit ille) actum esset, vt pœna damnatorum in decimum semper diem differreretur, fortè accidit, vt quorundam supplicij dies is esset, quo nunciatum de Tyberio erat. Quin extat etiam sub titulo de pœn.C. Impp. Grat. Valen. & Theodos. rescriptum (quod auctore diuo Ambrosio factum testatur ecclesiasticç historiæ lib. vij. Sosomenes) in hæc verba: Si vindicari in aliquos seueriùs contra nostram consuetudinem pro causæ intuitu iusserimus, nolumus statim eos aut subire pœnã, aut excipere sententiam, sed per triginta dies su-

Triumuiri capitales.

S.C. Tyberii.

Pœna damnatorum prolata.

per ſtatu eorum ſors & fortuna ſuſpenſa ſit. Qui dies xxx. iuſti dici poſſunt exemplo eorum, qui ex legib. xij. Tab. in ciuilibus confeſſis, aut condemnatis dabantur, de quib. quædam ſtatim dicemus. verum l. cum reis. quam antea tulerat Conſtantinus, ait, quod in homicidij crimine, & aliis detectis grauioribus cauſis, vltio non ſit differenda. Sæpiùs etiam in longum tempus pœna damnatorum differtur, vt in his qui ad beſtias damnabantur. Sæpè etiam ideò ſeruari ſolent poſt damnationem, vt ex his in alios quæſtio habeatur. l. qui vltimo. ff. de pœn. Apud nos quidem obſeruatur, vt ſententia criminalis executioni mandetur intra diei ciuilis ſpatium, vt ſancitum eſt in §. xlvij. ſtyli generalis ſuper publicis iudiciis. Interdū etiam differtur executio, quando condemnati dicunt ſe habere, quod Principi referant ſalutis ipſius cauſa. Suet. in Vitellio: ab iis extractus è latebra, ſciſcitantes quiſnam eſſet (nam ignorabatur) & vbi eſſe Vitellium ſciret, mendacio eluſit. Deinde agnitus rogare non deſtitit, quaſi quędam de ſalute Veſpaſiani dicturus, vt cuſtodiretur interim, vel in carcere. Vlpian. tit. de pœn. Sunt plerique Præſidum tam timidi, vt etiam poſt ſententiam de eo dictam, pœnam ſuſtineant, nec quicquam audeant: Alij omnino non patiuntur quicquam tale allegantes, nonnulli neque ſemper, neque nonnunquam remittunt, ſed inquirunt quid ſit, quod allegare Principi velit, quídque pro ſalute eius habeat dicere, poſt quæ aut ſuſtinent, aut non ſuſtinent, quod videtur habere mediam rationem. Cæterum vt mea fert opinio prorſus eos non debuiſſe, poſteaquam ſemel damnati ſunt, aud

Vtrum audiendi condemnati qui dicunt ſe habere quę referant de ſalute Principis.

audiri quicquid allegent. Quis enim dubitat pœnæ eludendæ causa ad hæc eos decurrere, magisque esse puniendos qui tam diu conticuerunt, quod pro salute Principis se habere iactant? nec enim debebant tam magnam rem tam diu reticere. Hactenus Vlpianus. Expedit tamen nonnunquam audire & inquirere si quid sit, quod salutem Principis & Reip. spectat: Quod si fecisset Carolus Dux Burgũdiæ (vt etiam externa misceamus, quæ tamen nostratia dicere possumus) in persona cuiusdam Cifronij, in quem præproperè, & festinanter nimis lege agi iubet, dum hic de salute ipsius referre cupit, meliùs actum fuisset cum ipso Duce, si Cominæo credimus, qui historiam refert libr. vij. commentariorum. Quin etiam Magistratus Pop. Rom. Iudicum à se datorum, vel Arbitrorum sententiam exequebantur, qui eos dederãt. Sententiam Romæ dictam etiam in Prouinciis poterant Pręsides, si iussi fuerant, ad finem prosequi, vt rescriptum est à Diuo Pio, & dicitur in l. xv. de re iud. Itaque Prætor in priuatis sentẽtiam Arbitrorum, Recuperatorum, Centumuirorum & Iudicum, à se datorum exequebatur. Atque in priuatis quidem iudiciis tempus faciendi iudicati mensis est vnius ex l. xij. Tab. conquirendæ pecuniæ causa, quam dissoluerent condemnati: Sic enim verba legis habent. *Æris confessi, rebusq; iure iudicatis xxx. dies iusti sunto, post dein manus iniectio esto, in ius ducito ni iudicatum faxit.* Et cętera quę apud Gellium Cæcilius I.C. de nexis, addictione, seruitute, & sectione disserit. Verùm crudelis illa dissectio membrorum nunquam vsitata fuit: dissectum enim esse neminem neque legi, neque

Carolus Dux Burgundiæ.

Philip. Cominæus.

Qui sentẽtiam mandatorum exequebantur.

Tempus faciendi iudicati.

Addictio, & dissectio.

que audiui, quoniam, vt idem ait, ſæuitia iſta pœnæ contemni non quita eſt. Nexorum autem origo nec ex decemuiralibus petēda eſt, nam ex Liuij lib. 2. hoc anteà vſitatum fuiſſe apparet. Et ciuitas ſecum ipſa diſcors inteſtino inter Patres Plebémque flagrabat odio, maximè propter nexos ob æs alienum fremebant, ſe foris pro imperio & libertate dimicantes, domi à ciuibus captos eſſe, & oppreſſos, tutiorémque in bello, quàm in pace, & inter hoſtes, quàm inter ciues libertatem Plebis eſſe. inuidiámque eam ſua ſponte gliſcentē inſignis vnius calamitas incendit; magnus natu quidam cum omnium maiorum ſuorum inſignibus ſe in forum proiecit. Obſita erat ſquallore veſtis, fœdior corporis habitus pallore ac macie peremti. Ad hoc promiſſa barba, & capilli efferauerāt ſpeciem oris, noſcibatur tamen in tanta deformitate, & ordines duxiſſe aiebant, aliáq; militiæ decora vulgo miſerantes eum iactabant. Ipſe teſtes honeſtarum aliquot locis pugnarum cicatrices aduerſo pectore oſtendebat. Sciſcitantibus vnde ille habitus, vndè deformitas, cum circumfuſa turba eſſet, propè in concionis modum, Sabino bello, ait, ſe militantem, quia propter populationes agri, non fructu modò caruerit, ſed villa incēſa fuerit, direpta omnia, pecora abacta, tributum iniquo ſuo tempore imperatum, æs alienum feciſſe, id cumulatum vſuris, primò ſe agro paterno, auitóque exuiſſe, deinde fortunis aliis, poſtremò velut tabem perueniſſe ad corpus, ductum ſe à creditore non in ſeruitium, ſed in ergaſtulum & carnificinam eſſe. Inde oſtētare tergum fœdum recentibus veſtigiis verberum. Ad hæc

Nexi.

Fœneratorum libido.

viſa,auditáque clamor ingens oritur, non iam fo ro ſe tumultus continet,ſed paſſim totam vrbem peruadit. Nexu vincti,ſolutique ſe vndique in publicum proripiunt, implorant Quiritium fidem, nullo loco deeſt voluntarius ſeditionis comes. Seruilius autem Conſul tũc edixit,ne quis ciuem Rom.vinctum aut clauſum teneret,quò minùs ei nominis edẽdi apud Coss.poteſtas fieret,neu quis militis, donec in caſtris eſſet bona poſſideret, aut venderet,liberos nepotéſq; eius moraretur.Idem lib.vij.Non eadem domi quę militię fortuna erat Pleb.Rom.nam etſi vnciario fœnore facto leuata vſura erat,ſorte ipſa obruebantur inopes, nexum que inibant. Lucio Papyrio Mugilano & Petilio Balbo tertiùm Coss. anno V. C. ccccxxviij. poſt latas autem xij.Tabul.cxxv.quod antea in militibus, ius illud nexorum etiam in cæteris abrogatum fuit. Dein libr.viij. Eodem anno Pleb.Rom. velut aliud initium libertatis factum eſt, quod necti deſierunt.Mutatum autem ius ob vnius fœneratoris ſimul libidinem ſimul crudelitatem inſignem: Lucius Papyrius is fuit, cui cum Sc. Publius ob æs alienum paternum nexum dediſſet, quem ætas formáque ad miſericordiam elicere poterant, ad libidinem & contumeliam animum accenderunt,& florem ętatis eius fructum aduentitium crediti ratus,primo pellicere adoleſcẽtem ſermone inceſti eſt conatus, deinde poſteaquam aſpernabãtur flagitium aures, minis territare,atque identidem admonere fortunæ.Poſtremò cum ingenuitatis magis quam præſentis conditionis memorem videret, nudari iubet verberáque adferri, quibus laceratus iuuenis cũ ſe in publicum pror

Nexi ſoluti.

proripuisset, libidinem, crudelitatémque conquerens fœneratoris, ingens vis hominum tum ætatis miseratione, atque indignitate iniuriæ accẽsa, tum suæ cõditionis liberúmque suorum respectu in forum atque agmine facto ad curiam, concurrit. Et cùm Coss. tumultu repentino coacti Senatum vocarent, introeuntibus in curiam Patribus laceratum iuuenis tergum procumbentis ad singulorum pedes ostendebant. Victum eo die ob impotentem iniuriam vnius ingens vinculum fidei, iussiq; Coss. ferre ad Pop. ne quis nisi qui noxiam meruisset donec pœnam lueret in compedibus, aut neruo teneretur. Pecuniæ creditæ bona debitoris, non corpus obnoxium esset. Itaque nexi soluti, cautumque in posterum ne necterẽtur. Aliud exemplum legitur apud Valer. lib. vj. c. j. de T. Veturio filij Veturij. Et licet nexus ille debitorum sæpius ac sæpius prohibitus fuerit: ex Gellio tamen apparet addictionem & nexum adhuc suo tempore viguisse, ita tamen vt ne venum amplius peregrè debitores mitterentur, nec sectioni, & pœnæ capitali ampliùs locus esset. Contius autem obseruat ex Tertulliano pœnam capitis & dissectionem in bonorum proscriptionem commutatam. *Bonorum proscriptio.* Puto tamen ob rem iudicatam debitorem ipsum condemnatum capi & incarcerari semper potuisse, si modò præuia bonorum excussio ab ipso creditore facta esset. Quam quidem corporis detentionem & nexum condemnatus vitare solùm potest miserabili bonorum cessione, vt ex l. j. C. qui bon. ced. poss. apparet. *Cessio bonorũ.* Constantinus autem in l. ij. de exact. trib. lib. x. C. carcerem, plumbatarúmque verbera, aut pondera prohibuit, ac tantum

tum voluit contumaces, & qui hac indulgentia abuterentur contineri aperta & libera, & in vsu hominum instituta custodia militari. Impp. etiam Diocl. & Max. lib. xij. C. de act. & ob. gliscente audacia creditorum, ob æs alienum seruire creditoribus prohibuerunt. Quod olim apud Hebręos etiam permissum fuit, vt videre est ex lib. iiij. c. iiij. Regum. Occurrit etiam nexorum non absimilis consuetudo, quæ hîc & multis in locis inoleuit, vt quilibet creditor possit in ius sistere siue arrestare, vt vocant, personam sui debitoris, qui nisi pecuniam, quam exigit, nonnunquam calumniator numeret in promtu, vel obsignet, aut alioqui de iudicato soluendo idoneè cauerit, miser in vincula publica coniicitur consumendus pædore & squallore carceris. Quæ quidem arrestatio siue nexus introductus primùm videtur propter latitantes & fugitiuos debitores, qui in fraudem creditorum sui copiam non faciebant ex l. x. §. si debitorem. ff. quæ in frau. cre. tamen indiscriminatim vsitatur contra quoslibet siue ciues, siue peregrinos ante condemnationem pręuiam, & neglecto excussionis bonorum, & alio quouis ordine iuris. Huius generis etiam sunt sazimenta, in quibus ab executione incipitur contra. l. j. C. de exe. rei iudic. Nimis properè, inquit Imperator, Iudex pignora Marcellæ capi ac distrahi iussit ante rem iudicatam. Prius est ergò, vt seruato ordine, actionem aduersus eam dirigas, & caũsa cognita sententiam excipias. Sunt tamen quædam instrumenta apud nos garentigionata vocant, quæ promptam & paratam habent executionem non secus ac res iudicata, in quibus confessus pro iudicato

Arrestatio.

Sazimenta.

Instrumenta garẽtigionata.

est,qui quodammodo sua sententia damnatur:de quibus confessis intelligitur l. Decemuiralis, ni fallor,*æris confessi,&c.*quam modò attulimus,qui bus iusti etiam impertiebantur dies ad soluēdum quæ induciæ postea constitutionibus Imperatorum auctæ sunt ad duos menses. l.1. C.Theod. de vsur.rei iud. Nouissime autem Iustinianus l.2.eo. tit.quatuor menses indulsit,post quos incipiebat currere centesima, cum duplex olim cucurrisset post duos menses. Alciat.tamen lib.1.c.32.Parerg. iur.putat creditorem non idcirco cogi debere expectare quatuor mensium lapsum antequam exequi possit rem iudicatam, sed penes eum electionem esse vtrum velit rem iudicatam statim exequi, an lapsa quadrimestri die centesimas vsuras exigere. Verùm hoc(pace ipsius dixerim) nūquam relatum,nec vsquam receptum puto. Cōtrarium autem deciditur in l.7. ff.de re iud.& l.fi. C.de vsur.rei iud. vbi huiusmodi quadrumestre tempus inducias vocat Iustinian. Perperam etiam & impropriè vsus videtur idem Alciatus verbo conuenire post rem iudicatam. Sed qui pro tribunali cognoscit, non semper tempus iudicati seruat, sed nonnunquam arctat,nonnunquam prorogat pro causæ qualitate, & quantitate, vel personarum obsequio, vel contumacia: sed perrarò intra statutum tempus sententiæ exequuntur.l.2. & 31. de rei iud.ff. Similiter dubium expeditur,quod de facto aliquando nobis propositum fuit, vtrum intra dies appellandi gratia constitutos (nam præter eos iudicati & confessi hic iustos alios non habent) possit sententia mandari executioni. Quanquam erant in praxi non incelebres Aduocati

Confessi.

Alciatus reprehensus.

cati,qui putarent exequi ſententiam poſſe,ſic tamen vt poſtea interueniente appellatione à condemnato, reuocari debeat executio, expenſis nimium feſtinantis creditoris.Porrò de ordine executionis,& quomodo procedendum ſit ad captionem & diſtractionem rerum mobilium , dein ſoli pignorum,ac poſtremò iurium tractatur in l.à diuo Pio.ff.de re iud. *Ordo executionis.*

ARGVM. CAP. XIX.

De variis ſuppliciis & pœnarum generibus , & quæ ferè in animaduerſionibus Reorum obſeruabant Rom.

SVppliciorum & pœnarum multa ſunt genera, quæ aut vitam adimant,aut ſeruitutem iniungant, aut ciuitatem auferant, aut exilium, aut coercitium corporis , aut damnum cum infamia, aut dignitatis aliquam depoſitionem,aut alicuius actus prohibitionem contineant:quę ab Vlpiano & Iureconſultis enumerantur tit. de pœn. Plura etiam occurrunt inter legendum hiſtorias. Porrò quæſtiones publicorũ criminũ ita moderabantur Romani , vt pœnam capitis cum pecuniaria non coniungerēt.Cic.pro domo ſua:Moderata populi iudicia ſunt à maioribus cōſtituta, primùm vt ne pœna capitis cum pecunia coniungatur.Atque etiam in infligendis pœnis moderatiores erant.argumento eſt,quod in dicenda multa cautum fuit, ne quis bouem priuſquam ouem nominaret,ac de modo multarum , & ſuprema multa, quæ ſuprà à Socero allata ſunt, non videtur hîc operæpretium inculcare. In ſumendis ſuppliciis etiam clementiores erant:nam pręter virgas,ſecures & laqueum in vltimis ſuppliciis vix aliis vtebantur. *Varia ſuppliciorum genera.* *Pœna capitis cum pecunia non coniungebatur.* *Rom. in ſumendis ſuppliciis moderatio.*

L. Porcia. Succeßit dein lex Porcia, quę pro tergo & ſcapulis dicta eſt, quòd virgis cedere ciuem Rom. vetaret. Cic. vij. act. in Verrem: Facinus eſt vinciri ciuem Roman. ſcelus verberari, propè parricidium necari. Quid dicam in crucem tollere? verbo ſatis digno tam nefaria res appellari nullo modo poteſt. Idem exclamat; ô nomen dulce libertatis, ô lex Porcia, legéſque Semproniæ. De quibus alibi cõmentati ſumus. Nonnunquam inedia affeciſſe, & de ſaxo præcipitaſſe legimus. Peculiaris autem

Veſtales inceſtuoſæ. pœna fuit Veſtalium, vt ſi quandoque inceſtum commiſiſſent, viuæ defoderentur. Pœna parricidij

Parricidas. more maiorum hæc inſtituta eſt (refert Modeſtinus) vt parricida virgis ſanguineis verberatus culeo inſuatur cum cane, gallo gallinaceo, vipera, & ſimia, deinde in mare profundum culeus iactetur. hoc ita ſi mare proximum ſit, alioquin beſtiis obiicitur ſecundum Diui Hadriani conſtitutionem.

Metii Suffetii ſupplicium. Primum & vltimum refert libr. j. Liuius apud antiquos Romanos ſupplicium Mætij Suffetij exempli parum memoris legum humanarum, qui quòd pactum, atque condictum cum Rege Pom. Rom. perfidè ruperat, binis quadrigis vinctus in diuerſa nitentibus, laceratus eſt, nouum atque aſperum ſupplicium quis negat? ſed quid elegantiſſimus poeta dicat vide:

-------- *At tu dictis Albane maneres.*

In aliis gloriari licet, vt ait idem Liuius nulli gentium mitiores placuiſſe pœnas. Poſtea Cæſares a-

Tyranni. lia excogitarunt ſupplicia. Lubens autem prætereo exquiſita tormenta, quæ Tyberio, Caligulæ, Neroni, Domitiano inuentoribus tribuit Sueto. quos decuit Phalaridis more ſuum commentum

primos

primos experiri. Quàm autem ſolertes & ingenioſi Tyranni fuêre in exquirendis pœnis contra Chriſtiani nominis profeſſores & martyres quis neſcit? Plena eſt tota hiſtoria eccleſiaſtica, vt neceſſe nõ ſit magnopere prophani auctoris Taciti locum in medium adferre lib. xv. annalium: Primò correpti, inquit, qui fatebantur, deinde indicio eorum multitudo ingens, haud perinde in crimine incendij, quam odio humani generis conuicti ſunt. Ea pereuntibus addita ludibria, vt ferarum tergis contecti, laniatu canum interirent, aut crucibus affixi, aut flammandi, aut vbi defeciſſet dies, in vſum nocturni luminis vrerentur. Indignum ſanè fuit ſub Domitiano, quod refert Euſebius, Chriſtianos, quò magis aliis noti & inuiſi eſſent, literatos, ſtigmaticos, ſignatos illa parte quæ ad ſimilitudinem cœleſtis pulchritudinis figurata eſt, & mutilatos cernere, velut *Chriſtianorum ſupplicia.*

----- *Deiphobum lacerum crudeliter ora,*
Ora, manusq́; ambas, populataq; tempora raptis
Auribus, truncas & inhoneſto vulnere nares.

Quid referam auulſiones, excoriationes, ſectiones, viſcerationes, exenterationes, fractiones, punctiones, ſcarificationes, lentas vſtiones, palorum traiectiones, & ſimilia,

Quorum animus meminiſſe horret, luctuq́; refugit.

Expedit etiam fortaſſis de tauro Phalaridis, & Mezentij fœdo connubio omnino tacuiſſe, prçſertim quando externa ſunt. Quis autem verè Romanus oculos nõ auertat, vti factum refert idem Liuius in ſupplicio Suffetij: nam ab eo alienum non eſt quod diaſphendonem Plutarchus vocat, quando duarum arborum vi inflexis cacuminibus alliga- *Diaſphendon.*

tur pedibus & manibus discerpendus: at hoc commentum Aureliano Imperatori placuit, quo vtebatur in adulteros. Hoc affectum memorat Plutarchus Bessum ab Alexandro Magno quòd Darium interfecisset. quod etiam renouatum est apud Allobroges nostra vel patrum memoria, testatur Langeus in sua arte militari. Lampridius autem de Macrino non absimile Mezentij supplicio retulit milites ancillæ pudorem deprauasse su spectos bubus apertis inseri iussisse. quod supplicium latiùs explicat Apuleius in suo Asino. Idem Opilius adulterij reos semper viuos simul incendit. Hanc autem viui cremationem non fuisse antiquis Romanis vsitatam palàm fit ex Callistrato, qui l. capitalium. ff. de pœn. sic habet: Itẽ viui crematio summi supplicij appellatione meritò continetur, tamen eo quòd postea id genus pœnę adinuentum est, posterius primo visum est. Verùm enimuerò indies crescentibus malis exaggerari etiam pœnæ debuerunt, quorundam enim perditorum & profligatorum hominũ mala, dira, horrida, nefanda quæ patrantur scelera, cùm simplici morte expiari non possint, cogunt Principes, & Iudices excogitare noua & inaudita tormentorum genera: neque enim iisdem hostiis semper litandum, sed maioribus victimis pro noxiis maioribus parentandum est: nam cùm peccata æqualia Stoicorum more haud putemus, certè nec correctiones æquales irrogari, sed pro modo flagitij retaliari debent. Euenit (inquit I.C.) vt eadem scelera in quibusdam prouinciis grauiùs plectantur, & vt aliquorum maleficiorum supplicia exacerbentur, quoties nimium multis personis grassantibus exemplo

Crematio.

emplo opus ſit. Ita membrorum illa confractio, & impoſitio rotæ ex Germania allata, qua primùm ante annos octoginta ob ſcelus nefandum quidam Petrus nomine affectus eſt, nunc in famoſos latrones paſſim vſitatur. Puto tamen antiquis fuiſſe penitùs incognitũ hoc ſupplicij genus: nam quod rotæ tormenti meminit Ariſtophanes in Pluto, puto ad rotulam ſiue molendinum, quo fidiculæ extenduntur in quæſtionibus, vt veritas habeatur, pertinere, niſi velimus ad molam piſtrinenſem referre. Legimus etiam noſtra memoria miris cruciatibus lancinatum Ioannem Leidenſem Anabaptiſtarũ Monaſterienſium regem cum ſuis pſeudoprophetis Cniperdolingo & Crechtingo. Videre etiam potuimus nuper multis in locis forcipe, pice, & flammis ardentibus excarnificatos plures Barrabas. Certè illud perſpiciendum eſt iudicanti, vt egregiè philoſophatur Martianus I.C, ne quid aut duriùs, aut remiſſiùs cõſtituatur, quàm cauſa depoſcit, nec enim ſeueritatis, aut clementiæ gloria affectanda eſt, ſed perpẽſo iudicio, prout quæque res expoſtulat. Planè in leuioribus cauſis proniores ad lenitatem Iudices eſſe debẽt, in grauioribus pœnis ſeueritatem legum cum aliquo temperamento benignitatis ſubſequi. Cùm verò aut facta puniantur, vt furta, cædéſque, aut dicta, vt conuitia, & infidæ aduocationes, aut ſcripta, vt falſa, & famoſi libelli, aut conſilia, vt coniurationes, & latronum conſcientia, quoſque alios iuuiſſe ſceleris eſt inſtar, hæc quatuor genera conſideranda ſunt vij. modis, cauſa, perſona, loco, tempore, qualitate, quantitate, euentu, quæ latiùs explicat Claudius Saturninus tit. de pœn. Refero

Rota. *Ioan. Leyden.* *Circunſtantię.*

etiam in omnibus delictis consultò quid admittitur, an casu: hæc enim distinctio pœnam aut iustam eligere debet aut temperamentum admittere, vt ait Vlpian. quibus Martianus addit impetum. Semper autem maiores in omni supplicio seueriùs seruos, quàm liberos, famosos, quàm integræ famæ homines punierunt. Plato in Gorgia duplicem puniendorum peccatorum ponit, vnam delinquentis, alteram aliorum causam. prima quis plectitur, vt sapiat, & ad frugem redeat. Secunda est ratio vindictæ propter exemplum, vt pœna vnius terror sit multorum. Tertiam addit Taurus Philosophus apud Gell. libr. vj. c. xiiij. τιμωρίαν. cùm dignitas auctoritásque eius, in quem peccatum est, tuenda est, ne prætermissa animaduersio contemtum eius pariat, & honorem minuat. Quando igitur aut spes, vt is qui peccauit citra pœnā ipse se vltrò corriget, aut spes contrà nulla est, emendari eum posse, & corrigi, aut iacturam dignitatis eius, in quem peccatum est, metui nō est necesse, aut non id peccatum est, cuius exemplo necessariò metu sanciendū sit: tum quicquid ita delictum est, non sanè dignum imponendæ pœnæ studium visum est. Præterea antiquitus condemnatis ad mortem ipsam pœnam euadere dabatur, si in exilium voluntarium concederent, vt testatur Polybius libr. vj. histor. cuius tempore iudicia publica penes ipsum populum fuêre. Illis (inquit) qui morti adiudicantur, quando condemnantur, pro ipsorum consuetudine potestatem faciunt palàm liberandi, etiamsi adhuc vnius tribus desideretur suffragium ex illis, qui iudicium confirmant, quo voluntarium damnatur effugium. Est autem fugientib

Puniendorum delictorum tres causæ.

Exilium.

gientibus securitas & in Neapolitanorum, & Prę-nestinorum, & Tyburum ciuitate, ac reliquis fœdere coniunctis. Cęsar apud Sallust. in coniuratione Catilinæ: aliæ leges condemnatis ciuibus non animam eripi, sed exilium permitti iubent. Quod idem innuit pluribus paulò infrà. Neq; etiam tum exilium supplicium fuit, vt ex Cic. pro Cecinna videre est: Exilium, inquit, non supplicium est, sed perfugium, portúsque supplicij: nam qui volunt pœnam aliquam subterfugere, aut calamitatem eò solum vertunt, hoc est, sedē, ac locum mutant. Itaque nulla in lege nostra reperietur, vt apud cęteras ciuitates, maleficium vllū exilio multatum. Sed cùm homines vincula, neces, ignominiásque vitant, quæ sunt legibus constituta, confugiunt quasi ad aram, ad exilium, qui si in ciuitate legis vim subire velint, non priùs ciuitatem quàm vitam amitterent, quia nolunt, non adimitur iis ciuitas, sed ab iis relinquitur, atque deponitur, &c. Quoties itaque apud antiquos dicitur sententia, aut lege exilium irrogari, intelligēdum est de interdictione aquæ & ignis, quæ in consequentiam exilium continebat: nam cùm interdicti tectis, & elementorum vsu priuarentur, necesse habebant, si viuere vellent solum vertere, itaque licet non verbis, re tamen exules erant Cic. in oratione pro domo sua: Qui erant rerum capitalium condemnati non priùs hanc ciuitatem amittebant, quàm erant in eam recepti, quò vertēdi, hoc est, mutandi soli causa venerant. Id autem vt esset faciendum, non ademtione ciuitatis, sed tecti, & aquæ & ignis interdictione faciebant. Ad Herennium lib. ij. Perinde quasi id fuisset in controuersia, quo

Interdictio aquæ & ignis.

illi nomine appellarentur àPop.Rom.aut perinde quasi nõ omnes,quibus aqua & igni interdictum est,exules appellentur.Posteà verò exilij pœna irrogari cœpit. Est autem triplex teste eodem Martiano tit.de interd.releg. & deport. aut certorum locorum interdictio,aút lata fuga, vt omnium locorum interdicatur præter certum locum,aut insulæ vinculum,id est,relegatio in insulam. Ostracismus & Petalismus ad historiam Gręcam pertinent.Hoc adscribam,quod ad mores nostros pertinet,videri expedireReipublicę,vt rari sint exules.Apud Laert.quidem libr.j.memini me legere, Solonem illum,qui vnus ex vij.Græciæ sapientib. fuit,Periandro Tyranno scripsisse,Si tyrannidi omnino insistẽdum censeat,vt neminem extorrem agat. Quis enim nescit totidẽ hostes,inimicos & perduelles habituram Remp.quot exules & bannitos? Nam cùm malè animati erga eam sint, vlcisci acceptam quam putant iniuriam meditãtur, vel cùm de relictis sedibus, aris, focis,& lare cogitant, quæ bona gratia recuperari posse diffidũt, quando aperto Marte non licet, sæpius ad dolos, & malas artes se conuertunt,& si hac non succedat,rursum alia aggrediuntur via,illud sibi proponentes,*flectere si superos nequeo Acheronta mouebo.* Tum contra patriam impiè conspirant, cum hostibus fœdus,& pactum coeunt, arcana produnt, consilia communicant nullum non mouent lapidem,deniq; belli sunt auctores,& duces. An non hoc satis experti sumus nostro magno malo,vt etiam alia exempla commemorare habeamus necesse?Nam quis vnquam tot,tantáque parricidia, stupra,sacrilegia, furta, latrocinia patrari, piraticam

Exilium multiplex.

Ostracismus.

Petalismus.

Contra exilii pœnam.

cam

cam etiam fieri & exerceri meminit, atq; hac nostra tempestate? quæ ferè tribuuntur proscriptorum, & extorrum multitudini. Quod si non propria salus, at certè vicinorum incolumitas mouere debet, quorum etiam non parua ratio habenda est: Nam præter charitatis vinculum, nostra quoque interest, vt & hi boni, & tuti sint, alioquin multa nobis imminent propter vicinum malum. Cùm autem exules, & extorres comitetur paupertas, ignominia, & contemtus, ferè fit vt desperati, quando res eorum ad Triarios rediit, expilent, furentur, latrocinentur, parati extrema agere, & pati. Vicinam vrbem nominare possem, aliâs florentem, & valentem, quàm, quòd asylum & receptaculum huiusmodi erronum, & extorrum fuit, hęc colluuies velut redundantis & æstuantis sentinæ perdidit. Consultius itaque foret meo quidem iudicio, vt errones, validiores mendicantes, & id genus hominum mendicabulæ, vt Plautus vocat, in aliquod opus publicum damnarentur, quando remiges non semper in vsu sunt. Quid autem vetat nunc metallicam, calceariam, lapidariam, sulphurariam, & similes, vti olim, exercere per seruos publicos? Quod si fieret, meliùs cũ Repub. ageretur. *Errones potius damnandi in opus publicum*

Alc. quidem in l. 103. de verb. sig. ff. ait legumlatores recentiores ab antiquis superari, quòd nunc passim quoslibet maleficos vltimo supplicio afficiunt, qui si in opus publicum damnarentur vtiles Reip. essent, atque perpetuam pœnam subirent. *Alciatus.*

Quod mihi quidem dignum semper obseruatu visum est erga fures, qui nunc passim veluti rediuiua Draconis lege ex consuetudine in crucẽ aguntur, obtinente mediusfidius M. Catonis dicterio, *Fures.* *Catonis dictũ.*

fures priuatorum furtorum in neruo atque compedibus ætatem agunt, fures publici in auro atq; purpura. Porrò damnationem ad transtra siue remos, vt de ea aliquid etiam dicam, quando huius incidenter mentio facta est, Romanis non fuisse incognitam, vel ex Appiano, Suetonio, & Valerio probari posse existimo, atque de hac pœna omnino intelligi debere puto, quòd hic lib. 9. ait quendam, quòd se filium Octauiæ sororis Augusti mentiebatur, imperio Augusti remo publicæ triremis affixum. Suet. autem refert eundem Octauium viginti seruorum millia manumissa ad remum dedisse propter bellum Syculum. Polyb. etiam lib. x. historiarum auctor est: Scipionem ex captiuis Carchedonensium robustiores, & vegetiores elegisse, & ad supplementum suę classis iunxisse, proposita libertate, si Carthaginienses vincerent. Sunt & alia supplicia citra mortem non vulgaria. Suet. in Caligula. Alterum, qui se periturum ea de causa vouerat, cunctantem pueris tradidit verberatum infulatúmque votum reposcentes per vicos agerent, donec præcipitaretur de aggere. Spartianus in Adriano: decoctores bonorum suorum, si suæ auctoritatis essent, catamidiari in amphiteatro & dimitti iussit. Accesserunt decaluatio capillorum, & vestium decurtatio, inscalatio, & aliæ id genus pœnæ, quæ etiam huc vsque apud nos ignominiæ causa celebrantur. Ex Suetonio cõstat, quod damnatis ad mortem capilli à capite in occipitium reducebantur, ac manus post terga religabantur, ac vestis scindebatur, aut lacerabatur: sic enim de Vitellio Imperatore de summa deiecto: Religatis post terga manibus, iniecto ceruicibus laqueo, ve

Transtra siue remi.

Reductio capillorum.

ste discissa seminudus in forum tractus est inter magna rerum & verborum ludibria per totum viæ sacrę spatium reducta coma à capite,ceu noxij solent, atque etiam mento mucrone gladij subiecto,vt visendam pręberet faciem,néue submitteret. Nunc etiam cæsaries reorum ab ipso Carnifice ante supplicium detonditur, ne sylua capillorum, quæ ferè custodiis in carceris squallore & pædore alitur, & crescit, aciem gladij retundat, aut alioquin officiat in animaduersione. Sed prolixum esset minutiora persequi: Silentio tamen pręterirę non possum Romanorum superstitionem, qui piaculum, & nefas esse ducebant, virginem strangulari, indignum autem est relatu tortores & carnifices priusquam fauces præmerent florem virgineum fœdè, irato veluti Genio & Hymene,delibasse,carpsisse,vitiasse.Suetonius in Tyberio:Viginti vno die abiecti,tractíque,inter eos pueri & fœminæ, immaturæ puellæ, quia more tradito nefas esset virgines strangulari, vitiatæ priùs à carnifice, dein strangulatæ. Tacitus libro v. Tradunt eius temporis auctores, quia triumuirali supplicio affici virginem inauditum habebatur, à Carnifice laqueum iuxta compressam, exin oblisis faucibus id ætatis corpora in Gemonias abiecta. Corpora quidem animaduersorum, vti testantur Iureconsulti tit. de cad. punit. qđibuslibet petentibus ad sepulturam danda sunt, non autem aliter sepeliuntur, quàm fuerit permissum,&nonnunquam non permittitur,maximè maiestatis causa damnatorum. Apud nos quidem nunc hoc rariùs conceditur ex regiis constitutionibus. Eorum quoque corpora, qui exu-

Virginem non strangulabant Rom.

Corpora punitorum.

rendi damnantur, peti possunt, scilicet vt ossa & cineres collecta sepulturæ tradi possint. Si quis in insulam deportatus, aut relegatus fuerit, pœna etiam post mortem manet, nec licet eum inde transferre alicubi, & sepelire inconsulto Principe, vt sæpissimè Seuer. & Anton. rescripserunt, & multis petentibus hoc ipsum indulserunt. Hinc est, quòd Scipio in exilio voluntario moriens noluerit suas reliquias Romam deportari, sed suo sibi voluit asscribi tumulo, *Ingrata patria, ne ossa quidem mea habes.* Solebant etiam Romani, dum supplicium de aliquo sumerent, aut per Præconem voce, aut per ἐπιγραφὴν, vel inscriptionem crimen, ob quod plectebatur reus, exprimere, vt omnibus notesceret. De Præcone exempla obuia. Lampridius in Alexandro Seuero: Clamabat, inquit, sæpius, quod à quibusdam siue Iudæis, siue Christianis audiuerat, & tenebat, idque per Præconem cùm aliquem emendaret dici iubebat: *Quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris.* Item de Thurino: *Fumo punitur, qui vendidit fumum.* Spartianus etiam scribit quendam fustibus cæsum, sub hoc Præconis elogio: *Legatum Pop. Rom. homo plebeius temere amplecti noli.* Exemplum est etiam in l.xvj.ex quib.cau.infam.irrog. De titulo verò & superindictione exemplum est in l.si Domino.§.vlt.ff.de iureiur. Item apud Suetonium in Caligula: Romæ publico epulo seruum ob detractam legis argenteam laminam carnifici confestim tradidit, vt manibus abscissis, atque ante pectus à collo pendentibus præcedente titulo, qui causam pœnæ indicaret, per cœtus epulantium circunduceretur. Item in Domitiano: Patremfamilias

Crimen damnatorum dupliciter exprimebant Rom.

Præco.

Titulus.

milias

milias, quòd Trachem Mirmiloni parem, Munerario imparem dixerat, detractum è spectaculis in arenam canibus obiecit, cum hoc titulo: *Impiè loquutus est Parmularius.* Notus est titulus magnificus, & triumphalis per Pontium Pilatum Tyberij Procuratorem, & Præsidem in Iudæa affixus ligno CRVCIS, vnde nostra pependit SALVS, sub qua fœlici arbore hic conquiescemus, interea laborem nostrum subsicinum remittentes.

Potuit fortasse, ac debuit hæc superficies altiùs & latiùs extrui pro soli & iactorum fundamentorum decoro, si talem architectum inuenisset, qui demortuo succedere potuisset. Sed nobis hanc appendicem instar tecti tumultuarij potius, quàm fastigij, aut coronidis apposuisse in præsentiarum satis erit, neque enim luminibus aliorum ambitiosè obstruere studemus. Quod si officium opellámque nostram non ingratam animaduerterimus, opus exornare, & excolere, maioráque tentabimus, illo semper iuuante, cui honor & gloria in perpetuum.

*

INDEX
RERVM AC VERBORVM,
quæ in hoc opere notatu digna visa sunt.

Actionem

Desert

Feriæ

Glad

Inquisit

Iurisiur

Latum

Libra

Q

Offerre

Præp

Rabd

Stat

Testud

Viri

FINIS.